

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov

*ĽKONOMICKÉ, POLITICKÉ A PRÁVNE OTÁZKY
MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV 2017*

***ECONOMIC, POLITICAL AND LEGAL ISSUES
OF INTERNATIONAL RELATIONS 2017***

Volume of Scientific Papers

Recenzenti/Reviewers: Dr. h. c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc., prof. Ing. Vítázoslav Balhar, CSc., prof. PhDr. Karol Sorby, DrSc., prof. Ing. Helena Strážovská, CSc.

Zostavovatelia zborníka/Editori: Mgr. Michal Klenka, Mgr. Eva Vlková

Medzinárodný vedecký výbor/International Scientific Board:

Predseda/Chairman:

Dr. h. c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

University of Economics in Bratislava (SK)

Členovia/Members:

<i>univ.-prof. Mag. Dr. habil. Gudrun Biffl, Ph.D.</i>	Danube University Krems, (AT)
<i>prof. Dr. Alexandru Burian</i>	University of European Studies of Moldova (MD)
<i>doc. Dr. Attila Fábian, PhD.</i>	University of West Hungary (HU)
<i>doc. Ing. Lenka Fojtíková, Ph.D.</i>	Technical University of Ostrava (CZ)
<i>doc. Olyana Kindibalyk, Ph.D.</i>	University of European Studies of Moldova (MD)
<i>prof. Dr. Larisa Kapustina, PhD.</i>	Urals State University of Economics, Yekaterinburg (RU)
<i>doc. Lidija Karpenko, PhD.</i>	Odessa National Polytechnic University (UA)
<i>prof. PhDr. Ján Koper, PhD.</i>	University of Matej Bel, Banská Bystrica (SK)
<i>prof. Helena Kościelniak</i>	Czestochowa University of Technology (PL)
<i>doc. Maryna Lytvyn, CSc.</i>	Oles Honchar Dnipropetrovsk National University (UA)
<i>prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.</i>	University of Economics in Bratislava (SK)
<i>prof. Mykola Palinchak</i>	Uzhhorod National University (UA)
<i>prof. Natalie Stukalo, DrSc.</i>	Oles Honchar Dnipropetrovsk National University (UA)
<i>prof. Dr. Csaba Székely, DrSc.</i>	University of West Hungary (HU)
<i>doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.</i>	University of Economics in Bratislava (SK)
<i>prof. Alfred Thayer Bradley, Ph.D.</i>	University of Iceland (IS)
<i>doc. PhDr. Marta Zágoršková, CSc.</i>	University of Economics in Bratislava (SK)
<i>univ.-prof., Dr. Irena Zavrl, Ph.D.</i>	University of Applied Sciences, Eisenstadt (AT)

Organizačný výbor/Organizational Committee:

Predseda/Chairman:

Ing. Ivana Dancáková

Členovia/Members:

<i>Ing. Bianka Bittmannová</i>	<i>Ing. Barbora Janubová</i>
<i>Mgr. Denys Braga</i>	<i>Mgr. Michal Klenka</i>
<i>Ing. Marcel Čas</i>	<i>Ing. Emília Nováková</i>
<i>Mgr. Michaela Čiefová</i>	<i>Mgr. Juraj Ondriaš</i>
<i>Ing. Marianna Dudášová</i>	<i>Mgr. Eva Vlková</i>
<i>Ing. Natália Hlavová</i>	

Za obsahovú a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori./Authors are responsible for the content of their papers.

© Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, 2017

Vydavateľ/Publisher:

Vydavateľstvo EKONÓM, 2017

ISBN 978-80-225-4404-7

Obsah

Kristína Baculáková – Jozef Viskupič

Bratislava – Potential and Threats on the Way to Become Smart City 6

Martina Balejová

Investičná pomoc v Slovenskej republike: nástroj na podporu okresov s vysokou nezamestnanosťou? 14

Bianka Bittmannová

Čínske investície v Európskej únii 23

Radomír Boháč

Návrhy na zlepšenie fungovania slovenskej ekonomickej diplomacie 32

Denys Braga – Boris Dziura

Diffusion of Innovation: Theories, Models and Future Directions 41

Katarína Brocková

Spolupráca ČLR a SR v rámci platformy '16+1' na pozadí iniciatívy „Pás a cesta“ 46

Marcel Čas

Model jadro-periféria ako východisko pre štúdium vnútorných ekonomických vzťahov EÚ 51

Lubomír Čech

Islamský štát v Afganistane – hrozba destabilizácie Strednej Ázie 56

Ladislav Čeri

Zvyšovanie obranných výdavkov a ich možný vplyv na slovenský priemysel 65

Mikuláš Černota

Utečenci a životné prostredie: princípy rozhodovania a vybrané riešenia 72

Michaela Čiefová – Leonid Raneta

Demografické trendy na Slovensku a v Rakúsku 77

Valéria Terézia Dančiaková

Dialogue of the European Union with Churches and Religious Associations or Communities 87

Michal Držka

Uplatňovanie výdavkového a dlhového pravidla v rámci SGP 97

Tomáš Dudáš

Čína – nastupujúca inovačná veľmoc 107

Marianna Dudášová

Krajná pravica – extrémna, radikálna či populistická? 116

Valéria Dziurová – Ali Assad

Príčiny finančnej a dlhovej krízy v USA a v EÚ 131

Gilbert Futó <i>Právomoc prezidenta Spojených štátov amerických uznávať zahraničné vlády a štáty</i>	137
Dorota Harakaľová <i>Perspektívy námornej dopravy v Arktíde – Severná morská cesta</i>	146
Ľubica Harakaľová <i>Podpora rozvoja vidieka v Slovenskej republike z prostriedkov EAFRD v programovom období 2007 – 2013</i>	155
Natália Hlavová <i>Postavenie ekonomík subsaharskej Afriky na trhu s vybranými nerastnými surovinami</i>	161
Katarína Hovorková <i>Zahranično-politické smerovanie Islandu po parlamentných voľbách v roku 2016</i>	168
Liudmyla Ilich <i>Labour Market Trasformation: Future Jobs and New Labour Force Requirement</i>	174
Barbora Janubová <i>Príjmová nerovnosť v Latinskej Amerike a Karibiku</i>	182
Andrea Jaseňová <i>What are the Specifics of Career Developmnet of Researchers?</i>	190
Klaudia Karelová <i>Kritický pohľad na efektívnosť nórskeho grantov pri prechode na zelené hospodárstvo Slovenskej republiky Prípadová štúdia: projekt Biomassové logistické centrum firmy BIOPEL</i>	196
Lidiia Nikolaevna Karpenko <i>Synergetic Concept in the Management of Enterprise Investment Flows: Models of Functioning</i>	209
Michal Klenka <i>Unresolved Issues of the Definition and Delimitation of Airspace and Outer Space</i>	223
Jana Krátka <i>Súčasný stav ekonomiky Európskej únie z hľadiska hrubého domáceho produktu</i>	230
Rudolf Kucharčík <i>Prezidentské voľby v Ekvádore 2017</i>	240

Mykhaylo Kunychka <i>Vodné zdroje a priemyselná produkcia v kontexte environmentálnych otázok Ukrajiny</i>	246
Milan Lajčiak <i>South Korea and its Business Culture</i>	252
Tetyana Nestorenko – Oleksandr Nestorenko – Jana Peliova <i>Displaced and Fake Universities – Experience of Ukraine</i>	265
Monika Mateášáková <i>Aktuálne postoje a výzvy diplomacie Francúzska</i>	272
Juraj Ondriaš <i>Mäkká moc Číny na príklade olympijských hier v Pekingu</i>	279
Janka Pásztorová <i>Fúzie a akvizície z pohľadu inovácií vo farmaceutickom priemysle</i>	285
Klaudia Pytel'ová <i>Donucovacia diplomacia ako prostriedok mierového riešenia sporov v medzinárodnom práve?</i>	294
Viera Ružeková <i>Zhodnotenie vplyvu dohody o voľnom obchode medzi EÚ a Kórejskou republikou na konkurencieschopnosť ich zahraničného obchodu (s primárnym zameraním na vzťah SR – KR)</i>	299
Miroslav Řádek <i>Realistická alebo idealistická zahraničná politika USA?</i>	309
Roman Stashuk <i>Idea of Federalization: International Experience</i>	317
Vitalii Stashuk <i>Some Factors Stipulating Formation of the Regional Identity of the Ukrainian Population</i>	324
Ľudmila Surma <i>Mediácia v cezhraničných sporoch</i>	329
Svetluša Surová <i>Diasporas in the Conceptual Perspective: Defining the Term</i>	334
Stanislava Veselovská <i>Inovácie bezpečnostných informačných technológií v poisťovníctve</i>	345
Tetyana Zubro <i>Politická transformácia v postsovietskych krajinách</i>	351

BRATISLAVA – POTENTIAL AND THREATS ON THE WAY TO BECOME SMART CITY

Kristína Baculáková^a – Jozef Viskupič^b

^a Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: kristina.baculakova@euba.sk

^b Fakulta masmediálnej komunikácie, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Nám. J. Herdu 2 917 01 Trnava, e-mail: jozef.viskupic@gmail.com

This paper deals with the topic of smart and sustainable cities, namely the potential of Bratislava. The concept of smart cities was successfully adopted in several European cities. Bratislava is currently creating the conditions and roadmap for the implementation of the smart city plan. In the presented paper, we analyse the strengths and weaknesses of the city the current state of planning and possibilities for development.

Key words: Bratislava, smart city, twin city

JEL: R10, Z30

Introduction

The core of the smart city concept is to create favourable conditions for life in the city. This means that the city should function efficiently and in sustainable way using all its resources. Concepts of smart and sustainable cities are designed to help to solve the problems of city's energy production and consumption, transport and mobility and information and communication technology. To become a smart city is surely not only about using smart technologies. It can be identified by six features: sustainable economy, sustainable mobility (transport), a well-managed and resource-sparing environment, wise people, high life quality and smart governance. For the creation of smart city, the cooperation of several subjects is essential – city governance and institutions, entrepreneurs, citizens, interest groupings etc.

The aim of our paper is to analyze Bratislava's potential to become smart and sustainable in the future. Bratislava has a very good geographical location in the triangle of capitals – Bratislava – Vienna – Budapest. It is situated on the river Danube which opens up new possibilities for transport and recreation zones. It is the capital city, which means, it is the centre of business, cultural life, shopping possibilities, services. History and architectural treasures make the city attractive for tourist from other parts of the country and from abroad. All of this creates a basis for the development of smart city concept. However, the city is currently only in the stage of preparing draft. Concepts of smart and sustainable city are very complex. Bratislava plans to develop the concept using the potential of its neighbourhood to Vienna – Smart Twin City concept.

The concept of smart city should reflect eight main urban problems: energy problems,

CO2 emissions; water management; waste management; urban public transport; housing problems; revitalization of abandoned building and areas; green areas.¹ In our paper, we try to analyze Bratislava from the perspective of these problems. We focus on strengths of the city and the possibilities to develop them. We compare Bratislava to the city of Riga, which already has adopted smart and sustainable city plan. As a conclusion, we try to propose measures to improve critical areas.

¹ GIFFINGER, R. et al. (2007). Smart cities: Ranking of European medium-sized cities.

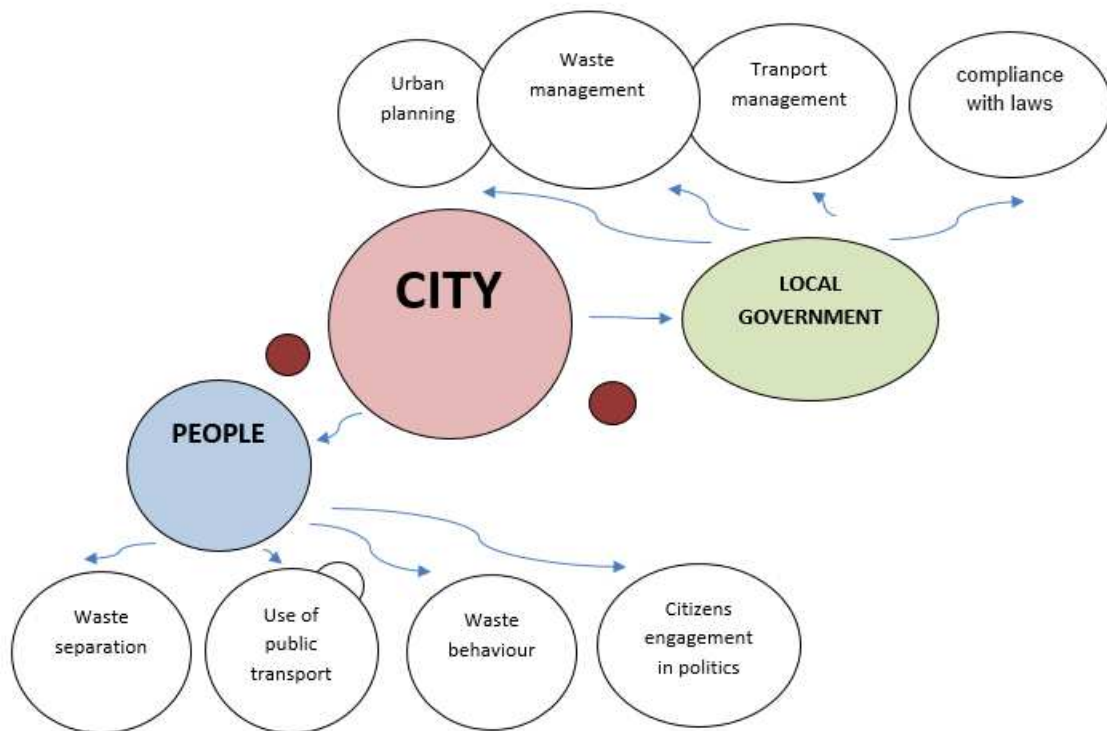
1 Smart and sustainable city plan – the general concept

According to Glasmeier and Gristopherson², the roots of the concept of smart cities can be found in 1992, when Phil Harris described “the age of technopolis and metamorphosis of the cities and creation of global network city. Intelligent city features advanced technologies and is inhabited by knowledge processor.” Curry et.al say that smart city “aims to harness physical infrastructures, Information and Communication Technologies (ICT), knowledge resources, and social infrastructures for economic regeneration, social cohesion, better city administration, and infrastructure management.”

Smart city concept is strongly related to urban sustainability. Khansari et al.³ understand sustainability as “a harmonious relationship between human and environmental systems which ensures that human needs are not only met in the short term, but continue to be met in the long term by conserving and allowing for the regeneration of the natural environment.” The urban sustainability can be divided into three parts – economic sustainability, social sustainability and environmental sustainability.

“Smart city is a city which functions in a sustainable and intelligent way, by integrating all its infrastructures and services into a cohesive whole and using intelligent devices for monitoring and control, to ensure sustainability and efficiency.”⁴ Smart city can be described as sustainable city planning and sustainable citizen’s behaviour. Therefore, local government and citizens play the most important role in the transformation of the city. Following figure illustrates the process of smart city creation:

Figure 1: Creation of smart city

Source: Author's own

According to the Vienna University of Technology: “a smart city is a city well performing in 6 characteristics, built on the ‘smart’ combination of endowments and activities of self-decise,

² GLASMEIER A., CHRISTOPERSHON. S. (2015). Thinking about smart cities.

³ KHANSARIL et. al. (2013). Impacting Sustainable Behaviour and Planning in Smart City.

⁴ HANCKE, G. P., HANCKE Jr, G. P. (2012). The role of advanced sensing in smart cities.

independent and aware citizens.”⁵ The role of the city is to get closer to the people and encourage citizen’s engagement in the city’s life. Dialogue with the population of the city is thus the most important tool in the development process. Local government sets framework for functioning of all of the aspects of smart city. When preparing the smart city plan, mainly following are taken into account:

- Water
- Greenery
- Architecture
- Energy
- Transport

Water and greenery are essential for human’s life; architecture creates pleasant living environment, energy and transport influence pollution level. Everything is connected with everything; therefore, to create a good smart city plan requires holistic approach. The idea of smart cities grew in period, when smart technologies (e.g. internet) appeared. These technologies allow us to create better solutions in transport, waste management, energy production and distribution and simplify communication with citizens. New solutions are necessary, because cities today are facing the problem to maintain the quality of life of their citizens. Smart technologies open up new possibilities to cope with the citizen’s growth, rising pollution level and increasing construction, long motorcades, housing and social problems.

Several European cities have already adopted smart city plans. Some rank smart thanks to the adoption of this plan, some are “naturally” smart, with no intention of applying a specific policy or measure. Of course, the policies included in the smart city plans are not new; they are present in the functioning of the city since the very beginning, they are just transformed to other, innovative forms. According to the Vienna University of Technology, the top ten smartest cities are Luxembourg, Aarhus, Umea, Eskilstuna, Aalborg, Joenköping, Odense, Jyväskylä, Tampere and Salzburg. As we can see, the majority of smart cities is located in the Northern Europe and Benelux. These countries are traditionally characterized by a highly innovative environment and openness to different cultures and opinions.

2. Bratislava – characteristic, strengths & weaknesses

The basis for the formation of smart city is to evaluate its main characteristics, strengths and weaknesses. When assessing the city, we must consider wide variety of things – geographical location, natural conditions, history, previous urban development, transport network, energy production and consumption. We must identify the areas, which must be necessarily changed and areas, areas that can be emphasized and visualized in order to increase the attractiveness of the city.

Bratislava, the capital of Slovakia, belongs to one of the youngest capital cities in the Europe. On the other hand, the city is rich in history. Celtic settlements, Romans, Great Moravian Empire, Middle Ages, Maria Theresa, Napoleon or World Wars – it all shaped its scene. Location of the city in the heart of Europe on the river Danube predestined it to become a crossroads of trade routes and the centre of many cultures. Different political regimes left an imprint on the architecture and the status of the city in the country. In the following table, we summarize the most important characteristics, strengths and weaknesses of the city from the aspects of smart city – water, greenery, architecture, energy, transport.

⁵ VIENNA UNIVERSITY OF TECHNOLOGY. (2014). The smart city model. europeansmartcities 3.0.

Table 1: Bratislava: characteristic, strengths & weaknesses

Type	Characteristic	Strengths	Weaknesses
Water	• Danube river • port • several smaller lakes	• good quality of drinking water • water transport • recreation possibilities	• Danube divides city – transport problems, traffic jams
Greenery	• 16 main parks and gardens • green territories • protected landscape area	• recreation and relaxation • health • pollution elimination	• untreated greenery
Architecture	• Baroque, Renaissance, Art Nouveau and postmodern architecture • socialist realism	• tourism • cultural heritage • authenticity and integrity	• often unsystematic construction • developer interests prevail over urban planning
Energy	• mostly fossil fuels	• energy self-sufficiency	• CO2 emissions • air pollution
Transport	• public transport • bridges over Danube • airport • port • bus and train station	• neighbourhood to Vienna • reachable airport and main stations • buses, trolleys and trams	• pollution • traffic jams • transport in the city centre • missing tube

Source: Author's own

Water resources play important role in the vital life of the city. Bratislava has a prerogative to have a river Danube – one of the most important European rivers. It is navigable from Germany to Romania, thus directly connecting ten countries. Danube is used for the freight and passenger transport as well as energy production. The port of Bratislava is used for translation bulk cargo, piece goods, feromaterial and heavy and oversized material. Bratislava is also the destination for the European cruise industry. Danube is also used for water sports – especially kayaking and canoeing. However, it is not directly used for recreation. Beaches and places for swimming are located near lakes. One of the most important natural swimming pools in Bratislava is Lake Zlaté piesky. Apart from swimming, it offers a wider range of possibilities for leisure time, especially in summer. Besides sport activities, the lake area hosts the annual summer festivals as well. An important aspect of water resources is also the sufficiency of drinking water. The quality of drinking water is continuously very good. For the production of drinking water in the territory of Bratislava, only groundwater (173 springs) is used.⁶ Interesting is, that *“more than 94% of the drinking water supplied to consumers is not technologically prepared, just physically secured solutions based on chlorine, in accordance with applicable legislation.”*⁷

⁶ BVS. (2017). Kvalita vody.

⁷ BVS. (2017). Kvalita vody.

Greenery has greater representation in the outskirts than in the city centre. There are 16 parks and green areas in the city, just near the city; there are two protected areas – Lesser Carpathians and Danube Floodplains. Besides that, Bratislava has a lot of small protected areas. Problems of greenery in the city are often untreated areas, old and dysfunctional or even facilities, poor transport availability. Recently, however, the importance of greenery for human life in the cities is growing. New planting is also part of the urban development, but purposefully and in terms of area is negligible compared to the protected landscape area.

Bratislava boasts diverse architecture styles over the history. The most important monuments of the old town as well as popular tourist locations include Castle, gothic St. Martin's Cathedral, Old Town Hall, Primate's Palace (*classical style*), Grassalkovich Palace (*rococo style*), Michael's Gate (*baroque style*) or Castle Devin. Unintentionally, Soviet architecture has also become an attraction for western tourists. Great part of historical old city and wall was unfortunately destroyed during the construction of New Bridge (Most SNP). Urban planning today is not very successful. Bratislava is divided into number of municipal areas, each area has its own building authority, and therefore, when adopting a plan, it is very hard to come to an agreement. Bratislava is somehow missing its cultural identity.

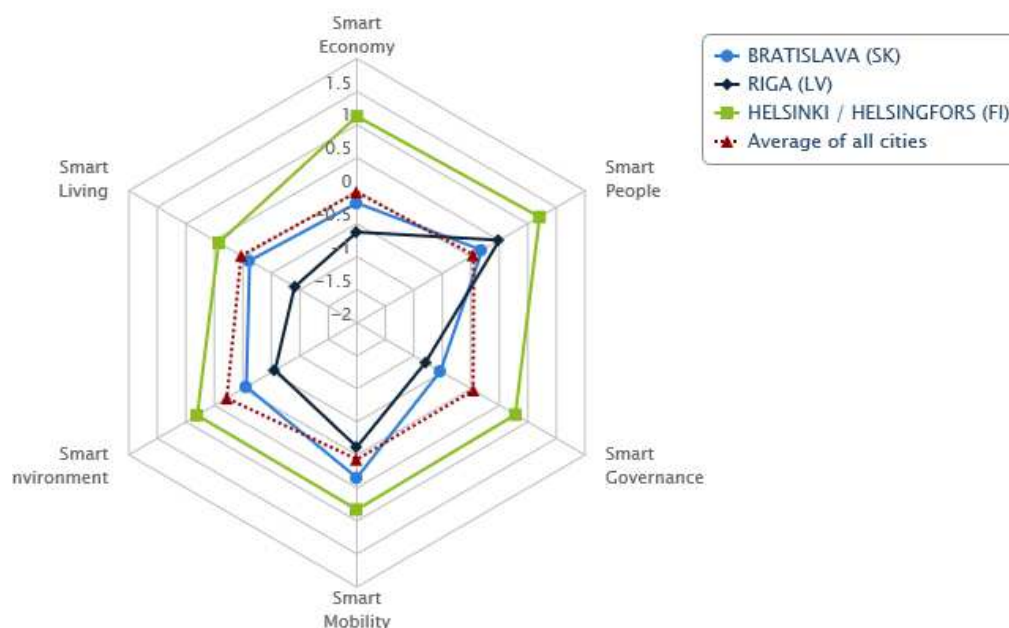
In the 2013, Bratislava has adopted Action plan for sustainable energy development. The plan says: *“Bratislava, realizing the impact of activities in the city on the state of climate change, will be actively and responsibly approaching to reduction of greenhouse gas emissions on its territory in order to contribute to the maintenance and improvement of the environment in the city and in neighbouring areas, thus improving the quality of life of its residents and visitors”*. The goal of the city is to reduce CO₂ emissions in at least 20 % (desirable goal is 20, 74 %). Bratislava energy supply relies largely on fossil fuels. In particular, liquid fuels are primarily used in transportation and natural gas used for heat production. In the terms of CO₂ emissions, liquid fuels have the largest share (33.2%).

How well is Bratislava doing compared to other European cities? For a better comparison, we choose two different cities – Riga and Helsinki. The reason is really simple. Bratislava's population with the city's agglomeration is comparable to Helsinki's. Riga is slightly more populated, but still belonging to the group of smaller European capitals. Both Riga and Helsinki have the experience with soviet regime, all three cities have water element (even though Bratislava has no sea). According to the research of Vienna University of Technology, Bratislava is ranking slightly below the average of all European cities (red line, Figure 2). On the other hand, it ranks much better than Riga in smart living, environment and transport. Riga is better in the indicator of smart people. Involvement of citizens in the life of Riga city is high – Riga already adopted smart and sustainable city plan ⁸ and the dialog with the citizens helped to improve transport in the city, prohibit the traffic in downtown or revitalize the area of Grizinkalns Park. The lowest indicator for Bratislava is smart governance. Helsinki is, on the contrary, far above the European average.

⁸ Riga has also separate Riga smart city Sustainable Energy Action Plan 2014-2020

Figure 2: City ranking – comparison of Bratislava, Riga and Helsinki

City profiles: BRATISLAVA (SK), RIGA (LV), HELSINKI / HELSINGFORS (FI)

Source: TU Vienna, European Smart Cities 4.0 (2015)

3. Bratislava – current status of the smart city project, suggestions and recommendations

Bratislava has adopted Program of Economic and Social Development for 2010 – 2020. Program does not mention the term “smart city”. However, its principles are directly set in the priorities of the city. According to the program, Bratislava wants to be:

- a city that respects the principles of sustainable development, responsible approach to the environment and cultural heritage;
- a city, which effectively aligns with security requirements, social and transport infrastructure and improves quality of life residents;
- a city that allows equal opportunities, provides professional and open governance;
- a city, whose prosperity is based on highly effective, knowledge-based economy and society;
- successfully cooperating city which is a good and reliable for its partners, surrounding villages, towns and regions.⁹

Strategic development topics are Bratislava – supra-regional centre, knowledge economy, quality of life and human resources, quality of the environment and urban space, transport and technical infrastructure, and administration and management of the city. During the coaching visit of the experts¹⁰ of Eurocities in Bratislava in October 2016, the Smart Twin City project vision was presented. The main recommendations of the experts were:

- to connect the smart and creative city plan with the IROP 3 Initiative of the Ministry of Culture;

⁹ ACADEMIA ISTROPOLITANA NOVA. (2010). Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja hlavného mesta SR Bratislavy na roky 2010 – 2020.

¹⁰ Philippe Kern (KEA), Val Birchall (Birmingham city peer), Sue Bell (Lincoln city peer)

- clarify the competences between national and local governments in order to ensure funding system;
- create city identity – It is crucial to define specificity of Bratislava as a capital of Slovakia, its image inside and outside the country. The better the citizens identify with the city, the more attractive the city becomes for foreigners;
- widen cultural offer – Bratislava should become destination itself;
- create platform of stakeholders for discussion.¹¹

The weakness of Bratislava is missing evidence-based planning, monitoring and evaluating. There is an absence of clear policy until now. Mayor of Bratislava, Ivo Nesrovnal integrated a smart city as a priority on its agenda. His priority is to bring Bratislava closer to European metropolis through supporting sciences labs, cluster, and university research. Thanks to the EU initiative Citizens' Dialogues, a debate on Smart city was held on 30th November in Bratislava. Vice-President of the European Commission Maroš Šefčovič and Mayor of Bratislava Ivo Nesrovnal were discussing about new energy package, transport reform, effective usage of technologies and environment protection. They both agreed on the fact, that cities are major drivers for innovation, since most of us, Europeans, live in the cities. Problem seems to be, how to finance smart development of the city. Šefčovič sees the possibility to use money from energy package, however, it is necessary to create investment project with cooperation with other partners – region, government, financial institution.

What we can suggest is to take an example from other cities. To create a smart city is indeed very complex, but this complexity is comprised of lot of small things. Bratislava should pay attention to:

- use of natural resources. Danube should become more attractive for cruises and leisure time. Rivers in the cities are commonly used for organising festivals and cultural events. Bratislava is missing bigger space available to such shares;
- important is the maintenance of greenery and the outer look of the city (no abandoned places, clear underpasses). People have to feel safe in their city;
- Bratislava greenery has unused potential. Despite lot of beautiful parks, the places are missing facilities for children, flower planting, sport playgrounds (not near the shopping centres);
- revitalisation of historical buildings;
- urban planning should definitely prevail developers interests;
- continuous public transport improvement. Bratislava has launched the integrated regional transport system, which connects city and regional transport. Despite some critics about insufficient information for the citizens, one ticket for all modes of city and regional transport is surely one of the smart solutions. This system needs to be improved in the future.

Conclusion

Bratislava has surely the potential to become smart European city. Its good geographical location, interesting history and status gives the city possibility to develop. However, while Bratislava is just acquainting with the smart city concepts, other cities have already prepared clear city development policy and taken various measures. Bratislava is therefore considerably behind. It will be interesting to follow, whether the city makes progress in its ambitious vision.

¹¹ CULTURES FOR CITIES REGION. (2016). Working document. (not available for public)

References:

1. ACADEMIA ISTROPOLITANA NOVA. (2010). *Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja hlavného mesta SR Bratislavy na roky 2010 – 2020*. [online]. Available at: http://www.bratislava.sk/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=700000&id_dokumenty=11025702. [accessed 05-02-2017]
2. BVS. (2017). *Kvalita vody*. [online]. Available at: <http://www.bvsas.sk/sk/o-vode/kvalita-vody/zdroje-pitnej-vody/>. [accessed 03-02-2017]
3. CURRY et. al. (2016). *Smart cities – enabling services and applications*. Journal of Internet Services and Applications 20167:6. DOI: 10.1186/s13174-016-0048
4. ENERGETICKÉ CENTRUM Bratislava. (2013). *Akčný plán udržateľného energetického rozvoja Hlavného mesta SR Bratislavy*. [online]. Available at: http://www.bratislava.sk/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=700000&id_dokumenty=11044313. [accessed 31-01-2017]
5. GIFFINGER, R. et al. (2007). *Smart cities: Ranking of European medium-sized cities*. [online]. Available at: http://www.smart-cities.eu/download/smart_cities_final_report.pdf. [accessed 06-09-2016]
6. GLASMEIER A., CHRISTOPERSHON. S. (2015). *Thinking about smart cities*. Cambridge J Regions Econ Soc (2015) 8 (1): 3-12. DOI: <https://doi.org/10.1093/cjres/rsu034>
7. HANCKE, G. P., HANCKE Jr, G. P. (2012). "The role of advanced sensing in smart cities," Sensors, vol. 13(1), pp. 393–425
8. ITU. (2014). *Smart sustainable cities: An analysis of definitions*. [online]. Available at: http://www.rdpad.lv/wpcontent/uploads/2014/11/ENG_STRATEGIJA.pdf. [accessed 15-10-2016]
9. KHANSARIL et. al. (2013). Impacting Sustainable Behaviour and Planning in Smart City. *International Journal of Sustainable Land Use and Urban Planning* ISSN 1927-8845| Vol. 1 No. 2, pp. 46-61
10. STU. (2007). *BRATISLAVA ZLATÉ PIESKY Urbanistická štúdia zóny*. [online]. Available at: http://www.bratislava.sk/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=700000&id_dokumenty=4012627. [accessed 06-02-2017]
11. VIENNA UNIVERSITY OF TECHNOLOGY. (2014). *The smart city model*. europeansmartcities 3.0 [online]. Available at: <http://www.smart-cities.eu/index.php?cid=2&ver=3>. [accessed 02-02-2017]

Contact:

Ing. Kristína Baculáková, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: kristina.baculakova@euba.sk

Mgr. Jozef Viskupič

Fakulta masmediálnej komunikácie
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
Nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava
e-mail: jozef.viskupic@gmail.com

INVESTIČNÁ POMOC V SLOVENSKEJ REPUBLIKE: NÁSTROJ NA PODPORU OKRESOV S VYSOKOU NEZAMESTNANOSŤOU?

Martina Balejová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: martina.balejova@euba.sk

Cieľom predkladaného príspevku je preskúmať či podpora podnikateľskej aktivity v rámci schémy investičnej pomoci v Slovenskej republike smeruje do menej rozvinutých okresov a podporuje tak tvorbu zamestnanosti v týchto oblastiach. Stanovenie uvedeného cieľa vyplýva z nastavenia a chápania investičnej pomoci ako nástroja na podporu hospodárskeho rozvoja oblastí s nízkou životnou úrovňou a s vysokou nezamestnanosťou. Príspevok predstavuje časť z komplexnejšieho výskumu, ktorého cieľom je vyhodnotiť do akej miery napomáha podpora projektov priamych zahraničných investícií alebo podpora expanzných aktivít lokálnych subjektov ekonomickému rozvoju podporených oblastí a znižovaniu regionálnych disparít v širšom geografickom priestore.

Kľúčové slová: priame zahraničné investície, podpora investícií, stredná a východná Európa, investičná pomoc, investičné stimuly, štátna pomoc

The aim of the present paper is to examine whether investment incentives for business activities under the Investment Aid Act in the Slovak Republic are allocated to less developed districts and thus support the creation of employment in these areas. This goal is based on the understanding of investment aid as an instrument to support the economic development of regions with low living standards and high unemployment. The present article is part of more comprehensive research aiming to assess the extent to which support for foreign direct investment projects or support of expansion activities of local businesses contributes to the economic development of supported areas and the reduction of regional disparities in the wider geographical area.

Key words: foreign direct investment, investment promotion, FDI attraction, Central and Eastern Europe, investment aid, investment incentives, state aid

JEL: F21, F23, P33

Úvod

Investičná pomoc je v podmienkach Slovenskej republiky (SR) formou štátnej pomoci poskytovanou podnikateľským subjektom na podporu počiatočnej investície či expanzie a tvorbu pracovných miest. Z hľadiska sektorov je podpora projektov možná v oblasti priemyselnej výroby, technologických centier (vedecko-výskumných centier), centier strategických služieb (napr. centier zdieľaných služieb, datacentier, a pod.) a v oblasti cestovného ruchu. Ako jeden z nástrojov podpory investícií do rôznych oblastí hospodárstva sa v Slovenskej republike využíva od roku 1998. Približne v tomto čase sa na politickej scéne začali objavovať diskusie o tom, ako zatraktívniť podnikateľské prostredie a zjednodušiť vstup na trh pre zahraničných investorov. Navyše, už v tomto období bola táto podpora priamych zahraničných investícií (PZI) nastavená tak, aby stimulovala investičnú aktivitu najmä do hospodársky menej vyspelých regiónov. Dôkazom je samotný výrok vtedajšieho ministra hospodárstva p. Ľudovíta Černáka na tlačovej konferencii v roku 1999 počas rokovania vlády na ktorom sa prerokovala Stratégia podpory vstupu zahraničných investícií do Slovenskej republiky: „Špeciálne [rozumej finančne] budeme motivovať tých investorov, ktorí pôjdu do zvlášť zvýhodnených regiónov. Dnes sme sa zhodli na tom, že za zvlášť zvýhodnený región bude určený okres, ktorý má vysokú nezamestnanosť“¹.

Diskusia o význame štátnej pomoci je však aktuálna aj v súčasnosti. Začiatkom roka 2017 nastolil otázku významu investičných stimulov plánovaný predaj košických oceliarní U.S. Steel. Najväčšiemu východoslovenskému zamestnávateľovi boli v začiatkoch jeho pôsobenia udelené

¹ ÚRAD VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY (1999): Tlačová konferencia počas rokovania vlády. s. 1-2

významné úľavy na dani z príjmov ako i ďalšia podpora najmä v oblasti energetiky a životného prostredia.² Fakt, že podnik, ktorému bola udelená štátna pomoc v takomto rozsahu a aj napriek tomu rokuje o svojom odpredaji je podľa kritikov investičnej pomoci dôkazom toho, že ide o nesystémové riešenie, ktoré iba zbytočne deformuje trh. Ďalšie argumenty oponentov investičných stimulov spočívajú napríklad v tom, že „nútený presun časti obmedzených zdrojov do rúk hrstky uchádzačov o stimuly znamená, že ostatní podnikatelia ale aj spotrebitelia majú menej prostriedkov a vytvoria menej investícií, či spotrebujú menej tovarov.“³ Naopak, zástancovia štátnej pomoci (vrátane súčasných zástupcov Vlády SR) ju chápu ako relatívne rýchly nástroj tvorby, či udržania zamestnanosti aj v hospodársky zaostalých lokalitách. Význam stimulov býva obhajovaný tým, že sú priamo naviazané na regióny s vysokou nezamestnanosťou a napomáhajú k znižovaniu regionálnych rozdielov a k celkovému ekonomickému rozvoju krajiny. Náklady na podporu investícií vynaložené zo štátneho rozpočtu sa pritom do „národnej pokladnice“ vrátia vo forme daní vygenerovaných tvorbou pracovných miest a ekonomickou aktivitou s tým spojenou.

Predkladaný príspevok si kladie za cieľ zodpovedať otázku, či a do akej miery Vláda SR v období medzi rokmi 2002 – 2016 podporovala realizáciu investičných projektov v regiónoch s nadpriemernou nezamestnanosťou. Táto štúdia predstavuje parciálnu časť komplexnejšieho výskumu zameraného na vplyv investičných stimulov a nimi podporených podnikateľských projektov na regionálny, resp. hospodársky rozvoj vybraných regiónov v rámci Slovenska. Zmysel skúmania uvedeného vzťahu medzi poskytovaním štátnej pomoci a regionálnym rozvojom vyplýva zo samotného nastavenia politiky investičnej pomoci v Európskej únii (EÚ), ktorý je detailnejšie priblížený v nasledujúcej časti práce.

Výskum bol realizovaný s využitím nasledovnej metodiky: v prvom kroku sme v každom zo sledovaných rokov rozdelili okresy do dvoch kategórií:

- a) okresy s vyššou mierou nezamestnanosti ako je celonárodný priemer (prioritné okresy podpory),
- b) okresy s nižšou mierou nezamestnanosti ako je celonárodný priemer.

V nadväznosti na vyššie opísaný primárny účel investičnej pomoci ako nástroja regionálneho rozvoja je zrejmé, že prioritou vlády by mala byť podpora okresov s vyššou mierou nezamestnanosti. Predmetom príspevku je preto porovnanie toho, či v jednotlivých rokoch prevyšoval počet podporených projektov ako aj výška alokovanej podpory v prioritných okresoch počet a výšku podpory v rozvinutejších okresoch. Z analýzy sme vynechali rok 2005, nakoľko v tomto roku nebol zo schémy investičnej pomoci podporený žiaden subjekt.

Príspevok je rozvrhnutý nasledovne: v prvej časti približuje všeobecné štatistiky pokiaľ ide o podporené projekty či už z hľadiska počtu subjektov, ktorým bola prisľúbená pomoc, z hľadiska výšky pomoci v EUR alebo z hľadiska prisľúbeného počtu vytvorených pracovných miest. Sledovaným obdobím sú roky 2002 a 2016, nakoľko práve tieto roky pokrývajú aktuálne dostupné a zverejnené štatistiky Ministerstva hospodárstva SR (ďalej len MH SR).

2 Všeobecný prehľad investičných projektov podporených štátnou pomocou v SR

V sledovanom období medzi rokmi 2002 – 2016 schválila Vláda SR podporu 177 investičným projektom v celkovej hodnote takmer 1,8 miliardy eur. Projekty, mali vytvoriť viac ako 57 000 pracovných miest. Priemerný náklad na jedno prisľúbené vytvorenie pracovného miesta bol viac ako 30 000 eur. Celkový počet subjektov, ktoré štátnu pomoc prijali bol 148, nakoľko niektoré právnické osoby sa stali prijímateľmi štátnej pomoci viackrát.

² V rámci memoranda medzi Vládou SR a U.S. Steel z roku 2013 sa Vláda zaviazala novelizovať zákon o podpore obnoviteľných zdrojov energie tak, aby mohla byť výroba elektriny z hutníckych plynov oprávnená na podporu doplatkom, ktorého úroveň bude minimálne 80 eur po dobu 15 rokov. U.S.Steel tak *de facto* získal nepriamu štátnu podporu za energiu, ktorú vyrába ako vedľajší produkt pri oceliarskej činnosti. Uvedené doplatky ani udelené úľavy na daniach však Vláda SR neeviduje ako oficiálnu štátnu pomoc v rámci schémy investičnej pomoci podľa Zákona 561/2007 Z. z.

³ VLACHYNSKÝ, M. (2013): Investičné stimuly: Tvorba nových hodnôt alebo prerozdeľovanie existujúcich? s. 5

Tabuľka č. 1: Štatistika poskytovania investičných stimulov v SR, 2002 – 2016

Rok schválenia pomoci	Počet schválených projektov	Prislúbený počet pracovných miest	Spolu výška štátnej pomoci (EUR)
2002	1	582	12 746 465
2003	1	3 500	166 018 388
2004	18	8 880	313 402 342
2005	0	0	0
2006	48	15 385	358 314 808
2007	16	6 113	190 038 092
2008	5	2 199	42 667 673
2009	8	2 976	75 270 583
2010	11	1 350	39 067 024
2011	10	2 120	64 930 195
2012	10	2 412	121 191 498
2013	11	2 459	60 853 168
2014	13	1 630	99 887 481
2015	17	5 319	179 461 122
2016	8	2 487	59 162 000
Celkový súčet	177	57 412	1 783 010 839

Prameň: MH SR (2017): Zoznam podnikateľských subjektov, ktorým bolo schválené poskytnutie regionálnej investičnej pomoci podľa § 19 zákona č. 561/2007 Z. z. o investičnej pomoci a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, s. 1–5.

Z tabuľky č. 1 môžeme vidieť, že najvyšší objem poskytnutých stimulov získali investičné projekty v rokoch 2004 a 2006. Práve rok 2006 možno považovať za zaujímavý ako zo štatistického tak aj z politického hľadiska, nakoľko v júli daného roka došlo v SR k zmene vlády. V tomto roku bolo schválené rekordné množstvo projektov (48), pričom v roku 2005 nebol podporený ani jeden. Zaujímavosťou je, že z celkového množstva projektov bol iba 1 schválený pred oficiálnou výmenou vlády, pričom ďalších 47 bolo schválených v období od júla do konca roka 2006, kedy sa k moci dostala vládna koalícia zložená zo strán SMER-SD, SNS a ĽS-HZDS.

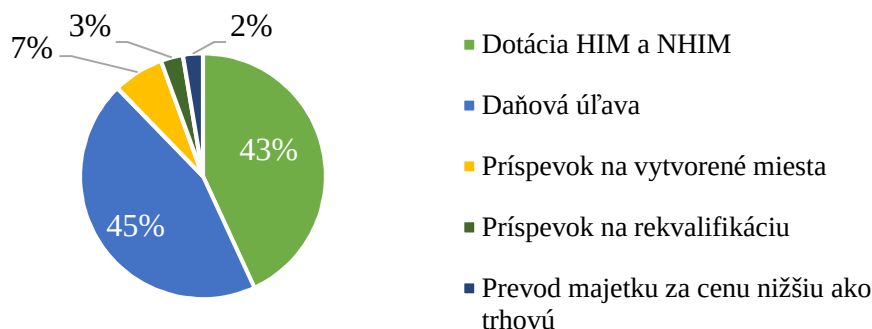
2.1 Investičná pomoc z hľadiska foriem poskytnutej pomoci

Základný právny predpis pre oblasť investičnej pomoci – zákon č. 561/2007 Z. z. o investičnej pomoci a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „Zákon o investičnej pomoci“) upravuje všeobecné podmienky na poskytovanie investičnej pomoci a rovnako definuje formy, v ktorých môže byť pomoc poskytnutá:

- dotácie na obstaraný dlhodobý hmotný a nehmotný majetok a dlhodobý majetok,
- úľavy na dani z príjmu,
- príspevku na vytvorenie nového pracovného miesta.

V predchádzajúcom období bolo možné investičnú pomoc získať aj vo forme príspevku na rekvalifikáciu a vo forme prevodu majetku za cenu nižšiu ako trhovú, v súčasnosti sú však dostupné iba tri vyššie zmienené formy. Z tohto hľadiska je možné v sledovanom období 2002 – 2006 pozorovať tendenciu poskytovať najmä daňové úľavy (udelené v 45 % z celkového počtu podporených projektov) či priame dotácie na hmotný a nehmotný majetok (43 %).

Graf č. 1: Formy poskytnutých investičných stimulov v SR, 2002 – 2016

Pozn.: Vlastné spracovanie.

Prameň: MH SR (2017): Zoznam podnikateľských subjektov, ktorým bolo schválené poskytnutie regionálnej investičnej pomoci podľa § 19 zákona č. 561/2007 Z. z. o investičnej pomoci a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, s. 1–5.

V tejto súvislosti si je potrebné uvedomiť, že investičná pomoc vo forme daňovej úľavy je poskytnutý konkrétnemu subjektu nie jednorazovo, ale v priebehu viacerých po sebe nasledujúcich rokov (maximálna zákonom stanovená hranica je 10 zdaňovacích období). Táto informácia je dôležitá z hľadiska použitej metodiky v predmetom skúmaní, nakoľko tak môžeme na poskytnuté daňové úľavy dvomi pohľadmi: buď alokujeme celú prisľúbenú pomoc danému subjektu v roku, v ktorom bola úľava schválená, alebo zvolíme hotovostný princíp a daňovú úľavu priradíme k tomu zdaňovaciemu obdobiu, v ktorom sa reálne uplatnili. V uvedenom príspevku sme zvolili prvý prístup.

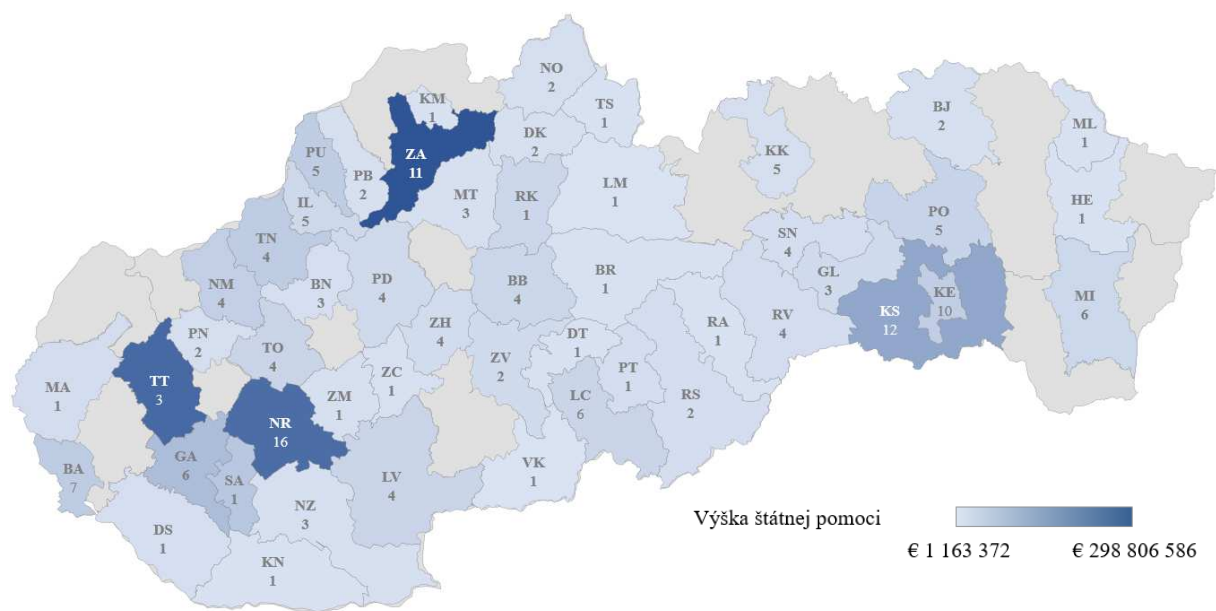
2.2 Investičná pomoc z hľadiska podporených regiónov

Podľa údajov zverejnených MH SR bolo v období rokov 2002 – 2016 podporených 177 projektov smerujúcich do 50 rôznych okresov (čo zodpovedá 63 % všetkých okresov SR). Najväčší počet podporených projektov bol zaznamenaný v okrese Nitra, kde bolo podporených až 16 zo 177 projektov, čo predstavuje takmer 10 % z celkového počtu. Druhý najväčší počet, konkrétne 12 podporených projektov bol v okrese Košice okolie. Okres Žilina vykazuje 11 podporených projektov a okres Košice 10 (pre zjednodušenie sme zlúčili všetky košické okresy do jedného). V okrese Bratislava bolo podporených 7 projektov (opäť sme pracovali so zlúčenými bratislavskými okresmi). Tu je potrebné spomenúť, že Bratislavský kraj je od roku 2013 zo schémy investičnej podpory vylúčený a aktuálne v ňom nie je možné projekty podporovať (viac o problematike nastavenia regionálnej podpory v kontexte legislatívy EÚ v časti 3 Analýza regionálneho dopadu projektov podporených projektov).

Z hľadiska výšky podpory investičných projektov je poradie okresov v SR mierne odlišné. Najvyššiu kumulatívnu výšku podpory medzi rokmi 2002 – 2016 vykazuje okres Žilina s celkovými stimulmi v hodnote takmer 299 mil. €. Za ním nasleduje okres Trnava, kde bolo iba trom projektom udelených dohromady viac ako 257 mil. €. Kumulatívnu výšku podpory nad 100 mil. € dosiahli ešte okresy Nitra (248 mil. €) a Košice okolie (126 mil. €).

Uvedené štatistiky z obdobia 2002 – 2016 sú graficky spracované v obrázku č. 1, pričom vyššia intenzita zvýraznenia daného okresu znamená vyššiu kumulatívnu hodnotu podpory a hodnota uvedená pod skratkou okresu predstavuje počet podporených projektov. Z tohto prehľadu jednoznačne vyplýva, že okresom s najväčšou intenzitou podpory je okres Žilina, ktorý vedie v rebríčku kumulatívnej výšky podpory a zároveň skončil tretí pokiaľ ide o počet podporených projektov. Zaujímavým je aj okres Trnava, v ktorom boli schválené iba 3 projekty, avšak z hľadiska kumulatívnej výšky pomoci sa umiestnil na treťom mieste. Tento okres tak dosahuje najvyššiu relatívnu výšku pomoci na jeden projekt a to 86 mil. € (celoslovenský priemer je 9,2 mil. €). Dôvodom je významná podpora trnavskej automobilky PCA Slovakia a tiež výrobcu LCD televízorov Samsung v Galante.

Obrázok č. 1: Kumulatívna výška poskytnutej pomoci a počet schválených projektov v jednotlivých okresoch SR, 2002 – 2016

Legenda:

MT – označenie okresu

? – počet podnorených projektov 2002 – 2016

– výška kumulatívnej schválenej podpory 2002 – 2016

Pozn.: Vlastné spracovanie.

Prameň: MH SR (2017): Zoznam podnikateľských subjektov, ktorým bolo schválené poskytnutie regionálnej investičnej pomoci podľa § 19 zákona č. 561/2007 Z. z. o investičnej pomoci a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, s. 1–5.

3 Komparatívna analýza podpory podľa typov podporených okresov

V prípade analýzy investičnej pomoci v kontexte regionálneho rozvoja vychádzame z logiky a súčasného nastavenia politiky investičnej pomoci v celej EÚ a teda i v SR. Základom tejto logiky je to, že investičná pomoc sa vyznačuje selektívnosťou, resp. je udeľovaná konkrétnemu príjemcovi (firme) na základe individuálneho posudzovania zodpovedného orgánu (MH SR, resp. vládou SR). V kontexte spoločného trhu EÚ tento selektívny charakter štátnej pomoci vedie k zvýhodneniu beneficentov investičnej podpory oproti konkurencii na danom trhu, čo má za následok „narušenie hospodárskej súťaže a ovplyvnenie podnikateľského prostredia.“⁴ V podmienkach EÚ je preto štátna pomoc ako taká označená za opatrenie nezlučiteľné s vnútorným trhom (viď čl. 107 Zmluvy o fungovaní EÚ [ZFEU]⁵) a jej uplatňovanie v členských štátoch je teda zakázané. V praxi však pre štátnu pomoc existuje niekoľko výnimiek, pričom prvá vyplýva priamo zo spomínaného čl. 107 ZFEU, ods. 3 písm. a), ktorý ustanovuje, že za zlučiteľné s vnútorným trhom možno považovať „pomoc na podporu hospodárskeho rozvoja oblastí s mimoriadne nízkou životnou úrovňou alebo s mimoriadne vysokou nezamestnanosťou.“⁶ Druhou dôležitou reguláciou povoľujúcu výnimku je Nariadenie Komisie č. 800/2008 o vyhlásení určitých kategórií pomoci za zlučiteľné so spoločným trhom podľa článkov 87 a 88 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva (resp. článkov 107 a 107 ZFE), inak nazývaného i Všeobecné nariadenie o skupinových výnimkách (ďalej len GBER z angl. *General Block Exemption Regulation*). Čl. 13 GBER nesie názov „Regionálna investičná pomoc a

⁴ KOLESÁR, P. (2012): Úvod do investičnej pomoci

⁵ Zmluva o fungovaní Európskej únie, čl. 107, s. 91

⁶ Zmluva o fungovaní Európskej únie, čl. 107, s. 91

pomoc na podporu zamestnanosti“ a ustanovuje konkrétne podmienky, za ktorých je poskytnutá štátna pomoc zlučiteľná so spoločným trhom a teda povolená.

Uvedené prakticky znamená, že v zmysle aktuálnej právnej úpravy EÚ predstavuje investičná pomoc pre firmy s primárnym cieľom podpory rozvoja regiónov jednu z oprávnených foriem štátnej pomoci. V tomto kontexte tak možno investičnú pomoc chápať ako nástroj regionálneho rozvoja a preto sa v EÚ nazýva aj regionálnou pomocou. Jej účelom je motivovať investorov do tých oblastí, ktoré nie sú z podnikateľského hľadiska vždy atraktívne avšak realizácia investície v danom regióne môže napomôcť k zmierňovaniu regionálnych disparít medzi jednotlivými oblasťami krajiny a teda i celej EÚ. Regionálna pomoc v EÚ podlieha množstvu pravidiel a je značne regulovaná. Okrem spomínaných legislatívnych rámcov je súčasťou regulácie i stanovenie maximálnych intenzít pomoci pre jednotlivé oblasti EÚ na úrovni NUTS 2 regiónov. Na tento účel slúžia Mapy regionálnej pomoci na roky 2014 až 2020,⁷ ktoré klasifikujú zóny EÚ podľa HDP na obyvateľa k priemeru EÚ a podľa toho určujú maximálnu možnú výšku podpory v každom z nich (ako percentuálnu hodnotu z investičných nákladov, ktorá môže byť investorovi schválená vo forme štátnej pomoci). V menej rozvinutých oblastiach s nižšími hodnotami je tak možné udeľovať vyššie intenzity pomoci a v najrozvinutejších oblastiach (s HDP p. c. nad 100 % priemeru EÚ) nie je možné regionálnu štátnu pomoc udeľovať vôbec. Toto je aj prípad Bratislavského kraja, ktorý je zo schémy investičnej pomoci vylúčený.

Cieľ predkladaného príspevku bol stanovený v nadväznosti na uvedenú logiku. Nasledujúca časť práce sa preto zameria na preskúmanie tohto, či investičná pomoc v SR skutočne podporuje investičné projekty primárne v znevýhodnených oblastiach a prispieva tak k ekonomickému rozvoju a znižovaniu regionálnych disparít.

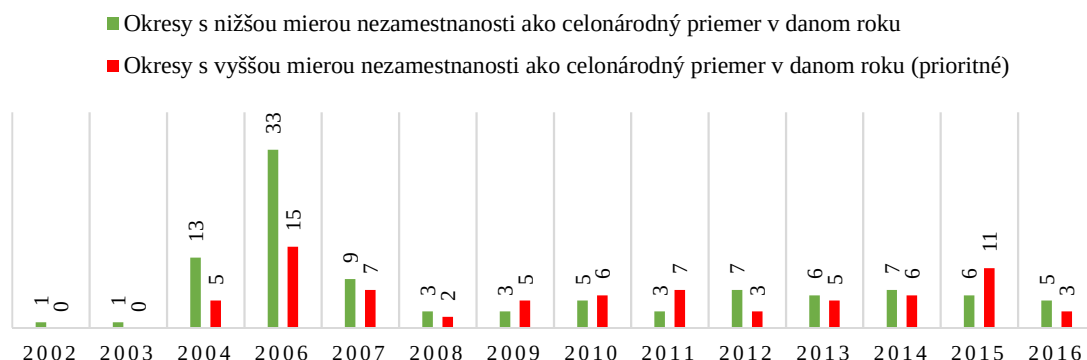
3.1 Komparácia počtu podporených projektov s ohľadom na mieru nezamestnanosti okresov

V prvej časti výskumu sme sa sústredili na ročné porovnanie nasledovných indikátorov:

- c) počet podporených investičných projektov v okresoch s vyššou mierou nezamestnanosti ako je celonárodný priemer (prioritné okresy),
- d) počet podporených investičných projektov v okresoch s nižšou mierou nezamestnanosti ako je celonárodný priemer.

Z pohľadu štátu a v nadväznosti na primárny účel investičnej pomoci ako nástroja regionálneho rozvoja je zrejmé, že prioritou vlády by mala byť podpora okresov s vyššou mierou nezamestnanosti. Z hľadiska metodiky sme si v každom sledovanom roku rozdelili okresy do dvoch vyššie zmienených kategórií a porovnali počet podporených projektov v každej z nich. Z analýzy sme vynechali rok 2005, nakoľko v tomto roku bol podporený žiaden subjekt.

Graf č. 2: Počet podporených projektov s ohľadom na mieru nezamestnanosti okresov, 2002 – 2016

⁷ Mapy regionálnej pomoci na roky 2014 až 2020 sú dostupné na internetovej adrese: http://ec.europa.eu/competition/state_aid/regional_aid/regional_aid.html

Pozn.: Vlastné spracovanie.

Prameň: MH SR (2017): Zoznam podnikateľských subjektov, ktorým bolo schválené poskytnutie regionálnej investičnej pomoci podľa § 19 zákona č. 561/2007 Z. z. o investičnej pomoci a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, s. 1–5.

Ako možno vidieť z uvedenej grafiky, takmer v každom roku prevyšoval počet podporených projektov v okresoch s nižšou mierou nezamestnanosti počet podporených projektov v rozvinutejších okresoch. Tento trend je jednoznačne v rozpore s chápaním investičnej pomoci ako nástroja podpory menej rozvinutých regiónov. Zo sledovaného obdobia 12 rokov (okrem roka 2005, kedy investičná pomoc nebola poskytnutá žiadnemu subjektu) sme zaznamenali trend podpory znevýhodnených okresoch iba v štyroch prípadoch – v rokoch 2009, 2010, 2011 a naposledy v roku 2015. Najvýznamnejším je rok 2011, kedy je pomer podpory v menej rozvinutých okresoch k podpore v rozvinutejších okresoch najvyšší – 7 projektov proti trom.

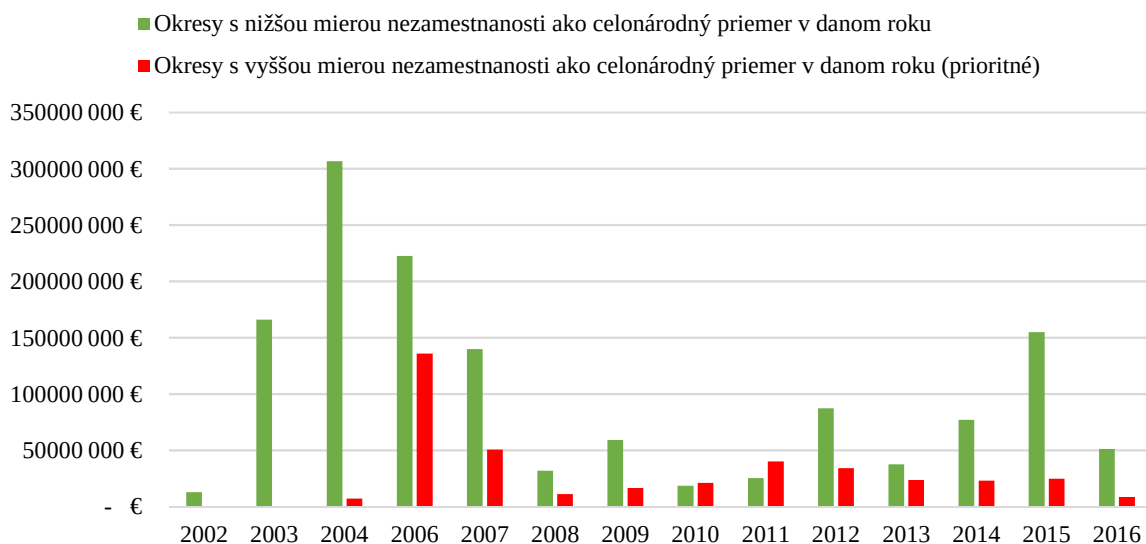
3.2 Komparácia kumulatívnej výšky podpory s ohľadom na mieru nezamestnanosti okresov

Druhá časť výskumu kopíruje metodiku predchádzajúcej sekcie. Tentokrát sme sa zamerali na medziročné porovnanie nasledovných indikátorov:

- e) kumulatívna výška podpory v EUR v okresoch s vyššou mierou nezamestnanosti ako je celonárodný priemer (prioritné okresy),
- f) kumulatívna výška podpory v EUR v okresoch s nižšou mierou nezamestnanosti ako je celonárodný priemer.

Z pohľadu štátu a v nadväznosti na primárny účel investičnej pomoci ako nástroja regionálneho rozvoja je zrejmé, že prioritou vlády by mala byť podpora okresov s vyššou mierou nezamestnanosti. Z hľadiska metodiky sme si v každom sledovanom roku rozdelili okresy do dvoch vyššie zmienených kategórií a porovnali výšku alokovanej podpory projektov v každej z nich.

Graf č. 2: Výška alokovanej podpory podľa miery nezamestnanosti v okresoch, 2002 – 2016

Pozn.: Vlastné spracovanie.

Prameň: MH SR (2017): Zoznam podnikateľských subjektov, ktorým bolo schválené poskytnutie regionálnej investičnej pomoci podľa § 19 zákona č. 561/2007 Z. z. o investičnej pomoci a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, s. 1–5.

Aj v tomto prípade možno sledovať obdobný trend ako pri komparácii počtu podporených projektov. Iba v dvoch rokoch (2010 a 2011) sme boli svedkom situácie, kedy kumulatívna výška podporených projektov v EUR v okresoch s vyššou mierou nezamestnanosti ako celonárodný priemer prevýšila výšku podpory v okresoch s mierou nezamestnanosti nižšou (prioritné okresy).

Záverom možno zároveň konštatovať, že významná väčšina podporených projektov smerovala do okresov s podpriemernou mierou nezamestnanosti. V prípade počtu podporených projektov to bolo až 58 % z celkového počtu (102/177). Ešte výraznejšie je však tento rozdiel cítiť pri pomerovom vyčíslení kumulatívnej výšky podpory medzi okresmi s nadpriemernou a podpriemernou nezamestnanosťou – do prioritných okresov s vyššou mierou nezamestnanosti ako celonárodný priemer v danom roku smerovalo iba 22 % prostriedkov (celkovo 394 mil. €), zatiaľ čo rozvinutým okresom bolo alokovaných až 78 % z celkovej alokovanej podpory medzi rokmi 2002 a 2016 (čo zodpovedá približne 1 389 mil. €).

Tabuľka č. 2: Výsledok komparatívnej analýzy podpory okresov podľa miery nezamestnanosti, 2002 – 2016

	Okresy s nižšou mierou nezamestnanosti ako celonárodný priemer v danom roku	Okresy s vyššou mierou nezamestnanosti ako celonárodný priemer v danom roku (prioritné)
Kumulatívna výška podpory 2002 – 2016	1 388 764 293 € (= 78 %)	394 246 546 € (=22 %)
Počet podporených projektov 2002 – 2016	102 (=58 %)	75 (=42 %)

Pozn.: Vlastné spracovanie.

Prameň: MH SR (2017): Zoznam podnikateľských subjektov, ktorým bolo schválené poskytnutie regionálnej investičnej pomoci podľa § 19 zákona č. 561/2007 Z. z. o investičnej pomoci a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, s. 1–5.

Záver

Predkladaný príspevok si kládol za cieľ zodpovedať na otázku, či je schéma investičnej pomoci v podmienkach SR skutočne využívaná ako nástroj podpory menej rozvinutých okresov. Na jednej strane sme analyzovali počty podporených investičných projektov v okresoch s vyššou mierou nezamestnanosti ako celoslovenský priemer v porovnaní s počtom podporených projektov v okresoch s nižšou mierou nezamestnanosti. Rovnakú komparatívnu analýzu sme aplikovali aj na indikátor kumulatívnej výšky podpory v EUR. Pri porovnaní jednotlivých rokov sme dospeli k záveru, že vo významnej väčšine rokov podpora nesmerovala do menej rozvinutých regiónov, ale do regiónov s nezamestnanosťou nižšou ako je celoslovenský priemer. Iba v 2 rokoch bol zaznamenaný trend podpory projektov realizujúcich sa v znevýhodnených okresoch – v rokoch 2010 a 2011 (ako z hľadiska počtu projektov tak aj z hľadiska výšky podpory).

V tejto súvislosti je vhodné spomenúť pripravovaný nový zákon o investičnej pomoci, ktorého návrh v júni 2017 predložilo MH SR do procesu medzirezortného pripomienkového konania. Jedna zo základných a najradikálnejších zmien zákona spočíva v tom, že pre získanie štátnej pomoci bude síce nutné vytvoriť nové pracovné miesta, zákon však presne nešpecifikuje ich minimálny počet. V súčasnosti je pre každý okres ako i pre každý typ projektu určená minimálna výška pracovaných miest, ktoré je potrebné v súvislosti s realizáciou projektu vytvoriť. Táto podmienka sa pritom pohybuje od 10 miest v najmenej rozvinutých okresoch do 40 v ostatných okresoch. Podľa názoru autorky článku je upustenie od tejto podmienky indikáciou toho, že po novom už hlavným účelom investičnej pomoci nebude vytvárať nové pracovné miesta tak, ako tomu bolo doteraz. Potvrdzujú to aj vyjadrenia súčasného ministra hospodárstva Petra Žigu, ktorý upozornil, že nový zákon znamená významnú zmenu filozofie pri udeľovaní regionálnej pomoci. "Predstavuje prechod od plošnej podpory vzniku pracovných miest k adresnej podpore znižovania regionálnych rozdielov a zvyšovanie konkurencieschopnosti ekonomiky určením priorít predovšetkým do výskumu a vývoja,

moderných technológií a investícií s vyššou pridanou hodnotou."⁸ Vláda zároveň plánuje prioritizovať poskytovanie podpory vo forme daňovej úľavy, nakoľko v tomto prípade ide o menšiu záťaž pre štátny rozpočet. Podpora vo forme priamej dotácie bude preto podliehať prísnejším podmienkam a tiež bude udeľovaná iba v najmenej rozvinutých okresoch. Filozofia udeľovania pomoci sa mení aj pokiaľ ide o sektorové zameranie podporených projektov a vyššiu pravdepodobnosť alokovania pomoci budú mať vedecko-výskumné (R&D) centrá, resp. priemyselné projekty kombinované s R&D. Návrh nového zákona by mal byť v auguste 2017 prerokovaný na úrovni vlády SR a na jeseň schválený Národnou radou SR. Účinnosť by mal nadobudnúť v januári 2018.

Použitá literatúra:

1. KOLESÁR, P. (2012): Úvod do investičnej pomoci. [online]. In: *Lexforum.cz*, 25. 9. 2012. [Citované 25. 6. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.lexforum.cz/418>
2. MINISTERSTVO HOSPODÁRSTVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY (2017): Zoznam podnikateľských subjektov, ktorým bolo schválené poskytnutie regionálnej investičnej pomoci podľa § 19 zákona č. 561/2007 Z. z. o investičnej pomoci a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, s. 1–5.
3. TASR (2017): P. ŽIGA: Slovensko by mohlo mať nový zákon o investičnej pomoci. [online]. In: *TERAZ.SK*, 15. 6. 2017. [Citované 28. 6. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.teraz.sk/ekonomika/p-ziga-slovensko-investicna-pomoc/265492-clanok.html>
4. ÚRAD VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY (1999): *Tlačová konferencia počas rokovania vlády*. 13 s.
5. VLACHYNSKÝ, M. (2013): Investičné stimuly: Tvorba nových hodnôt alebo prerozdelenie existujúcich? s. 5
6. Zmluva o fungovaní Európskej únie. [online]. In: *ecb.europa.eu*, 26. 10. 2012. [Citované 23. 6. 2017.] Dostupné na internete: https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/c_32620121026sk.pdf

Kontakt:

Ing. Martina Balejová

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: martina.balejova@euba.sk

⁸ TASR (2017): P. ŽIGA: Slovensko by mohlo mať nový zákon o investičnej pomoci. Dostupné na internete: <http://www.teraz.sk/ekonomika/p-ziga-slovensko-investicna-pomoc/265492-clanok.html>

ČÍNSKE INVESTÍCIE V EURÓPSKEJ ÚNII

Bianka Bittmannová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: bianka.bittmannova@euba.sk

Čínska ľudová republika začala v posledných rokoch výrazne zvyšovať svoje investície v Európskej únii. Ich charakter je odlišný v porovnaní s čínskymi investíciami v iných častiach sveta. Cieľom príspevku je preskúmanie prítomnosti čínskych investícií v Európskej únii. V príspevku analyzujeme veľkosť čínskych investícií v Európskej únii v jednotlivých rokoch, ich odvetvovú štruktúru a dôvody ich rastúceho prílevu. Tiež popisujeme najvýznamnejšie obchodné dohody realizované čínskymi investormi v podnikoch v Európskej únii.¹

Kľúčové slová: čínske investície, priame zahraničné investície, Európska únia

The People's Republic of China has started to significantly increase its investment in the European Union in recent years. Their character is different compared to Chinese investments in other parts of the world. The aim of this article is to examine the presence of Chinese investments in the European Union. In this paper, we analyze the amount of Chinese investments in the European Union in individual years, their sectoral structure and the reasons for their increasing inflow. We also describe the most important business deals made by Chinese investors in the European Union.

Key words: Chinese investments, foreign direct investments, European Union

JEL: F21

Úvod

Čínska ľudová republika po niekoľkých desaťročiach rýchleho rastu HDP a zvyšovania svojich exportných tokov do zahraničia začala svoju dominanciu vo svetovom hospodárstve dokazovať aj stále narastajúcimi priamymi zahraničnými investíciami. Prítomnosť jej priamych zahraničných investícií začala narastať najmä v rozvojovom svete, v okolitých krajinách v Ázii, Afrike či Latinskej Amerike. Diskusie odborníkov v tomto smere rozoberali kontroverzné záujmy v pozadí týchto investícií, ktoré vnímali predovšetkým záujem Číny o zabezpečenie si prístupu k nerastným surovinám. Pozornosť v týchto diskusiách bola venovaná aj rôznym negatívnym dopadom zvýšených čínskych investícií v týchto regiónoch.

Od začiatku nového milénia začala čínska prítomnosť narastať aj na Európskom kontinente. Posledné roky 2015 a 2016 zaznamenali vôbec najvýraznejší nárast čínskych investícií v Európe. Štruktúra týchto priamych zahraničných investícií v Európe je však rozdielna ako v rozvojovej časti sveta a v Európskej únii (EÚ) nie je až také výrazne veľké množstvo PZI umiestnených v oblasti nerastných surovín a iných vzácnych zdrojov. S inou štruktúrou investícií sú spojené aj iné dôvody čínskeho záujmu o obchodné dohody v Európe.

Zámerom predkladaného článku je predstaviť vyššie spomínané aspekty čínskych investícií v Európskej únii, a to konkrétne ich veľkosť a štruktúru v jednotlivých rokoch, porovnanie s inými oblasťami svetového hospodárstva, ich rozloženie v jednotlivých členských krajinách EÚ. Príspevok sa snaží tiež o popísanie dôvodov rastúceho záujmu Číny o Európsku úniu. V závere článku popisujeme tiež niektoré z najvýznamnejších čínskych investícií v Európe v posledných rokoch.

1 Vývoj čínskych priamych zahraničných investícií vo svete a v Európskej únii

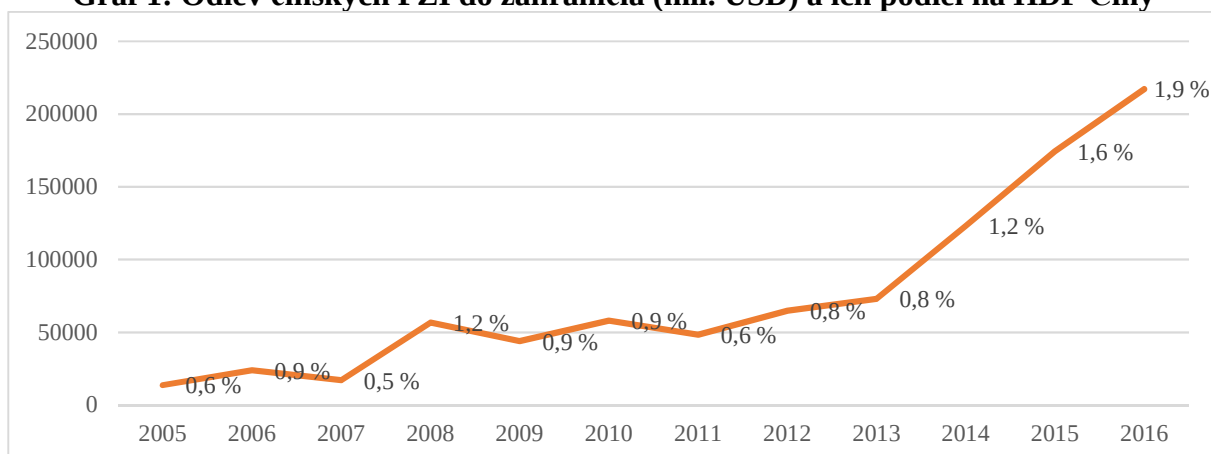
Prítomnosť významných čínskych investícií v rôznych častiach sveta je relatívne novým fenoménom objavujúcim sa od začiatku nového milénia. Čínsky záujem bol najskôr výrazne

¹ Tento príspevok bol vypracovaný v rámci projektu VEGA číslo 1/0267/15 „Fenomén čínskych investícií a potenciál ich využitia pre národnú ekonomiku“.

smerovaný na rozvojové ekonomiky, v Ázii, Afrike či Latinskej Amerike, kde čínske investície smerovali najmä do odvetví ťažby a spracovania nerastných surovín a vzácnych zdrojov alebo do infraštruktúry, ktorá mala zabezpečiť lepší prístup k týmto nerastným surovinám. Práve investície v oblasti nerastných surovín tvoria najväčšiu časť čínskych zahraničných investícií.² Afrika je v súčasnosti najväčším absolútnym príjemcom čínskych investícií. Latinská Amerika sa tiež kvôli záujmu investorov o jej nerastné bohatstvo stala druhým najväčším príjemcom čínskych investícií.³

Viacerí odborníci sú názoru, že vplyv na tento nárast malo prijatie stratégie „Go Global Policy“ v Číne v roku 2001⁴ a ďalšie jej etapy. Určitú súvislosť možno hľadať aj so vstupom Číny do WTO v roku 2001. V roku 2013 sa Čína stala tretím najväčším svetovým investorom.

Graf 1: Odlev čínskych PZI do zahraničia (mil. USD) a ich podiel na HDP Číny

Prameň: Vlastné spracovanie podľa OECD. (2017): FDI flows. [online]. In: OECD. [Citované 28. 5. 2017.] Dostupné na internete: <https://data.oecd.org/fdi/fdi-flows.htm>.

Tabuľka 1: Podiel čínskych PZI na svetových PZI v porovnaní s podielom EÚ a USA

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Čína	2 %	2 %	1 %	3 %	4 %	4 %	3 %	5 %	5 %	10 %	11 %	15 %
EÚ	65 %	48 %	56 %	44 %	32 %	33 %	31 %	24 %	25 %	15 %	33 %	32 %
USA	4 %	18 %	19 %	19 %	28 %	22 %	27 %	27 %	24 %	25 %	20 %	22 %

Prameň: Vlastné spracovanie podľa OECD. (2017): FDI stocks [online]. In: OECD. [Citované 28. 5. 2017.] Dostupné na internete: <https://data.oecd.org/fdi/fdi-stocks.htm>.

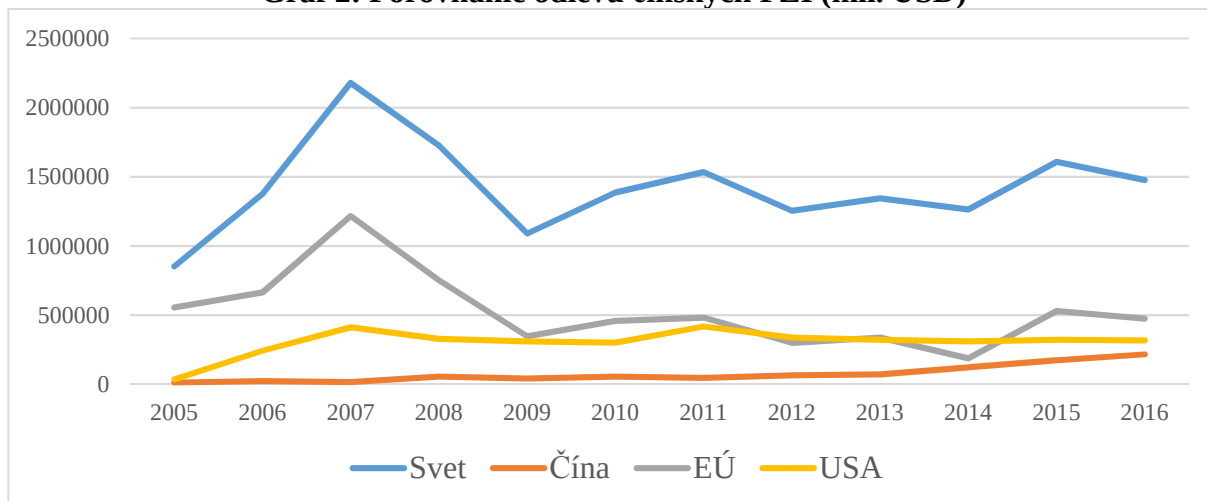
Ako možno pozorovať z tabuľky 1 a grafu 2, podiel čínskych PZI na svetových investíciách výrazne narastá, a to najmä na úkor podielu Európskej únie, ktorej PZI v zahraničí zaznamenali výrazný pokles oproti predkrízovému obdobiu.

² POZZEBON, S. (2015): China has crossed a major investment threshold that is going to change the entire world. [online]. In: *Business Insider UK*, 4.2.2015. [Citované 2. 6. 2017.] Dostupné na internete: <http://uk.businessinsider.com/statistics-on-chinas-investment-abroad-2015-2>

³ HLAVOVÁ, N. (2016): Vzťahy Číny a regiónu latinskej Ameriky a Karibiku v oblasti energetiky. In: *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2016*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2016. ISBN 978-80-225-4281-4. s. 178 – 185.

⁴ OECD. (2014): China Go Global. [online]. In: OECD. [Citované 2. 6. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.oecd.org/china/china-go-global.htm>

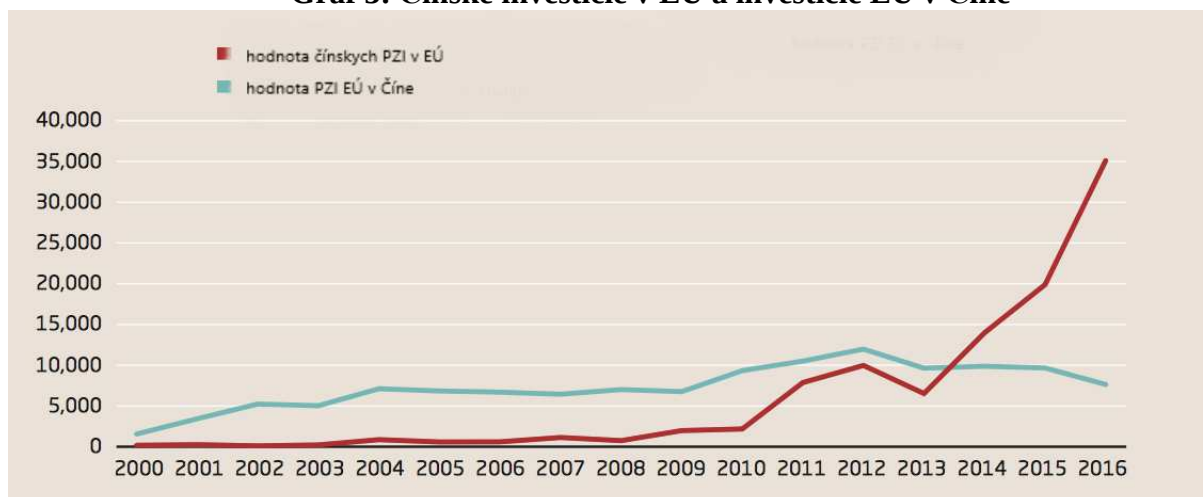
Graf 2: Porovnanie odlevu čínskych PZI (mil. USD)

Prameň: Vlastné spracovanie podľa OECD. (2017): FDI flows. [online]. In: OECD. [Citované 28. 5. 2017.] Dostupné na internete: <https://data.oecd.org/fdi/fdi-flows.htm>.

V Európskej únii bol pomalý rast čínskych investícií zaznamenaný tiež približne od roku 2000. O ich výraznom náraste sa však dá hovoriť od roku 2008 resp. 2009, kedy Európsku úniu ako aj celé svetové hospodárstvo zasiahla kríza. Absolútne najvýznamnejší nárast čínskych investícií v EÚ možno pozorovať od roku 2013. V roku 2016 bola EÚ najväčším príjemcom PZI z Číny. Ako možno vidieť na grafe 3, odlev investícií z Číny do EÚ prekročil množstvo investícií, ktoré smerovali z EÚ do Číny. Medzi rokmi 2015 a 2016 bol zaznamenaný až 77 % nárast v príleve čínskych investícií do EÚ.⁵

Graf 3: Čínske investície v EÚ a investície EÚ v Číne

Prameň: HANEMANN, T. – HUOTARI, M. (2017): Record Flows and Growing Imbalances: Chinese Investment in Europe in 2016. [online]. In: Rhodium. [Citované 30. 5. 2017.] Dostupné na internete: http://rhg.com/wp-content/uploads/2017/01/RHG_Merics_COFDI_EU_2016.pdf

V roku 2016 boli čínske akvizície v EÚ 4 krát vyššie ako realizovala EÚ v Číne v tomto roku. To vedie k veľkej nerovnováhe, ktorá môže byť pre vzájomné vzťahy medzi EÚ a Čínou rizikovým faktorom.

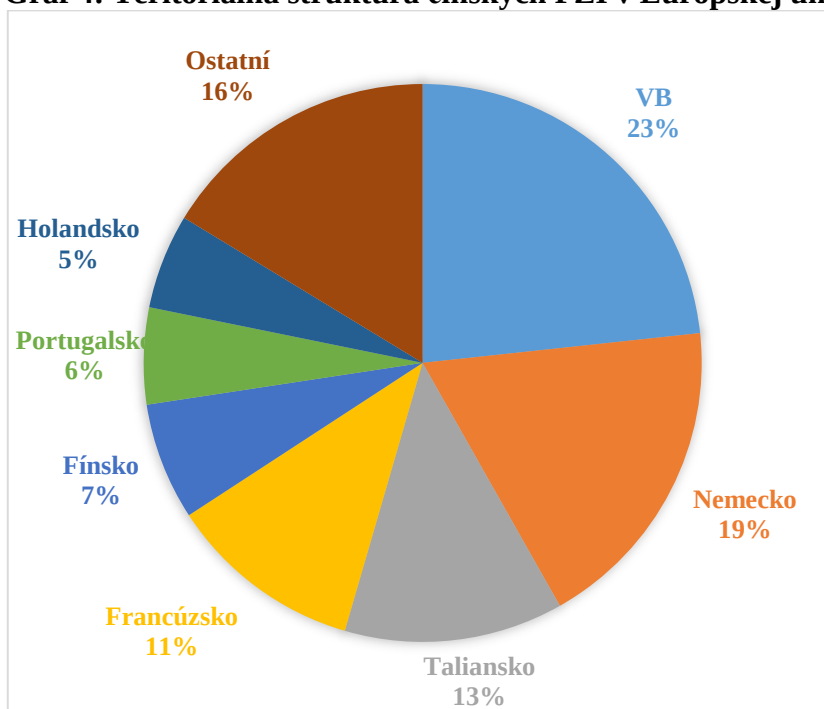
⁵ HANEMANN, T. – HUOTARI, M. (2017): Record Flows and Growing Imbalances: Chinese Investment in Europe in 2016. [online]. In: Rhodium. [Citované 30. 5. 2017.] Dostupné na internete: http://rhg.com/wp-content/uploads/2017/01/RHG_Merics_COFDI_EU_2016.pdf

2 Teritoriálna a odvetvová štruktúra čínskych priamych zahraničných investícií v Európskej únii

Teritoriálna štruktúra investícií Čínskej ľudovej republiky v Európskej únii je zatiaľ veľmi rôznorodá. Nedá sa hovoriť o ich rovnomernom rozmiestnení v rámci Európskej únie. Dá sa identifikovať určitá spojitosť medzi množstvom investícií v jednotlivých členských krajinách EÚ a veľkosťou ich ekonomík.⁶ Tento fakt môže byť do určitej miery spojený najmä s tým, že Čína v súčasnosti prejavuje záujem o fúzie a akvizície⁷ v už existujúcich európskych podnikoch ako o investície na zelenej lúke a je preto samozrejmé, že viac takýchto investičných príležitostí sa pre ňu vyskytuje v väčších a silnejších ekonomikách západnej Európy.

Medzi najväčších príjemcov čínskych investícií spomedzi krajín EÚ v súčasnosti patria Veľká Británia, Nemecko, Taliansko, Francúzsko. Celkové množstvo čínskych investícií uvádzame na obrázku 1.

Graf 4: Teritoriálna štruktúra čínskych PZI v Európskej únii

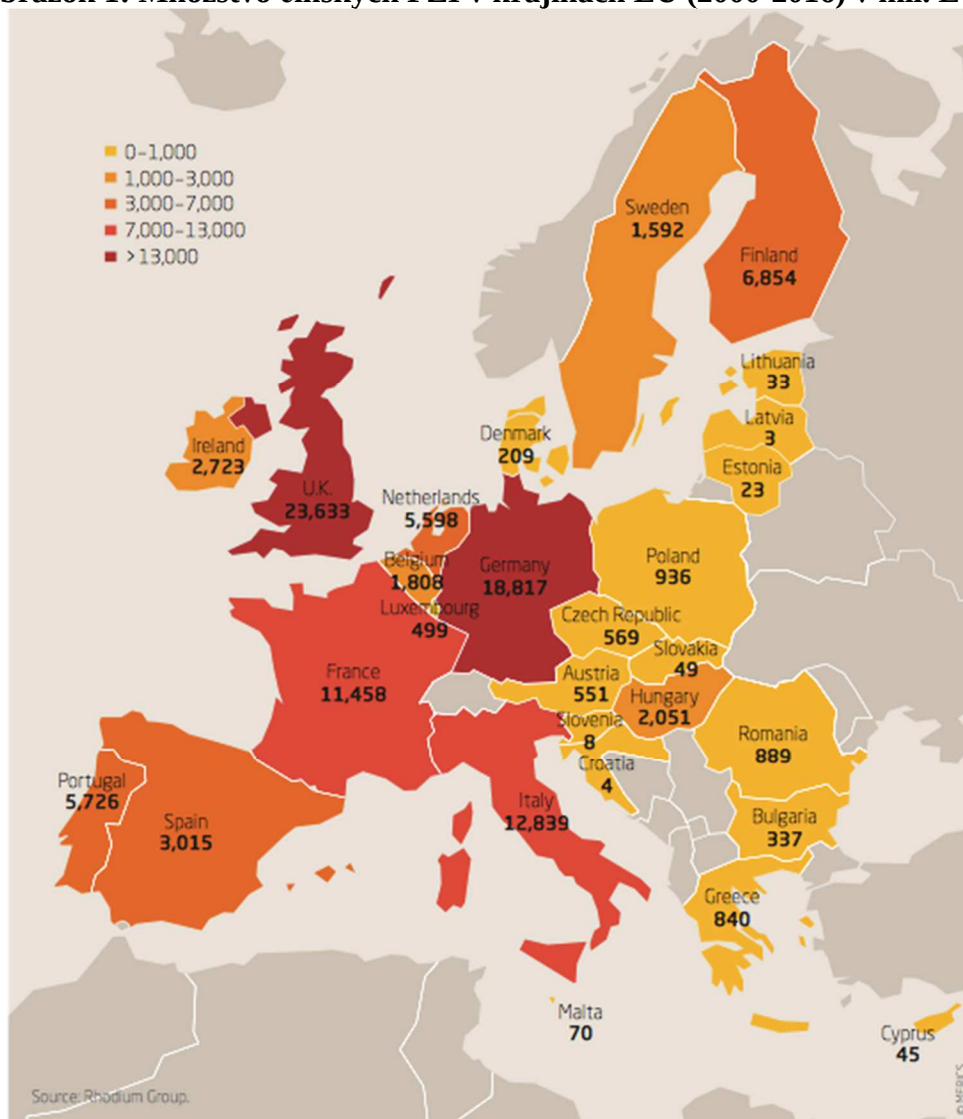

Prameň: Vlastné spracovanie podľa HANEMANN, T. – HUOTARI, M. (2017): Record Flows and Growing Imbalances: Chinese Investment in Europe in 2016. [online]. In: Rhodium. [Citované 30. 5. 2017.] Dostupné na internete: http://rhg.com/wp-content/uploads/2017/01/RHG_Merics_COFDI_EU_2016.pdf

⁶ CLEGG, J. – HINRICH, V. (2012): Chinese Overseas Direct Investments in the EU. [online]. In: ECRAN [Citované 30. 5. 2017.]. Dostupné na internete: https://www.eu-china.net/upload/pdf/materialien/12-08_ECRAN_Chinese_direct_investment_in_the_EU.pdf

⁷ JPMorgan Chase & Co. (2016): China's Increasing Outbound M&A: Key drivers behind the trend. [online]. In: J.P.Morgan [Citované 27. 5. 2017.]. Dostupné na internete: <https://www.jpmorgan.com/global/insights/chinas-key-drivers>

Obrázok 1: Množstvo čínskych PZI v krajinách EÚ (2000-2016) v mil. EUR

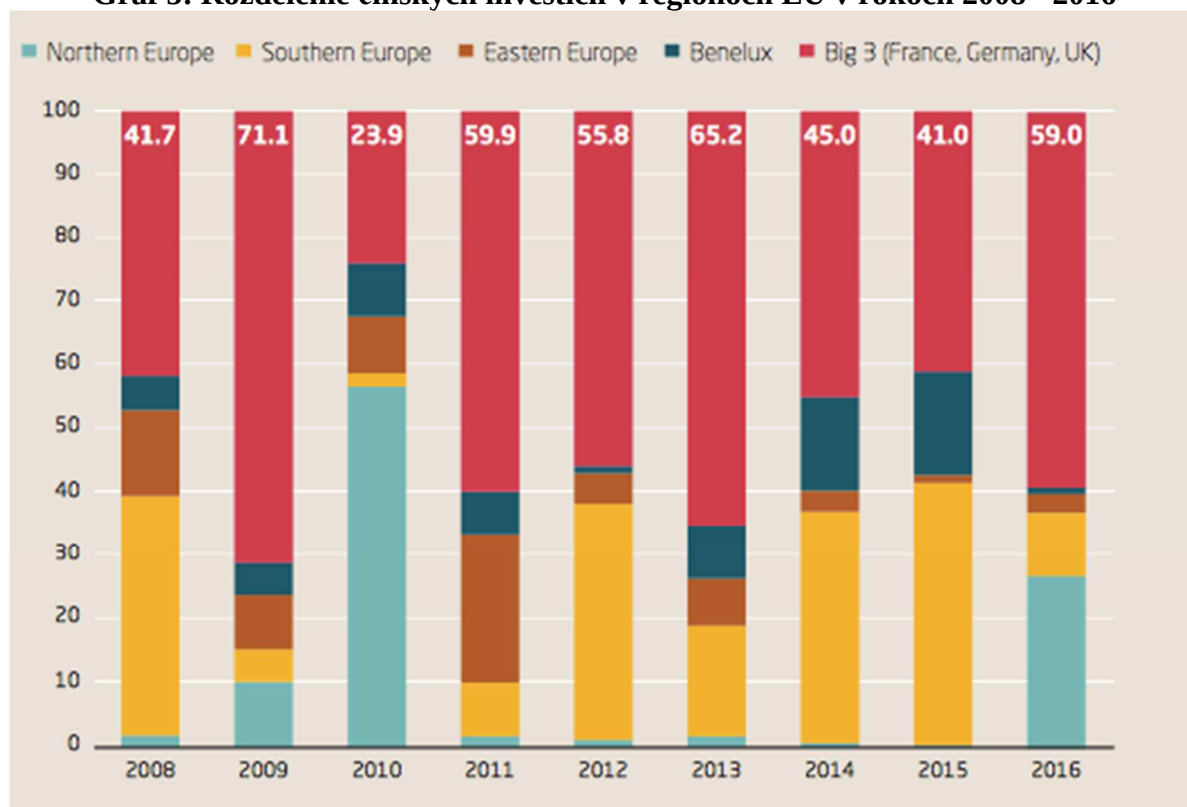
Prameň: HANEMANN, T. – HUOTARI, M. (2017): *Record Flows and Growing Imbalances: Chinese Investment in Europe in 2016*. [online]. In: Rhodium. [Citované 30. 5. 2017.] Dostupné na internete: http://rhg.com/wp-content/uploads/2017/01/RHG_Merics_COFDI_EU_2016.pdf

Štatistiky sa však každoročne mierne líšia od tohoto všeobecného trendu podľa konkrétnych realizovaných obchodov v danom roku. Nasledujúci graf ukazuje, že napriek významnej dominancii prílevu investícií do krajín západnej Európy v každom z pozorovaných rokov, v niektorých rokoch sa prejavil výraznejší prílev aj do krajín južnej prípadne severnej Európy. Zaujímavé sú aj niektoré realizované čínske investície resp. investičné plány v krajinách strednej a východnej Európy, aj keď stále platí, že táto oblasť nie je zatiaľ prioritou pre čínske investície.^{8,9}

⁸ DUDÁŠ, T. – DUDÁŠOVÁ, M. (2016): Growth of Chinese Investment in Europe after the global economic crisis of 2008-2009. In: *Economic Annals-XXI*, Kyjv: Institute of Society Transformation. ISSN 1728-6239. s. 9-13.

⁹ Čína už vykonala niekoľko investícií aj v Českej a Slovenskej republike. Patria medzi ne napríklad získanie podielu na finančnej skupine J&T, na pivovare Lobkowicz, vo futbalovom klube Slavia, v leteckej spoločnosti Travel Service alebo plánovaný odkup časti Slovenských elektrární a pod.

Graf 5: Rozdelenie čínskych investícií v regiónoch EÚ v rokoch 2008 - 2016

Prameň: HANEMANN, T. – HUOTARI, M. (2017): *Record Flows and Growing Imbalances: Chinese Investment in Europe in 2016*. [online]. In: Rhodium. [Citované 30. 5. 2017.] Dostupné na internete: http://rhg.com/wp-content/uploads/2017/01/RHG_Merics_COFDI_EU_2016.pdf

V priebehu času sa dá pozorovať výrazná diverzifikácia odvetví, do ktorých smerujú čínske investície v Európe. Zatiaľ čo zo začiatku prúdili investície najmä do oblastí ako high-tech, infraštruktúra a ťažký priemysel, v súčasnosti veľmi výrazne narastá záujem čínskych investorov najmä o oblasť služieb, konkrétne napríklad o zdravotníctvo, médiá a zábavu, ale aj telekomunikácie.¹⁰ Významné zastúpenie medzi čínskymi investíciami má aj automobilový priemysel, sektor nehnuteľností a finančné služby. Aj v Európe možno nájsť niekoľko investícií v oblasti energetického sektora. V posledných rokoch bolo viacero investícií realizovaných aj v kozmetickom a farmaceutickom priemysle a rovnako aj v potravinárstve.

3 Dôvody zvýšeného prílevu čínskych investícií do Európskej únie

Čína začala v poslednom období veľmi výrazne eliminovať devízové intervencie a kapitálové kontroly. Podľa indexu OECD - FDI Restrictiveness Index, ktorá meria reštrikcie priamych zahraničných investícií, poklesol koeficient Číny z 0,627 v roku 1998 na 0,327 v 2016.^{11, 12} Uvoľňovanie kontrol kapitálu v rámci Číny má veľmi významný vplyv na zvyšovanie čínskych PZI. Napriek tomu, že Čína stále ani zďaleka nemôže byť pokladaná za úplne liberálnu ekonomiku a stále je veľké množstvo bariér, ktoré je možné odbúravať. Experti dokonca predpokladajú, že ak by v súčasnosti došlo k úplnému uvoľneniu kontrol kapitálu, odlev PZI z Číny by do roku 2020 mohol

¹⁰ CLEGG, J. – HINRICH, V. (2012): Chinese Overseas Direct Investments in the EU. [online]. In: ECRAN [Citované 30. 5. 2017.]. Dostupné na internete: https://www.eu-china.net/upload/pdf/materialien/12-08_ECRAN_Chinese_direct_investment_in_the_EU.pdf

¹¹ OECD. (2017): OECD FDI Regulatory Restrictiveness Index. [online]. In: OECD.Stat. [Citované 28. 5. 2017.]. Dostupné na internete: <http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=FDIINDEX#>

¹² Hodnota 1 predstavuje najväčšie reštrikcie, hodnota 0 najmenšie reštrikcie. Avšak aj napriek tomuto významnému poklesu reštrikcií sa podľa zistení OECD za Čínou nachádzajú len krajiny ako Mjanmarsko, Saudská Arábia či Filipíny, z krajín, ktoré sú v rámci tohto indexu pozorované.

dosiahnuť úroveň 1,1 bln. USD.¹³ Veľmi dlhé obdobie rýchleho hospodárskeho rastu Číny dopomohlo jej súčasnej pozícii nastupujúcej investičnej veľmoci. Okrem uvoľňovania kontrol kapitálu v Číne je dôležitým katalyzátorom objemu PZI plynúcich z Číny do sveta aj množstvo nahromadených devízových rezerv v krajine.

Najčastejší dôvod investovania Číny v zahraničí, je kvôli jej vysokej energetickej spotrebe, práve zabezpečenie si prístupu k nerastným surovinám. V Európe sa však nevyskytuje také veľké množstvo nerastných surovín, ktoré by mohli byť pre Čínu zaujímavé. Preto ani investície v tejto oblasti v EÚ nie sú najdôležitejšie. Čína v EÚ sleduje úplne inú stratégiu ako v rozvojových častiach sveta.

Za najdôležitejšie dôvody investícií Číny v EÚ sa považuje práve zabezpečenie si prístupu na jednotný európsky trh. Prítomnosť čínskych investícií v jednej z krajín EÚ zabezpečuje jej produktom ďalší voľný pohyb v rámci jednotného trhu s viac ako 500 miliónovým spotrebiteľským dopytom. Ďalším zaujímavým pozorovaním je stále rastúci záujem Číny investovať do technológií, čím si zabezpečujú lepší prístup k know-how, ktoré je možné ďalej využívať a rozvíjať. Najmä v EÚ sa dá hovoriť o čínskom záujme investovať do už existujúcich a renomovaných „známych mien“ značiek, ktoré sú dobre etablované na trhu a investori pri ich prevzatí alebo kúpe časti podniku môžu zo zabehnutej firmy získať veľa skúseností. Nemenej dôležitým faktorom investovania v EÚ je aj prítomnosť vysokokvalifikovanej pracovnej sily, ktorá predchádzajúce faktory dopĺňa.

Európska únia víta produktívne čínske investície v Európe v prípade ak sú v súlade s politikami a právnymi predpismi EÚ. Na druhej strane je však prízvukovaná reciprocita, ktorej hlavným predpokladom je obmedzenie bezpečnostných previerok investícií EÚ v Číne výlučne na otázky, ktoré by boli relevantné z hľadiska národnej bezpečnosti.

Postoj k čínskym investíciám v EÚ je v súčasnosti rôznorodý. Na jednej strane, štáty aj odborná verejnosť vítajú čínske investície a oceňujú najmä ich pozitívne dopady na hospodárstva jednotlivých členských štátov. Čínska pomoc v podobe priamych zahraničných investícií bola pre EÚ obzvlášť dôležitá počas problematických krízových rokov 2008 a 2009 ale aj neskôr, kedy čínske investície zachránili viacero krachujúcich európskych podnikov. V tomto smere sa prízvukuje najmä potreba vytvorenia jasnej a jednotnej stratégie EÚ voči riadeniu čínskych investícií, nakoľko od júla 2016 síce existuje stratégia EÚ týkajúca sa Číny, cielené lákanie investorov z Číny sa však zatiaľ prejavuje len v niekoľkých krajinách ako Nemecko, Veľká Británia či Švédsko, ktoré majú vytvorené aj svoje vlastné stratégie. Čínsky investori stále pociťujú fragmentáciu európskeho trhu¹⁴ prejavujúcu sa najmä rozdielnymi daňovými a sociálnymi systémami.

Na druhej strane začínajú vznikať obavy z rýchlo rastúcich čínskych investícií v Európe. Diskusie sa vedú o tom, či nemôže dôjsť v budúcnosti k zavádzaniu čínskeho modelu ekonomiky a riadenia v Európskej únii. Obavy majú aj politickú dimenziu, napríklad v otázkach technologickej a kybernetickej bezpečnosti, kvôli prítomnosti čínskych, často aj vládnych, investícií v technologickej oblasti.

¹³ BENCONT. (2015): Kde investuje Čína. [online]. In: Bencont. [Citované 26. 5. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.bencont.sk/app/cmsSiteAttachment.php?ID=70&disposition=inline>.

¹⁴ CLEGG, J. – HINRICH, V. (2012): Chinese Overseas Direct Investments in the EU. [online]. In: ECRAN [Citované 30. 5. 2017.]. Dostupné na internete: https://www.eu-china.net/upload/pdf/materialien/12-08_ECRAN_Chinese_direct_investment_in_the_EU.pdf

Tabuľka 2: Príklady najväčších čínskych obchodných dohôd v Európe v rokoch 2015 a 2016

Kupujúca spoločnosť	Cieľová spoločnosť	Hodnota investície	Odvetvie	Krajina
Tencent	Supercell	6,7 mld. EUR	mobilné hry	Fínsko
Midea	Kuka	4,4 mld. EUR	robotika	Nemecko
Consortium	Global Switch	2,8 mld. EUR	telekomunikácie	VB
HNA	Avolon	2,3 mld. EUR	letectvo	Írsko
Ctrip	Skyscanner	1,7 mld. EUR	cestovný ruch	VB
Beijing Enterprise	EEW Energy	1,4 mld. EUR	energetika	Nemecko
Shandong Ruyi	SMCP Group	1,3 mld. EUR	móda	Francúzsko
Wanda AMC	Odeon UCI	1,2 mld. EUR	zábava	VB
ChemChina	KraussMaffei Group	0,9 mld. EUR	strojárstvo	Nemecko
ChemChina	Syngenta	43 mld. USD	chemický, agrobiznis	Švajčiarsko
ChemChina	Pirelli	7,1 mld. EUR	automotive	Taliansko
Anbang	SNS Reaal ins.	1,4 mld. EUR	finančné služby	Holandsko
Fosun	Club Med	1 mld. EUR	cestovný ruch	Francúzsko
Jin Jiang Int.	Louvre Hotels	1,2 mld. EUR	nehnuteľnosti	Francúzsko
Jianguang Asset Management Co.	NXF RF Power Unit	1,8 mld. USD	IT	Holandsko

Prameň: BLOOMBERG. (2017): China Deal Watch. [online]. In: Bloomberg. [Citované 1. 6. 2017.] Dostupné na internete: <https://www.bloomberg.com/graphics/2016-china-deals/>

Záver

Predkladaný príspevok dokumentuje rastúci prílev čínskych investícií najmä v posledných rokoch. Na základe odlišných dôvodov investovania v Európe ako v iných častiach sveta a na základe odvetvovej štruktúry čínskych investícií v EÚ možno konštatovať, že je predpoklad ich pokračujúceho rastu aj v najbližších rokoch.

Tento relatívne nový fenomén nesie so sebou radu pozitív ale aj rastúcu obavu zo zmien, ktoré môžu zvýšené čínske investície v Európskej únii vyvolať. Pozornosť európskych krajín sa preto upriamuje na vytvorenie stratégie ako aj na dosiahnutie reciprocity zo strany Číny pri príleve investícií z Európskej únie do Číny. Napriek niekoľkým diskusiám o možnej potrebe obmedzenia čínskych investícií v EÚ v budúcnosti v súčasnosti prevládajú skôr snahy o ich podporu, najmä v prípade krajín strednej a výhodnej, resp. južnej Európy, kde by čínske investície mohli pozitívne prispieť k rozvoju hospodárstva.

Použitá literatúra:

1. BENCONT. (2015): Kde investuje Čína. [online]. In: Bencont. [Citované 26. 5. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.bencont.sk/app/cmsSiteAttachment.php?ID=70&disposition=inline>.
2. BLOOMBERG. (2017): China Deal Watch. [online]. In: Bloomberg. [Citované 1. 6. 2017.] Dostupné na internete: <https://www.bloomberg.com/graphics/2016-china-deals/>
3. DUDÁŠ, T. – DUDÁŠOVÁ, M. (2016): Growth of Chinese Investmenets in Europe after the global economic crisis of 2008-2009. In: *Economic Annals-XXI*, Kyjv:Institute of Sicety Transformation. ISSN 1728-6239. s. 9-13.
4. CLEGG, J. – HINRICH, V. (2012):Chinese Overseas Direct Investments in the EU. [online]. In: ECRAN [Citované 30. 5. 2017.]. Dostupné na internete: https://www.eu-china.net/upload/pdf/materialien/12-08_ECRAN_Chinese_direct_investment_in_the_EU.pdf
5. HANEMANN, T. – HUOTARI, M. (2017): Record Flows and Growing Imbalances: Chinese Investment in Europe in 2016. [online]. In: *Rhodium*. [Citované 30. 5. 2017.] Dostupné na internete: http://rhg.com/wp-content/uploads/2017/01/RHG_Merics_COFDI_EU_2016.pdf
6. HLAVOVÁ, N. (2016): Vzťahy Číny a regiónu latinskej Ameriky a Karibiku v oblasti energetiky. In: *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2016*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2016. ISBN 978-80-225-4281-4. s. 178 – 185.
7. JPMorgan Chase & Co. (2016): China's Increasing Outbound M&A: Key drivers behind the trend. [online]. In: J.P.Morgan [Citované 27. 5. 2017.] Dostupné na internete: <https://www.jpmorgan.com/global/insights/chinas-key-drivers>
8. OECD. (2014): China Go Global. [online]. In: *OECD*. [Citované 2. 6. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.oecd.org/china/china-go-global.htm>
9. OECD. (2017): FDI flows. [online]. In: OECD. [Citované 28. 5. 2017.] Dostupné na internete: <https://data.oecd.org/fdi/fdi-flows.htm>.
10. OECD. (2017): FDI stocks [online]. In: OECD. [Citované 28. 5. 2017.] Dostupné na internete: <https://data.oecd.org/fdi/fdi-stocks.htm>
11. OECD. (2017): OECD FDI Regulatory Restrictviveness Index. [online]. In: OECD.Stat. [Citované 28. 5. 2017.]. Dostupné na internete: <http://stats.oecd.org/Index.aspx?Datasetcode=FDIINDEX#>
12. POZZEBON, S. (2015): China has crossed a major investment threshold that is going to change the entire world. [online]. In: *Business Insider UK*, 4.2.2015. [Citované 2. 6. 2017.] Dostupné na internete: <http://uk.businessinsider.com/statistics-on-chinas-investment-abroad-2015-2>

Kontakt:

Ing. Bianka Bittmannová

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: bianka.bittmannova@euba.sk

NÁVRHY NA ZLEPŠENIE FUNGOVANIA SLOVENSKEJ EKONOMICKEJ DIPLOMACIE

Radomír Boháč

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: radomir.bohac@mzv.sk

Zámerom príspevku je predstaviť návrhy na zlepšenie výkonu slovenskej ekonomickej diplomacie, rešpektujúc makroekonomickú situáciu a potreby slovenskej ekonomiky. Návrhy sa orientujú na posilnenie spolupráce medzi rezortmi, podnikateľmi a domácimi exportérmi, na optimalizáciu činností agentúry SARIO, na kompetencie v oblasti zahraničnoobchodnej politiky a inovácií, na posilnenie exportného poradenstva, zjednodušenie systému exportných ponúk, posilnenie koordinácie, vypracovanie Akčného plánu pre ekonomickú diplomaciu, na adaptáciu diplomatickej siete, asertívnu obchodnú politiku SR, podporu investično-obchodných projektov a modernú, kreatívnu prezentáciu SR. Niektoré z námetov sa v modifikovanej podobe objavujú aj v analýzach a interných materiáloch rezortov a inštitúcií a vyžadujú si nielen expertnú, ale aj politickú diskusiu.

Kľúčové slová: *Slovensko, ekonomická diplomacia, zlepšenie, export, kompetencie*

The aim of the paper is to present proposals for improving the performance of the Slovak economic diplomacy, respecting the macroeconomic situation and needs of the Slovak economy. The proposals are focused on strengthening cooperation between governmental sectors, entrepreneurs and domestic exporters, optimizing SARIO's activities, foreign trade policy and innovation competencies, strengthening export advice, simplifying the export bids system, strengthening coordination, developing an Action Plan for Economic Diplomacy, adaptation of the diplomatic network, assertive Slovak trade policy, support for investment and commercial projects and modern, creative presentation of Slovakia. Some of the motifs, in modified form, also appear in analyses and internal materials of the ministries and institutions and require not only expert but also political discussion.

Keywords: Slovakia, economic diplomacy, improvements, export, competencies

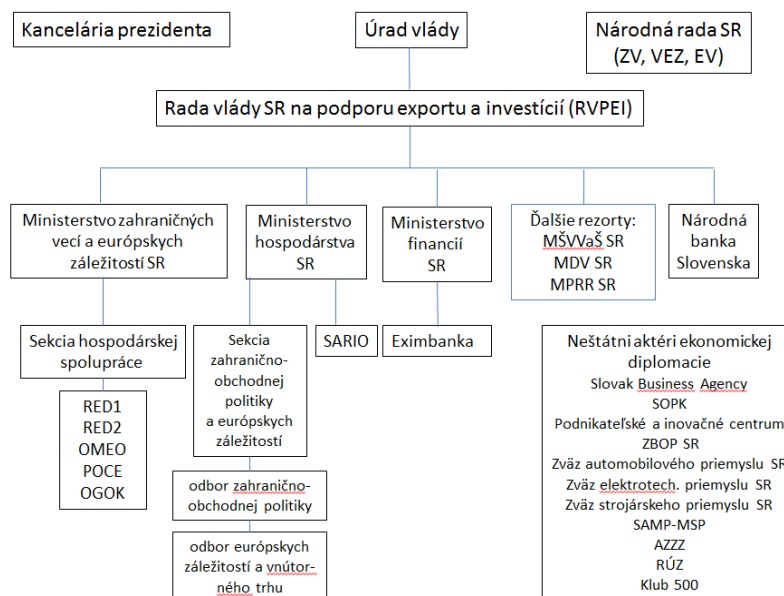
JEL: E61, F20, F60

Úvod

Globálna ekonomická kríza a geopolitický vývoj zvýraznili subtilnosť slovenskej ekonomiky a potrebu adaptácie ekonomickej diplomacie. Realitou je narastanie významu až dominantnosť ekonomických tém v medzinárodných vzťahoch. Ekonomická diplomacia sa stala nástrojom vlády, čomu sa v zmenených zahraničných a vnútorných podmienkach musí prispôbiť aj riadenie, resp. zefektívnenie jej komplexného inštitucionálneho rámca, prospešného pre podnikateľov a štát.

Ekonomická diplomacia by mala, popri modernej prezentácii SR v zahraničí („*Good Idea Slovakia*“), posilňovať konkurenčnú schopnosť slovenskej ekonomiky a podporovať export, najmä v záujme malého a stredného podnikania. Mala by iniciovať potrebné štrukturálne zmeny, zahraničné investície, využívanie moderných technológií, inovácií a podporovať energetickú bezpečnosť štátu. Mala by zároveň prispievať k využívaniu eurofondov a využívaniu výhod členstva SR v medzinárodných organizáciách a regionálnych zoskupeniach.

Obrázok 1: Systém ekonomickej diplomacie SR (zdroj: autor na základe údajov MZVaEZ a MH SR)

zdroj: autor na základe údajov MZVaEZ a MH SR

Dôležitá je schopnosť ekonomickej diplomacie včas identifikovať hlavné trendy svetovej ekonomiky, ktoré môžu mať dopad na SR, reagovať na v domácej hospodárskej politike, resp. viesť slovenské subjekty k skorej a účinnej reakcii. Rozsah úloh a dynamika prostredia vyžadujú stálu, erudovanú odbornú diskusiu o ďalšej optimalizácii modelu slovenskej ekonomickej diplomacie. Je niekoľko technologických a civilizačných výziev, ktoré kladú nové požiadavky a nároky na výstupy a fungovanie systému ekonomickej diplomacie. Medzi také patrí štvrtá priemyselná revolúcia, prírodné a klimatické podmienky, migrácia a procesy supraintegrácie. EÚ je zároveň na historickej križovatke z hľadiska ďalšieho smerovania.

1. Podpora podnikateľskej sféry v oblasti exportu zo strany ekonomickej diplomacie SR

Na pozadí pozitívnych prognóz vývoja hospodárstva SR je potrebné v národnej ekonomike uskutočniť viacero systémových opatrení, s cieľom dosiahnuť jej trvalo udržateľnú prosperitu. Pretože je slovenská ekonomika vysoko otvorená a závislá na exportnej výkonnosti, treba klásť dôraz najmä na vývoz malých a stredných podnikov a rozširovanie ich dobrej povesti v zahraničí. To môže na Slovensku pozitívne vplyvať na tvorbu pracovných miest, zvyšovanie životnej úrovne a posilnenej konkurencieschopnosti. Je tiež potrebná väčšia diverzifikácia štruktúry slovenského priemyslu do odvetví s vysokou pridanou hodnotou, šírenie exportu na nové trhy, aj mimo Európu a prílev zahraničných investícií (PZI) s vysokým inovačným potenciálom.

Slovenské hospodárstvo je orientované na export. V regióne V4 je SR najotvorenejšou ekonomikou; na úrovni EÚ 28 je tretou (po Luxembursku a Írsku).¹ Doterajšie opatrenia výrazne neposunuli odvetvovú štruktúru, ani export do nových teritórií. Ekonomická diploma-cia by preto mala mať v zahraničnej politike ešte významnejšiu váhu ako doteraz. Diplomacia by sa mala ešte užšie prepojiť na podnikateľskú sféru. Inštitucionálna báza a infraštruktúra ekonomickej diplomacie by mala vychádzať najmä z potrieb štátu a požiadaviek podnikateľov. Je treba podporovať silnejší rozvoj priamych kontaktov slovenských a zahraničných podnikateľov (B2B). Nie iba publikovaním obchodných príležitostí, ale aj zavedením informačného systému, do ktorého sa podnikatelia prihlásia vo vybraných kategóriách. Komplexný informačný portál pre podnikateľský sektor zatiaľ absentuje.

¹ BOHÁČ, R. 2016. The Prospects for Diversification of Slovak Export to Asia. International Journal of Innovation and Economic Development, Vol. 2, Issue 2, 2016, s. 15.

Významnými faktormi sú inovácie, výskum a vývoj, nové firmy s novými nápadmi (*start-ups*). Je preto žiaduce vytvoriť miesta inovačných diplomatov², pri ich výbere za účasti Slovenskej akadémie vied, klastrov, výskumných ústavov, rezortov, komôr a zväzov. Cesty najvyšších ústavných činiteľov by mali mať, tak ako doposiaľ, silný ekonomický rozmer. Dôležité bude najmä ešte hlbšie zapojenie podnikateľských združení do fungovania ekonomickej diplomacie. Je žiaduce aj využitie slovenských emigrantov na presadzovanie obchodno-ekonomických záujmov štátu, najmä však výskumu a vývoja. V tejto súvislosti je potrebné sústrediť sa na rozpracovanie opatrení, zameraných na oblasti uvedené nižšie:

2. Posilnenie spolupráce a koordinácie

2.1 Medzi ministerstvami a podnikateľskou sférou

Je nutné usporiadať systém celkovej spolupráce subjektov ekonomickej diplomacie v SR, pri zapojení SAV a univerzít. Cieľom je posilnenie sektorovej orientácie ekonomickej diplomacie a vytvorenie základne trvalej systémovej analýzy. Tá bude monitorovať, spracovávať a poskytovať informácie, zamerané na tie zahraničné a slovenské sektory, ktoré majú najvyšší potenciál pre podnikateľov a synergický efekt. Očakáva sa aj prehĺbenie spolupráce podnikateľov s *Radou vlády na podporu exportu a investícií* (RVPEI). Tá by mala byť nápomocná pri pomoci malým a stredným podnikom, posilnení sektorového poradenstva a konsolidácii ponuky služieb, vrátane zriadenia *Národného ekonomického portálu* www.exportslovakia.sk na webe MH SR (SARIO)/ MZVaEZ SR. Portál by združoval informácie o zahraničnom obchode, investíciách, projektoch, podporách, ekonomike a subjektoch na slovenskom trhu. V rámci portálu by veľvyslanectvá, podnikateľské subjekty prezentovali ponuku aj dopyt. Veľmi dobrým krokom je pripravované vytvorenie jednotnej celoštátnej databázy exportérov v SR.³

2.2 Medzi domácimi subjektmi v oblasti podpory exportu

Bude potrebné ďalšie posilnenie spolupráce medzi VÚC, regionálnymi centrami obchodu a inovácií (BIC - *Business and Innovation Centres*) a klastrami ekonomických odvetví, v záujme poskytovania efektívneho exportného poradenstva malým a stredným podnikom. MH SR/SARIO, MZVaEZ SR, SOPK a Klub 500 môžu zväziť posilnenie spolupráce aj so súkromnými subjektmi podpory exportu. Významný problém predstavuje podpora „subkontraktingu“, čiže dodávok pre nadnárodné korporácie v SR a mechanizmus jeho podpory (informácie – financie – lobing).

Pre zlepšovanie foriem podpory exportu v ekonomickej diplomacii na Slovensku sa javí:

- i. cestovný ruch ako perspektívne odvetvie v najbližších desaťročiach;⁴
- ii. kreatívnejší a dôraznejší prístup v oblasti PZI aj z štátov Ázie a Zálivu;
- iii. selekcia rozvojových štátov podľa trhových analýz, s najvyššou schopnosťou uplatnenia sa slovenských podnikateľských subjektov;
- iv. poskytovanie rozvojovej pomoci podľa hospodárskych záujmov SR⁵, ako nástroj prieniku do nových teritórií a vytvárania exportných a pracovných príležitostí, v spolupráci s mimovládnyimi organizáciami (MVO) a malými a strednými podnikmi.

² Fínsko môže byť pre Slovensko inšpiráciou v rešpekte k vzdelávaniu. [Online]. [cit. 7. 11. 2016]. Dostupné na internete: <<http://www.netky.sk/clanok/kiska-finsko-moze-byt-pre-slovensko-inspiraciou-v-respekte-k-vzdelavaniu>>.

³ Zameranie ekonomickej diplomacie v oblasti bilaterálnych a multilaterálnych vzťahov do roku 2020. [Online]. [cit. 27. 2. 2017]. Dostupné na internete: <<https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/-/SK/LP/2016/895>>.

⁴ Aktívny cestovný ruch má z hľadiska platobnej bilancie štátu *de facto* rovnaké účinky ako export tovarov a navyše vytvára pracovné miesta, čím spoluvytvára odvetvovú štruktúru, typickú pre vyspelé ekonomiky. Môže mať významný podiel na HDP a významné postavenie v ekonomickej diplomacii. V prípade Slovenska má najväčší nevyužitý potenciál.

⁵ Stratégia vonkajších ekonomických vzťahov Slovenskej republiky na obdobie 2014-2020. [Online]. [cit. 7. 11. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-155782?prefixFile=m_>. s. 8.

2.3 Optimalizácia činnosti SARIO

Z hľadiska synergie, úspornosti a jednotného výkonu exportu by optimálnym modelom malo byť silnejšie (priame) prepojenie SARIO s rezortom diplomacie a jeho sieťou veľvyslanectiev. Je potrebné realizovať etapovité budovanie siete kancelárií SARIO na veľvyslanectvách. S primeraným finančným a personálnym zabezpečením môže SARIO dopĺňať ekonomickú agendu ZÚ o obchodných delegátov. Ich aktivity by mali byť sektorovo špecializované, pričom je nevyhnutné, aby sa ich činnosť neprekrývala s činnosťou ekonomických diplomatov.

Z dlhodobého hľadiska je potrebné systémové inštitucionálne riešenie postavenia SARIO. Organizačné začlenenie SARIO do organizačnej štruktúry MZVaEZ SR vychádza pozitívne nielen na základe zahraničných skúseností, ale prináša aj finančné úspory, synergický efekt a sústredenie kompetencií pod jeden ústredný riadiaci rezort. Veľvyslanci a vedúci zahraničných zastúpení SARIO by predkladali ročné, konkrétne plány činnosti a aktivít v oblasti ekonomickej diplomacie a od ich reálneho plnenia by sa odvíjalo ich hodnotenie a časť mzdy.

Ďalšou možnosťou je transformácia SARIO (zákonom) na polo štátnu inštitúciu, alebo štátnu agentúru, pričom v jej dozornom orgáne by mali byť paritne zastúpené ekonomické rezorty, MZVaEZ SR a obchodné a priemyselné komory a zväzy. Takýto krok by jednoznačne znamenal aj väčšiu prepojenosť agentúry s potrebami ekonomiky, podnikateľov a investorov. SARIO by malo mať takú právnu formu, ktorá by umožňovala poskytovať podnikateľským subjektom platené aj neplatené služby a motivovať obchodných delegátov v zahraničí. Možno je zvážiť aj rozdelenie SARIO na dve samostatné inštitúcie – jedna by sa venovala proexportným aktivitám (SK TRADE) a druhá podpore zahraničných investícií (SK INVEST).

2.4 Kompetencie v oblasti zahraničnoobchodnej politiky

Vzhľadom na výhody integrovaného modelu riadenia ekonomickej diplomacie je vhodná komplexná odborná diskusia aj o variante presunu kompetencie v oblasti zahranično-obchodnej politiky z MH SR na MZVaEZ SR. To by prinieslo viacero legislatívnych (zmena kompetenčného zákona ap.), organizačných, časových (procesný audit) aspektov a otázok. Avšak pri vôli, správnom fázovaní a implementácii, by mohol synergicky prospieť ekonomike SR a efektívite financovania.

2.5 Inovačné centrá Slovakia⁶

V centrách na diplomatických misiách SR by mali pracovať experti z vládnych rezortov, akademickej obce a ďalších inštitúcií, ktoré v danom štáte očakávajú inovačný, exportný, investičný a ekonomický potenciál. Centrá by mali nielen podporovať aktivity veľvyslanectiev, ale aj spolupracovať s rezortmi (školy, hospodárstva, dopravy, financií). Mohli by získavať prístup k vedúcim inovačným a výskumným kruhom najvýznamnejších rastových a vedomostných centier sveta. Mali by spolupracovať s inovačnými sieťami a špecializovanými odvetvovými organizáciami v SR, ktoré môžu vypracovávať projekty pre medzinárodnú spoluprácu. Mohli by tiež monitorovať granty pre malé a stredné podniky. V tomto smere je prínosom zriadenie „Slovenského styčného inovačného úradu“ (SILO) vo fínskom Vedeckom a inovačnom parku v Otaniemi v roku 2015.⁷

3. Posilnenie exportného poradenstva pre malé a stredné podniky

Zo strany podnikov rastie dopyt po poradenstve o možnostiach prieniku na zahraničné trhy. Absentuje najmä dlhodobá a systematická podpora malých a stredných podnikateľov pri ich expandovaní na zahraničné trhy.⁸ Mali by byť preto pokusne zriadené regionálne poradenské tímy v prioritných odvetviach,⁹ najmä v regiónoch mimo Bratislavy. Program pre malé a stredne veľké podniky s exportným

⁶ V prvej fáze (2017 – 2019) v krajinách s osobitým potenciálom pre SR: Silicon Valley (USA); Tel Aviv (ŠI), Mníchov/Berlín (DE); Šanghaj (Čína); v druhej etape (2017 – 2018): Londýn, Hong Kong, Dillí, Soul, Dublin.

⁷ V ďalších rokoch sa predpokladá udržateľné financovanie SILO, plánované aj v iných krajinách.

⁸ MIHÓK, P.: „Musí sa definovať silnejšie finančné krytie exportu malých a stredných podnikateľov a celého systému ekonomickej diplomacie, čo zatiaľ absentuje“ (okružný stôl k nastaveniu modelu ekonomickej diplomacie, 21. 6. 2012).

⁹ Napr. energetika, strojárstvo, životné prostredie, vodohospodárstvo, kreatívna ekonomika či poľnohospodárstvo.

potenciálom (žiadauce je pripraviť ich databázu exportérov) by mohol využiť aj skúsenosti (ex-)veľvyslancov, ekonomických diplomatov, odborníkov z podnikateľskej a akademickej sféry. Kľúčovým je identifikovanie rozhodujúceho produktu (materiály, informačné technológie, softvér, medicínsky výskum), koncentrácia zdrojov na 2-3 oblasti a zabránenie roztrieštenosti cieľov. Vhodná je tzv. duálna stratégia, t. j. spolupráca s nadnárodnými korporáciami, ale aj samostatne. Otázna je však pripravenosť slovenských subjektov na takúto spoluprácu.

4. Zjednodušenie systému exportných ponúk a koordinácie – Jednotný centrálny informačný portál pre slovenských podnikateľov (www.exportslovakia.sk)

Je dôležité, aby sa podniky mohli jednoducho orientovať v exportných aktivitách a aby im bol poskytnutý zo strany štátu/ekonomickej diplomacie potrebný servis. Slovenské subjekty majú aktuálne možnosť čerpať informácie prostredníctvom viacerých web stránok/portálov, ktoré existujú pri rôznych rezortoch a inštitúciách (napr. MZVaEZ SR, MH SR, SARIO, SOPK, Eximbanka, BIS, NBS) a ktoré slúžia ako nástroje interaktívnej výmeny informácií o realizácii obchodu, možnostiach nadviazania obchodných kontaktov, o teritóriách a podnikateľskej a daňovej legislatíve, atď. V horizonte jedného - dvoch rokov a v súlade so *Stratégiou vonkajších ekonomických vzťahov SR na obdobie 2014 –2020 a Zameraním ekonomickej diplomacie v oblasti bilaterálnych a multilaterálnych vzťahov do roku 2020* by mala RVPEI iniciovať zjednotenie informačných portálov do centrálného portálu, kde by slovenskí podnikatelia nachádzali všetky informácie, ktoré sú spojené s ich existujúcimi aj plánovanými podnikateľskými aktivitami v zahraničí.

Hlavnými subjektmi, poskytujúcimi podporu exportu, by mali zostať aj naďalej RVPEI, MZVaEZ SR, MH SR/SARIO, Eximbanka, SOPK a BIS. Efektívnejšie by mali byť využívané nástroje Národnej banky Slovenska. Mohli by byť vyčlenené prostriedky pre podporu strategickej spolupráce slovenských firiem na nových trhoch. Mali by sa však podporovať aj aktivity na tradičných trhoch. Prostriedky by mali byť určené nielen na krátkodobé a cieleňé účely, ale aj na rozvoj dlhodobejšej sektorovej spolupráce. Mali by ich identifikovať veľvyslanectvá SR, rezorty a podnikatelia, aj prostredníctvom nového portálu. Pri už existujúcom katalógu základných služieb ekonomickej diplomacie¹⁰ je potrebné pripraviť aj katalóg čiastočne a plne platených služieb.

5. Akčný plán pre ekonomickú diplomáciu a adaptácia diplomatickej siete

Plán by mal adaptovať *Koncepciu ekonomickej dimenzie diplomacie* a mal by sa zamerať na strategické aktivity v zahraničí, s nasledujúcimi cieľmi:

- 1) optimalizovať existujúce a vytvárať nové možnosti na zahraničných trhoch,
- 2) zabezpečovať slovenský vplyv a prístup v politickej aj komerčnej oblasti,
- 3) získať poznatky a investície do výrob s vyššou pridanou hodnotou na Slovensko.

Plán by sa mal tiež venovať posilneniu kompetencií zahraničnej služby a zintenzívneniu spolupráce s odborníkmi na podnikateľskú oblasť. Mal by riešiť odlišnosť cieľov a roztrieštenosť podpory dopytu, špecifickosť produktov (napr. potravinárstvo) a univerzálnosť produktov (materiálový a komponentný výskum). Plán by mal byť predložený RVPEI.¹¹

Ekonomický rozmer diplomacie sa musí ďalej posilniť naprieč spektrom zahraničnej služby, aj preto, že dochádza k presunu globálnych centier. Je nevyhnutná slovenská prítomnosť v nových centrách, kde nie je celkom zrejماً deliaca čiara medzi štátnym rozhodovaním a pravidlami trhu. Zahraničné služby iných štátov to už robia a ich trend len podčiarkuje potrebu hľadania efektívnych nástrojov aj pre zvyšovanie konkurencieschopnosti SR. Pre potreby ekonomiky, exportu, investícií a inovácií je žiaduca

¹⁰ Katalóg základných služieb MZVaEZ SR a ZÚ SR. [Online]. [cit. 7. 11. 2016]. Dostupné na internete: <<http://www.sario.sk/sites/default/files/content/files/Katalog%20zakl%20sluzieb-oblast%20ED.pdf>>.

¹¹ Plán by mali spoločne vypracovať rezorty diplomacie a hospodárstva, v spolupráci s neštátnymi aktérmi ekonomickej diplomacie.

aj modifikácia siete diplomatických misií. Žiadny iný zo štátov EÚ nemá svoj export tovarov tak vysoko koncentrovaný na EHP ako Slovensko.¹²

Tabuľka 1: Vývoj slovenského exportu do EÚ, Ázie a Číny

Export SR	2012	2013	2014	2015	2016
Celkom/EÚ v mld. € FOB/FOB	62,144 / 51,989	64,172 / 53,114	64,721 / 54,416	67,680 / 57,651	70,074 / 59,687
%	83,7	82,8	84,1	85,2	85,2
Ázia/Čína v mld. € FOB/FOB	3,159 / 1,349	3,784 / 1,596	3,386 / 1,375	3,235 / 1,019	3,539 / 1,141
%	5,1 / 2,2	5,9 / 2,5	5,2 / 2,1	4,8 / 1,5	5,1 / 1,6

Zdroj: Štatistický úrad¹³

SR má v pomere s porovnateľnými štátmi EÚ nižší počet zastúpení v zahraničí, navyše aj s nižším počtom pracovníkov. Otvorenie nových a posilnenie existujúcich zastúpení by nesporne prispelo k zvýšeniu výkonu ekonomickej diplomacie, aj vo vzdialenejších teritóriách Ázie, Latinskej Ameriky či Afriky, s cieľom diverzifikácie ekonomických vzťahov.

Zmeny si žiada aj presun globálnych ekonomických a politických centier. Diplomacie väčšiny štátov EÚ zintenzívnili nasadenie a viac pomáhajú národnému podnikaniu na globálnych trhoch. To si vyžaduje primeranú reakciu SR a spolupráca rezortov hospodárstva, diplomacie, SARIO, SOPK, Eximbanky, Klubu 500 a ďalších na cca 18 trhoch, ktoré sú pre nás kľúčové.¹⁴

V ďalšej etape by sa mohla vytvoriť funkcia regionálnych ekonomických diplomatov¹⁵ v cca 6 – 8 regiónoch¹⁶, kde by sa rozširovali a prezentovali informácie o ekonomike SR a jej možnostiach. Definovanie týchto štátov a regiónov by vychádzalo z analýz trhov podľa uplatnenia sa slovenských podnikateľov (predstih, silné postavenie, nutná spolupráca s inými štátmi).

Sieť zastupiteľských úradov SR by mala vychádzať aj z vyhodnotenia kompatibility dopytu zahraničných regiónov a záujmov slovenských exportérov. Žiaduca by bola taká kategorizácia, ktorá by zohľadňovala prienik politických a ekonomických prvkov.

Preskúpiť a posilniť personálne kapacity je potrebné aj vzhľadom na pokračujúce úsporné opatrenia. Existuje však limit šetrenia, ktorého prekročenie bude znamenať zníženie komfortu služieb občanom a podnikateľom. Nutnosťou je zmena charakteru činnosti siete zastúpení SR, osobitne v teritóriách bez významných politických záujmov SR, kde sa ekonomická zložka činnosti stane, alebo už je dominantnou. Pri rešpektovaní špecifik regiónov a relácií je možné aj rozšírenie siete ekonomických diplomatov o sektorových – poľnohospodárskych,¹⁷ investično-finančných, či bankových – ekonomických diplomatov/expertov.

Je potrebné častejšie komplexné a periodické vyhodnocovanie významu regiónov/ štátov z hľadiska ekonomických potrieb SR. Podľa toho by bolo vhodné, v spolupráci s MH SR, ďalšími rezortmi a podnikateľskými zväzmi a komorami, navrhovať aj prehodnocovanie siete ZÚ a ich

¹² T. j. 85,2 % v roku 2015. Pozri: *Zameranie ekonomickej diplomacie v oblasti bilaterálnych a multilaterálnych vzťahov do roku 2020*. [Online]. [cit. 27. 2. 2017]. Dostupné na internete: <<https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/-/SK/LP/2016/895>>. s. 6.

¹³ Ročenka *Vývoj zahraničného obchodu Slovenskej republiky 2011 – 2015*. [Online]. [cit. 27. 2. 2017]. Dostupné na internete: <<https://slovak.statistics.sk/wps/portal>>.

¹⁴ T. j. kde je najvyššie aktívne saldo: Nemecko, Spojené kráľovstvo, Francúzsko, Rakúsko, Poľsko, Česko, Taliansko, Španielsko, Holandsko a USA a najväčšie pasívne saldo: Čína, Kórejská republika, Ruská federácia, Taiwan, Japonsko, Malajzia, India a Írsko. [Online]. [cit. 27. 2. 2017]. Dostupné na internete: <http://statdat.statistics.sk/>

¹⁵ Regionálny ekonomický diplomat, pokrývajúci niekoľko krajín v špecifických regiónoch.

¹⁶ Napr. v Afrike, na Arabskom polostrove/Blízkom a Strednom východe, v juhovýchodnej Ázii, v Karibiku.

¹⁷ ČR má agrárnych diplomatov v Saudskej Arábii, Číne, Rusku, Srbsku a v roku 2017 plánuje vyslanie ďalších agrárnych diplomatov do Japonska, Libanonu a USA [Online]. [cit. 27. 2. 2017]. Dostupné na internete: <<http://eagri.cz/public/web/mze/ministerstvo-zemdelstvi/proexportni-okenko/zemdelstvi-diplomate/>>.

systemizácie. SR by mala vyhodnocovať regióny podľa uplatnenia komodít slovenských subjektov a z hľadiska získavania investícií, technológií, výskumu a vývoja.¹⁸

Úlohy a priority ekonomickej diplomacie by sa mali vyhodnocovať na dvoch úrovniach:

A) v pravidelnej interakcii s podnikateľským prostredím, jeho inštitúciami, RVPEI, vedeckými inštitúciami a pod. Pravidelné hodnotiace (výročné) konferencie by sa zameriavali na možnosti spolupráce a formulovanie ekonomických záujmov SR do budúcnosti.

B) v pravidelnom hodnotení efektívnosti ekonomickej diplomacie zahraničných zastúpení SR podľa stanovených kritérií, zohľadňujúcich lokálne špecifiká štátov a regiónov (pri) akreditácie, počet a úspešnosť plnenia úloh.

6. Zahraničnoobchodná politika Slovenska

Zahraničnoobchodná politika SR by sa mala by sa posilniť vo viacstranných smeroch a oblastiach. SR musí plne využívať členstvo v EÚ, aj v súvislosti s využitím tzv. Junckerovho balíčka – Investičného plánu pre Európu¹⁹ a nového Európskeho externého investičného plánu (EEIP).²⁰ V EÚ by sa Slovensko malo zamerať aj na iniciatívy a opatrenia, ktoré priamo vytvárajú ekonomický rast. Zástupcovia podnikateľskej sféry v SR by mali stanoviť priority v oblasti absentujúcich bilaterálnych dohôd na ochranu investícií s krajinami, ktoré nemajú dohody s EÚ a uviesť, na ktorých trhoch treba odstraňovať špecifické bariéry exportu.

Na zahraničných trhoch by sa mali systematicky vyhľadávať partnerstvá s relevantnými lokálnymi subjektmi s expertízou v oblastiach potrebných pre slovenské podniky. Zapojenie slovenských podnikov do zlepšenia infraštruktúry v rozvojových štátoch by mohlo výraznejšie napredovať s podporou Eximbanky a siete veľvyslanectiev. Mohli by sa vytvoriť podmienky pre tie podniky, ktoré majú záujem uchádzať sa o verejné projekty v oblasti infraštruktúry v rozvojových štátoch, s požiadavkou na pôžičky (*sustainable lending*).

7. Podpora investično-obchodných projektov s osobitným potenciálom

Značný potenciál sa skrýva vo veľkých medzinárodných projektoch, najmä v oblastiach energetiky, energetickej efektívnosti, zdravotníctva, vodohospodárstva, inovácií, či stavebníctva, ktoré majú potenciál využitia výskumu a inovácií a rastu zamestnanosti. Môžu pomôcť slovenským podnikom pri získavaní zákaziek v odvetviach, v ktorých majú skúsenosti. Konkrétne aktivity slovenských podnikov môžu podporiť veľvyslanectvá v súčinnosti s rezortmi a Eximbankou.

8. Prezencia Slovenska v zahraničí, tlač a vízová prax v prospech podnikania v SR

Existujú rezervy v prierezovej agende práce s verejnosťou. Poznatky o silných stránkach slovenských podnikov sa môžu rozširovať aj prostredníctvom priebežného spracovania imidžu SR a dôslednej komunikácie. Smerom k medzinárodnej tlači by sa spolupráca mala zamerať na ciele profilovanie Slovenska a silných podnikateľských stránok a výhod. Významnú úlohu zohralo aj SK PRES, naviac SR bude predsedáť 72. VZ OSN a v OBSE v roku 2019. Nadalej sa môže propagovať program „Červený koberec“, t. j. prednostné obchodnícke víza (*fast track business visa*) na Slovensko a osobitné dohody vo vízovej oblasti so zahraničnými cestovnými kancelárkami, resp. vízové centrá, ktoré fungujú v Rusku a na Ukrajine, v Kazachstane, v Indii (a v Číne od 2017).²¹

Slovensko používa od apríla 2016 príťažlivú, rozpoznateľnú a nesporne konkurencie-schopnú značku „*Good Idea Slovakia*“. To je dôležité aj na základe historicky overenej skutočnosti, že imidžovo

¹⁸ Napr. oblasť Perzského/Arabského zálivu, kde sú činné dva ZÚ SR, sa pokladá za perspektívny zdroj investícií. Zdroj investícií predstavuje aj Čína, ktorá má záujem o zhodnocovanie devízových rezerv na európskom trhu.

¹⁹ *Investment Plan for Europe: European Fund for Strategic Investments to be extended following successful first year*. 2016. [Online]. [cit. 27.2.2017]. Dostupné na internete: <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1933_en.htm>.

²⁰ *State of the Union 2016: European External Investment Plan: Questions and Answers*. 2016. [Online]. [cit. 27.2.2017]. Dostupné na internete: <http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-16-3006_en.htm>.

²¹ *Správa o plnení úloh konzulárnej služby SR v roku 2016*. MZVaEZ SR 2017. Interný materiál. s. 27.

známe a pozitívne vnímanie štátov dokážu vzbudiť dlhodobú dôveru u strategických investorov, prilákať turistov, alebo podporiť domácich podnikateľov na zahraničných trhoch.“²²

9. Vypracovanie systémovej SWOT analýzy slovenských exportérov

Pre efektívnejší prienik slovenského vývozu na zahraničné trhy by bolo vhodné vypracovať systémovú SWOT analýzu slovenského exportu (okrem nadnárodných korporácií). Analýza je žiaduca aj z hľadiska potreby foriem štátnej podpory a identifikácie slovenských beneficentov proexportnej politiky. Nie je identifikované, či sú slovenské subjekty úspešné len v spojení s nadnárodnými korporáciami, alebo či majú špecifické produkty, ktoré sú úspešné aj mimo nich.

Je nevyhnutné definovať produkty budúcnosti, ktoré prinášajú technologické a materiálové výhody, alebo špecifické (napr. potravinárske) produkty, či produkty, ktoré budú úspešné dlhodobo. Na ich správnom posúdení bude závisieť, ktoré oblasti v rámci exportu je možné prenechať nadnárodným korporáciám a v ktorých sa dajú zlepšiť samostatné pozície slovenských subjektov. Globalizácia vytvára nové šance pre slovenské firmy, tak v pozícii subdodávateľov, ako aj samostatných dodávateľov hotových riešení.

Záver

Adaptácia ekonomickej diplomacie na ostré konkurenčné prostredie nadobúda na význame v tzv. informačnom veku,²³ kedy je rozhodujúca schopnosť včas získať, správne doručiť a využiť informácie. Niektoré z námetov sa v modifikovanej podobe objavujú v analýzach a interných materiáloch rôznych rezortov a inštitúcií, čo indikuje potrebu riešenia zložitejších systémových otázok o fungovaní a očakávaných prínosoch celého systému ekonomickej diplomacie.

Súčasná ekonomická diplomacia musí pružne reagovať na požiadavky trhu, miestne podmienky, reflektovať sektorovú a exportnú skladbu slovenskej ekonomiky a požiadavky jednotlivých regiónov a štátov. Musí posilňovať schopnosti firiem presadiť sa so slovenskými výrobkami a *know-how*, najmä v teritóriách, ktoré sú pre SR strategické z hľadiska inovácií, energetiky, bezpečnosti a požiadaviek 4. priemyselnej revolúcie. Rovnako sa musí sústrediť na presadenie sa v teritóriách dynamicky rastúcich štátov. Inovatívne formy prezentácia SR a jej investičného prostredia nebude možné dynamicky ďalej rozvíjať bez finančného posilnenia rozpočtu rezortu ekonomickej diplomacie.

Použitá literatúra:

1. BOHÁČ, R. 2016. *GOOD IDEA SLOVAKIA – výborný štart*. Svet a my, 3/2016, s. 19.
2. BOHÁČ, R. 2016. The Prospects for Diversification of Slovak Export to Asia. *International Journal of Innovation and Economic Development*, Vol. 2, Issue 2. s. 15-22.
3. *Fínsko môže byť pre Slovensko inšpiráciou v rešpekte k vzdelávaniu*. [Online]. [cit. 7. 11. 2016]. Dostupné na internete: <<http://www.netky.sk/clanok/kiska-finsko-moze-byt-pre-slovensko-inspiraciou-v-respekte-k-vzdelavaniu>>.
4. *Investment Plan for Europe: European Fund for Strategic Investments to be extended following successful first year*. 2016. [Online]. [cit. 27. 2. 2017]. Dostupné na internete: <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1933_en.htm>.
5. Ročenka *Vývoj zahraničného obchodu Slovenskej republiky 2011 – 2015*. [Online]. [cit. 27. 2. 2017]. Dostupné na internete: <<https://slovak.statistics.sk/wps/portal>>.
6. *SARIO: Katalóg základných služieb MZVaEZ SR a ZÚ SR*. [Online]. [cit. 7. 11. 2016]. Dostupné na internete: <<http://www.sario.sk/sites/default/files/content/files/Katalog%20zakl%20sluzieb-oblast%20ED.pdf>>.
7. *Správa o plnení úloh konzulárnej služby SR v roku 2016*. MZVaEZ SR 2017. Interný materiál.

²² BOHÁČ, R. 2016. *GOOD IDEA SLOVAKIA – výborný štart*. Svet a my, 3/2016. s. 19.

²³ *Definition Information Age*. [Online]. [cit. 27.2.2017]. Dostupné na internete: <<http://searchcio.techtarget.com/definition/Information-Age>>.

8. *State of the Union 2016: European External Investment Plan: Questions and Answers*. 2016. [Online]. [cit. 27. 2. 2017]. Dostupné na internete: <http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-16-3006_en.htm>.
9. *Stratégia vonkajších ekonomických vzťahov Slovenskej republiky na obdobie 2014-2020*. [Online]. [cit. 7. 11. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-155782?prefixFile=m_>.
10. *Zameranie ekonomickej diplomacie v oblasti bilaterálnych a multilaterálnych vzťahov do roku 2020*. [Online]. [cit. 27.2.2017]. Dostupné na internete: <<https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/-/SK/LP/2016/895>>.
11. *Czech Trade*. [Online]. [cit. 7. 11. 2016]. Dostupné na internete: <<http://www.czechtrade.cz/cezechtrade-svet/>>.
12. *Definition Information Age*. [Online]. [cit. 27. 2. 2017]. Dostupné na internete: <<http://searchcio.techtarget.com/definition/Information-Age>>.
13. Ministerstvo zemědělství [Online]. [cit. 27. 2. 2017]. Dostupné na internete: <<http://eagri.cz/public/web/mze/ministerstvo-zemedelstvi/proexportni-okenko/zemedelsti-diplomate/>>.

Kontakt:

JUDr. Radomír Boháč

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: radomir.bohac@mzv.sk

DIFFUSION OF INNOVATION: THEORIES, MODELS, AND FUTURE DIRECTIONS

Denys Braga^a – Boris Dziura^b

^a Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: denys.braga@euba.sk

^b Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: boris.dziura@euba.sk

The purpose of this paper is to analyze the process of diffusion of innovations. To achieve this, the experience of the region in the application of the most common and effective theories of the diffusion of innovations has been analyzed. For this purpose, various scientific achievements of scientists and international organizations have been analyzed. Most scientists believe that innovation is the main driving force for economic and social development. Innovation activity has led the world society to a new, higher level of development. The role of innovation in the modern world cannot be overestimated. The provisions of the modern theory of diffusion of innovations refer to a developed market economy. An obligatory condition for the mechanism of diffusion of innovations is the existence of an institutionalized market environment.

Ket words: diffusion of innovations, innovative development, research and development

JEL: O30, O31

Introduction

One of the patterns of the development of the world economy is its economic and innovative cyclicity. It is inherent in all countries and characterizes the process of fluctuating movement of the level of production, the volume of investment, employment and income, as a result of which there is a significant expansion or contraction of business activity in most sectors of the economy.

Knowledge and innovations are widely assumed to be a key force of growth and economic development. To understand modern innovations, we should step aside from a purely scientific and technical focus. We also have to take into account the application and use of information technologies, evolution of new business models, and creation of new customer experience or service delivery approaches. In recent years, the world has witnessed increased competition. Companies achieve competitive advantages through innovation, which are manifested in the creation of a new product or a new design already known product, a new marketing strategy in the new process of production, investment in human capital. The majority of industrial innovation based on the accumulation of knowledge or slight improvement of existing processes, rather than on technological breakthrough. The slower competitors react, the greater the competitive advantages allow to achieve innovation. After achieving competitive advantages, the state can keep them only through continuous improvement of its goods.

1 Basics of the theory of diffusion of innovations

One of the new directions in modern geography is the theory of "diffusion of innovations", formed within the framework of the space-time concept of the Swedish geographer Thorsten Hagerstrand.¹ According to this theory, the entire process of social and economic development is a consequence of the emergence and spread (diffusion) of innovations.

There are many debates about what "innovation" is. However, defined, innovation is critically important because it drives economic, employment, and income growth; quality of life improvements; and the competitiveness of nations. The Organization for Economic Cooperation and Development

¹ CLIFF, A., PRED, A., HÄGERSTRAND, T. (1992): Classics in human geography revisited. pp. 541-544.

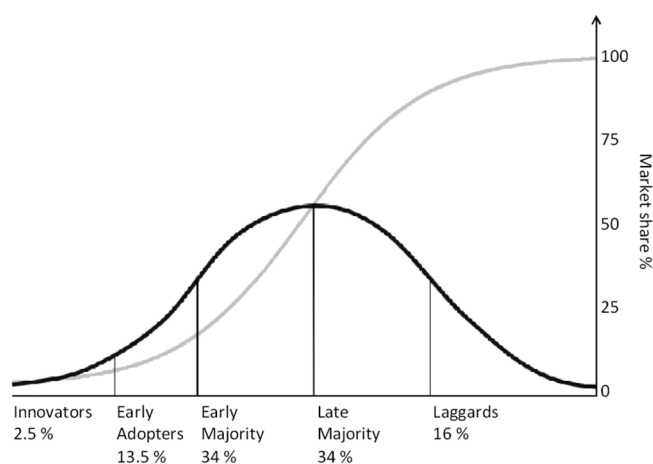
(OECD) gives one the most full and modern definition and defines innovation as “the implementation of a new or significantly improved product (that is, a physical good or service), process, a new marketing method, or a new organizational method in business practices, workplace organization, or external relations.”²

Diffusion of innovation is defined as "the spread of innovations in the process of scientific, technical, production and organizational and economic activities of the enterprise."³ At the same time it is also noted that "Innovation diffusion can be carried out on a commercial and non-commercial basis."⁴

In the framework of innovation diffusion, first, commercial or non-commercial transfer of innovation, and secondly, engineering."⁵ In the framework of this approach, diffusion is the dissemination of once-mastered and used innovation in new conditions or places of application. As a result of diffusion, the number of both producers and consumers increases, and their qualitative characteristics change. Continuity of innovation processes determine the speed and boundaries of diffusion of innovations in a market economy. Strictly speaking, within the framework of his theory of economic development and later works, the foundations of the concept of diffusion of innovation were laid by Joseph Schumpeter, who considered the diffusion of innovations as the process of cumulative increase in the number of imitators (innovators) following innovations in anticipation of higher profits. One of the important factors in the spread of any innovation lies in its interaction with the corresponding social and economic environment.⁶

The concept of diffusion of innovations was subsequently generalized and systematized by the American sociologist Everett M. Rogers in his book “Diffusion of Innovations” in 1962.⁷ The E. Rogers’ model is based on the division of potential innovation consumers (or participants in the diffusion process) according to the predisposition to its perception, while five groups are distinguished within the model: innovators (2.5%), early adopters (13.5%), early majority (34%), later majority (34%) and laggards (16%) (Figure 1).

Figure 1: Diffusion of innovation (according to E. Rogers): black line - consumers of innovation; gray - the spread of innovations in the market to the level of saturation

Source: ROGERS, Everett M. (1962) *Diffusion of innovations*, p 367.

² OECD. (2010): The OECD innovation strategy: getting a head start on tomorrow [ebook], p. 20.

³ ROGERS, E. (2003): *Diffusion of innovations*, 5th Edition. p. 576

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

⁶ SCHUMPETER, J. (2006) Business cycles: a theoretical, historical, and statistical analysis of the capitalist process. p. 1122.

⁷ ROGERS, E. (2003): *Diffusion of innovations*, 5th Edition. p. 576

The S-shaped curve for social processes was first proposed by Gabriel Tarde in 1903 in his study of the simulation of behavioral patterns and their prevalence in society, and Everett Rogers used it in his model.⁸

The driving force behind the diffusion of innovation is interpersonal communication between representatives of these groups. As some potential consumers are involved in the acquisition or use of innovation, they become a source of information for others. The more people are aware of the innovation (new product) at time *t*, the more often information is transmitted to new potential consumers. Therefore, the number of those who learn about innovation (a new product) grows exponentially until it encounters the opposite process of reducing the remaining number of ignorant consumers.

The speed of this process, according to E. Rogers, depends on the five main properties of innovation (a new product) that potential consumers evaluate when making a decision, whether to use innovation or not:

1. Relative advantages of the innovations - the degree of superiority that innovation has over other (often similar) types of products (processes), often expressed in economic or social categories (profitability, economy, pollution, noise, manual labor and Etc.).

2. Innovation compatibility - the degree to which innovation corresponds to the existing value system (defined by the cultural norms of the social system), past experience and the needs of the recipient.

3. The complexity of innovation is the degree of simplicity and ease of understanding, use or adaptation to innovation; It is assumed that the complexity of innovation is negatively associated with its perception.

4. Simplicity of approbation (trialability) of innovation - the possibility of approbation of innovation on a limited scale. Sometimes this characteristic of innovation is identified with the stage, the divisibility of innovation (divisibility) into separate parts.

5. Communicability of innovation - the possibility of spreading innovation between other recipients.⁹

Innovative processes are the most important factor in the evolution of territorial economic structures of two types. The first is a system of countries and regions, among which there is a more developed core and a periphery closely connected with it; Second - a hierarchical system of cities as the main centers of innovation, which includes more developed centers - generators of innovations and dependent centers of a lower rank. The diffusion center (usually a large city) serves as a hotbed, spreading to the surrounding periphery flows of materials, energy, information and in general transmitting its attributes to the landscape. It is characterized by a concentration of qualified scientific and technical personnel, a high level of education and culture, good opportunities for information exchange, and scientific, economic, financial bases, etc.

In the opinion of T. Hagerstrand, the diffusion of innovations occurs in accordance with the established system of cities, according to their hierarchy, i.e. From the largest metropolitan centers to provincial settlements. And the movement to the peripheral areas of innovation from major cities goes through medium and then small cities.¹⁰

Jeffrey Sachs¹¹ notes that technological power of the economy depends not only on its own innovations, but also on the ability to implement technologies developed in other countries. This can be done in three main ways. Countries can import technology in the form of capital and consumer goods (mobile phones, faxes, personal computers, vaccines). They can purchase licenses for the production of these technologies from the holders of the respective patents. Finally, they can attract foreign direct investment, so multinational companies with their technology create production on

⁸ KINNUNEN, J. (1996): Gabriel Tarde as a Founding Father of Innovation Diffusion Research. In: *Acta Sociologica*. pp. 431-442

⁹ ROGERS, E. (2003): *Diffusion of innovations*, 5th Edition. p. 576

¹⁰ CLIFF, A., PRED, A., HÄGERSTRAND, T. (1992): Classics in human geography revisited. pp. 541-544.

¹¹ SACHS, J. (2003): The Global Innovation Divide. In: *Innovation Policy and the Economy*. pp. 131-141

their territory. In each case, countries benefit from the fact that exporters pay for technology imports (or pay dividends on foreign investment).

According to many economists, all developing countries are equally well positioned to seize technology from abroad. However, in fact, as Jeffrey Sachs says, this is far from the case.¹² Regardless of the channel of technology borrowing, geographic location is of great importance. The best importers of technology tend to large markets or major maritime routes, either to the first and to the others. Technologies are easily crossed by countries such as Mexico, or Poland and Hungary, or China, Singapore and Hong Kong, which have access to the sea, port cities of Southeast Asia and coastal states of southern India. It is much more difficult for them to get to the remote mountainous areas (adjacent to the Andes), landlocked developing countries (Central Asia) or regions located far away from the seaports.

Conclusion

Most scientists believe that innovation is the main driving force for economic and social development. Innovation activity has led the world society to a new, higher level of development. The role of innovation in the modern world can not be overestimated. Innovation perform both economic and social function, covering all aspects of society, affecting personal matters. In the long term is impossible without innovation further economic and cultural growth of the intensive development path.

We can conclude that all the provisions of the modern theory of diffusion of innovations refer to a developed market economy. An obligatory condition for the mechanism of diffusion of innovations is the existence of an institutionalized market environment. Only in this environment is the natural process of the emergence and spread of economically effective innovations possible, and therefore the primary task that the state must solve is the strengthening of common institutions of a market economy and the creation of institutions for the formation of an innovative economy.

References:

1. CLIFF, A., Pred, A., HÄGERSTRAND, T. (1992): Classics in human geography revisited. In: *Progress in Human Geography* [online], vol. 16, no. 4. pp. 541-544. [Cit. 21. 6. 2017] Available at: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/030913259201600403>
2. KINNUNEN, J. (1996): Gabriel Tarde as a Founding Father of Innovation Diffusion Research. In: *Acta Sociologica* [online], vol. 39, no. 4. p. 431-442. [Cit. 21. 6. 2017] Available at: https://www.jstor.org/stable/4194846?seq=1#page_scan_tab_contents
3. OECD. (2010): The OECD innovation strategy: getting a head start on tomorrow. 1st ed. [ebook]. Paris: OECD Publishing, p. 20. [Cited 19. 06. 2017] Available at: <http://www.urenio.org/wp-content/uploads/2010/06/OECD-Innovation-Strategy-27052010.pdf>
4. ROGERS, Everett M. (1962) *Diffusion of innovations*. Free Press, London, NY, USA, p 367.
5. ROGERS, Everett M. (2003): *Diffusion of innovations, 5th Edition*. New York: Free Press, p. 576. ISBN 978-0743222099
6. SACHS, J. (2000): *A new map of the world*. In: *The Economist* [online] [Cit. 21. 06. 2017]. Available at: <http://www.economist.com/node/80730>
7. SACHS, J. (2003): The Global Innovation Divide. In: *Innovation Policy and the Economy* [online]. vol. 3. pp. 131-141. [Cit. 21. 06. 2017] Available at: <http://www.journals.uchicago.edu/doi/pdfplus/10.1086/ipe.3.25056155>
8. SCHUMPETER, Joseph A. (2006): Business cycles: a theoretical, historical, and statistical analysis of the capitalist process. Mansfield Centre, CT: Martino Pub., p. 1122. ISBN 978-1578985562

¹² SACHS, J. A new map of the world. In: *The Economist* [online]

9. SINGHAL A. and QUINLAN, Margaret M. (2009): "Everett M. Rogers and Diffusion of Innovations," in STACKS, Don W. and SALWEN, Michael B. (Eds.), *An Integrated Approach to Communication Theory and Research* (2nd Ed.), New York, NY: Routledge, p. 432. ISBN 978-0805863826

Contact:

Mgr. Denys Braga

University of Economics in Bratislava
Faculty of International Relations
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovak Republic
e-mail: denys.braga@euba.sk

Ing. Boris Dziura, PhD

University of Economics in Bratislava
Faculty of International Relations,
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovak Republic
e-mail: boris.dziura@euba.sk

SPOLUPRÁCA ČĽR A SR V RÁMCI PLATFORMY '16+1' NA POZADÍ INICIATÍVY „PÁS A CESTA“

Katarína Brocková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: katarina.brockova@euba.sk

Predkladaný príspevok sa zaoberá aktuálnou otázkou spolupráce Slovenskej republiky a Čínskej ľudovej republiky v rámci kooperačnej platformy '16+1' na pozadí iniciatívy „Pás a cesta“, ktorá predstavuje jednu z najväčších devíz súčasnej čínskej zahraničnej politiky. V kontexte rapidného nárastu záujmu ČĽR o spoluprácu a investičné a obchodné aktivity v našom regióne sa článok venuje aktuálnym aktivitám i potenciálnym možnostiam a hrozbám prehlbovania tejto spolupráce.

Kľúčové slová: Čína – Slovenská republika – platforma '16+1' – Iniciatíva „Pás a cesta“

The presented article deals with the topical issue of cooperation of the Slovak Republic and People's Republic of China within the cooperation platform '16+1' on the backdrop of the „Belt and Road Initiative“ which is one of the greatest challenges of the current Chinese foreign policy. In the context of the rapid growth in the Chinese interest in cooperation and investment and trade activities in our region, the presented paper aims to map out the current activities as well as potential opportunities and threats to further expansion of this cooperation.

Key words: China – Slovak Republic – '16+1' Platform – „Belt and Road“ Initiative

JEL: F02, K33

Úvod

Iniciatíva čínskeho prezidenta Xi Jinpinga „Pás a cesta“ zameraná na obnovenie a rozšírenie historickej hodvábnej cesty a jej znovuvybudovanie v 21. storočí bola oficiálne ohlásená na jeseň roku 2013.¹ Hoci bola táto iniciatíva pôvodne označovaná ako „Jeden pás jedna cesta“, už pôvodné plány počítali s viacerými trasami vedúcimi pevninou naprieč Áziou až do západnej Európy a morom zatiaľ južnou cestou cez Stredozemné more do európskych prístavov, eventuálne i severnou cestou, pokiaľ sa táto cesta vplyvom klimatických zmien stane priechodnou. Vzhľadom na túto terminologickú nepresnosť bola oficiálny názov tohto projektu v anglickom jazyku premenovaný na „Belt and Road Initiative“, aby viac vystihoval jeho skutočný zámer. Pôvodným účelom tohto nového čínskeho plánu bola snaha o komplexné riešenie alebo aspoň príspevok k riešeniu niekoľkých problémov, ktoré čínsku spoločnosť a najmä politické špičky sužujú už niekoľko rokov. Hlavné zameranie iniciatívy „Pás a cesta“ na budovanie infraštruktúrnych projektov, prepájanie výrobných kapacít, projektov zameraných na investície do energetického sektora, no i ekologických technológií, jasne naznačuje, že z ekonomického hľadiska ide o pomerne jednoznačnú snahu Čínskej ľudovej republiky nachádzať nové možnosti a východiská pre riešenie domácich ekonomických problémov. Zo širšieho politicko-ekonomického hľadiska je táto nová čínska iniciatíva vnímaná zo strany západných mocností ako snaha o vytvorenie protiváhy integračným ekonomickým zoskupeniam vytváraným na báze dohôd voľného obchodu, z ktorých mnohé Čínu v súčasnosti nezahŕňajú alebo s jej účasťou v budúcnosti nepočítajú. Z geopolitického a bezpečnostného hľadiska je predmetná iniciatíva považovaná za odpoveď Číny na aktuálnu situáciu najmä na jej západných hraniciach, kde sa svojim spôsobom snaží získať pozitívny vplyv najmä prostredníctvom infraštruktúrnych projektov v nestabilných krajinách Strednej Ázie, no i na svojich južných hraniciach budovaním námornej cesty, čím by utvrdila svoju pozíciu v prebiehajúcom susedskom regionálnom spore o ostrovy v Juhočínskom mori.² K realizácii plánu na vybudovanie tejto novej obchodnej cesty zvolili Číňania

¹ http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/586608/EPRS_BRI%282016%29586608_EN.pdf

² <http://www.economist.com/blogs/economist-explains/2017/05/economist-explains-11>

regionálny prístup³ a spoluprácu s krajinami strednej a východnej Európy realizujú tak na individuálnej báze, ako aj na báze stretnutí v rámci platformy '16+1', ktorá spája 16 rôznorodých krajín tohto regiónu.

Spolupráca Čínskej ľudovej republiky a Slovenskej republiky v rámci iniciatívy „Pás a cesta“ na pozadí kooperačnej platformy '16+1'

Možnosti spolupráce Čínskej ľudovej republiky a krajín Európskej únie v ostatných dekádach zaznamenávajú nárast a dochádza k zintenzívneniu vzájomného obchodu i investícií. So Slovenskou republikou však Čína počíta nielen ako s členom európskeho integračného zoskupenia, ale i ako súčasťou platformy '16+1'. Táto platforma pre spoluprácu 16 krajín strednej a východnej Európy a Čínskej ľudovej republiky prvýkrát spomenul čínsky premiér Wen Jiabao počas Ekonomického a obchodného fóra Číny a krajín SVE v Budapešti v júni 2011. O necelý rok neskôr, v apríli roku 2012 čínsky premiér počas svojej oficiálnej návštevy Poľska na stretnutí 17 premiérov predniesol návrh 12 opatrení na podporu priateľskej spolupráce s krajinami strednej a východnej Európy, čo bolo vnímané ako formulácia novej čínskej politiky voči 16 krajinám SVE, ktoré Čína zaradila do jednej kategórie. Po tomto stretnutí došlo k sformovaniu formátu 16+1.

Po výmene vládnej garnitúry v Číne začiatkom roka 2013 nový premiér Li Keqiang potvrdil pôvodne vyhlásenú líniu zahraničnej politiky voči krajinám SVE počas svojej návštevy Rumunska v novembri 2013 a v Srbsku v decembri 2014.

Spolupráca SR a ČĽR je determinovaná členstvom Slovenskej republiky v Európskej únii, v skupine V4, no i priaznivými bilaterálnymi politickými vzťahmi, ktorých história siaha až do polovice 20. storočia, teda do čias vzniku Čínskej ľudovej republiky. Európska únia svoje strategické partnerstvo s Čínou rozvíja od roku 1998 prostredníctvom pravidelných summitov EÚ-Čína, ktoré vyústili do prijatia spoločnej „Agendy 2020“. Od roku 2014 prebiehajú i rokovania o novej komplexnej investičnej dohode, ktorá by mala vytvoriť nový rámec pre podporu a ochranu vzájomných investícií medzi Čínou a krajinami EÚ. Účasť Slovenskej republiky na kooperačnej platforme 16+1 nám poskytuje nové možnosti nielen ekonomickej výmeny v oblasti obchodu a investícií, ale i výmeny v oblasti vedy a výskumu, moderných technológií a inovácií, kultúrnej výmeny i výmeny na úrovni ľudských zdrojov a v neposlednom rade i turizmu.

Vláda Slovenskej republiky kooperačnú platformu '16+1' vníma ako prostriedok pre podporu bilaterálnej spolupráce a doplnok k spolupráci na úrovni Európska únie a Číny.⁴ V roku 2012 čínsky premiér Wen Jiabao informoval o zriadení špeciálnej úverovej linky vo výške 10 mld. USD, ktorá vzhľadom na požiadavku vládnych garancií je vnímaná ako prostriedok na financovanie projektov v krajinách SVE mimo Európskej únie. Vzhľadom na spustenie iniciatívy „Pás a cesta“ v nasledujúcom roku je tento krok možné vnímať ako budovanie základu pre finančný rámec a ďalšiu spoluprácu Číny a krajín SVE v rámci budovania tohto grandiózneho projektu. Dobrým príkladom pre rozbiehajúcu sa spoluprácu môžu byť investície do tepelnej elektrárne v Bosne a Hercegovine, výstavba mosta Mihailo Pupin v Belehrade, výstavba diaľnice Bar-Bolare v Čiernej Hore a rekonštrukcia a modernizácia železničnej trasy na trati Belehrad-Budapešť s potenciálnym rozšírením až do Atén. Vzhľadom na skutočnosť, že v prípade väčšiny týchto krajín ide buď o členov alebo potenciálnych budúcich členov Európskej únie, pri mnohých týchto projektoch vstupujú do hry obmedzenia a podmienky kladené právnym rámcom EÚ najmä v súvislosti s poskytovaním vládnych záruk a tým obmedzenou možnosťou využívania ponúkaných finančných zdrojov. Vzhľadom na tieto limity je potrebné prehodnotiť podmienky sprístupňovania úverových zdrojov zo strany čínskych partnerov, aby sa zvýšila možnosť ich čerpania i subjektmi z členských štátov EÚ.

V júni 2015 Rada vlády Slovenskej republiky pre podporu exportu a investícií označila za príležitosti pre čínske investície v Slovenskej republike najmä v oblasti výroby s vyššou pridanou

³ <http://16plus1-thinktank.com/1/20151203/868.html>

⁴ Lajčák M., Minister zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky: Informácia „Stav a príležitosti hospodárskej spolupráce Slovenskej republiky a Čínskej ľudovej republiky“, 17. jún 2015, str.6

hodnotou a v slovenských regiónoch s vyššou mierou nezamestnanosti. Za ďalšie oblasti investičnej spolupráce boli značené aj výskum a vývoj, technológie, inovácie ako aj turizmus. Ako prostriedok pre uľahčenie spolupráce v investičnej oblasti bola zriadená Spoločná komisia pre obchod a ekonomickú spoluprácu medzi Slovenskou republikou a Čínou. Po prvom stretnutí premiérov '16+1' vo Varšave v roku 2012 predstavila Slovenská republika niekoľko oblastí pre potenciálne spoločné projekty: (1) doprava a infraštruktúra, (2) výskum a vývoj, (3) informačné technológie, (4) vzdelávanie, (5) poľnohospodárstvo a životné prostredie, (6) hospodárstvo a energetika, (7) ťažobný, metalurgický a gumársky priemysel.

Od roku 2012 vstúpila Slovenská republika do rokovaní s čínskou stranou ohľadne viacerých projektov, ktoré sa však z rôznych dôvodov nezrealizovali. Medzi najvýznamnejšie patrí plánovaná výstavba hydroelektrárne na rieke Ipeľ v predpokladanej hodnote 1.2 mld. EUR, ktorá mala byť realizovaná ako PPP projekt so slovenským partnerom spoločnosťou Hycos a čínskou Chinese Power ako investorom.⁵ Zatiaľ najväčšou plánovanou čínskou investíciou v Slovenskej republike má byť akvizícia U.S. Steel Košice čínskym gigantom HESTEEL od americkej spoločnosti U.S. Steel za 1.4 mld. EUR.⁶ V prípade jej realizácie pôjde o ďalšiu z čínskych akvizícií v priestore 16 krajín SVE po tom, ako v apríli 2016 kúpila od U.S. Steel železiarne Smederevo v Srbsku. Tieto investície priamo zapadajú do strategického rámca v rámci iniciatívy „Pás a cesta“, kde Číňania postupne získavajú výrobné kapacity pozdĺž trasy novej modernej hodvábnej cesty.

Pokiaľ ide o spoluprácu vo výskumnej oblasti a v oblasti inovácií, v septembri 2015 Slovenská republika organizovala 2. Sympóziu o inováciách, technologickej spolupráci a medzinárodnom transfere technológií v rámci '16+1'.⁷ Toto podujatie bolo zorganizované v spolupráci s Ministerstvom školstva Slovenskej republiky, Ministerstvom hospodárstva Slovenskej republiky, Ministerstvom zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky, Ministerstvom financií Slovenskej republiky, Agentúrou SARIO a Slovensko-čínskou obchodnou komorou. Na pôde Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity je v súčasnosti za finančnej podpory agentúry VEGA realizovaný projekt zaoberajúci sa výskumom fenoménu čínskych investícií a potenciálu, ktorý predstavujú pre národnú ekonomiku, ktorý prinesie ďalšie poznatky o špecifikách čínskych investícií v zahraničí a ich potenciálnom vplyve na národnú ekonomiku v jednotlivých regiónoch sveta.

Slovenská republika ďalej predstavila Veľvyslanectvu ČĽR koncept Slovenského investičného holdingu, a.s. (SIH) obsahujúci štruktúru finančných inštrumentov pre investičné priority v Slovenskej republike. V roku 2015 predstavitelia Slovenskej záručnej a rozvojovej banky prezentovali projekt SIH a jeho prístupnosť pre Čínu na spolufinancovanie investičných aktivít v Slovenskej republike. Ako jedna z prvých investičných príležitostí v rámci tohto projektu bola uvádzaná výstavba diaľnice D4 a rýchlocesty R7 okolo Bratislavy, avšak medzičasom už zakázku na výstavbu týchto ciest získalo španielske konzorcium.⁸

Pre účely uľahčenia investičných aktivít čínskych partnerov v Slovenskej republike sa všeobecne za vhodné považuje zriadenie pobočky čínskej banky podobne ako v Českej republike.⁹

Pokiaľ by sa však investičné aktivity čínskych spoločností na našom území mali zintenzívniť, môže byť pre čínskych partnerov dôležitý i vývoj v oblasti rokovaní o vyššie spomínanej investičnej dohode na úrovni EÚ-Čína. Aktuálna právna úprava vzájomnej ochrany investícií medzi ČĽR a SR je zakotvená v bilaterálnej investičnej dohode uzatvorenej medzi našimi dvomi krajinami už v roku 1991. Táto dohoda patrí do prvej generácie dohôd o ochrane investícií a poskytuje len veľmi

⁵ <http://spravy.pravda.sk/ekonomika/clanok/300923-priehradu-na-ipli-by-mohli-postavit-cinania/>

<https://www.symsite.sk/single-post/2017/05/03/%C4%8C%C3%AD%C5%88ania-potvrdili-k%C3%BApu-US-Steel-Ko%C5%A1ice>

⁷ <https://www.minedu.sk/2-sympozium-o-inovaciach-technologickej-spolupraci-a-medzinarodneho-transferu-technologii/>

⁸ <http://spravy.pravda.sk/ekonomika/clanok/393655-podpisali-zmluvu-o-obchvate-bratislavy-stavba-mozno-zacne-na-jesen/>

⁹ http://ekonomika.idnes.cz/cina-icbc-pobocka-v-cesku-08o-/ekonomika.aspx?c=A170511_184030_domaci_amu

limitovaný prístup investorov k štandardným nástrojom medzinárodnej investičnej ochrany. Vzhľadom na všeobecne akceptovaný štandard investičnej ochrany zahŕňa táto bilaterálna investičná dohoda doložku najvyšších výhod, doložku národného režimu, ustanovenie o voľnom transfere kapitálu a ustanovenie o zákaze protiprávneho vyvlastnenia. Prístup zahraničných investorov k medzinárodnej investičnej arbitráži na základe tejto bilaterálnej investičnej dohody je pomerne obmedzený. Obsahuje len čiastočný súhlas s medzinárodnou investičnou arbitrážou v prípade investičného sporu medzi zahraničným investorom a hostiteľským štátom a týka sa len nárokov súvisiacich s výškou kompenzácie poskytnutej hostiteľským štátom v prípade expropriácie a iných sporov len ak je to explicitne dohodnuté hostiteľským štátom a zahraničným investorom. Takýto obmedzený rozsah ochrany zahraničných investorov môže spôsobiť neprijemné následky v prípade nepriaznivého zaobchádzania so zahraničným investorom zo strany hostiteľského štátu. Zostáva však zatiaľ nie celkom jasné, do akej miery nová investičná dohoda medzi Čínou a Európskou úniou rozšíri súčasný rozsah ochrany zahraničných investorov a ich investícií v hostiteľských štátoch. Na záver však treba uviesť, že v minulosti bol reálne iniciovaný len nepatrný počet investičných sporov, v ktorých by vystupovala Čínska ľudová republika ako sporová strana.

Záver

Iniciatíva '16+1' poskytuje vhodnú platformu pre uskutočňovanie spoločných záujmov Čínskej ľudovej republiky a participujúcich krajín strednej a východnej Európy v kontexte naplňovania cieľov spojených s budovaním novej hodvábnej cesty. Spoločný ekonomický záujem je hnacou silou tejto zintenzívnenej spolupráce. Záujem krajín SVE o čínske investície a záujem Číny súvisiaci s podporou a rozvojom novej iniciatívy „Pás a cesta“ prinášajú nové možnosti v súvislosti so vzájomnou ekonomickou spoluprácou. Každá krajina, ktorá je súčasťou platformy '16+1', má svoje vlastné špecifiká, ekonomické potreby, geopolitické postavenie, ako aj historické väzby s Čínskou ľudovou republikou. Je nereálne očakávať, že objem čínskych investícií v Slovenskej republike dosiahne úroveň už realizovaných investícií napríklad v Srbsku z dôvodu odlišného charakteru politických väzieb týchto krajín, či úroveň spolupráce Číny s Poľskou republikou vzhľadom na jej nesporné najmä geograficko-logisticko-ekonomické výhody. V každom prípade je potrebné naďalej hľadať možnosti, napríklad v oblasti spoločných výskumných a technologických projektov na prehĺbenie spolupráce, ktorá v budúcnosti môže otvoriť dvere ďalším investičným projektom.

Použitá literatúra:

1. KACZMARSKI M., JAKOBOWSKI J., HYNDL-HUSSEIN J.: *The China/Central and Eastern Europe summit: a new vision of cooperation, old instruments*. Dostupné na: <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2015-12-02/china/central-and-eastern-europe-summit-a-new-vision-cooperation-old>
2. LAJČÁK, M. Minister of Foreign and European Affairs of the Slovak Republic, 2015: *Information „The State and Opportunities of Economic Cooperation of the Slovak Republic and the People's Republic of China“*
3. http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/586608/EPRS_BRI%282016%29586608_EN.pdf Dohoda k o implementácii článku VI GATT 1994
4. *Prístupový protokol ČLR k WTO*. WTO WT/L/432. zo dňa 23. novembra 2001. Dostupné na internete: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/APCITY/UNPAN002123.pdf>
5. *Európska únia, obchod s tovarom s Čínou*. Generálne riaditeľstvo pre obchod. Dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113366.pdf
6. THE ECONOMIST. (2017) *What is China's belt and road initiative?* . Dostupné na internete: <http://www.economist.com/blogs/economist-explains/2017/05/economist-explains-11>
7. KONG, T. (2015). *16+1 Cooperation Framework: Genesis, Characteristics and Prospect*. Dostupné na internete: <http://16plus1-thinktank.com/1/20151203/868.html>

8. PRAVDA: ŽGRAVČAKOVÁ, E. (2013). *Priehradu na Ipli by mohli postaviť Číňania*. Dostupné na internete: <http://spravy.pravda.sk/ekonomika/clanok/300923-priehradu-na-ipli-by-mohli-postavit-cinania/>
9. SYMSITE RESEARCH. (2017). *Číňania potvrdili kúpu U.S. Steel Košice*. Dostupné na internete: <https://www.symsite.sk/single-post/2017/05/03/%C4%8C%C3%AD%C5%88ania-potvrdili-k%C3%BApu-US-Steel-Ko%C5%A1ice>
10. MINISTERSTVO ŠKOLSTVA, VEDY, VÝSKUMU A ŠPORTU SLOVENSKEJ REPUBLIKY. (2015). 2. SYMPÓZIUM O INOVÁCIÁCH, TECHNOLOGICKEJ SPOLUPRÁCI A MEDZINÁRODNÉHO TRANSFERU TECHNOLOGIÍ. Dostupné na internete: <https://www.minedu.sk/2-sympozium-o-inovaciach-technologickej-spolupraci-a-medzinarodneho-transferu-technologie/>
11. SITA, PRAVDA. (2016). *Podpísali zmluvu o obchvate Bratislavy, Španieli môžu stavať*. Dostupné na internete: <http://spravy.pravda.sk/ekonomika/clanok/393655-podpisali-zmluvu-o-obchvate-bratislavy-stavba-mozno-zacne-na-jesen/>
12. IDNES.CZ, ČTK. (2017). *Čínská banka ICBC otvorí pobočku v Česku, už získala licenci*. Dostupné na internete: http://ekonomika.idnes.cz/cina-icbc-pobočka-v-cesku-08o-/ekonomika.aspx?c=A170511_184030_domaci_amu

Kontakt:

JUDr. Ing. Katarína Brocková, PhD., LL.M.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: katarina.brockova@euba.sk

MODEL JADRO-PERIFÉRIA AKO VÝCHODISKO PRE ŠTÚDIUM VNÚTORNÝCH EKONOMICKÝCH VZŤAHOV EÚ

Marcel Čas

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: marcel.cas@euba.sk

Tento článok je súčasťou odborného snaženia, ktorého výsledkom má byť systematická analýza ekonomických aspektov vnútorných vzťahov Európskej únie. Cieľom tohto čiastkového príspevku je načrtnúť, ako by mohla táto systematická analýza vyzerať. V prvej časti príspevku uvidíme rodinu modelov, ktorá nám poslúžila ako inšpirácia pre druh našej analýzy. V ďalšej časti načrtujeme možné kritéria kategorizácie relevantné pre štúdium vnútorných ekonomických vzťahov v EÚ. A napokon v tretej časti načrtujeme anticipovanú kategorizáciu krajín EÚ, podľa stanovených kritérií.

Kľúčové slová: Európska únia, medzinárodné ekonomické vzťahy

This paper is part of an effort, whose outcome should be a systematic analysis of economic aspects of internal relations of the European Union. The aim of this paper is to lay out a method by which this systematic analysis could be accomplished. In the first part of the paper we will introduce a kind of model, which served us as an inspiration for the kind of analysis we want to make. In the next part we will define possible criteria relevant for the study of internal economic relations of the EU. And lastly, the final part will lay out an anticipated typology of EU countries, based on the defined criteria.

Key words: European Union, international economic relations

JEL: P52, F55

Úvod

Tento článok je súčasťou odborného snaženia, ktorého výsledkom má byť systematická analýza ekonomických aspektov Európskej únie.¹ Jeho výsledky sú iba čiastočné, keďže tento článok pojednáva iba o malej časti našich štúdií. Jedná sa o úvod do nášho prístupu k analýze vnútorných ekonomických vzťahov EÚ.

Posledná udalosť, ktorá významne ovplyvnila vývoj ekonomiky EÚ bola dlhová kríza. Niektoré ekonomiky EÚ stratili možnosť sa financovať na finančných trhoch pri úrokových mierach, ktoré by nezaručovali časom vyvolanú platbu neschopnosť. Vznikla snaha tento problém vyriešiť skrz konsolidáciu verejných financií a skrz implementáciu záchranných mechanizmov, akým je ESM. Existuje množstvo analýz, ktoré sa venujú príčinám dlhovej krízy a ktoré následne hodnotia rozumnosť aplikovaných záchranných opatrení. Tieto analýzy sa líšia v kritickosti zhodnotenia aplikovaných opatrení. Niektoré analýzy hodnotia reakciu EÚ ako pozitívnu a iné hodnotia reakciu EÚ ako negatívnu. Podobné majú však to, že majú tendenciu sa pozerieť na dlhovú krízu ako na ojedinelý jav, ktorý sa vysvetľuje bez ohľadu na kontext širších ekonomických, historických a politických súvislostí.

Toto považujeme za chybu, keďže ľubovoľný jav nemôže byť vysvetlený vo svojej celistvosti bez toho, aby bol zasadený do širšieho kontextu. Okrem toho, zasadenie do širšieho kontextu zvyšuje objektivitu analýzy, keďže pre spoločenského vedca je ťažké sa odosobniť od ideológie a politických záujmov súčasných udalostí.

Ultimatívny zámer našej analýzy je preto vytvoriť explanatívny model, ktorý by dlhovú krízu vysvetľoval iba ako najnovší prejav dlhodobých ekonomických vzťahov v rámci EÚ. Chceli by sme teda prejsť od jednostrannej analýzy dlhovej krízy k vytvoreniu systematickejšieho a všeobecnejšieho

¹ Článok bol spracovaný v rámci projektu č. I-17- 107-00 interného grantu pre mladých učiteľov, vedeckých pracovníkov a doktorandov EU v Bratislave „Rozmanitosť ekonomického rastu v členských štátoch Európskej únie – príčiny a okolnosti“, riešenom na Fakulte medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave.

modelu potrebného na vysvetľovanie ekonomického diania vo vnútri EÚ. Aplikáciou takéhoto modelu by sa následne dala analyzovať nielen dlhová kríza, ale aj minulý ekonomický vývoj EÚ, a dali by sa konštruovať plauzibilné odhady o budúcom vývoji.

Cieľom tohto čiastkového príspevku je načrtnúť, ako by mohla táto systematická analýza vyzeráť.

V prvej časti príspevku uvidíme rodinu modelov, ktorá nám poslúžila ako inšpirácia pre druh našej analýzy. Ide o rodinu modelov, ktoré relevantnú množinu krajín daného celku rozdeľujú na jadro a perifériu (prípadne semi-perifériu). V ďalšej časti načrtneme možné kritéria kategorizácie relevantné pre štúdium vnútorných ekonomických vzťahov v EÚ. A napokon v tretej časti načrtneme anticipovanú kategorizáciu krajín EÚ, podľa stanovených kritérií.

1 Model jadro – periféria

Model jadro – periféria bol prvýkrát použitý Wallersteinom,² ako pomôcka pre politicko-ekonomickú analýzu svetového kapitalistického zriadenia. Z tejto dichotómie sa rýchlo stala metaforická pomôcka pre analýzu akéhokoľvek nerovnomerného systému krajín. Krátko po publikovaní relevantného Wallersteinovho diela sa skupina autorov rozhodla túto dichotómiu aplikovať na vnútro ekonomiky EÚ.³ Je pochopiteľné, že daní autori videli paralely medzi svetovou ekonomikou a európskou, keďže sa začalo diskutovať o južnom rozšírení EÚ, teda o rozšírení, ktoré by prvýkrát v histórii znamenalo rozšírenie o krajiny, ktoré viditeľne zaostávali za ekonomicky rozvinutými krajinami EÚ.

V súčasnosti je dichotómia jadro – periféria používaná na ekonomickú, alebo politickú analýzu akéhokoľvek združenia krajín. Nejedná sa preto o jeden konkrétny homogénny model, ale jedná sa skôr o rodinu príbuzných modelov.⁴ Striktne vzaté, väčšinou nemáme v danom diskurze dočinenia s konkrétnymi modelmi, ale skôr so spôsobom vyjadrovania sa o danej skupine krajín.⁵

O modelu jadro – periféria môžeme uvažovať v širokom význame a v úzkom význame. V širokom význame táto dichotómia rozdeľuje ľubovoľné združenie krajín na „bohatých“ a „chudobných“. V tomto význame je tento model vlastne iba zredukovaný na eufemizmus. Pre definovanie užšieho významu tejto dichotómie by sme potrebovali špecifikovať konkrétne vlastnosti na základe ktorých by sme združenie krajín rozdelili na jadro a perifériu. Rôzne analýzy si potom definujú, v závislosti od predmetu a cieľu analýzy, rôzne vlastnosti, ktoré pôsobia ako klasifikačné kritéria. Model jadro – periféria v úzkom význame, na rozdiel od širokého významu, presne určuje vlastnosti na základe ktorých je daná krajina považovaná za patriacu pod jadro, alebo perifériu.⁶ V ďalšej časti definujeme tri vlastnosti, ktoré by mohli pôsobiť ako klasifikačné kritérium pre potreby analýzy EÚ.

Vopred treba však upozorniť na jednu nuansu tohto diskurzu. Model jadro – periféria vo svojej pôvodnej verzii od Wallersteina predpokladal, že nerovnovážne vzťahy medzi krajinami nie sú neutrálne, ale sú inštitucionalizované tak, aby sa podporoval rozvoj jadra, teda tých bohatých, a zároveň aby sa brzdil rozvoj periférie, teda tých chudobných. Množstvo autorov postupuje podobne ako Wallerstein a používanie terminológie jadro – periférie zo sebou často nesie implikáciu o nerovnovážnom vzťahu, ktorý je naklonený v prospech jadra.

² WALLERSTEIN, I. (1979): *The Capitalist World-Economy (Studies in Modern Capitalism)*. Cambridge University Press. s. 320

³ SEERS, D. – SCHAFFER, B. – KILJUNEN, M.-L. (1979): *Underdeveloped Europe: Studies in the European Periphery*. Branch Line, Humanities Press. s. 325

⁴ MUSTO, S. A. (2016): Core-Periphery Relations in the European Union – Power and Conflict in a Dualist Political Economy. In: *Financial and Economic Review*, Vol. 15 Issue 2.

⁵ BARTLETT, W. – PRICA, I. (2016): Interdependence between Core and Peripheries of the European Economy: Secular Stagnation and Growth in the Western Balkans. In: LSE 'Europe in Question' Discussion Paper Series, No. 104/2016.

⁶ Pozri napr.: GRODZICKI, M. J. – GEODECKI, T. (2016): New Dimensions of Core Periphery Relations in an Economically Integrated Europe: The Role of Global Value Chains. In: *Eastern European Economics*, 54: 377-404.

Tento spôsob používania však nie je nevyhnutný a v tomto článku, ako aj v ďalších štúdiách, budeme my používať dichotómiu jadro – periféria v hodnotovo neutrálnom význame. Nechceme automaticky tvrdiť, že nerovnovážne vzťahy medzi jadrom a periferiou, ktoré samozrejme existujú *par definitionem* sú výsledkom nespravodlivo nastaveného systému deľby práce, alebo podobne. Takéto hodnotenie môže prípadne vzniknúť až ku koncu analýzy, nemalo by sa však predpokladať na začiatku analýzy.

2 Možné kritéria kategorizácie

Prirodzené klasifikačné kritérium, ktoré napadne ekonóma, ak chceme rozdeliť krajiny podľa ekonomického rozvoju, je HDP *per capita*. Dáva to zmysel, keďže pomer celkového ekonomického výstupu a množstva obyvateľstva, ktoré participovalo na vytvorení tohto výstupu je zmysluplný ukazovateľ pre stanovanie úrovni bohatosti krajiny.

Pri našej analýze by sme však toto kritérium nemali používať. Je síce pravda, že aplikácia tohto kritéria by pravdepodobne viedla k „správne“ rozdeleniu krajín EÚ na jadro a perifériu, ale nevedla by k nemu z dobrých dôvodov. To, že existuje priamo úmerný vzťah medzi HDP p.c. a ekonomickým rozvojom platí totižto z definície. Ak chceme však vytvoriť model, ktorý bude mať explanačné úlohy, tak musíme za kategorizačné kritérium zvoliť také vlastnosti, ktoré vysvetľujú prečo je daná krajina v jadre, resp. v periférii. Povedané ekonometrickým žargónom, kategorizačné kritéria musia byť nezávislé premenné, a nie závislé premenná. Nemôžeme vysvetľovať tým, čo chceme vysvetliť. Z logického hľadiska by sa jednalo o kruhovú argumentáciu.

Potrebuje teda iné, explanačne relevantné, vlastnosti. Najprv vymenujeme tri možné kritéria kategorizácie a potom sa vyjadríme ku každému z nich (je možné, že v ďalších štúdiách nájdeme adekvátnejšie kritéria). Možné kritéria kategorizácie sú:

- Bežný účet platobnej bilancie
- Hospodárska stratégia rozvoju krajiny
- Miera a kvalita zapojenia sa do produkčného reťazca

Naším zámerom je nájsť také kritéria, ktoré by vytvorili súbor dohromady postačujúcich a nevyhnutných podmienok pre korektné zaradenie krajiny na škále jadro – periféria.

Bežný účet platobnej bilancie nám ukazuje mieru konkurencieschopnosti krajiny na medzinárodných trhoch. Krajina s väčšou konkurencieschopnosťou bude mať tendenciu vykazovať aktívne saldo bežného účtu. Takú krajinu by sme nazvali jadrom. Periferiou by sme nazvali takú krajinu, ktorá vykazuje pasívne saldo bežného účtu.

Pod hospodárskou stratégiou rozvoju krajiny si predstavujeme dlhodobé hospodársko-politické smerovanie krajiny, ktoré transcenduje vnútro-politické rozdiely. Ako príklady by sme mohli uviesť pro-exportné zameranie realizované domácimi firmami, pro-exportné zameranie realizované skrz zahraničné investície alebo zameranie sa na vnútorný dopyt. Implikácie jednotlivých hospodárskych stratégií a vzájomná interakcia týchto stratégií v rámci EÚ budú predmetom ďalšieho skúmania.

Miera a kvalita zapojenia sa do produkčného reťazca je dôležitá súčasť pre demarkáciu medzi jadrom EÚ a periferiou EÚ. Konkrétne máme na mysli to, na aké sektory je daná krajina zameraná a ktorú časť v produkčnom reťazci výroby produktu spracováva. Krajiny, ktorých HDP je z väčšej časti tvorené z činnosti s vyššou pridanou hodnotou by sme nazvali krajinami jadra a naopak.

Aby sme mohli zaradiť krajiny EÚ na škále jadro – periféria v súlade s bežnými očakávaniami, tak musíme pri zaradovaní brať do úvahy všetky tri klasifikačné kritéria naraz.

3 Anticipovaná kategorizácia

Na základe predošlej časti príspevku usudzujeme, že ak by sme dané kritéria aplikovali na prípad EÚ, tak by sme prišli na to, že krajiny EÚ sa dajú na škále jadro – periféria rozdeliť do troch skupín:

- Severo-západné jadro
- Južná periféria
- Východná periféria

Severo-západné jadro je tvorené ekonomicky najvyspelejšími krajinami, pre ktoré sú typické aktívne saldá bežného účtu, hospodárska stratégia zameraná na export a vysoká konkurencieschopnosť na medzinárodných trhoch.

Južná periféria je prevažne tvorená krajinami, ktoré boli považované za problematické počas obdobia dlhovej krízy. Pre tieto krajiny sú typické pasívne saldá bežného účtu, hospodárska stratégia zameraná na vnútorný dopyt a relatívne nízke zapojenie sa do globálneho produkčného reťazca.

A napokon východná periféria je tvorená ekonomikami, ktoré v posledných dekádach prechádzali transformáciou. Výsledná situácia je prevažne taká, že tieto krajiny majú aktívne saldá bežného účtu a pro-exportnú hospodársku stratégiu, ktorá je avšak založená na nízkych cenách za prácu, pričom tieto krajiny sú zapojené do globálneho produkčného reťazca na úrovniach s relatívne nízkou pridanou hodnotou.

Následná systematická analýza vnútorných ekonomických vzťahov bude tvorená z podrobnej analýzy každej skupiny krajín v rámci typológie jadro – periféria na základe konkretizácie jednotlivých klasifikačných kritérií aplikovaných na dané skupiny krajín.

Záver

V tomto príspevku sme načrtli, akým spôsobom chceme analyzovať vnútorné ekonomické vzťahy EÚ. Z tohto hľadiska tvorí tento článok metodický úvod do štúdia danej problematiky.

Skupinu krajín EÚ sme si rozdelili na severo-západné jadro, južnú perifériu a východnú perifériu na základe troch klasifikačných kritérií. Týmito kritériami sú saldo bežného účtu platobnej bilancie, hospodárska stratégia ekonomického rozvoju krajiny a miera a kvalita zapojenia sa do produkčného reťazca. Detailnejšia analýza bude prezentovaná v ďalších publikáciách.

Použitá literatúra:

1. BARTLETT, W. – PRICA, I. (2016): Interdependence between Core and Peripheries of the European Economy: Secular Stagnation and Growth in the Western Balkans. In: *LSE 'Europe in Question' Discussion Paper Series*, No. 104/2016.
2. GRODZICKI, M. J. – GEODECKI, T. (2016): New Dimensions of Core Periphery Relations in an Economically Integrated Europe: The Role of Global Value Chains. In: *Eastern European Economics*, 54: 377-404.
3. MUSTO, S. A. (2016): Core-Periphery Relations in the European Union – Power and Conflict in a Dualist Political Economy. In: *Financial and Economic Review*, Vol. 15 Issue 2.
4. SEERS, D. – SCHAFFER, B. – KILJUNEN, M-L. (1979): *Underdeveloped Europe: Studies in the European Periphery*. Branch Line, Humanities Press. s. 325
5. WALLERSTEIN, I. (1979): *The Capitalist World-Economy (Studies in Modern Capitalism)*. Cambridge University Press. s. 320

Kontakt:**Ing. Marcel Čas**

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: marcel.cas@euba.sk

ISLAMSKÝ ŠTÁT V AFGANISTANE – HROZBA DESTABILIZÁCIE STREDNEJ ÁZIE

Lubomír Čech

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: lubomir.cech@euba.sk

Bezpečnostná situácia v Afganistane sa výrazne zhoršila po roku 2014 po odchode väčšiny amerických vojakov z krajiny. Afganská národná armáda a polícia prevzatie zodpovednosti za túto oblasť nezvládajú ani s podporou svojich západných spojencov. Protivládne hnutie Taliban rozširuje úspešne svoje pôsobenie aj v častiach krajiny, ktoré neboli jeho baštou. Situácia sa komplikuje prítomnosťou bojovníkov Islamského štátu, ktorý spolupracuje s Talibanom a vytvára si v Afganistane zázemie pre svoje aktivity v krajinách postsovietskej Strednej Ázie. Článok analyzuje tento nebezpečný fenomén na príklade jednotlivých stredoázijských republík, vrátane možností a limitov, ktoré determinujú vnútorných a vonkajších aktérov pri jeho riešení.

Kľúčové slová: islamský štát, Taliban, extrémizmus, Stredná Ázia

After the departure of most American soldiers from Afghanistan in 2014, the security situation in the country has rapidly deteriorated. Afghan national army and police do not manage the takeover over the responsibility of this area even with the support of western allies. Anti-government movement Taliban successfully spreads its activities across other parts of the country, not being their strongholds by now. The situation is complicated by the presence of Islamic state fighters, cooperating with Taliban and created the background for its activities in countries of post-Soviet Central Asia. The article analyses this dangerous phenomenon on the example of individual Central Asian republics, including possibilities and limitations determining internal and external actors by its solution.

Key words: Islamic State, Taliban, Extremism, Central Asia

JEL: H56, F50

Úvod

Afganistan je 16 rokov po vojenskej invázii Američanov a zosadení Talibanu nepokojná, chudobná, vojnou a terorizmom zmietaná krajina. Bezpečnostná situácia, ktorá vykazovala znaky mierneho zlepšenia sa zhoršila. Predovšetkým došlo k aktivizácii hnutia Taliban, ktoré vedie boj proti kábulskej vláde. Rastu aktivity náboženského fundamentalizmu v krajine prispievajú aj udalosti na Blízkom východe. Nie je žiadnym tajomstvom, že bez ohľadu na americkú vojenskú prítomnosť v Afganistane (aj keď po roku 2014 výrazne zníženú), ozbrojené zložky (armáda a polícia) nie sú schopné odolávať vojenským aktivitám Talibanu.¹

Novým momentom, ktorý uvedenú situáciu výrazne komplikuje je, že okrem rastúceho vplyvu Talibanu v krajine etabluje svoje pozície aj „Islamský štát“(IŠ).² Viacerí odborníci upozorňujú, že Afganistan je jeden z kľúčových cieľov IŠ. Ten tu chce vytvoriť dostatočné množstvo základní, ktoré mu umožnia rozšíriť svoj vplyv na susedné republiky Strednej Ázie – predovšetkým na Uzbekistan, Tadžikistan a Kirgizsko. Sily Talibanu, IŠ a ostatných ozbrojených skupín sa spolu odhadujú na 60 tisíc ozbrojencov s bojovými skúsenosťami.³

¹ KATZMAN, K. (2014): Afghanistan: Post Taliban Governance, Security and U.S. Policy. Dostupné na internete: <<https://www.fas.org/sgp/crs/row/RL30588.pdf>>.

² „Islamskoje gosudarstvo“ objavilo vojnu dviženiju Taliban (2017). Dostupné na internete: <<http://afghanistan.ru/doc/111529.html>>.

³ „IG“ v Afganistane. Prid'jot li vojna v Srednyuju Aziju (2015). Dostupné na internete: <<https://topwar.ru/84484-ig-v-afganistane-pridet-li-voyna-v-srednyuyu-aziyu.html>>.

Samozvaný „Islamský štát“ vníma Afganistan, Pakistan, časť územia Strednej Ázie a východný Irán v ich historickom územnom formáte ako provinciu Chorasán.⁴ Ustanovil dokonca aj vedúceho provincie Hafiza Saeeda Khana, ktorý v súčasnosti pôsobí v horských oblastiach Pakistanu, obývaných pašunskými kmeňmi. Táto oblasť bola a je výcvikovou a tylovou základňou hnutia Taliban.⁵

V súčasnej dobe v radoch IŠ v Afganistane pôsobí niekoľko tisíc ozbrojencov, pričom rastie jeho autorita najmä medzi afganskou mládežou. Prevláda tu názor, že Taliban sa „prežil“ a za dlhé roky ozbrojeného boja nebol schopný získať kontrolu nad celým územím krajiny. Na rozdiel od Talibanu, je IŠ vnímaný ako dynamický činiteľ, ktorý svoje schopnosti predviedol v Sýrii a Iraku. Za krátku dobu tu IŠ dostal pod kontrolu pomerne rozsiahle územia. Okrem toho je IŠ považovaný za perspektívnejšieho prijímateľa pomoci pri vzdelávaní zo strany sponzorov radikálneho islamu – najmä Kataru, ktorý má v Strednej Ázii svoje záujmy. Do aktivít IŠ sponzori investujú veľké peniaze, čo umožňuje financovať nábor nových bojovníkov a platiť ich v bojovom nasadení.

Do radov IŠ v Afganistane sú lákaní poľní velitelia spolu s celými skupinami bojovníkov. Hlavnú úlohu tu zohráva finančná motivácia, ktorá je na afganské pomery nadštandardná. Výška finančnej odmeny sa pohybuje od 200 USD v prípade radových bojovníkov až po 600 USD pre ich veliteľov. Najmä pre mladých Afgancov je to veľmi lukratívna ponuka, o to viac, že za desaťročia vojnového stavu bola zničená takmer celá ekonomická infraštruktúra v krajine. Možnosť zamestnať sa je minimálna a nájst' spôsob obživy je pre mladých takmer nemožné. Pre mladých Afgancov nie je až také podstatné, za ktorú z bojujúcich strán sa angažujú. Podstatná je výška finančnej odmeny.

Ako je známe, na teritóriu Afganistanu sa nachádza asi 8 400 amerických vojakov. Títo vojaci zabezpečujú bojový výcvik afganskej armády a polície a pôsobia ako poradcovia a konzultanti veliteľstiev afganských jednotiek. Samozrejme, že táto misia NATO v krajine (začala 1. 1. 2015) poskytuje pomoc nielen pri výcviku a poradenstve, ale aj pri vedení vojenských operácií. Napríklad americké letectvo pravidelne podporuje bojové akcie Afganskej národnej armády (ANA) v boji proti Talibanu a ďalším militantným skupinám. Jednotky misie NATO sa nachádzajú na vojenských základniach v Bagrame, Kandaháre, Džalalabáde a Mazare Šaríf. Zníženie počtu amerických vojakov o 5 500 vojakov (ktoré plánoval pred svojim odchodom z prezidentského úradu B. Obama) sa nekonalo. Bezpečnostná situácia v krajine sa natoľko zhoršila, že americká strana uvažuje o posilnení súčasného vojenského kontingentu o 4 000 vojakov.⁶

1 Afganská národná armáda a jej závislosť na americkej pomoci

Napriek podpore, ktorú Afganskej národnej armáde (ANA) poskytujú Spojené štáty a ich spojenci, nie je ANA doposiaľ schopná čeliť ozbrojeným skupinám náboženských radikálov. Tie sú podporované finančne, materiálno-technicky, vojensky, organizačne a informačne z rôznych nadácií a islamských štátov, predovšetkým zo Saudskej Arábie, Kataru, Pakistanu. Bol to paradoxne Pakistan, najväčší spojenec USA v oblasti, ktorý zohral mimoriadne dôležitú úlohu v organizácii fundamentálnych ozbrojených skupín v Afganistane. Bolo to nielen v čase vojenskej prítomnosti ZSSR v Afganistane v 80. rokoch, ale najmä neskôr, keď sa Taliban ako predstaviteľ najpočetnejšej pašunskej populácie usiloval o získanie moci v krajine. Pakistan Talibanu poskytol svoje územie pre výcvikové základne Talibanu, poskytoval zbrane a výcvik jeho bojovníkom a komplexnú logistickú podporu vojenským aktivitám Talibanu.

Silné pozície už tradične má Taliban na juhu krajiny – v provincii Uruzgan a Hilmand, kde afganské bezpečnostné sily a armáda utrpeli najväčšie straty. Záujem Talibanu sa rozširuje aj na severné oblasti krajiny, predovšetkým na provinciu Kundúz. Nachádza sa v blízkosti hraníc

⁴ Vilaját Chorasán: proniknovlenie bojovikov IGIL v Afganistan (2015). Dostupné na internete: <<https://news.mail.ru/incident/24188263/>>.

⁵ MAREK, J. (2006): Dejiny Afganistanu, s. 284.

⁶ Pentagón ešte nerozhodol, koľko ďalších vojakov pošle do Afganistanu (2017). Dostupné na internete: <<https://svet.sme.sk/c/20560263/spojene-staty-vyslu-do-afganistanu-takmer-4000-dalsich-vojakov.html#ixzz4kB2P49ef>>.

s Tadžikistanom a jeho obsadenie by znamenalo vynikajúcu východiskovú pozíciu pre ďalšie prenikanie do Strednej Ázie. Preto sa v posledných dvoch rokoch o to opakovane pokúšal. Na istý čas sa mu to aj podarilo a to s relatívne malým počtom bojovníkov. Akcia bola považovaná za najväčší úspech hnutia za posledných 15 rokov.

Afganská armáda je považovaná za skorumpovanú, kde sa časť dôstojníckeho zboru podieľa na trestnej činnosti a kde prevládajú klanové väzby a záujmy. Na juhu krajiny nemožno nasadiť pašunských vojakov, ktorí odmietajú bojovať proti vlastným ľuďom chrániac tak bezpečnosť vlastných rodín (hrozba krvnej pomsty). Veľkú časť nového náboru v ostatnom čase tvorili pologramotní vidiečania z tadžických oblastí, ktorí nehovoria pašunským jazykom južných provincií.

Afganská národná armáda vykazuje 50 % dezerciu. Deväť z desiatich afganských regrútov nevie čítať a písať.⁷ Nastáva problém zoznámenia sa s manuálom vlastnej zbrane, alebo pri získavaní vodičského oprávnenia apod. Jedna štvrtina z počtu afganských vojenských regrútov dezertovala po prvom „opušťáku“. Alarmujúci je odhad, že 25 % jej príslušníkov je závislých od heroínu a ópia.⁸ Dochádza k veľkému úbytku príslušníkov ANA v dôsledku ich prepúšťania, zajatia alebo zabitia. Takto opustí armádu traja vojaci z desiatich a mesačný úbytok tvorí 5 000 vojakov.⁹ Americké velenie plánovalo po odchodu vojsk z Afganistanu odovzdať celú zodpovednosť za boj proti radikálnym skupinám afganským vládnym vojskám. Vojenské úspechy Talibanu v Kundúze však ukázali kritický stav afganskej armády a polície v krajine.¹⁰

Vytvorenie afganských ozbrojených síl sa spája s rokom 2001 a vojenským nasadením americkej armády a vojsk NATO v krajine. Zodpovednosť v tomto zmysle na seba zobrali americkí vojenský poradcovia. Afganistan získal oficiálny štatút „blízkeho spojenca mimo NATO“.¹¹ Až v roku 2013 bola afganským ozbrojeným silám odovzdaná zodpovednosť za bezpečnosť v krajine. V súčasnej dobe dosahuje ich počet 300 tisíc vojakov (vrátane policajných jednotiek). Po vytvorení ANA sa jej počet každoročne zvyšoval, čo vyplývalo zo stále zhoršujúcej bezpečnostnej situácie v krajine. Spolu s tým rástli aj náklady na nábor nových brancov, ich uniformy a zbrane. Ak v roku 2010 vynakladali USA na každého afganského vojaka ročne 25 tisíc USD, potom v roku 2017 tieto náklady vzrástli viac ako o polovicu.

Súčasná afganská armáda je tvorená piatimi armádnyimi zbormi, ktorých veliteľstvá sa nachádzajú v Kábule, Gardezi, Kandahare, Heráte a Mazare Šarife. Základnou organizačnou jednotkou ANA je prápor v počte 600 vojakov a dôstojníkov. Armáda má 13 brigád ľahkej pechoty, 1 mechanizovanú brigádu a 1 brigádu špeciálnych síl – tzv. „Komandos“. Okrem armády tu pôsobia jednotky Hlavného velenia národnej bezpečnosti, pohraničnej a národnej polície a miestnej polície.

Existuje celý rad prípadov, kedy sa vojaci ANA a polície pridali na stranu islamistických skupín, proti ktorým predtým bojovali. Nechávajú sa zverbovať do lepšie platených ozbrojených formácií miestnych a lokálnych kmeňových vodcov, často spojených s narkobiznisom a kriminálnymi štruktúrami. V krajine s rozvrátenou ekonomikou je vojna takmer jedinou možnosťou ako sa zamestnať a získať obživu.

Financovanie ANA je celkom v réžii Spojených štátov. Vynakladajú denne na ANA 12 mil. USD. V prípade obmedzenia tejto pomoci preto nie je možné vylúčiť ani scenár, že „hladní“ vojaci

⁷ Návrh uznesenia Európskeho parlamentu (2013). Dostupné na internete: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+B7-2013-0285+0+DOC+XML+V0//SK>>.

⁸ ČECH, L. (2012): Vybrané problémy vzájomných vzťahov postsovietskych republík Strednej Ázie a Afganistanu. s. 112-128.

⁹ ŠULC, F. (2013): Britové jsou kritičtí k udržitelnosti afghánských sil Dostupné na internete: <<http://www.onwar.eu/2013/04/03/britove-jsou-kriticti-k-udrzitelnosti-afghanskych-sil/>>.

¹⁰ Richard Vajc o bezpečnosti v Centál'noj Azii, jeho nových i starých výzvách (2017). Dostupné na internete: <<http://mirperemen.net/2017/03/richard-vajc-o-bezopasnosti-v-centralnoj-azii-ee-novyx-i-staryx-vyzovax/>>.

¹¹ GIUSTOZZI, A. (2009): The Afghan National Army: Unwarranted Hope. s. 36-42.

afganskej armády začnú masovo prechádzať na stranu ich súčasného protivníka. Spojené štáty sa usilujú preniesť časť týchto nákladov na svojich spojencov.

V roku 2011 dostala afganská polícia od Chorvátska 15 tisíc samopalov AK 47 a 300 ľahkých delostreleckých zbraní v celkovej finančnej hodnote 1 mil. USD. Japonsko poskytlo vybavenie a lieky nemocničným zariadeniam ANA. Ďalšie zásoby potrebné pre fungovanie ANA dodalo Bulharsko, Rumunsko, Čierna Hora, Česko a Slovensko. Na jeseň 2013 bolo rozhodnuté, že v období rokov 2014 – 2016 poskytne Estónsko pomoc vo výške 1,5 mil. USD (0,5 mil. USD ročne). Rozhodnutie o nenávratnej pomoci ANA v celkovej sume 1,5 mil. USD na 3 roky prijali aj Litva a Lotyšsko. Na príprave afganských ozbrojených síl sa podieľalo Gruzínsko. Bohužiaľ obrovské finančné výdaje nezodpovedajú bezpečnostnej situácii v krajine.

2 Nestabilná Stredná Ázia ako hrozba pre ruské a čínske záujmy v oblasti

Aktivizácia bojovníkov IŠ a Talibanu v Afganistane vytvára hrozbu aj pre ruské záujmy v Strednej Ázii, ktoré Moskva definuje ako „blízke zahraničie“.¹² Turkménsko, Tadžikistan, Uzbekistan a Kirgizsko sa už dlhší čas nachádzajú v oblasti záujmu afganských náboženských extrémistov. Sever Afganistanu obývajú Uzbeci, Tadžikovia, Turkméni a Kirgizi, čo významne zjednodušuje plány na prenikanie radikálnych islamistických skupín na územie bývalej sovietskej Strednej Ázie. Predovšetkým v Tadžikistane a Kirgizsku vznikla nepriaznivá sociálno-ekonomická a politická situácia, ktorá nahráva šíreniu radikálnych islamistických ideí. V Uzbekistane vládne (a to aj po prezidentských voľbách v decembri 2016) veľmi kontroverzný a autoritatívny politický režim. Po rozpade ZSSR sa ekonomická situácia stredoázijských republík výrazne zhoršila. Tadžikistan a Kirgizsko sa ocitli v kritickej situácii. Masová nezamestnanosť, zníženie životnej úrovne a kvality života v kombinácii s vysokou pôrodnosťou vytvorili živnú pôdu pre radikalizáciu obyvateľstva. Extrémistická ideológia a prax nachádzala odozvu najmä medzi mladými ľuďmi.¹³ Radikalizácia moslimov Strednej Ázie podľa sýrskeho, irackého alebo afganského scenára predstavuje mimoriadne nebezpečnú hrozbu pre politickú stabilitu štátov regiónu a ohrozuje samotnú existenciu súčasných vládnych režimov.¹⁴

Okrem toho je známe, že veľký počet občanov Uzbekistanu, Kirgizska a Tadžikistanu pracuje na území Ruskej federácie. Počet stredoázijských pracovných migrantov v Rusku sa ráta na milióny ľudí. Je veľmi ťažké mať tak početné zahraničné obyvateľstvo pod kontrolou – vrátane prehľadu o tom, ako veľmi sa medzi nimi šíria radikálne myšlienky.

Špeciálnym službám Ruskej Federácie v spolupráci s ďalšími orgánmi právnej ochrany sa podarilo v rôznych mestách viackrát prekaziť činnosť podvratných extrémistických organizácií, fungujúcich v komunitách stredoázijských migrantov. Pokiaľ sa jednotkám Talibanu a IŠ podarí prebojovať sa až k severným hraniciam Afganistanu a získať pod svoju kontrolu celé regióny susediace s republikami Strednej Ázie, tak nebezpečenstvo rozšírenia pôsobnosti extrémistických organizácií zasiahne nielen Uzbekistan, Tadžikistan, Turkménsko a Kirgizsko, ale aj Kazachstan a Rusko.¹⁵

Vojenské úspechy Talibanu a IŠ na severe krajiny by celkom iste znamenali reálne nebezpečenstvo vpádu do Tadžikistanu (možno aj Kirgizska). Pokiaľ by k tomu došlo, radikálni islamisti získajú v krátkom čase v Strednej Ázii významné strategické územné postavenie, ktoré bude zasahovať až k hraniciam Kazachstanu. Ruskí experti na Strednú Áziu už dnes upozorňujú, že

¹² ŽILCOV, S. (2016): KART – BLANŠ. Bližšie zarubežije perestajet byt' dalnim dlja Moskvy. Dostupné na internete: <http://www.ng.ru/cis/2016-12-05/7_6876_cis.html>.

¹³ NAMATOV, N - ŞEREFOĞLU, K. (2013): The religious extremism in Central Asia: Expansion of Taliban in Central Asia after the withdrawal ISAF troop of NATO coalition from Afghanistan in 2014.

¹⁴ ABDULLAEV, K. (2010): Integrating Political Islam In Central Asia: The Tajik Experience. 2010. Dostupné na internete: <<http://www.hizb-ut-tahrir.org/english/english.html>>

¹⁵ OSULI, K. (2014): Celi i interesy Rossiji v Central'noj Azii: nastojaščije i buduščije. Dostupné na internete: <http://inosmi.ru/middle_asia/20140305/218193884.html>.

v prípade útoku na Tadžikistan alebo Kirgizsko bude Rusko prinútené zapojiť sa do ozbrojeného boja proti s afganským radikálom.¹⁶

Vážne problémy môžu čakať aj Číňania, pretože moslimovia Ujgurskej autonómnej oblasti (východný Turkestan) už dlhší čas vystupujú za svoju politickú nezávislosť. Medzi nimi sa nachádza pomerne veľké množstvo radikálnych skupín využiteľných pre vytvorenie bojového zoskupenia. Tie by boli schopné v západných oblastiach Číny realizovať teroristické akcie s destabilizujúcim politickým účinkom.

3 Mimoriadny záujem „Islamského štátu“ o Turkménsko

Nie je ambíciou tohto článku vysvetľovať genézu vzniku a zmien fungovania IŠ. Isté je, že po tom, ako plány na rýchle zvrhnutie prezidenta Asada skrachovali, IŠ aktivizoval svoju činnosť na území Iraku. Funkcia hlavného sponzora prešla zo Saudskej Arábie na Katar a objavili sa plány premeniť projekt IŠ na globálny, zahrnujúci územia Afganistanu, Pakistanu a stredoázijských republík.

Tieto plány majú aj ekonomické pozadie. V súčasnej dobe je Katar monopolným dodávateľom skvapalneného plynu do krajín južnej a juhovýchodnej Ázie a zabezpečuje väčšinu dodávok do krajín východnej Ázie. Je zrejme, že Katar nechce stratiť svoje obchodné postavenie a pozíciu v tejto oblasti, tvoriacej jednu zo základných determinant jeho ekonomického blahobytu a politického vplyvu.

Preto sa jedným z hlavných cieľov aktivít teroristov IŠ stáva Turkménsko – skutočný konkurent Kataru v oblasti exportu plynu do južnej a juhovýchodnej Ázie. Realizácia projektu TAPI (a ďalších plynovodov) ohrozuje monopolné postavenie Kataru. Zabrániť výstavbe plynovodných trás môže nestabilná politická situácia nielen v Afganistane, ale aj v samotnom Turkménsku. Evidentné to je v severozápadných provinciách Afganistanu, ktoré susedia s Turkménskom. Ako sme už uviedli na inom mieste, plán IŠ na vytvorenie provincie Chorasán je jedným z nástrojov nátlakovej stratégie voči Turkménsku.

V súčasnej dobe na hranici Afganistanu a Turkménska postupne rastú aktivity bojovníkov radikálnych skupín. Počet bojovníkov je expertmi odhadovaný na 5 tisíc mužov.¹⁷ Prakticky každý deň dochádza na afgansko-turkménskej hranici k prestrelkám so stratami na ľudských životoch. Turkménske vedenie v reakcii na to začalo rokovať s predstaviteľmi silových štruktúr Ruska, Číny a Afganistanu s cieľom zaistiť efektívnu ochranu štátnej hranice.

Krvavé boje na afgansko-turkménskej hranici sa začali na jar 2015, keď bojovníci IŠ aktivizovali svoju činnosť v severozápadných provinciách Afganistanu - Herát, Badžis a Farjáb (v provinciách s početným turkménskym etnikom). Na stranu IŠ tu prešli miestne odnože Talibanu. V čase od apríla do júna 2015 sa bojové konflikty preniesli do okresu Marčak afganskej provincie Badžis a okresu Kuški-Kuchna v provincii Herát. Tieto oblasti sa nachádzajú na hranici s Turkménskom.¹⁸ Okres Marčak je špecifický tým, že sa akoby zarezáva dovnútra turkménskeho územia a je od neho oddelený riekou Murgaba. Počas bojov sa etnickí Turkméni okresu Marčak snažili preplávať rieku Murgaba (asi 900 rodín), ale turkménska pohraničná stráž im zabránila prechodu do Turkménska.

V júni 2015 bojovníci IŠ napadli druhý okres Kuški-Kuchna, ktorý tiež tvorí pomyselný zárez do územia Turkménska. Tu boli napadnuté jednotky pravidelnej ANA a turkménskej domobrany a bojovníci IŠ obsadili časť okresu. V čase napadnutia okresu Marčak sa tejto akcie zúčastnilo asi 600 bojovníkov, v Kuški-Kuchna asi 250 bojovníkov.

¹⁶ Kak strany Central'noj Azii reagirujut na nestabil'nost' v Afganistane (2016). Dostupné na internete: <<http://ru.valdaiclub.com/events/posts/articles/tsentralnaya-aziya-afganistan/>>.

¹⁷ ARIANFAR, A. (2015): Pjať tysjač bojevikov na granice. Dostupné na internete: <<https://lenta.ru/articles/2015/03/23/arianfar/>>.

¹⁸ Turkménsko – afganské hranice sú dlhé 750 km (pozn. autora)

Expertné prognózy hovoria o tom, že koncentrácia bojovníkov IŠ na hranici s Turkménskom signalizuje snahu IŠ dostať turkménsku armádu do akéhosi kotla medzi Marčakom a Kuški-Kuchna. V prípade napadnutia Turkménska tak hrozí jeho ozbrojeným silám obklúčenie a veľké straty.

Ďalším strategickým cieľom IS je ropovod Turkménsko – Čína, ktorého zničenie by prinieslo ťažké problémy turkménskej ekonomike a znamenalo by problém aj pre Čínu, pre ktorú je ropovod cenovo výhodný a z hľadiska dodávok aj pravidelný zdroj. Napriek tomu, že Turkménsko presunulo 70 % svojich zbrojených síl na hranice s Afganistanom, nie je dobre pripravené vojensky sa postaviť bojovníkom IŠ v prípade ich útoku z územia Afganistanu. Má to niekoľko príčin:

1) Na rozdiel od Tadžikistanu a Kirgizska, ktoré majú vojenské spojenecké zväzky s Ruskou federáciou, sa Turkménsko dlhé roky riadi vo svojej zahraničnej politike konceptom neutrality. Tento aspekt prinášal krajine výhody v jej ekonomickom rozvoji. Avšak v situácii, ktorá teraz nastala, môže Turkménsku politický a vojenský spojenec chýbať.

2) Turkménsko je krajina, ktorá má problémy sociálneho charakteru, spôsobené do značnej miery izoláciou pri existencii špecifik politického režimu.

3) Obyvateľstvo Turkménska je málopočetné a žije rozptýlené po celej krajine, čo vytvára určité problémy pri organizovaní miestnej obrany.

4) Ozbrojené sily Turkménska, odhliadnuc od ekonomického postavenia krajiny (patrí k jednej z najbohatších krajín regiónu), sa nikdy nevyznačovali vysokým stupňom bojovej pripravenosti.

Pozemnú zložku turkménskych ozbrojených síl (v prípade vpádu IŠ na nich leží hlavná záťaž) tvorí 18,5 tisíc vojakov a dôstojníkov. Ďalších 12 tisíc slúži v jednotkách pohraničnej služby. Vzdušné sily majú cca 3 tisíc mužov a vo vojenskom námorníctve slúži 500 vojakov. Hlavným problémom turkménskej armády je nízka úroveň pripravenosti ľudských zdrojov, spôsobená nedostatočnou úrovňou prípravy povolancov a málo rozvinutým systémom prípravy regrútov. Turkménska armáda má obrovský deficit špecialistov, schopných pracovať so zložitou vojenskou technikou. Tento aspekt sa najviac premietá vo vzdušných silách, kde chýbajú piloti. Ďalším nemalým problémom sú medziklanové a medzietnické spory, ktoré obmedzujú flexibilitu pri personálnom budovaní armády.

Udalosti na územiach, ktoré susedia s Afganistanom donútili turkménske vedenie obrátiť pozornosť na posilnenie štátnej hranice.¹⁹ Predovšetkým na zvýšenie počtu pohraničných jednotiek. V minulosti hranice chránili ruské pohraničné jednotky, neskôr Ašchabád pomoc Ruska odmietol. Po odchode ruských pohraničníkov celková úroveň organizácie ochrany štátnych hraníc Turkménska výrazne poklesla. Štát v tomto ohľade zlyháva. Niektoré časti hranice sú v podstate bez ochrany, čo môže byť v blízkom časovom horizonte problém. Zatiaľ táto absencia ochrany štátnych hraníc vyvoláva silnú nespokojnosť Kazachstanu, pretože cez Turkménsko do Kazachstanu prúdi významná časť afganských drog.

Nepokojnou zónou sa stali aj hranice medzi Afganistanom a Tadžikistanom.²⁰ Opakujúce sa pokusy o prienik do susednej krajiny majú za cieľ destabilizovať celkovú situáciu v Strednej Ázii. Podľa údajov Výboru národnej bezpečnosti Tadžikistanu, iba za posledné dva roky došlo k viac ako 60 narušeniam štátnej hranice s územia Afganistanu, z toho asi jedna tretina bol priamy ozbrojený pokus o prienik na tadžické územie.

Tadžické špeciálne služby za ostatný čas odvrátili celú sériu teroristických útokov, ktoré IŠ plánoval na tadžickom území. Emisári IŠ uskutočňujú verbovanie bojovníkov cez sociálne siete a presviedčali záujemcov o nasadenie v Sýrii, že „veľký front“ a hlavný boj bude prebiehať na území Tadžikistanu.

¹⁹ NESSAR. O. (2015): Afganskij krizis i ugrozy nacional'noj bezopasnosti. Dostupné na internete: <<http://afghanistan.ru/doc/90429.html>>.

²⁰ Vojenno – političeskaja situacija Afganistana segodnja i jejo vozmožnoe vlijanie na bezopasnosť Tadžikistana (2017). Dostupné na internete: <<http://www.gumilev-center.af/archives/5236>>.

V Kirgizsku takisto boli prekazené teroristické akcie IŠ v Biškeku počas moslimských náboženských rituálov na ústrednom námestí a proti ruskej vojenskej základni Kant. Skutočnosť, že v najsekulárnejšej postsovietskej stredoázijskej krajine vyvíja aktivity IŠ je varujúci signál.²¹ Svedčí to o evidentnej snahe IŠ získať pozície aj v tých štátoch, kde sa obyvateľstvo nevyznačuje vysokým stupňom religiozity a kde vôbec nemajú priaznivý vzťah k radikálnym prúdom islamu.

V diskusii Valdajského klubu v decembri 2016 upozornili odborníci na stredoázijskú problematiku (Andrej Kazancev, Ivan Safrančuk a Andrej Sušencov), že situácia sa komplikuje neschopnosťou stredoázijských štátov dohodnúť sa na efektívnych opatreniach v boji proti týmto aktivitám „Islamského štátu“.²²

Záver

Súčasnú postsovietsku republiku Strednej Ázie sú iba východiskovým bodom v širšom procese rozširovania pôsobnosti radikálnych skupín ďalej do Kazachstanu a Ruskej federácie. V tejto súvislosti sa nedá nespomenúť mimoriadne nebezpečne pôsobiaci faktor obchodu s drogami. Kontrola nad hranicou s republikami Strednej Ázie znamená fakticky i kontrolu nad obchodom s narkotikami, vyvázanými z Afganistanu do Ruskej federácie a ďalej do Európy. Narkobiznis bol vždy jednou z hlavných položiek finančných príjmov radikálnych organizácií.

Pred necelými tromi rokmi experti na oblasť Strednej Ázie vyjadrovali obavu, že po odchode koalíčných vojsk vypukne v Afganistane občianska vojna, ktorá bude mať potenciál ovplyvniť vývoj v susedných štátoch. Realita v súčasnosti zdôrazňuje hrozbu aktivít radikálov z IŠ so základňami v Afganistane, podporovaných afganskými militantmi. Ani jeden zo stredoázijských štátov a ani všetky štáty spolu nie sú schopné, v prípade rozšírenia vojnového konfliktu z Afganistanu, sa tejto hrozbe brániť. Potenciál riešiť destabilizáciu Strednej Ázie má Rusko (v spolupráci s miestnymi vládami), ktoré zdôrazňuje popri bilaterálnych vzťahoch aj multilaterálnu spoluprácu v rámci Organizácie zmluvy o kolektívnej bezpečnosti. Táto organizácia síce disponuje kolektívnymi silami osobitného určenia a významnou podporou Ruska, na druhej strane sa ich doterajšia príprava venovala iným hrozbám. Kolektívne hrozby nie sú jasne definované a účasť ďalších vojakov (okrem Ruska a čiastočne Kazachstanu) je neistá.

Od Ruska sa očakáva, že ponesie väčšinu výdavkov tohto zoskupenia, vyzbrojí lokálne armády a bude sa držať už podpísaných zmlúv o vojenskej spolupráci a dodávkach vojenskej techniky. Hoci týmto Rusko sleduje svoje partikulárne ciele (ekonomické a vojenské zjednotenie stredoázijského priestoru pod svojím vedením), musí počítať aj s rizikom, že takto môže byť ľahko zatiahnuté do konfliktu v oblasti. Medzi členmi Organizácie zmluvy o kolektívnej bezpečnosti zároveň chýba neutrálne Turkménsko a Uzbekistan (ten v roku 2011 pozastavil členstvo v organizácii).

Stredoázijské štáty, rovnako ako Rusko alebo Čína, nebudú ochotné riešiť situáciu v Afganistane. Ich úsilie sa bude koncentrovať na ochranu afganských hraníc (tam, kde to bude možné) a udržanie stability vo vnútri stredoázijského priestoru. Problémom pri ochrane hraníc je predovšetkým ich relatívna otvorenosť - geografická, ekonomická a vojenská. Z tohto hľadiska je najmenej zaistená tadžicko-afganská a tadžicko-kirgizská hranica. Pohraničné orgány Tadžikistanu a Kirgizska nie sú schopné účinne brániť ilegálnym prechodom hranice. Uvažovaný návrat ruských či iných zahraničných pohraničníkov môže situáciu vylepšiť len čiastočne a z hľadiska politickej elity v Tadžikistane nie je vítaný. Napokon aj v čase prítomnosti ruských pohraničných vojsk na rieke Pjandž (do roku 2005) nebolo pre niektoré skupiny problém sa cez hranice dostať. Či už nelegálne, alebo s pomocou korupcie. Kirgizsko síce nie je bezprostredným susedom Afganistanu, avšak jeho dlhá hranica s Tadžikistanom nie je dostatočne strážená a je využívaná k ilegálnym prechodom osôb a tovaru.

²¹ ABIZAID, D. E. (2017). Why ISIS Recruits from Uzbekistan and Kyrgyzstan. Dostupné na internete: <<http://nationalinterest.org/feature/why-isis-recruits-uzbekistan-kyrgyzstan-19067>>.

²² Kak strany Central'noj Aziji reagirujut na nestabilnosť v Afganistane (2016). Dostupné na internete: <<http://ru.valdaiclub.com/events/posts/articles/tsentralnaya-aziya-afganistan/>>.

Oveľa lepšie je v tomto smere zabezpečená uzbecká hranice. Na afganskej strane ju tvorí rieka Amudarja, ktorá je dobre chránená už zo sovietskych čias. Jediný hraničný priechod na Moste priateľstva neďaleko juhouzbeckého Termezu možno pomerne ľahko uzavrieť a hranicu ustrážiť. Od konca 90. rokov Uzbekistan vykonal viacero opatrení pre zabezpečenie hraníc s Kirgizskom a najmä Tadžikistanom. Na niektorých miestach došlo aj k ich zamínovaniu, ktoré dodnes nebolo spoľahlivo odstránené.

Špecifickým prípadom je Turkménsko, ktorého hranice s Afganistanom sú na mnohých miestach priechodné, a to tým skôr, že tu neexistuje (na rozdiel od predchádzajúcich štátov) prirodzená riečna hranica. Púštny charakter krajiny navyše nie je príliš vhodný na jej stráženie. Ako sme uviedli, turkménske vedenie sa už nemôže upokojovať tým, že krajina doposiaľ nemusela čeliť hrozbám zo strany radikálnych zložiek pochádzajúcich z Afganistanu. V prípade konfrontácie nemožno očakávať, že by Turkménsko bolo pripravené k asymetrickému boji s akoukoľvek partizánskou či ilegálnou skupinou.

Staré pravidlo geopolitiky hovorilo, že kto ovláda Afganistan, ovláda Strednú Áziu. Nie všetky pravidlá minulosti sú v dnešnom svetovom politickom systéme aplikovateľné. V tomto prípade reziduá minulosti, z pohľadu prepojenosti vzájomných vzťahov stredoázijských republík a Afganistanu, budú ovplyvňovať ich budúcnosť. Skúsenosti posledných desaťročí nevyvolávajú v tomto smere veľa optimizmu.

Použitá literatúra:

1. ABDULLAEV, K. (2010): Integrating Political Islam In Central Asia: The Tajik Experience. [online]. In: *kamolkhon.com*, 3. 11. 2010 [cit. 26. 5. 2017]. Dostupné na internete: <<http://www.hizb-ut-tahrir.org/english/english.html>>.
2. ABIZAD, D. E. (2017). Why ISIS Recruits from Uzbekistan and Kyrgyzstan. [online]. In: *nationalinterest.org*, 16. 1. 2017. [cit. 19. 5. 2017]. Dostupné na internete: <<http://nationalinterest.org/feature/why-isis-recruits-uzbekistan-kyrgyzstan-19067>>.
3. ARIANFAR, A. (2015): Pjať tysjač bojovníkov na hranice. [online]. In: *LENTA.RU*, 23. 3. 2015. [Citované 7. 5. 2017]. Dostupné na internete: <<https://lenta.ru/articles/2015/03/23/arianfar/>>.
4. ČECH, Ľ. (2012). Vybrané problémy vzájomných vzťahov postsovietskych republík Strednej Ázie a Afganistanu. In: *Medzinárodné vzťahy. Vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave. roč. X., č. 3/2012*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2012. ISSN 1336 – 1562. s. 112-128.
5. GIUSTOZZI, A. (2009). The Afghan National Army: Unwarranted Hope? [online]. In: *The RUSI Journal*, Vol. 154, No. 6. s. 36-42. ISSN 0307-1847. [Citované 8. 5. 2017]. Dostupné na internete: <<http://eprints.lse.ac.uk/28121/>>.
6. „IG“ v Afganistane. Príďťot li vojna v Srednjuju Aziju (2015). [online]. In: *topwar.ru*, 16. 10. 2015. [Citované 7. 5. 2017]. Dostupné na internete: <<https://topwar.ru/84484-ig-v-afganistane-pridet-li-voyna-v-srednyuyu-aziyu.html>>.
7. „Islamskoje gosudarstvo“ objavilo vojnu dviženiju Taliban. [online]. In: *afghanistan.ru*, 26. 6. 2017. [Citované 7. 5. 2017]. Dostupné na internete: <<http://afghanistan.ru/doc/111529.html>>.
8. Kak strany Central'noj Azii reagirujut na nestabil'nost' v Afganistane (2016). [online]. In: *ru.valdaiclub.com*, 19. 12. 2016. [cit. 26. 5. 2017]. Dostupné na internete: <<http://ru.valdaiclub.com/events/posts/articles/tsentralnaya-aziya-afganistan/>>.
9. KATZMAN, K. 2014. Afghanistan: Post Taliban Governance, Security and U.S. Policy. [online]. In: *Congressional Research Service, 2014*. [cit. 4. 5. 2017]. Dostupné na internete: <<https://www.fas.org/srgp/crs/row/RL30588.pdf>>.
10. MAREK, J. (2006): *Dejiny Afganistanu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. ISBN 80 7106-445-9.

11. NAMATOV, N. - ŞEREFOĞLU, K. (2013). *The religious extremism in Central Asia: Expansion of Taliban in Central Asia after the withdrawal ISAF troop of NATO coalition from Afghanistan in 2014*. LAP LAMBERT Academic Publishing, 2013. ISBN 978-3659541360.
12. Návrh uznesenia Európskeho parlamentu (2013). [online]. 10. 6. 2013. In: *Európsky parlament B7-0285/2013*. [cit. 20. 5. 2017]. Dostupné na: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+B7-2013-0285+0+DOC+XML+V0//SK>>.
13. NESSAR. O. (2015): Afganskij krizis i ugrozy nacional'noj bezopasnosti. [online]. In: *afghanistan.ru*, 7. 10. 2015. [cit. 28. 5. 2017]. Dostupné na internete: <<http://afghanistan.ru/doc/90429.html>>.
14. OSULI, K. (2014). Celi i interesy Rossiji v Central'noj Azii: nastojaščije i buduščije. [online]. In: *INOSMI.ru* [Citované 22. 5. 2017]. Dostupné na internete: <http://inosmi.ru/middle_asia/20140305/218193884.html>.
15. Pentagón ešte nerozhodol, koľko ďalších vojakov pošle do Afganistanu. [online]. In: *SME.sk*, 16. 6. 2017. [Citované 16. 6. 2017]. Dostupné na internete: <<https://svet.sme.sk/c/20560263/spojene-staty-vyslu-do-afganistanu-takmer-4000-dalsich-vojakov.html#ixzz4kB2P49ef>>.
16. Richard Vajc o bezopasnosti v Cental'noj Azii, jeho novyx i staryx vyzovax (2017). [online]. In: *MIR.PEREMEN*, 29. 3. 2017. [cit. 20. 5. 2017]. Dostupné na internete: <<http://mirperemen.net/2017/03/richard-vajc-o-bezopasnosti-v-centralnoj-azii-ee-novyx-i-staryx-vyzovax/>>.
17. ŠULC, F. (2013). Britové jsou kritičtí k udržitelnosti afghánských sil. [online]. In: *ONWAR.eu*, 3. 4. 2013. [cit. 20. 5. 2017]. Dostupné na: <<http://www.onwar.eu/2013/04/03/britove-jsou-kriticti-k-udrzitelnosti-afghanskych-sil/>>.
18. Vilaját Chorasán: proniknovlenije bojevikov IGIL v Afganistan. [online]. In: *news.mail.ru*, 6. 12. 2015. [Citované 7. 5. 2107]. Dostupné na internete: <<https://news.mail.ru/incident/24188263/>>.
19. Vojenno – političeskaja situacija Afganistana segodnja i jeho vozmožnoje vlijanie na bezopasnost' Tadžikistana (2017). [online]. In: *gumilev-center.af*, 13. 3. 2017. [cit. 27. 5. 2017]. Dostupné na internete: <<http://www.gumilev-center.af/archives/5236>>.
20. ŽILCOV, S. (2016). KART – BLANŠ (2016). Bližnee zarubežije perestajet byt' dalnim dlja Moskvy. [online]. In: *NezavisimajaGazeta.ru*, 5. 12. 2016. [Citované 22. 5. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.ng.ru/cis/2016-12-05/7_6876_cis.html>.

Kontakt:

doc. PhDr. Ľubomír Čech, CSc., mimoriadny profesor

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: lubomir.cech@euba.sk

ZVYŠOVANIE OBRANNÝCH VÝDAVKOV A ICH MOŽNÝ VPLYV NA SLOVENSKÝ PRIEMYSEL

Ladislav Čeri

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: ladislav.ceri@euba.sk

Cieľom článku je skúmať možný potenciál Slovenských zbrojárskych spoločností, v kontexte rozhodnutia vlády Slovenskej republiky vyčleniť cca 1,2 miliardy EUR a investovať ich do obnovenia spôsobilostí Ozbromených síl SR s dôrazom na zapojenie slovenského obranného priemyslu. Ide o posilnenie našej bezpečnosti a obranyschopnosti, potvrdenie našich záväzkov voči spojencom v Aliancii ale môže to byť aj silný impulz pre náš priemysel. Analytickými metódami, deskripciou výrobných možností, potenciálu jednotlivých zbrojárskych firiem a syntézou požiadaviek a cieľov síl Ozbromených síl SR preskúmať ich pripravenosť absorbovať deklarované investície. Predpokladáme pripravenosť efektívneho využitia prostriedkov daňových poplatníkov. Záverom a naplnením cieľa by mala byť realizácia zmysluplných procesov obstarávania špeciálnych tovarov a služieb. Transparentný nákup deklarovanej výzbroje a techniky a dodržanie termínu stanoveného vládou Slovenskej republiky na 31. 12. 2017.

Kľúčové slová: Zbrojný priemysel, investície, bezpečnosť, ekonomika

The aim of the article is look into the potential of Slovak armaments companies, in the context of the decision of the Government of the Slovak Republic, to allocate a total 1.2 billion EURO and to invest them in the restoring of the capabilities of the Slovak Armed Forces, with an emphasis on the involvement of the Slovak defence industry. It is about strengthening our security and defence, confirming our commitment to allies in the NATO, but it can also be a powerful impact for our industry. The analytical methods, the description of the production possibilities, the potential of individual arms companies and the synthesis of the requirements and targets of the Slovak Armed Forces to examine their readiness to absorb the declared investments. We expect preparedness for efficient use of taxpayers' funds. Concluding and fulfilling the goal should be the realization of meaningful procurement processes for special goods and services. Transparent purchase of declared equipment and technology and compliance with the deadline set by the Government of the Slovak Republic by the end of 2017.

Key words: Armament industry, investment, security, economy

JEL: F52

Úvod

Bezpečnostná a obranná politika Slovenskej republiky nie je dôležitá len z hľadiska ochrany a obrany krajiny. Má dôležitý ekonomický potenciál v oblastiach návratu na trhy, ktoré sme po roku 1989 opustili, príchodu investícií ako aj rozvoja vysoko sofistikovanej výroby a s tým spojenej zamestnanosti. Kým v európsky obranný a vesmírny priemysel podľa MERGEIMA I. zamestnáva zhruba 825 000 ľudí a vytvára hodnotu okolo 172 miliárd eur ročne,¹ na Slovensku je tento obrat v rádovo desiatkach miliónoch eur. Ešte ako Československo sme v roku 1989 boli medzi svetovými veľmocami v tomto segmente výroby. Slovenský zbrojársky priemysel od tohto obdobia mnohonásobne poklesol. Dnes je v tomto odvetví zamestnaných do tisíc zamestnancov. Nádej na jeho oživenie prináša rozhodnutie vlády Slovenskej republiky² zo dňa 15. mája 2017 posilniť nie len našu bezpečnosť a obranyschopnosť, potvrdiť naše záväzky voči spojencom v Aliancii ale dať aj silný impulz pre náš priemysel. Bude to skutočne tak, a prostriedky daňových poplatníkov sa zmysluplne

¹ Igor Merheima-EYR – Kentská univerzita: „Európsky obranný a vesmírny priemysel vytvára hodnotu okolo 172 miliárd eur ročne. Je to 734-tisíc priamych pracovných miest a ďalších viac ako 90-tisíc, ktoré sú na to nadviazané nepriamo“.

² Uznesenie vlády SR č. 237/2017 ukladá ministrovi obrany SR do 31. decembra 2017 predložiť na rokovanie vlády - Návrh realizácie dodávok Bojových obrnených vozidiel 8x8 a Bojových obrnených vozidiel/Viacúčelových taktických vozidiel 4x4 s dôrazom na zapojenie slovenského obranného priemyslu

investujú do rozvoja našich spôsobilostí? Procesy obstarávania zvlášť u týchto špeciálnych tovarov a služieb sú zdĺhavé a termín je stanovený vládou SR do 31. 12. 2017.

1 Požiadavky zadávateľov a podmienky na obstaranie komodít

Bezpečnosť je multidimenzionálny fenomén, je vecou každej členskej krajiny NATO a SR by sa mala správať ako zodpovedný Aliančný partner. Tak ako v oblasti energetickej a potravinovej – tak aj v oblasti tvrdej bezpečnosti sa každá krajina musí spoľahnúť sama na seba. Čítanie Washingtonskej zmluvy od konca a prílišné spoliehanie sa na článok 5 bez pochopenia zásady „udržiavania a rozvíjania svojej individuálnej a kolektívnej schopnosti odolávať ozbrojenému útoku“ priviedlo Európu na hranicu závislosti od USA³.

V čase potenciálnych kríz, keď báza uzatvorených zmlúv je spochybňovaná (TRUMP – „pomoc Ameriky nie je automatická“) alebo sú pred expiráciou (RUSKO-2020 ukončenie platnosti zmluvy o dodávkach energií), nedostatočné vlastné kapacity v oblasti špeciálnej výroby môžu ohroziť štát a jeho občanov.

Každá strategicky premýšľajúca krajina podporuje svoje firmy pri účasti na domácich dodávkach zbraní a zbrojných technológií, ako aj pri exporte na tretie trhy. Podľa MIHÓKA – predsedu SPOK „domáci podnikatelia by mali byť zapojení do systému štátnych objednávok a obstarávaní, čím by sa tiež podporila zamestnanosť a rozvoj regiónov.“⁴

Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na roky 2016 – 2020 obsahuje záväzok „prijat’ opatrenia na zvýšenie obranyschopnosti Slovenskej republiky“ a „realizovať cielenú a dlhodobu udržateľnú modernizáciu a výmenu hlavných druhov výzbroje a techniky spolu s tvorbou zásob materiálu na rozvoj spôsobilostí ozbrojených síl v súlade s prijatými záväzkami Slovenskej republiky“, pričom sa kladie dôraz „na rozvoj spôsobilostí mechanizovanej brigády a síl použiteľných aj na boj proti terorizmu“. Zároveň obsahuje záväzok vlády Slovenskej republiky „podporiť veľké strategické projekty modernizácie ozbrojených síl ich individuálnym schvaľovaním a financovaním“. Záväzok SR našim aliančným partnerom – postaviť, certifikovať a byť pripravený nasadiť „ťažkú“ mechanizovanú brigádu (na rozdiel od motorizovanej brigády tento druh vojska vyžaduje tankové jednotky ako významnú obrnenú silu poskytujúcu priamu podporu – pozn. autora) pochádza už z cieľov síl 2013. Doposiaľ sme neboli ako SR schopný dostať našim vlastným sľubom. Kameňom úrazu boli ako vždy finančné prostriedky. Odôvodnene sa obávame, že ani vyčlenením deklarovaných 1,2 miliardy € na obstaranie a nákup celkovo 485 nových bojových vozidiel do roku 2029 nesplníme tento záväzok Slovenskej republiky a pravdepodobne naši stratégovia už pracujú na variante jeho derivácie na prijateľnú zmiešanú alebo „ľahkú“ – motorizovanú brigádu. Otázkou je, ako sa k našim požiadavkám postaví NATO a jeho plánovači, a ako presvedčiví budú naši vojenský diplomati pri negociovaní nových cieľov NATO – 2017.

Biela kniha o obrane SR, schválená vládou Slovenskej republiky 28. septembra 2016, predpokladá v rokoch 2016-2020 začať vyzbrojovanie vybraných jednotiek ozbrojených síl Slovenskej republiky bojovými obrnenými vozidlami 8 x 8, bojovými obrnenými vozidlami 4 x 4 a viacúčelovými taktickými vozidlami 4 x 4. Ide o prezbrojenie a posilnenie útvarov 2. mechanizovanej brigády Ozbrojených síl Slovenskej republiky (ďalej aj „OS SR“). Konkrétne jej dvoch praporov (Michalovce a Trebišov), práporu ISTAR, 5. pluku špeciálneho určenia Žilina a jednotiek Vojenskej polície. Biela kniha ako kľúčový strategický dokument predpokladá vo svojich princípoch určitý stupeň sebestačnosti SR v oblastiach obrany. Tento proces je rozdelený do niekoľkých etáp. V prvej etape (od roku 2008) sa už realizovalo obstaranie 2 kusov stredných dopravných lietadiel SPARTAN od talianskej spoločnosti ALENIA v celkovej hodnote 70 miliónov

³ Podľa zákona 301/2004 Z. z. Washingtonská zmluva (Ďalej aj „WZ“) nadobudla platnosť pre Slovenskú republiku 29. marca 2004. Článok 3 WZ členským krajinám NATO ukladá: „Aby sa účinnejšie dosiahli ciele tejto zmluvy, budú zmluvné strany jednotlivo a spoločne, stálou a účinnou svojpomocou a vzájomnou výpomocou udržiavať a rozvíjať svoju individuálnu a kolektívnu schopnosť odolávať ozbrojenému útoku.“

⁴ Peter MIHÓK – predseda SPOK – Slovenskej priemyselnej a obchodnej komory. V rámci SPOK pôsobí sekcia SVOP – Slovenských výrobcov obranného priemyslu. Zdroj: TASR/2017-7-16

EUR (zmluva bola pozastavená z dôvodu neschopnosti výrobcu dodať lietadlá) a 9 kusov viacúčelových vrtuľníkov UH-60M Black Hawk – SIKORSKY v hodnote 261 miliónov USD (cca 30 mil. za jeden kus). V oblasti letectva sa predpokladá aj obmena stíhacích lietadiel Mig-29, ktoré sa prevádzkujú iba vďaka abonentskej zmluve s ruskou spoločnosťou RSK-MIG. Výťažnosť týchto akvizícií pre Slovenský zbrojársky priemysel je zatiaľ nulová s výhľadom na možnosť stať sa COE – Centrom výcviku pre špecialistov vrtuľníkového krídla Prešov respektíve VVP Lešť. Aj keď nie sme odborníkmi v tomto konkrétnom segmente tovarov a služieb – vždy závisí od dodávateľa, či sa rozhodne (a za akých podmienok) nám dodať aj Know-how, inštruktorov, prípadne opravárenské prostriedky a kapacity.

V ďalšej etape prezbrojovania, ktorej dopady pre Slovenský zbrojársky priemysel nás zaujímajú – má do 31. decembra 2017 minister obrany predložiť vláde SR Návrh realizácie dodávok Bojových obrnených vozidiel 8 x 8 a Bojových obrnených vozidiel/viacúčelových taktických vozidiel 4 x 4. Ministerstvu hospodárstva sa podarilo v materiály presadiť dôležitú pripomienku a položilo „dôraz na zapojenie slovenského obranného priemyslu“.⁵

Požiadavky OS SR a zároveň NATO na vytvorenie mechanizovanej brigády (aj keď bez tankových síl) predpokladá prezbrojenie dvoch spomínaných práporov – každý po 32 kusov nových Bojových obrnených vozidiel (ďalej aj „BOV“) 8 x 8 plus 17 kusov veliteľských, výcvikových a zdravotných vozidiel – spolu 81 kusov BOV 8 x 8 v celkovej hodnote 417 miliónov EUR.

Podobná situácia je aj požiadavkách na obstaranie a vyzbrojenie Viacúčelovými taktickými obrnenými vozidlami (ďalej aj VOV) 4 x 4 v počte 404 kusov v celkovej hodnote 783 miliónov EUR. Z hľadiska ich použitia je požiadavka na 77 kusov bojových a 327 kusov podporných VOV 4 x 4. Vozidlami majú byť vyzbrojené dva mechanizované prápory, motorizovaný prápor (80 ks VOV 4 x 4), prápor ISTAR (70 ks VOV 4 x 4), 5. pluk špeciálneho určenia (14 ks VOV 4 x 4), Vojská polícia (6 ks VOV 4 x 4) a brigáda PVO (57 ks VOV 4 x 4).

Toto zloženie síl aj napriek nesplneniu cieľov síl 2013 je podľa BEDNÁRA, V.⁶ možné považovať „za veľmi rozumný kompromis medzi disponibilnými zdrojmi, objektívnymi potrebami a cieľmi síl NATO. Táto kombinácia síl pri kvalitnej implementácii umožňuje pružné reagovať na široké spektrum bezpečnostných hrozieb od nevojenských ohrození nášho územia, cez potrebu nasadenia síl veľkosti brigády pri prípadnom ohrození spojencov po expedičné nasadenie. Z tohto pohľadu treba teda hodnotiť pripravovanú modernizáciu ako pozitívny krok správnym smerom.“

Ďalšími výzvami pre Slovenský zbrojársky priemysel je obstaranie už zavedenej výzbroje a techniky:

- podporného prieskumného systému C4OF-1 a satelitných telefónov IRIDIUM 9575;
- zbraňového multifunkčného systému Carl Gustaf 84MM a
- krátkycvh guľových zbraní – pištole CZ P-09, ide o cca 7 756 kusov výzbroje.

2 Podpora a potenciál v oblasti špeciálnej výroby

Zbrojárstvo (nielen na Slovensku) je veľmi špecifický segment priemyslu, ktorý si vyžaduje silné domáce zázemie a najmä politickú podporu naprieč politickým spektrom s dlhodobým výhľadom. Slovenský obranný priemysel sa môže – ale bohužiaľ už len v historických konotáciách oprieť o úspešný príbeh veľkých podnikov ako boli ZTS, ZVS, alebo obchodníkov ako boli KERAMETAL atď. Slovenský obchodní partneri mali prístup ku takým komoditám ako munícia, ručné zbrane, kanóny, hlavnové programy až po také sofistikované systémy ako ZUZANA, DANA, veža TURRA 30 pre modernizované BVP-2. Bohužiaľ, hneď u prvej menovanej húfnice ZUZANA

⁵ Dňa 20. 4. 2017 bolo v rámci medzirezortného pripomienkovacieho konania k Uzneseniu vlády SR č. 237/2017 vykonané rokovanie so zástupcami MH SR a ZBOP a do materiálu bola doplnená časť „V rámci tejto analýzy možností obstarania bude jedným z rozhodujúcich kritérií efektívne zapojenie slovenského obranného priemyslu. Výber spôsobu obstarania, forma a rozsah zapojenia slovenského obranného priemyslu do projektov budú prerokované medzi Ministerstvom obrany SR a zástupcami Združenia bezpečnostného a obranného priemyslu SR.“

⁶ BEDNÁR, V. 2017: *Bojové obrnené vozidla 8 x 8 a 4 x 4 pre OS SR*. Dostupné na internete: <https://vladimirbednar.blog.sme.sk/c/456034/bojove-obrnene-vozidla-8x8-a-4x4-pre-os-sr.html>

došlo k „slovenskému paradoxu“, že aj napriek jej zavedeniu do výzbroje ju OS SR nezakúpili pre svoje potreby. Je to zlý signál pre zahraničných záujemcov.

Mnohé naše Slovenské podniky majú dostatočné know-how a stále dokonale ovládajú prvky ťažkého strojárstva, vedia napríklad vyrábať ťažké kovové konštrukcie a korby. Presadzujú sa v oblastiach opráv a vykonávania periodických servisných úkonov zavedenej výzbroje a techniky OS SR:

- TANAX TRUCKS/Bánovce nad Bebravou – výroba a servis nákladných áut AKTIS N2G – 17 ks pre rok 2017;
- MSM/Trenčín – výroba a servis nákladných áut TATRA N3G – 17 ks pre rok 2017; – 100 ks Bojových vozidiel pechoty – ošetrovanie a opravy v prospech OS SR každý výcvikový rok.
- CARS Service – strediská po celej SR pre LAND ROVER HardTop a Defender LD 110 – 30 ks pre rok 2017 a iné.
- DMD Group/KERAMETAL – 155 mm samohybná kanónová húfnica ZUZANA (zavedená – nie zakúpená) – 17 ks. V súčasnosti nie je zmluva na vykonanie diela medzi výrobcom a Ministerstvom obrany SR.
- KERAMETAL – ALIGATOR/4 x 4 Master – vývoj a úspešne ukončené testy vozidla.
- Modernizácia zbraňového systému DELOSYS/KONŠTRUKTA Defense v Dubnici nad Váhom. Koncom roku 2017 (v mesiacoch september – október) sa očakávajú vojskové skúšky systému.⁷
- MSM Holding, a.s. zabezpečuje modernizáciu bojových vozidiel pechoty BVP-2 známu aj pod skratkou ŠAKAL. MSM HOLDING patrí medzi úspešné firmy, v ktorých prebehla reštrukturalizácia a vstúpil do nej zahraničný kapitál s ročným obratom 100 miliónov EURO, ktorý dnes vlastní ½ ZVS HOLDINGU, ZVL/Dubnica nad Váhom, VÝVOJ/ Martin. Celkovo 8 slovenských podnikov zahŕňajúcich Vojenské opravárenské podniky (VOP)/Nováky, Trenčín a Banskú Bystricu, ktoré sú schopné sa podieľať na modernizácii výzbroje a techniky (ŠAKAL),⁸ najmodernejších zbraňových systémov, ich servise a opravách. So svojim portfóliom programov na výrobu munície kalibrov štátov bývalej Varšavskej zmluvy, od malých nábojov, cez stredné ručné granáty až po najzložitejšie mínové programy.
- V oblasti odmiňovania sa aj v rámci misií Medzinárodného krízového manažmentu najlepšie presadil odmiňovací systém BOŽENA – WAY INDUSTRIES.
- Fond národného majetku SR v roku 2015 previedol akcie bývalých Škodových závodov – dnešný ZTS ŠPECIÁL, a.s. a ZVS Holding, a.s., ako aj KONŠTRUKTA – Defence, a.s. na Ministerstvo obrany SR a začlenil ich do štruktúry DMD GROUP, a.s. Za roky 2015-2017 vzrástla reálna hodnota portfólia DMD Group o viac ako milión EUR. Medzi jej súčasné programy patrí už spomínaný samohybný autonómny delostrelecký systém ZUZANA 2, vezená delostrelecká zbraň TMG EVA obe na kolesových podvozkoch a na pásovom podvozku UPG NG zabudovaná zbraňová nadstavba systému ZUZANA 2. Ročný obrat DMD Group je okolo 50 miliónov EUR. Dobrou správou pre priemysel je návrat tradičnej výroby na východné Slovensko/SNINA a investícia vo výške 1,3 milióna EUR.⁹
- Ďalšou Slovenskou továrňou na zbrane je DMK/Dubnický metalurgický kombinát (bývalý EXCALIBUR) teraz Czechoslovak group. Názov odkazuje na dva významné trhy ako aj producentov ťažkých hlavní. Český investor vstupom do DMK získal kapacitu výroby polotovarov pre hlavne väčších kalibrov 30 do 155 mm. Ide o veľmi vzácnu výrobnú schopnosť, ktorá je využiteľná mimo iného pre chystanú modernizáciu delostrelectva Armády ČR aj iných armád V4.
- 95 % exportu produkcie najmä v oblasti športových zbraní realizuje firma PROJEKTIL a ďalšie továrne spoločnosti GRAND POWER/Banská Bystrica a Slovenská Ľupča s orientáciou najmä na zahraničie.

⁷ Vojskové skúšky sú nevyhnutnou podmienkou pre zavedenie akejkoľvek výzbroje či techniky do OS SR.

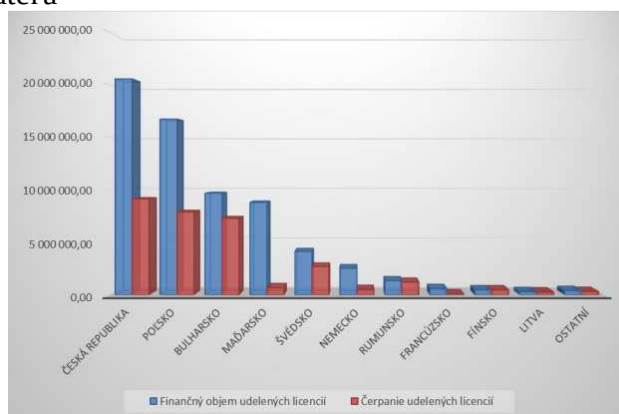
⁸ ŠAKAL – Ministerstvo obrany SR 1. marca 2016 podpísalo zmluvu na modernizáciu 18 kusov Bojových vozidiel pechoty (BVP-2) vo výške do 27 mil. eur.

⁹ Po úplnej realizácii investície by mal objem špeciálnej výroby/munície vzrásť viac ako šesťnásobne (Zdroj: MOSR). Poznámka: štát v spoločnosti ZVS holding a.s., vlastní 50 % akcií.

- WILLING ako najväčší obchodný partner ministerstva obrany má zastúpenie nie len v predstavenstve DMD Holding, ale aj v ďalších spoločnostiach. Nakoniec pozrime sa na zverejnenú štruktúru Združenie bezpečnostného a obranného priemyslu Slovenskej republiky:
- Najvyšším orgánom ZBOP je valné zhromaždenie, ktoré zasadá minimálne jedenkrát za rok a je tvorený štatutárnymi zástupcami členov združenia. Prezidentom ZBOP je Ing. Tibor STRAKA/MSM GROUP, s.r.o. Prezídium tvoria zástupcovia firiem: EVPÚ a.s./Ing. Igor GEREK, PhD., KERAMETAL, s.r.o./Ing. Peter PÁLEŠ, Aliter Technologies, a.s./Ing. Ervin HARAMIA a Manipul s.r.o./Mgr. Marián ANDRAŠČÍK. Výkonnou riaditeľkou je Ing. Stella BULEJKOVÁ a v dozornej rade sú zastúpené firmy: DMD GROUP, a.s./Ing. Vladimír ĎURIŠ, WAY INDUSTRIES, a.s./Ing. Jozef MARINIČ, a SEMANČÍN PARTNERS s.r.o. v dozornej rade združenia zastupuje Mgr. Jozef SEMANČÍN.

Otázkou zostáva prečo tieto Slovenské firmy vyzbrojujú hlavne Armádu Českej republiky a zahraničie (obrázok č. 1) a prečo nevyužívame pridelené licencie a nerealizujeme ich v povolených objemoch? Je to hlavne otázka na zadávateľov štátnych zákaziek, lobingu jednotlivých firiem, korporácií. Pri dôkladnom a komplexnom pohľade na Slovenský zbrojný priemysel sa samozrejme nemôžeme vyhnúť ani možným korupčným prepojeniam, klientelizmu pri zadávaní zákaziek. Napríklad po kauze obstarávania bojových vozidiel PANDUR pre českú armádu padla vláda ČR a rakúskymi orgánmi boli vyšetrovaný aj slovenský podnikatelia, čo však nie je predmetom nášho príspevku.

Obrázok 1: Transfer výrobkov obranného priemyslu zo SR za rok 2016 na základe povoleného finančného objemu a na základe skutočného čerpania finančného objemu udelených licencií podľa krajiny prijímateľa

Prameň: Výročná správa MH SR (2016)¹⁰

Napríklad najväčší finančný objem licencií v roku 2016 bol udelený pre AFGANISTAN vo výške 37 850 400,00 eur, z ktorého Slovenský zbrojný priemysel realizoval 0,00 eur. Je to fatálne zlyhanie našej ekonomickej diplomacie a neschopnosť presadiť sa v krajine, kde Slovenský vojenský diplomati a príslušníci slovenských kontingentov medzinárodného krízového manažmentu nasadzujú svoje životy pri presadzovaní našich štátnych záujmov.

Záver

Dôležitý ekonomický potenciál v oblastiach návratu na trhy, ktoré sme po roku 1989 opustili, a ktoré sme po roku 2011 získali, ako napríklad Afganistan, sme nevyužili. Výťažnosť z misií je takmer nulová. Niektorí predchádzajúci ministri obrany chceli dokonca opustiť aj jedinou OSN refundovanú misiu SR na Cypre. Príchod investícií, rozvoj vysoko sofistikovanej výroby a s tým spojenaj aj zamestnanosti nie je automatický. Vyžaduje zapojenie celého zbrojárskeho priemyslu,

¹⁰ Výročná správa o obchode s výrobkami obranného priemyslu za rok 2016. Dostupné na internete: file:///C:/Users/EU/Desktop/v%C3%BDro%C4%8Dn%C3%A1_A1_spr%C3%A1va_2016-%C4%8CR-2016.pdf

vlády Slovenskej republiky a transparentné, strategicky zadané požiadavky na obstarávanie zbraní a špeciálnych technológií.

Strategické východiská pre obstarávanie musia vychádzať z naplňania našich spojeneckých politicko-vojenských ambícií, tempa transformácie OS SR, ktoré bolo zadefinované v Bielej knihe o obrane Slovenskej republiky v roku 2016 a určitej akceptovateľného rizika spojenej s neschopnosťou SR zaručiť si svoju obranu vlastnými prostriedkami.

Ozbrojené sily SR majú z minulosti – neplnenia záväzku vynakladať na obranu 2 % HDP vnútorný dlh 3 miliardy eur, deficit v dosahovaní spôsobilostí podľa požiadaviek NATO (ciele síl) a vysoké náklady spojené s rozsiahlymi podpornými štruktúrami Ministerstva obrany SR. Akým spôsobom sa Slovenský zbrojný priemysel dokáže podieľať na realizácii projektov – Bojového obrneného vozidla 8 x 8 a Viacúčelového taktického vozidla 4 x 4 vo výške cca 1,2 miliardy EÚR. Ide nie len o predkladaný rozvoj spôsobilostí Ozbrojených síl Slovenskej republiky, najmä mechanizovanej brigády a síl použiteľných aj na boj proti terorizmu, ale aj o rozvoj špeciálnych výrobných schopností SR.

Nárast požiadaviek na zaručovanie vlastnej obranyschopnosti, zabezpečenie kvalitatívne nového bojového potenciálu obstarávanej výzbroje a techniky v oblasti balistickej ochrany a palebnej sily ich výzbroje a techniky, ale aj náročné požiadavky na ich manévrovateľnosť, mobilitu a udržateľnosť v prípade nasadenia. Včasné rozhodnutie o realizácii projektov uvedených v predloženom návrhu umožní vyzbrojenie ozbrojených síl Slovenskej republiky novou bojovou technikou s modernými zbraňovými systémami, ktoré zodpovedajú požiadavkám kladeným na armády členských krajín NATO a potrebám ozbrojených síl Slovenskej republiky na plnenie im stanovených úloh.

Realizáciou projektov sa zastaví zaostávanie v celkovej sile i technologickej úrovni výzbroje používanej ozbrojenými silami Slovenskej republiky a zabezpečí nárast ich bojových schopností. Efektívnym zapojením podnikov slovenského obranného priemyslu do projektov sa podporí rozvoj obranných kapacít štátu, posilní bezpečnosť a dostupnosť dodávok, stabilitu a dlhodobú udržateľnosť životného cyklu vozidiel.

Použitá literatúra:

1. BEDNÁR, V. 2017: *Bojové obrnené vozidla 8 x 8 a 4 x 4 pre OS SR*. [online]. Dostupné na internete: <https://vladimirbednar.blog.sme.sk/c/456034/bojove-obrnene-vozidla-8x8-a-4x4-pre-os-sr.html>
2. Zameranie zahraničnej politiky Slovenskej republiky na rok 2016. [online]. Dostupné na: [http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_B86CC0812D7B5174C1257AF40036FD64_SK/\\$File/Zameranie%20ZP%20SR%202013.pdf](http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_B86CC0812D7B5174C1257AF40036FD64_SK/$File/Zameranie%20ZP%20SR%202013.pdf)
3. Programové vyhlásenie vlády SR 2012 – 2016. [online] Dostupné na: <http://www.vlada.gov.sk/posilnenie-postavenia-slovenskej-republiky-v-europskej-unii-a-vo-svete/>
4. Uznesenie vlády SR č. 237/2017 Návrh realizácie dodávok Bojových obrnených vozidiel 8 x 8 a Bojových obrnených vozidiel/Viacúčelových taktických vozidiel 4 x 4 s dôrazom na zapojenie slovenského obranného priemyslu [online]. Dostupné na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=26515>

Kontakt:

Ing. Ladislav Čeri, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: ladislav.ceri@euba.sk

UTEČENCI A ŽIVOTNÉ PROSTREDIE: PRINCÍPY ROZHODOVANIA A VYBRANÉ RIEŠENIA

Mikuláš Černota

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: mikulas.cernota@euba.sk

Problematika prepojenia utečencov a životného prostredia je veľmi aktuálna v 21. storočí. Environmentálne rozhodovanie v rámci prostredia v a okolo utečeneckých táborov by malo zahŕňať kritériá integrovaného prístupu, miestnej participácie, nákladovej efektívnosti a pravidiel prevencie. V súčasnosti už existujú mechanizmy rozhodovania, na základe ktorých je možné zachovať ekosystémové služby na udržateľnej úrovni aj pri pokračujúcom populačnom tlaku. Kľúčovou úlohou je správna kalkulácia ľudských potrieb a intenzity regenerácie prírodných zdrojov.

Kľúčové slová: Utečenci, Degradácia životného prostredia, Princípy manažmentu životného prostredia

The topic of interlinkage of refugees and the environment is of high importance in the 21st century. The decisions on environment within the refugee camps should take into consideration several notions and principles of the integrated approach, local participation, cost effectiveness and rules of prevention application. Currently there are already decision making mechanisms allowing to maintain sustainably important ecosystem functions even under continuous population pressure. The key role is to properly calculate the amount of human demand for ecosystem goods and services against intensity of natural resource regeneration.

Key words: Refugees, Environmental degradation, Natural resources management principles

JEL: Q24, Q54, Q57

Úvod

O manažmente prírodných zdrojov v oblastiach postihnutých pohybom ľudskej populácie sa v súčasnosti veľa hovorí. Do popredia sa dostávajú témy o miestnych špecifikách, únosnej kapacite zdrojov, prepojeniach na bezpečnostné a spoločenské riziká. V tejto oblasti už existuje niekoľko desaťročná skúsenosť medzinárodného spoločenstva a môžeme stavať na doterajších poznatkoch, keďže vo svete dochádza k ďalším tokom utečencov prakticky na všetkých kontinentoch.

UNHCR vyčleňuje niektoré vplyvy fyzickej deštrukcie prírodných zdrojov, ktoré majú ďalej nasledovný účinok na spoločenské vplyvy na miestnu populáciu ako aj na utečencov:¹

1. Rozpad prírodných zdrojov – degradácia prírodných zdrojov ako lesy, pôda a voda dominujú medzi environmentálnymi problémami spojených s utečencami. Vyčerpanie týchto zdrojov sa často spojené s ich biologickým ochudobnením. Kontaminácia vôd, zlé využívanie krajiny pri usadlostiach a pod.
2. Nezvratný vplyv na prírodné zdroje – vrátane oblastí s vysokým stupňom biodiverzity, čo môžu byť územia s pôvodnou funkciou rekreácie alebo prírodné rezervácie. Niektoré z nich môžu mať globálny význam. Tu sa uplatňuje hlavne prevencia a mitigácia (zmierňovanie vplyvu), práve kvôli novej trvalej strate niektorých podporných funkcií života daných ekosystémov.
3. Vplyvy na zdravie – ochudobňovanie zdrojov podryva dlhodobú nutričnú bázu a prináša zhoršovanie zdravia pre už znevýhodnenú skupinu. Nedostatok palivového dreva napríklad môže priniesť nedostatočný stupeň varu jedla. Veľmi vysoké percento je taktiež pripisované chemickej a fekálnej kontaminácii vody a tým umožneniu prenosu chorôb na preplnené utečenecké tábory. Dym a prach spôsobený spaľovaním palivového dreva nízkej kvality

¹ UNHCR (1996): UNHCR Environmental Guidelines, Geneva 1996, [Citované 24. 7. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.refworld.org/docid/42a01c9d4.html>

zvyšuje výskyt respiračných ochorení. Tieto sa vyskytujú hlavne medzi náchylnejšími skupinami medzi najmladšími a najstaršími skupinami obyvateľstva.

4. Vplyvy na spoločenské podmienky – degradácia životného prostredia hlavne nedostatku palivového dreva má vplyv hlavne na matky s deti. Ženy musia stráviť dlhé hodiny hľadaním a nosením dreva, čo ich samozrejme vystavuje riziku zdravotnému aj bezpečnostnému ako aj brzdi pri ich úlohe pri výchove detí a rodinnom živote.
5. Spoločenské vplyvy na miestnu populáciu – hostujúce komunity trpia tiež podobnými spoločenskými vplyvmi ako utečenci. Konkurencia medzi miestnymi a utečencami pre vzácne zdroje (palivové drevo, krmivo, voda) môže vyústiť do rôznych štádií konfliktu.

Praktické intervencie

Pri praktickej aplikácii manažmentu prírodných zdrojov musíme mať stále na mysli prepojenie ľudských potrieb a schopnosti regenerácie daného zdroja. Jedným z najdôležitejších rozhodnutí je napríklad spotreba palivového dreva. Shepherd uvádza, že prvé odhady UNHCR boli dosť nízke. Po ďalších výskumoch a kalkuláciách došiel k množstvu 2,6 kg na osobu a deň. Toto znamená, že pri hustote dreva 850 kg na meter kubický a počtu utečencov napríklad v tábore Benaco 524 000, je potrebné množstvo dreva 1 603 kubíkov na deň a cca 585 000 metrov kubických za rok. Keď je ročný prírastok okolo 1 meter kubický na hektár, udržateľná ťažba by sa mala vykonávať na ploche 585 00 ha alebo 5851 kilometrov štvorcových. Ak by táto plocha bola kruhom s utečencami v strede, jeho polomer by bol 43km. V realite sa to koncentruje v kruhu 5 – 10 km. Tieto kalkulácie však ešte neberú do úvahy potreby miestnej domácej populácie.² Tu môžeme vidieť ako zložitá je ochrániť existujúce zdroje v púštnom prostredí. Vzdialenosti zberu dreva samozrejme súvisia aj s bezpečnostnou situáciou.

Obrázok 1: Ženy zbierajú palivové drevo v tábore Hagadera, júl 1998

Zdroj: E Eyester/UNHCR In: Guardian: Dadaab refugee camps in Kenya, 20 years on – in pictures, 2011

² SHEPHERD, G (1995): The Impact of Refugees on the Environment and Appropriate Responses, Forestry Programme, ODI, [Citované 24.07.2017] dostupné na internete: <http://odihpn.org/magazine/the-impact-of-refugees-on-the-environment-and-appropriate-responses/>

Nižšie uvádzame príklady niektorých druhov intervencií v oblasti praktickej aplikácie ochrany biotopov okolo utečeneckých táborov aplikovaných Pracovnou skupinou pre životné prostredie v oblasti Dadaab EWG (výber niektorých):³

- Zber dreva zo živých stromov pre účely vyrezávania dreva alebo paliva bolo zakázané. Pre tieto účely môže byť použité iba suché/mŕtve drevo.
- Zákaz produkcie drevného uhlia tak pre utečencov ako aj pre domácich.
- Pastva dobytky možná iba 3km od táborov počas obdobia dažďov.
- Zákaz mimosezónnej ťažby drevného materiálu pre oplocovanie (*Commiphora africana*)
- Ľudia zodpovední za starostlivosť o zelené pásy môžu z týchto pásov ťažiť drevo udržateľným spôsobom
- Odkôňovanie stromov zakázané.
- Zákaz odstraňovania pňov stromov, ktoré regenerujú vegetatívne.
- Komerčná ťažba piesku v rámci táborov a okolo ciest je zakázaná.
- Ťažba ohrozených druhov stromov ako *Acacia reficiens*, *Cordia sinensis*, *Acacia tortilis*, *Balanites aegyptica* je zakázaná.

Environmentálne faktory by mali byť vložené do sféry ekonomického rozhodovania. Bez internalizácie environmentálnych nákladov a výnosov sú environmentálne témy buď negované alebo založené na subjektívnych alebo svojvoľných rozhodnutiach vzhľadom na ich relatívnu dôležitosť. Techniky a metodológie pre ich monetárne hodnotenie sú v súčasnosti dostupné, akurát je potrebné rozšíriť spoluprácu medzi agentúrami resp. s akademickou sférou.⁴ Pri tomto prístupe sa môžu prírodné zdroje dostať do oblasti konvenčného rozhodovania o zdrojoch a dlhodobého plánovania, čo umožní ich lepšiu kontrolu ich využívania. Miestna komunita by mala byť tiež zahrnutá do rozhodovania o zdrojoch. Sú to ľudia väčšinou úzko spätý s prostredím a s veľkými empirickými znalosťami. Podobne to môže byť aj u komunity utečencov, takže je dobré ich zahrnúť do aktivít kvôli profesionálnej odbornosti ako aj istému pocitu hrdosti a tiež zodpovednosti za dané zdroje. Integrovaný prístup, prevencia pred zásahmi, nákladová efektívnosť, maximalizácia benefitov a lokálna participácia.⁵ Detailná aplikácia týchto princípov potom môže zabezpečiť, že miestne zdroje sú schopné regenerácie a taktiež zlepšenie spoločenských podmienok a bezpečnostnej situácie utečencov.

³ SALMIO, T. (2009): Refugees and the Environment: An Analysis and Evaluation of the UNHCR's Policies in 1992-2002, Licentiate of Political Science, 156 s., Faculty of Social Sciences, Department of Political Science, International Relations, University of Turku

⁴ UNHCR (1996): UNHCR Environmental Guidelines, Geneva 1996, [Citované 24. 7. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.refworld.org/docid/42a01c9d4.html>

⁵ UNHCR (1996): UNHCR Environmental Guidelines, Geneva 1996, [Citované 24. 7. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.refworld.org/docid/42a01c9d4.html>

Obrázok 2: Somálski utečenci pracujú so sadenicami drevín v lesnej škôlke, ktorá je manažovaná GTZ, Nemeckou agentúrou pre medzinárodnú spoluprácu, júl 1999

Zdroj: B Press/UNHCR In: Guardian: Dadaab refugee camps in Kenya, 20 years on – in pictures,

Vývoj medzinárodnej diskusie o intervenciách v oblasti životného prostredia a utečencov môžeme vidieť na nasledovných témach Komisie pre životné prostredie pôsobiacej pri UNHCR v rokoch 1992 – 2004. Odráža to hlavne aj posun v myslení, plánovaní a medzinárodnej diskusii o potrebe koncepčného prístupu k utečeneckým témam v spojitosti so životným prostredím. V tomto časovom intervale sa vo rôznych častiach sveta odohralo niekoľko veľkých utečeneckých kríz, ktoré museli byť riešené aj v oblasti manažmentu prírodných zdrojov:⁶

- Prepojenosť rôznych globálnych problémov, potreba holistického riešenia problémov, potreba spolupráce rôznych organizácií.
- Podpora regionálnych iniciatív pre zabezpečenie ochrany životného prostredia.
- Súhlas na reformulácii environmentálnej politiky, potreba revízie vnútorných smerníc, potreba spolupráce a koordinácie, potreba monitorovania implementácie environmentálnej politiky.
- Potreba skorého hodnotenia vplyvov na životné prostredie, potreba preventívnych opatrení.
- Znepokojenie nad environmentálnou a ekonomickou záťažou utečeneckého prílevu v rozvojových krajinách, potreba pozornosti na negatívne vplyvy na životné prostredie, potreba zo strany UNHCR prebrať sprostredkovateľskú úlohu pre mobilizáciu zdrojov.
- Modelové projekty pre propagáciu vzdelávania, environmentálne databázy a technológie prijateľné pre životné prostredie.
- Plánovaný manažment prírodných zdrojov v táboroch, lesné škôlky, vysádzanie sadeníc stromov, opatrenia znižujúce spotrebu palivového dreva, úsporné piecky na drevo, alternatívne zdroje energie, distribúcia potravín, ktoré nevyžadujú dlhé časy varenia.
- Tréningové materiály, metodológie pre environmentálne hodnotenia, zvyšovanie povedomia o environmentálnych témach v rámci UNHCR, workshopy, spolupráca UNHCR s UNESCO a UNEP, komunitné projekty, rehabilitácia životného prostredia, monitoring a evaluácia.

⁶ SALMIO, T. (2009): Refugees and the Environment: An Analysis and Evaluation of the UNHCR's Policies in 1992-2002, Licentiate of Political Science, 156 s., Faculty of Social Sciences, Department of Political Science, International Relations, University of Turku

Pri jednotlivých témach je vidno posun k vzdelávaniu a plánovitému prístupu, prácu s utečencami a taktiež zapojenie technológií pre úsporu energie. Aplikácia modelových projektov a sprostredkovateľská úloha UNHCR pre prácu s ďalšími agentúrami OSN a inými organizáciami je kľúčová pre koordináciu v postihnutých oblastiach.

Záver

Obhospodarovanie a manažment zdrojov v rôznom prostredí utečeneckých táborov by mal v prvom rade byť plánované. Skúsenosti ukazujú, že keď sa ešte pred založením utečeneckého tábora vykoná odborné posúdenie miestnych zdrojov, môže byť veľa ekosystémových služieb zachránených, čo sa odrazí zároveň aj na bezpečnostnej a spoločenskej situácii. Posun v zmýšľaní ako aj praktickom rozhodovaní je reálne visieť. Medzinárodný dialóg ako aj praktické skúsenosti za posledných 20 rokov ukázali, že aj napriek vysokým prílevom utečencov v niektorých oblastiach je možné dosiahnuť stav, kedy sa služby životného prostredia dajú využívať udržateľne aj pri zvýšenom antropogénnom tlaku. Tieto udalosti by sme nemuseli nutne brať ako problém, ale skôr ako príležitosť intenzívnejšie rozvíjať vzťah človeka a životného prostredia, na ktorom je človek závislý v mnohých smeroch.

Použitá literatúra:

1. GUARDIAN (2011): Dadaab refugee camps in Kenya, 20 years on – in pictures, 24. 3. 2011, [Citované 24. 7. 2017] dostupné na internete: <https://www.theguardian.com/global-development/gallery/2011/mar/24/dadaab-refugee-camps-in-pictures#img-10>
2. SALMIO, T. (2009): Refugees and the Environment: An Analysis and Evaluation of the UNHCR's Policies in 1992-2002, Licentiate of Political Science, 156 s., Faculty of Social Sciences, Department of Political Science, International Relations, University of Turku
3. SHEPHERD, G (1995): The Impact of Refugees on the Environment and Appropriate Responses, Forestry Programme, ODI, [Citované 24. 7. 2017] dostupné na internete: <http://odihpn.org/magazine/the-impact-of-refugees-on-the-environment-and-appropriate-responses/>
4. UNHCR (1996): UNHCR Environmental Guidelines, Geneva 1996, [Citované 24. 7. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.refworld.org/docid/42a01c9d4.html>

Kontakt:

Ing. Mikuláš Černota, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: mikulas.cernota@euba.sk

DEMOGRAFICKÉ TRENDY NA SLOVENSKU A V RAKÚSKU

Michaela Čiefová^a - Leonid Raneta^b

^a Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: michaela.ciefova@euba.sk

^b Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: leonid.raneta@euba.sk

Starnutie populácie patrí bezpochyby hlavne medzi rozvinutými ekonomikami k súčasným demografickým trendom. Témou tohto príspevku je aktuálny vývoj populácie na Slovensku a v Rakúsku. Obe krajiny sa vyznačujú na jednej strane trendom rastúcej populácie, na druhej strane dochádza v týchto krajinách k znižovaniu detskej zložky na obyvateľstve, resp. k populačnému starnutiu. Cieľom príspevku je komparácia daných krajín v súvislosti s ich populačným vývojom, pričom pozornosť venujeme i predpokladanému budúcemu vývoju.

Kľúčové slová: demografické trendy, starnutie populácie, Slovensko, Rakúsko

Population ageing belongs predominantly among developed economies to current demographical trends. The topic of this paper is contemporary population development in Slovakia and Austria. Both countries are characterized on the one hand by a trend of increasing population, on the other hand it comes to decline in the amount of children in population, or to population ageing. Our objective is to compare the countries in question with regard to their population-related development, whereby also future prospects will be incorporated.

Key words: demographical trends, population ageing, Slovakia, Austria

JEL: J11

Úvod

Populačné zmeny sú témou, ktorá si zaiste vyžaduje pozornosť vedeckej obce, keďže demografické trendy sú v úzkom vzťahu s hospodárskou, politickou a sociálnou situáciou vo svete i na národnej úrovni. Jedným z najčastejšie diskutovaných fenoménov súčasnosti je bezpochyby starnutie populácie vo vyspelých krajinách, resp. zmena vekovej štruktúry obyvateľstva. Starnutie populácie sa týka najmä krajín ako Japonsko, európskych krajín a krajín v Severnej Amerike, avšak postupne možno tento proces pozorovať aj v niektorých rozvojových krajinách.¹ V európskom priestore ide predovšetkým o krajiny na juhu kontinentu (Španielsko, Taliansko, Portugalsko), krajiny stredozápadu (Nemecko, Rakúsko, Dánsko) a severu (Švédsko, Fínsko), pričom absolútne najstaršie populácie na európskom kontinente vykazuje Nemecko a Taliansko.² Skutočnosť, že podiel starších ľudí na obyvateľstve značne narastá, je problémom primárne pre sociálne systémy dotknutých krajín.

V tomto príspevku budeme na komparatívnej báze analyzovať demografické trendy na Slovensku a v Rakúsku, pričom nás bude zaujímať aktuálny stav ako aj prognózy do budúcnosti. Vychádzať budeme predovšetkým z údajov zverejnených na štatistických úradoch daných krajín, ako aj z odborných publikácií. Pozornosť venujeme hlavne zmenám v počte obyvateľstva, vekovej štruktúre a jej dopadom na sociálny systém, finančný a zdravotnícky systém.

Intenciou tohto príspevku je teda jednak porovnanie populačného vývoja dvoch spomínaných krajín, ako aj zdôraznenie potreby diskusie o adekvátnej demografickej politike.

V literatúre existujú pomerne rozsiahle publikácie na tému demografického vývoja ako Slovenskej, tak aj Rakúskej republiky. Napríklad v roku 2015 Štatistický úrad Slovenskej republiky vydal monotematické číslo časopisu Slovenska štatistika a demografia,³ ktoré bolo venované výlučne

¹ GREŠŠ, M. (2012): Demografický vývoj Európy, s. 183.

² KÁČEROVÁ, M. – ONDAČKOVÁ, J. (2015). Proces starnutia populácie Slovenska v európskom kontexte, s. 52-53.

³ ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY. (2015). Slovenská štatistika a demografia 3/2015. Bratislava, 2015. ISSN 1339-6854.

téme starnutia populácie v Slovenskej republike. Zvláštnu pozornosť si zaslúžili Káčerová, M. a Ondačková, J. v článku „Proces starnutia populácie Slovenska v Európskom kontexte,“⁴ kde skúmali procesy starnutia populácie a ukázali, že procesy, ktoré sa odohrávali v Rakúsku v polovici 80. rokov, sa v súčasnosti odohrávajú v Slovenskej republike. Konkrétne pokles podielu populácie pod 14 rokov pod hranicu 18 %.⁵ Autorky tiež upozorňovali na rast podielu vekovej skupiny nad 64 rokov. Identifikovaná paradigma vývoja demografických trendov presvedčila autorov o aktualite tejto problematiky. Nadväzujúc na spomínaný výskum Káčerovej, M. a Ondačkovej, J. je naším cieľom prognózovanie možných variant budúceho vývoja demografie Slovenskej republiky. Rakúsko v tomto smere predstavuje model, ktorý je veľmi komfortný z pohľadu vykonania analýzy. Rakúsko má podobné podnebie, geografické umiestnenie, región atď., ale zároveň má dlhšiu históriu úspešného kapitalistického vývoja.

Demografickému vývoju Rakúskej republiky je venované podstatné množstvo vedeckých prác. Napríklad vplyv demografických zmien na spotrebu skúma Aigner-Walder, B.,⁶ kde dospela k záveru, že starnúce rakúske obyvateľstvo a zmenšujúce sa rodiny spôsobia aj zmeny v spotrebe. Heineck, G. skúmal zmeny v rakúskej demografickej štruktúre najmä z pohľadu náboženských konfesií⁷ a dospel k záveru, že sekularizácia spôsobila výrazný pokles v natalite a taktiež nebol preukázaný vplyv náboženského faktoru na natalitu. Tieto zistenia sú významné, pretože naznačujú akým smerom sa bude meniť demografická situácia v Slovenskej republike, ak bude pokračovať aktuálna tendencia.

1 Aktuálny stav populácie na Slovensku a v Rakúsku

Ako už bolo zdôraznené v úvode, predmet výskumu tohto článku spočíva v komparatívnej analýze demografickej situácie v Slovenskej republike a Rakúsku. Výber analyzovaných krajín bol podmienený osobným záujmom a vedeckým zameraním autorov a aktuálnosťou témy, keďže demografické zmeny a najmä starnutie populácie sa dotýkajú väčšiny štátov sveta. Je preto dôležité venovať vedeckú pozornosť aj identifikácii prípadných dopadov pre Slovenskú republiku.

Populáciu predmetných krajín budeme skúmať primárne v súvislosti s vekovým zložením obyvateľstva a starnutím populácie. Na vekovú štruktúru obyvateľstva vplyvajú priamo dva demografické javy, a síce úmrtnosť a pôrodnosť, pričom treba zohľadniť aj migračný aspekt.⁸ Starnutiu populácie je venované pomerne široké spektrum výskumných prác. Napríklad v roku 2016 bola publikovaná vedecká práca Dimian, G. C., Ileanu, B. V. a Aceleanu, M. I.,⁹ ktorí skúmali také aspekty ako starnutie populácie a jeho dopad na produktivitu práce a dospeli k záveru, že rast podielu pracovníkov vo veku 50+ v pracovnej sile Rakúska má pozitívny dopad na vývoj produktivity práce. Argumentovali pritom skutočnosťou, že starší pracovníci vzhľadom na objektívne vekom dané ťažkosti viac používajú kapitálovo náročne technologické riešenia s výnimkou stavebníctva. Winter-Ebmer, R., Zweimüller, J.¹⁰ skúmali migračný aspekt a jeho vplyv na zamestnanosť Rakúska a zdôrazňovali, že imigranti síce spôsobujú väčšiu konkurenciu na trhu práce v špecifických odvetviach, avšak neskúmali vekovú štruktúru imigrácie a jej odlišnosť od väčšiny rakúskej pracovnej sily. Komparáciou výšky sociálneho kapitálu osôb narodených v zahraničí a na území

⁴ KÁČEROVÁ, M. – ONDAČKOVÁ, J. (2015). Proces starnutia populácie Slovenska v európskom kontexte, s. 44.

⁵ KÁČEROVÁ, M. – ONDAČKOVÁ, J. (2015). Proces starnutia populácie Slovenska v európskom kontexte, s. 49.

⁶ AIGNER – WALDER B. (2014). Effects of the Demographic Changes on Private Consumption: An Almost Ideal Demand System Analysis for Austria. In: *Journal of Economic and Social Studies*, Vol. 5, 1/2015. S. 33-57. ISSN 1986-8502.

⁷ HEINECK G. (2012). The Relationship between Religion and Fertility: Evidence from Austria. In: *Homo Oeconomicus* 29(1) 2012. S. 73-94. ISSN 0943-01480.

⁸ ŠPROCHA, B. (2015). Vekové zloženie obyvateľstva v Slovenskej republike a krajoch a jeho prognóza do roku 2030, s. 8.

⁹ DIMIAN, G. C., ILEANU, B. V., & ACELANU, M. I. (2016). Aging and Economic Competitiveness in the Core of "North Euro-Zone". *Engineering Economics*, 27(3), 253-263. ISSN: 1392-2785.

¹⁰ WINTER-EBNER, R., & ZWEIMÜLLER, J. (1999). Do immigrants displace young native workers: The Austrian experience. *Journal Of Population Economics*, 12(2), 327. ISSN: 09331433.

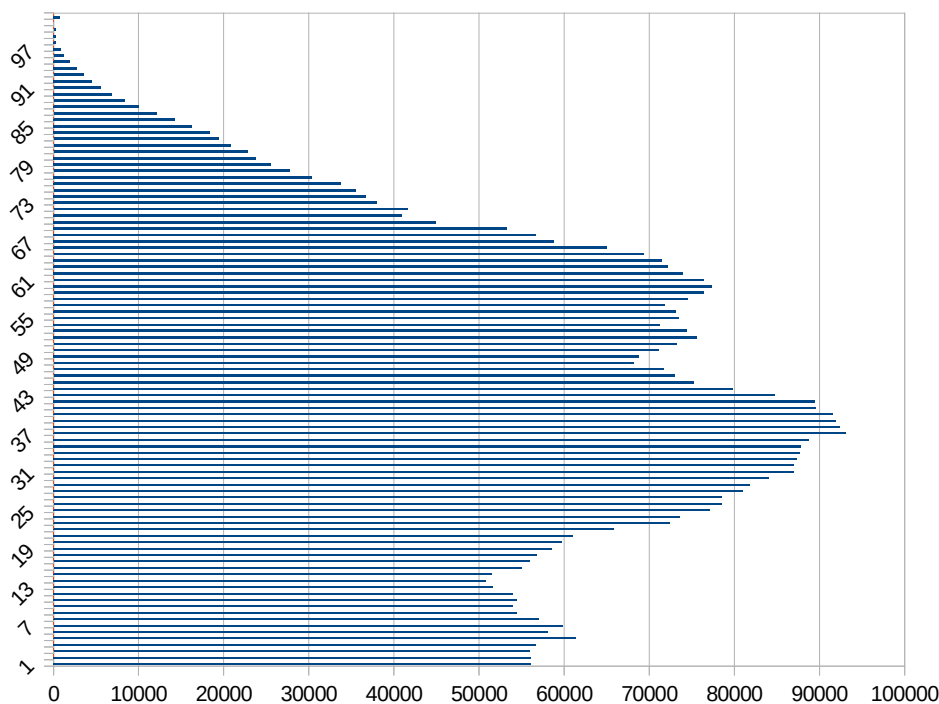
danej krajiny sa zaoberali Galanská, N. a Krkošková, Z. Ich výskum sa ale sústreďuje na krajiny V4.¹¹ Za zmienku stojí aj práca Botlíka, J., v ktorej venuje pozornosť predikcii migračných tokov v rámci Európskej únie.¹²

2.1 Charakteristika súčasného stavu populácie na Slovensku

Na Slovensku možno v posledných rokoch pozorovať výrazný a dynamický demografický vývoj, ktorý bude mať dopad na fungovanie celej spoločnosti.¹³ V roku 2015 predstavoval stav populácie Slovenska k 31. 12. v absolútnych číslach počet 5 426 252, z toho žien bolo 2 780 170 a 2 646 082 mužov.¹⁴ Medziročne išlo o zvýšenie obyvateľstva o 4 903 osôb, pričom sa prirodzený prírastok medziročne znížil a migračný prírastok zvýšil. Vo všeobecnosti možno skonštatovať, že populácia Slovenskej republiky vykazuje v priebehu posledných rokov nárast. Naposledy bol pokles obyvateľstva zaznamenaný počas 2. svetovej vojny a predpokladá sa, že populácia Slovenska začne opäť klesať okolo roku 2030.¹⁵ Takisto mierne klesá podiel žien na obyvateľstve, aj keď jeho absolútny počet stále prevyšuje počet mužov.¹⁶

Nasledujúci graf 1 odzrkadľuje vekovú štruktúru populácie Slovenskej republiky v roku 2015. Vidíme, že najpočetnejšia je skupina obyvateľstva v produktívnom veku, a to rovnako žien ako aj mužov.

Graf 1: Veková pyramída obyvateľstva Slovenskej republiky v roku 2015

Prameň: Štatistický úrad Slovenskej republiky.

¹¹ GALANSKÁ, N. – KRKOŠKOVÁ, Z. (2016). Analýza sociálneho kapitálu cudzincov v krajinách Vyšehradskej skupiny. In: *Zborník vedeckých prác*, 2016, roč. 15, s. 134-142. ISBN 978-80-225-4281-4.

¹² BOTLÍK, J. (2015). Efektívni nástroje predikcie migračných tokov v EU. In: *Zborník príspevkov zo 16. medzinárodnej vedeckej konferencie*, 2015, roč. 16, s. 100-114. ISBN 978-80-225-4219-7.

¹³ ŠPROCHA, B. (2015). Vekové zloženie obyvateľstva v Slovenskej republike a krajoch a jeho prognóza do roku 2030, s. 8.

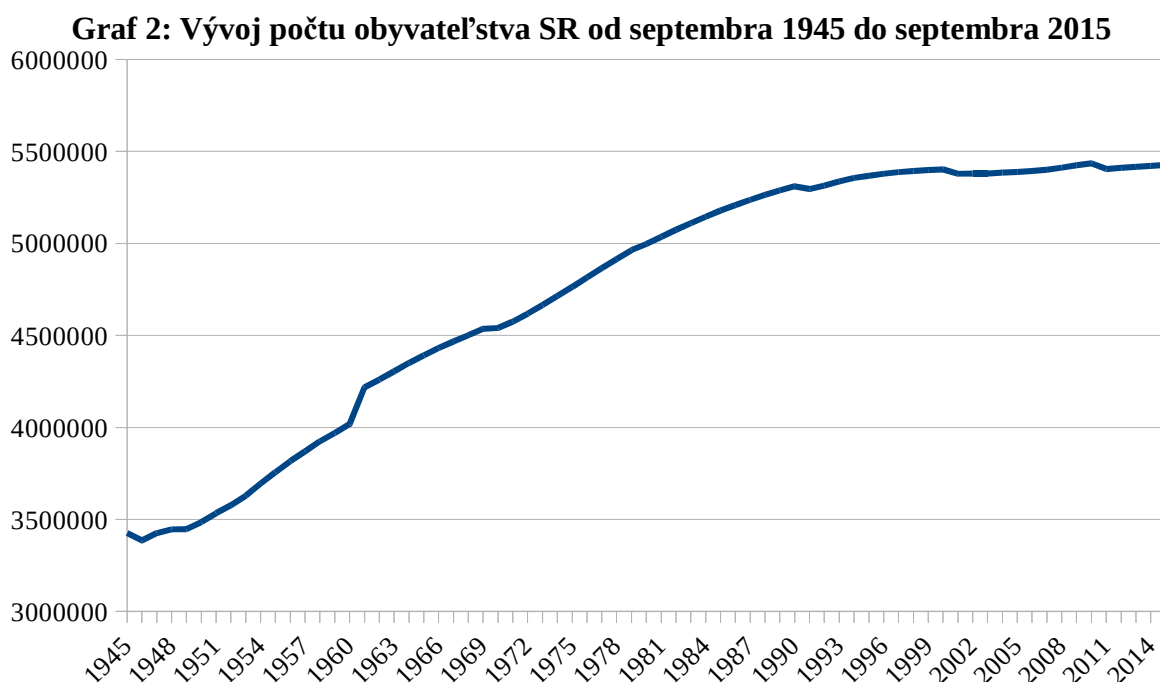
¹⁴ ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY (2016): Hlavné trendy populačného vývoja v SR v roku 2015, s. 33.

¹⁵ ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY (2016): Hlavné trendy populačného vývoja v SR v roku 2015, s. 6-8.

¹⁶ ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY (2016): Hlavné trendy populačného vývoja v SR v roku 2015, s. 33.

Na Slovensku v súčasnosti dochádza k intenzívnemu starnutiu populácie, čoho príčinou je na jednej strane zvyšovanie podielu osôb v produktívnom veku, na strane druhej znižovanie podielu detí na obyvateľstve, čo znázorňuje aj tvar aktuálnej populačnej pyramídy. V roku 2015 priemerný vek obyvateľstva Slovenskej republiky po prvý raz prekročil hranicu 40 rokov.¹⁷ Pre porovnanie, na začiatku 50. rokov 20. storočia to bolo len mierne nad 30.¹⁸ Na vekovú štruktúru Slovenska majú v súčasnosti významný dopad dva činitele, a síce relatívne málo početná detská zložka a nedostatočná reprodukcia (regresívny typ vekovej štruktúry). Zmena tvaru vekovej pyramídy teda odzrkadľuje procesy tzv. starnutia populácie zdola, zhora a zo stredu.¹⁹ Pre účely tejto práce považujeme za relevantné zdôrazniť hlavne starnutie zdola, ktorého prejavom je pokles podielu 0 – 14-ročného obyvateľstva na celkovej populácii.²⁰

Graf 2 znázorňuje tendenciu rastu populácie v čase od septembra 1945 do roku 2015. Celkový počet obyvateľov Slovenska predstavoval k 30. septembru 2015 5 424 058 obyvateľov, o rok neskôr už 5 434 292 obyvateľov.

Prameň: Štatistický úrad Slovenskej republiky.

Taktiež je z grafu zrejmé, že od začiatku 90. rokov 20. storočia je badateľná tendencia spomalenia rastu populácie, čo nevyhnutne vedie aj k starnutiu populácie a posunu demografickej pyramídy.

2.2 Demografické ukazovatele v Rakúsku

Rovnako ako obyvateľstvo Slovenska, aj obyvateľstvo Rakúska vykazuje rastúce tendencie, pričom 8-miliónová hranica bola prekročená okolo milénia. V roku 2015 predstavoval počet obyvateľstva Rakúska 8 629 519 miliónov.²¹ 1. januára 2016 to bolo okolo 8,7 milióna, išlo približne

¹⁷ ŠTATISTICKÝ ÚRAS SLOVENSKEJ REPUBLIKY (2016): Hlavné trendy populačného vývoja v SR v roku 2015, s. 35.

¹⁸ ŠPROCHA, B. (2015). Vekové zloženie obyvateľstva v Slovenskej republike a krajoch a jeho prognóza do roku 2030, s. 10.

¹⁹ KÁČEROVÁ, M. – ONDAČKOVÁ, J. (2015). Proces starnutia populácie Slovenska v európskom kontexte, s. 46.

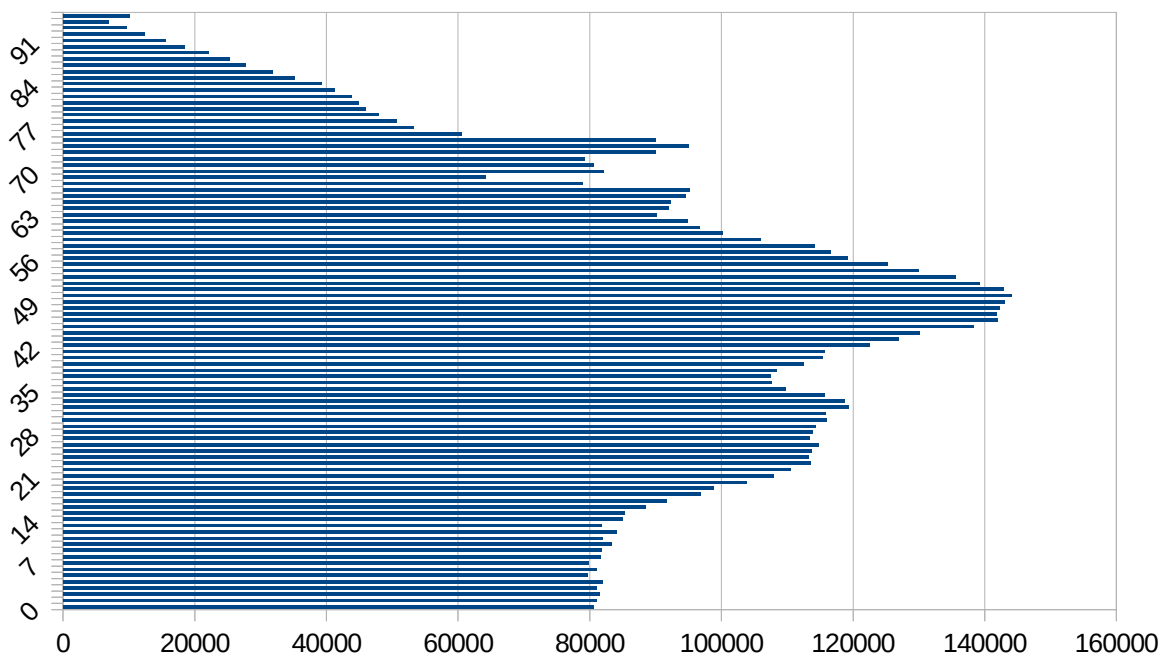
²⁰ Tamtiež.

²¹ STATISTIK AUSTRIA (2017). Bevölkerung im Jahresdurchschnitt.

o 1,3 %-ný nárast oproti predchádzajúcemu roku. Najvýraznejší nárast obyvateľstva zo všetkých spolkových krajín Rakúska zaznamenáva Viedeň.²²

Paralelný vývoj možno pozorovať aj v oblasti starnutia populácie. Podľa odhadov sa v priebehu niekoľkých rokov stane z Rakúska „super starý“ národ. Dôvodom je, že v roku 2024 by mal podiel ľudí vo veku 65 a viac prekročiť hranicu 21 % (pozri Graf 3). Podobná situácia je napr. v Japonsku alebo Taliansku. V roku 2016 sa obyvatelia vo veku 65 a viac podieľali na celkovej populácii Rakúska 18 %.²³ Napr. už spomínané starnutie zdola je prípadom viacerých európskych krajín, nie len Slovenska. „Prvými krajinami, ktorým klesol podiel obyvateľstva do 14 rokov pod 24 %, boli Nemecko, Rakúsko, Luxembursko a Švédsko.“²⁴

Graf 3: Veková pyramída obyvateľstva Rakúskej republiky v roku 2015

Prameň: Štatistický úrad Rakúska.

Ako je znázornené na Grafe 3, najväčšiu skupinu obyvateľstva predstavujú obyvatelia vo veku viac ako 40 rokov. Táto štatistika zohľadňuje celkové obyvateľstvo, no nezaznamenáva príspevok migrácie. Pre Rakúsko má fenomén migrácie dlhodobý charakter, pretože práve Rakúsko je cieľovou krajinou príchodu imigrantov v podstatných množstvách.

Tabuľka 1: Migrácia v Rakúsku v jednotlivých rokoch

	Imigrácia	Emigrácia	Saldo		Imigrácia	Emigrácia	Saldo
2002	108125	74831	33294	2009	107523	90470	17053
2003	111869	71996	39873	2010	112691	91375	21316
2004	122547	71721	50826	2011	124619	93914	30705
2005	114465	70133	44332	2012	140358	96561	43797
2006	98535	74432	24103	2013	151280	96552	54728
2007	106470	81000	25470	2014	170115	97791	72324
2008	109713	85063	24650	2015	214410	101343	113067
					Imigrácia	Emigrácia	Saldo
			Suma		1792720	1197182	595538

Prameň: Štatistický úrad Rakúska.

²² WIENER ZEITUNG (2016): Österreich wächst.

²³ DIE PRESSE (2016): Österreich wird ab 2024 zu „superaltem“ Land.

²⁴ KÁČEROVÁ, M. – ONDAČKOVÁ, J. (2015). Proces starnutia populácie Slovenska v európskom kontexte, s. 48.

Napríklad len v roku 2015 bol čistý prílev imigrantov na úrovni 113 tis., čo predstavuje väčší počet než celkový počet rakúskych obyvateľov vo veku 27 rokov (pozri Tabuľku 1). Z dostupných údajov Rakúskej štatistickej služby (2002 – 2015) je zrejmé, že počas tohto obdobia čistý prílev predstavoval takmer 600 tisíc. Táto skutočnosť naznačuje, že prírastok obyvateľstva Rakúska v tomto období takmer výlučne pozostával z prílevu imigrantov (pozri Graf 4), a to spomíname len čistý prílev.

Graf 4 ukazuje, ako sa vyvíjalo obyvateľstvo Rakúska od roku 1527 do roku 2015.

Graf 4: Vývoj počtu obyvateľstva Rakúskej republiky od roku 1527

Prameň: Štatistický úrad Rakúska.

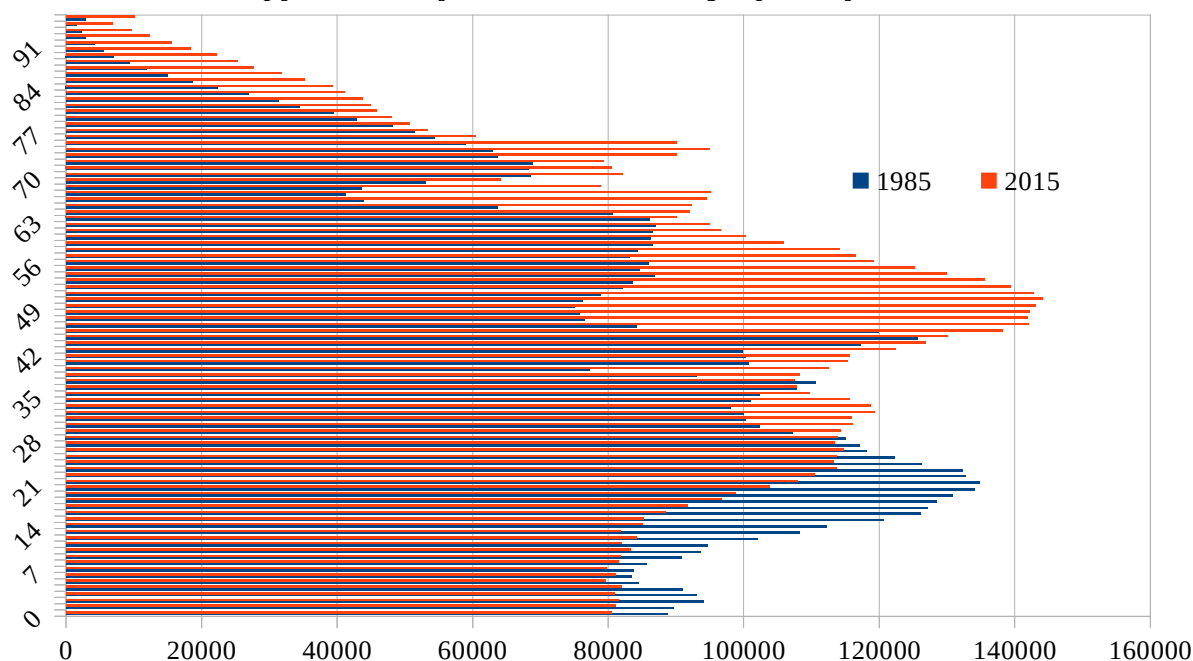
Z grafu je zrejmé, že najrazantnejší nárast populácie Rakúska prebiehal približne od polovice 19. storočia. Za 488-ročný vývoj, ktorý graf zobrazuje, došlo k výraznej zmene počtu obyvateľstva, a to smerom nahor, pričom tempo rastu nebolo konštantné. Za podmienky podobného vývoja aj do budúcnosti možno predpokladať, že počet obyvateľov Rakúska čoskoro prekročí hranicu 9 miliónov. Takisto treba zdôrazniť, že určitý podiel na tomto prírastku bude s najväčšou pravdepodobnosťou možné pripísať migračným tendenciám.

2.3 Komparácia Slovenska a Rakúska

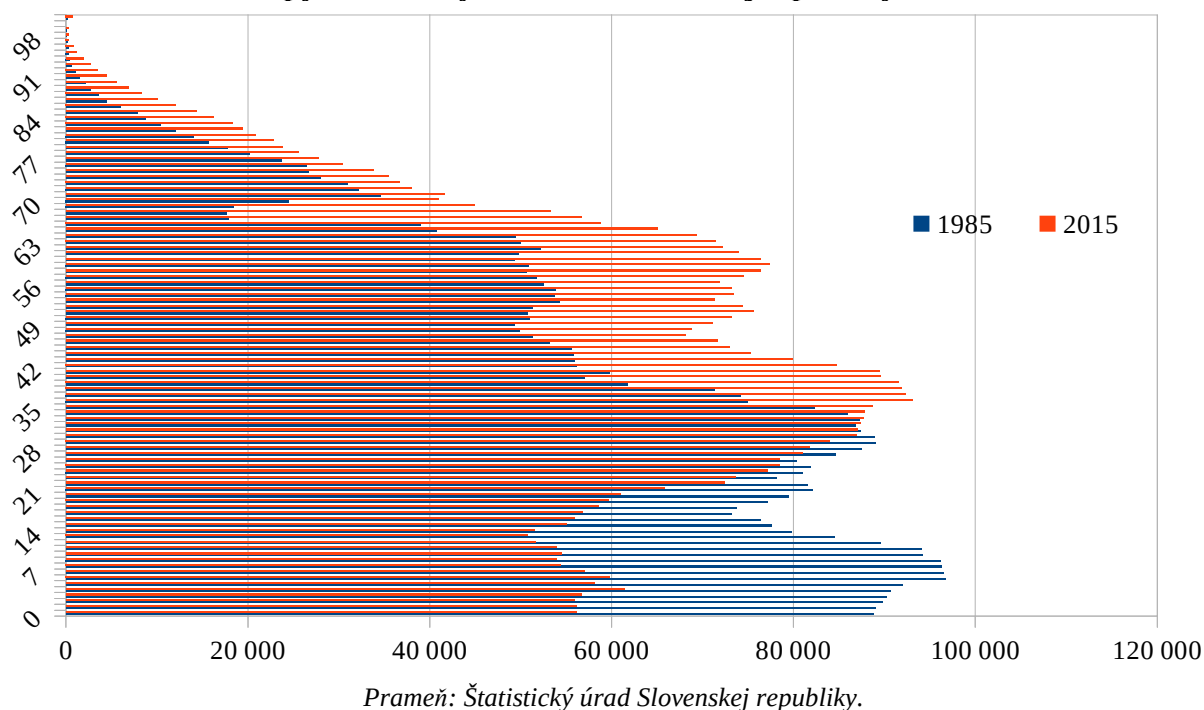
Pre potrebu porovnania vývoja demografickej pyramídy na Slovensku a v Rakúsku sme využili dostupné údaje štatistických úradov, aby sme mohli graficky znázorniť zmenu počas posledných 30. rokov, čiže obdobie medzi rokmi 1985 a 2015 (pozri Graf 5 a 6).

Na nasledujúcich grafoch je vidieť, že objektívnou tendenciou pre obidve tieto krajiny je starnutie populácie. Je badateľný posun toho, čo bolo „spodkom pyramídy“ smerom hore. Existujú však aj určité odlišnosti. Napríklad v prípade Slovenska ešte 30 rokov dozadu mala demografická pyramída robustnú osnovu, ktorá sa práve v súčasnosti presunula do produktívneho veku (Graf 6). Rakúsko je v tomto smere ešte v „pokročilejšom“ stave. Môžeme povedať, že súčasný stav demografickej pyramídy na Slovensku je podobný stavu, ktorý bol v Rakúsku pred tridsiatimi rokmi (pozri Graf 5 modrá farba a Graf 6 červená farba histogramu).

Graf 5: Veková pyramída obyvateľstva Rakúskej republiky v rokoch 1985 a 2015

Graf 6: Veková pyramída obyvateľstva Slovenskej republiky v roku 1985 a 2015

Keďže skúmané dva štáty majú veľmi podobné charakteristické črty, je možné predpokladať, že budúci vývoj demografickej pyramídy na Slovensku bude kopírovať tendenciu posledných tridsiatich rokov v Rakúsku. Treba si samozrejme uvedomovať aj faktor, že Rakúsko v tomto období prijalo veľmi veľký počet prisťahovalcov, čo im umožnilo zachovať kladné hodnoty rastu populácie (+600 tis za 12 rokov).

Celkom logicky nasleduje otázka migračného salda v Slovenskej republike. Aká je kvantitatívna situácia s prisťahovalectvom v Slovenskej republike? Je zrejmé, že demografický problém starnúceho Rakúska sa z časti rieši početným prisťahovalectvom (pozri Tabuľku 1).

V tabuľke 2 uvádzame údaje Slovenského štatistického úradu o počtoch osôb prisťahovaných na Slovensko a vystťahovaných na trvalý pobyt do zahraničia.

Tabuľka 2: Migrácia v Slovenskej republike v jednotlivých rokoch

	Imigrácia	Emigrácia	Saldo	rok	Imigrácia	Emigrácia	Saldo
1993	9106	7355	1751	2010	5272	1889	3383
1995	3055	213	2842	2011	4829	1863	2966
1996	2477	222	2255	2012	5419	2003	3416
1997	2303	572	1731	2013	5149	2770	2379
1998	2052	746	1306	2014	5357	3644	1713
1999	2072	618	1454	2015	6997	3870	3127
2000	2274	811	1463	2016	7686	3801	3885
					Imigrácia	Emigrácia	Saldo
				Celkovo	64048	30377	33671

Prameň: Štatistický úrad Slovenskej republiky.

Celkovo sa na Slovensko za obdobie viac než dvadsiatých rokov prisťahovalo na trvalý pobyt takmer o 34 tisíc osôb viac než sa vystťahovalo. Z toho salda tvoria 23 % obyvatelia pôvodom z Českej republiky. Pri komparácii migračných kvantitatívnych údajov Slovenskej a Rakúskej republík je zrejmé, že v absolútnych hodnotách slovensko prijíma niekoľkonásobne menej prisťahovalcov než Rakúsko (600 tis. v Rakúsku oproti 34 tis. za dlhšie obdobie na Slovensku). Keby boli dostupné údaje za Rakúsko za dlhšie obdobie, rozdiely v saldách by boli ešte výraznejšie.

Ako sme už vyššie spomínali, spomaľovanie rastu populácie na Slovensku si bude žiadať určité riešenia. Zostáva však otvorenou otázka akceptovateľnosti migračných tokov, vzhľadom na aktuálne politické tendencie.

Záver

V súčasnosti sa pozornosť mnohých autorov upriamuje na demografické trendy, pričom sú tieto skúmané v rozličných kontextoch. Hlavnou intenciou tohto článku bolo poukázať na aktuálny demografický vývoj dvoch stredoeurópskych republík, a síce Slovenska a Rakúska. Aktuálne vykazuje obyvateľstvo oboch krajín rastúce tendencie, pričom možno do určitej miery zvyšovanie počtu obyvateľstva pripísať migrácii. Dôležitým aspektom populačného vývoja (nielen) daných krajín je starnutie obyvateľstva a s tým spojené znižovanie podielu detí na populácii a, naopak, vyššie zastúpenie starších ročníkov. Graficky tento vývoj výborne znázorňujú tzv. populačné pyramídy, resp. zmeny v ich tvare v rámci sledovaného obdobia.

Za prínosné považujeme zistenie, že vekové zloženie populácie Rakúska (a teda aj tvar populačnej pyramídy) spred 30 rokov je takmer identický so súčasným stavom na Slovensku. Ide najmä o zastúpenie detskej zložky na obyvateľstve, ktorá sa v Rakúsku za posledných 30 rokov takmer nezmenila, avšak v prípade Slovenska došlo k jej výraznému zníženiu. Nazdávame sa teda, že za predpokladu kultúrnych a historických podobností skúmaných krajín možno pri predpovedaní budúceho vývoja jednej krajiny do určitej miery vychádzať z minulého vývoja druhej krajiny. Túto premisu je možné vo všeobecnosti aplikovať na krajiny, ktoré majú podobný kultúrny profil a spoločné dejiny.

Zmeny vo vekovej štruktúre populácie so sebou prinášajú značné tlaky na sociálne a dôchodkové systémy národných ekonomík. Práve z tohto dôvodu je žiaduce zdôrazniť potrebu sledovania demografických zmien príslušnými orgánmi, ako aj nutnosť prijatia relevantných opatrení.

Na záver považujeme za potrebné podotknúť, že v príspevku nám išlo len o stručné načrtnutie aktuálneho a predpokladaného stavu populácie. Pomocou dostupných údajov by bolo možné

uvažovať napr. so širším časovým horizontom, prípadne aplikovať nami použitú metodiku na inú dvojicu alebo skupinu krajín či regiónov. V našom prípade sa jedná o geograficky aj kultúrne relatívne príbuzné krajiny; v iných prípadoch by zistenia mohli indikovať oveľa markantnejšie rozdiely vo vývoji.

Použitá literatúra:

1. AIGNER – WALDER B. (2014). Effects of the Demographic Changes on Private Consumption: An Almost Ideal Demand System Analysis for Austria. In: *Journal of Economic and Social Studies*, Vol. 5, 1/2015, s. 33-57. ISSN 1986-8502.
2. BOTLÍK, J. (2015). Efektívni nástroje predikcie migračných toků v EU. In: *Zborník príspevkov zo 16. medzinárodnej vedeckej konferencie*, 2015, roč. 16, s. 100-114. ISBN 978-80-225-4219-7.
3. DIE PRESSE (2016): Österreich wird ab 2024 zu "superaltem" Land. [online]. In: *Die Presse*, 1. 6. 2016. [Citované 8. 3. 2017.] Dostupné na internete: <http://diepresse.com/home/panorama/oesterreich/5000404/Oesterreich-wird-ab-2024-zu-superaltem-Land>
4. DATACUBE (2017). <http://datacube.statistics.sk/TM1Web/TM1WebLogin.aspx>.
5. DIMIAN, G. C., ILEANU, B. V., & ACELEANU, M. I. (2016). Aging and Economic Competitiveness in the Core of "North Euro-Zone". In: *Engineering Economics*, 27(3), 253-263. ISSN 1392-2785.
6. GALANSKÁ, N. – KRKOŠKOVÁ, Z. (2016). Analýza sociálneho kapitálu cudzincov v krajinách Vyšehradskej skupiny. In: *Zborník vedeckých prác*, 2016, roč. 15, s. 134-142. ISBN 978-80-225-4281-4.
7. GREŠŠ, M. (2012). Demografický vývoj Európy. In: *Zborník príspevkov z 13. medzinárodnej vedeckej konferencie*, 2012, roč. 13, s. 183-189. ISBN 978-80-225-3559-5.
8. GREŠŠ, M. (2011). Analysis of Population Dynamics in World Economy. In: *Rossija i mirovoje soobščestvo v kontekste postkrizisnogo razvitija*, 2011, s. 137-149. ISBN 978-5-8461-0176-8.
9. HEINECK G. (2012). The Relationship between Religion and Fertility: Evidence from Austria. In: *Homo Oeconomicus* 29(1) 2012, s. 73-94. ISSN 0943-01480.
10. KÁČEROVÁ, M. – ONDAČKOVÁ, J. (2015). Proces starnutia populácie Slovenska v európskom kontexte. In: *Slovenská štatistika a demografia*, 2015, roč. 25, č. 3, s. 44-58. ISSN 1339-6854.
11. STATISTIK AUSTRIA (2017). Population. [online]. In: *Statistik Austria*, 2017. [Citované 8. 5. 2017.] Dostupné na internete: http://www.statistik.at/web_en/statistics/PeopleSociety/population/index.html.
12. STATISTIK AUSTRIA (2016). Demographisches Jahrbuch 2015. Viedeň: Verlag Österreich GmbH, 2016. ISBN 978-3-903106-26-0.
13. STATISTIK AUSTRIA (2017). Bevölkerung im Jahresdurchschnitt. [online]. In: *Statistik Austria*, 2017. [Citované 08. 03. 2017.] Dostupné na internete: https://www.statistik.at/web_de/statistiken/menschen_und_gesellschaft/bevoelkerung/bevoelkerungsstand_und_veraenderung/bevoelkerung_im_jahresdurchschnitt/index.html.
14. ŠPROCHA, B. (2015). Vekové zloženie obyvateľstva v Slovenskej republike a krajoch a jeho prognóza do roku 2030. In: *Slovenská štatistika a demografia*, 2015, roč. 25, č. 3, s. 7-21. ISSN 1339-6854.
15. ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY (2016): *Hlavné trendy populačného vývoja v SR v roku 2015*. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2016. ISBN 978-80-8121-520-9.
16. WIENER ZEITUNG (2016): Österreich wächst. [online]. In: *Wiener Zeitung*, 02.02.2016. [Citované 8. 3. 2017.] Dostupné na internete:

http://www.wienerzeitung.at/nachrichten/oesterreich/chronik/798790_Oesterreich-waechst.html.

17. WINTER-EBMER, R., & ZWEIMÜLLER, J. (1999). Do immigrants displace young native workers: The Austrian experience. In: *Journal Of Population Economics*, 12(2), 327. ISSN 09331433.

Kontakt:

Mgr. Michaela Čiefová

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: michaela.ciefova@euba.sk.

Ing. Leonid Raneta, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: leonid.raneta@euba.sk.

DIALOGUE OF THE EUROPEAN UNION WITH CHURCHES AND RELIGIOUS ASSOCIATIONS OR COMMUNITIES

Valéria Terézia Dančiaková

Evanjelická bohosloveská fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, Bartókova 8,
811 02 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: danciakova@fevth.uniba.sk

The article introduces the legal and institutional frame for the realization of the dialogue between the institutions of the European Union and the churches and religious associations or communities as it is established under the Article 17 of The Treaty on the Functioning of the European Union. In short, the article also introduces forms in which the dialogue takes place, as well as the main parties in the dialogue. For the complex evaluation of the importance of the dialogue, it is also important to mention the problem and level of secularization of Europe in relation to the influence of the churches on citizens of member states. At the end, the article evaluates the overall importance of the dialogue in the European Union as well as in the European society facing new social challenges connected with multiculturalism.

Key words: dialogue, European Union, Article 17, church, secularization

JEL: K33, Z12

Introduction

In spite of the fact that independence of the European Union (further only “EU”) from churches is declared, the EU is not able to prevent contact with churches, as they still have a significant impact on European society. This is caused by the fact that there are churches and church organizations, which are considered subjects of the international law, that even establish diplomatic relations, as well as by the fact that the churches have a tendency to group in supranational associations to enforce their interests on the international scene, and thus, to influence the creation of values and progress of society.

A Complete separation of European society from churches is not possible, since its culture, values and history, undoubtedly stands on its Christian heritage, which has influenced all aspects of the life of the European citizens for almost 2 000 years. The values, that Christianity created during this lengthy period, are to a significant extent the values that the European population shares to this day. This is especially visible in the reactions of EU citizens to the legislation adopted by its institutions. This result either in a convulsory attempt to keep traditional values, or to reevaluate them creatively, modify them or to broaden to new aspects of the society and everyday life. Often, this is happening in accord with demonstrating the Christian love for one’s neighbor, which is recast in the attempt to protect basic human rights and freedoms.

The aim of this paper is to introduce the dialogue of the European Union with churches and religious associations or communities under Article 17 of the treaty on the Functioning of the European Union. To fulfill this aim we will shortly discuss the level of secularization of European society, as it was addressed by different scholars. Then we will introduce the legal and institutional frame for the dialogue, within which we will analyze article 17 as the basis for the dialogue. In the conclusion, we will summarize the information to evaluate the importance of the dialogue between the European Union and churches and religious associations or communities.

1. Secularization in European countries

To evaluate the importance of the dialogue of the European Union with the churches and religious associations or communities, it is needed, firstly, to respond to the issue of the secularization of European society. The attempt to decrease the influence of the churches on society and especially on the state and its institutions is becoming more and more notable. One of the features of this process

is the separation of church and state. The other feature is declaring independence from any ideology, religious or other, which we can notice in many constitutional documents of different states, which *is* also the case of the European Union and its founding treaties, as they barely mention churches and religious communities.

Many see the role of churches in European society rapidly decreasing. In light of this trend, it is appropriate to mention the opinions of a few authors on this matter. Halman and Draulas state that *“the sharply declining levels of church attendance in Europe are often regarded as evidence that this part of the world is being secularized.”*¹ On the other hand Hollinger, Haller and Valle-Hollinger *argue* that *„in Europe religious institutions have lost much of their former influence and religious practice and belief have both declined in the course of the twentieth century.”*² Voas is talking writing about *„fuzzy fidelity”, when people can keep loyalty to tradition, without being regular church-goers.*³ These are few out of many opinions on the level of secularization, and in general the thesis of decreasing influence of the churches is very popular among many authors, since some, such as Haynes state that *„Europe has been regarded as a model of the secularisation process, which implies that the presence of religion diminishes in everyday life and the sacred “[e]ventually becomes socially and politically marginal.”*⁴ In spite of the popularity of the secularization thesis, it cannot be said, that Europe is becoming atheistic area, which is also caused by the variety of states that form the EU and their church-state relations. According to Fox, there are *„two different concepts of secularisation (when people become less religious, and when the influence of religion declines, due to the moving of religion from the public to the private domain), but he admits that there is no agreement that this process is happening.”*⁵ The fact remains, that only with great difficulty, would we find such a society in Europe, where Christianity would solely be a private affair, and churches would not have any voice, with which they would be able to influence society. Moreover, even if religion moves to the private sphere, *“it continues to influence policy because many modern ideologies that influence policymaking have religious origins [...] Such influence is often indirect but nonetheless important.”*⁶ Beside this, the influence of the churches became particularly visible after the expansion of the EU after the year 2 000, when such states have been accepted to the EU, in which religion continues to maintain its influential role. Different sociological factors point to the key role of the churches, since *„most Europeans regard themselves as belonging to a particular denomination. Confidence in the church is also high. Very negative assessment (no confidence at all) of churches has been registered only in four countries”*⁷, Czech Republic (39 %), France, Bulgaria and Slovenia (the last three between 26 – 30 %).⁸

We also find opposite opinions on this secularization. According to Stark, *“there has been no demonstrable long-term decline in European religious participation. Participation has changed from time to time, but it was low in western and northern parts of Europe many centuries before the 21st century.”*⁹ As Mudrov reminds, *„even in more secularised societies Churches can find their way to exert an influence and the chance not to be fully excluded from the public space.”*¹⁰ Habermas explains this situation in a way, that *„churches and religious organisations are increasingly assuming the role of “communities of interpretation” in the public arena of secular societies. They can attain influence on public opinion and will formation by making relevant contributions to key issues,*

¹ HALMAN L, DRAULAS V. (2006): How secular is Europe, p. 263.

² HOLLINGR, F., HALLER, F., VALLE-HOLLINGER, A. (2007): Christian religion, society and the state in the modern world, p. 133.

³ VOAS, D. (2009): The Rise and Fall of Fuzzy Fidelity in Europe, p. 167.

⁴ HAYNES, J. (2010): Religion in International Relations

⁵ FOX, J. (2001): Religion as an Overlooked Element of International Relations, p. 56.

⁶ FOX, J. (2001): Religion as an Overlooked Element of International Relations, p. 59.

⁷ MUDROV, S. A. (2014): Patterns of Cooperation between churches and the European Union, p. 63.

⁸ EC. (2008): Social values, Science and Technology

⁹ STARK, R. (1999): Secularisation, R.I.P, p. 254.

¹⁰ MUDROV, S. (2011): The Christian Churches as Special Participants in European Integration, p. 367.

irrespective of whether their arguments are convincing or objectionable.”¹¹ Beside this, we also notice the institutional presence of the churches at the international level in the form of various organizations, which interact with European institutions on different social issues. At the same time „it seems plausible that churches do not act primarily for self-centered aims, but mainly in reflection of more common interests or the ideals they support.”¹² the presence of churches’ representations and other Christian organizations in Brussels allows churches to influence decision-making by their own means, especially if they work together. This common work is often conducted through various ecumenical institutions.”¹³

In the European Union, we can find a wide range of relations between states and churches that operate within their territory. This may result in a situation, where the partner of the dialogue is also a church that is not registered in another member state.

Does the European union has an opportunity to initiate global secularization on the central level? We can find an answer for this question in Article 17 of the TFEU, in the first paragraph, where it is written: „*The Union respects and does not prejudice the status under national law of churches and religious associations or communities in the Member States.*“ With this statement, the EU itself limited its possibility to influence the level of secularization of society, since the possibility to manage this issue was left in the competence of the member states respecting their status. Thanks to this freedom, we can find different arrangements of state-church relations in the Europe, starting with quite secular France and ending with the states of the former eastern bloc, where the influence of the church on society is still very strong.

2. The Dialogue

As Jansen states, „*the Treaties establishing the European Community and the European Union make no mention of churches or religious communities, and have been described as being ‘church-blind’.*”¹⁴ At the same time, the Article 17 of TFEU represents a certain exception to this general statement, where it is written: „*The Union respects and does not prejudice the status under national law of churches and religious associations or communities in the Member States. The Union equally respects the status under national law of philosophical and non-confessional organizations.*”¹⁵

„*Dialogue between political institutions and religious communities is a significant element of participatory democracy based on the distinction between the competences of the political institutions and of the religious communities.*”¹⁶ The dialogue between churches and European institutions began shortly after signing the Roman Treaties. In 1970, the Holy See established diplomatic relations with the European communities. Later, based on the initiative of the president of the Commission, a regular dialogue, with organizations as European Ecumenical Commission for Church Society or Commission of the Bishops’ Conferences of the European (further just „COMECE“), started to take place. „*Alongside these formalised exchanges, European Churches have directly, through their representative offices, diplomatic representations and Bishops’ Conferences, as well as through their European organisations and networks, developed a range of dialogical relationships with EU officials on a wide array of issues.*”¹⁷

Connected to the relationship between the EU and religion is also the unsuccessful attempt to accept a Constitutional Treaty, which would be a constitutional document for the EU. Even the preparatory works were met with discussion, especially about the character of the preamble to the treaty, and whether it should mention the religious and particularly Christian heritage, which the

¹¹ HABERMAS, J. (2008): Notes on Post-Secular Society, p. 20.

¹² CEC. (2003): Values and Principles for the Building of Europe 2003

¹³ MUDROV, S. A. (2014): Patterns of Cooperation between churches and the European union, p. 64.

¹⁴ JANSEN, T. (2000): Europe and Religions, p. 103.

¹⁵ Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union, 2012 O.J. C 326.

¹⁶ COMECE, CSC, CEC. (2010): Article 17 of the Treaty on the Functioning of the European Union , p. 1.

¹⁷ COMECE, CSC, CEC. (2010): Article 17 of the Treaty on the Functioning of the European Union , p. 2.

Roman-Catholic church demanded.¹⁸ Meanwhile, bishops argued that the values of the EU, as well as the Charter of Fundamental Rights, were inspired by Judeo-Christian view of the humanity, and such an appeal to its Christian heritage would make it possible for the citizens to identify with the values of the European Union. They also stressed the fact, that the constitution should acknowledge openness and distinctiveness connected with the name of God.¹⁹ It is understandable that the supporters of secularization would oppose such a view. The result was a reading that referred to the spiritual impulse, as well as to the movements as Enlightenment, but eliminated any mention of Christianity. This was criticized not only by the Roman Catholic Church, but also by a few member states.²⁰ Hungarian representative József Szajer, in his speech in European Convention in February 2007, argued: “We Europeans know it very well that the Judeo-Christian culture is at the very foundation of our idea of a common Europe.”²¹ The result of long debates was an expression, which after the unsuccessful ratification of the constitutional document, was inserted into the Treaty on the European Union:²² „DRAWING INSPIRATION from the cultural, religious and humanist inheritance of Europe, from which have developed the universal values of the inviolable and inalienable rights of the human person, freedom, democracy, equality and the rule of law.“ This version represents a „consensus view of the Member States in relation to the role of religion in the Union’s constitutional order.“²³

The problem of the discussions was the defensive character of the initiative, as well as unsystematic and insufficient intensity of the discussion and the preparatory works. Another factor was the fact, that an article like this stresses the constitutional character of the Constitutional Treaty, which might have discouraged some governments, and at the end the demands for strict interpretation of the principle of secularism on the part of some governments played its role, too. Article 17, as the result of these discussions is, thus, „something of a breakthrough in terms of clarifying relations between the churches and religious communities and the European Union and its institutions, even if it confines itself to the question of legal status and makes no reference to the place or role of the churches and religious communities.“²⁴ The trouble is that the article deals neither with the issue of legal status, nor the task and the place of the churches and religious associations, which, according to Jansen, would definitely be in the interest of the European unification, as well as the EU itself as the churches are main partners in many areas, in which the European Commission (further just „EC“) itself is involved in the process of policy making and creation of different projects.

Concerning the dialogue itself, as it is realized under the Article 17 of TFEU, it enables the churches to function as critical observers of the activities of the EC and the European Parliament, and their aim is to be informed about the decision-making processes in these bodies, and, in the necessary cases, when these processes concern their interests, to use their influence. In this way, the churches function as organizations that represent the civil society and try to promote their interests against the parliament and commission as a lobby group.

Beside the practical cooperation, „the churches and religious communities want to establish a dialogue with the European Commission on the meaning, spiritual direction and ethical dimension of European unification and the policies developed in this context.“²⁵ This is not only a one-sided relationship, where the whole initiative comes from the churches, but the contribution of the dialogue is valued also by the EC, especially when balancing the ethical dimension in the decision-making process.

¹⁸ COMECE. (2005): The treaty establishing a constitution for Europe.

¹⁹ COMECE. (2002): Future Of Europe.

²⁰ McCREA, R. (2009): The Recognition of Religion, p. 4.

²¹ McCREA, R. (2009): The Recognition of Religion, p. 5.

²² Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union, 2012 O.J. C 326

²³ McCREA, R. (2009): The Recognition of Religion, p. 5.

²⁴ JANSEN, T. (2000): Europe and Religions, p. 108.

²⁵ JANSEN, T. (2000): Europe and Religions, p. 104.

3. Implementation of the Article 17 of the TFEU

The primary law of the European Union is based on two treaties, The Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. Both treaties scarcely mention religion, which is caused by the effort of the EU to remain ideologically neutral. The two most important places, that mention religion, are the Preamble of the Treaty on the European Union, that was already mentioned, which states: „*DRAWING INSPIRATION from the cultural, religious and humanist inheritance of Europe, from which have developed the universal values of the inviolable and inalienable rights of the human person, freedom, democracy, equality and the rule of law.*“²⁶ Thus the treaty refers to religion as the basis for today's European society, but, at the same time, avoids mentioning Christianity as a concrete form of religion, which undoubtedly formed the European society. This may reflect the fact, that currently Christianity is not the only religious system, whose influence can be felt in Europe, and not all the citizens of the EU regard themselves as Christians. As a result of this, during the preparation of the text of the Constitutional Treaty, „*concerns were expressed that a reference to the Christian heritage of Europe in the Constitutional Treaty would imply the exclusion of non-Christian minorities present on the continent.*“²⁷

The next, and for the dialogue the most important, place, where religion is mentioned is Article 17 of the Treaty on the Functioning of the European Union. This article is the basis for the realization of the dialogue of the European Union with churches and religious associations or communities, but also with philosophical and non-confessional organizations. The article states:

1. „*The Union respects and does not prejudice the status under national law of churches and religious associations or communities in the Member States.*

2. *The Union equally respects the status under national law of philosophical and non-confessional organisations.*

3. *Recognising their identity and their specific contribution, the Union shall maintain an open, transparent and regular dialogue with these churches and organisations.*“²⁸

„Article 17(3) TFEU provides a legal basis for the active participation of churches and religious communities in shaping the process of European integration by acknowledging their special identity and their specific contribution.“²⁹ The need for such contact is also expressed in a Resolution of the European Parliament, which „*Stresses that, besides dialogue with civil society, there also needs to be an open, transparent and regular dialogue between the Union and churches and religious communities, as provided for by the Treaty of Lisbon.*“³⁰

Directly on the website of the EC, as an institutional body of the EU, which is the main partner for the dialogue with churches and religious associations or communities, as well as philosophical and non-confessional organizations, we can find a document called Guidelines on Implementation of Article 17 TFEU by the European Commission (Guidelines).³¹ In this document the EC defines and analyzes the terms used in the Article 17 in relation to the dialogue, which are open, transparent and regular.

In the introduction, the Guidelines itself stresses, that „*for the first time in EU primary law, the Treaty of Lisbon under Article 17 TFEU explicitly introduces a dialogue between European institutions and churches, religious associations or communities as well as with philosophical and non-confessional organisations ("interlocutors").*“³² We can find similar statement in a joint resolution released by CEC and COMECE to the implementation of the article 17 TFEU, which states, that „*the Lisbon Treaty creates for the first time a dialogue between the EU and churches and*

²⁶ Consolidated Version of the Treaty on European Union, 2012 O.J. C 326

²⁷ FORET, F. (2009): Religion, p. 40.

²⁸ Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union, 2012 O.J. C 326

²⁹ COMECE, CSC, CEC. (2010): Article 17 of the Treaty on the Functioning of the European Union, p. 2.

³⁰ EP. (2008): Report of the European Parliament from 4. December 2009 on Perspectives for developing the civil dialogue under the Treaty of Lisbon (2008/2067(INI))

³¹ EC. (2009): Guidelines on Implementation of Article 17 TFEU by the European Commission

³² EC. (2009): Guidelines on Implementation of Article 17 TFEU by the European Commission, p. 1.

*religious communities in the primary law of the European Union.*³³ According to a document released by COMECE, „Article 17(3) TFEU offers both to the EU and to Churches and religious associations or communities the chance to build on and to enhance the consolidated dialogue practices.“³⁴

According to CEC and COMECE „the notion of “open” refers to three different aspects: good governance, topics of dialogue and its frankness.“³⁵ Report of the European Parliament also pays attention to the openness of the EU institutions: „openness on the part of EU institutions and national, regional and local authorities to dialogue and cooperation with citizens and civil society organisations is a basic prerequisite for the latter's involvement in lawmaking and governance at all levels.“³⁶ This way, „in the context of civil dialogue, the willingness on the part of the EU institutions to work with citizens towards the goal of ‘involvement in the lawmaking and governance’ of the EU.“³⁷ Within the attempt to implement the Guidelines into a specific form of the realization of the dialogue, we can consider the term open in relation to the interlocutors, the themes of the dialogue, as well as the dialogue itself.

The Guidelines directly names certain categories of the interlocutors, that participate in the dialogue, which are the churches and religious associations or communities. On the other hand, the philosophical and non-confessional organizations while the condition is their acknowledgement on the national level, as well as their preservation of European values. A need for registration on union level is absent. On the EU side the participants of the dialogue are its institutions, advisory bodies and agencies. So far, the partners of the dialogue on the side of EU were EC, EP and the Council of the European Union. Relatively open reading of the paragraph 3 of the Article 17 suggests, that also other bodies, that are part of the EU could be the partners of the dialogue. The churches have a long-term and intense experience with the dialogue through institutions like Evangelische Kirche in Deutschland (EKD), Conference of European Churches (CEC) and COEMECE, and many more, which also make effort for its development and further cooperation. At the same time, „these churches, bishops’ conferences and organisations also address the EU institutions on their own behalf in relation to matters of their specific concern.“³⁸

The Guidelines also mentions the themes that can be the subject of the discussion within the dialogue, while their selection is limited only by the fact, that they should be concerned with the agenda of the EU, and they can be proposed either by the EC, or other participants of the dialogue, under the condition that both parties agree. Such a vague formulation helps to maintain the openness of the dialogue, as no issue is excluded from the dialogue. The parties should not choose only the theme together, but the form of the dialogue as well, while the Guidelines stresses out that the choice should take place „in a spirit of constructive mutual understanding“³⁹ Interesting is, that the EC is allowed to decide to not to support a certain initiative, which should not be considered as the breach of the cooperation. From such a statement a question emerges, whether it does not give the EC possibility to avoid discussion on certain topics.

The open dialogue also means, that it should be frank and should allow critical participation of all partners. CEC and COMECE expressed that „in the light of the theological self-understanding of churches and religious communities as well as of the recognition by the Preamble of the TEU for the contribution of religions in the development of universal values, an open dialogue could, inter alia focus on the promotion of these universal values, the respect of human dignity of every human

³³ COMECE, CSC, CEC. (2010): Article 17 of the Treaty on the Functioning of the European Union, p. 2.

³⁴ COMECE. (2010): Dialogue with the EU Institutions, p. 2.

³⁵ COMECE, CSC, CEC. (2010): Article 17 of the Treaty on the Functioning of the European Union, p. 4.

³⁶ EP. (2008): Report of the European Parliament from 4. December 2009 on Perspectives for developing the civil dialogue under the Treaty of Lisbon (2008/2067(INI))

³⁷ COMECE, CSC, CEC. (2010): Article 17 of the Treaty on the Functioning of the European Union, p. 4.

³⁸ COMECE, CSC, CEC. (2010): Article 17 of the Treaty on the Functioning of the European Union, p. 3.

³⁹ EC. (2009): Guidelines on Implementation of Article 17 TFEU by the European Commission, p. 2.

*being, reconciliation and intercultural understanding as well as on the realisation of the principles of subsidiary and solidarity in EU policy.*⁴⁰

The next term characterized by the Guidelines is transparency, which is secured also by the release of information concerning the dialogue on the official website of the EC and additional ways are press releases or press conferences, as well as other communication tools. The churches understand the transparency not only as the demonstration of willingness to release information from the meetings with the institutions of the EU, but according to them, *„the transparency of the dialogue also provides us a chance to promote understanding and acceptance for churches' activities among the general public.*⁴¹ According to the COMECE document the *„transparency is a significant feature of democratic societies and is necessary for all members of society to be able to take part in the political decision-making process and to ensure democratic decisions.*⁴² The Bureau of European Policy Advisers (BEPA), which was in charge of the dialogue after its implementation, characterized the transparency: everyone should have the right to know in every time, who the partners of the dialogue are, and what its aims and results are.⁴³ Thus, the churches do not understand transparency as a burden but as a *„good opportunity to communicate the churches' stance on EU issues to an interested public. It also follows that it provides a good occasion for the EU institutions to explain their views to a wider audience.*⁴⁴

The last term related to the dialogue is regularity of the dialogue. The Guidelines constitutes, that *„the European Commission maintains a regular dialogue with interlocutors at various levels in the form of written exchanges, meetings or specific events.*⁴⁵ The Guidelines invites the participants of the dialogue to contribute to the process of EU policy-making through different writing consultations initiated by the EC. Concerning the particular forms of the dialogue the Guidelines mention that *„this dialogue may be conducted through inter alia informal meetings hosted by the President of the European Commission, bilateral meetings with Commission representatives at all levels and, in particular, meetings with the responsible Adviser for the dialogue with churches, and religious associations or communities as well as philosophical and non-confessional organisations.*⁴⁶ In relation to the regularity of the dialogue, our opinion is that the Guidelines do not characterize sufficiently, what is meant under the term, as the it does not contain the definition of at least minimal interval, within which the dialogue should take place.

The insufficiency of the characterization of the regularity together with the exclusion of the responsibility for declining some requests for dialogued on certain topics, gives the EC the possibility to avoid the realization of the dialogue, or to maintain it in a very restricted way. Also the churches try to appeal to the EU in their resolutions, where they state that any further frame of the dialogue should not fall short of the of the current one. Rather, it should be upgraded and broadened including all levels of cooperation, as working contacts, consultations, and dialogue seminars within high-level meeting of the church organizations and institution of the EU, as well as it should be open to new, as the process of mutual interchange develops. As well, the churches *„would welcome invitations to hearings organised by parliamentary committees in order to be able to present the views of the churches on forthcoming legislative projects and political initiatives.*⁴⁷ Currently, the basis for the dialogue are the annual meetings of the religious leaders with representatives of different EU institution (EC, EP and Council), and the dialogue seminars between EC and the churches

⁴⁰ COMECE, CSC, CEC. (2010): Article 17 of the Treaty on the Functioning of the European Union, p. 4.

⁴¹ COMECE, CSC, CEC. (2010): Article 17 of the Treaty on the Functioning of the European Union , p. 4.

⁴² COMECE. (2010): Dialogue with the EU Institutions, p. 3.

⁴³ BEPA. (2014): Dialogue under Article 17

⁴⁴ COMECE, CSC, CEC. (2010): Article 17 of the Treaty on the Functioning of the European Union , p. 4-5.

⁴⁵ EC. (2009): Guidelines on Implementation of Article 17 TFEU by the European Commission, p. 2.

⁴⁶ EC. (2009): Guidelines on Implementation of Article 17 TFEU by the European Commission, p. 2.

⁴⁷ COMECE, CSC, CEC. (2010): Article 17 of the Treaty on the Functioning of the European Union, p. 5.

(represented by COMECE and CEC) that take place every half a year. „*In addition, organisations representing Churches regularly organise conferences at the European Parliament.*“⁴⁸

Conclusion

Although, the thesis of fierce secularization of society is being promoted today, and the religion is being pushed more and more into the private sphere of individuals, the church is not losing the ability to influence the society completely, since, the members of different religious systems are also members of the civil society. Through their members. The churches can preserve their respective position in the society as well as their influence, since they have the opportunity to influence their members, who reflect their religious conviction to their behavior, for example in their voting decisions. The churches can also mobilize through participation of their members in political parties, who are able to enforce their interests and opinions on parliamentary level.

Beside the influence in the member states, where the churches are registered, they are also able to influence the public opinion on the international level. Many churches and church organizations have their representation in Brussel, and thus, they maintain contact with the institutions of the EU. The strongest plays in this field is the Roman- Catholic Church, which by the means of the holy See as the subject of the international law sui generis establishes diplomatic relations with different states and organizations. Other organizations, too, have strong position, such as CEC, which is the leader among the ecumenical organizations. Just liken the churches on the national level, these organizations, too, are able to enforce their influence as pressure groups, by the means of media or different events, where they represent their activities, values and opinions.

Churches have been partners of the European integration from its beginning, and the cooperation between the European communities and churches existed before the implementation of the Article 17 TFEU, which established the dialogue firmly into the legal and institutional frame of the EU and made it a bit more systematic, although we saw that the article allows the Eu to interpret it in a minimalistic way. On the other hand, such a relatively free regulation provides the enables the churches and religious associations or communities to broaden the communication with the EU on all its institutions, as it is nowhere stated, which should be participants in the dialogue. The only mention is, that the EC is responsible for providing the dialogue.

Out of the practical approach, concerning the influence that the churches still have on the society, it is at least appropriate to maintain such a dialogue on the highest level of the European institutions, as it may help to prevent any conflicts, which may arise out of the lack of communication between the institutions of the EU and different representatives of the civil society. The fact that EC is the institution that prepares the proposition for new legislatives acts, through the dialogue it can also consider the opinions of wider public.

Even if we isolate the religion into the private sphere of every individual, nothing can change the fact, that the teaching of denomination will still form the individual's way of thinking, values and decisions. Religion is a natural part not only of European society, but the humanity as a whole, and that is why, even if we succeed in separating it into the private sphere of our life, we will continue to encounter cultures, in which religion is something, that cannot be left behind the doors of their homes or temples, but is an inherent part of individual's life and forms even the smallest everyday decisions as eating or clothing.

In a culture, where public display of religious affiliation and devotion is becoming an almost undesired phenomenon, there will logically emerge conflicts with cultures, where there is not possible to separate the profane from the sacral. This is exactly the case, where religion, that was a traditional part of our society for thousands of years, can be helpful. In present the ideas of ecumenism and unity in diversity are these, which are dominant among the theologians of most of the denominations, at least in respect to the biggest churches. The idea of interreligious dialogue is being promoted more and more, as well as seeking for that which unites us. The theological education and the piety of the

⁴⁸ COMECE. (2010): Dialogue with the EU Institutions, p. 4.

representatives of different church organization can be helpful in the process of creating mutual understanding and build mutual respect and tolerance, since these are able to understand the unity, which in the life of a believer the sacral and profane creates, and thus, that every step in a life is made before the face of God.

Another reason for the dialogue is, that there are still people in Europe, who consider themselves members of a certain religious group or system. No matter how strong the policy of secularization is and will be promoted in the European society, these people are and will be the citizens of the EU. They, too, should have an opportunity for self-realization, religious freedom (which is also freedom to express one's religion), and the protection of their values, if the European Union is to be really a democratic community, which will establish an example of tolerance, democracy, freedom and mutual understanding and respect for other cultures.

References:

1. BEPA. (2014): *Dialogue under Article 17*: Dialogue with churches, religious associations or communities and philosophical and non-confessional organizations. [online]. European Commission, 2014 [cited 4. 4. 2017]. Available online: http://ec.europa.eu/archives/bepa/activities/outreach-team/dialogue/index_en.htm
2. CEC. (2013): *Dialogue with European Political Institutions*. [online]. European Evangelical Alliance, 2013 [cited 6. 4. 2017] Available online: <http://www.ceceurope.org/dialogue-with-the-eu-institutions/>
3. COMECE. (2005): *The Treaty Establishing a Constitution for Europe*: Elements for an Evaluation. [online]. COMECE, 2005 [cited 19. 11. 2016] Available online: <http://www.unizar.es/euroconstitucion/library/working%20papers/COMECE%202005.pdf>
4. COMECE. (2010): *Dialogue With the EU Institutions*. [online]. COMECE, 2010 [cited 27. 3. 2017]. Available online: http://www.comece.eu/dl/LtnsJmoJKLJqx4KJKJmMJKNO/0_Factsheet_Dialogue_with_EU_EN.pdf
5. COMECE, CSC, CEC. (2010): *Article 17 of the Treaty on the Functioning of the European Union*. [online]. COMECE, 2010 [cited 27. 3. 2017]. Available online: http://www.comece.eu/dl/qkrrJKJKoKkkJqx4KJK/20100521_COMECE-CSC_CEC_joint_position_Art.17.pdf
6. *Consolidated Version of the Treaty on European Union*, 2012 O.J. C 326. [online] Eur-lex, 2010 [cited 19. 11. 2016]. Available online: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:C2010/083/01&from=EN>
7. *Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union*, 2012 O.J. C 326. [online] Eur-lex, 2010 [cited 19. 11. 2016]. Available online: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:C2010/083/01&from=EN>
8. EC. (2008): *Social values, Science and Technology*. [online]. European Parliament, 2008 [cited 19. 11. 2016]. Available online: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_225_report_en.pdf
9. EC. (2009): *Guidelines on the Implementation of Article 17 TFEU by the European Commission*. [online]. European Commission, 2009 [cited 19. 11. 2016]. Available online: <http://www.eurel.info/IMG/pdf/guidelines-implementation-art-17.pdf>
10. EP. (2016): *Dialogue of the EU institutions with religious and non-confessional organisations*. [online]. European Parliament, 2016 [cited 19. 11. 2016]. Available online: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2016/589769/EPRS_ATA\(2016\)58976_9_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2016/589769/EPRS_ATA(2016)58976_9_EN.pdf)
11. FORET, F. (2009): Religion: a Solution or a Problem for the Legitimation of the European Union?. In: *Religion, State and Society*. 2009, Vol. 37, No. 1, pp. 37-50.
12. FOX, J. (2001): Religion as an Overlooked Element of International Relations. In *International Studies Review*, 2001, Vol. 3, No. 3, pp. 53-73.

13. HABERMAS, J. (2008): Notes on Post-Secular Society. In *New Perspectives Quarterly*, 2008, Vol. 25, No. 4, pp. 17-29.
14. HAYNES, J. (2010): *Religion in International Relations: A European Specificity?* Unpublished. USA: University of Aston, 2010.
15. HALMAN, L. – DRAULAS, V. (2006): How secular is Europe? In *The British Journal of Sociology*, 2006, Vol. 57, No. 2, pp. 263-288
16. HOLLINGER, F. – HALLER, F. – VALLE-HOLLINGER, A. (2007): Christian religion, society and the state in the modern world. In *Innovation*, 2007, Vol. 20, No. 2, pp. 133-154.
17. JANSEN, Thomas. (2000): Europe and Religions: the Dialogue between the European Commission and Churches or Religious Communities. In: *Social Compass*, 2000, Vol. 47, No. 1, pp. 103-112
18. McCREA, R. (2009): The Recognition of Religion within the Constitutional and Political Order of the European Union. In: *LEQS*, 2009, Paper No. 10
19. MUDROV, Sergei A. (2011): The Christian Churches as Special Participants in European Integration. In: *Journal of Contemporary European Research*, 2011, Vol. 7, No. 3, pp. 363-379
20. MUDROV, Sergei A. (2014): Patterns of Cooperation between Churches and the European Union: Representations, Dialogue, and Influence. In: *The Review of Faith & International Affairs*, 2014, Vol. 12, No. 4, pp. 62-75
21. STARK, R. (1999): Secularization, R.I.P.. In *Sociology of Religion*, 1999, Vol. 60, No. 3, pp. 249-273.
22. STEVEN, Martin. (2009): Religious Lobbies in the European Union: from Dominant Church to Faith-Based Organisations? In: *Religion, State & Society*, 2009, Vol. 37, No. 1/2, pp. 182-191
23. EP. (2009): *Report of the European Parliament from 4. December 2009 on Perspectives for developing the civil dialogue under the Treaty of Lisbon (2008/2067(INI))*. [online]. European Parliament, 2009. [cited 6. 4. 2017]. Available online: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2009-0007+0+DOC+XML+V0//SK>
24. *Values and Principles for the building of Europe (2003)*. Athens: Apostoliki Diakonia of the Church of Greece
25. VOAS, D. (2009): The Rise and Fall of Fuzzy Fidelity in Europe. In *European Sociological Review*, 2009, vol. 25, No. 2, pp. 155-168.

Contact:

Mgr. Valéria Terézia Dančiaková

Evanjelická bohosloveská fakulta

Univerzita Komenského v Bratislave

Bartókova 8

811 02 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: danciakova@fevth.uniba.sk

UPLATŇOVANIE VÝDAVKOVÉHO A DLHOVÉHO PRAVIDLA V RÁMCI SGP

Michal Držka

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: michal.drzka.fmv@gmail.com

V dôsledku dlhovej krízy došlo k podstatným reformám doterajšieho rámca riadenia fiškálnej politiky členských štátov EÚ. Zavedený bol európsky semester, prijaté boli nové legislatívne akty ako six-pack a two-pack a neskôr bola do SGP zapracovaná aj istá flexibilita. Cieľom príspevku je na základe empirickej analýzy dať preskúmať funkčnosť nového rámca SGP. Zameriame sa na posúdenie adekvátnosti referenčných hodnôt pre deficit a verejný dlh. Záverom je zistenie pretrvávajúcich nedostatkov v stanovení referenčných hodnôt pri posudzovaní plnenia SGP zo strany členských štátov. Zároveň sa prikláňame k využívaniu výdavkového pravidla ako jedného z kľúčových indikátorov pre posudzovanie fiškálnej disciplíny členských štátov.

Kľúčové slová: Pakt stability a rastu, výdavkové pravidlo, deficit, verejný dlh, flexibilita

As a result of the debt crisis, there has been substantial reforms of the fiscal governance framework of the EU Member States. The European semester was introduced, new legislative acts were adopted as Six-pack and Two-pack and later flexibility was incorporated into the SGP. The aim of the paper is to analyse the functionality of the new SGP framework based on empirical data analysis. We will focus on assessing the adequacy of deficit and government debt benchmarks. The conclusion is a finding of persistent shortcomings in the setting of benchmarks for assessing the implementation of the SGP by Member States. At the same time, we are inclined to use of the expenditure benchmark as one of the key indicators for assessing the fiscal discipline of Member States.

Key words: Stability and Growth Pact, expenditure benchmark, deficit, public debt, flexibility

JEL: F45

Úvod

Dohoda o znení Paktu stability a rastu (SGP) bola dosiahnutá v roku 1997 a už vtedy boli kritike podrobné dve základné referenčné hodnoty pre výšku verejného dlhu (60 % HDP) a úroveň deficitu rozpočtu (–3 % HDP). Odvtedy rámec SGP prešiel viacerými podstatnými úpravami. V roku 2005 bolo zavedené sledovanie štrukturálneho salda, no podstatná revízia SGP nastáva až po roku 2008 v dôsledku bezprecedentnej dlhovej krízy v eurozóne. Potreba koordinovania a monitorovania fiškálnej politiky členských štátov už nebola len politickým odkazom, ale stala sa existenciálnou otázkou pre zachovanie a fungovanie eurozóny. Dôkladné sledovanie a hodnotenie fiškálneho vývoja v rámci preventívnej a korektívnej časti SGP sa od roku 2008 stalo realitou. Zároveň do SGP boli v rokoch 2011 a 2013 inkorporované nové prvky, ktoré prinieslo schválenie novej legislatívy EÚ v rámci legislatívnych balíkov six-pack a two-pack.¹

Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že revízia SGP po roku 2008 znamená jednak kvalitatívny posun v oblasti monitorovania a koordinovania fiškálnej politiky ČŠ EÚ ako aj značné rozšírenie pôsobnosti EÚ v oblasti rozpočtovej disciplíny a verejných financií.² Aktuálne, po uplynutí istej doby od implementovania reforiem SGP, je vhodné podrobiť nový rámec hodnoteniu jeho efektívnosti a funkčnosti. To je i cieľom predkladaného príspevku.

V prvej časti sa venujeme sledovaniu pokrízového vývoja a fiškálnej konsolidácii v EÚ. Analyzovať budeme vývoj fiškálnych ukazovateľov SGP ako aj zaradenie krajín v rámci preventívnej a korektívnej časti SGP. V druhej a tretej časti priblížime fungovanie výdavkového pravidla

¹ DE GRAUWE, P.; JI, Y.(2012): From Panic-Driven Austerity to Symetric Macroeconomic Policies in the Eurozone, s. 33.

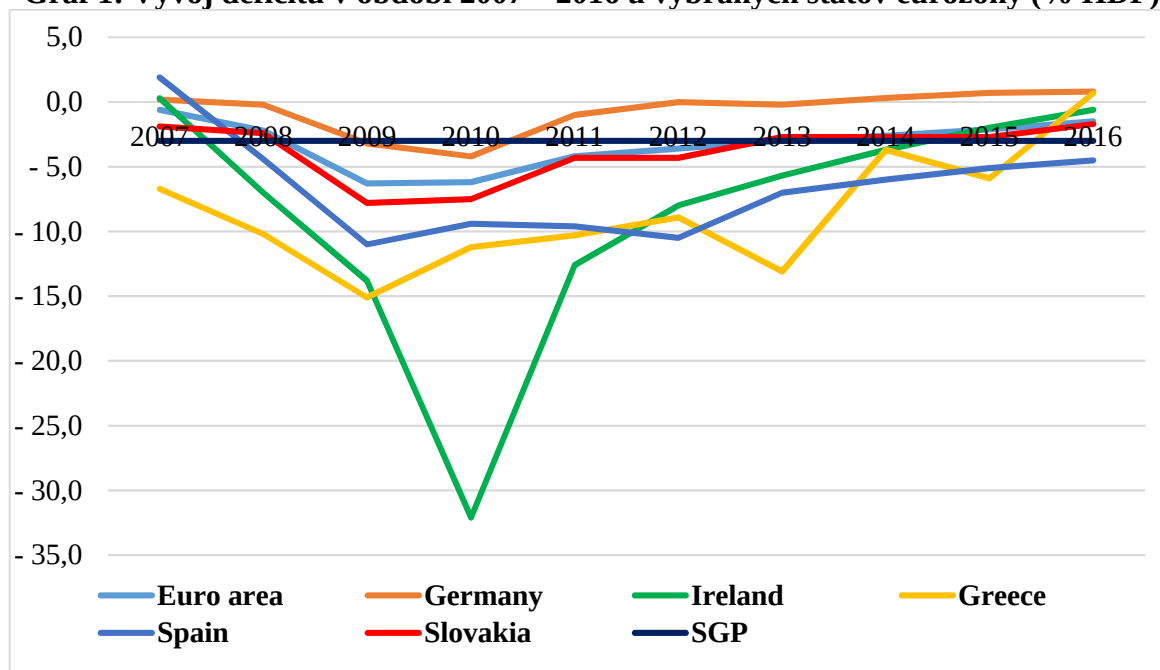
² DE GRAUWE, P.; JI, Y.(2012): From Panic-Driven Austerity to Symetric Macroeconomic Policies in the Eurozone, s. 37.

(expenditure benchmark) a flexibilitu v rámci SGP (matica na základe produkčnej medzery). V štvrtej časti príspevku sumarizujeme pretrvávajúce nedostatky súčasného rámca na základe empirickej analýzy štatistických údajov.

1 Krízový vývoj a fiškálna konsolidácia

Od roku 2008 sledujeme v štátoch eurozóny dramatický nárast deficitov štátneho rozpočtu z čoho rezultovalo aj prudké zvýšenie verejného dlhu. Z hľadiska dynamiky vývoja bola situácia najhoršia v Írsku, Španielsku a Grécku, kde deficit zaznamenal najvýraznejšie hodnoty. Priemerný deficit v eurozóne v rokoch 2009 – 2010 sa pohyboval na úrovni –6,2 %, resp. –6,3 % teda výrazne nad referenčnou hodnotou –3 % HDP. K stabilizácii dochádza až po roku 2013, kedy prvýkrát deficit celej eurozóny spĺňa stanovenú hodnotu v rámci SGP.

Graf 1: Vývoj deficitu v období 2007 – 2016 u vybraných štátov eurozóny (% HDP)

Vlastné spracovanie na základe údajov z Eurostat.

<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=teina225&plugin=1>

Zároveň po roku 2013 sledujeme opätovnú konvergenciu vývoja deficitu verejných financií, ktorého hodnoty v rámci krízového obdobia dosahovali výrazne heterogénne úrovne. Slovensko v otázke deficitu zaznamenalo od krízy významný pokrok a aktuálne je na ceste k splneniu stanoveného strednodobého cieľa (MTO), kedy deficit v roku 2019 má dosiahnuť úroveň 0,5 % HDP.³

Na rozdiel od deficitu sa úroveň verejného dlhu koriguje v strednodobom horizonte nepomerne náročnejšie. V dôsledku krízy sa priemerný verejný dlh v eurozóne zvýšil z 68 % HDP v roku 2008 na 92 % HDP v roku 2014. Zároveň sa jedná o jeho kulminačnú hodnotu. Aktuálna úroveň dlhu eurozóny v roku 2016 dosiahla úroveň 89 % HDP, čo je výrazne nad hranicou stanovenou v rámci SGP. Pomalý pokles dlhu môžeme zdôvodniť primárne pomalým rastom ekonomík eurozóny a takisto nevyhnutnou potrebou konsolidácie. Tá bola v čase vrcholiacej krízy prioritná.⁴

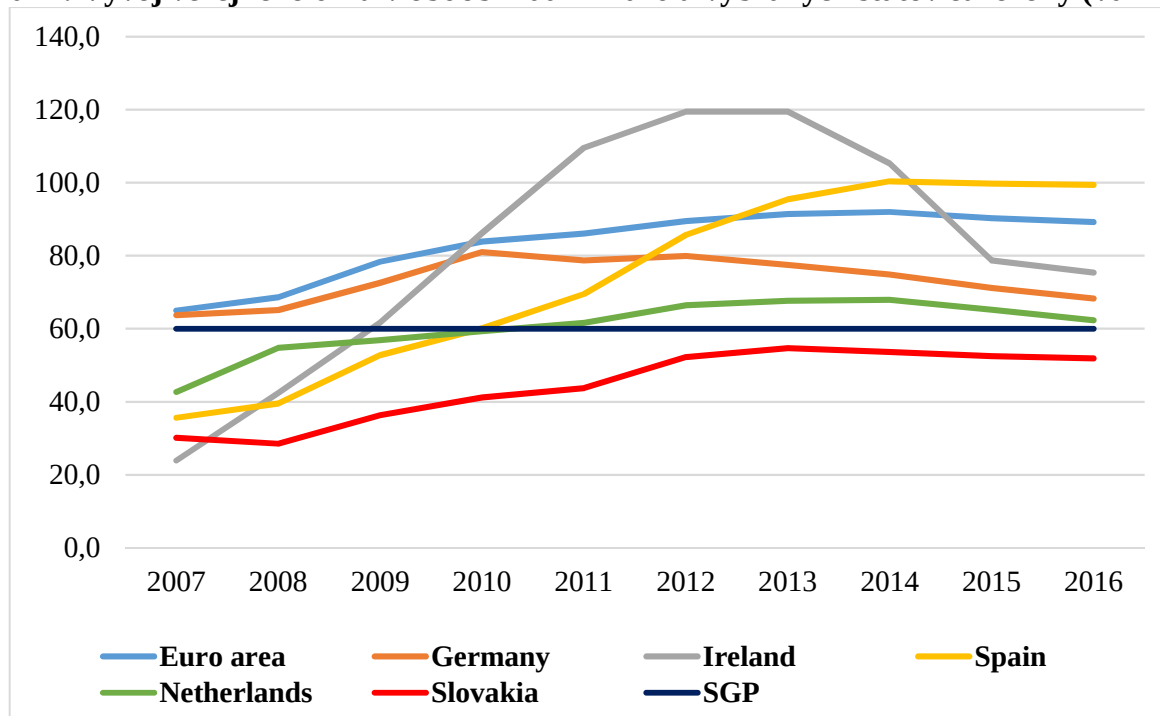
Akumulovaný objem dlhu a zodpovedná fiškálna politika sú svojím spôsobom protichodné faktory. Ideálnym nástrojom na eliminovanie dlhu je deflátor HDP, lenže v dôsledku limitovaného

³ MF SR (2017): Program stability Slovenskej republiky na roky 2017 až 2020. Dostupné internete: <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2017-european-semester-stability-programme-slovakia-sk.pdf>

⁴ PISSANY-FERRY, J.(2012): The Euro crisis and the new impossible trinity. s. 11.

fiškálneho priestoru členské štáty nemôžu uplatňovať prorastové politiky. Výsledkom snáh na eliminovanie tohto nedostatku SGP bola zavedená matica definujúca konsolidačné úsilie v závislosti od produkčnej medzery (OG). Vďaka nej štáty v negatívnom OG, majú nižšie potreby konsolidácie ako štáty pohybujúce sa v pozitívnom pásme OG. Nakoľko v tzv. dobrých časoch je treba konsolidovať a pripravovať sa tak na horšie časy. Druhým opatrením zohľadňujúcim fázu hospodárskeho cyklu bolo zavedenie výdavkového pravidla, ktoré eliminuje cyklický prvok. Na základe viacročného korigovaného odhadu rastu sa limitujú vládne výdavky. Tie majú v čase hospodárskej expanzie tendenciu rásť, čo môže zhoršovať fiškálnu pozíciu štátu v prípade náhleho ekonomického šoku.

Graf 2: Vývoj verejného dlhu v období 2007 – 2016 u vybraných štátov eurozóny (% HDP)

Vlastné spracovanie na základe údajov z Eurostat.
<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=teina225&plugin=1>

Nové pravidlá v rámci SGP boli úspešne inkorporované a stali sa procesne funkčnými nástrojmi koordinovania fiškálnej politiky v rámci EÚ. Zároveň hodnotíme pokrízovú konsolidáciu u členských štátov ako pozitívnu a úspešnú, čo jednak podčiarkuje klesajúci počet štátov evidovaných v rámci korektívnej časti SGP (aktuálne od roku 2017 iba Francúzsko, Španielsko, Grécko a Veľká Británia). Pozitívom pre fungovanie eurozóny je aj postupná stabilizácia vývoja fiškálnych ukazovateľov v jej členských štátoch.

2 Matica na základe produkčnej medzery

Matica zabezpečuje, aby členské štáty mohli s prihliadnutím na svoje potreby v oblasti fiškálnej konsolidácie prispôbiť svoje fiškálne úpravy počas hospodárskeho cyklu. Čím je kladná (záporná) produkčná medzera (OG) väčšia, tým sa vyžaduje väčšie (menšie) úsilie o dosiahnutie úprav.⁵ V matici sa zohľadňuje smerovanie hospodárstva (t. j. či sa hospodárska situácia zlepšuje alebo zhoršuje), keďže sa v nej rozlišuje, či reálny HDP presiahol alebo nedosiahol potenciálnu mieru rastu špecifickú pre danú krajinu. Väčšie úsilie sa požaduje aj v prípade členských štátov, ktorých

⁵ RADA EÚ (2017): Specifications on the implementation of the Stability and Growth Pact. Dostupné internete: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9344-2017-INIT/en/pdf>

celková fiškálna pozícia je nepriaznivá, čiže v prípade, ak je ohrozená fiškálna udržateľnosť alebo ak pomer dlhu k HDP prekračuje referenčnú hodnotu vo výške 60 % HDP stanovenú v zmluve.⁶

Tabuľka 1: Matica na stanovenie ročnej konsolidácie smerom k MTO

	Stav	Požadovaná ročná fiškálna úprava*	
		Dlh pod 60 a žiadne ohrozenie udržateľnosti	Dlh nad 60 alebo ohrozenie udržateľnosti
Mimoriadne nepriaznivé obdobie	reálny rast < 0 alebo produkčná medzera < -4	nie je potrebná žiadna úprava	
Veľmi nepriaznivé obdobie	-4 ≤ produkčná medzera < -3	0	0,25
Nepriaznivé obdobie	-3 ≤ produkčná medzera < -1,5	0, ak je rast nižší než jeho potenciálna úroveň, 0,25 ak je rast vyšší než jeho potenciálna úroveň	0,25, ak je rast nižší než jeho potenciálna úroveň, 0,5 ak je rast vyšší než jeho potenciálna úroveň
Bežné obdobie	-1,5 ≤ produkčná medzera < 1,5	0,5	> 0,5
Priaznivé obdobie	produkčná medzera ≥ 1,5	> 0,5, ak je rast nižší než jeho potenciálna úroveň, ≥ 0,75 ak je rast vyšší než jeho potenciálna úroveň	≥ 0,75, ak je rast nižší než jeho potenciálna úroveň, ≥ 1 ak je rast vyšší než jeho potenciálna úroveň

* Všetky číselné údaje sú vyjadrené v percentuálnych bodoch HDP.

Spravované na základe materiálu EK: Optimálne využívanie flexibility v rámci existujúcich pravidiel Paktu stability a rastu.

Od všetkých členských štátov sa očakáva akumulácia úspor v priaznivom období, aby mali k dispozícii dostatočný manévrovací priestor, ktorý umožní pôsobenie tzv. automatických stabilizátorov (napríklad vyšších výdavkov v sociálnej oblasti a nižších daňových príjmov) počas hospodárskeho poklesu. V priaznivom období sa štátne príjmy zvyšujú v dôsledku intenzívnejšej hospodárskej činnosti a dochádza k poklesu výdavkov spojených s nezamestnanosťou.⁷ V matici sa preto stanovuje vyššia fiškálna úprava pre členské štáty, ktoré na základe posúdenia zažívajú priaznivé obdobie, t. j. ich produkčná medzera sa odhaduje na ≥ 1,5 %. To je obzvlášť dôležité pre členské štáty, ktorých fiškálna udržateľnosť je ohrozená alebo ktorých pomer dlhu k HDP prekračuje 60 %. Od týchto členských štátov sa preto bude požadovať štrukturálna fiškálna úprava vo výške ≥ 0,75 % HDP alebo ≥ 1 % HDP podľa toho, či sa ich priaznivá hospodárska situácia aj naďalej zlepšuje alebo nie.⁸

⁶ EURÓPSKA KOMISIA (2017): Vade Mecum on the Stability and Growth Pact. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/info/sites/info/files/ip052_en_0.pdf

⁷ RADA EÚ (2017): Specifications on the implementation of the Stability and Growth Pact. Dostupné na internete: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9344-2017-INIT/en/pdf>

⁸ EURÓPSKA KOMISIA (2015): Optimálne využívanie flexibility v rámci existujúcich pravidiel Paktu stability a rastu. Dostupné na internete: <http://www.consilium.europa.eu/sk/policies/stability-growth-pact-flexibility/>

V priaznivom období, teda ak produkčná medzera bude v rozmedzí od $-1,5\%$ do $+1,5\%$, sa od všetkých členských štátov, ktorých pomer dlhu k HDP je nižší než 60% , bude vyžadovať úsilie o dosiahnutie úprav vo výške $0,5\%$ HDP, zatiaľ čo členské štáty, ktorých úroveň dlhu prekračuje 60% HDP, budú musieť dosiahnuť väčšiu úpravu než $0,5\%$ HDP.

V nepriaznivom období, teda ak produkčná medzera bude v rozmedzí od -3% do $-1,5\%$, sa bude požadovať menšia úprava. Od všetkých členských štátov EÚ, ktorých pomer dlhu k HDP je nižší než 60% , sa bude vyžadovať rozpočtové úsilie o dosiahnutie úprav vo výške $0,25\%$ HDP v prípade, že je ich hospodársky rast vyšší než jeho potenciálna úroveň, a nulová fiškálna úprava sa dočasne povolí v prípade, že je ich hospodársky rast nižší než jeho potenciálna úroveň.⁹

Vo veľmi nepriaznivom období, teda ak produkčná medzera bude v rozmedzí od -4% do -3% , sa všetkým členským štátom, ktorých pomer dlhu k HDP je nižší než 60% , dočasne povolí nulová úprava, čiže sa nebude vyžadovať žiadne fiškálne úsilie o dosiahnutie úprav, zatiaľ čo členské štáty, ktorých úroveň dlhu prekračuje 60% HDP, budú musieť dosiahnuť ročnú úpravu vo výške $0,25\%$ HDP.

V mimoriadne nepriaznivom období, teda ak je produkčná medzera nižšia než -4% alebo ak dochádza k poklesu reálneho HDP, fiškálne úsilie o dosiahnutie úprav sa dočasne nebude vyžadovať od žiadneho z členských štátov bez ohľadu na jeho úroveň dlhu. Prahové hodnoty produkčnej medzery stanovené na -3% a -4% sa opierajú o údaje z minulosti: od 80. rokov 20. storočia bola produkčná medzera v krajinách EÚ nižšia než -4% len v jednom roku z dvadsiatich a v jednom roku z desiatich dosiahla -3% . Tieto dve hodnoty preto skutočne odzrkadľujú veľmi nepriaznivé a mimoriadne nepriaznivé obdobie.¹⁰

3 Výdavkové pravidlo (expenditure benchmark)

Výdavkové pravidlo stanovuje referenčnú mieru rastu čistých verejných výdavkov, ktorá zodpovedá strednodobému potenciálu daného hospodárstva. Výdavkový agregát štátu sa pre účely pravidla očisťuje o:

1. výdavkové položky mimo kontroly vlády;
2. diskrečné príjmové a jednorazové opatrenia;
3. úrokové výdavky;
4. výdavky na programy Únie plne hrazené z fondov únie;
5. nediskrečné zmeny vo výdavkoch na dávky v nezamestnanosti.

Výdavky na investície sú rozložené na obdobie 4 rokov. V prípade, že štát v preventívnej časti SGP ešte nedosiahol svoj strednodobý cieľ (MTO), referenčná miera výdavkov zohľadňuje aj smerovanie k tomuto cieľu. V tomto prípade sa výdavkové pravidlo upravuje o tzv. konvergenčnú mieru, ktorá sa odvíja od požadovaného fiškálneho úsilia. Referenčná miera rastu výdavkov je tak stanovená na základe potrebnej úpravy štrukturálneho salda pre splnenie MTO.¹¹

Výhodou výdavkového pravidla oproti štrukturálnemu saldu pri monitorovaní smerovania štátov k MTO je použitie stabilnejšieho odhadu potenciálu hospodárstva (vypočítaného ako 10-ročný priemer potenciálneho rastu), ktorý nepodlieha výrazným revíziám ako v prípade odhadov produkčnej medzery (OG). Zjednodušene povedané, výdavkové pravidlo umožňuje presnejšie posúdiť úlohu štátov pri plnení stanovených fiškálnych cieľov, keďže výdavky sú vo veľkej miere pod priamou kontrolou vlády a sú menej ovplyvnené vonkajšími faktormi. Toto je hlavný dôvod prečo v prípade malých otvorených ekonomík ako Slovensku či pobaltské štáty by sa malo prioritne zohľadňovať výdavkové pravidlo ako ukazovateľ fiškálnej zodpovednosti štátu.

⁹ RADA EÚ (2017): Specifications on the implementation of the Stability and Growth Pact. Dostupné internete: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9344-2017-INIT/en/pdf>

¹⁰ EURÓPSKA KOMISIA(2015): Optimálne využívanie flexibility v rámci existujúcich pravidiel Paktu stability a rastu. Dostupné na internete: <http://www.consilium.europa.eu/sk/policies/stability-growth-pact-flexibility/>

¹¹ RADA EÚ (2017): Specifications on the implementation of the Stability and Growth Pact. Dostupné internete: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9344-2017-INIT/en/pdf>

Väčší dôraz na výdavkové pravidlo je kladený spravidla v preventívnej časti SGP. Monitorovanie výdavkového pravidla je jedným z dvoch hlavných pilierov pri posudzovaní úsilia štátov na ich ceste k MTO (prvým je sledovanie zmien v štrukturálnom salde). Za významnú odchýlku sa považuje ročný nárast výdavkov o viac než 0,5 % HDP oproti výdavkovému pravidlu, alebo viac než 0,25 % HDP počas dvoch po sebe nasledujúcich rokov (rovnako ako pri posudzovaní odchýlky od štrukturálneho salda).

Keďže dosiahnutie referenčnej miery rastu výdavkov je menej ovplyvnené vonkajšími faktormi mimo kontroly vlády a navyše je merateľné aj ex post, súlad s výdavkovým pravidlom sa špeciálne posudzuje v prípadoch, ak krajina dosiahla svoj MTO najmä vďaka neočakávaným príjmom (revenue windfalls), alebo ak krajina splnila svoj cieľ, no odchýlila sa od neho v nasledujúcom roku.¹²

Úloha výdavkového pravidla pri posudzovaní účinnosti opatrení prijatých v procedúre o nadmernom deficite (EDP) je kľúčová. V rámci EDP Komisia analyzuje efektívnosť prijatých opatrení v jednotlivých krajinách. V prípade, že štát nedodrží stanovenú výšku deficitu, alebo štrukturálneho salda, exekutíva EÚ vykoná tzv. dôkladnú analýzu (careful analysis), kde sa zameria na vývoj verejných výdavkov v dotknutom štáte. Ak očistené výdavky v danom roku rástli v súlade s výdavkovým pravidlom, záverom analýzy je, že krajina prijala účinné opatrenia a môže jej byť predĺžený termín požadovanej fiškálnej úpravy.

V prípade, že rast očistených výdavkov presiahol hranicu stanovenú výdavkovým pravidlom, analýza uzatvára, že krajina neprijala účinné opatrenia a jej nápravná procedúra bude zintenzívnená.

4 Nedostatky rámca SGP

Rámec SGP zaznamenal v pokrízovom období podstatnú revíziu smerujúcu k zvýšeniu jeho účinnosti a funkčnosti. Napriek zapracovaniu nových metód a nástrojov ako výdavkové pravidlo či flexibilita, dve základné referenčné hodnoty pre výšku deficitu a verejného dlhu zostali nezmenené a naďalej platné. Inými slovami štáty, musia držať svoj deficit pod –3 % HDP, inak sa na ne bude uplatňovať korektívna časť SGP a procedúra o nadmernom deficite. Rovnako štáty, ktorých dlh presahuje hranicu 60 % HDP sú povinné ročne konsolidovať (adekvátne k fáze cyklu), tak aby túto referenčnú hodnotu eventuálne splnili.

Referenčné hodnoty pre výšku verejného dlhu a deficitu boli terčom kritiky ešte počas tvorby SGP v roku 1997. Vtedajšie zdôvodnenie sa opieralo o očakávania strednodobého priemerného rastu eurozóny a priemerné hodnoty dlhu zakladajúcich štátov menovej únie.¹³ V dnešnej dobe je takého zdôvodnenie neplatné a preto považujeme stanovenie referenčných hodnôt pre výšku deficitu a dlhu v rámci SGP za nezodpovedajúce pokrízovej ekonomickej realite. Toto tvrdenie opierame o 3 dôvody:

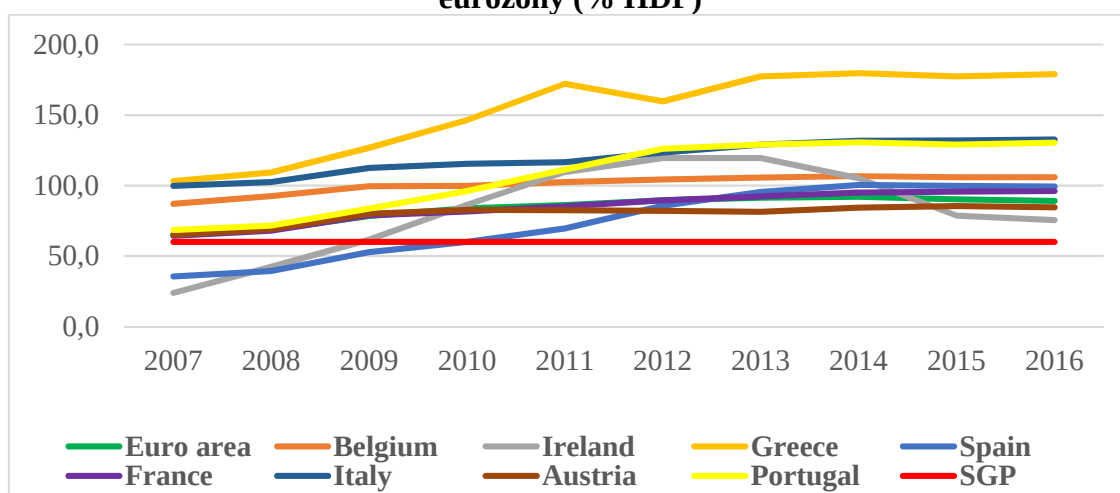
I. Priemerný dlh eurozóny a vybraných členských štátov je dlhodobo nad hranicou 60 % HDP

V dôsledku krízy sa výrazne zvýšila hodnota dlhu členských štátov eurozóny. V krajinách PIIGS, ktoré boli krízou zasiahnuté najviac sa dlh v období rokov 2008 – 2013 zvýšil v priemere o 30 pb. S výnimkou Írska, ktoré aktuálne úspešne znižuje svoje dlhové bremeno, v ostatných štátoch verejný dlh je blízko (Španielsko) či výrazne nad hranicou 100 % HDP (Taliansko, Grécko, Portugalsko).

¹² EURÓPSKA KOMISIA (2017): Vade Mecum on the Stability and Growth Pact. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/info/sites/info/files/ip052_en_0.pdf

¹³ JOVANOVIĆ, M.(1997): European economic integration, s. 65.

Graf 3: Plnenie kritéria o výške verejného dlhu v období 2007 – 2016 u vybraných štátov eurozóny (% HDP)

Vlastné spracovanie na základe údajov z Eurostat.

<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=teina225&plugin=1>

Zároveň máme v eurozóne skupinu štátov, kde je dlh dlhodobo vyšší než je referenčná hodnota SGP. Máme na mysli predovšetkým Francúzsko, Rakúsko a Belgicko, kde dlh má iba miernu tendenciu klesať a splnenie dlhového kritéria je možné iba v dlhodobom horizonte, ak vôbec. Napriek tomu, že máme skupinu štátov (Nemecko, Holandsko), ktoré sa úspešne približujú k hodnote dlhu 60 % HDP, ide skôr o výnimku než pravidlo v rámci eurozóny. Na záver je ešte nutné dodať, že v rámci menovej únie verejný dlh v roku 2016 dosiahol úroveň 89,2 % HDP a v žiadnom roku v období 2007 – 2016 kritérium SGP splnené nebolo.

II. Deficit štátneho rozpočtu prevyšuje úroveň rastu

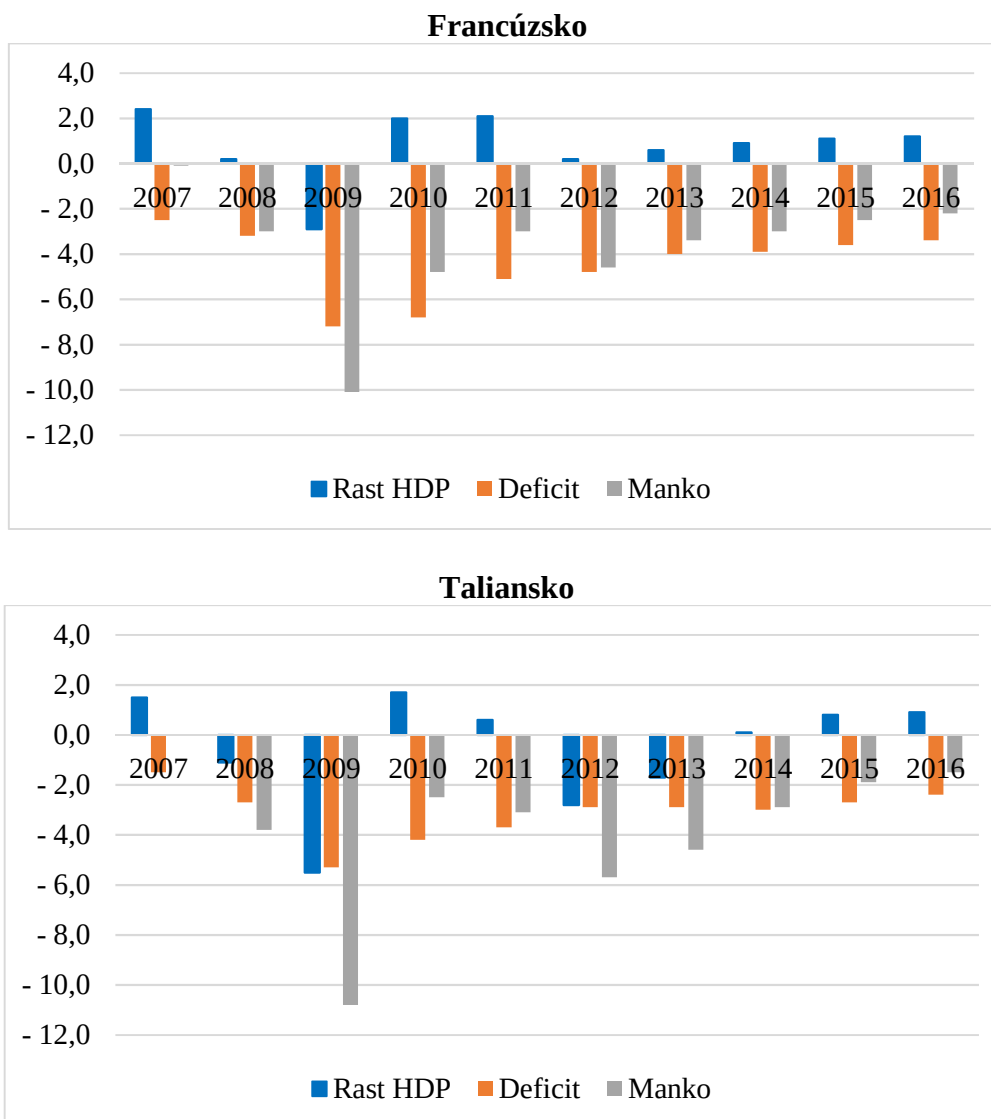
V dôsledku krízy došlo k výraznému prepadu rastu ekonomík eurozóny a konštatujeme, že pokrízová konsolidácia prebieha v rôznych štátoch rozdielnym tempom. Pre porovnanie Holandsko a Nemecko už prekročili všetky hodnoty predkrízových ukazovateľov, zatiaľ čo oživenie v Taliansku a Francúzsku je pomalšie a napríklad úroveň investícií či nezamestnanosti zaostáva za predkrízovým obdobím.

Všeobecným pravidlom pre udržateľnosť verejných financií je zachovávanie úrovne deficitu pod úrovňou hospodárskeho rastu. V opačnom prípade je takýto stav neudržateľný a vedie krajinu k bankrotu.¹⁴ Toto pravidlo nie je v rámci SGP nijako zohľadnené. Namiesto toho je stanovená hodnota pre deficit na úrovni –3 % HDP. Pri pohľade na pokrízové tempá rastu je nielenže rast ekonomík výrazne nižší ako je povolená hodnota deficitu ale aj deficity štátov, ktoré spĺňajú kritérium SGP majú svoj deficit rozpočtu vyšší než je ich rast ekonomiky.

Typickým príkladom sú Francúzsko a Taliansko, kde nedostatok limitu pre výšku deficitu je najmarkantnejší. V oboch prípadoch ide o veľké ekonomiky eurozóny, ktorých pokrízový rast je nízky (minimálny), no formálne spĺňajú kritérium SGP. V prípade ekonomík, u ktorých strednodobý odhadovaný medzročný rast je okolo 1 % HDP, nie je racionálne umožniť im rozpočtový deficit rádovo o 2 pb vyšší.

¹⁴ BALDWIN, R.; GROS, D.(2010): The euro crisis – What to do?, s. 15.

Graf 4 a 5: Porovnanie deficitu a rastu HDP v rokoch 2007 – 2016 vo Francúzsku a Taliansku

*manko predstavuje korekciu fiškálnej pozície štátu, kedy k deficitu je pripočítaný rast HDP. V prípade, že rast je negatívny fiškálna pozícia je horšia.

Vlastné spracovanie na základe údajov z Eurostat.

<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00115&plugin=1>

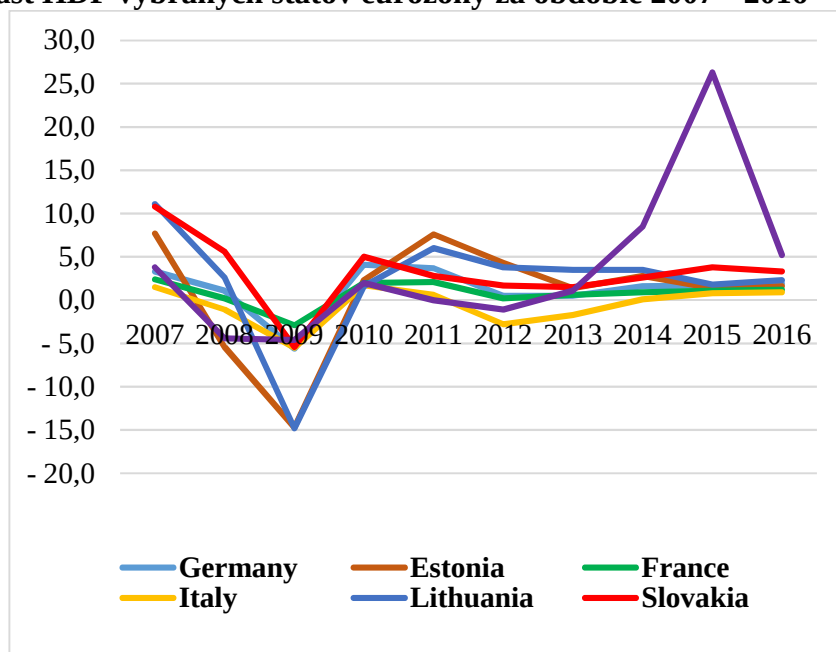
Zároveň pokrízový ekonomický rast v eurozóne dosahuje v roku 2016 priemernú hodnotu 1,8 % HDP, čo je prvý krát od vypuknutia krízy, kedy je rast vyšší než ročný deficit (–1,5 % HDP). Do budúcnosti sa nepredpokladá, že ekonomický rast eurozóny prevýši úroveň 3 % HDP, čo by teoreticky bolo zdôvodnením pre zachovanie stropu deficitu –3 % HDP v rámci SGP.

III. Krajiny eurozóny sú rozdielne citlivé na vonkajšie vplyvy

Počas krízy sa jednoznačne ukázala rozdielna citlivosť národných ekonomík na vonkajšie vplyvy. Vo všeobecnosti dochádzame k záveru, že malé otvorené štáty ako Írsko, Slovensko, Estónsko či Litva zaznamenali prudší hospodársky pokles ako veľké ekonomiky eurozóny, kde je podiel exportu a importu na HDP podstatne nižší.

Tabuľka 2: Otvorenosť vybraných štátov eurozóny za rok 2015 ($\{EXP+IMP\}/HDP$)
Graf 6: Rast HDP vybraných štátov eurozóny za obdobie 2007 – 2016

	2015
Írsko	216,2
Slovensko	184,6
Estónsko	154,4
Litva	152,4
Nemecko	86,0
Francúzsko	61,4
Taliansko	57,0

Vlastné spracovanie na základe údajov z Eurostat.

<http://ec.europa.eu/eurostat/web/economic-globalisation-indicators/indicators/trade>

<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00115&plugin=1>

V nadväznosti na túto realitu rozdielnej citlivosti makroekonomického vývoja na vonkajšie vplyvy je možné argumentovať, že malé otvorené ekonomiky by mali mať väčší fiškálny priestor na vyrovnávanie sa s externými šokmi ako veľké členské štáty, kde podiel zahraničného sektora je nižší. Tie totiž majú podstatnejší vplyv na vlastnú hospodársku situáciu ako malé ekonomiky závislé od zahraničia. Preto ak uvažujeme o stanovovaní referenčných hodnôt pre deficit a dlh, bolo by žiaduce aj pre posilnenie stability eurozóny, diverzifikovať limity pre jednotlivé štáty.

Rýchlejšie rastúce malé otvorené ekonomiky by mali mať stanovenú nižšiu hranicu pre výšku verejného dlhu. Prípadne by štáty samotné mali vyvíjať vlastnú iniciatívu na zníženie dlhového bremena aj pod hranicou 60 % HDP. Napríklad pre Belgicko je táto hodnota ťažko dosiahnuteľným cieľom znamenajúcim enormný konsolidačný úspech. Zatiaľ čo pre Slovensko znamená dosiahnutie hranice 60 % zhoršenie v ukazovateli verejného dlhu. Nízky verejný dlh zároveň poskytuje vláde dodatočný fiškálny priestor na vysporiadanie sa s externými šokmi a dáva možnosti na zmiernenie ich vplyvov.

Záver

Dlhová kríza donútila členské štáty eurozóny k podstatnej revízii pravidiel fiškálnej zodpovednosti. Výsledkom bola pôsobnosť EÚ v oblasti rozpočtovej politiky, monitorovania a koordinovania národných fiškálnych politík. Konštatujeme, že nový rámec je komplexnejší a predstavuje kvalitatívny posun oproti predkrízovému obdobiu. Zároveň sledujeme v členských štátoch eurozóny postupný pokles v tvorbe deficitov a aj úroveň verejného dlhu kulminuje.

Z hľadiska funkčnosti a efektívnosti nových pravidiel SGP je významné a pozitívne zohľadňovanie produkčnej medzery ako faktoru stanovujúceho mieru nevyhnutnej konsolidácie. Posudzovanie fázy cyklu pri determinovaní výšky úsporných opatrení je dôležitým nástrojom na zachovanie rovnováhy medzi fiškálnou reštrikciou a politikou na podporu rastu. Druhým pozitívnym ukazovateľom inkorporovaným do rámca SGP je výdavkové pravidlo, ktoré prispôbuje hospodárenie štátu jeho strednodobej ekonomickej výkonnosti. Výdavky štátu sú vo veľkej miere v kompetencii vlády na rozdiel od celkového outputu ekonomiky. Preto je ich naviazanie na priemerný rast ekonomiky logickým a stabilizačným prvkom.

Napriek kvalitatívnemu zlepšeniu SGP, zostáva aj do budúcnosti výzvou stanovovanie relevantných referenčných hodnôt, ktoré sú jednak univerzálne platné a zároveň odrážajú národné špecifiká. Tak tomu je v prípade výdavkového pravidla a matice produkčnej medzery. Preto sa prikláňame k ich použitiu ako kľúčových indikátorov pre posudzovanie fiškálnej disciplíny členských štátov. Na druhej strane plošné referenčné hodnoty pre dlh a deficit považujeme za neadekvátne a nezodpovedajúce ekonomickej realite.

V kontexte plánovanej reformy EÚ vydala EK diskusný dokument venujúci sa prehĺbeniu HMÚ.¹⁵ Na základe jeho obsahu je zrejmé, že SGP je základným nástrojom na zabezpečenie fiškálnej zodpovednosti štátov. Napriek tomu sa neuvažuje nad jeho ďalšou podstatnou reformou a plánované úpravy majú iba charakter zlepšovania funkčnosti existujúceho rámca.

Použitá literatúra:

1. BALDWIN, R.; GROS, D. (2010): The Euro Crisis – What to do? [online]. In: *CEPR, Completing The Eurozone Rescue: What more needs to be done?* Jún 2010 [Citované 22. 6. 2017]. Dostupné na internete: <http://voxeu.org/epubs/cepr-reports/completing-eurozone-rescue-what-more-needs-be-done> ISBN: 978 1 907142 10
2. DE GRAUWE, P.; JI, Y.(2012): From Panic-Driven Austerity to Symetric Macroeconomic Policies in the Eurozone. In: *Journal of Common Market Studies*, č.51, 2012, s. 31-41.
3. EURÓPSKA KOMISIA (2017): Vade Mecum on the Stability and Growth Pact. [online]. In: *ec.europa.eu*, 15. 5. 2017. [Citované 11. 6. 2017.] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/info/sites/info/files/ip052_en_0.pdf
4. EURÓPSKA KOMISIA (2015): Optimálne využívanie flexibility v rámci existujúcich pravidiel Paktu stability a rastu. [online]. In: *consilium.europa.eu*, 15. 9. 2016. [Citované 11. 6. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.consilium.europa.eu/sk/policies/stability-growth-pact-flexibility>
5. EURÓPSKA KOMISIA (2017): Reflection Paper on Deepening of the EMU. [online]. In: *ec.europa.eu*, 31. 5. 2017. [Citované 2. 6. 2017.] Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/reflection-paper-emu_en.pdf
6. JOVANOVIČ, M. (1997): *European economic integration*. Londýn: Routhledge, 1997. ISBN 0-415-09548-4
7. MF SR (2017): Program stability Slovenskej republiky na roky 2017 až 2020. [online]. In: *MFSR*, marec 2016. [Citované 11. 6. 2017.] Dostupné internete: <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2017-european-semester-stability-programme-slovakia-sk.pdf>
8. PISANI-FERRY, J. (2012): The Euro Crisis and the New Impossible Trinity. [online]. In: *BRUEGEL*. Január 2012 [Citované 10. 6. 2017]. Dostupné na internete: <http://bruegel.org/2012/01/the-euro-crisis-and-the-new-impossible-trinity-2/>
9. RADA EÚ (2017): Specifications on the implementation of the Stability and Growth Pact. [online]. In: *ec.europa.eu*, 18.5.2017. [Citované 12. 6. 2017.] Dostupné internete: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9344-2017-INIT/en/pdf>

Kontakt:

Ing. Michal Držka

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: michal.drzka.fmv@gmail.com

¹⁵ EURÓPSKA KOMISIA (2017): Reflection Paper on Deepening of the EMU. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/reflection-paper-emu_en.pdf

ČÍNA – NASTUPUJÚCA INOVAČNÁ VEĽMOC

Tomáš Dudáš

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: tomas.dudas@euba.sk

Cieľom príspevku je preskúmať súčasné postavenie Číny v oblasti inovácií vo svetovom hospodárstve – tak na úrovni celej ekonomiky ako aj na firemnej úrovni. Prvá časť príspevku poskytuje pohľad na súčasné postavenie Číny v oblasti inovácií v zrkadle najdôležitejších indexov inovácií používaných na porovnanie inovatívnosti na úrovni národných ekonomík. Druhá časť príspevku sa koncentruje na firemnú úroveň a analyzuje postavenie čínskych firiem v rebríčkoch najinovatívnejších firiem sveta. Posledná časť príspevku v krátkosti predstavuje systém riadenia inovácií na národnej úrovni v Číne so špeciálnym akcentom na využívanie cezhraničných akvizícií na získavanie kľúčových znalostí a technológií zo zahraničných firiem sídliačich v hospodársky vyspelých krajinách.¹

Kľúčové slová: Čína, inovácie, veda a výskum, inovatívne korporácie, akvizície

The aim of the paper is to explore China's current position in the field of innovation in the global economy - both at the level of the national economy and at the corporate level. The first part of the paper provides insight into China's current innovation position in the mirror of the most important innovation indices used to compare innovativeness at national economy level. The second part of the paper focuses on the corporate level and analyzes the position of Chinese companies in the ranks of the most innovative companies in the world. The last part of the paper briefly presents the national innovation ecosystem in China with a special focus on the use of cross-border acquisitions to acquire key knowledge and technologies from foreign companies based in economically advanced countries.

Key words: China, innovations, research and development, innovative corporations, acquisitions

JEL: F23, O30

Úvod

Čínska ekonomika prešla v posledných desaťročiach bez pochyb veľmi dlhou a úspešnou cestou. Kým na začiatku reforiem v 70. rokoch minulého storočia bola Čína uzavretou a zaostalou ekonomikou, dnes patrí medzi kľúčových hráčov vo svetovom hospodárstve. Čína je v súčasnosti druhou najväčšou ekonomikou vo svetovom hospodárstve (podľa niektorých prameňov už dokonca najväčšou), najväčším exportérom sveta, jedným z najväčších vývozcov kapitálu na svete a domovom rastúceho množstva medzinárodne úspešných korporácií. Firmy ako Lenovo, Huawei, Tencent, Alibaba a ďalšie sa stávajú globálne známymi a sú čoraz zdatnejšími konkurentmi globálnych korporácií z hospodársky vyspelých štátov.

Cieľom príspevku je preskúmať súčasné postavenie Číny v oblasti inovácií vo svetovom hospodárstve – tak na úrovni celej ekonomiky ako aj na firemnej úrovni. Prvá časť príspevku poskytuje pohľad na súčasné postavenie Číny v oblasti inovácií v zrkadle najdôležitejších indexov inovácií používaných na porovnanie inovácií na úrovni národných ekonomík. Druhá časť príspevku sa koncentruje na firemnú úroveň a analyzuje postavenie čínskych firiem v rebríčkoch najinovatívnejších firiem sveta. Posledná časť príspevku v krátkosti predstavuje systém riadenia inovácií na národnej úrovni v Číne so špeciálnym akcentom na využívanie cezhraničných akvizícií na získavanie kľúčových znalostí a technológií zo zahraničných firiem sídliačich v hospodársky vyspelých krajinách.

Z metodologického hľadiska príspevok pracuje najmä s dostupnými sekundárnymi údajmi. Postavenie Číny v oblasti inovácií hodnotí na základe Globálneho inovačného indexu (Global

¹ Tento príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 1/0267/15 „Fenomén čínskych investícií a potenciál ich využitia pre národnú ekonomiku“. Riešiteľským pracoviskom projektu v rokoch 2015 až 2017 je Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave.

Innovation Index) publikovaného Svetovou organizáciou duševného vlastníctva (WIPO) spoločne s Cornell University a INSEAD a European Innovation Scoreboard publikovaného Európskou komisiou. Na hodnotenie inovatívnych firiem používa príspevok rebríčky viacerých významných ekonomických a manažerských periodík (napr. Fast Company, Forbes).

1 Postavenie čínskej ekonomiky v oblasti inovácií v globálnom meradle

Skúmanie stavu inovatívnosti čínskej ekonomiky možno začať **analýzou štruktúry čínskeho exportu**, ktorý prešiel v posledných dekádach výraznými zmenami. Dlhodobým trendom je, že každým rokom rastie technologická úroveň čínskeho exportu a tovary s nižšou pridanou hodnotou (textil, hračky, obuv a podobné produkty) postupne strácajú svoje postavenie v čínskom exporte.

Na potvrdenie týchto trendov možno použiť dáta z Atlasu ekonomickej komplexity, ktorý prevádzkujú pracovníci Harvadskej university.² Pomocou dát dostupných v rámci tejto databázy a vizualizačného nástroja porovnáme zmenu skladby čínskeho exportu v posledných dvoch dekádach (medzi rokmi 1995 a 2015). V roku 1995 bola už Čína dynamicky rastúcou exportne orientovanou ekonomikou, nebola však ešte tým exportným gigantom ako v súčasnosti. Danému momentu zodpovedala aj štruktúra čínskeho exportu, keď najväčší podiel na čínskom exporte mali textilné výrobky (22 %). Až za nimi nasledoval export strojov a elektrických zariadení (21 %), ale už bolo jasné, že budúcnosť patrí práve tejto kategórii. Z produktov s nižšou pridanou hodnotou hrali v roku 1995 na čínskom exporte dôležitú úlohu ešte obuv (9 %) a kože a kožené výrobky (5 %).

V roku 2015 bola už skladba čínskeho exportu výrazne odlišná, keď najvýraznejšou exportnou skupinou boli práve stroje a elektrické zariadenia, ktoré v danom roku tvorili takmer polovicu čínskeho exportu (43 %). V rámci tejto skupiny pritom dominovali technologicky vyspelé produkty ako mobilné telefóny, počítače, čipy a integrované obvody, LCD televízory a ďalšie druhy sofistikovanej elektroniky. Naopak, podiel textilu na čínskom exporte výrazne poklesol (12 %) a rovnako dopadli aj iné tovarové skupiny s menšou technologickou náročnosťou. Tovarovou skupinou budúcnosti sú s veľkou pravdepodobnosťou dopravné zariadenia, ktoré v súčasnosti tvoria iba 4 % čínskeho exportu (2 % v 1995), ale v nasledujúcich rokoch sa očakáva ich dynamický rast.

Rastúca komplexita čínskeho exportu môže byť znakom rastúcej inovatívnosti čínskej ekonomiky, ale iba zo zmien štruktúry exportu nie je možné situáciu jednoznačne posúdiť. Výsledkom vysokého prílevu priamych zahraničných investícií do Číny totiž je silná prítomnosť zahraničných korporácií v čínskej ekonomike, ktoré sú veľmi často práve exportne orientované. To znamená, že rast sofistikovaného exportu môže byť výsledkom inovácií zahraničných korporácií. Príkladom môže byť firma Apple, ktorá rozhodujúcu časť produkcie svojich úspešných smartfónov a tabletov objednáva práve v Číne. Na presnejšie posúdenie postavenia Číny v oblasti inovácií je preto vhodný **Globálny inovačný index** (Global Innovation Index – GII), ktorý sa za poslednú dekádu stal všeobecne akceptovaným indikátorom vyjadrujúcim inovatívnosť národných ekonomík.³ Tento index spoločne pripravujú univerzity Cornell a INSEAD spoločne so Svetovou organizáciou duševného vlastníctva a jej posledné vydanie z roku 2017 hodnotí 127 štátov sveta.

Tabuľka 1: Top ten globálneho rebríčka GII a pozícia Číny 2013 – 2017

	2013	2014	2015	2016	2017
1.	Švajčiarsko	Švajčiarsko	Švajčiarsko	Švajčiarsko	Švajčiarsko
2.	Švédsko	Veľká Británia	Veľká Británia	Švédsko	Švédsko
3.	Veľká Británia	Švédsko	Švédsko	Veľká Británia	Holandsko
4.	Holandsko	Fínsko	Holandsko	USA	USA
5.	USA	Holandsko	USA	Fínsko	Veľká Británia
6.	Fínsko	USA	Fínsko	Singapur	Dánsko
7.	Hongkong	Singapur	Singapur	Írsko	Singapur

² CID (2017): The Atlas of Economic Complexity.

³ CORNELL, INSEAD a WIPO (2017): The Global Innovation Index 2017 – Innovation Feeding the World.

8.	Singapur	Dánsko	Írsko	Dánsko	Fínsko
9.	Dánsko	Luxemburg	Luxemburg	Holandsko	Nemecko
10.	Írsko	Hongkong	Dánsko	Nemecko	Írsko
	35. Čína	29. Čína	29. Čína	25. Čína	22. Čína

Prameň: Online databáza Global Innovation Index.

Pohľad na posledné vydanie (2017) globálneho rebríčku inovatívnosti ukazuje, že Čína ešte nepatrí medzi najinovatívnejšie ekonomiky súčasnej globálnej ekonomiky. Na prvých pozíciách globálneho rebríčka sa dlhodobo nachádzajú hospodársky vyspelé krajiny, pričom pozorovať možno dominantnú pozíciu európskych štátov (8 štátov v desiatke najinovatívnejších krajín v rebríčku 2017 – pozri tabuľku 1). Na druhej strane, pozícia Číny v globálnom rebríčku tiež nie je zlá, keď sa v poslednom vydaní nachádzala už na 22. mieste. V zásade možno konštatovať, že **Čína je najinovatívnejšia rozvojová krajina súčasnosti**, keď pred ňou sa nachádzajú iba členské štáty OECD (s výnimkou Singapuru a Hongkongu). Čína pritom za sebou zanecháva aj viacero členských štátov OECD – napríklad všetky členské štáty OECD z regiónu strednej Európy (Česká republika, Maďarsko, Poľsko, Slovensko, Slovinsko, Estónsko a Lotyšsko). Ďalšie hospodársky menej vyspelé štáty vo svetovom hospodárstve sa v rebríčku nachádzajú ďaleko za Čínou, najbližšie sa nachádza Malajzia na 37. pozícii.

Čo sa týka regionálnej pozície, **Čína je v súčasnosti šiestou najinovatívnejšou ekonomikou Ázie**, keď pred ňou sa nachádza iba Japonsko, Južná Kórea, Singapur, Hongkong a Izrael. V každom prípade pritom ide o ekonomiky, pre ktoré sú inovácie najvyššou prioritou v kontexte ich hospodárskeho rozvoja. Treba však dodať, že náskok týchto štátov pred Čínou sa každým rokom znižuje. Pohľad na výsledky posledných rokov pritom vo všeobecnosti ukazujú, že Čína sa každým rokom posúva vyššie v globálnom rebríčku, Kým vo vydaní z roku 2013 Čína nachádzala ešte na 35. mieste rebríčka, v roku 2017 to už bolo spomínaná 22. pozícia. Čína je v posledných rokoch najrýchlejšie stúpajúcim štátom v rebríčku a dá sa očakávať, že v ďalších rokoch sa dostane medzi 20 najinovatívnejších ekonomík sveta.

Globálny inovačný index je komplexným indexom, ktorý v sebe skrýva veľké množstvo dát z oblasti inovácie. To umožňuje skúmať silné a slabé stránky krajín zaradených do globálneho porovnávania. V prípade Číny je viditeľné, že **najsilnejšou stránkou krajiny** je vysoká efektívnosť inovačných procesov, čo znamená, že výsledky inovačných procesov sú nadpriemerné v kontexte vstupov vložených do týchto procesov. Dáta ukazujú, že efektívnosť inovačných procesov v Číne je tretia najvyššia na svete, keď v roku 2017 sa pred ňu dostali iba Luxemburg a Švajčiarsko. **Nadpriemerné výsledky** dosahuje Čína samozrejme aj v samotných výsledkoch inovačných procesov, keď Číne len tesne unikla pozícia v najlepšej desiatke štátov v rámci tohto čiastkového indexu (11. pozícia). Čína je pritom svetovým lídrom v exporte high-tech výrobkov, v exporte kreatívnych produktov a v počte zaregistrovaných patentov v pomere k výške HDP krajiny. Naopak, **mierne podpriemerné výsledky** dosahuje Čína v oblasti vstupov do inovačného procesu (31. pozícia), keď slabinou krajiny je najmä stav inštitúcií (78. pozícia), dostupnosť financovania pre inovatívne produkty a kvalita IT infraštruktúry.

Skúmanie inovačnej pozície Číny vo svetovom hospodárstve možno doplniť o analýzu údajov **European Innovation Scoreboard**, ktorý každý rok pripravuje Európska komisia.⁴ Ide o štúdiu, ktorá sa síce primárne zameriava na hodnotenie inovatívnosti EÚ ako celku a tiež aj jednotlivých členských štátov, skúma však aj postavenie najdôležitejších konkurentov EÚ v tejto oblasti. Samozrejme, v tomto porovnaní nemôže chýbať ani Čína, ktorá patrí medzi najdôležitejších súperov EÚ vo svetovom hospodárstve. Dáta Európskej komisie tiež potvrdzujú fakt, že Čína ešte nie je na úrovni najinovatívnejších hráčov vo svetovom hospodárstve (Južná Kórea, Kanada, Japonsko, USA ale aj EÚ). Zároveň je však bez pochyb najinovatívnejšou krajinou v skupine rýchlo rastúcich štátov BRIC, keď Brazília, Rusko a India výrazne zaostávajú za Čínou v oblasti inovácií.

⁴ EC (2017): European Innovation Scoreboard 2017.

Tabuľka 2: Globálna inovačná výkonnosť vybraných krajín v roku 2016

Krajina	Inovačná výkonnosť
Južná Kórea	130,7
Kanada	123,1
Austrália	114,6
Japonsko	111,5
USA	102,3
<i>Európska únia</i>	<i>101,8</i>
Čína	80,0
Brazília	58,7
Rusko	52,6
India	44,2

Poznámka: Číslo vyjadruje výkon danej krajiny v porovnaní s výkonom EÚ v roku 2010 (100 %)

Prameň: European Innovation Scoreboard 2017.

Varovaním pre priemyselne vyspelé ekonomiky však musí byť aj v prípade tohto indexu fakt, že Čína sa v oblasti inovácií každým rokom približuje k ich výkonnosti. Najviac znepokojená môže byť EÚ, keďže sa Čína k nej v inovačnej výkonnosti v súčasnosti približuje vysokým tempom. Kým v roku 2010 dosahovala Čína iba 66 % inovačnej výkonnosti EÚ v danom roku, v roku 2016 to už bolo 79 %. Z kľúčových štátov vo svetovom hospodárstve dosiahla v rokoch 2010 až 2016 najväčší pokrok v oblasti inovácií práve Čína, ktorá v tomto období predbehla aj takých inovačných lídrov akými sú Južná Kórea alebo Japonsko.

Čiastkové ukazovatele použité v prípade European Innovation Scoreboard v prípade Číny ukazujú podobný obraz ako dáta Globálneho inovačného indexu. Najsilnejšími stránkami Číny v oblasti inovácií sú výdavky podnikateľského sektora na vývoj a výskum, počet registrovaných patentov a počet registrovaných dizajnov a úžitkových zdrojov. Naopak, slabšie výsledky dosahuje Čína v počte vysokoškolských študentov a špecificky študentov na doktorandskom stupni štúdia a v počte spoločných publikácií autorov z verejného a podnikateľského sektora.⁵

2 Postavenie čínskych firiem v oblasti inovácií v globálnom meradle

Dáta o inováciách na úrovni národnej ekonomiky nedokážu poskytnúť celistvý obraz o inovatívnosti danej ekonomiky. Inovácie sú ultimátne faktorom úspechu v konkurenčnom súperení firiem, preto pre získanie celkového obrazu o postavení krajín v oblasti inovácií je nutné preskúmať aj pozíciu firiem danej krajiny v kontexte ich postavenia vo svetovom hospodárstve. Nejde pritom o triviálnu úlohu, keďže existuje viacero zoznamov najinovatívnejších spoločností na svete, pričom každý z nich používa inú metodológiu na popis inovatívnosti. Treba pritom zobrať do úvahy aj fakt, že väčšina týchto zoznamov vzniká v USA, preto majú tendenciu uprednostňovať firmy práve z tejto krajiny.

Prvým zoznamom najinovatívnejších firiem sveta je zoznam, ktorý každý rok zostavuje americký časopis **Fast Company**,⁶ ktorý sa špecializuje na oblasť inovácií, technológií a biznisu. Keďže ide o časopis, ktorého hlavnou témou sú inovatívne start-up spoločnosti spojené s internetom, aj jeho zoznam je poznačený istou nevyváženosťou v prospech týchto spoločností. Naviac, keďže centrom internetových inovácií je Silicon Valley v USA, rebríček jasne uprednostňuje americké firmy. Napriek týmto faktom sa do dvadsiatky najinovatívnejších firiem sveta sa v roku 2017 podarilo dostať až šiestim čínskym spoločnostiam, čo jasne ukazuje silné postavenie týchto firiem v oblasti inovácií. Pre porovnanie, do spomínanej dvadsiatky sa podarilo dostať iba jednej európskej spoločnosti (Spotify zo Švédska), zvyšných trinásť spoločností pochádza z USA (pozri tabuľku 3).

⁵ Tamže, s. 31.

⁶ FAST COMPANY (2017): The Most Innovative Companies of 2017.

Tabuľka 3: 20 najinovatívnejších firiem sveta podľa Fast Company v roku 2017

Pozícia v rebríčku	Pozícia v rebríčku
1. Amazon (USA)	11. Alibaba (Čína)
2. Google (USA)	12. Tencent (Čína)
3. Uber (USA)	13. Xiaomi (Čína)
4. Apple (USA)	14. BKK Electronics (Čína)
5. Snap (USA)	15. Huawei (Čína)
6. Facebook (USA)	16. Dalian Wanda (Čína)
7. Netflix (USA)	17. Airbnb (USA)
8. Twilio (USA)	18. BuzzFeed (USA)
9. Chobani (USA)	19. Open Whisper Systems (USA)
10. Spotify (Švédsko)	20. Illumination Entertainment (USA)

Prameň: The Most Innovative Companies of 2017.

Bližšia analýza čínskych firiem, ktoré sa dostali na najvyššie pozície rebríčku Fast Company, odhaľuje **dve oblasti**, v ktorých je ich inovačný potenciál najsilnejší. **Prvou oblasťou** je vývoj a výroba mobilných telefónov, z ktorej sa v rebríčku nachádzajú až tri spoločnosti (Xiaomi, BKK Electronics, Huawei). Tieto firmy sú už najsilnejšími hráčmi na čínskom trhu a v súčasnosti úspešne expandujú aj na globálne trhy. Firma BKK Electronics sa v prvom kvartáli roku 2017 sa prostredníctvom svojich značiek (Oppo, Vivo, OnePlus) stala už druhým najväčším výrobcom smartfónov na svete za kórejskou firmou Samsung.⁷ Čínske firmy špecializujúce sa na výrobu mobilných telefónov investujú vysoké finančné prostriedky do vývoja nových modelov s cieľom stať sa najväčšími hráčmi na globálnom trhu. **Druhou oblasťou** s vysokým počtom inovatívnych čínskych spoločností je oblasť internetových služieb, pričom na zoznam Fast Company sa dostali najväčší čínsky giganti Alibaba, Tencent a Dalian Wanda. Alibaba a Tencent umne využili slabšie postavenie amerických internetových spoločností v Číne (prípadne ich úplný zákaz čínskou vládou) a stali sa dominantnými firmami v oblasti internetového obchodu a internetovej zábavy v Číne. V súčasnosti aj tieto firmy expandujú na zahraničné trhy, pričom využívajú finančné zdroje generované na čínskom trhu na akvizíciu zahraničných spoločností. Firma Dalian Wanda pôvodne podnikala v oblasti nehnuteľností, postupom čase ale expandovala do oblasti filmovej zábavy. V súčasnosti táto spoločnosť prevádzkuje najväčšiu sieť kín nielen v Číne ale aj v USA a v roku 2016 sa stala vlastníkom veľkého amerického filmového štúdia Legendary Entertainment.

Zoznam najinovatívnejších firiem sveta zostavuje aj americký biznis časopis **Forbes**. Analytici tohto časopisu vpracovali metodológiu, ktorá sleduje súčasnú a odhadovanú budúcu finančnú výkonnosť firiem v inovatívnych odvetviach s cieľom zostaviť objektívnejší zoznam inovatívnych firiem. Tento zoznam sa zameriava na veľké spoločnosti (trhová hodnota minimálne 10 mld. USD), ktoré sú aspoň sedem rokov verejne obchodované na burze. Výsledkom tohto rozhodnutia je odlišný typ zoznamu, ktorý dáva šancu nielen internetovým spoločnostiam. Aj tento zoznam však favorizuje americké spoločnosti, keďže dve najväčšie burzové trhy sa nachádzajú práve v tejto krajine.

Metodológia použitá pri zostavovaní zoznamu mierne znevýhodňuje čínske spoločnosti, napriek tomu sa na zoznam 100 najinovatívnejších spoločností podarilo dostať v roku 2016 až siedmym čínskym firmám. Pre získanie perspektívy, iba tri krajiny majú na zozname viacej spoločností ako Čína (USA, Veľká Británia a Japonsko). V prípade tohto zoznamu je skladba čínskych spoločností pestrejšia, na zoznam sa popri internetových spoločnostiach ako Tencent a Baidu dostali aj tradičné priemyselné spoločnosti. Najinovatívnejšou čínskou spoločnosťou na zozname v roku 2016 napríklad bola Shanghai RAAS Blood Products, ktorá sa špecializuje na výskum a výrobu medicínskych produktov na báze krvi a krvnej plazmy. Na zozname možno ďalej nájsť

⁷ ELECTRONICS WEEKLY (2017): BBK is second largest smartphone manufacturer.

AVIC Aviation Engine, ktorá sa zaoberá výrobou leteckých motorov alebo Hikvision primárne zaoberajúcou sa výrobou analógových a digitálnych bezpečnostných kamier.

Z ďalších zoznamov najinovatívnejších firiem sveta možno spomenúť aj zoznam, ktorý zostavuje známa medzinárodná **konzultačná spoločnosť BCG**.⁸ Tento zoznam každý rok mapuje 50 najinovatívnejších spoločností sveta a jej posledné vydanie pochádza z roku 2016. Metodika tohto zoznamu ešte viacej uprednostňuje tradičné nadnárodné korporácie z hospodársky vyspelých štátov, napriek tomu sa však aj na tento zoznam podarilo dostať dvom čínskym korporáciám. Ide o spoločnosti Xiaomi a Huawei, ktoré sú často považované za najinovatívnejšie čínske spoločnosti. Aj keď počet čínskych spoločností na tomto zozname sa môže zdať nízky, treba mať na zreteli, že sú to jediné dve spoločnosti na zozname, ktoré nepochádzajú z tradičných hospodársky vyspelých štátov.

Záverom tejto časti možno teda konštatovať, že čínske firmy berú inovácie veľmi vážne a každým rokom investujú vyššie čiastky do výskumu a vývoja nových produktov. Mnohé čínske firmy sú riadené veľmi ambicióznymi manažermi, ktorých cieľom je dostať sa medzi globálnych lídrov vo svojom odvetví. Výsledkom týchto snáh je rastúca inovačná výkonnosť čínskych firiem a z toho vyplývajúca rastúca prítomnosť týchto firiem v globálnych rebríčkoch najinovatívnejších podnikov sveta. Treba pritom zobrať do úvahy, že mnohé čínske spoločnosti sú ešte veľmi mladé, keď napríklad firma Xiaomi bola založená až v roku 2010. Mnohé čínske firmy s medzinárodnou expanziou v súčasnosti iba začínajú a ich prítomnosť na globálnom trhu bude v nasledujúcich rokoch iba narastať.

3 Základný náčrt čínskeho národného inovačného systému

Výrazné zlepšenie inovačnej výkonnosti čínskej ekonomiky ako celku a tiež aj čínskych firiem nie je náhodné. Čína sa výrazne inšpirovala systémom riadenia inovácií skorších inovačných lídrov v regióne východnej Ázie (Japonsko, Južná Kórea alebo Singapur) a cieľavedome buduje komplexný systém inovácií na národnej úrovni. Výhodou Číny je centrálné riadený charakter krajiny, keď vedenie Komunistickej strany Číny má rozsiahle možnosti na zásahy do čínskej ekonomiky a spoločnosti a môže aktívne tvoriť aj celonárodný systém inovácií.

Výsledkom snáh čínskej vlády je **komplexný inovačný ekosystém**, ktorý v súčasnosti pozostáva z troch hlavných častí – vládnych inštitúcií, firemného sektora a vzdelávacieho a výskumného systému.⁹ Štát, zastúpený vládou, regionálnymi vládami, rôznymi ministerstvami a armádou, vytvára základnú inovačnú infraštruktúru a vytvára aj rôzne finančné schémy smerom k výskumným a vzdelávacím inštitúciám a tiež smerom k firemnému sektoru. Štát v súčasnosti prevádzkuje aj 56 národných rozvojových zón, ktoré v sebe obsahujú aj nástroje na rozvoj inovácií. Vzdelávacie a výskumné inštitúcie tiež spolupracujú s firemným sektorom prostredníctvom univerzitných výskumných parkov, spoločných technologických start-upov a spoločne prevádzkovaných výskumných laboratórií. Vzdelávacie inštitúcie sa tiež musia prispôbiť požiadavkám firemného sektora v oblasti požadovaných ľudských zdrojov.

Samozrejme, v konečnom dôsledku je kľúčovým prvkom každého inovačného ekosystému **firemný sektor**, keďže v každej úspešnej krajine pochádza rozhodujúce množstvo inovácií práve z tejto oblasti. Nie je tomu ináč ani v Číne, kde sa čínske firmy snažia priniesť na trh inovatívne produkty a riešenia pre potreby domácich i zahraničných spotrebiteľov. Aj keď v Číne možno nájsť ešte pomerne veľké množstvo štátnych podnikov, inovatívne podniky sa nachádzajú prevažne v súkromnej sfére. Už spomínaní giganti ako Alibaba, Tencent alebo Baidu hrajú kľúčovú úlohu v oblasti inovácií, ale nemožno zabudnúť ani na malé a stredné podniky, ktoré dokážu rýchlo reagovať na zmeny na trhu. Dostupné dáta ukazujú, že v súčasnosti malé a stredné podniky registrujú zhruba 60 % všetkých patentov v Číne a uvádzajú na trhu zhruba 80 % inovatívnych produktov.¹⁰

⁸ BCG (2016): The Most Innovative Companies 2016 - Getting Past "Not Invested Here".

⁹ WEF (2016): China's Innovation Ecosystem, s. 5.

¹⁰ Tamže.

Ani najlepšie premyslený inovačný ekosystém nie je funkčný bez dostatočného množstva **finančných zdrojov**. Čínska vláda a čínske firmy chápu túto realitu, a preto v poslednej dekáde patrí Čína medzi krajiny s najrýchlejšie rastúcimi výdavkami na vedu a výskum. Podľa dostupných údajov dosiahli čínske výdavky na vedu a výskum v roku 2016 úroveň 223 miliárd USD, čo predstavovalo 2,1 % HDP.¹¹ V globálnom kontexte síce Čína nedosahuje úroveň inovačných lídrov, ktorých výdavky na vedu a výskum presahujú hranicu 3 % HDP (napr. Japonsko – 3,4 %, Južná Kórea – 4,2 % alebo Izrael – 4,25 %), úroveň čínskych výdavkov na vedu a výskum už v súčasnosti presahuje úroveň štátov ako Holandsko, Veľká Británia, Nórsko alebo Taliansko.¹² Pozitívnym (a žiadúcim) javom je, že rozhodujúca časť čínskych výdavkov na vedu a výskum pochádzala z firemnej sféry, keď firmy vynaložili až 78 % z celkových výdavkov na výskum.

Napriek rastúcim výdavkom na výskum a vývoj majú čínske firmy stále nedostatky v oblasti inovácií, ktoré v posledných rokoch v rastúcej miere riešia **akvizíciami zahraničných korporácií disponujúcich vyspelými technológiami**. Čínske spoločnosti majú k dispozícii veľké finančné zdroje (či už z vlastných alebo z externých zdrojov) na akvizičné účely a dokážu financovať aj akvizície s hodnotou na úrovni miliárd USD. Medzi najaktívnejšie technologické spoločnosti patrí firma Levovo, svetový líder vo výrobe počítačov, tabletov a smartfónov.¹³ Táto spoločnosť cieľavedome buduje svoju pozíciu na globálnom trhu, pričom neváha využívať príležitosti na expanziu pomocou cezhraničných akvizícií. V roku 2011 napríklad Lenovo prevzalo za 900 miliónov USD nemeckú technologickú spoločnosť Medion, ktorá sa špecializuje na výrobu stolných a prenosných počítačov. V roku 2014 následne Lenovo odkúpilo od firmy Google divíziu Motorola s cieľom posilniť svoju pozíciu na trhu so smartfónmi. Celková hodnota tejto transakcie predstavovala 2,91 miliárd USD.¹⁴

Firma Lenovo pritom zďaleka nie je jedinou čínskou firmou uskutočňujúcou technologické akvizície v poslednom období. Azda najväčší ohlas vyvolala akvizícia čínskeho štátneho chemického gigantu ChemChina, ktorý v roku 2016 ohlásil prevzatie švajčiarskej biotechnologickej spoločnosti Syngenta v hodnote 43 miliárd USD.¹⁵ Išlo o historicky najväčšiu čínsku firemnú akvizíciu v zahraničí, pričom jej hodnota ju zaraďovala medzi najväčšie akvizície v danom roku aj na globálnej úrovni. Touto akvizíciou sa ChemChina dostala do kľúčovej pozície v oblasti biotechnológií na globálnom trhu a vynútila si obrannú akvizíciu zo strany nemeckej chemickej spoločnosti Bayer, ktorá reagovala na čínsku akvizíciu prevzatím ďalšej kľúčovej americkej biotechnologickej spoločnosti Monsanto. Je zrejmé, že aj veľké globálne spoločnosti už ostro sledujú kroky svojich čínskych konkurentov a považujú ich za vážnych súperov.

V roku 2016 sa technologické akvizície čínskych spoločností sa dostali na novú úroveň, keď viaceré z nich sa pohybovali v rovine miliárd amerických dolárov. Tencent, čínsky gigant internetových služieb a zábavy, uskutočnil v roku 2016 akvizíciu fínskeho výrobcu hier pre mobilné telefóny Supercell v hodnote 8,6 miliárd USD a medzinárodne pomerne neznáma čínska spoločnosť Tianjin Tianhai Investment dokončila akvizíciu najväčšej americkej distribučnej spoločnosti IT technológií Ingram Micro v hodnote 6 miliárd USD.¹⁶ Prvé údaje pritom naznačujú, že technologické akvizície čínskych firiem budú pokračovať v rovnakej sile aj v roku 2017.

Záver

Tak údaje na úrovni národnej ekonomiky ako aj údaje z firemnej úrovni jasne naznačujú, že Čína je naozaj dynamicky sa rozvíjajúcou inovačnou veľmocou. Štát a firmy v integrovanom inovačnom systéme spoločne navyšujú výdavky na výskum a vývoj výsledkom čoho je svetové prvenstvo v počte registrovaných nových patentov a medzinárodná expanzia inovatívnych čínskych

¹¹ XINHUA (2017): China's R&D spending estimated to reach 2.1 pct of GDP in 2016.

¹² OECD (2017): Gross domestic spending on R&D.

¹³ REUTERS (2016): Lenovo buys German computer seller Medion for \$900 million.

¹⁴ CNET (2014): It's official: Motorola Mobility now belongs to Lenovo.

¹⁵ FORTUNE (2017): ChemChina Clinches Its \$43 Billion Takeover of Syngenta.

¹⁶ EY (2017): Global technology M&A report - October–December 2016 and year in review.

firiem. Ak čínske firmy nedokážu kľúčové technológie a produkty vyvinúť vlastným úsilím, snažia sa k nim dostať prostredníctvom cezhraničných akvizícií technologicky vyspelých spoločností. Politickí a hospodárski lídri Číny spriadajú dlhodobé strategické plány, ktorých cieľom je to, aby sa Čína stala nielen najväčšou ale aj najinovatívnejšou ekonomikou sveta.

Samozrejme, veľké globálne korporácie z hospodársky vyspelých štátov začínajú čoraz ostrejšie sledovať svojich čínskych konkurentov a snažia sa využiť svoje lobistické vzťahy na sťaženie technologických akvizícií čínskych firiem. Rastúca vlna týchto akvizícií v posledných rokoch vyvoláva zvýšenú pozornosť najmä v Európe, kde viaceré vlády už ohlásili vyššiu pozornosť venovanú čínskym akvizíciám – najmä akvizíciám čínskych štátnych podnikov. To len potvrdzuje vyššie spomenutú realitu – Čína aj jej firmy sa stávajú čoraz vážnejšími súpermi v oblasti inovácií a prostredníctvom nich o pozíciu na globálnom trhu.

Použitá literatúra:

1. BCG (2016): The Most Innovative Companies 2016 - Getting Past "Not Invested Here". Boston: The Boston Consulting Group, 2017. Dostupné na internete: <https://media-publications.bcg.com/MIC/BCG-The-Most-Innovative-Companies-2016-Jan-2017.pdf>.
2. CID (2017): The Atlas of Economic Complexity, 1. 6. 2017. [Citované 9. 7. 2017.] Dostupné na internete: <http://atlas.cid.harvard.edu/>.
3. CNET (2014): It's official: Motorola Mobility now belongs to Lenovo. In: CNet, 30. 10. 2014. [Citované 28. 6. 2017.] Dostupné na internete: <https://www.cnet.com/news/lenovo-closes-acquisition-of-motorola-mobility-from-google/>.
4. CORNELL, INSEAD a WIPO (2017): *The Global Innovation Index 2017 – Innovation Feeding the World*. Ithaca, Fontainebleau, and Geneva, 2017. ISBN 979-10-95870-04-3.
5. EC (2017): *European Innovation Scoreboard 2017*. Brussels: European Union, 2017. ISBN 978-92-79-67685-7.
6. ELECTRONICS WEEKLY (2017): BBK is second largest smartphone manufacturer. In: Fast Company, 26. 5. 2017. [Citované 28. 6. 2017.] Dostupné na internete: <https://www.electronicweekly.com/news/business/bbk-second-largest-smarphone-manufacturer-2017-05/>.
7. EY (2017): Global technology M&A report - October–December 2016 and year in review. EYGM Limited, 2017. Dostupné na internete: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-m-n-a-4q16-and-year-in-review-report/\\$FILE/EY-m-n-a-4q16-and-year-in-review-report.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-m-n-a-4q16-and-year-in-review-report/$FILE/EY-m-n-a-4q16-and-year-in-review-report.pdf).
8. FAST COMPANY (2017): The Most Innovative Companies of 2017. In: Fast Company, 12. 4. 2017. [Citované 28. 6. 2017.] Dostupné na internete: <https://www.fastcompany.com/most-innovative-companies/2017>.
9. FORTUNE (2017): ChemChina Clinches Its \$43 Billion Takeover of Syngenta. In: Fortune, 5. 5. 2017. [Citované 28. 6. 2017.] Dostupné na internete: <http://fortune.com/2017/05/05/chemchina-syngenta-deal-acquisition/>.
10. OECD (2017): Gross domestic spending on R&D. In: OECD, 20. 6. 2016. [Citované 28. 6. 2017.] Dostupné na internete: <https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm/>.
11. REUTERS (2016): Lenovo buys German computer seller Medion for \$900 million. In: Reuters, 1. 6. 2011. [Citované 28. 6. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.reuters.com/article/us-lenovo-idUSTRE75010Y20110601/>.
12. WEF (2016): China's Innovation Ecosystem. Geneva: World Economic Forum, 2016. Dostupné na internete: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GAC_On_China_Innovation_WhitePaper_2016.pdf.
13. XINHUA (2017): China's R&D spending estimated to reach 2.1 pct of GDP in 2016. In: Xinhuanet, 11. 1. 2017. [Citované 28. 6. 2017.] Dostupné na internete: http://news.xinhuanet.com/english/2017-01/10/c_135970625.htm/.

Kontakt:**doc. Ing. Tomáš Dudáš, PhD.**

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: tomas.dudas@euba.sk

KRAJNÁ PRAVICA – EXTRÉMNA, RADIKÁLNA ČI POPULISTICKÁ?

Marianna Dudášová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: marianna.dudasova@euba.sk

Teoretické a empirické uchopenie fenoménu krajnej pravice naráža na terminologickú nejednoznačnosť pojmov krajná pravica, extrémna pravica, radikálna pravica či pravicový populizmus. Nejednoznačná terminológia je odrazom heterogénneho charakteru krajnepravicovej stránickej rodiny, jej ideologickej transformácie v čase i priestore, ale aj rozličných prístupov k jej skúmaniu. Článok predstavuje základné teoretické prístupy k skúmaniu krajnej pravice, identifikuje najčastejšie používané termíny a vysvetľuje rozdiely medzi nimi, aj s ohľadom na rôzne preferencie jednotlivých vedeckých tradícií. Na záver článok predstavuje spôsob, akým možno k výberu vhodného terminologického aparátu pristupovať a identifikuje termín, ktorý možno považovať za najvhodnejšie označenie v súčasnosti dominantného prúdu v rámci stránickej rodiny krajnej pravice.

Kľúčové slová: Krajná pravica, extrémna pravica, pravicový extrémizmus, radikálna pravica, pravicový populizmus, populistická radikálna pravica

Theoretical as well as empirical studies of the far right face a serious challenge due to the blurry delineation of terms such as far right, extreme right, radical right, or right-wing populism. The confusing terminology mirrors the heterogeneous character of the far-right party family, its ideological transformation in time and space, as well as various research approaches. The article introduces basic theoretical approaches to the study of the far right, identifies the most commonly used terms and explains the differences among them, taking into account different preferences of specific scientific traditions. The article also suggests a possible approach towards identifying a term which would best describe the currently dominant stream within the far-right party family.

Key words: Far right, extreme right, right-wing extremism, radical right, right-wing populism, populist radical right

JEL: F59, Y80

Úvod

V súčasnosti je v Európe už len veľmi málo krajín,¹ v ktorých by strany z pravého okraja politického spektra v posledných rokoch nedokázali úspešne mobilizovať rastúcu frustráciu voličov z ekonomického vývoja či nespokojnosť s prudkými spoločenskými zmenami, ktoré súvisia najmä s procesmi globalizácie a modernizácie. To vyvoláva záujem verejnosti i vedeckej obce o vysvetlenie príčin a načrtnutie možných dôsledkov tohto fenoménu. Univerzálnosť tohto trendu je osobitným impulzom na hĺbkovú analýzu a komparáciu vývoja v jednotlivých krajinách, s cieľom identifikovať všeobecne platné predpoklady politického úspechu krajnej pravice. Komparácia vývoja v jednotlivých štátoch Európy, ktorá by mohla viesť k odhaleniu všeobecne platných vzorcov volebnej podpory krajnej pravice, však nie je možná bez ujasnenia terminologického aparátu, ktorý je v prípade subjektov krajnej pravice veľmi rôznorodý, ba často pôsobí až zmätočne. Jasná terminológia je obvykle prvým a nevyhnutným predpokladom úspešnej operacionalizácie výskumného problému, umožňuje jeho merateľnosť a verifikovateľnosť. Pri snahe o teoretické a empirické uchopenie fenoménu krajnej pravice však nevyhnutne narazíme na problém terminologickej nejednoznačnosti pojmov ako krajná pravica, extrémna pravica, radikálna pravica či pravicový populizmus. Okrem nejednotnej definície týchto pojmov neexistuje zhoda ani v otázke, ako vôbec nazývať politické strany pohybujúce sa na pravom okraji politického spektra. Cieľom tohto príspevku je poskytnutie uceleného a systematického prehľadu termínov, ktoré sa v súvislosti s krajnou pravicou používajú v relevantnej literatúre najčastejšie. Rozmanitosť krajnepravicovej

¹ Napr. Írsko alebo Španielsko.

terminológie pritom nechápeme len ako výskumnú prekážku, snažíme sa nájsť jej objektívne príčiny a identifikovať rôzne prístupy, teoretické školy či roviny vnímania, ktoré vedú k používaniu takej širokej škály termínov.

Teoretické prístupy ku skúmaniu krajnej pravice

Rozmanitosť krajnepravicovej terminológie je dôsledkom nielen meniaceho sa spoločenského a historického kontextu, ale aj výskumnej pozície autora či jeho príslušnosti k niektorej z teoretických škôl. Každá z týchto škôl totiž zdôrazňuje iný aspekt diskutovaného fenoménu, a preto následne dospieva k iným preferovaným termínom. Othon Anastasakis zdefinoval štyri prístupy ku skúmaniu krajnej pravice:² historický, socioekonomický, politologický a ideologický.³

Historický prístup vidí v súčasnej krajnej pravici renesanciu či znovuzrodenie fašistickej ideológie. Fašizmus chápe ako permanentnú črtu modernej politickej kultúry západného sveta,⁴ a preto súčasnú krajnú pravicu považuje za produkt fašistickej ideológie, ktorá je ako chameleon schopná sa adaptovať aj v radikálne odlišnom historickom a spoločenskom kontexte.⁵ Tento prístup logicky vyúsťuje do preferencie termínov ako (neo)fašizmus a (neo)nacizmus. Kritici historického prístupu upozorňujú na preceňovanie vplyvu, ktorý má inšpirácia medzivojnovým fašizmom na súčasne krajnepravicové politické subjekty. Napr. Merkl hovorí, že označovať subjekty, ktoré vznikli a operujú v úplne odlišnom politickom, sociálnom, ekonomickom a medzinárodnom prostredí, historickými „nálepkami“ je nesprávnym až zavádzajúcim východiskom analýzy súčasného stavu.⁶

Socioekonomický prístup chápe krajnú pravicu ako vedľajší produkt transformačných a modernizačných procesov v spoločnosti.⁷ Za hlavné faktory oživenia, resp. zrodu kvalitatívne novej podoby radikálnych hnutí považuje prechod kapitalistických spoločností z industriálnej do post-industriálnej fázy svojho vývoja ako aj hlboké štrukturálne zmeny vyvolané globalizáciou, ktoré vytvárajú tlak na štruktúru národných ekonomík i národné trhy práce. Sprievodným javom transformácie sa stáva nezamestnanosť a s ňou spojené pocity frustrácie a neistoty, ktoré vytvárajú vhodné podhubie pre nárast podpory radikálnych hnutí. Kritici socioekonomického determinizmu zväčša upozorňujú na fakt, že vysvetlenia, ktoré vo všeobecnej teoretickej rovine pôsobia ako logické, často nenachádzajú jednoznačnú oporu v empirickom výskume.⁸ Existuje pomerne široký akademický konsenzus, že tento prístup síce ponúka užitočný analytický rámec, nedokáže však uspokojivo vysvetliť niektoré otázky. Prečo napríklad radikálne spoločenské zmeny viedli k úspešnej politickej mobilizácii práve v prípade straníckej rodiny krajnej pravice? Nebolo by logickejšie očakávať v prostredí rastúcej ekonomickej neistoty úspešnú politickú mobilizáciu skôr na ľavej strane politického spektra? Socioekonomický determinizmus nedokáže dať uspokojivú odpoveď ani na otázku, prečo v niektorých prípadoch rastie podpora krajnej pravice aj v krajinách, resp. regiónoch, ktoré netrpia ani vysokou nezamestnanosťou ani recesiou či inými ekonomickými problémami, prípadne v krajinách, pre ktoré je typický široký systém sociálneho zabezpečenia (napr. škandinávske krajiny). Socioekonomický prístup, typický najmä pre sociológov, má teda isté limity, a preto môže byť jeho vhodným doplnením prístup politologický.

Politologický prístup vníma fenomén krajnej pravice najmä v kontexte zmien v politickej kultúre vyspelých západných spoločností v nadväznosti, ale aj nezávisle od procesov ekonomickej transformácie, technologickej i hodnotovej revolúcie. Politologický prístup považuje krajnú pravicu za formu protestnej politiky, ktorá kritizuje korupčné prostredie, škandály a klientelizmus. Dochádza k erózii dôvery v tradičné politické strany, v dôsledku čoho klesá účasť voličov na voľbách, prípadne

² ANASTASAKIS, O. (2010): *Extreme Right in Europe: A Comparative Study of Recent Trends*.

³ Anastasakis používa vo svojom článku pojem extrémna pravica (extreme right), z kontextu však vyplýva, že ho chápe ako synonymum toho, čo my pre potreby tohto článku označujeme ako krajná pravica – viď časti 2 a 3.

⁴ GRIFFIN, R. (2013): *The nature of fascism*, s. 147.

⁵ ANASTASAKIS, O. (2010): *Extreme Right in Europe: A Comparative Study of Recent Trends*, s. 9.

⁶ MERKL, P. H. (1997): *Comparative reflections on the revival of the radical right in Europe*, s. 22-24.

⁷ ANASTASAKIS, O. (2010): *Extreme Right in Europe: A Comparative Study of Recent Trends*, s. 9-11.

⁸ MUDDE, C. (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*, s. 202-206.

rastie počet tých, ktorí sú ochotní dať svoj hlas stranám radikálnym, extrémnym či populistickým.⁹ Vzhľadom na okolnosti takejto voľby sa objavujú aj názvy ako anti-systémové alebo protestné strany. Predpokladá sa totiž, že tieto strany nie sú primárne volené pre svoj ideologický profil či ponúkané riešenia. Hlasy odovzdané takýmto stranám sú chápané ako výraz nespokojnosti a frustrácie s politickou elitou. Nárast podpory krajnej pravice je interpretovaný ako dôsledok, či vedľajší produkt politickej krízy. Politická kríza môže byť pritom zadefinovaná rôzne.¹⁰ Často diskutovanou je napr. téza o kartelizácii politiky, ktorá hovorí o tom, že politické strany v čoraz väčšej miere fungujú ako kartely, ktoré využívajú zdroje štátu na udržanie si svojej mocenskej pozície v rámci politického systému i na oslabenie politickej konkurencie. Dôsledkom takehoto vývoja je nielen „depolitizácia politiky“ ale aj rastúca nedôvera v politické strany i štátne inštitúcie,¹¹ ktorá môže pôsobiť ako katalyzátor podpory extrémnych, radikálnych a populistických hnutí.

Dôležitou a často analyzovanou otázkou je aj pokles významu triednej príslušnosti a ideológie pre volebné správanie v post-industriálnej spoločnosti, čo otvára priestor pre nové typy strán, ktoré dokážu osloviť voličov, ktorí sa už necítia byť reprezentovaní žiadnou z tradičných politických strán.¹² Kým základným východiskom tretieho prístupu je chápanie krajnej pravice ako špecifickej formy protestnej politiky, štvrtý a posledný prístup v kategorizácii podľa Anastasakisa považuje krajnú pravicu za špecifickú ideológiu.

Ideologický prístup je typický pre komparatívnu politológiu, ktorá sa zaoberá klasifikáciou politických strán a ich kategorizáciou do jednotlivých straníckych rodín. Ideológiu považuje za hlavné kritérium klasifikácie. Tento prístup teda predpokladá, že vieme zadefinovať ideologické jadro krajnej pravice. Väčšina relevantných autorov považuje za výraznú črtu krajnej pravice silný príklon k (ultra)nacionalizmu, príp. používa príbuzné koncepty, ako sú etnocentrizmus, rasizmus či nativizmus. Zároveň však väčšina autorov uznáva, že modernej krajnej pravici chýba ideologická rigoróznosť fašizmu, s ktorým býva často dávaná do súvisu, keďže je v mnohých ohľadoch oveľa flexibilnejšia, prispôboivejšia a oportunistickejšia.¹³ V porovnaní s historickým fašizmom je tiež oveľa viac orientovaná na témy (*issue-oriented*) ako na hodnoty (*value-oriented*). Ak by sme však mali definovať základný ideologický rámec, v ktorom sa pohybuje, tak primárnou črtou krajnej pravice je odmietanie kultúrneho pluralizmu typického pre moderné liberálne demokracie. S tým je spojená tzv. rétorika vylúčenia, ktorá na základe kritérií exklúzie rámcuje spoločenskú realitu ako súboj medzi skupinou MY a skupinou ONI. Skupiny ONI sú vykreslené ako hrozba, ktorou má byť ospravedlnená požadovaná nadradenosť skupiny MY. Odmietnutie princípov fundamentálnej ľudskej rovnosti je tak podľa niektorých autorov základnou charakteristikou krajnej pravice.¹⁴ Súčasná krajná pravica sa však neobmedzuje len na diskurz vylúčenia. V snahe o oslovenie širšieho elektorátu rozšírila svoj programový profil o aktuálne politické, socioekonomické či zahranično-politické témy. V politickej oblasti je pre ňu typické ostré vymedzenie sa voči politickému establišmentu a elitám. V ekonomickej oblasti došlo k významnej zmene, keď neoliberalizmus typický pre krajnú pravicu v 80. rokoch bol postupne od 90. rokov nahrádzaný ekonomickým nacionalizmom a šovinizmom blahobytu.¹⁵ Často diskutovanou otázkou je aj kritický postoj krajnej pravice k európskej integrácii. Do istej miery sporné ostáva, do akej miery je typickou črtou krajnej pravice aj kultúrny tradicionalizmus.

Alternatívny systematický pohľad na terminológiu krajnej pravice ponúka Cas Mudde, ktorý definoval štyri teoretické školy – *marxistickú*, *extrémisticko-teoretickú*, *modernizačnú* a *teóriu tzv.*

⁹ ANASTASAKIS, O. (2010): *Extreme Right in Europe: A Comparative Study of Recent Trends*, s. 14.

¹⁰ Bližšie pozri MUDDE, C. (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*, s. 207-210.

¹¹ KATZ, R. S. – MAIR, P. (1995): *Changing models of party organization and party democracy: The emergence of the cartel party*.

¹² ANASTASAKIS, O. (2010): *Extreme Right in Europe: A Comparative Study of Recent Trends*, s. 16.

¹³ Tamže.

¹⁴ CAIANI et al. (2012): *The Extreme Right and Social Movements Studies: An Introduction*, s. 5.

¹⁵ DUDÁŠOVÁ, M. (2016): *Socio-ekonomický program populistckej radikálnej pravice a jeho premeny v čase*, s. 251.

novej politiky.¹⁶ Vzhľadom na obmedzený priestor sa tejto kategorizácii nebudeme venovať podrobnejšie, len v krátkosti naznačíme, do akej miery je možné ju porovnať s Anastasakisovou. **Marxistickú školu** v Muddovom ponímaní možno v podstate stotožniť s historickým prístupom v kategorizácii podľa Anastasakisa. V oboch prípadoch je výsledkom preferencia termínu (neo)fašizmus. **Teoreticko-extrémistickú školu** Anastasakis vo svojej práci explicitne nespomína, možno však na ňu nazerať ako na jeden z prúdov v rámci ideologického prístupu ku skúmaniu krajnej pravice, keďže zdôrazňuje jej osobitné ideologické črty, obzvlášť antisystémovosť, z ktorej následne vyplýva preferencia pojmu pravicový extrémizmus. **Modernizačná škola** uprednostňuje pojem radikalizmus,¹⁷ ktorý chápe ako reakciu na modernizáciu spoločnosti a jej prechod do postindustriálnej fázy svojho vývoja. Rozvíja teda prístup, ktorý Anastasakis označil ako socioekonomický. **Nová politika** predstavuje teoretický prístup, ktorý kladie dôraz na moderné politické aspekty krajnej pravice, hlavne na populizmus. Túto teoretickú školu možno stotožniť s politologickým prístupom podľa Anastasakisa, aj keď ten definuje politologické skúmanie krajnej pravice širšie, keďže popri populizme upozorňuje aj na eróziu tzv. *cleavage politics*, ktorá vychádzala z triednej dynamiky typickej pre industriálne spoločnosti. Prechodom do post-industriálnej fázy sa tradičné konfliktné línie (*cleavages*) zmazávajú, a preto tradičné teórie politických strán už neposkytujú dostatočný analytický rámec pre analýzu straníckych systémov v Európe v posledných dekádach 20. storočia.¹⁸

Cieľom predchádzajúceho výkladu bolo ukázať, že rozmanitosť krajnepravicovej ideológie nie je dôsledkom záľuby niektorých akademikov v komplikovaných sémantických diskusiách ale objektívnej existencie rôznych prístupov, z ktorých vyplýva preferencia niektorého zo spomínaných termínov. Kategorizáciu prístupov podľa Anastasakisa a Muddeho z predchádzajúcej časti teraz doplníme o kategorizáciu terminológie samotnej, pričom použijeme delenie podľa Sarah de Lange a Casa Muddeho, ktorí používané termíny rozdelili do troch kategórií, podľa toho, čo tvorí ústredný element daného označenia.

Terminológia krajnej pravice – diabol je ukrytý v detailoch

Vedci zaoberajúci sa krajinou pravicou používajú množstvo termínov, pričom jednoznačný konsenzus ohľadom konceptualizácie a kategorizácie politických strán krajnej pravice je stále v nedohľadne.¹⁹ Existenciu širokého diapazónu termínov, s ktorými sa možno stretnúť v literatúre o krajnej pravici, možno vysvetliť objektívnymi i subjektívnymi okolnosťami. V prvom rade je tu objektívny fakt, že krajná pravica je z ideologického hľadiska tvorená značne heterogénnou skupinou subjektov.²⁰ Široká škála strán a hnutí prirodzene reflektuje špecifický historický, kultúrny či politický kontext v jednotlivých štátoch. Zároveň však táto rozmanitosť odzrkadľuje aj množstvo rozličných prístupov, ktoré sú odrazom subjektívneho rozhodnutia vedca o tom, na aké aspekty bude pri svojej analýze klať dôraz.²¹ Výsledkom pôsobenia týchto objektívnych aj subjektívnych okolností je stav, ktorý komparatívna literatúra označuje ako „vojnu slov“,²² „terminologický chaos“²³ či „konceptuálnu džungľu.“²⁴

¹⁶ Bližšie pozri MUDDE, C. (1996): The war of words defining the extreme right party family.

¹⁷ Mudde (1996: 243) síce tvrdí, že táto škola neuprednostňuje nijaký konkrétny termín, pohľad na sociologicky ladenú literatúru, ktorej rozmach nastal po vydaní Muddeho článku svedčí o preferencii pojmu radikalizmus.

¹⁸ Teóriu o konfliktných líniach (*cleavage theory*) rozvinuli Stein Rokkan a Seymour Martin Lipset. V roku 1967 definovali štyri konfliktné línie dôležité pre formovanie stranického systému: (1) centrum – periféria, (2) mesto – vidiek, (3) cirkev – štát a (4) vlastníci – pracujúci.

¹⁹ AMBROSE, E. – MUDDE, C. (2015): Canadian Multiculturalism and the absence of the far right, s. 214.

²⁰ NOCIAR, T. (2016): Politológov sprievodca „terminologickým chaosom“: Terminológia, charakteristika a konceptualizácia krajnepravicovej ideologickej rodiny, s. 77.

²¹ ANASTASAKIS, O. (2010): Extreme Right in Europe: A Comparative Study of Recent Trends, s. 4.

²² MUDDE, C. (1996): The war of words defining the extreme right party family.

²³ MUDDE, C. (2007): Populist Radical Right Parties in Europe, s. 12.

²⁴ WIDFELDT, A. (2014): Extreme right parties in Scandinavia.

Označenie *krajná pravica* v tomto prípade vystupuje ako vhodný zastrešujúci termín, ktorý možno použiť ako východiskový bod výskumu. Výhoda pojmu krajná pravica spočíva v redukcii negatívnych konotácií, ktoré sú s pojmami ako pravicový extrémizmus, radikalizmus či populizmus spojené.²⁵ Tieto pojmy sú často zneužívané na delegitimizáciu politického súpera, ich použitie v rámci vedeckej analýzy je preto nutné zdôvodniť a objektivizovať.

Rôzni autori ponúkajú rôzne spôsoby, ako sa v tejto na prvý pohľad neprehľadnej spleti termínov zorientovať. Sarah de Lange a Cas Mudde rozdelili používané termíny do troch kategórií podľa toho, čo tvorí ústredný element daného označenia.²⁶

Prvou skupinou sú označenia, v ktorých je centrálnym elementom **národ** (alebo iný etnický koncept). Možno ich nazvať aj termíny jednej témy.²⁷ V tomto zmysle možno hovoriť o stranách nacionalistických, etno-nacionalistických, nativistických, rasistických, antiimigrantských či xenofóbnych.²⁸ Všetky tieto termíny implikujú, že strany krajnej pravice definujú svoju ideológiu okolo jednej ústrednej témy, čo ale väčšina autorov odmieta poukázaním na fakt, že okrem etnickej agendy strany krajnej pravice tematizujú širokú škálu sociálnych, ekonomických, bezpečnostných či zahranično-politických otázok. Osobitne snáď možno spomenúť témy globalizácie, európskej integrácie či priamej demokracie.²⁹

Druhú skupinu názvov tvoria označenia, ktorých centrálnym elementom je **pravica** s rôznymi prívlastkami (radikálna, extrémna, extrémistická, krajná). Problematická je však už politologická definícia konceptu pravice ako takej. Politickú stranu totiž možno definovať ako ľavicovú, resp. pravicovú na základe jej pozície v socioekonomických otázkach (najmä podľa preferovanej miery zásahov štátu do ekonomiky) alebo v sociokultúrnych otázkach (hodnotové a kultúrne otázky).³⁰ Keďže v súčasnej politológii prevláda prvá interpretácia,³¹ je označenie krajnej pravice ako pravice niektorými autormi kritizované ako nesprávne. Ako sme už naznačili vyššie, súčasný socioekonomický program európskej krajnej pravice je v mnohých ohľadoch skôr ľavicový, čomu zodpovedá aj sociologická štruktúra jej elektorátu (vysoké zastúpenie manuálne pracujúcich). Autori argumentujúci v prospech označenia pravica túto diskrepanciu nepovažujú za neprekonateľný teoretický problém, pričom možno identifikovať dve základné argumentačné línie. Prvou je alternatívna definícia pravice, ktorá sa odvoláva na prácu talianskeho politológa Bobbia, ktorý v reakcii na silnejúcu kritiku pravo-ľavého konceptu navrhuje ako kľúčové rozlišovacie kritérium fundamentálny postoj voči nerovnosti a slobode.³² Kým ľavica považuje nerovnosť za neprirodzenú a snaží sa o jej prekonanie, pravica ju chápe ako prirodzenú, a preto zásahy štátu s úmyslom jej zmierňovania považuje za nežiaduce. Druhá argumentačná línia vychádza z predpokladu, že v prípade rozporu medzi socioekonomickou a sociokultúrnou rovinou by sa o zaradení do ľavého, resp. pravého tábora malo rozhodnúť na základe tej dimenzie, ktorá je pre daný subjekt prioritnou. V prípade krajnej pravice panuje významný konsenzus v tom, že socioekonomická dimenzia má pre ňu druhoradý význam, preto o nej možno hovoriť ako pravici napriek tomu, že to platí len pre jej sociokultúrnu dimenziu.

Čo sa týka preferovaného prívlastku k označeniu pravica, je potrebné vymedziť najmä vzťah medzi pojmami extrémna pravica, pravicový extrémizmus, radikálna pravica, pravicový radikalizmus a krajná pravica. Pojem krajná pravica považujeme za zastrešujúci, pričom, na rozdiel od niektorých autorov ho nepovažujeme za synonymum ani jedného z uvádzaných termínov. Ďalšie štyri pojmy,

²⁵ NOCIAR, T. (2016): Politológov sprievodca „terminologickým chaosom“: Terminológia, charakteristika a konceptualizácia krajnepravicovej ideologickej rodiny, s. 56.

²⁶ DE LANGE, S. L. – MUDDE, C. (2005): Political extremism in Europe.

²⁷ Tzv. strany jednej témy sú v anglofónnej literatúre označované ako single-issue parties.

²⁸ Bližšie pozri a porovnaj NOCIAR, T. (2016): Politológov sprievodca „terminologickým chaosom“: Terminológia, charakteristika a konceptualizácia krajnepravicovej ideologickej rodiny, s. 48 alebo MUDDE, C. (2007): Populist Radical Right Parties in Europe, s. 11-12.

²⁹ MUDDE, C. (2007): Populist Radical Right Parties in Europe.

³⁰ RYDGREN, J. (2007): The Sociology of Radical Right, s. 243.

³¹ MUDDE, C. (2007): Populist Radical Right Parties in Europe, s. 119.

³² BOBBIO, N. (1994): Rechts und Links: Zum Sinn einer politischen Unterscheidung, s. 76-77.

ktoré sme v rámci tejto skupiny vymedzili, objasníme bližšie v samostatných podkapitolách. Osobitnú pozornosť si zaslúžia najmä vzhľadom na fakt, že sú v literatúre najviac frekventované. Predtým však ešte ukončíme výklad o terminologických skupinách charakteristikou tretej skupiny v kategorizácii podľa De Lange a Muddeho.

Tretia skupina považuje za ústredný element modernej krajnej pravice **populizmus**. Populizmus je v relevantnej literatúre definovaný rôzne – ako komunikačný štýl, oportunistická politika či špecifická ideológia. Na tomto mieste sa však sústreďíme na to, ako jednotliví autori vnímajú vzťah medzi populizmom a krajnou pravicou, a ako sa tieto interpretácie pretavujú do preferovaného termínu. Vzťah populizmu a krajnej pravice je podľa Nociara v literatúre interpretovaný dvoma spôsobmi – na krajnú pravicu nazeráme buď ako na osobitý podtyp populizmu alebo na populizmus nazeráme ako na ideologickú črtu krajnej pravice, ktorá zároveň vytvára jeden jej špecifický podtyp.³³ Čo sa týka termínov, s ktorými sa v literatúre najbežnejšie stretávame, ide najmä o tieto: pravicový populizmus, radikálne pravicový populizmus, populistická radikálna pravica, exkluzionistický (vyučovací) populizmus, xenofóbny populizmus alebo nacionálny populizmus. Až na jeden prípad tu vystupuje populizmus ako podstatné meno, ktoré príberá nejaký prívlastok, čo možno chápať tak, že autori považujú v tomto prípade populizmus za primárnu črtu popisovaného fenoménu. Takýto prístup je v súlade s chápaním krajnej pravice ako špecifického typu populizmu. Jedinú výnimku tvorí pojem populistická radikálna pravica, kde populizmus vystupuje vo forme adjektíva, čiže v tomto prípade sa na populizmus pozerá ako na jednu z ideologických črt špecifického podtypu krajnej pravice.

Ako sme už naznačili, osobitnú pozornosť budeme v rámci diskusie o terminologických aspektoch krajnej pravice venovať pojmom extrémna pravica a radikálna pravica, pravicový extrémizmus a pravicový radikalizmus ako aj pravicový populizmus.

Pravicový extrémizmus a extrémna pravica

Pojem pravicový extrémizmus sa používa tak často a tak voľne, že mnohí autori mu pripisujú istú obsahovú vyprázdnenosť či vágnosť.³⁴ Amorfnosť tohto pojmu sa tak stáva vhodným predpokladom na jeho zneužitie v politickom súboji či mediálnom priestore s cieľom diskreditácie protivníka a jeho vylúčenia z politickej súťaže.³⁵

Pred tým, než zadefinujeme pojem pravicový extrémizmus, treba ešte vyriešiť otázku, či ide o synonymom pojmu extrémna pravica. Chápanie týchto pojmov ako synonym je totiž pomerne častý prístup, a to aj medzi mnohými vplyvnými autormi.³⁶ V tomto prípade sa však stotožňujeme s autormi ako Dočekalová³⁷ alebo Mareš,³⁸ ktorí medzi týmito termínmi rozlišujú. Extrémizmus totiž chápu ako postoj a adjektívum extrémny ako pozíciu v rámci pravo-l'ového politického spektra. Z takéhoto vnímania potom vyplýva, že nie všetky strany v rámci straníckej rodiny extrémnej pravice musia byť nutne extrémistické. Strany sú extrémistické z titulu ich ideologického zamerania a extrémne v dôsledku vzdialenosti ich postojov od politického stredu. Adjektívum extrémny je v tomto prípade vnímané ako pojem relatívny, bez výrazného normatívneho náboja. Pokiaľ ide o vymedzenie toho, čo je jadrom pravicovo-extrémistickej ideológie, väčšina autorov sa zhodne na antisystémovej³⁹ povahe extrémizmu, ktorý sa chápe ako antitéza demokratického ústavného zriadenia.

³³ NOCIAR, T. (2016): Politológov sprievodca „terminologickým chaosom“: Terminológia, charakteristika a konceptualizácia krajnepravicovej ideologickej rodiny, s. 58.

³⁴ WINKLER, J. (1997): Jugend und Rechtsxtremismus in der Bundesrepublik Deutschland, s. 21.

³⁵ JASCHKE, H.-G. (2006): Politischer Extremismus, s. 125.

³⁶ Bližšie pozri: NOCIAR, T. (2016): Politológov sprievodca „terminologickým chaosom“: Terminológia, charakteristika a konceptualizácia krajnepravicovej ideologickej rodiny, s. 54.

³⁷ DOČEKALOVÁ, P. (2007): Krajní, radikální, extrémní nebo extremistická pravice? Pokus o terminologické vymezení základních pojmů s. 69.

³⁸ MAREŠ, M. (2003): Pravicový extremismus a radikalismus v ČR, s. 23-24.

³⁹ Problém nastáva pri definícii, čo je to systém, príp. demokratický systém.

Historické korene pravicového extrémizmu siahajú do 19. storočia, keď sa od konzervativizmu začali oddeľovať niektoré extrémne prúdy, ktoré sa následne transformovali v Nemecku do podoby národného socializmu alebo v Taliansku do podoby fašizmu.⁴⁰ Po druhej svetovej vojne bola táto ideológia spoločensky i politicky zaznávaná, no prežívala na okraji spoločnosti. Novú šancu dostala, keď sa dôležitou témou európskeho politického diskurzu stal problém imigrácie. Zároveň dochádzalo od 70. rokov 20. storočia aj k vnútornej obrode extrémnej pravice, a to pod vplyvom intelektuálneho hnutia tzv. *Novej pravice*, ktorá formulovala koncept *etnopluralizmu* (segregácie kultúr a etník podľa geografických kritérií) ako odpovede na *multikulturalizmus* (koexistencia kultúr a etník na určitom území). Nová pravica ako hnutie už síce neexistuje ale jej myšlienky prežili v politickom diskurze dodnes.⁴¹ Domnievame sa, že práve ideologickú obrodu, ktorej súčasťou bolo dištancovanie sa od ideológie fašizmu a nacizmu, treba chápať ako prvotný impulz, ktorý spôsobil, že sa strany extrémnej pravice začali odkláňať od pravicového extrémizmu ako ideológie.

Popri historickom kontexte je dôležité brať do úvahy aj hľadisko geografické, resp. jazykové. Pojem extrémna pravica sa používa hlavne v anglosaskom a frankofónnom prostredí, a to najmä autormi, ktorí pracujú s konceptom straníckych rodín. Pojem pravicový extrémizmus je typický pre nemecké a čiastočne aj ním inšpirované stredoeurópske prostredie, ktoré bolo významne ovplyvnené teóriou extrémizmu.⁴²

Môžeme teda zhrnúť, že koncept extrémnej pravice vyplýva z priestorového vymedzenia a je viac deskriptívny, kým koncept pravicového extrémizmu vyplýva z postojového vymedzenia a nesie v sebe aj isté normatívne posolstvo.

Pravicový radikalizmus a radikálna pravica

Ďalšími pojmami, ktoré sa používajú v súvislosti s krajne pravicovou ideológiou, sú pravicový radikalizmus, resp. radikálna pravica.⁴³ Vo všeobecnom verejnom diskurze, žurnalistike ale aj u niektorých autorov sa môžeme stretnúť s tým, že sa pojem radikalizmus voľne zamieňa s pojmom extrémizmus, prípadne sa zjednodušene považuje za menej vyhrotený extrémizmus. Takéto interpretácie nie sú úplne presné a vychádzajúc zo štúdia relevantnej literatúry sa prikláňame k názoru, že extrémizmus a radikalizmus by (minimálne v súčasnosti) nemali byť používané ako synonymá. Rozdiely medzi nimi sú totiž nielen etymologického charakteru, ale vyplývajú aj zo snahy opísať kvalitatívne odlišné fenomény.

Z etymologického hľadiska možno povedať, že slovo radikálny pochádza z latinského *radix* (v preklade koreň) a znamená snažiť sa ísť ku koreňu vecí. Z toho vyplýva, že radikalizmus, na rozdiel od extrémizmu, môže nadobúdať (aj keď táto možnosť sa vzťahuje najmä na minulosť) aj pozitívne konotácie. Za radikálne boli v minulosti považované napr. požiadavky na zavedenie všeobecného volebného práva. Ako radikálne sa niekedy označovalo subverzívne konanie, inokedy zasa pokrokové či liberálne prístupy.⁴⁴ Preto sa pojem radikalizmus spájal skôr s ľavicou ako pravicou. O pravicovej variante radikalizmu sa hovorí približne od 60. rokov 20. storočia, keď tento

⁴⁰ JASCHKE, H.-G. (2006): Politischer Extremismus, s. 131.

⁴¹ MINKENBERG, M. (2013): Die europäische radikale Rechte und Fremdenfeindlichkeit in West und Ost: Trends, Muster und Herausforderungen, s. 42.

⁴² NOCIAR, T. (2016): Politológov sprievodca „terminologickým chaosom“: Terminológia, charakteristika a konceptualizácia krajnepravicovej ideologickej rodiny, s. 55.

⁴³ Podľa Nociara (2016: 55) v prípade pojmov radikálna pravica a pravicový radikalizmus nedochádza k ich teoretickému rozlíšeniu v takej miere ako je to u extrémnej pravice a pravicového extrémizmu, ale všeobecne o ich rozlíšení platí to isté z hľadiska geografického, resp. jazykového rozšírenia i významu. Aj v tomto prípade už samotné poradie slov naznačuje, na čo príslušný autor kladie dôraz – ak na termín pravica (s prívlastkom radikálny), tak autor vychádza z priestorového vymedzenia, ak na termín radikalizmus s prívlastkom pravicový, tak autor vychádza z postojového, resp. ideologického vymedzenia.

⁴⁴ MAREŠ, M. (2003): Pravicový extremismus a radikalismus, s. 33.

termín nahradil pojmy fašizmus a nacizmus, resp. neofašizmus a neonacizmus.⁴⁵ Z angloamerického priestoru sa postupne rozšíril aj do ďalších európskych krajín, predovšetkým do Nemecka, kde však bol v 80. rokoch nahradený, resp. odlišený od pravicového extrémizmu. Striktné rozlíšenie medzi extrémizmom a radikalizmom ostáva záležitosťou najmä nemeckej vedeckej tradície,⁴⁶ ktorá za deliacu čiaru medzi extrémizmom a radikalizmom považuje odmietanie demokratických princípov a snahu o zmenu ústavného zriadenia.⁴⁷

Podľa Dočekalovej je termín „radikálna pravica“ zaťažený toľkými významami, že sa nejaví ako vhodný na označenie nami skúmanej stránickej rodiny.⁴⁸ Existuje však aj teoretická škola, ktorá sa snaží o modernú definíciu radikalizmu, ktorá by nebola zaťažená jeho historickým vnímaním. Ide o autorov vychádzajúcich z tzv. *modernizačných teórií*, ktoré radikalizmus chápu ako pokus o zvrátenie modernizácie radikalizáciou kritérií exklúzie, na základe ktorých vymedzujeme skupinu MY a ONI. Podľa Minkenberg má takto koncipovaná definícia oproti iným prístupom⁴⁹ výhodu v spojení ideologického prístupu a jasne definovaného konceptu modernizácie, ktorý nevychádza z jej čisto ekonomického charakteru, ale berie do úvahy zmeny politickej, ekonomickej, sociálnej i kultúrnej povahy.⁵⁰

Súhrnne možno teda povedať, že kým v 80. rokoch bol najrozšírenejším pojmom pravicový extrémizmus, v 90. rokoch sa do popredia dostal pojem radikálna pravica.⁵¹ V súčasnej odbornej literatúre sa označenie radikálna pravica presadilo v súvislosti so stranami, ktoré sa síce odlišujú od akceptovateľných stredových strán, no stále sa pohybujú v rámci existujúceho ústavného poriadku, kým v prípade extrémizmu hovoríme o vyslovene antisystémových stranách vyznačujúcich sa nedemokratickým zmýšľaním a konaním. Zároveň sa v posledných desaťročiach výskum extrémizmu a radikalizmu dáva do súvislosti aj s fenoménom populizmu. V literatúre publikovanej od začiatku 21. storočia sa to prejavilo tak, že slovo radikálna je doplnené alebo nahradené slovom populistická, a tak sa stretávame okrem označenia radikálna pravica najmä s dvoma ďalšími, pravicový populizmus (bez alebo s prívlastkom radikálny), príp. populistická radikálna pravica. Význam slova populizmus a jeho napojenie na výskum extrémizmu a radikalizmu sme už naznačili vyššie, detailnejšie ho popíšeme v nasledujúcej časti.

Pravicový populizmus

Populizmus je pojem nemenej rozporuplný ako extrémizmus či radikalizmus. Populistická rétorika je prítomná naprieč politickým spektrom, keďže jej ústrednou myšlienkou je, že demokracia by mala vždy reflektovať vôľu ľudu.⁵² Túto myšlienku si však môžu osvojiť politické subjekty rôzneho ideologického zamerania,⁵³ keďže populizmus má podľa Karin Priester „prázdne srdce“ a ako chameleon sa dokáže prispôbiť rôznym referenčným rámcom.⁵⁴ Ak teda chceme definovať konkrétne pravicový populizmus, musíme definíciu populizmu doplniť o ďalšie špecifické charakteristiky. Karin Priester vidí rozdiel medzi pravicovým a ľavicovým populizmom v aktivácii

⁴⁵ NOCIAR, T. (2016): Politológov sprievodca „terminologickým chaosom“: Terminológia, charakteristika a konceptualizácia krajnepravicovej ideologickej rodiny, s. 53.

⁴⁶ MUDDE, C. (1996): The war of words defining the extreme right party family, s. 231.

⁴⁷ BACKES, U. (2009): Political extremes: A history of terminology from ancient times to the present, s. 165

⁴⁸ DOČEKALOVÁ, P. (2007): Krajní, radikální, extrémní nebo extremistická pravice? Pokus o terminologické vymezení základních pojmů, s. 74.

⁴⁹ Minkenberg kritizuje najmä dva prístupy: tzv. *shopping list* (nákupný zoznam), pri ktorom sa vychádza z neurčitého množstva svojvoľne definovaných znakov ako aj prístup, ktorý vychádza z „vyprázdnených konceptov“ akými sú podľa neho napr. populizmus či antisystémovosť.

⁵⁰ MINKENBERG, M. (2013): Die neue radikale Rechte im Vergleich: USA, Frankreich, Deutschland, s. 360.

⁵¹ AMBROSE, E. – MUDDE, C. (2015): Canadian Multiculturalism and the absence of the far right.

⁵² Ako definujeme ľud, závisí od konkrétneho variantu populizmu – pravicový pracuje skôr s etnickou koncepciou ľudu, preto má tendenciu požadovať účasť na politickom a spoločenskom živote výlučne pre príslušníkov autochtónneho národa, nie pre menšiny či prisťahovalcov.

⁵³ MUDDE, C. (2014): Fighting the system? Populist radical right parties and party system change.

⁵⁴ PRIESTER, K. (2012): Wesensmerkmale des Populismus, s. 3.

exkluzívnych resp. inkluzívnych kritérií. Kým ľavicový populizmus je charakteristický „inklúziou znevýhodnených skupín do klientelistického para-štátneho systému bez parlamentnej kontroly, pravicový variant populizmu uplatňuje kritéria exklúzie,⁵⁵ aby vykreslil určité skupiny obyvateľstva ako nepriateľov.“⁵⁶ Podľa Ruth Wodak možno pravicový populizmus charakterizovať (a) politikou strachu, t. j. inštrumentalizáciou etnických, religióznych, jazykových či politických minorít ako obetných baránkov za všetky aktuálne spoločenské neduhy, pričom konkrétna skupina je vykreslená ako hrozba (dichotómia my verzus oni); a (b) aroganciou ignorancie, t. j. návratom do predosvieteneckých časov, ktorý sa vyznačuje anti-intelektualizmom a uctievaním tzv. „zdravého rozumu“. Zaujímavé tiež je, že napriek tomu, že Wodak používa prívlastok pravicový, vníma pravicový populizmus ako fenomén, ktorý presahuje tradičné pravo-ľavé rozdelenie, keďže vytvára nové delenie spoločnosti, vyplývajúce z obáv (či už opodstatnených alebo nie) súvisiacich s dôsledkami globalizácie. V tejto súvislosti sa môžeme stretnúť aj s chápaním populizmu ako protikladu kozmopolitného liberalizmu. Hodnoty kozmopolitizmu zdôrazňujú význam otvorených hraníc, zdieľaných multikultúrnych hodnôt, rôznorodosti ľudí i ich životných štýlov v inkluzívnych spoločnostiach, a ako také sú v protiklade s nativistickými ideológiami. Idea otvorených hraníc a otvorených spoločností je ešte doplnená o liberálne hodnoty, ktoré zdôrazňujú ochranu práv menšín, význam systému „brzd a protiváh“ v reprezentatívnej demokracii, toleranciu voči sociálnej, intelektuálnej a politickej diverzite, dôležitosť vedeckej racionalizácie pre rozhodovanie či povojnovú architektúru založenú na medzinárodnej spolupráci.⁵⁷

Súhrnne možno povedať, že kým v ponímaní laickej verejnosti je pravicový populizmus často chápaný ako „mäkká“ verzia pravicového extrémizmu,⁵⁸ prípadne ako jeho synonymum (a obdobne to platí aj o radikalizme), súčasná literatúra nám ponúka oveľa komplexnejšie definície. Spoločným znakom mnohých týchto definícií je antagonistické vnímanie vzťahu medzi „nepoškvrneným ľudom“ a „skorumpovanými elitami.“⁵⁹ Zároveň je tento antagonistický vzťah chápaný v širších súvislostiach aj ako nová konfliktná línia (*cleavage*) typická pre súčasné stranícke systémy vyspelých demokratických štátov.⁶⁰

Extrémna, radikálna či populistická pravica – úskalia výberu vhodného terminologického aparátu

V Európe sa od 70. rokov 20. storočia začali objavovať strany tzv. novej pravice. Francúzsky Národný Front (FN), Rakúska strana slobodných (FPO), Dánska ľudová strana, Flámsky záujem (VB), holandská Strana Slobody či Švédski demokrati boli síce spájané s nacionalistickou až extrémne pravicovou ideológiou, ale predsa len išlo o strany nového typu. Ich program totiž nebol namierený proti demokratickému ústavnému zriadeniu *per se*, tak ako tomu bolo u extrémne pravicových strán v 50. a 60. rokoch. Vo vedeckej obci to vyvolalo polemiku – jednak o potrebe nového, vhodnejšieho názvoslovie, jednak o novej definícii ideologického zamerania týchto strán. Nasledujúce obdobie je preto charakteristické používaním širokej palety termínov na označenie toho istého fenoménu, resp. používaním jedného termínu na označenie rozličných fenoménov. Napriek faktu, že vedecká komunita nedospela ešte k jednotnému koncepčnému prístupu k tejto problematike, treba uznať, že pozornosť, ktorá sa jej venuje a množstvo literatúry, ktorá k téme vychádza, pomohli do veľkej miery zaujať diferencovanejší prístup k výskumu krajnej pravice.

Ako sme ukázali v predchádzajúcom výklade, každý s používaných termínov môže mať isté opodstatnenie, ak je používaný s ohľadom na osobitný národný či historický kontext i špecifický

⁵⁵ Z exkluzionistického charakteru krajne pravicového populizmu vyplýva primárne etnické chápanie ľudu.

⁵⁶ PRIESTER, K. (2012): *Wesensmerkmale des Populismus*, s. 3.

⁵⁷ INGLEHART, R. – NORRIS, P. (2016): *Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash*, s. 7-8.

⁵⁸ HÄUSLER, A. (2013): *Die "Alternative für Deutschland" - Eine rechtspopulistische Partei?*, s. 16.

⁵⁹ MUDDE, C. (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*, s. 23.

⁶⁰ INGLEHART, R. – NORRIS, P. (2016): *Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash*, s. 7-8.

výskumný prístup a zámer. Nociar navrhuje, že pri charakteristike krajnej pravice treba zohľadniť priestorovú, postojovú, ideologickú a historickú rovinu vnímania.⁶¹

Z hľadiska **priestorového** vnímania vystupuje do popredia otázka vzťahu skúmanej stránickej rodiny voči iným stránickým rodinám. V tejto súvislosti možno pripomenúť názor Widfeldta,⁶² podľa ktorého strana môže vystupovať extrémne nielen voči systému, ale aj extrémne vo vzťahu k ostatným stranám v danom politickom systéme. Kým takýto prístup môže mať svoje opodstatnenie v prípadových štúdiách, ktoré sa zaoberajú jednou stranou, resp. stranami v rámci jedného národného kontextu, v komparatívnych analýzach táto relativizácia pojmu extrémny prináša problémy z hľadiska porovnávania vývoja v rôznych krajinách. Pri takomto vnímaní totiž postoje, hodnotené ako extrémne v jednej krajine, nemusia byť rovnako vyhodnotené v inej krajine.

Z hľadiska **historického** sa do popredia výskumu dostáva otázka, do akej miery súčasná krajná pravica nadväzuje na historickú tradíciu medzivojnového fašizmu a nacizmu. Vo všeobecnosti možno povedať, že približne od 80. rokov sa výskum krajnej pravice snaží reflektovať ideologickú obrodu extrémne pravicových strán tým, že uznáva postupné pretrhávajúce kontinuity a dištancovanie sa „novej“ extrémnej pravice od „starej“ extrémnej pravice. Používanie termínov (neo)fašizmus či (neo)nacizmus je podľa väčšiny autorov opodstatnené iba na označenie partikulárneho prúdu krajnej pravice, keďže v ich obvyklom politologickom význame sa stali nevhodnými na označenie väčšiny strán, ktoré sú bežne zaraďované do krajnepravicového spektra. Väčšina z nich sa od fašistickej ideológie aktívne snaží dištancovať. Príkladom je francúzsky Národný Front, ktorý pod vedením Marine LePen nastúpil cestu tzv. *dédiabolisation* – snahy o vykorenenie extrémistických a antisemitských prejavov, ktoré boli typické pre FN pod vedením Jean-Marie LePena.⁶³ A keďže pojem fašizmus sa obvykle chápe ako totalitná ideológia, jeho používanie v súvislosti so súčasnými nativistickými tendenciami môže byť skôr kontraproduktívne – vyvoláva totiž konotácie, ktoré môžu zastierať skutočné socioekonomické procesy stojace v pozadí rastúcej podpory krajnepravicových strán a hnutí.

Postojová rovina vnímania krajnej pravice vychádza z relačného chápania krajnej pravice – skúma jej vzťah k systému, resp. demokracii. Z toho vyplýva, podobne ako pri priestorovej rovine, istý relativizmus, keďže samotná definícia systému (demokracie), voči ktorým sa krajná pravica údajne vymedzuje, môže byť rôzna. Zároveň sa však možno oprávnene domnievať, že v európskom kontexte panuje väčšia zhoda na konštitučných znakoch (liberálnej) demokracie ako na tom, čo predstavuje politický stred. V tejto súvislosti skôr vyvstáva otázka, do akej miery možno anti-systémovosť považovať za jedinú či najpodstatnejšiu črtu krajne-pravicovej ideológie a či takéto chápanie nie je príliš zúžené, hlavne vzhľadom na to, že súčasná krajná pravica deklaruje záujem o získanie moci demokratickým spôsobom, t. j. vo voľbách. Kritizovaná nie je teda za nedemokratické ale za neliberálnodemokratické zmýšľanie, t. j. spochybňovanie istých princípov demokratického pluralizmu. Berúc do úvahy obmedzenia, ktoré vyplývajú z takejto konceptualizácie problému, javí sa ako vhodné doplnenie tohto prístupu o ideologické vymedzenie fenoménu.

Na tom, že diskutované termíny by mali byť predovšetkým chápané ako **ideológia**, panuje v akademickej obci významná zhoda.⁶⁴ Rozdiely panujú v definícii, ktorá by túto ideológiu vedela čo najvýstižnejšie charakterizovať. Spoločným znakom všetkých definícií je rôzne definovaný nacionalizmus (prípadne jeho varianty ako etnonacionalizmus či ultranacionalizmus), často doplnený o xenofóbiu či rasizmus. Niektorí autori zdôrazňujú aj potrebu definovať abstraktnejší pojem, ktorý

⁶¹ NOCIAR, T. (2016): Politológov sprievodca „terminologickým chaosom“: Terminológia, charakteristika a konceptualizácia krajnepravicovej ideologickej rodiny.

⁶² WIDFELDT, A. (2010): A fourth phase of the extreme right? Nordic immigration-critical parties in a comparative context, s. 10.

⁶³ BETZ, H. G. (2013): The New Front National: Still a Master Case?, s. 1.

⁶⁴ NOCIAR, T. (2016): Politológov sprievodca „terminologickým chaosom“: Terminológia, charakteristika a konceptualizácia krajnepravicovej ideologickej rodiny, s. 61.

by obsiahol všetky tieto črty – napr. Sabrina Ramet⁶⁵ označuje za hlavnú črtu, ktorá odlišuje umiernenú pravicu od radikálnej tzv. organizovanú intoleranciu, ktorú charakterizuje ako odopieranie práva na existenciu alternatívnych názorov. Naproti tomu Kitschelt hovorí o skupinovom exkluzionizme,⁶⁶ Mudde o nativizme.⁶⁷ Podľa Muddeho je výhodou pojmu nativizmus to, že kombinuje nacionalizmus a xenofóbiu, a teda vylučuje liberálne formy nacionalizmu. Tá nevylučuje prítomnosť rasizmu (ten môže ale nemusí byť prítomný) a na druhej strane nezahŕňa liberálne formy nacionalizmu.

V súvislosti s problémom názvov jednej témy ďalej väčšina autorov priznáva, že kým koncepty týkajúce sa nacionalizmu predstavujú ideologické jadro súčasnej krajnej pravice, existujú aj ďalšie, tzv. periférne ideologické črty.⁶⁸ Najčastejšie sa pritom hovorí o autoritárstve,⁶⁹ z čoho vyplýva definícia krajnej pravice ako kombinácie nativizmu a autoritárstva.

Otázkou je, ktorú z týchto rovín pri výbere vhodného názvoslovia uprednostniť, prípadne ako zohľadniť viaceré (možno aj všetky) hľadiská súčasne. Ak je našim cieľom nájsť najvhodnejší názov pre súčasného typického reprezentanta krajnej pravice, domnievame sa, že viac ako historické paralely s medzivojnovým obdobím by sa mal výskum zamerať na súčasnú sociálnu realitu, ktorá je výsledkom predovšetkým prechodu do postindustriálnej éry a procesov globalizácie. Historické hľadisko teda nemožno považovať za najrelevantnejšie, a preto môžeme vylúčiť pojmy ako fašizmus a nacizmus (s či bez predpony neo).

Čo sa týka priestorovej roviny, tak sa domnievame, že jej využitie je problematické z dvoch dôvodov. Jednak ide o často diskutované stieranie pravo-ľavých rozdielov a jednak o fakt, že radikálne názory i strany získali v posledných rokoch väčšiu akceptáciu, na čo museli tradičné strany reagovať – niekedy aj prevzatím rétoriky či postojov krajnej pravice.⁷⁰ Priestorové vymedzenie straníckej rodiny na klasickom ľavo-pravom kontinuu možno teda v súčasnej situácii vnímať ako značne závislé na konkrétnom spoločenskom kontexte. Označenie extrémna pravica sa tak stáva príliš relativistickým. Označenie krajná pravica je príliš široké a slúži v tejto práci ako zastrešujúci termín ostatných diskutovaných termínov.

Domnievame sa teda, že označenie straníckej rodiny, ktorá predstavuje prevládajúci prúd v rámci súčasnej krajnej pravice, musí vychádzať čiastočne z postojového ale hlavne ideologického vymedzenia. Z hľadiska špecifických potrieb komparatívneho výskumu je definícia použiteľná v rôznych národných kontextoch s čo najmenším rizikom následného skreslenia výsledkov dôležitým východiskom výskumu.

Opierajúc sa o predchádzajúci výklad možno s istou dávkou zovšeobecnenia povedať, že ak akceptujeme základné východisko teórie extrémizmu, podľa ktorej je extrémizmus antitezou demokracie,⁷¹ tak musíme vylúčiť aj pojem pravicový extrémizmus. Väčšia a relevantnejšia časť súčasnej krajnej pravice totiž nie je vyslovene antidemokratická. Okruh možných termínov sa nám takto zúžil na variácie slov radikálny, resp. radikalizmus a populistický resp. populizmus. Aspekt pravo-ľavého rozlíšenia možno vziať do úvahy za predpokladu, že pravicu vymedzíme nie socioekonomicky ale v súlade s vyššie opísaným konceptom podľa Bobbia, podľa ktorého sa pravica

⁶⁵ RAMET, S. (2010): Defining the radical right. Values and behaviors of organized intolerance in post-communist Central and Eastern Europe, s. 13.

⁶⁶ KITSCHELT, H. (2007): Growth and persistence of the radical right in Postindustrial democracies: Advances and challenges in comparative research.

⁶⁷ MUDDE, C. (2007): Populist Radical Right Parties in Europe, s. 19.

⁶⁸ FREEDEN, M. (1997): Ideologies and conceptual history. Journal of Political Ideologies.

⁶⁹ Anglický výraz *authoritarianism* sa prekladá do slovenčiny ako autoritarizmus alebo autoritárstvo. Pod autoritarizmom chápeme obvykle nedemokratickú formu vlády. Autoritárstvo je pojem zo sociálnej a politickej psychológie a rozumie sa ním sociokultúrne autoritárstvo, ktoré je väčšinou definované v zmysle tradície frankfurtskej školy, konkrétne Theodora Adorna ako submisívnosť vo vzťahu k idealizovanej autorite vlastnej skupiny a opovrhovanie príslušníkmi iných skupín (Hammer, 2013: 63)

⁷⁰ Pozri napr. AKKERMAN, T. – DE LANGE, S. L. – ROODUIJN, M. (Eds.).(2016): Radical Right-Wing Populist Parties in Western Europe: Into the Mainstream?

⁷¹ Pozri napr. BACKES, U. – JESSE, E. (1996): Politischer Extremismus in der Bundesrepublik Deutschland.

a ľavica ľíši primárne fundamentálnym postojom k rovnosti. V tomto prípade sa teda stotožňujeme s konceptom, ktorý v roku 2007 predstavil holandský akademik Cas Mudde v knihe *Populist Radical Right Parties in Europe*. Muddeho koncept sa stal medzinárodne široko uznávaným a aj napriek tomu, že nie všetci autori sa s jeho závermi stotožňujú bez výhrady, drvivá väčšina autorov oceňuje koncepcnosť a teoretickú hĺbku tejto práce. Mudde ponúka dve definície skúmanej straníckej rodiny – minimálnu a maximálnu. Minimálnou definíciou, a teda kľúčovou ideologickou črtou je už vyššie spomínaný *nativizmus*, teda kombinácia xenofóbie a nacionalizmu, ktorá sa v programoch týchto strán prejavuje ako snaha o vytvorenie monokultúrneho štátu. Druhou črtou radikálnej populistckej pravice je *autoritárstvo*, ktorý sa prejavuje ako viera v hierarchicky usporiadanú spoločnosť, v ktorej sa právo a poriadok striktne vynucujú disciplínou. Treťou ideologickou črtou tejto straníckej rodiny je *populizmus*, ktorý už nie je len komunikačnou stratégiou, stáva sa akousi „riedkou“ ideológiou, ktorá vychádza z myšlienky, že spoločnosť je rozdelená na dve antagonistické a homogénne skupiny, na „nepoškrvnený ľud“ a „skorumpované elity“. Následne Mudde odvodil od tejto ideologickej charakteristiky názov, ktorý by ju najlepšie vystihoval. Tým je podľa neho populistická radikálna pravica (*populist radical right*). Mudde uznáva problémy súvisiace s mnohými interpretáciami slova radikálny, preto považuje za potrebné jeho upresnenie a presné vymedzenie. Upresnením je spojenie s pravcou a vymedzením je definícia radikálnej pravice ako anti-liberálnodemokratickej. Tým sa odlišuje od pravice extrémistickej, ktorá je anti-demokratická. Počet extrémne pravicových strán, ktoré majú relevantné postavenie v politických systémoch európskych krajín, však nie je významný. Skôr sú za extrémne pravicové označované aj také politické subjekty, ktoré nemajú záujem o zmenu demokratického režimu na nedemokratický, ale strany, ktoré sa nestotožňujú zo všetkými princípmi liberálnej demokracie.

Diskusia v akademickej obci ohľadom Muddeho konceptu vyvolala najmä otázka, nakoľko je potrebný prívlastok „populistická,“ niektorí autori to považovali za zbytočné.⁷² Mudde toto rozhodnutie odôvodňuje tým, že radikálna pravica samozrejme nemusí byť vždy a všade len populistická, môže byť aj elitárska,⁷³ ale populistickú radikálnu pravcu považuje za typického predstaviteľa resp. prevládajúcu formu krajnej pravice v súčasnosti.⁷⁴

V súlade s týmito závermi konštatujeme, že za najvhodnejší názov pre súčasný dominantný prúd krajnej pravice možno považovať európsku rodinu politických strán označovanú ako *populistická radikálna pravica*.

Záver

Pri snahe o teoretické a empirické uchopenie fenoménu krajnej pravice narážame na problém terminologickej nejednoznačnosti pojmov ako krajná pravica, extrémna pravica, radikálna pravica či pravicový populizmus. Nejde len o problém sémantický, terminológia odráža heterogénnosť vnútri krajnepravicovej straníckej rodiny, jej ideologickú transformáciu v čase i priestore, ale aj rozličné prístupy k jej skúmaniu. Článok predstavuje základné teoretické prístupy k skúmaniu krajnej pravice, identifikuje termíny, ktoré sú v súvislosti s politickými subjektami nachádzajúcimi sa na pravom okraji politického spektra používané najčastejšie a vysvetľuje rozdiely medzi nimi. Taktiež poukazuje na rôzne preferencie v rámci jednotlivých vedeckých tradícií či rôzne etymologické súvislosti a sémantické nuansy používania jednotlivých termínov. Na záver článok predstavuje spôsob, akým možno k výberu vhodného terminologického aparátu pristupovať a identifikuje termín, ktorý možno v súčasnosti považovať za najvhodnejšie označenie aktuálne dominantného prúdu v rámci širšie definovanej straníckej rodiny krajnej pravice. Prikláňame sa k názoru, že najvhodnejším termínom je v tomto prípade populistická radikálna pravica, ktorú Cas Mudde zadefinoval ako kombináciu nativizmu, autoritárstva a populizmu.

⁷² Pozri napr. KITSCHT, H. (2007): Growth and persistence of the radical right in Postindustrial democracies: Advances and challenges in comparative research.

⁷³ Elitárstvo je chápané ako protiklad populizmu. Ako elitárske sú bežne označované mnohé nativistické ideológie, napr. fašizmus či národný socializmus.

⁷⁴ MUDDE, C. (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*, s. 25.

Použitá literatúra:

1. AKKERMAN, T. – DE LANGE, S. L. – ROODUIJN, M. (Eds.) (2016): *Radical right-wing populist parties in western Europe: Into the mainstream?* Devon, UK: Routledge, 2016.
2. AMBROSE, E. – MUDDE, C. (2015): Canadian Multiculturalism and the absence of the far right. In: *Nationalism and Ethnic Politics*, 2015, roč. 21, č. 2, s. 213-236.
3. ANASTASAKIS, O. (2000): *Extreme Right in Europe: A Comparative Study of Recent Trends*. The Hellenic Observatory/The European Institute – LSE, 2000. [online]. [Citované 26. 4. 2017]. Dostupné na internete: http://eprints.lse.ac.uk/3326/1/Extreme_Right_in_Europe.pdf.
4. BACKES, U. (2009): *Political extremes: A history of terminology from ancient times to the present*. London: Routledge, 2009.
5. BACKES, U. – JESSE, E. (1996): *Politischer Extremismus in der Bundesrepublik Deutschland* (4. vyd.). Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1996.
6. BETZ, H. G. (2013): The New Front National: Still a Master Case? In: *RECODE Online Working Paper*, No. 30. [online]. [Citované 3. 5. 2017]. Dostupné na internete: http://www.recode.info/wp-content/uploads/2014/01/Final-RECODE-30-Hans-Georg-Betz_Final_fin.pdf.
7. BOBBIO, N. (1994): *Rechts und Links: Zum Sinn einer politischen Unterscheidung*. Berlin: Verlag Kluas Wagenbach (z taliančiny preložil Moshe Kahn). [online]. [Citované 24. 4. 2017]. Dostupné na internete: <http://www.rainer-rilling.de/gs-villa06-Dateien/bobbio1.pdf>.
8. CAIANI M. ET AL. (2012): The Extreme Right and Social Movements Studies: An Introduction. In: M. Caiani, D. della Porta, & C. Wageman (Eds.): *Mobilizing on the extreme right: Germany, Italy, and the United States*. Oxford: Oxford University Press, 2012.
9. DOČEKALOVÁ, P. (2007): Krajní, radikální, extrémní nebo extremistická pravice? Pokus o terminologické vymezení základních pojmů. In: V. Srb & P. Hirtlová (Eds.): *Radikalismus a jeho projevy v současném světě*. Kolín: ARC-VŠPSV, 2007, s. 64-75.
10. DE LANGE, S. L. – MUDDE, C. (2005): Political extremism in Europe. In: *European Political Science*, 2005, roč. 4, č. 4, s. 476-488.
11. DUDÁŠOVÁ, M. (2016): Socio-ekonomický program populistickéj radikálnej pravice a jeho premeny v čase. In: *Medzinárodné vzťahy 2016: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky (Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie)*, s. 251-266. [online]. [Citované 24. 4. 2017]. Dostupné na internete: https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/archiv_konferencii/Medzinarodne_vztahy_2016._Aktualne_otazky_svetovej_ekonomiky_a_politiky.pdf.
12. FREEDEN, M. (1997): Ideologies and conceptual history. In: *Journal of Political Ideologies*, 1997, roč. 2, č. 1, s. 3-11.
13. GRIFFIN, R. (2013): *The nature of fascism*. New York: Routledge, 2013.
14. HAMMER, E. (2013): *Adorno and The Political*. New York: Routledge, 2013.
15. HÄUSLER, A. (2013): *Die "Alternative für Deutschland" - Eine rechtspopulistische Partei?* Düsseldorf: Heinrich Böll Stiftung NRW, 2013. [online]. [Citované 24.4.2017]. Dostupné na internete: https://www.boell.de/sites/default/files/afd_studie_nrw.pdf
16. INGLEHART, R. – NORRIS, P. (2016): Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash. Harvard Kennedy School: Faculty Research Working Paper Series. [online]. [Citované 25. 4. 2017]. Dostupné na internete: <https://research.hks.harvard.edu/publications/getFile.aspx?Id=1401>
17. JASCHKE, H.-G. (2006): *Politischer Extremismus*. Wiesbaden: VS Verlag fuer soziale Wissenschaften, 2006.
18. KATZ, R. S. – MAIR, P. (1995): Changing models of party organization and party democracy: The emergence of the cartel party. In: *Party Politics*, roč. 1, č. 1, s. 5-28.
19. KITSCHELT, H. (2007): Growth and persistence of the radical right in Postindustrial democracies: Advances and challenges in comparative research. In: *West European Politics*, 2007, roč. 30, č. 5., s. 1176-1206.

20. MAREŠ, M. (2003): *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*. Brno: Barrister & Principal, 2003.
21. MERKL, P. H. (1997): Comparative reflections on the revival of the radical right in Europe. In: P. H. MERKL & L. B. WEINBERG (Eds.): *The revival of right-wing extremism in the nineties*. London: Frank Cass Publishers, 1997.
22. MINKENBERG, M. (2013): Die europäische radikale Rechte und Fremdenfeindlichkeit in West und Ost: Trends, Muster und Herausforderungen. In: R. MELZER (Ed.): *Rechtsextremismus in Europa: Länderanalysen, Gegenstrategien und arbeitsmarktorientierte Ausstiegsarbeit*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2013. [online]. [Citované 4. 5. 2017]. Dostupné na internete: <http://library.fes.de/pdf-files/dialog/10030.pdf>.
23. MINKENBERG, M. (2013): *Die neue radikale Rechte im Vergleich: USA, Frankreich, Deutschland*. Springer Verlag, 2013.
24. MUDDE, C. (1996): The war of words defining the extreme right party family. In: *West European Politics*, 1996, roč. 19, č. 2, s. 225-248.
25. MUDDE, C. (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge University Press, 2007.
26. MUDDE, C. (2014): Fighting the system? Populist radical right parties and party system change. In: *Party Politics*, 2014, roč. 20, č. 2, s. 217-226.
27. NOCIAR, T. (2016): Politológov sprievodca „terminologickým chaosom“: Terminológia, charakteristika a konceptualizácia krajnepravicovej ideologickej rodiny. *Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu*, roč. 2016, č. 1, s. 43-91. [online]. [Citované 2. 5. 2017]. Dostupné na internete: <http://www.rexter.cz/politologov-sprievodca-terminologickym-chaosom-terminologia-charakteristika-a-konceptualizacia-krajnepravicovej-ideologickej-rodiny/2016/05/08/>
28. PRIESTER, K. (2012): Wesensmerkmale des Populismus. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 2012, č. 5 – 6, s. 3-9.
29. RAMET, S. P. (1999): Defining the radical right. Values and behaviors of organized intolerance in post-communist Central and Eastern Europe. In: S. P. RAMET (Ed.): *The radical right in Central and Eastern Europe since 1989*. University Park, PA: Pennsylvania State University Press, 1999, s. 3-28.
30. ROKKAN, S. – LIPSET, S. M. (1967): *Party systems and voter alignments: cross-national perspectives*. New York: Free Press, 1967.
31. RYDGREN, J. (2007): The Sociology of Radical Right. In: *Annual Review Of Sociology*, 2007, roč. 33, č. 1, s. 241-262.
32. WIDFELDT, A. (2010): A fourth phase of the extreme right? Nordic immigration-critical parties in a comparative context. In: *NORDEUROPAforum*, 2010, roč. 20, č. 1 – 2, s. 7-31. [online]. [Citované 2. 5. 2017]. Dostupné na internete: <http://edoc.hu-berlin.de/nordeuropaforum/2010-1/widfeldt-anders-7/PDF/widfeldt.pdf>
33. WIDFELDT, A. (2014): *Extreme right parties in Scandinavia*. Routledge, 2014.
34. WINKLER, J. (1997): Jugend und Rechtsxtremismus in der Bundesrepublik Deutschland. In: S. SCHUMANN & J. R. WINKLER (Eds.): *Jugend, Politik und Rechtsextremismus in Rheinland-Pfalz: Ergebnisse eines empirischen Modellprojekts*. Germany: Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag Der Wissenschaften, 1997.
35. WODAK, R. (2015): *The politics of fear: What right-wing populist discourses mean*. London, United Kingdom: SAGE Publications, 2015.

Kontakt:**Ing. Marianna Dudášová**

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: marianna.dudasova@euba.sk

PRÍČINY FINANČNEJ A DLHOVEJ KRÍZY V USA A V EÚ

Valéria Dziurová^a – Ali Assad^b

^a Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: valeria.dziurova@euba.sk

^b Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: Assad678@gmail.com

Analyzovať príčiny a hľadať efektívne riešenia ako sa vyvarovať hospodárskym krízam je predmetom mnohých diskusií, ktorých výsledky závisia od angažovanosti aktérov diskusií, ale hlavne od ich svetonázorovej ekonomickej orientácie. Liberálne orientovaní ekonómovia budú vždy tvrdiť, že práve priveľa regulácie - a naopak – zástupcovia neoknesianizmu, že práve jej nedostatok je príčinou každej krízy. Pravdepodobne sa všetci zhodnú, že práve rozsah a kvalita regulácie a s tým súvisiaci morálny hazard aj v kontexte akceptácie akumulovania úrokovej expanzie štátov ako aj obyvateľstva bude ústredným motívom týchto diskusií.¹

Kľúčové slová: finančná, dlhová a hypotekárna kríza, ECB

Analysis of the causes and search for solutions that prevent the economic crisis of this nature is even and especially the subject of much debate, the outcomes of which depend on the commitment of the actors themselves, but mainly by their ideological economic orientation. Liberals will always argue that it is too much regulation – and conversely – representatives neo-keynesian economics that it is the lack of a cause of the crisis. Probably all agree that it is the scope and quality control and rhyme related moral hazard in the context of acceptance of accumulation credit expansion states a population is central leitmotif of these discussions.

Keywords: financial, debt and mortgage crisis, the ECB

JEL: E44, E58, E62

Úvod

Súčasná kríza bola spôsobená kombináciou bublín v cenách aktív, a to predovšetkým v oblasti nehnuteľností a hypoték. Európa (a zvlášť eurozóna) bola ovplyvnená obidvoma týmito symptómami. Ceny nehnuteľností vzrástli tak v Európe, ako aj v USA. Z tohto pohľadu to nie je prekvapujúce, že Európa tiež prešla hlbokou krízou.

Globálnej finančnej kríze predchádzal silný rast a veľké posilnenie finančného sektora v mnohých vyspelých aj rozvíjajúcich sa ekonomikách. V Európe to bol prípad väčšiny krajín strednej, východnej a juhovýchodnej Európy, rovnako ako krízou postihnutých krajín periférie eurozóny. V postkrízovom období bola Európa kontinent s najväčším poklesom hospodárskeho rastu, a to čiastočne preto, že globálna finančná kríza nasledovala krízu eura. Kríza sa stala skutočne globálna, a to hlavne z dôvodu náhleho nárastu averzie k riziku (a volatility na finančných trhoch) odovzdávaného na celom svete, pretože finančné trhy sú vysoko integrované na globálnej úrovni. Okrem toho, náhly pokles dopytu, a to najmä u kapitálovo náročných tovarov sa tiež rýchlo prenášal po globálnom dodávateľskom reťazci. V rámci Európy, integrácia finančných trhov a dodávateľských reťazcov je ešte silnejšia, než je na globálnej úrovni, a to v dôsledku toho, že kríza zasiahla všetky členské krajiny, a to aj tie, ktoré nevykazovali symptómy bublinového hospodárstva (teda tých, ktoré mali stabilné ceny nehnuteľností a boli bez nárastu pákového efektu). Niet teda divu, že všetky členské krajiny boli zasiahnuté krízou (napr. aj Nemecko, kde sa nezvýšili ceny bývania). Finančná kríza oslabil schopnosť ekonomík pružne reagovať na nové problémy. Súčasná globálna kríza, ktorá začala v roku 2008 prechádzala rôznymi premenami a tiež sa menili aj jej dopady – hypotekárna kríza, banková kríza, dlhová kríza, pretrvávajúca kríza zadlženosti a kríza spotreby. Ako príčiny jej vzniku uvádzajú ekonómovia vo svojich článkoch a publikáciách vysokú zadlženosť ekonomických

¹ Tento príspevok je výsledkom projektu VEGA č. 1/0975/15 „Makroekonomické a mikroekonomické prejavy a dôsledky inflácie a deflácie.“

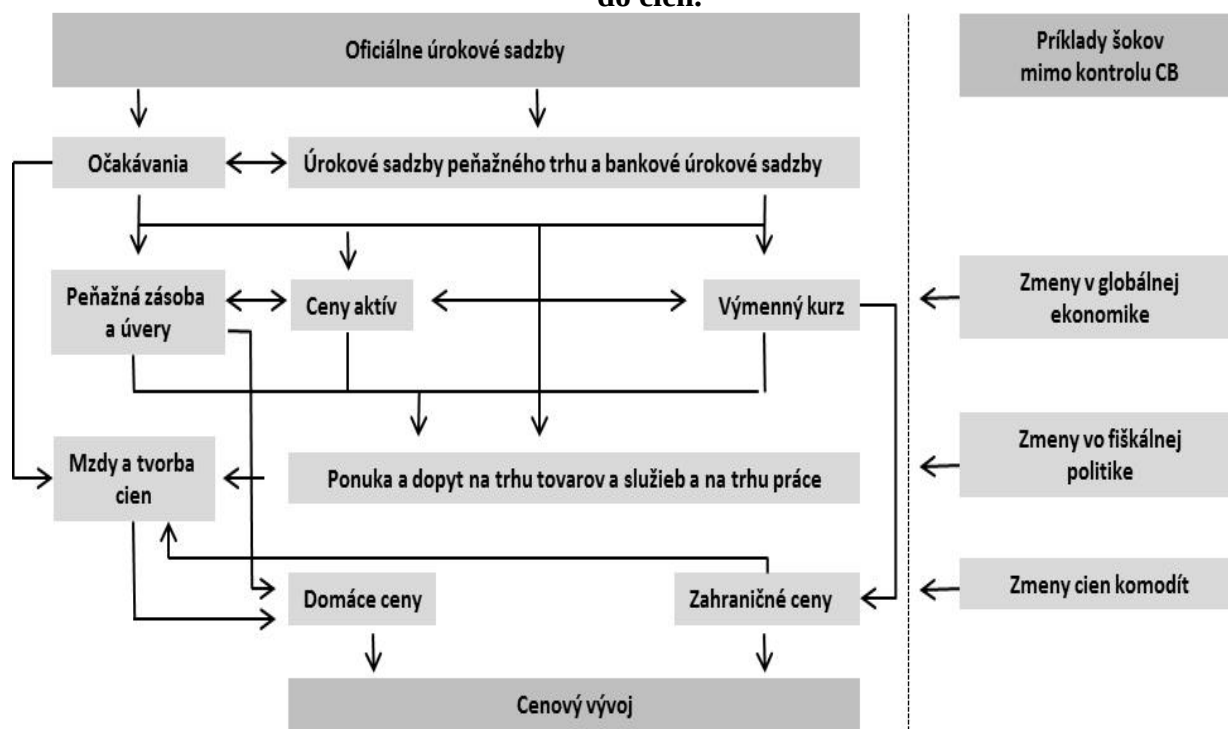
subjektov, nízke úrokové sadzby v rokoch pred krízou, vysokú likviditu, bublinu na trhu nehnuteľností, nedostatočnú reguláciu, rast objemu derivátov, či globálne nerovnováhy v platobných bilanciách. Na začiatku krízy vedel málokto odhadnúť, či ide o sprievodný jav cyklického vývoja ekonomiky, alebo o zlyhanie systému ako takého. Faktor globálnej ekonomiky a výrazné prepojenie globálneho sveta vytvára odlišnú platformu tak pre krízové javy samotné, ako i pre možné riešenia. Dnes však vieme, že mnoho súčasných problémov bolo v ekonomike zakorenených dlhé obdobie pred krízou, avšak málokto im venoval dostatočnú pozornosť. Otázka prekonávania globálnej krízy podnietila rozsiahle debaty a stále je v centre záujmu mnohých ekonomických subjektov.

1. Dôvody vzniku finančnej a dlhovej krízy

Akumulácia dlhov a verejné deficity krajín predstavujú záťaž pre každú ekonomiku. Každé menovo politické zoskupenie má k dispozícii menovú a rozpočtovú politiku, ako dva hlavné nástroje hospodárskej politiky za účelom regulovania a usmerňovania a riadenia. Kľúčovým nástrojom menovej politiky je predovšetkým nastavenie úrokovej sadzby, na základe ktorej každá národná banka má ambíciu reflektovať a uspokojovať potreby všetkých účastníkov ekonomického diania. Zodpovedná centrálna autorita berie do úvahy pri zvažovaní svojej menovej politiky celkovú situáciu v národnom hospodárstve z hľadiska vývoja spotrebiteľských cien, vývoja cien výrobcov, vývoja hrubého domáceho produktu, vývoja situácie na bežnom účte platobnej bilancie, stavu verejných financií, stavu na peňažnom trhu a prirodzene aktuálnej situácie na devízových a komoditných trhoch. Centrálna banka berie do úvahy všetky tieto aspekty a rozhoduje o výške úrokových sadzieb, s cieľom minimalizovať rast cien, maximalizovať hospodársky rast a udržiavať nezamestnanosť na prirodzenej úrovni. Cieľ centrálnej banky sa môže líšiť, môže byť ukotvený priamo v ústave alebo v zákone o národnej banke, alebo môže byť súčasťou celospoločenskej dohody. Európska centrálna banka si stanovila svoj cieľ udržiavať infláciu okolo dvoch percent, čomu prispôsobuje aj menovú politiku. Ak štát zvyšuje svoju zadlženosť prirodzeným spôsobom vytláča z ekonomiky peniaze, ktoré by mohli byť využité na efektívnejšie investície súkromných spoločností.² Ak predpokladáme, že súkromný sektor vie efektívnejšie alokovať zdroje, znamená to pre spoločnosť, pre firmy, pre ekonomiku a v konečnom dôsledku pre celé obyvateľstvo stratu vo forme nižšieho outputu. Ak sa menej vyrába, ľudia majú menej peňazí, menej môžu spotrebúvať a to opätovne vytvára tlak na verejné financie, ktoré sa financujú z ďalších dlhov. Znamená to, dlhy a deficity boli a sú jeden z dôvodov prečo ekonomika prestáva byť efektívna, a nie je schopná alebo v stále menej dostatočnej miere je schopná financovať svoje fungovanie. Dlhy a deficity sú extrémne nákladné na správu. Nejedná sa len o administratívnu náročnosť celého procesu. Len na Slovensku sa správe dlhu a deficitu venujú desiatky ľudí v Agentúre riadenia dlhu a likvidity, v Národnej banke Slovenska a Ministerstve financií. Prirodzene musí štát splácať istinu dlhu a okrem istiny aj úroky. Predovšetkým otázka úrokov je často krát veľmi diskutovaná. Štát svoje bežné hospodárenie financuje cez emisiu štátnych pokladničných poukázok, na druhej strane svoje strednodobé a dlhodobé potreby financuje cez emisiu štátnych dlhopisov. Môže vzniknúť situácia, a v prípade Grécka, ale aj Slovenska také situácie nastali, kedy si štát nedokázal na trhoch požičať dostatočné zdroje za trhovú sadzbu, a aby bol schopný financovať svoje potreby, musel komerčným bankám poskytnúť vyšší, netrhový úrok, ktorého súčasťou bola aj väčšia riziková prirážka.

² HONTYOVÁ, K. – IVANOVÁ, P.: Aktuálne problémy globálnej hospodárskej krízy a ich možné teoretické a praktické riešenie. Ekonomický časopis, roč. 60, č. 10.

Obr. 1 Cielenie inflácie - ilustrácia transmisného mechanizmu od úrokových mier do cien.

Zdroj: NBS.sk

Tento mechanizmus funguje v prípade, kedy sa jedná o štandardnú ekonomiku, kedy menová a rozpočtová politika podliehajú jednej krajine. Menová politika prispôbuje svoje opatrenia rozpočtovej politike, aby hospodárstvo napredovalo v želanom tempe. V prípade menovej únie, kedy si svoju rozpočtovú politiku manažuje každá krajina sama, ale menová politika je riadená z jedného centra nastáva situácia, že korekčný mechanizmus trhových úrokových sadzieb nefunguje. Uvedieme extrémny príklad, ak by sa Slovensko akokoľvek zadlžovalo, trhové sadzby na euro by sa zásadným spôsobom nezvyšovali, keďže Slovensko svojou veľkosťou možno zaradiť medzi marginálne ekonomiky v rámci eurozóny. Zároveň by ale nakoniec nastala situácia, že práve sadzby na dlhopisy emitované Slovenskom by nabrali vyššiu úroveň, a tým by Slovensko postupne prestávalo byť schopné si požičiavať a splácať zároveň. Práve tento nefunkčný kanál, ktorý všade inde okrem eurozóny funguje predstavoval absentujúci mechanizmus pri vznikajúcej finančnej kríze a jej importu z USA do Eurozóny.³

Skutočnosť, že hospodárska kríza a jej pôvod môžeme hľadať v USA nie je nesprávna avšak nie ani úplne presná. Hospodárska a finančná kríza sa prevalila a vypukla v roku 2008 v Spojených štátoch amerických, keď zbankrotovala finančná inštitúcia Lehmann Brothers. Avšak už rok, dva predtým sme boli svedkami zmien nezdravých trendov v niektorých ekonomických indikátoroch. Pri tejto príležitosti treba spomenúť krízu vyvolanú internetovými spoločnosťami, ktorá je tiež známa ako dot.com kríza. Na konci deväťdesiatich rokov začali akciové trhy internetových spoločností prudko a extrémne nezdravo narastať, a pozitívnu panikou ľudia skupovali každú spoločnosť, ktoré bola činná v internetovom priestore. Hodnota týchto akcií prudko narastala a vyústilo to až do obchodu skoro za 190 miliárd dolárov, kedy internetová firma AOL kúpila mediálnu spoločnosť Time Warner. Na jar v roku 2000 celková bublina nárastu internetových spoločností spľaskla, ceny akcií a indexu klesli o takmer tri štvrtiny, a aj to malo za následok pokles investícií v USA a tiež pokles dynamiky rastu amerického hospodárstva. Celé oživovanie bolo veľmi komplikované, keďže udalosti okolo jedenásteho septembra 2001 ešte viac zneistili ekonomiku a jej aktérov. Z dôvodu teroristických útokov sa prestalo obchodovať na burze, pokles investícií sa ešte viac znásobil

³ MUCHOVÁ, E. – LISÝ, P.: Fiškálna politika v hospodárskej a menovej únii. IURA EDITION, 2009.

a Federálny rezervný systém bol pod neustálym politickým tlakom, aby znižoval úrokové sadzby. To sa aj stalo a úrokové sadzby klesli v USA z úrovne 6,5 v roku 2000 až na 1,2 v roku 2003.⁴

Z historického pohľadu hľadania dôvodov vzniku krízy v USA je tiež dynamizácia liberalizácie americkej ekonomiky v sedemdesiatych rokoch minulého storočia, kedy boli prijímané zákony na podporu hypotekárneho bankovníctva. Pôvodne nebolo možné poskytovať úvery rizikovým skupinám – kde sa jednalo hlavne o Hispáncov a Afroameričanov. Z dôvodnou nastoľovania antidiskriminačných zákonov, ako aj z dôvodu ambície naštartovania americkej ekonomiky sa začalo podporovať úverovanie aj nízkopríjmových vrstiev obyvateľstva. Ďalšie významné rizikové opatrenie bolo uvoľňovanie podmienok na bankovom trhu a umožnenie bankám za určitých okolností vykonávať, dokonca úlohy komerčných poisťovní. To prirodzeným spôsobom predstavovalo oveľa rizikovejšie a menej transparentnejšie operácie, ako keby tieto obchody prebiehali medzi troma nezávislými spoločnosťami.

Ďalší aspekt narastania úverov hypotekárneho rozmachu bol zákon schválený za čias Billa Clintona, ktorý umožňoval predaj derivátov bez akejkoľvek kontroly čoho cieľom bolo tiež naštartovať ekonomiku. Prezident a jeho poradcovia predpokladali, že s derivátmi obchoduje len malý zlomok obyvateľstva, aj to predovšetkým firmy a obchodné spoločnosti, preto nepovažovali za dôležité, aby bolo toto odvedie kontrolované a tiež predpokladali, že obchodné spoločnosti budú konať zodpovedne. Neskôr Bill Clinton pripustil, že sa mýlil a nemal podporiť schválenie takéhoto zákona. (Clinton: I was wrong..., 2010).

Práve pokles úrokových sadzieb bol živnou pôdou na úverovú expanziu. Nárast úverov bol hmatateľný v podnikovej sfére, ako aj v súkromnej sfére. Firemná úverová expanzia bola podstatne zdravšia ako súkromná, keďže podnikatelia konajú podstatne zodpovednejšie ako súkromné osoby. K tomu treba ešte prirátať aj skutočnosť, že americká vláda podporovala bývanie tak, aby bolo dostupné pre každého. Takto chcela podporiť ekonomiku a tiež umožniť širokej vrstve obyvateľstva, aby si našla vlastné bývanie. Podpora Američanov zo strany vlády sa tiež realizovala v rôznych formách, a nebola to len nízka úroková sadzba, ktorú razil Federálny rezervný systém. Bola to predovšetkým komplexná daňová podpora voči obyvateľstvu, ktorá sa prejavovala napríklad tým, že úveroví dlžníci si mohli daň z nehnuteľnosti evidovať ako daňovo odpočítateľnú položku v daňovom priznaní. Taktiež trh nehnuteľností bol nepriamo výrazne podporovaný, tým že daň z príjmu z predaja nehnuteľností sa do určitej hranice, ktorá sa posúva nezdaňoval. To prirodzene stále viac a viac stimulovalo obchod s nehnuteľnosťami. Vláda USA taktiež vytvárala podpornú sieť pre firmy a hypotekárne banky, ktoré či už poskytovali úvery obyvateľstvu, alebo spoločnosti, ktoré skupovali hypotekárne úvery a tie predávali vo forme hypotékou zabezpečených obligácií na kapitálovom trhu. Boli to firmy ako Freddie Mac, Fannie Mae, ktorým po vypuknutí krízy vláda musela poskytnúť úverovú injekciu vo výške desiatok miliárd dolárov. Je zrejmé, že práve nízke úrokové sadzby, politika lacných peňazí, dostatok peňazí pre všetkých bola a je jednou z hlavných príčin globálnej finančnej krízy.⁵

Zaujímavé je tiež zanalyzovať, kto bol klientom týchto bankových a hypotekárnych domov. Jednalo sa prevažne o cieľové skupiny z radov prisťahovalcov, hispáncov, Afroameričanov a ľudí so stredným a nižším vzdelaním. Taktiež to boli dlžníci s nízkymi príjmami, respektíve s veľmi krátkou históriou s so slabou úverovou spoľahlivosťou, zlou úrovňou angličtiny, so slabým rodinným zázemím, ktorí mali ambíciu si v penzii skvalitniť bývanie, a tak vytvárali nemalý dopyt po nehnuteľnostiach. Súčasťou tohto mnohoholníka boli tiež špekulanti, ktorí sledovali len krátkodobý výnos a finančnú odmenu z predaja. Nízke úrokové sadzby, rastúca ponuka na trhu s nehnuteľnosťami a tiež vytváranie podmienok zo strany centrálnej a regionálnych vlád v jednotlivých štátoch vytváral enormný dopyt po nehnuteľnostiach, ktoré vyústili do umelo iniciovaného stavebného boomu. To malo za následok okrem už spomínaných efektov aj relatívne

⁴ ARROW, K. J.: Economic theory and the financial crisis. New York Public Affairs, 2010.

⁵ LISÝ, J.: Hospodárske krízy v období globalizácie vo svete monetárnych teórií ekonomického cyklu. Nová ekonomika 2012, roč. 5, č. 4.

silný rast americkej ekonomiky, ktorý však nezodpovedal reálnemu nárastu produktivity práce, ale akumulácii úverových zdrojov.

Ťažko dnes identifikovať motívy, prečo americká vláda, centrálna banka a elity Spojených štátov amerických podporovali politiku lacno dostupných peňazí. Prirodzeným argumentom je zlyhanie politických elít, a ich nezodpovedné správanie a rozhodovanie, ktoré sa sústreďuje na krátkodobý benefit. Krátkodobý benefit v tomto prípade mohli byť politické ambície amerického prezidenta, aby bol druhý krát zvolený za prezidenta. Práve politikou lacných peňazí tým uspokojoval obrovské masy strednej triedy, ktorá vďaka spotrebe alebo nadspotrebe bola spokojná, a aj tým si zabezpečil opätovnú zvoliteľnosť v druhom období. Súčasťou tohto vývoja bol aj obrovský prebytok kapitálu, ktorý hľadal uplatnenie. Keďže úrokové sadzby boli nízke, museli investori hľadať alternatívne možnosti, ako efektívne alokovať zdroje, a jednou z týchto možností bol obrovský rozmach developerských projektov. Developerské projekty a budovanie veľkých centier či už rezidenčnú výstavbu, alebo kancelárske priestory v kombinácii s obchodnými priestormi sme zaznamenali na celom svete. Krátkodobo to naštartovalo ekonomiku, vytváralo pracovné miesta, avšak v strednodobom a dlhodobom horizonte to neprinášalo efekt pre ekonomiku.

2. Zlyhanie regulátora a manažmentu bánk

Narastajúce deficity, nízke úrokové sadzby, narastajúci dopyt po nehnuteľnostiach, špekulatívne nálady nie len na realitnom trhu, rôzne nerovnováhy v politických a ekonomických oblastiach sú dôvody prečo sa americká ekonomika dostávala do ťažkostí. Napriek týmto skutočnostiam existuje v USA dokonalá spleť regulátorov, dozorných orgánov, nariadení, a mechanizmov pod dozorom masovo komunikačných prostriedkov, ktorých úloha je vykonávať dohľad nad celým finančným a bankovým systémom v USA. Tieto štruktúry existujú tak na národnej úrovni, ako aj v niektorých prípadoch na úrovni jednotlivých štátov. Patrí k nemu FED – obdoba národnej banky, ktorá pozostáva z lokálnych centrálnych bank niektorých amerických štátov, FINRA – úrad vykonávajúci dohľad nad všetkými akciovými spoločnosťami, s ktorými sa obchoduje na amerických burzách, FDIC – federálny úrad na ochranu vkladov amerických bank, CFTC – úrad na kontrolu obchodovania s alternatívnymi finančnými nástrojmi ako sú opcie, futures – a mnoho ďalších inštitúcií. Vo všetkých týchto inštitúciách sedeli ekonómovia a regulátori, ktorí boli zodpovední za kontrolu toho čo sa deje v ekonomike, na finančných trhoch, na peňažnom a kapitálovom trhu.

Je zrejmé, že títo skúsení ľudia si museli byť vedomí, že sa v ekonomike niečo deje. Videli, že ekonomika sa rútila nahor takým závrtným tempom a, že prasknutie bubliny mohli očakávať. Napriek tomu, konkrétni ľudia, prijímali rozhodnutia o permanentnom znižovaní úrokových sadzieb, o podpore nezodpovedného hypotekárneho bankovníctva bez dôslednej kontroly. Regulátori v Spojených štátoch amerických napriek dlhoročným skúsenostiam podľahli morálnemu hazardu a nesplnili si svoju úlohu zodpovedne.⁶

Záver

Už od vypuknutia krízy v rokoch 2007 – 2008 došlo k determinácií ekonomického rastu v celosvetovom hospodárstve. Finančná kríza, ktorej začiatok bol v Spojených štátoch amerických, nemala teda negatívny dopad iba na ekonomiku USA, ale v dôsledku globálneho prepojenia aj na hospodárstvo mnohých krajín. Súčasná kríza sa líši od predchádzajúcich kríz svojou veľkosťou a intenzitou, ktorou zasiahla celý svet a často je prirovnávaná k Veľkej hospodárskej kríze v období rokov 1929 – 1933, ktorá bola doposiaľ bezprecedentná. V rokoch 2007 a 2008 sa finančná kríza označovala ako americká hypotekárna kríza, avšak jej povaha sa transformovala na globálnu finančnú krízu, ktorá sa rozšírila ďalej do reálnej ekonomiky. Krajiny zasiahnuté finančnou krízou sa dostali do recesie a vznikla hospodárska kríza.

⁶ KRUGMAN, P.: Skoncovat s krízí. Vyšehrad, 2012.

Procesy spojené s finančnou krízou boli sprevádzané hlbokými finančnými nerovnováhami vo svetovej ekonomike, neúmerným zadlžovaním sa krajín a až príliš uvoľnenou expanzívnu monetárnou politikou, ktorá viedla v prípade Spojených štátov amerických k bubline na trhu nehnuteľností sa prejavila v celej svojej sile v priebehu rokov 2007 – 2009. S jej následkami bude nutné bojovať aj v nasledujúcich rokoch a prijímať také opatrenia, aby sa ekonomiky jednotlivých krajín dostali zo stavu recesie a stimulovali ekonomickú aktivitu. Mnohé krajiny prijímali rôzne stimulačné a záchranné balíčky, ktorých úlohou mala byť podpora ekonomiky. V súčasnosti naďalej pokračujú záchranné aktivity najmä v Európskej únii, ktorá musela čeliť nielen finančnej kríze, ale aj kríze dlhovej, v ktorej sa krajiny dostali do situácie, keď nie sú schopné splácať svoje dlhy. Prekonávanie globálnej krízy v zmysle skutočného odstraňovania jej príčin je a bude s veľkou pravdepodobnosťou zdĺhavý, zložitý a značne konfliktný proces, v rámci ktorého môže dôjsť k vytvoreniu novej globálnej economickej geografie, k formovaniu viacerých centier vzájomne pôsobiacich a spoluutvárajúcich fungovanie globálnej ekonomiky. Pokrízový proces si takisto vyžaduje posun ťažiska ekonomického rastu z jeho kvantitatívne orientovanej stránky, na tú obsahovú, zahŕňajúcu kvalitu a udržateľnosť života.

Použitá literatúra:

1. ARROW, K. J.: Economic theory and the financial crisis. New York Public Affairs, 2010.
2. BLANCHARD, D.: In the wake of the crisis. Cambridge: The MIT Press, 2012.
3. ČAPLÁNOVÁ, A. – ŠUJANSKÝ, M.: Teoretické prístupy k ekonomickému cyklu. Ekonomické rozhľady, roč. 40, 1/2011.
4. HONTYOVÁ, K. – IVANOVÁ, P.: Aktuálne problémy globálnej hospodárskej krízy a ich možné teoretické a praktické riešenie. Ekonomický časopis, roč. 60, č. 10.
5. KRUGMAN, P.: Skoncovat s krízí. Vyšehrad, 2012.
6. LISÝ, J.: Hospodárske krízy v období globalizácie vo svete monetárnych teórií ekonomického cyklu. Nová ekonomika 2012, roč. 5, č. 4.
7. MUCHOVÁ, E. – LISÝ, P.: Fiškálna politika v hospodárskej a menovej únii. IURA EDITION, 2009.
8. VAROUFAKIS, Y.: Globální minotaurus. Europe and the Future of the Global Economy, 2013.

Kontakt:

Ali Assad

Národohospodárska fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: Assad678@gmail.com

Ing. Valéria Dziurová

Národohospodárska fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislava
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: valeria.dziurova@euba.sk

PRÁVOMOC PREZIDENTA SPOJENÝCH ŠTÁTOV AMERICKÝCH UZNÁVAŤ ZAHRANIČNÉ VLÁDY A ŠTÁTY

Gilbert Futó

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: gilbert.futo@euba.sk

Právomoc uznávať zahraničné vlády a štáty je významným nástrojom zahraničnej politiky každého štátu. V Spojených štátoch amerických pripadá rozhodnutie o uznaní zahraničného subjektu federálnej vláde bez toho, aby federálna ústava konkrétne označovala mocenskú vetvu poverenú výkonom tejto právomoci. Do roku 2015 nebolo oficiálne stanovené, akou teóriou sa riadi rozdelenie moci v otázkach uznávania zahraničných vlád a štátov. V danom roku Najvyšší súd Spojených štátov rozhodol, že táto právomoc patrí výlučne prezidentovi Spojených štátov a zákonodarná moc stelesnená Kongresom Spojených štátov mu do nej nemôže zasahovať.

Kľúčové slová: uznanie zahraničných vlád, delba moci, výlučná právomoc prezidenta

The power to recognize foreign governments and states is significant instrument of foreign policy of every state. In the United States, decision to recognize foreign sovereign belongs to the federal government, but the federal constitution does not allocate this power to a specific branch of government. Until 2015 it was not officially declared which theory of presidential powers governs the separation of powers in the area of recognition. In that year, Supreme Court decided, that the president has the exclusive power to grant recognition to a foreign sovereign and that Congress does not have the authority to interfere with this power.

Key words: recognition of foreign governments, separation of powers, exclusive presidential power

JEL: K33

Úvod

V moderných demokratických štátoch je trojdelenie moci typickým znakom fungovania politického systému. Zabránenie kumulácii moci sa uskutočňuje prostredníctvom prerozdelenia právomocí medzi jednotlivé mocenské vetvy. Zákonodarná moc rozhoduje o normách, podľa ktorých sa má spoločnosť riadiť. Exekutívna zložka moci sa stará o výkon vytvorených noriem a ich dodržiavanie. Súdna moc je poverená rozhodovaním o tom, či k porušeniu nastavených pravidiel došlo alebo nie a zároveň zvykne byť arbitrom pri sporoch o rozdelenie moci v prípade, ak daná právomoc nemá jasného nositeľa. Spojené štáty americké (ďalej len „Spojené štáty“) boli miestom, kde sa od konca 18. storočia snažili otcovia zakladatelia vytvoriť systém zabraňujúci tyranii, podporujúci republikánske zriadenie a zároveň odstraňujúci jeho nedostatky. Na to, aby ústavná štruktúra bola dostatočne odolná voči zmenám, ktoré so sebou prinášajú nové okolnosti, boli okrem konkrétnych ustanovení do federálnej ústavy zapísané aj hlavné zásady a spôsoby organizácie federálnej vlády, ktorých význam bolo možné rôznymi spôsobmi interpretovať. Túto úlohu na seba prevzal Najvyšší súd Spojených štátov amerických (ďalej len „Najvyšší súd“). Keď sa v roku 2014 pred deviatimi sudcami ocitol spor o právomoc uznania zahraničných vlád a štátov, bolo potrebné stanoviť, ktorej mocenskej vetve a v akej miere prináleží daná právomoc. Z dôvodu absencie špecifického ustanovenia vo fundamentálnom dokumente týkajúceho sa uznávania zahraničných subjektov, musel Najvyšší súd využiť svoju právomoc rozhodnúť o prerozdelení moci medzi mocenské zložky, čím prispel k neustále prebiehajúcemu procesu špecifikácie systému brzd a protiváh.

1 Teórie právomocí prezidenta Spojených štátov

Základným predpokladom riadneho fungovania moderných demokratických systémov je dôsledné uplatňovanie zásady oddelenosti mocí a udržiavania ich rovnováhy. V súčasnosti sa je najčastejšie možné stretnúť s trojdelením štátnej moci, kedy sú síce jednotlivé mocenské vetvy

samostatné a oddelené, ale dokážu sa navzájom ovplyvňovať. Daný kontrolný mechanizmus je známy pod označením „systém bŕzd a protiváh“ (*checks and balances*). Ak sa jedna zložka moci snaží uplatňovaním svojich právomocí vo svojich rukách koncentrovať neprimerané množstvo štátnej moci, iné zložky majú prostriedky na to, aby jej v tom zabránili alebo minimálne obmedzili jej snahu na prijateľnú mieru. Aj keď s princípom delby moci neprichádza ako prvý Charles Louis Montesquieu, je to práve on, ktorému je pripisovaná zásluha na jeho spopularizovaní. Vo svojom diele *O duchu zákonov* z roku 1748 vyslovuje už v tej dobe overený koncept, že každý človek, ktorý má moc, má sklon k jej zneužívaniu, až pokiaľ nemá stanovené hranice.¹ Zábranou má byť schopnosť jednej moci zastaviť moc inú.² Jeho myšlienky sa odrazili aj pri vytváraní federálnej ústavy Spojených štátov. Na Ústavodarnom zhromaždení vo Filadelfii v roku 1787 boli položené základy organizácie federálnej vlády, kde legislatívna, exekutívna a súdna moc boli navzájom oddelené, ale ponechávali si možnosti ovplyvňovania a kontroly ostatných mocenských zložiek. Otec ústavy Spojených štátov, James Madison, sa pri obhajobe novovytvorenej formy vlády opieral práve o francúzskeho mysliteľa. V súhrnnom diele *Listy federalistov* sa v listoch č. 47 – 51 venuje zásadám delby moci: „Hlavná záruka proti postupnému sústredovaniu jednotlivých právomocí do rúk jednej zložky však spočíva v tom, že ich riadiaci predstavitelia budú mať ústavné prostriedky a osobné pohnútky na to, aby zabránili zasahovaniu zo strany ostatných zložiek. Obranné opatrenia tu musia byť, tak ako v iných prípadoch, primerané stupňu nebezpečenstva útoku. Proti ctižiadosti musí byť postavená ctižiadosť.“³ Podľa J. Madisona nebolo možné dať všetkým trom zložkám rovnakú moc, a keďže v republikánskej forme vlády má dominantné postavenie zákonodarná moc, exekutívu bolo potrebné istým spôsobom posilniť.⁴ Alexandrom Hamilton, ktorý sa v listoch č. 70 – 77 venoval výkonnej moci, bol presvedčený, že energická exekutíva je jednou zo základných charakteristík dobrej vlády a má kľúčový význam pri ochrane spoločnosti pred útokmi zvonka.⁵ Úrad prezidenta mal zastávať mimoriadne cnostný človek vyznačujúci sa mimoriadnymi schopnosťami. Energickosť výkonu funkcií prezidenta mala tejto osobe zaručovať jednota exekutívy, čiže zverenie celej výkonnej moci do rúk hlavy štátu: „Nie je možné pochybovať o tom, že jednota prospieva energickosti. Rozhodovanie, aktivnosť, schopnosť utajenia a ráznosť sú v omnoho väčšej miere všeobecne charakteristické pre konanie jednej osoby, než pre konanie početnejšej skupiny osôb; a úmerne k rastu početnosti skupiny, sa tieto schopnosti strácajú.“⁶

V druhom článku federálnej ústavy je tak prezidentovi zverená celá exekutívna moc formou Zverovacej klauzuly (*Vesting clause*): „Exekutívna moc je zverená prezidentovi Spojených štátov amerických.“⁷ Otcovia zakladatelia nepovažovali za potrebné vymenovať všetky právomoci prislúchajúce prezidentovi, preto sa v samotnom ústavnom texte nachádza len malé množstvo konkrétnych oprávnení. Prezident má byť vrchným veliteľom vojska a námorníctva Spojených štátov⁸, po porade a so súhlasom Senátu má právo uzatvárať medzinárodné zmluvy, pričom súhlas musia vysloviť dve tretiny prítomných senátorov⁹, po porade a so súhlasom Senátu má právomoc vymenovať veľvyslancov, iných zástupcov štátu a konzulov, sudcov Najvyššieho súdu a všetkých ostatných úradníkov Spojených štátov.¹⁰ Okrem toho prezident prostredníctvom Prijímacej klauzuly (*Reception clause*) môže prijímať veľvyslancov a iných zástupcov cudzích štátov¹¹ a je poverený

¹ MONTESQUIEU, C. (1831): *De l'esprit des lois*, s. 291.

² *Id.*

³ HAMILTON, A., MADISON, J., JAY, J (2003): *The Federalist Papers*, s. 315 – 316. List č. 51.

⁴ *Id.* s. 316 – 317.

⁵ *Id.* s. 426. List č. 70.

⁶ *Id.* s. 427 – 428.

⁷ U.S. Const. art. II, § 1, cl. 1.

⁸ U.S. Const. art. II, § 2, cl. 1.

⁹ U.S. Const. art. II, § 2, cl. 2. Táto časť ústavy sa označuje ako Zmluvná klauzula (*Treaty clause*).

¹⁰ U.S. Const. art. II, § 2, cl. 2. Táto časť ústavy sa označuje ako Menovacia klauzula (*Appointments clause*).

¹¹ U.S. Const. art. II, § 3, cl. 4.

starat' sa o to, aby boli zákony svedomito vykonávané.¹² Všetky klauzuly sú formulované v natoľko všeobecných pojmoch, aby bol ponechaný dostatočný priestor na interpretáciu špecifických krokov, ktoré prezident môže počas svojho funkčného obdobia vykonať. V praxi sa je preto možné stretnúť aj s právomocami, ktoré síce nie sú v ústave priamo spomenuté, ale sú buď nevyhnutné pre výkon vymenovaných právomocí alebo racionálne vyplývajú z existencie daného úradu. Prvý typ je označovaný za implikované právomoci (*implied powers*), druhý typ za vrodené právomoci (*inherent powers*).

V mnohých prípadoch je rozhodnutie o prerozdelení právomocí medzi mocenské zložky ponechané na Najvyšší súd. Od konca 18. storočia sa v Spojených štátoch vytváral systém založený na významom postavení prezidenta, ktorý si aj vďaka rozhodnutiam federálneho súdnictva na svoju stranu pritiahol viacero právomocí patriacich federácii, ktorých horizontálna alokácia nebola v ústave priamo podchytená. Jedným z rozhodnutí zachytávajúcich viaceré teórie vrodenných právomocí prezidenta je súdny spor *Youngstown Sheet & Tube Co. v. Sawyer*.¹³ Počas vojenského konfliktu na Kórejskom polostrove začiatkom 50. rokov 20. storočia, v ktorom sa angažovali aj Spojené štáty, došlo v Spojených štátoch k sporom medzi zamestnancami a zamestnávateľmi v spoločnostiach pre spracovanie ocele, mimoriadne dôležitého materiálu pre výrobu zbraní. Nezhody sa vystupňovali až do tej miery, že 4. apríla 1952 oznámili zástupcovia Odborového zväzu celonárodný štrajk naplánovaný o päť dní neskôr.¹⁴ Podľa vtedajšieho prezidenta Harryho S. Trumana by pozastavenie produkcie oceliarní znamenalo bezprostredné ohrozenie národnej bezpečnosti, následkom čoho niekoľko hodín pred vypuknutím štrajku vydal exekutívny príkaz č. 10340, ktorým oprávňoval ministra obchodu prevziať kontrolu nad všetkými oceliarskymi továrňami uvedenými v prílohe exekutívneho príkazu.¹⁵ Jednou z menovaných spoločností bola aj Youngstown Sheet & Tube Company sídliaca v štáte Ohio. Exekutívny príkaz nebol postavený na žiadnej konkrétnej vymenovanej ústavnej právomoci, ale opieral sa o všeobecne zverenú moc exekutíve federálnou ústavou. Spor medzi oceliarmi a prezidentom Spojených štátov sa dostal až na Najvyšší súd. Riešenou otázkou bolo, či prevzatie kontroly nad oceliarnami spadalo pod ústavné právomoci prezidenta alebo nie. Sudcovia Najvyššieho súdu neboli vo svojich názoroch jednotní, čo sa nakoniec prejavilo aj pri hlasovaní. Pomerom 6:3 označili konanie prezidenta za protiústavné, pričom až sedem sudcov považovalo za potrebné samostatne vysloviť svoje súhlasné alebo nesúhlasné stanovisko. Na základe týchto stanovísk je možné podľa Erwina Chemerinského hovoriť o štyroch hlavných teóriách prezidentských právomocí:

1. Vrodené právomoci prezidenta neexistujú. Prezident môže konať len vtedy, ak je oprávnenie vyslovene uvedené v texte ústavy alebo vo federálnom zákone prijatom Kongresom. Tento prístup preferoval sudca Hugo L. Black vo svojom stanovisku. Pretože žiaden zákon priamo neautorizoval prezidenta prevziať kontrolu nad daným majetkom a taktiež neexistoval žiaden zákon, z ktorého by takáto právomoc mohla byť náležite odvodená, prezident postupoval v rozpore s ústavou.¹⁶

2. Prezident má vrodené právomoci, pokiaľ ich výkonom nezasahuje do právomocí alebo fungovania inej mocenskej zložky. Podľa tohto prístupu môže prezident konať aj bez výslovnej autorizácie Kongresom alebo ústavou do tej miery, kým jeho konanie nespadá pod právomoci legislatívy alebo súdnictva. Túto teóriu vo svojom stanovisku prezentoval sudca William O. Douglas. Podľa piateho ústavného dodatku je možné vyvlastnenie súkromného majetku federálnou vládou len v prípade spravodlivého odškodnenia. Keďže len Kongres má právomoc rozhodovať o prerozdelení

¹² U.S. Const. art. II, § 3, cl. 5. Táto časť ústavy sa označuje ako Klauzula o svedomitom vykonávaní zákonov (*Take care clause / Faithful Execution Clause*).

¹³ 343 U.S. 579 (1952).

¹⁴ Id. s. 583.

¹⁵ Id.

¹⁶ CHEMERINSKY, E. (2006): *Constitutional Law: Principles nad Policies*, s. 339.

finančných prostriedkov, prezident nemôže jednostranne vyvlastniť súkromný majetok, pretože nemá nástroje na spravodlivé odškodnenie.¹⁷

3. Prezident môže vykonávať právomoci, ktoré nie sú v ústave explicitne vyjadrené, ale len do tej miery, kým neporušuje federálnu ústavu alebo federálny zákon. Ak prezident koná proti zákonu schváleného Kongresom, koná protiústavne. Tento prístup je pripisovaný sudcovi Felixovi Frankfurterovi.¹⁸

4. Prezident má široké vrodené právomoci, ktoré Kongres nemôže obmedziť, ale zároveň je ich výkon limitovaný federálnou ústavou. Prezident môže konať do tej miery, pokiaľ nie je porušená ústava. To znamená, že Kongres mu môže zabrániť v jeho činnosti len vtedy, pokiaľ sa odvoláva na svoje právomoci vymenované v ústave alebo implikované právomoci zákonodarnej vetvy nevyhnutné pre výkon daných vymenovaných právomocí.¹⁹

Práve posledná teória sa stala významnou v oblasti zahraničných vzťahov. Od roku 1936 sa viac menej každé zdôvodnenie otázného konania prezidenta smerom k zahraničiu obracia na doktrínu jediného/výlučného orgánu (*sole organ doctrine*) spájanú so štvrtou teóriou širokých prezidentských právomocí. Za oficiálne zrodenie doktríny je označované rozhodnutie Najvyššieho súdu v prípade *United States v. Curtiss-Wright Export Corp.*²⁰ V roku 1932 bol rozpútaný ozbrojený konflikt Bolívie a Paraguaja o oblasť Chaco. Jednou zo spoločností, ktoré sa angažovali v dodávke lietadiel a iných produktov pre bojujúce strany bola aj spoločnosť Curtiss-Wright.²¹ Keďže snahou Ligy národov bolo v tom čase ukončiť vojnový spor, požiadala o pomoc Spojené štáty.²² V máji 1934 nakoniec Kongres prijal spoločnú rezolúciu, ktorou autorizoval prezidenta podľa vlastného uváženia zakázať predaj zbraní a munície bojujúcim stranám.²³ V rovnaký deň prezident Franklin D. Roosevelt vydal prezidentskú proklamáciu zavádzajúcu embargo.²⁴ Spoločnosť Curtiss-Wright bola obvinená z porušenia prezidentovho zákazu a spor musel rozhodnúť až Najvyšší súd. Ten prostredníctvom väčšinového stanoviska napísaného sudcom Georgeom Sutherlandom uznal delegovanie právomoci z Kongresu na prezidenta za oprávnené. Vo svojom rozhodnutí však sudca zašiel ďalej, než bolo pre rozhodnutie sporu potrebné.²⁵ Sudca G. Sutherland tvrdil, že na právomoci federálnej vlády v oblasti domácej a zahraničnej politiky je potrebné nazerať z rôznych uhlov pohľadu. Rozdiely medzi domácimi a zahraničnými záležitosťami považoval za fundamentálne a nespochybniteľné.²⁶ To, že federálna vláda nesmie vykonávať žiadne iné právomoci, ktoré sú jej výslovne zverené vo federálnej ústave alebo implikované právomoci, ktoré sú nevyhnutné a vhodné pre uskutočňovanie vymenovaných právomocí, má platiť len v prípade domácich záležitostí. Výsledkom malo byť tvrdenie, že zverenie právomocí federálnej vlády týkajúcich sa vonkajšej suverenity nie je závislé od špecifického ústavného poverenia. Ak by aj právomoci vyhlasovať a viesť vojnu, vyjednávať mier, podpisovať medzinárodné zmluvy alebo udržiavať diplomatické vzťahy s inými suverénnymi subjektmi, neboli v ústave spomenuté, boli by zverené federálnej vláde ako nevyhnutný a neoddeliteľný sprievodný jav obsiahnutý v koncepte národnosti.²⁷ Napriek tomu, že v prvom ústavnom článku má Kongres stanovené právomoci v oblasti zahraničných záležitostí, podľa sudcu

¹⁷ Id. s. 340.

¹⁸ Id. s. 340 - 341.

¹⁹ Id. s. 342.

²⁰ 299 U.S. 304 (1936).

²¹ EPSTEIN, T., WALKER, T. G. (2016): *Constitutional Law for a Changing America: Institutional Powers and Constraints*, s. 263 – 264.

²² Id.

²³ Spoločná rezolúcia zakazujúca predaj vojnových zbraní a munície v Spojených štátoch za istých podmienok (*Joint Resolution to prohibit the sale of arms or munitions of war in the United States under certain conditions*) 48 Stat. 811.

²⁴ Predaj vojnových zbraní a munície do Bolívie a Paraguaja (*Sale of Arms and Munitions of War to Bolivia and Paraguay*) 48 Stat. 1744.

²⁵ Časť rozhodnutia Najvyššieho súdu (alebo iného nižšieho súdu), ktorá sa netýka prejednávaneho prípadu sa nazýva *dictum* (v množnom čísle „*dicta*“).

²⁶ *United States v. Curtiss-Wright Export Corp.*, 299 U.S. 304, 315 (1936).

²⁷ Id. s. 318.

G. Sutherlanda to má byť práve prezident, ktorý má mať hlavné slovo: „Na tomto rozsiahlom zahraničnom poli, so svojimi komplikovanými, delikátnymi a rozmanitými problémami, len prezident je oprávnený hovoriť alebo počúvať ako reprezentant národa.“²⁸ Pri svojej argumentácii si sudca požičiava slová bývalého predsedu Najvyššieho súdu Johna Marshalla, ktorý vo svojej reči v Snemovni reprezentantov v roku 1800 (tesne predtým, než sa stal predsedom Najvyššieho súdu) hovoril o prezidentovi ako o jedinom orgáne (*sole organ*) národa v oblasti jej zahraničných vzťahov a jedinom zástupcovi národa pri styku so zahraničnými národmi.²⁹ Doktrína jediného/výlučného orgánu je formulovaná v rozhodnutí nasledovne: „Je dôležité mať na pamäti, že my sa tu nezaobráame len samotnou autoritou zverenou prezidentovi prostredníctvom výkonu legislatívnej moci, ale autoritou vrátane veľmi delikátnej, úplnej (*plenary*) a exkluzívnej moci prezidenta ako jediného orgánu federálnej vlády v oblasti zahraničných záležitostí - moci, ktorá si ako základ svojej existencie nevyžaduje zákon Kongresu, ale ktorej vykonávanie musí podliehať príslušným častiam ústavy tak, ako v prípade akejkoľvek inej vládnej moci. Je dostatočne zjavné, že ak sa pri udržiavaní našich zahraničných vzťahov máme vyhnúť zahanbeniu - možno vážnemu zahanbeniu - a máme dosiahnuť naše ciele, legislatíva Kongresu, ktorá má vzniknúť na základe negociácií a skúmania, mnohokrát musí na medzinárodnom poli povoliť prezidentovi istú mieru vlastného uváženia a oslobodenia od zákonných obmedzení, čo by však v prípade domácich záležitostí možné nebolo.“³⁰ Od tohto momentu sa prezident odvoláva na doktrínu jediného/výlučného orgánu pri výkone právomocí v oblasti zahraničných vzťahov, pri ktorých nie je celkom jednoznačné, ktorej zložke moci prislúchajú.

2 Súdny spor *Zivotofsky II*

Právomoc uznávať zahraničné vlády a štáty je jednou z právomocí, ktoré nie sú vo federálnej ústave presne vymenované, ale o ktorej niet pochyb, že patrí pod právomoc federácie a nie jednotlivých štátov. V Spojených štátoch bolo zvykom, že uznanie vlád a štátov prislúcha exekútíve. Tak ako vláda pod vedením prezidenta Woodrowa Wilsona v septembri 1918 *de facto* uznala Československú národnú radu ako oficiálneho zástupcu budúceho Československa³¹, tak prezident Harry Truman jedenásť minút po vyhlásení nezávislosti Izraela 14. mája 1948 *de facto* uznal izraelskú vládu.³² Sporným sa v tomto prípade stalo územie Jeruzalema. Vláda Spojených štátov odmietla uznať zvrchovanosť Izraela nad touto oblasťou a od roku 1948 presadzovala pozíciu Jeruzalemu ako neutrálneho územia, ktoré nepatrí pod vládu žiadneho štátu. Tento prístup sa odrazil aj v politike týkajúcej sa vydávania cestovných pasov. Manuál zahraničných záležitostí (*Foreign Affairs Manual* – *F.A.M.*) je príručkou Ministerstva zahraničných vecí v rôznych oblastiach týkajúcich sa medzinárodných vzťahov. V siedmej kapitole zaoberajúcej sa konzulárnymi záležitosťami sa v sekciách pod označením 1300 venuje otázkam cestovných pasov.³³ Ak sa osoba narodí na území mimo Spojených štátov, do cestovného pasu je zapísaný štát, ktorý má nad daným územím suverenitu v čase narodenia.³⁴ Do cestovného pasu je podľa Manuálu zapísaný štát Izrael len vtedy, ak bol žiadateľ narodený v samotnom Izraeli a nezahŕňa územia ako Pásmo Gazy, Golanské výšiny, Jeruzalem, Západný breh Jordánu alebo „územie nikoho“ medzi Západným brehom Jordánu a

²⁸ Id. s. 319.

²⁹ Za túto zmienku, ktorá bola vytrhnutá z kontextu bol G. Sutherland mnohokrát kritizovaný. Navyše nebola potrebná pre vyriešenie sporu, preto je táto časť *Sutherlandovho* rozhodnutia považovaná za *dictum*. V skutočnosti nebola reč J. Marshalla mierená na uznanie širokých vrodenných právomocí prezidenta. Bližšie pozri FISHER, L. (2006): The „Sole Organ“ Doctrine, s. 7.

³⁰ *United States v. Curtiss-Wright Export Corp.*, 299 U.S. 304, 319 - 320 (1936).

³¹ TALMON, S. (1998): Recognition of Governments in International Law: With Particular Reference to Governments in Exile, s. 77.

³² DEVINE, M. J. (2009): Harry S. Truman, the State of Israel, and the Quest for Peace in the Middle East, s. 114.

³³ 7 F.A.M. 1300. Od rozhodnutia Najvyššieho súdu v prípade *Zivotofsky v. Kerry*, 576 U.S. _ (2015) došlo k reorganizácii sekcií, preto niektoré body v príspevku nie sú zhodné s bodmi v rozhodnutí Najvyššieho súdu.

³⁴ 7 F.A.M. 1300 Appendix D (b).

Izraelom.³⁵ Do cestovného pasu je zapísaný Jeruzalem, ak sa osoba narodila na území Jeruzalema.³⁶ Ak žiadateľ nesúhlasí so zapísaním jedného alebo druhého údaju, môže si vybrať, či uvedie, štát alebo mesto narodenia.³⁷ Nemôže však dôjsť k tomu, aby v cestovnom pase došlo k zapísaniu dvojtvaru „Jeruzalem, Izrael“.

V roku 2002 prijal sa Kongres rozhodol zmeniť vtedajšiu politiku a prijal zákon, ktorým umožnil uvedený dvojtvár do cestovných pasov zapisovať.³⁸ Spornou sekciou sa stala § 214(d) oprávňujúca občanov Spojených štátov narodených na území Jeruzalema, na žiadosť ich zákonných zástupcov, uviesť k mestu Jeruzalem štát Izrael.³⁹ Vtedajší prezident George W. Bush sa vo svojom stanovisku k zákonu vyjadril, že sekcia 214 ako celok neoprávneným spôsobom zasahuje do prezidentovej ústavnej právomoci viesť zahraničnú politiku národa a dohliadať na jednotu exekutívy.⁴⁰ Ak by podľa neho bola daná sekcia interpretovaná ako povinná, skôr než poradná, mohlo by dôjsť k narušeniu právomoci prezidenta formulovať pozíciu Spojených štátov v oblasti zahraničnej politiky, hovoriť za národ v zahraničných záležitostiach a rozhodovať o podmienkach uznania zahraničných vlád a štátov.⁴¹

Niekoľko týždňov po prijatí zákona sa dvom občanom Spojených štátov narodil na území Jeruzalema syn.⁴² Matka dieťaťa požiadala o vydanie cestovného pasu, kde pri údají o mieste narodenia mal byť uvedený dvojtvár „Jeruzalem, Izrael“. Štátny úradník informoval žiadateľku o tom, že nie je možné uviesť spoločne oba údaje, napriek novoprijatému zákonu, a preto bol do cestovného pasu zapísaný len Jeruzalem.⁴³ Rodičia maloletého sa obrátili na federálny súd a v novembri 2011 sa prípad dostal až pred najvyššiu súdnu deviatku. Po vyriešení otázok súditeľnosti sa od novembra 2014 Najvyšší súd zaoberal otázkou, či má Kongres právomoc zasahovať do rozhodnutí prezidenta v oblasti uznania zahraničných vlád a štátov alebo či má v tomto smere prezident výlučnú právomoc.

Pri skúmaní právomocí prezidenta federálne súdy aplikujú trojstupňovú štruktúru bývalého sudcu Najvyššieho súdu Roberta H. Jacksona, ktorú použil vo vyššie uvedenom prípade *Youngstown Sheet & Tube Co. v. Sawyer*.⁴⁴ Štruktúra R. H. Jacksona rozdeľuje prezidentské právomoci do troch kategórií:

1. Keď prezident koná na základe priamej alebo implikovanej autorizácie od Kongresu, jeho autorita je na maxime, pretože zahŕňa všetko to, čo je prezident oprávnený robiť sám, plus to, čo Kongres na neho preniesol.

2. Keď prezident koná buď v prípade absencie schválenia konania Kongresom alebo absencie zákazu jeho konania, vtedy sa môže prezident spoliehať len na jeho vlastné právomoci. Avšak v tomto prípade môže existovať „šedá zóna“, v ktorej môže mať spoločné právomoci s Kongresom alebo v ktorej je rozdelenie právomocí nejednoznačné. V tomto prípade môže byť nečinnosť alebo nezáujem Kongresu o danú problematiku otvorením priestoru pre konanie prezidenta. Závisí však od daných okolností, preto je rozhodnutie pre túto oblasť ponechané až praxi a neriadi sa „abstraktnými teóriami práva.“

3. Keď prezident koná v rozpore s výslovným alebo odvoditeľným prejavom vôle Kongresu, jeho právomoc je na najnižšom bode (*at its lowest ebb*), pretože vtedy sa musí spoliehať len na svoje vlastné právomoci, mínus všetky akákoľvek ústavné právomoci, ktorými disponuje Kongres. Súdy

³⁵ 7 F.A.M. 1360 Appendix D (e).

³⁶ 7 F.A.M. 1360 Appendix D (f).

³⁷ 7 F.A.M. 1360 Appendix D (i).

³⁸ Autorizačný zákon pre oblasť zahraničných vzťahov (*Foreign Relations Authorization Act*) 116 Stat. 1350.

³⁹ 116 Stat. 1366. Sec. 214(d). Ostatné body sekcie 214 sa týkali presídlenia ambasády do Jeruzalemu alebo obmedzenia finančných prostriedkov na všetky oficiálne vládne dokumenty, ktoré neuvádzajú Jeruzalem ako hlavné mesto Izraela.

⁴⁰ PUBLIC PAPERS OF THE PRESIDENT (2005): George W. Bush 2002, s. 1698.

⁴¹ Id.

⁴² *Zivotofsky v. Clinton*, 566 U.S. __ (2012). Slip. op. s. 3. Tento spor je označovaný ako *Zivotofsky I.* V prvom prípade išlo o to, či je prípad možné zveriť do rozhodnutia federálnym súdom.

⁴³ Id.

⁴⁴ 343 U.S. 579 (1952).

môžu povoliť konanie prezidenta v týchto prípadoch len vtedy, ak vylúčia možnosť Kongresu zasahovať do danej oblasti. Právomoc prezidenta musí byť nepochybná a výlučná.⁴⁵

Jacksonova štruktúra však neponúka konkrétne spôsoby rozhodovania o tom, akým spôsobom má byť sporná otázka vyriešená. Otázkou pred Najvyšším súdom v roku 2014 bolo zistiť, nie len pod akú kategóriu je možné vzniknutý problém zaradiť, ale akým spôsobom pristupovať k jeho riešeniu. Keďže Kongres dal jasne najavo svoju vôľu prijatím sekcie 214(d) a prezident odmietol daný zákon vykonať, spor o cestovný pas je možné klasifikovať ako tretiu *Jacksonovu* kategóriu. Najvyšší súd musel preto zistiť, či prezident disponuje nepochybnou a výlučnou mocou uznávať zahraničné vlády a štáty. V prvom rade Najvyšší súd skúmal ústavný text, jej štruktúru, následne precedensy a historickú prax. Väčšinové rozhodnutie napísané sudcom Anthonym M. Kennedym, ku ktorému sa pripojili aj všetci štyria liberálni sudcovia hovorí, že Menovacia, Zmluvná a Prijímacia klauzula sú dostatočným základom pre existenciu právomoci prezidenta uznávať zahraničné vlády a štáty.⁴⁶ Do úvahy pritom nebola braná Zverovacia klauzula, ktorá už nebola po zvážení prvých troch klauzúl potrebnou pre rozhodnutie. Text a štruktúra ústavy tak naklonili rozhodnutie v prospech prezidenta. Okrem toho bolo potrebné rozhodnúť, či daná právomoc je výlučná a či Kongres môže alebo nemôže v danej oblasti konať: „Rôzne spôsoby akým prezident jednostranne ovplyvňuje uznanie – a nedostatok podobnej právomoci na strane Kongresu – naznačuje, že je [pozn. prezidentova právomoc výlučnou]. Taktiež ak je vec posudzovaná z funkčného hľadiska. Povedané jednoducho, Národ musí mať jednotnú politiku s ohľadom na to, ktoré vlády sú v očiach Spojených štátov považované za legitímne a ktoré nie sú“.⁴⁷ Uznanie má byť oblasť, kde národ musí hovoriť jedným hlasom, ktorý má patriť prezidentovi. S odvolaním sa na *Hamiltonov* 70. list Najvyšší súd tvrdí, že prezident je schopný omnoho viac než Kongres, zaoberať sa delikátnymi a tajnými diplomatickými záležitosťami, ktoré môžu viesť k rozhodnutiu o uznaní daného štátu. A aj keď Kongres môže upravovať niektoré oblasti týkajúce cestovným pasov alebo zahraničnej politiky vo všeobecnosti, nemôže nútiť prezidenta, aby si v otázke uznania zahraničných vlád a štátov odporoval. Preto bola sekcia 214(d) vyhlásená za protiústavné prekročenie právomocí Kongresu, čím došlo k narušeniu prezidentovej výlučnej právomoci.⁴⁸

Pri pohľade na štyri teórie právomocí prezidenta je zrejmé, že uznanie zahraničných vlád a štátov spadá pod štvrtú kategóriu, čím uznáva široké vrodené právomoci prezidenta, do ktorých mu zákonodarná moc nemôže zasiahnuť. Rozhodnutie vyvolalo rozpravu o tom, ktoré všetky oblasti spadajú pod kategóriu „uznania“, kam Kongres nie je od roku 2015 oprávnený vstupovať a či sa podobná teória nezačne uplatňovať aj pre iné otázky týkajúce sa zahraničných vzťahov.

Záver

Princípy delby moci vytvorené na Ústavodarnom zhromaždení vo Filadelfii v roku 1787 sprevádzajú ústavný systém Spojených štátov až do dnešných čias. Široko koncipované ustanovenia poskytujú dostatočný priestor na ich interpretáciu, umožňujúcu reagovať aj na nepredvídateľné udalosti ďaleko za hranicou 18. storočia. Zámerom trojdelenia moci nebolo zaviesť harmonický vzťah a maximalizovať efektívnosť výkonu štátnej moci, ale ustanoviť také pravidlá, aby sa Spojené štáty vyhli autokracii, prílišnej kumulácii moci v rukách jednej alebo niekoľkých osôb a aby podriadili mocenské zložky vzájomnej kontrole a neustálemu súboju o dosiahnutie rovnovážneho stavu pre optimálnu činnosť republiky. Otcovia zakladatelia považovali za vhodné zveriť celú výkonnú moc do rúk prezidenta, no v samotnom ústavnom texte poskytli len malé množstvo konkrétnych právomocí. V priebehu rokov, s pribúdajúcimi oblasťami vyžadujúcimi si zapojenie exekutívy do riadenia federácie, bolo významné postavenie úradu prezidenta potvrdené aj Najvyšším súdom Spojených štátov, ktorý v roku 1936 oficiálne potvrdil teóriu o širokých vrodenej

⁴⁵ *Youngstown Sheet & Tube Co. v. Sawyer*, 343 U.S. 579, 636 - 638 (1952).

⁴⁶ *Zivotofsky v. Kerry*, 576 U.S. _ (2015). Slip. op. s. 9 – 11. Tento spor je označovaný ako *Zivotofsky II*.

⁴⁷ Id. s. 11.

⁴⁸ Id. s. 27 – 28.

právomociach prezidenta, konceptu neskôr známeho ako doktrína jediného/výlučného orgánu. Najvyšší súd rovnako uznal odlišný prístup pri posudzovaní právomocí týkajúcich sa vnútorných a zahraničných záležitostí Spojených štátov. Na medzinárodnej scéne dominuje prezident, aj keď Kongres naďalej „drží v rukách mešec“ potrebný pre uskutočňovanie prezidentovej politiky. Na druhej strane zákonodarná moc disponuje všetkými vymenovanými právomocami vo federálnej ústave. Aj keď sa v niektorých oblastiach prezident oficiálne delí o moc s Kongresom, v praxi sa môže uplatňovať menej rigorózný postup. Navyše je v prezidentskom systéme Spojených štátov množstvo zákutí, kde nie je držiteľ moci presne identifikovaný, čo môže vyvolať spory medzi jednotlivými zložkami moci. Alokáciu moci môže mať vo svojich rukách federálne súdnictvo tak, ako tomu bolo v roku 2015 v prípade *Zivotofsky II*. Právomoc uznávať zahraničné vlády a štáty je možné bez väčšieho zaváhania priradiť federácii, ale nikde v ústave sa ani okrajovo nespomína, ktorej federálnej mocenskej vetve patrí aká veľká časť. Najvyšší súd rozhodol, že uznávať zahraničné vlády a štáty je výlučnou právomocou prezidenta, do ktorej mu Kongres nemôže zasahovať. Z pohľadu systému brzd a protiváh zabezpečujúcich vyvažovanie moci je toto rozhodnutie atypické, keďže úplne eliminuje pôsobenie zákonodarnej vetvy. Z rozhodnutia nie je úplne zreteľné, na ktoré všetky oblasti sa zákaz vzťahuje. Pri užšej interpretácii nemusí mať rozhodnutie hlbší dopad na uskutočňovanie zahraničnej politiky Spojených štátov. Pri širšej interpretácii sa otvárajú nové otázky o pôsobení vrodéných právomocí prezidenta v oblasti zahraničných záležitostí.

Použitá literatúra:

1. Autorizačný zákon pre oblasť zahraničných vzťahov (*Foreign Relations Authorization Act*) 116 Stat. 1350.
2. DEVINE, M. J.: Harry S. Truman, the State of Israel, and the Quest for Peace in the Middle East. Truman State Univ Press, 2009.
3. EPSTEIN, T., WALKER, T. G.: Constitutional Law for a Changing America: Institutional Powers and Constraints. CQ Press, 2016.
4. FISHER, L.: The „Sole Organ“ Doctrine. The Law Library of Congress, 2006.
5. HAMILTON, A., MADISON, J., JAY, J (2003).: The Federalist Papers. Random House Publishing Group, 2003.
6. CHEMERINSKY, E.: Constitutional Law: Principles nad Policies. Aspen Publishers, 2006.
7. MONTESQUIEU, C.: De l'esprit des lois. P. Pourrat fres., 1831.
8. NATIONAL ARCHIVES: The Constitution of the United States: A Transcription, 5.10.2016 [Citované 5.6.2017] Dostupné na internete: <https://www.archives.gov/founding-docs/constitution-transcript>.
9. Predaj vojnových zbraní a munície do Bolívie a Paraguaja (*Sale of Arms and Munitions of War to Bolivia and Paraguay*) 48 Stat. 1744.
10. PUBLIC PAPERS OF THE PRESIDENT: George W. Bush 2002, book II. GPO, 2005.
11. Spoločná rezolúcia zakazujúca predaj vojnových zbraní a munície v Spojených štátoch za istých podmienok (*Joint Resolution to prohibit the sale of arms or munitions of war in the United States under certain conditions*) 48 Stat. 811.
12. TALMON, S.: Recognition of Governments in International Law: With Particular Reference to Governments in Exile. Clarendon Press, 1998.
13. U. S. DEPARTMENT OF STATE: Foreign Affairs Manual: 7 FAM 1300: Place of Birth Names in Passports, [Citované 5. 6. 2017] Dostupné na internete: <https://fam.state.gov/fam/07fam/07fam1300apD.html>.
14. United States v. Curtiss-Wright Export Corp., 299 U.S. 304 (1936).
15. Youngstown Sheet & Tube Co. v. Sawyer, 343 U.S. 579 (1952).
16. Zivotofsky v. Clinton, 566 U.S. _ (2012).
17. Zivotofsky v. Kerry, 576 U.S. _ (2015).

Kontakt:

PhDr. Gilbert Futó, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: gilbert.futo@euba.sk

PERSPEKTÍVY NÁMORNEJ DOPRAVY V ARKTÍDE – SEVERNÁ MORSKÁ CESTA

Dorota Harakaľová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: dorota.harakalova@euba.sk

Potenciál Severnej morskej cesty (NSR) narástol nielen vďaka otvárajúcim sa plavebným trasám v dôsledku roztápania ľadu a jej otvoreniu pre medzinárodnú plavbu. Závisí od mnoho ďalších faktorov. V úvode článku je definovaná NSR na základe legislatívy Ruskej federácie, následne sú definované pravidlá plavby na NSR. Článok analyzuje najdôležitejšie faktory, ktoré majú vplyv na atraktivitu a využívanie NSR v porovnaní s inými námornými trasami.

Kľúčové slová: námorná doprava, Severná morská cesta, Arktída

The Northern Sea Route (NSR) potential has grown not only due to opening navigation routes as a result of melting ice and its opening for international voyages. It depends on many other factors. In the beginning of the article, the NSR is defined on the basis of the legislation of the Russian Federation, followed by the definition of rules for navigation on the NSR. The article analyzes the most important factors affecting the attractiveness and use of the NSR compared to other maritime routes.

Key words: maritime transport, Northern Sea Route, Arctic

JEL: R40, K33

Úvod

Severná morská cesta (*Се́верный морско́й путь*, Northern Sea Route – NSR) je ruská časť Severovýchodnej trasy (*Northeast Passage* - NEP) ležiaca vo výlučnej ekonomickej zóne Ruskej federácie. Nezahŕňa Barentsovo more, ale keďže predstavuje väčšinu Severovýchodnej trasy, niekedy sa používa tento názov pre celú trasu. NEP má oproti Severozápadnej trase vedúcej cez kanadské Arktické ostrovy väčší potenciál. NSR a Arktída celkovo majú pre Ruskú federáciu veľký význam. Veľké investície smerujú v Arktíde do vybudovania prístavov, obnovy ľadoborcov, zlepšenia záchranných služieb a satelitného pokrytia.

Existujú teórie, podľa ktorých môže NSR/NEP konkurovať plavebným trasám vedúcim cez „tradičné“ prieplavy a prielivy. To však záleží nielen od ťažko predvídateľných plavebných podmienok a vzdialenosti medzi jednotlivými prístavmi, ale aj od iných faktorov – rentabilita plavby, charakter nákladu, nutnosť sprievodu ľadoborcom, náklady na pilotáž, povolenie od NSR a ďalších skrytých nákladov.

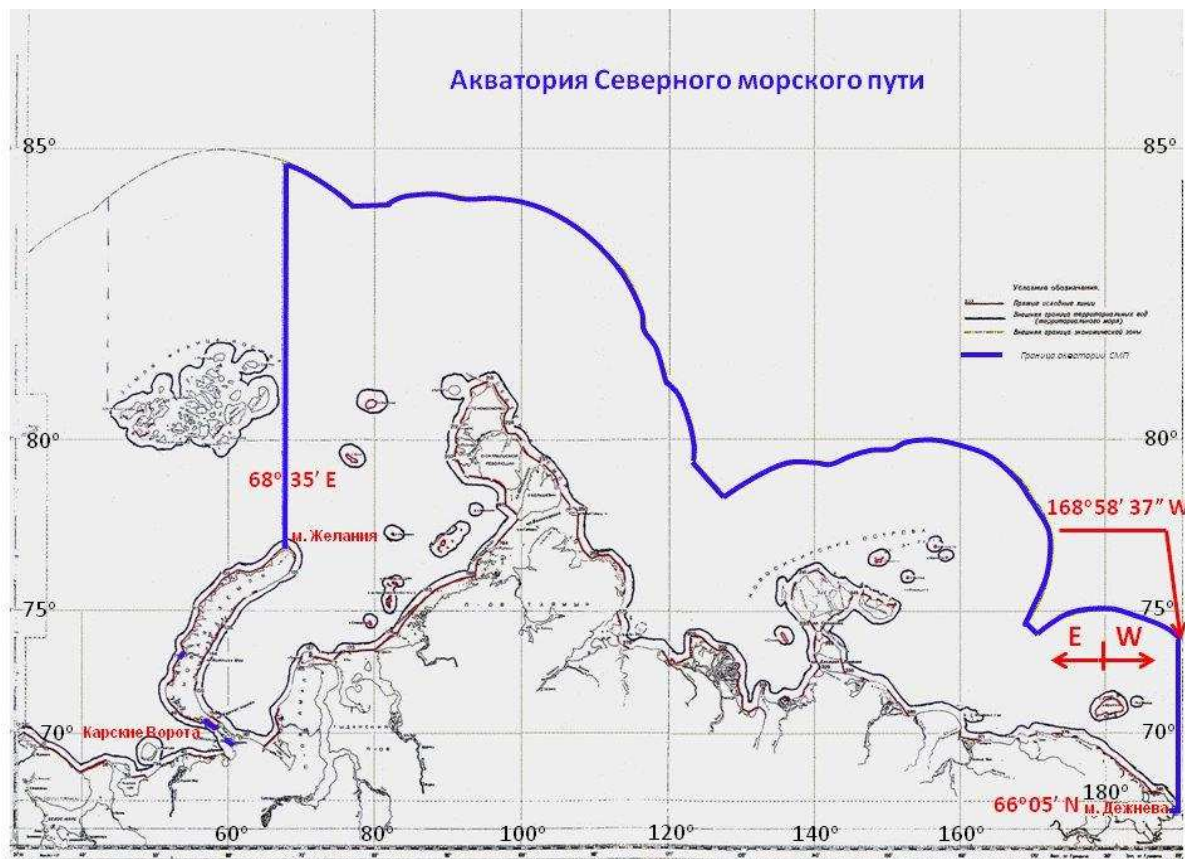
1 Severná morská cesta

V článku 5 ods. 1 Kódexu námorného obchodu Ruskej federácie je Severná morská trasa definovaná ako „vodná oblasť susediaca so severným pobrežím Ruskej federácie vrátane vnútorných morských vôd, teritoriálnych vôd, príľahlej zóny a výlučnej ekonomickej zóny Ruskej federácie a na východe obmedzená hranicou ohraničujúcou morské oblasti so Spojenými štátmi americkými a rovnobežkou Dežnovovho mysu v Beringovej úžine; na západe po poludníku Mysu Želania do súostrovia Novaja Zemľ, na východe pobrežnej línie súostrovia Novaja Zemľ a na západných hraniciach prielivov Matočkin Šar, Karské vráta a Jugorskij Šar.“¹ Je to najkratšia morská trasa medzi Európou a Ďalekým Východom a spája ústie sibírskych riek do jedného dopravného systému. Dĺžka

¹ Článok 5 ods. 1 Kódexu námorného obchodu Ruskej federácie (2012). [online]. Dostupné na internete: <http://asmp.morflot.ru/ru/zakon_o_smp/>.

hlavnej Severnej morskej trasy - od Mysu Želanie po Dežnevov mys – je 2150 námorných míľ.² Novelizáciou bolo zavedený pojem „vodná oblasť“ alebo „akvatórium“ („water area“, „акваториум“). Vzhľadom na zaľadnenosť územia a nemožnosť predikcie plavebnej trasy je tento pojem vhodnejší. Celá trasa lemujúca pobrežie je charakteristická svojou relatívne malou hĺbkou.

Obrázok 1: Hranice Severnej morskej trasy

Zdroj: http://nsra.ru/ru/granici_smp/

Za éry ZSSR bola využívaná výlučne na vnútroštátne účely, v súčasnosti je otvorená pre medzinárodnú námornú dopravu. V roku 1991 Rusko otvorilo Severnú morskú cestu pre plavbu lodiam plaviacim sa pod inou ako ruskou vlajkou. MV Nordic Barents plávajúci pod dánskou vlajkou bol prvým takýmto plavidlom, ktorý prešiel NSR a využil ju ako tranzitnú trasu. Viezol železnú rudu z Kirkenesu (Nórsko) do mesta Lianyungang (Čína). Cesta trvala 21 dní, čo je o 16 dní menej ako by trvala cesta cez Suezský prieplav. Úspora nákladov dosiahla 300 000 dolárov na jednosmernej ceste.³

2 Právny rámec vzťahujúci sa na NSR

Na NSR sa vzťahuje Dohovor o morskom práve (UNCLOS, 1982). Na základe UNCLOS majú vo výlučnej ekonomickej zóne pobrežného štátu plavidlá všetkých štátov právo pokojného priechodu a nesmie byť v plavbe nijako obmedzované. Avšak ustanovenie čl. 234 UNCLOS týkajúce sa plavby oblastiach pokrytých ľadom oprávňuje pobrežné štáty prijímať a vykonávať nediskriminačné zákony a nariadenia na zabránenie, zníženie a kontrolu znečisťovania z lodí v ľadom pokrytých oblastiach vo vnútri výlučnej ekonomickej zóny, v ktorej najmä drsné klimatické podmienky a prítomnosť ľadu pokrývajúceho taketo oblasti po väčšinu roka vytvárajú prekážky alebo

² The Northern Sea Route. [online]. [cit. 5. 7. 2017]. Dostupné na internete: <<http://www.scf-group.com/en/fleet/northernsearoute/>>.

³ BERGO, H. (2014): *Northeast Passage to revolutionize global shipping*. [online]. [cit. 25. 1. 2016]. Dostupné na internete: <<http://globalriskinsights.com/2014/02/northeast-passage-to-revolutionize-global-shipping/>>.

výnimočné riziko pre plavbu a kde znečisťovanie morského prostredia by mohlo spôsobiť veľkú škodu na ekologickej rovnováhe alebo ju nenapraviteľne narušiť. Tieto právne predpisy musia brať ohľad na plavbu, ochranu a zachovanie morského prostredia na základe dostupných vedeckých údajov.

Ustanovenie tohto článku presne nedefinuje, čo je myslené „prítomnosťou ľadu pokrývajúceho takúto oblasť po väčšinu roka“, ani aké presné právomoci štát na základe neho získava vo svojej výlučnej ekonomickej zóne. Jednou interpretáciou môže byť, že štát sa nepriznáva väčšie práva aké má v pobrežných vodách, druhou, že štát získava širšie právomoci, a to najmä právomoci jednostranne prijať špeciálne požiadavky na stavbu lodí, posádku a vybavenie. Takisto nie je určitá aplikácia čl. 234 na medzinárodné úžiny.⁴ Tento článok UNCLOS má najväčší význam pre Kanadu a Ruskú federáciu, keďže týmto krajinám prislúcha väčšina pobrežia v Arktíde.

Dňa 28. júla 2012 prijala Ruská federácia nový Federálny zákon č. 132 FZ o zmenách a doplneniach konkrétnych legislatívnych aktov Ruskej federácie týkajúcich sa vládnej regulácie obchodnej lodnej prepravy v akvatóriu Severnej morskej cesty (*„Федеральный закон о внесении изменений в отдельные законодательные акты российской Федерации в части государственного регулирования торгового мореплавания в акватории Северного морского пути“*), ktorý novelizoval viaceré zákony (č. 147 FZ „o prirodzených monopoloch“, č. 155 FZ „o vnútorných morských vodách, teritoriálnom mori a príľahlej zóne Ruskej federácie“, „Kódex námorného obchodu“).

V roku 2013 začala svoju činnosť *Northern Sea Route Administration* (NSRA), ktorej účelom je rozvoj infraštruktúry a uľahčenia procesu na vydávanie povolení na plavbu na NSR. Hlavnými cieľmi novej NSRA sú zabezpečenie bezpečnej plavby a ochrany morského prostredia pred znečistením v oblasti NSR. Medzi funkcie NSRA patrí prijímanie žiadostí o povolenie na plavbu a vydávanie povolení na plavbu po NSR, monitorovanie hydrometeorologických, ľadových a plavebných podmienok, schvaľovanie inštalácie navigačného zariadenia a priestorov pre hydrografický prieskum, poskytovanie informačných služieb súvisiacich s plavbou na NSR, vypracovanie odporúčaní pre plavebné trasy a použitie ľadoborcov, zjednodušenie vykonávania pátracích a záchranných operácií (*search and rescue operations*, SAR) na NSR, vydávanie osvedčení pre lodivodov (*Ice Pilots*), pomoc pri odstraňovaní dôsledkov znečistenia a pod.⁵

Na plavbu na NSR sa vzťahujú „Pravidlá plavby v akvatóriu Severnej morskej trasy“ (*„Правила плавания в акватории Северного морского пути“*) zavedené príkazom Ministerstva dopravy č. 7 zo 17. januára 2013, ktoré boli naposledy novelizované 9. januára 2017 príkazom č. 5. Boli vypracované v súlade s Kódexom obchodnej námornej dopravy Ruskej federácie, Federálnym zákonom č. 132 FZ, vnútroštátnou legislatívou a medzinárodnoprávnymi normami. Pravidlá plavby, ktoré boli v platnosti do roku 2013, boli schválené Radou ministrov ZSSR a pomerne primerane reflektovali normy medzinárodného práva.⁶

Aktuálne pravidlá pre plavbu sú zjednodušené a flexibilnejšie, napr. nevyžaduje sa fyzická inšpekcia plavidla (stačí dokumentáciu zaslať e-mailom), pre vystavenie povolenie nie je potrebné informovať NSRA 4 mesiace vopred, ale už len e-mailom najviac 120 a najmenej 15 pracovných dní pred plánovaným vstupom do akvatória NSR. Pravidlá sú flexibilnejšie vo vzťahu ku kritériám na odolnosť plavidla voči ľadu (*ice-class*), dobrovoľnému sprievodu plavidiel ľadoborcom (avšak vo

⁴ Článok 234 Dohovoru o morskom práve (1982). [online]. Dostupné na internete: <<http://www.telecom.gov.sk/externe/legu/externe/98-0623.pdf>>.

⁵ The object and the activity of NSRA. [online]. [cit. 6. 7. 2017]. Dostupné na internete: <http://www.nsra.ru/en/celi_funksii/>.

⁶ BALMASOV, S. (2015): Comments and clarification on existing Russian legislation and regulations for navigation on the NSR. Possible regulatory updates in nearest future. [online]. [cit. 6. 7. 2017]. Dostupné na internete: <[http://www.chnl.no/publish_files/Comments_for_Russian_legislation_Balmasov_Legislation_seminar_OSL_O_\(2015\).pdf](http://www.chnl.no/publish_files/Comments_for_Russian_legislation_Balmasov_Legislation_seminar_OSL_O_(2015).pdf)>.

väčšine tranzitov cez NSR je ľadoborec potrebný) a vytvárajú transparentnejší tarifný systém umožňujúci majiteľom lodí dlhodobé plánovanie nákladov.

Na NSR sa vzťahuje aj relatívne najnovší dokument Medzinárodnej námornej organizácie (IMO) – Polárny kódex, ktorý je v platnosti od 1. januára 2017. Polárny kódex sa vzťahuje na lode plaviace sa v Arktíde a Antarktíde. Jeho účelom je poskytnúť ochranu lodiam a pasažierom na ich palube a zároveň chrániť životné prostredie. Polárny kódex obsahuje požiadavky, ktoré musia spĺňať nielen plavidlá, ale aj posádka.

3 Faktory ovplyvňujúce atraktivitu NSR

Rastúce ekonomické aktivity v Arktíde ponúkajú otázky či sú arktické námorné trasy komerčne rentabilnými alternatívami oproti tradičným trasám. Faktormi, ktoré by mohli ovplyvniť využívanie arktických námorných trás, predovšetkým Severozápadnej trasy, sú dynamika globálneho obchodu a modely svetového obchodu, závažnosť a rýchlosť úbytku ľadu, úspory nákladov na pohonné hmoty a tranzitné poplatky, rozvoj ruských arktických prírodných zdrojov a vzostup Číny, Južnej Kórey a Japonska ako arktických námorných štátov.⁷

Prevažná väčšina nákladných lodí sa plaví podľa pravidelných plavebných poriadkov (*liner service*) a toto dlhodobé plánovanie zabezpečuje pravidelné a presné dodávky tovaru.⁸ Kontajnerové lode sú závislé na presnom naložení, prepravení a vyložení nákladu, aby bola logistika tovaru zabezpečená čo najefektívnejšie a náklady do najväčšej miery minimalizované.⁹ Práve nemožnosť predvídania zamrznutia trás a plavebných podmienok je najväčším problémom NSR. Trasa môže byť rozmrznutá počas letných mesiacov až do jesene, inokedy len pár týždňov. Nie je možné predpovedať, kedy a ako dlho bude trasa bez ľadu. Oceánske prúdy a vietor môžu dokonca priniesť do rozmrznutej trasy driftový ľad (*drift ice*) zo severu a tak trasu upchať. Plavidlá musia aj počas letných mesiacov brať do úvahy zlú viditeľnosť, hmlu, rýchlo sa meniace počasie, obdobie polárneho dňa a noci, nedostatočné pokrytie satelitného signálu a odľahlosť plavebnej trasy od obývaných oblastí v prípade poruchy, environmentálnej katastrofy či záchranej akcie.

Pravidelní lodní dopravcovia (*regular liner service operators*) uprednostňujú námorné trasy, ktoré ponúkajú na distribúciu tovaru zákazníkovi a konečným spotrebiteľom rozvinuté komunikačné linky do vnútrozemia v podobe železničnej či riečnej dopravy.¹⁰ Práve nedostatočne vybudovaná infraštruktúra v Arktíde má za následok nižšiu atraktivitu pre tieto pravidelné linky, avšak môže predstavovať alternatívu pre nákladné spoločnosti prepravujúce tovar, ktorý nepodlieha skaze, resp. jeho kvalita nie je závislá od prepravného času. Lode na sypaný náklad (*bulk dry carriers*) a tekutý náklad (*wet carriers*) plávajú na základe nepravidelných plánov a závisia na zmene ponuky

⁷ HUMPERT, M. (2011): The Future of the Northern Sea Route – A “Golden Waterway” or a Niche Trade Route. [online]. [cit. 27. 6. 2017]. Dostupné na internete: < <http://www.thearcticinstitute.org/the-future-of-northern-sea-route-golden/>>.

⁸ HUMPERT, M. (2011): The Future of the Northern Sea Route – A “Golden Waterway” or a Niche Trade Route. [online]. [cit. 27. 6. 2017]. Dostupné na internete: < <http://www.thearcticinstitute.org/the-future-of-northern-sea-route-golden/>>.

⁹ FARRÉ, A. et al. (2014): Commercial Arctic shipping through the Northeast Passage: routes, resources, governance, technology, and infrastructure. [online]. [cit. 8. 7. 2017]. Dostupné na internete: <<http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1088937X.2014.965769?scroll=top&needAccess=true>>.

⁹ FARRÉ, A. et al. (2014): Commercial Arctic shipping through the Northeast Passage: routes, resources, governance, technology, and infrastructure. [online]. [cit. 8. 7. 2017]. Dostupné na internete: <<http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1088937X.2014.965769?scroll=top&needAccess=true>>.

¹⁰ HUMPERT, M. (2011): The Future of the Northern Sea Route – A “Golden Waterway” or a Niche Trade Route. [online]. [cit. 27. 6. 2017]. Dostupné na internete: < <http://www.thearcticinstitute.org/the-future-of-northern-sea-route-golden/>>.

a dopytu.¹¹ Dopyt po importoch prevažne v Číne a Indii bol kľúčovým impulzom pre nárast počtu týchto lodí v roku 2016.¹²

Suezský prieplav oproti NSR/NEP ponúka väčšiu predvídateľnosť plavebných podmienok, kapacitu na väčšie lode, dostupnosť viacerých prístavov na plavebnej trase a v neposlednom rade umožňuje prístup na viaceré trhy popri husto obývaných oblastiach, keďže nákladné lode len zriedka zložia náklad v jednom prístave.¹³

NSR vedie pozdĺž severného pobrežia Ruskej federácie popri veľmi riedko obývaných oblastiach. Nedostatočne vybudovaná infraštruktúra sťažuje podmienky pri pátracích a záchranných akciách (SAR) a pri riešení environmentálnych katastrof v prípade havárie lodí. Ťažké klimatické podmienky a plavba v odľahlých regiónoch sa prejavuje aj ako nepriamy náklad v podobe vyššieho poistného na plavidlá.

Environmentálne zmeny sa prejavujú v Arktíde aj inak ako otváraním námorných trás. Budovanie infraštruktúry a potrubí, ktorými by sa dopravili nerastné suroviny zo Sibíri, znemožňuje permafrost roztápajúci sa v dôsledku otepľovania klímy. Najvýhodnejším riešením je ich preprava cez stále viac rozmŕzajúcu NSR.

Po NSR je možné sa plaviť len na základe povolenia, ktoré udeľuje NSRA. Vydanie povolenia je ďalším nákladom pre prepravné spoločnosti alebo majiteľov plavidiel. Tabuľka 1 zobrazuje počet žiadostí o plavbu, počet udelených žiadostí a počet žiadostí, ktoré boli NSRA zamietnuté. Niektoré z povolení boli neskôr plavidlám predĺžené. NSRA v odmietnutých žiadostiach presne uvádza prečo konkrétnemu plavidlu odmietla povolenie udeliť.

Tabuľka 1: Povolenia na plavbu na NSR

rok	Počet žiadostí o plavbu	Počet udelených povolení	Počet zamietnutých žiadostí
2013	718	635	83
2014	661	631	30
2015	730	715	15
2016	721	718	3
2017* (*k 6.7.2017)	356*	346*	2*

Zdroj: vlastné spracovanie podľa The Northern Sea Route Administration, 2017

Napriek množstvu udelených povolení je NSR využívaná prevažne na plavby v rámci nej, resp. plavby začínajúce alebo končiacie v NSR. Vzhľadom na množstvo povolení na plavbu je tranzitných plavieb cez NSR omnoho menej.

Tabuľka 2: Počet tranzitov cez NSR

Rok	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Počet tranzitov	41	46	71	53	18	19

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Transit Statistics, 2017

¹¹ HUMPERT, M. (2011): The Future of the Northern Sea Route – A “Golden Waterway” or a Niche Trade Route. [online]. [cit. 27. 6. 2017]. Dostupné na internete: < <http://www.thearcticinstitute.org/the-future-of-northern-sea-route-golden/> >.

¹² GALIĆ, S. – STANIVUK, T. – MARUŠIĆ, A. (2017): Development, Analysis and Prediction of Efficiency of Bulk Carriers in the World Market. In: Transport Infrastructure and Systems: Proceedings of the AIIT International Congress on Transport Infrastructure and Systems (Rome, Italy, 10-12 April 2017). CRC Press, 2017. s. 885. ISBN 1315281880.

¹³ FARRÉ, A. et al. (2014): Commercial Arctic shipping through the Northeast Passage: routes, resources, governance, technology, and infrastructure. [online]. [cit. 8. 7. 2017]. Dostupné na internete: <<http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1088937X.2014.965769?scroll=top&needAccess=true>>.

Lode taktiež obmedzuje relatívne malá hĺbka NSR. Priemerná hĺbka vôd NSR sa pohybuje medzi 20 a 250 metrami (napr. Karské vráta 50 m, Jugorjskij Šar 15 m, Beringova úžina 30 – 50 m).¹⁴ Menšie lode sa môžu plaviť v blízkosti pobrežia, avšak väčšie sú nútené plávať smerom bližšie k Severnému pólu, kde sú trasy rozmrznuté len krátko (a teda vyžadujú sprievod ľadoborca alebo vyššiu triedu lodí odolných voči ľadu).

Aj napriek tomu, že nové pravidlá pre plavbu na NSR odstránili povinnosť povinnej eskorty plavidiel ľadoborcom, vo veľa prípadoch sa jeho prítomnosť vyžaduje. Sadzby, ktoré sú stanovené za ľadoborce sprevádzajúce plavidlá sa diferencujú nielen podľa vzdialenosti a tonáže lodí (*gross tonnage*), ale aj podľa množstva zón, v rámci ktorých loď sprevádza (1 – 7), triedy lode (*ice class of ship*; None, Ice 1 – 3, Arc 4 – 9, Icebreaker 6 – 9), podľa ročného obdobia [leto – jeseň (1. 7. – 30. 11.), zima – jar (1. 12. – 30. 6.)].¹⁵ V prípade, že loď sprevádzajú dva alebo viaceré ľadoborce, tarify sa uplatňujú na každý z nich v závislosti od počtu zón, cez ktoré loď sprevádzal. Ak by ľadoborec sprevádzal plavidlo počas oboch období, vyráta sa tarifa proporčne vzhľadom na čas strávený sprevádzaním lode v príslušnej sezóne. Zónami sa rozumejú vodné oblasti definované presnejšie v Pravidlách uplatňovania taríf pre sprievodné ľadoborce lodí v akvatóriu Severnej morskej cesty.¹⁶ Tarify sú uvedené v rubľoch za jednotku celkovej tonáže (*gross tonnage* – GT, kedysi *gross registered tonnage*). Celková tonáž vyjadruje celkový objem lode, vypovedá o tom, aká je loď veľká. Čistá tonáž (*net tonnage* – NT, kedysi *net registered tonnage*) vyjadruje objem nákladu po odrátaní priestorov, ktoré sa nevyužívajú na prepravu. Vyjadruje teda koľko nákladu môže loď odviezť.¹⁷

Náklady za sprievod ľadoborca a pilotáž v NSR môžu byť vyššie ako poplatky za prechod Suezským prielivom, ale úspora času a hlavne nákladov mení situáciu. NSR predstavuje voči súčasne využívaným trasám ich výrazné skrátenie a následnú úsporu prepravných nákladov. Tabuľka 3 znázorňuje porovnanie trás do Rotterdamu cez Severovýchodnú trasu, Suezský a Panamský kanál a cez Mys Dobrej nádeje.

Tabuľka 3: Vzdialenosti medzi prístavmi

Odkiaľ	do Rotterdamu cez (v námorných míľach) ¹⁸			
	NEP	Suezský kanál	Panamský kanál	Mys Dobrej nádeje
Yokohama	7 143	11 560	12 536	14 495
Šanghaj	7 874	10 805	13 411	13 394
Hong Kong	8 561	10 094	14 036	13 061
Singapur	9 925	8 676	15 335	11 723

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov na <http://www.portworld.com/map> a <https://sea-distances.org/>

Úspory na nákladoch na NSR sú spojené s úsporou času a s tým spojených nákladov na palivá. Plavidlo navyše môže za takmer rovnaký čas urobiť viac ciest. Tým, že by loď prepravovala nerastné suroviny, ktoré nepodliehajú skaze, môže znížiť plavebnú rýchlosť (tzv. „*super slow steaming*“) a doceliť tak mnohonásobné zvýšenie účinnosti paliva. Zníženie plavebnej rýchlosti je najjednoduchším spôsobom ako ušetriť palivové náklady. Napríklad, zníženie rýchlosti z 27 na 22 uzlov (t. j. 19 %) má za následok zníženie výkonu motora na 42 %, čo sa prejaví ako približne 58 %

¹⁴ Navigating the Northern Sea Route Status and Guidance. (2014): [online]. [cit.8.7.2017]. Dostupné na internete: <https://ww2.eagle.org/content/dam/eagle/publications/2014/NSR_Advisory.pdf>.

¹⁵ Tariffs for the Icebreaker Escorting of Ships Rendered by FSUE "Atomflot" in the Water Area of the Northern Sea Route. (2014): [online]. [cit. 5.7.2017]. Dostupné na internete: <http://asmp.morflot.ru/en/tariffs_for_icebreaker_escort_atomflot/>.

¹⁶ Rules of the Application of Tariffs for the Icebreaker Escorting of Ships in the Water Area of the Northern Sea Route. (2014): [online]. [cit. 6.7.2017]. Dostupné na internete: <http://asmp.morflot.ru/files/fileslist/20140428133914en-Tariff_rules%2046t2.pdf>.

¹⁷ What is GRT, NRT, GT and NT of ships? [online]. [cit. 5.7.2017]. Dostupné na internete: <<https://www.quora.com/What-is-GRT-NRT-GT-and-NT-of-ships>>.

¹⁸ 1 nm = 1,852 km

úspora paliva v hlavnom motore za hodinu.¹⁹ Samozrejme, reálna hodnota usporovaných nákladov závisí na rôznych externých faktoroch, množstve nákladu a pod.

Nie vždy je však cesta cez NSR/NEP výhodnejšia. Napríklad plavba zo Singapuru do Rotterdamu je kratšia cez Suezský prieplav. A až 50 % obchodu medzi Európou a Dalekým Východom ide práve cez prístav v Singapure.²⁰ Výhodou plavby cez NEP je neprítomnosť pirátov, ktorí ohrozujú lode v Malackej úžine a v Suezskom prieplave.

Ďalšími skrytými nákladmi môžu byť okrem vyššieho poistného aj náklady na tlmočníkov (ruská posádka a piloti), prispôbenie lodí na plavbu v oblastiach pokrytých ľadom, náklady spojené s povolením od NSRA. GPS signál nie je taký účinný vo vysokých zemepisných šírkach a nie všetky lode majú prijímače na ruský družicový navigačný systém GLONASS. Tieto náklady významne ovplyvňujú zisk v rámci plavby na NSR. Podľa jednej štúdie by 50 % zníženie poplatkov za ľadoborce bolo potrebné na to, aby bola cesta Rotterdam – Yokohama bola zisková.²¹

V Arktíde sa angažujú viaceré ázijské krajiny – India, Čína, Singapur, Južná Kórea a Japonsko majú dokonca pozorovateľský status v Arktickej rade (ten sa zatiaľ Európskej únii nepodarilo získať). Ich záujmy sú samozrejme prevažne obchodné a strategické, okrem nich ázijské štáty prezentujú aj svoj záujem o environmentálne a vedecké otázky súvisiace s Arktídou.

Čína patrí k najrýchlejšie rastúcim trhom pre uhl'ovodíkové zdroje a podľa World Steel Association má za rok 2016 spomedzi 98 najväčších výrobcov ocele až 55 sídlo v Číne (1 z nich na Taiwane). V prvej desiatke celosvetovo najväčších výrobcov ocele je až 9 ázijských, z toho 5 čínskych.²² A najkratšia cesta ako dopraviť oceľ z Číny je cez NEP/NSR. Keďže lode môžu pri preprave nákladu zvoliť pomalú plavbu, dochádza navyše aj k úspore nákladov za palivo.

Záver

Jedným z faktorov, ktorý výsledkom je zvýšený záujem o NSR/NEP sú klimatické zmeny a následné zmenšovanie arktickej ľadovej pokrývky. Roky 2007 a 2012 boli rokmi, kedy rozloha arktického ľadu v letnom období dosiahla rekordne nízku úroveň. Ďalšou zmenou bolo využívanie NSR nielen na vnútroštátne účely, ako tomu bolo za ZSSR, ale jej otvorenie sa medzinárodnej námornej doprave. Zvýšenie európskeho exportu do Ázie (a naopak) malo tiež vplyv na väčšie využívanie NEP/NSR.

Napriek tomu, že NSR (resp. NEP) má v súčasnosti najpriaznivejšie podmienky týkajúce sa zaľadnenosti a právneho rámca, ktorý sa na ňu vzťahuje, je nepravdepodobné, že by mohla konkurovať „tradičným“ trasám cez Suezský či Panamský prieplav. Pravdepodobne bude skôr akýmsi „sezónnym doplnkom“ a skratkou medzi Európou a Áziou v prípade, že táto trasa bude pre konkrétnu plavbu rentabilná. Význam NSR pre námornú dopravu je však nezanedbateľný a pre Ruskú federáciu kľúčový.

Použitá literatúra:

1. BALMASOV, S. (2015): Comments and clarification on existing Russian legislation and regulations for navigation on the NSR. Possible regulatory updates in nearest future. [online]. [cit. 6. 7. 2017]. Dostupné na internete:

¹⁹ WEISMANN, A. (2010): Slow steaming – a viable long-term option? [online]. [cit. 7. 7. 2017]. Dostupné na internete: <<https://www.wartsila.com/docs/default-source/Service-catalogue-files/Engine-Services---2-stroke/slow-steaming-a-viable-long-term-option.pdf?sfvrsn=0>>.

²⁰ HUMPERT, M. (2011): The Future of the Northern Sea Route – A “Golden Waterway” or a Niche Trade Route. [online]. [cit. 27. 6. 2017]. Dostupné na internete: <<http://www.thearcticinstitute.org/the-future-of-northern-sea-route-golden/>>.

²¹ HUMPERT, M. (2011): The Future of the Northern Sea Route – A “Golden Waterway” or a Niche Trade Route. [online]. [cit. 27. 6. 2017]. Dostupné na internete: <<http://www.thearcticinstitute.org/the-future-of-northern-sea-route-golden/>>.

²² WORLD STEEL ASSOCIATION (2017): Top steelmakers in 2016. [online]. [cit. 4. 4. 2017]. Dostupné na internete: <https://www.worldsteel.org/en/dam/jcr:b8a5256f-6b2f-40ae-80cc-f25c029b48eb/Top+50+steelmakers+2016_web.pdf>.

- <[http://www.chnl.no/publish_files/Comments_for_Russian_legislation_Balmasov_Legislation_seminar_OSLO_\(2015\).pdf](http://www.chnl.no/publish_files/Comments_for_Russian_legislation_Balmasov_Legislation_seminar_OSLO_(2015).pdf)>.
2. BERGO, H. (2014): Northeast Passage to revolutionize global shipping. [online]. [cit. 25. 1. 2016]. Dostupné na internete: <<http://globalriskinsights.com/2014/02/northeast-passage-to-revolutionize-global-shipping/>>.
 3. Chaturvedi, I. 2016. Arctic opportunities. In: The Indian Express. [online]. [cit.8.7.2017]. Dostupné na internete: <<http://indianexpress.com/article/opinion/columns/arctic-region-opportunities-south-korea-india-2964498/>>.
 4. Dohovor o morskem práve (1982). [online]. Dostupné na internete: <<http://www.telecom.gov.sk/externe/legeu/externe/98-0623.pdf>>.
 5. Distance calculator [online]. Dostupné na internete: <www.portworld.com/map>.
 6. FARRÉ, A. et al. (2014): Commercial Arctic shipping through the Northeast Passage: routes, resources, governance, technology, and infrastructure. [online]. [cit. 8. 7. 2017]. Dostupné na internete: <[http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1088937X.\(2014\).965769?scroll=top&needAccess=true](http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1088937X.(2014).965769?scroll=top&needAccess=true)>.
 7. GALIĆ, S. – STANIVUK, T. – MARUŠIĆ, A. (2017): Development, Analysis and Prediction of Efficiency of Bulk Carriers in the World Market. In: Transport Infrastructure and Systems: Proceedings of the AIIT International Congress on Transport Infrastructure and Systems (Rome, Italy, 10-12 April 2017). CRC Press, 2017. 1154 s. ISBN 1315281880.
 8. HUMPERT, M. (2011): The Future of the Northern Sea Route – A “Golden Waterway” or a Niche Trade Route. [online]. [cit. 27. 6. 2017]. Dostupné na internete: <<http://www.thearcticinstitute.org/the-future-of-northern-sea-route-golden/>>.
 9. Kódex námorného obchodu Ruskej federácie (2012). [online]. Dostupné na internete: <http://asmp.morflot.ru/ru/zakon_o_smp/>.
 10. Navigating the Northern Sea Route Status and Guidance. (2014): [online]. [cit. 8. 7. 2017]. Dostupné na internete: <https://ww2.eagle.org/content/dam/eagle/publications/2014/NSR_Advisory.pdf>.
 11. Port Distances [online]. [cit. 6. 7. 2017]. Dostupné na internete: <<https://sea-distances.org/>>.
 12. Rules of the Application of Tariffs for the Icebreaker Escorting of Ships in the Water Area of the Northern Sea Route. (2014): [online]. [cit. 6. 7. 2017]. Dostupné na internete: <http://asmp.morflot.ru/files/fileslist/20140428133914en-Tariff_rules%2046t2.pdf>.
 13. Tariffs for the Icebreaker Escorting of Ships Rendered by FSUE "Atomflot" in the Water Area of the Northern Sea Route. (2014): [online]. [cit. 5. 7. 2017]. Dostupné na internete: <http://asmp.morflot.ru/en/tariffs_for_icebreaker_escort_atomflot/>.
 14. The Northern Sea Route. [online]. [cit. 5. 7. 2017]. Dostupné na internete: <<http://www.scf-group.com/en/fleet/northernsearoute/>>.
 15. The Northern Sea Route Administration (2017) [online]. [cit. 6. 7. 2017]. Dostupné na internete: <www.nsra.ru>.
 16. The object and the activity of NSRA. [online]. [cit. 6. 7. 2017]. Dostupné na internete: <http://www.nsra.ru/en/celi_funktsii/>.
 17. Transit Statistics (2017). [online]. [cit. 7. 7. 2017]. Dostupné na internete: <www.arctic-liaison.com/nsr_transits>.
 18. WEISMANN, A. (2010): Slow steaming – a viable long-term option? [online]. [cit. 7. 7. 2017]. Dostupné na internete: <<https://www.wartsila.com/docs/default-source/Service-catalogue-files/Engine-Services---2-stroke/slow-steaming-a-viable-long-term-option.pdf?sfvrsn=0>>.
 19. WORLD STEEL ASSOCIATION (2017): Top steelmakers in 2016. [online]. [cit. 4. 4. 2017]. Dostupné na internete: <https://www.worldsteel.org/en/dam/jcr:b8a5256f-6b2f-40ae-80cc-f25c029b48eb/Top+50+steelmakers+2016_web.pdf>.

Kontakt:

Mgr. Ing. Dorota Harakaľová, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: dorota.harakalova@euba.sk

PODPORA ROZVOJA VIDIEKA V SLOVENSKEJ REPUBLIKE Z PROSTRIEDKOV EAFRD V PROGRAMOVACOM OBDOBÍ 2007 – 2013

Lubica Harakal'ová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: lubica.harakalova@euba.sk

Spoločná poľnohospodárska politika Európskej únie predstavuje mimoriadne dôležitý prvok subvencovania poľnohospodárov. V priebehu vývoja sa finančné podpory skoncentrovali do dvoch pilierov podpôr, jedným z nich je podpora vidieka. SPP EÚ je kritizovaná nielen z dôvodu jej vysokých nákladov z rozpočtu EÚ, ale najmä preto, že podpory nesmerujú k tým, pre ktorých sú predovšetkým určené – poľnohospodárov. V príspevku komparujeme množstvo finančných prostriedkov z EAFRD v rámci jednotlivých osí opatrení rozvoja vidieka a typológie regiónov podľa OECD pre jednotlivé regióny na úrovni NUTS 3. Na základe komparácie týchto údajov sme získali prehľad, do ktorých regiónov SR smerovali finančné podpory z EAFRD v uplynulom programovacom období 2007 – 2013.

Kľúčové slová: spoločná poľnohospodárska politika, rozvoj vidieka, regióny, finančná podpora

The Common Agricultural Policy of the European Union is an extremely important element of subsidizing farmers. During of development, financial support was concentrated into two pillars of support, one of which is rural support. The CAP EU is criticized not only for its high cost from the EU budget, but also because the aid does not direct to those for which it is primarily intended - farmers. In the article, we compare the amount of funds from the ERDF under the individual axes of rural development and typology of regions according to OECD for individual regions at NUTS level 3. Based on the comparison of these data, we have obtained an overview of the regions in which the Slovak Republic directed financial support from the EAFRD in the previous programming period 2007 - 2013.

Key words: common agriculture policy, rural development, regions, financial support

JEL: Q14, Q18, R51

Úvod

V procese implementácie SPP EÚ sa vyprofilovali dva smery podpôr poľnohospodárov – jeden smer bol orientovaný na priame subvencovanie poľnohospodárskej výroby a druhý smer sa orientoval na podporu rozvoja vidieka. Priame podpory poľnohospodárov sa koncentrovali do I. piliera SPP a podpora vidieka sa koncentrovala ako II. pilier SPP. V rámci jednotlivých pilierov sú obsiahnuté rôzne druhy podpôr s rôznymi podmienkami na ich uplatnenie. Zároveň sa vytvorili aj dva nástroje na financovanie každého piliera SPP a to Európsky poľnohospodársky záručný fond (EAGF) a Európsky poľnohospodársky fond pre rozvoj vidieka (EAFRD). V súvislosti s reformovaním SPP EÚ sa začal zdôrazňovať multifunkčný charakter poľnohospodárstva.

V našom článku sa budeme zaoberať druhým smerom podpory poľnohospodárov – rozvoju vidieka a programom rozvoja vidieka financovaných z EAFRD. V článku budeme identifikovať vidiecke oblasti podľa typológie OECD na úrovni NUTS 3 v Slovenskej republike – t. j. kraje. Takisto budeme analyzovať základné makroekonomické ukazovatele v takto identifikovaných regiónoch. Na úrovni regiónov budeme analyzovať výšku finančnej podpory v rámci programu rozvoja vidieka. Ako referenčné obdobie budeme analyzovať uplynulé programovacie obdobie 2007 – 2013, pretože v rámci definovaného programovacieho obdobia boli ukončené všetky projekty. Za základ analýzy považujeme Program rozvoja vidieka SR 2007 – 2013, údaje o makroekonomických ukazovateľoch sme čerpali zo Štatistického úradu SR vzhľadom na to, že sa jedná o údaje z roku 2004 resp. z roku 2007 a sú to údaje týkajúce sa krajov, čiže územných celkov na úrovni NUTS 3. Ďalšie údaje sme čerpali zo štatistickej bázy EÚ EUROSTAT. Údaje o vyplatených prostriedkoch v rámci jednotlivých schém podpôr z prostriedkov EAFRD sme čerpali z web- stránky Pôdohospodárskej platobnej agentúry Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR (ďalej len PPA SR).

Autori zaoberajúci sa politikami EÚ podpôr v rámci SPP EÚ často kritizujú fakt, že väčšina podpôr sa nedostáva tam, kam je určená – t. j. priamo k poľnohospodárom.¹ V poslednom období bolo publikovaných niekoľko odborných článkov s podobnou témou, kde autori poukazujú na nerovnomernosť poskytovania subvencií a ich priestorovou alokáciou. Tieto analýzy sú spracované s rôznymi premennými faktormi vstupujúcimi do spracovávaných štatistických modelov. V rámci nášho článku budeme jednoduchou komparáciou analyzovať regióny – kraje z pohľadu množstva prijatých finančných prostriedkov z EAFRD v uplynulom programovacom období, pričom tieto regióny budeme identifikovať podľa urban – rural typológie OECD. Zároveň tieto zistenia pre lepšiu prehľadnosť graficky znázorníme.

1 Regióny na úrovni NUTS 3 v Slovenskej republike

Podľa metodológie OECD sú regióny na úrovni NUTS 2 a NUTS 3 klasifikované ako:

- prevažne mestské (predominantly urban – PU), ak pomer populácie na vidieku v regióne LAU2² je pod 15 %;
- prechodné (intermediate – IN), ak pomer populácie žijúcej na vidieku na úrovni LAU 2 je medzi 15 % až 50 %;
- prevažne vidiecke (predominantly rural – PR), ak pomer populácie žijúcej na vidieku na úrovni LAU 2 je vyššia ako 15 %.³

Takáto typológia bola použitá aj v strategickom dokumente EÚ – Strategic Guidelines for Rural Development Programme 2007 – 2013.

V dokumentoch EÚ sa pre Slovenskú republiku definujú 4 oblasti na úrovni NUTS 2 – Bratislavský kraj, Západné Slovensko, Stredné Slovensko a Východné Slovensko a 8 krajov na úrovni NUTS 3 – samosprávne kraje a to Bratislavský, Trnavský, Nitriansky, Trenčiansky, Žilinský, Banskobystrický, Prešovský a Košický. Slovenská republika sa ďalej delí na 79 okresov, 138 miest a 2883 obcí, toto územno – správne delenie platí doteraz⁴.

Podľa OECD žilo v roku 2008 v SR 11,2 % populácie v prevažne mestských regiónoch 11,2 %, v prechodných regiónoch 63,4 % a v prevažne vidieckych regiónoch 25,4 % populácie SR.⁵

V rámci NUTS II prechodné regióny sú stredné Slovensko, v ktorom žije 46 % obyvateľstva vo vidieckych obciach, západné Slovensko, v ktorom žije 44,7 % obyvateľstva vo vidieckych obciach a východné Slovensko, v ktorom žije 41,1 % vo vidieckych obciach. Prevažne mestským regiónom je Bratislavský kraj, kde žije 13,4 % obyvateľstva vo vidieckych obciach.⁶

V nasledujúcej tabuľke sú uvedené niektoré základné údaje na úrovni regiónov NUTS 2 a NUTS 3 SR v porovnaní regiónov NUTS 2 a NUTS 3 v EÚ – 27.

Tabuľka 1: Základné údaje na úrovni regiónov NUTS 2 a NUTS 3 v SR a EÚ – 27 (2004)

	% územia			% populácie			% HDP			% nezamestnanosti		
	PR	IN	PU	PR	IN	PU	PR	IN	PU	PR	IN	PU
Slovensko NUTS III	32,2	63,6	4,2	25,4	63,4	11,2	53,0	12,0	35,0	20,8	16,6	5,3
EÚ – 27 NUTS III	53,1	37,9	8,9	18,6	37,7	43,7	12,3	30,8	56,9	10,5	9,9	8,1
Slovensko NUTS II	0	95,8	4,2	0	88,8	11,2	0	74,6	25,4	0	17,8	5,3
EÚ – 27 NUTS II	33,8	50,2	16,0	10,1	47,1	42,8	6,9	39,9	53,2	10,3	9,5	8,1

Prameň: Európska komisia, 2007⁷

¹ Baldwin, R.- Wyplosz, Ch. (2013): Ekonomie evropské integrace, s. 225.

² Lokálna štatistická územná jednotka, ekvivalent na území SR je obec.

³ OECD (1994): Creating rural indicators for shaping territorial policy.

⁴ Program rozvoja vidieka SR 2007 – 2013, s. 6.

⁵ OECD (2007): Regions at a Glance: 2007, s. 210.

⁶ Program rozvoja vidieka SR 2007 – 2013, s. 7.

⁷ Európska komisia .(2007).

Problémom vidieka v rámci celej EÚ je odliv obyvateľstva z vidieckych regiónov do mestských oblastí. Dôvodom je nižšia životná úroveň na vidieku než v mestách, nižšia dostupnosť niektorých služieb, vzdelania, kultúry apod. Pre odchod do mesta sa obyvatelia rozhodnú pre vyššiu možnosť zamestnať sa v mestách, a tým si zvýšiť svoju životnú úroveň. Často krát však o možnosť zamestnať sa stratia z dôvodu nízkej úrovne vzdelania. Všetky tieto aspekty boli dôvodom na podporu vidieka a vidieckeho obyvateľstva, predovšetkým primárnym dôvodom bola stabilizácia obyvateľstva na vidieku a zlepšiť život jeho obyvateľov. V tabuľke 1 sú uvedené údaje, v ktorých je zrejmá disproporcía medzi skúmanými údajmi v rámci EÚ 27 a údajmi v rámci SR. Primárne nás zaujímajú údaje na úrovni NUTS 3, pretože z tejto úrovne budeme analyzovať podpory rozvoja vidieka z EAFRD v ďalšej časti článku. Zaujímavý je fakt, že v SR sa tvorí vyššie percento HDP vo vidieckych oblastiach ako v EÚ – 27, pričom na vidieku je podstatne vyššia nezamestnanosť. Vysvetlenia môžu byť rôzne, od evidovania príjmov v závislosti od sídla spoločností až po dosah nezamestnanosti v SR po vstupe SR do EÚ najmä na vidieku.

Ekonomika vidieka súvisí najmä so životnou úrovňou obyvateľov vidieka a teda aj s úrovňou nezamestnanosti na vidieku. V tabuľke 2 je veľmi detailne analyzovaný pomer nezamestnanosti v jednotlivých regiónoch podľa typológie OECD. Z tabuľky je zrejmý paradox, že najväčšie percento nezamestnaných sa nachádza v prevažne mestských regiónoch (krajoch) na úrovni EÚ – 27, v SR je to v prechodných regiónoch. Vo všetkých typologických oblastiach štruktúra nezamestnaných podľa sektorov v SR kopíruje situáciu v EÚ – 27.

Tabuľka 2: Nezamestnanosť a štruktúra nezamestnanosti na úrovni NUTS 2 A NUTS 3 v SR a v SR a EÚ 27

*	% nezamestnanosti			štruktúra nezamestnanosti								
				PR			IN			PU		
	%PR	%IN	%PU	%PS	%SS	%TS	%PS	%SS	%TS	%PS	%SS	%TS
SR NUTS III	22,6	58,7	18,6	6,5	33,9	59,6	4,4	38,7	56,9	1,6	22,7	75,7
EÚ - 27 NUTS III	19,5	35,6	44,8	14,6	28,1	57,3	7,5	29,1	63,3	1,4	23,2	75,4
SR NUTS II		81,4	18,6				5,0	37,4	57,6	1,6	22,7	75,7
EÚ – 27 NUTS II	9,4	45,3		13,6	26,7	59,8	9,1	27,8	63,1	2,3	24,6	73,0

*Vysvetlivky: PS-primárny sektor, SS-sekundárny sektor, TS-terciárny sektor

Prameň: Európska komisia, 2007⁸

Pre podrobnejšiu analýzu sme spracovali štatistické údaje nielen kumulatívne (viď tabuľky vyššie), ale pre všetky regióny na úrovni NUTS 3 v SR v nasledujúcej tabuľke. Tabuľka 3 obsahuje základné geografické údaje, rozdelenie podľa typológie, niektoré makroekonomické ukazovatele a údaje o počte poľnohospodárskych podnikov v jednotlivých krajoch. Jedným z uvedených údajov je stupeň urbanizácie.⁹

⁸ Tamtiež

⁹ Podiel obyvateľov žijúcich v mestách sa označuje ako miera urbanizácie, čím je vyšší, tým viac obyvateľov žije v mestách

Tabuľka 3: Štatistické údaje jednotlivých krajov SR

	Rozloha* v km ²	Počet obyv.*	Obce/ z toho mestá*	Stupeň urban. v %	HDP k parite k.s. mil.eur**	HDP/obyv. v eur**	Miera** nezam. v %	Počet poľn. podn.
Bratislavský	2052	601 132	73/7	83,36	24 944,226	27 720,779	1,98	241
Trnavský	4147	553 198	251/16	49,57	11 497,388	13 999,772	4,30	442
Trenčiansky	4502	601 392	276/18	57,36	9 549,323	10 771,235	4,50	520
Nitriansky	6344	709 350	354/15	47,47	10 135,141	9 705,347	7,10	608
Žilinský	6801	694 129	315/18	50,84	10 032,018	9 763,070	5,55	560
Banskobystrický	9455	658 368	516/24	53,97	8 406,214	8 686,398	14,10	724
Prešovský	8981	796 745	666/23	49,25	7 584,898	6 408,083	12,05	989
Košický	6752	770 508	440/17	56,27	11 019,143	9 639,788	13,02	588
Slovenská rep.	49 034	5 384 822	2 891/138	55,55	93 168,353	11 684,071	7,99	4 672

*údaje k 31. 12. 2004; **údaje k 1. 1. 2008. Prameň: Štatistický úrad SR¹⁰

V septembri 2005 prijala Rada ministrov nariadenie o rozvoji vidieka na obdobie 2007 – 2013. Odvtedy sa rozvoj vidieka realizuje prostredníctvom jedného fondu, jedného riadiaceho a kontrolného systému a jedného typu programovania.¹¹ V programovacom období 2007 – 2013 sa plán rozvoja vidieka realizoval prostredníctvom implementácie národných strategických plánov cez programy rozvoja vidieka. Dokumentom pre rozvoj vidieka SR bol Plán rozvoja vidieka 2007 – 2013.

Súbor opatrení na rozvoj vidieka sa sústreďoval okolo 4 osí financovania:

- Os 1: Zvýšenie konkurencieschopnosti poľnohospodárstva a lesného hospodárstva
- Os 2: Zlepšenie životného prostredia a krajiny
- Os 3: Kvalita života vo vidieckych oblastiach a diverzifikácia vidieckeho hospodárstva
- Os 4: LEADER

Cieľom týchto navrhovaných opatrení v rámci všetkých 4 osí je zvýšiť konkurencieschopnosť poľnohospodárstva, potravinárstva a lesníctva a zlepšiť životné prostredie zavádzaním vhodných poľnohospodárskych a lesníckych postupov a kvalitu života na vidieku s dôrazom na trvalo udržateľný rozvoj.¹²

2 Komparatívna analýza alokácie prostriedkov EAFRD v Slovenskej republike

Európska komisia v roku 2006 prijala rozhodnutie, v ktorom sa na rozvoj vidieka vyčlenila na programovacie obdobie 2007 – 2013 suma 88 294 374 687 eur, pričom pre SR bolo z tejto sumy určených 1 969 418 078 eur.¹³ V rámci Osi 1 bolo vyčlenených 620 366 695 eur, pre Os2 984 709 039 eur, pre Os 3 265 871 440 eur, pre Os 4 bolo vyčlenených 59 082 542 eur, pre technickú pomoc 39 388 362 eur.¹⁴

Tabuľka 4: Finančné prostriedky z EAFRD pre jednotlivé kraje SR (2007 – 2013, v eurách)

	Bratislavský	Bansko- bystrický	Košický	Nitriansky	Prešovský	Trenčiansky	Trnavský	Žilinský
Os 1	72 159 915	86 431 445	75 350 207	97 645 507	73 673 387	54 649 554	87 233 415	42 750 135
Os 2	2 155 487	21 891 058	19 061 281	4 583 904	25 340 419	8 243 585	1 745 181	39 617 669
Os 3	145 512	51 829 052	32 249 718	36 512 663	45 152 402	23 130 087	30 792 102	22 308 154
LEADER	567 729	10 086 648	7 511 821	9 340 812	8 132 331	8 240 390	8 691 890	389 839
Spolu	75 028 641	170 238 204	134 173 028	148 082 888	151 792 538	94 263 616	128 462 586	105 092 797

Prameň: Pôdohospodárska platobná agentúra Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR,¹⁵
vlastné spracovanie

¹⁰ Štatistický úrad Slovenskej republiky (2004, 2007).

¹¹ Nariadenie Európskej komisie (2005) 1698/2005.

¹² The EU Rural Development Policy 2007 – 2013.

¹³ The EU Rural Development Policy 2007 – 2013.

¹⁴ Európska komisia (2007).

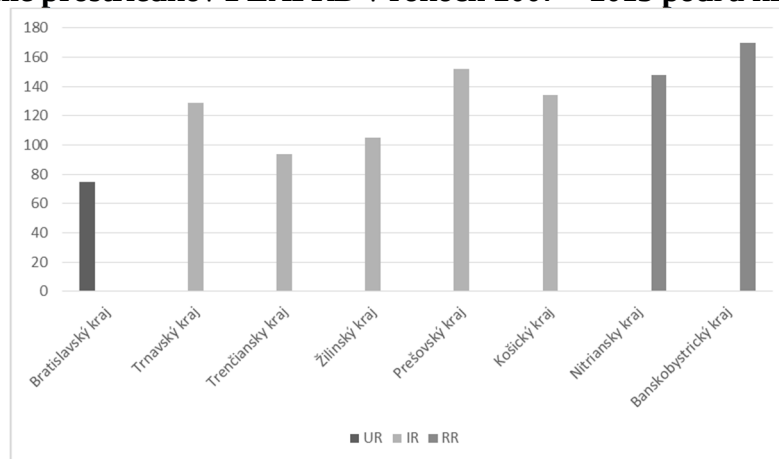
¹⁵ Pôdohospodárska platobná agentúra Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR (2015).

Z grafu 1 je prehľadnosť čerpania prostriedkov z EAFRD v programovacom období 2007 – 2013 podstatne vyššia. Farebne sú rozlíšené aj kraje podľa toho, či sú prevažne mestské (UR), prevažne vidiecke (RR) alebo prechodné (IR). Výška čerpania je uvedená kumulatívne za všetky štyri osi opatrení v rámci Programu rozvoja vidieka SR 2007 – 2013.

Najzávažnejším faktom sa nám javí to, že Prešovský kraj definovaný ako prechodný región, čerpal na rozvoj vidieka viac finančných prostriedkov ako Nitriansky kraj, ktorý je definovaný ako prevažne vidiecky región. Takisto je malá diferencia medzi Banskobystrickým krajom (prevažne vidiecky región) a už menovaným Prešovským krajom. Výrazne malá je diferencia medzi Bratislavským krajom ako prevažne mestským regiónom a Trenčianskym krajom ako prechodným regiónom, a to necelých 20 miliónov eur.

Takisto je zrejmy podstatný rozdiel v čerpaní finančných prostriedkov na úrovni krajov zaradených podľa metodiky OECD ako prechodné regióny. Diferencia medzi Trenčianskym krajom a Prešovským krajom je takmer 58 miliónov eur, čo je tretinový rozdiel v čerpaní prostriedkov z EÚ. Uvedené údaje by sa dali porovnávať podľa rôznych parametrov, príp. by sme mohli použiť ďalšie štatistické metódy na vyhodnocovanie týchto údajov, avšak pre splnenie cieľa článku je metóda komparatívnej analýzy dostačujúca.

Graf 1: Čerpanie prostriedkov z EAFRD v rokoch 2007 – 2013 podľa krajov (v mil. eur)

Prameň: Pôdohospodárska platobná agentúra Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR, vlastné spracovanie

V rámci tejto analýzy je potrebné zdôrazniť, že finančné prostriedky z EAFRD určené na rozvoj vidieka nie sú nárokovateľné a čerpajú sa na základe predkladaných projektov. Poľnohospodárska platobná agentúra SR eviduje informácie o počte podaných projektoch, vyradených projektoch a schválených projektoch. Výsledky našej analýzy môžu byť deformované na základe týchto štatistík. Faktom je, že proces podávanie projektov má rovnaké limitácie pre všetkých uchádzačov zo všetkých krajov, môžeme považovať výsledky našej analýzy za objektívne.

Záver

Priestorová alokácia finančných podpôr zo štrukturálnych fondov EÚ sú predmetom štúdií a analýz z dôvodu efektívnosti ich využitia. Naša komparatívna analýza sa sústreďovala na alokáciu prostriedkov z EAFRD v rámci Programu rozvoja vidieka SR 2007 – 2013 do regiónov na úrovni NUTS 3, čo v SR znamená 8 krajov. Analýza poukázala, že čerpanie prostriedkov EAFRD na rozvoj vidieka boli čerpané vo všetkých krajoch SR bez ohľadu na to, či sú definované ako prevažne mestské, prechodné alebo prevažne vidiecke. V niektorých prevažne vidieckych krajoch SR boli prostriedky čerpané na podobnej úrovni ako v prechodných krajoch, a v jedinom prevažne mestskom regióne - kraji (Bratislavský kraj) boli prostriedky čerpané ako v jednom z prechodných regiónov.

Použitá literatúra:

1. Baldwin, R.- Wyplosz, Ch. (2008): *Ekonomie evropské integrace*. Praha: Grada Publishing. 2008. ISBN 978-80-247-1807-1. 478 s.
2. COUNCIL REGULATION (EC) No 1698/2005 of 20 September 2005 on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) [citované 15. 6. 2017] dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?nuri=OJ:L:2005:277:0001:0040:EN:PDF>
3. Európska komisia (2007). *Rural Development in the EU Statistical and Economic Information Report 2007*. [citované 15. 5. 2017] dostupné na internete: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/statistics/rural-development/2007/rd_report_2007_foreword_content.pdf
4. Európska komisia (2008) [citované 15. 5. 2017] dostupné na internete: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/statistics/rural-development/2008/rd_report_2008_chapter4.pdf
5. OECD (1994). *Creating rural indicators for shapping territorial policy*, Paris 1994
6. OECD Regions at a Glance: 2007. (2007). Edition – OECD © 2007. ISBN 978-92-64-00987-5. [citované 25. 5. 2017] dostupné na internete: http://www.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/oecd-regions-at-a-glance-2007_reg_glance-2007-en
7. Pôdohospodárska platobná agentúra Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR (2007). *Program rozvoja vidieka SR 2007 – 2013*. [citované 15. 5. 2017] dostupné na internete: <http://www.apa.sk/prv-vlastny-dokument>
8. Štatistický úrad Slovenskej republiky [online databáza]dostupné na internete: <http://statistics.sk>
9. The EU Rural Development Policy 2007–2013 [citované 15. 6. 2017] dostupné na internete: http://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/publi/fact/rurdev2007/en_2007.pdf

Kontakt:

Ing. Ľubica Harakal'ová, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/B
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: lubica.harakalova@euba.sk

POSTAVENIE EKONOMÍK SUBSAHARSKEJ AFRIKY NA TRHU S VYBRANÝMI NERASTNÝMI SUROVINAMI

Natália Hlavová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: natalia.hlavova@euba.sk

Príspevok sa zaoberá postavením štátov subsaharskej Afriky na trhu s vybranými nerastnými surovinami, ktorými sú ropa, zemný plyn, zlato, diamanty, meď a koltán. Postavenie štátov subsaharskej Afriky na trhoch s vybranými surovinami analyzujeme prostredníctvom skúmania ich podielu na rezervách, produkcii a exporte daných surovín. Najvýznamnejšie postavenie majú štáty subsaharskej Afriky na trhu s diamantmi a koltánom.

Kľúčové slová: nerastné suroviny, subsaharská Afrika, export

The paper deals with the position Sub-Saharan Africa's countries on the market with selected mineral resources such as crude oil, natural gas, gold, diamonds, copper and coltan. We analyze the positions of the countries in Sub-Saharan Africa on the markets with selected mineral resources by examining their share of reserves, production and exports of these resources. The position of Sub-Saharan Africa is the strongest in the diamond and coltan market.

Key words: mineral resources, Sub-Saharan Africa, export

JEL: N57, Q32

Úvod

Nerastné suroviny sú pre krajinu a jej ekonomiku zásadným faktorom určujúcim smerovanie krajiny a jej ekonomické postavenie. Základom ekonomiky sú výrobné faktory, kde okrem pracovnej sily a kapitálu zaraďujeme prírodné podmienky, čiže rozlohu krajiny, podnebie, pôdu, ale aj nerastné suroviny. Nerastné suroviny sa využívajú takmer v každom odvetví ekonomiky, významné postavenie majú predovšetkým energetické suroviny. Rozdelenie nerastných surovín vo svetovom hospodárstve je nerovnomerné a často krajiny, ktoré najviac týchto zdrojov spotrebujú, nie sú producentmi týchto surovín.

Cieľom tohto príspevku je ponúknuť prehľad o postavení krajín subsaharskej Afriky na svetovom trhu s najvýznamnejšími nerastnými surovinami z pohľadu celého sveta a z pohľadu skúmaných krajín, a teda zistiť, či sú tieto krajiny významnými hráčmi na svetových surovinových trhoch. Tieto skutočnosti skúmame na základe údajov o rezervách, produkcii a exporte jednotlivých vybraných nerastných surovín, a to konkrétne ropy, zemného plynu, zlata, diamantov, medi a koltánu.

V subsaharskej Afrike sú suroviny v mnohých prípadoch základom ekonomiky, hlavným zdrojom exportných príjmov a dôležitou zložkou príjmov do štátneho rozpočtu. Ťažba v subsaharskej Afrike sa rozvinula už počas kolonializmu a toto usporiadanie má dopady aj na súčasné usporiadanie. V krajinách sa vytvoril systém duálnej ekonomiky, vlastníctvo infraštruktúry je v rukách cudzincov a zisk je odvádzaný do zahraničia. Jednou z hlavných výziev pre budúci rozvoj ekonomík subsaharskej Afriky je vyvážanie nerastných surovín v neskoršej fáze spracovania, čiže s vyššou pridanou hodnotou.

Napriek tomu, že väčšina ťažobných kapacít je vo vlastníctve ťažobných spoločností zo zahraničia, pre ekonomiky v subsaharskej Afrike sú zdrojom významných príjmov. Tieto príjmy je možné rozdeliť do troch kategórií:¹ priame daňové nástroje (napr. daň z príjmu právnických osôb, dane z nerastných surovín), nepriame daňové nástroje (napr. licenčné poplatky, dovozné clá, DPH, pracovné odvody) a iné príjmy (napr. štátna majetková účasť, zmluvy o zdieľaní produkcie).

¹ United Nations Economic Commission for Africa (2011): Minerals and Africa's Development: The International Study Group Report on Africa's Mineral Regimes, s. 93.

Krajiny subsaharskej Afriky sa všeobecne považujú za ekonomiky bohaté na nerastné suroviny, napriek tomu však ide o región, kde žije až štvrtina chudobných sveta.² Rezervy zdrojov v jednotlivých krajinách sú rôzne a rozsah zdrojov, ktorých ložiská sa nachádzajú v regióne je veľmi široký. V nasledujúcich častiach opíšeme úlohu krajín subsaharskej Afriky na svetových trhoch s najvýznamnejšími nerastnými surovinami súčasnosti.

1 Ropa

Ropa je pre svetové hospodárstvo jednou z najdôležitejších surovín. Z energetických zdrojov je ropa najdôležitejším zdrojom a na svetovej primárnej spotrebe energie sa podieľa takmer 33 %. Významne sa na spotrebe ropy podieľa aj jej využívanie v preprave. V posledných rokoch sa do popredia dostáva tzv. nekonvenčná ropa, ktorá tvorí asi 30 % dokázaných rezerv.³

Na strane ponuky ropy je významnou skupinou OPEC, ktorého členmi sú zo subsaharskej Afriky Angola, Gabon a Nigéria. Gabon sa opäť stal členom OPEC v júli 2016. OPEC predstavuje 36,87 % svetovej ponuky ropy, hoci produkcia v Angole, Gabone a Nigérii poklesla. Spomedzi členov OPECu zo subsaharskej Afriky bola v roku najväčším producentom ropy Angola s objemom 1,577 miliónov barelov ropy denne.⁴

Členské štáty OPECu však majú výraznú prevahu v rezervách ropy, kde je ich podiel až 80,8 % z celkových svetových rezerv konvenčnej ropy, ktoré sú 1 492,9 miliárd barelov. Najväčšie zásoby konvenčnej ropy na svete majú Venezuela (299 953 miliónov barelov), Saudská Arábia (266 578 miliónov barelov), Irán (157 530 miliónov barelov), Irak (143 069 miliónov barelov) a Kuvajt (101 500 miliónov barelov). Najväčšie zásoby v subsaharskej Afrike majú členské štáty OPECu, a to v poradí Nigéria (48 363 miliónov barelov), Angola (8 423 miliónov barelov) a Gabon (2 000 miliónov barelov).⁵

Najväčšími producentmi ropy v roku 2014 však neboli výhradne členské štáty OPECu. Najväčším producentom ropy bolo Rusko (10,2211 miliónov barelov denne), nasledujú Saudská Arábia (9,7127 miliónov barelov denne), USA (8,6627 miliónov barelov denne), Čína (4,1946 miliónov barelov denne) a Irán (3,1171 miliónov barelov denne). Najväčšími producentmi zo subsaharskej Afriky za rok 2014 boli Nigéria (1,807 miliónov barelov denne), Angola (1,6537 miliónov barelov denne), Rovníková Guinea (0,2313 miliónov barelov denne), Konžská republika (0,2643 miliónov barelov denne) a Gabon (0,2313 miliónov barelov denne).⁶

Najväčšími exportérmi ropy na svete za rok 2014 sú Saudská Arábia (7,153 miliónov barelov denne), Rusko (4,487 miliónov barelov denne) a Irak (2,516 miliónov barelov denne). Spomedzi krajín subsaharskej Afriky sú najväčšími exportérmi ropy Nigéria (2,12 miliónov barelov denne), Angola (1,608 miliónov barelov denne) a Konžská republika (0,261 miliónov barelov denne).⁷

Pre štáty exportujúce ropu, najmä pre tie, ktorých exportné príjmy silne závisia od tejto suroviny, je dôležitá cena ropy. Práve tá je nestála a jej výkyvy spôsobujú problémy jej producentom a spotrebiteľom. Po niekoľkých rokoch vysokej ceny ropy na svetových trhoch sa situácia výrazne zmenila a mnohé krajiny majú veľké problémy s platobnou bilanciou, štátnym rozpočtom a ekonomickými ukazovateľmi. Príkladom sú Venezuela a Nigéria, ktoré zaviedli obmedzenia dovozu na niektoré komodity.

2 Zemný plyn

Zemný plyn je zdrojom, ktorý je hneď po rope druhým najvýznamnejším zdrojom pri výrobe elektrickej energie, kde je jeho podiel až 22 %. Na základe ukazovateľa podielu na svetovej primárnej

² RANETA, L. (2016): Globálne problémy ako prekážky rozvoja svetovej ekonomiky, s. 968-974.

³ World Energy Council (2016): World Energy Resources 2016, s. 4-6.

⁴ OPEC (2016): 2016 Annual Report, s. 17-19.

⁵ OPEC (2015): Annual Statistical Bulletin, s. 6, 22.

⁶ Ibid., s. 28.

⁷ Ibid., s. 53.

spotrebe energie je zemný plyn na treťom mieste s podielom 24 %.⁸ Predpokladá sa dokonca, že jeho podiel na svetovej spotrebe bude rásť, na rozdiel od iných fosílnych palív. Aj na trhu so zemným plynom nastávajú zmeny v ponuke zemného plynu vďaka využívaniu nekonvenčných zásob. Táto zmena priniesla prebytok ponuky na trhu a zníženie cien zemného plynu na svetovom trhu. Zemný plyn sa obchoduje na troch veľkých trhoch, Severná Amerika, Európa a Ázia, na ktorých môže byť vývoj cien relatívne nezávislý a ovplyvňovaný regionálnymi výkyvmi ponuky a dopytu (napr. zvýšenie ťažby v Severnej Amerike, rast dopytu v Japonsku po zatvorení Fukušimy).

Dokázané rezervy zemného plynu sú rozložené vo všetkých regiónoch sveta, najväčší podiel majú však krajiny Blízkeho východu. Najväčšie dokázané rezervy zemného plynu spomedzi jednotlivých krajín má Rusko (49 541 miliárd m³), nasledujú Irán (34 020 miliárd m³), Katar (24 531,3 miliárd m³), Turkmenistan (9 934 miliárd m³) a USA (9 579,8 miliárd m³).⁹ V regióne subsaharskej Afriky sú krajinami s najväčšími rezervami zemného plynu Nigéria (5 111 miliárd m³), Mozambik (2 831,7 miliárd m³), Tanzánia (1 316,7 miliárd m³), Angola (308,1 miliárd m³) a Kamerun (150 miliárd m³).¹⁰ Rezervy zemného plynu sa často nachádzajú v krajinách, ktoré majú aj zásoby ropy. Tieto dve suroviny sú úzko prepojené rezervami, ale aj vývojom cien na svetovom trhu.

V produkcii zemného plynu sa medzi najväčšími producentmi objavujú najmä veľké ekonomiky a krajiny Blízkeho východu, na prvých miestach nefigurujú žiadne ekonomiky zo subsaharskej Afriky. Na prvom mieste v produkcii zemného plynu sú USA s produkciou 767,3 miliárd m³, za ktorými nasledujú Rusko (573,3 miliárd m³), Irán (192,5 miliárd m³), Katar (181,4 miliárd m³) a Kanada (163,5 miliárd m³). Na popredných miestach medzi producentmi zemného plynu v subsaharskej Afrike sú veľké rozdiely. Významným producentom z pohľadu svetového trhu je iba Nigéria s objemom produkcie 50,1 miliárd m³, za ktorou nasledujú menší producenti: Rovníková Guinea (6,6 miliárd m³), Mozambik (3,7 miliárd m³), Juhoafrická republika (3 miliardy m³) a Pobrežie Slonoviny (1,3 miliardy m³).¹¹ Hoci v súčasnosti región subsaharskej Afriky nie je významným dodávateľom zemného plynu na svetový trh, podľa Medzinárodnej energetickej agentúry¹² by mali v budúcnosti najmä Tanzánia a Mozambik dosiahnuť významnejšiu pozíciu na svetovom trhu so zemným plynom.

Zásoby zemného plynu sú menej koncentrované ako zásoby ropy vo svete a ich rozmiestnenie medzi väčšinu svetových regiónov ovplyvňuje aj objem obchodovania so zemným plynom. Najvýznamnejší producenti zemného plynu sú tiež významnými spotrebiteľmi, čo sa prejavuje aj na poradí najväčších exportérov tohto fosílného paliva. Na prvých miestach medzi exportérmi zemného plynu sú Rusko (195,175 miliárd m³), Katar (122,6283 miliárd m³), Nórsko (106,759 miliárd m³), Kanada (79,317 miliárd m³) a Holandsko (58,661 miliárd m³). Z ekonomík subsaharskej Afriky je najvýznamnejším exportérom zemného plynu Nigéria (26,7777 miliárd m³), nasledujú Rovníková Guinea (4,956 miliárd m³) a Mozambik (3,744 miliárd m³).¹³

Podľa Svetovej energetickej rady¹⁴ je budúcnosť zemného plynu neistá. Klesajúce ceny tejto suroviny sú dôsledkom prevahy ponuky nad dopytom a budúci rast dopytu po zemnom plyne je neistý. Zemný plyn je využiteľný v rôznych odvetviach priemyslu, avšak pre plné využitie jeho potenciálu sú potrebné dodatočné investície do infraštruktúry. Tieto investície a tiež nutná podpora od vlád sú však momentálne ťažko predvídateľné.

⁸ World Energy Council (2016): World Energy Resources 2016, s. 16-17.

⁹ OPEC (2015): Annual Statistical Bulletin, s. 94.

¹⁰ World Energy Council (2016): World Energy Resources 2016, s. 61-71.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid., s. 54.

¹³ OPEC (2015): Annual Statistical Bulletin, s. 100.

¹⁴ World Energy Council (2016): World Energy Resources 2016, s. 52.

3 Zlato a diamanty

Ťažba zlata a diamantov má v subsaharskej Afrike dlhú históriu a dôležitosť západnej a južnej Afriky ako dodávateľa zlata na svetové trhy siaha do predkoloniálnej éry. Ghana, ktorá ako prvá krajina v subsaharskej Afrike získala po druhej svetovej vojne nezávislosť, bola známa ako Zlaté pobrežie. Zlato sa v subsaharskej Afrike ťaží v podzemných a aj povrchových baniach, čo hovorí o rôznej kapitálovej náročnosti ťažby v jednotlivých lokalitách. Špecifikom ťažby zlata je možnosť ťažby aj v malých baniach, ktoré si vyžadujú menšie náklady na vybudovanie. Hoci len niekoľko krajín v subsaharskej Afrike má zásoby zlata svetového významu, zlato je jednou z najrozšírenejších nerastných surovín v tomto regióne.

Podľa údajov Geologického prieskumu USA¹⁵ sú najväčšie vyťažiteľné rezervy zlata v Austrálii, a to 9 500 ton. Ďalšie krajiny s významnými ložiskami zlata sú Rusko (8 000 ton), Juhoafrická republika (6 000 ton), USA a Indonézia (každý 3 000 ton). Významné ložiská zlata má v subsaharskej Afrike aj Ghana, a to 900 ton. Ložiská zlata sú však takmer vo všetkých štátoch subsaharskej Afriky.

Najväčšími producentmi zlata na svete sú podľa údajov rakúskeho Federálneho ministerstva vedy, výskumu a hospodárstva¹⁶ Čína (450,053 ton), Austrália (279,190 ton), Rusko (255,200 ton), USA (212,304 ton) a Kanada (159,040 ton). V regióne subsaharskej Afriky patria medzi najvýznamnejších producentov Juhoafrická republika (144,504 ton), Ghana (96,905 ton), Mali (46,503 ton), Tanzánia (42,413 ton) a Burkina Faso (36,350 ton). Celkovo bolo v roku 2015 v subsaharskej Afrike vyťažených 517,539 ton zlata.

Diamanty sú v regióne subsaharskej Afriky menej rozšírené ako zlato, ale nachádzajú sa tiež v mnohých krajinách. Podobne ako zlato, aj diamanty sú ťažené v subsaharskej Afrike rôznymi spôsobmi. Povrchová ťažba je menej náročná na kapitál, avšak hrozí riziko nelegálnej ťažby. Práve diamanty sú spájané s financovaním bojových skupín v subsaharskej Afrike a občianskymi vojnami v západnej Afrike. V snahe zabrániť financovaniu vojen prostredníctvom obchodu s diamantmi vznikla iniciatíva *Kimberley Process*,¹⁷ v ktorej krajiny vydávajú diamantom na export osvedčenie, že predaj týchto diamantov neprispieva financovaniu zbraní a konfliktov. Z regiónu je súčasťou tejto iniciatívy 19 štátov.¹⁸

Rezervy diamantov sú výrazne koncentrovanejšie ako v prípade zlata a dôležité postavenie medzi krajinami s najväčšími rezervami má región subsaharskej Afriky. Najväčšie rezervy diamantov sú v Austrálii (210 miliónov karátov), Konžskej demokratickej republike (150 miliónov karátov), Botswane (130 miliónov karátov), Rusku (100 miliónov karátov) a Juhoafrickej republike (70 miliónov karátov).¹⁹ Zásoby diamantov v subsaharskej Afrike sú však aj v Angole, Gabone, Ghane, Guiney, Guiney-Bissau, Kamerune, Konžskej republike, Lesothe, Libérii, Madagaskare, Mali, Maurítanii, Mozambiku, Namíbi, Nigérii, Pobreží Slonoviny, Rovníkovej Guiney, Sierra Leone, Stredoafrickej republike, Svazijsku, Tanzánii, Togu, Ugande, Zambii a Zimbabwe.²⁰

Produkcia diamantov sa vykazuje oddelene pre priemyselné diamanty a diamanty používané ako drahokamy. Najväčšími exportérmi priemyselných diamantov sú Rusko (16,765 miliónov karátov), Konžská demokratická republika (12,603 miliónov karátov), Austrália (6,916 miliónov karátov), Botswana (6,247 miliónov karátov) a Juhoafrická republika (4,940 miliónov karátov). Z afrických krajín sú ďalšími dôležitými producentmi Zimbabwe (2,352 miliónov karátov) a Angola (0,902 miliónov karátov).

¹⁵ U.S. Geological Survey (2017): Mineral Commodity Summaries 2017, s. 73.

¹⁶ Federal Ministry of Science, Research and Economy (2017): World Mining Data.

¹⁷ Kimberley Process (2017): Participants.

¹⁸ Angola, Botswana, Ghana, Guinea, Juhoafrická republika, Kamerun, Konžská republika, Konžská demokratická republika, Lesotho, Libéria, Maurícius, Namíbia, Pobrežie Slonoviny, Sierra Leone, Stredoafrická republika, Svazijsko, Tanzánia, Togo a Zimbabwe

¹⁹ U.S. Geological Survey (2017): Mineral Commodity Summaries 2017, s. 57.

²⁰ United Nations Economic Commission for Africa (2011): Minerals and Africa's Development: The International Study Group Report on Africa's Mineral Regimes, s. 184-186.

Poradie najväčších producentov diamantov používaných v klenotníctve je Rusko, za ktorým nasledujú Botswana, Kanada, Angola, Austrália a Juhoafrická republika.²¹ Najmä v oblasti priemyselných diamantov, ale aj v klenotníctve, sa používajú syntetické diamanty, ktoré môžu v budúcnosti vplývať na dopyt po prírodných diamantoch.

Ceny zlata a diamantov, podobne ako u väčšiny iných nerastných surovín, sú volatilné. Cena zlata sa po rokoch miernych výkyvov začala prudko zvyšovať v roku 2005 koncom roka 2011 na úrovni 56 750 USD za kilogram. Odvtedy síce znova poklesla, ale drží sa výrazne vyššie ako desaťročia predtým.²² Cena diamantov nezaznamenala výkyvy a stabilne stúpala až do dnes,²³ a to napriek významným objavom nových ložísk vo viacerých krajinách a využívaniu syntetických diamantov v stále väčšej miere. V prípade syntetických diamantov ide, ako píše Zagoršek,²⁴ o éru inovácií, kde je nová technológia nositeľom inovácie. Alternatívna výroba diamantov si preto ešte hľadá svoju pozíciu na trhu, prípadne sa snaží definovať nový trh. Odlišujú sa svojim produktom a nedobrovoľne imidžom, môžu sa sústrediť na konkrétnu skupinu a replikovať vedomosti z klasického odvetvia, rekonfigurovať nové a hľadať kooperácie, aby mohli konkurovať silnejšiemu a tradičnejšiemu odvetviu.²⁵

4 Ostatné nerastné suroviny

Okrem zlata a diamantov je región subsaharskej Afriky bohatý na mnoho ďalších nerastných surovín. Najdlhšiu históriu ťažby spomedzi nich majú na africkom kontinente železo a meď. Koncom 19. storočia začali byť tieto suroviny čoraz zaujímavejšie aj pre svetový trh a ťažba v subsaharskej Afrike sa vďaka investíciám rozvinula. Subsaharská Afrika je však bohatá aj na nerastné suroviny, ktoré sú nevyhnutnou súčasťou väčšiny moderných technologických zariadení. Príkladom takejto nerastnej suroviny je koltán, známy aj ako tantalit. V tejto časti porovnáme postavenie krajín subsaharskej Afriky na trhu s klasickou nerastnou surovinou, akou je meď, a na trhu s koltánom, ktorý je novou surovinou.

Najväčšie zásoby medi na svete sú v Čile (210 miliónov metrických ton), nasledujú Austrália (89 miliónov metrických ton), Peru (81 miliónov metrických ton), Mexiko (46 miliónov metrických ton) a USA (35 miliónov metrických ton). V subsaharskej Afrike sú významné rezervy medi v Konžskej demokratickej republike (20 miliónov metrických ton) a Zambii (20 miliónov metrických ton).²⁶ Zásoby medi sú aj v Angole, Botswane, Burundi, Džibutsku, Eritrei, Guiney, Juhoafrickej republike, Konžskej republike, Madagaskare, Malawi, Mali, Mauritánii, Namíbii, Nigérii, Pobreží Slonoviny, Stredoafrickej republike, Tanzánii, Ugande a Zimbabwe.²⁷

Najvýznamnejšími producentmi medi na svete sú Čile (5 764 tisíc metrických ton), Čína (1 706 tisíc metrických ton), Peru (1 701 tisíc metrických ton), USA (1 380 tisíc metrických ton) a Konžská demokratická republika (1 069 tisíc metrických ton). Ďalší významní producenti z regiónu subsaharskej Afriky sú Zambia (711 tisíc metrických ton), Juhoafrická republika (77 tisíc metrických ton) a Eritrea (61 tisíc metrických ton).²⁸

Koltán, ktorý sa používa pri výrobe modernej elektroniky a automobilovom priemysle sa nachádza vo väčšine regiónov sveta. Na africkom kontinente je podľa odhadov iba 16 % svetových rezerv.²⁹ Napriek tomu sú krajiny subsaharskej Afriky dôležitou súčasťou skupiny producentov koltánu.

²¹ Federal Ministry of Science, Research and Economy (2017): World Mining Data.

²² Goldprice (2017): Gold Price History.

²³ Statista (2017): Diamond prices per carat from 1960 to 2016 (in U.S. dollars).

²⁴ ZAGORŠEK, B. (2012): Aktuálne prístupy k stratégii v postindustriálnom prostredí, s. 1-8.

²⁵ ZAGORŠEK, B. (2013): Vplyv intenzity konkurencie na stratégiu podniku, s. 1-10.

²⁶ U.S. Geological Survey (2017): Mineral Commodity Summaries 2017, s. 55.

²⁷ United Nations Economic Commission for Africa (2011): Minerals and Africa's Development: The International Study Group Report on Africa's Mineral Regimes, s. 184-186.

²⁸ Federal Ministry of Science, Research and Economy (2017): World Mining Data.

²⁹ The Hague Centre for Strategic Studies. 2013. Coltan, Congo & Conflict, s. 20.

Najviac rúd obsahujúcich koltán produkuje Konžská demokratická republika (736 metrických ton), za ktorou nasledujú Rwanda (380 metrických ton), Brazília (120 metrických ton), Etiópia (75 metrických ton) a Čína (60 metrických ton).³⁰

Opísané nerastné suroviny predstavujú iba malú časť nerastného bohatstva krajín subsaharskej Afriky. Medzi ďalšie významné nerastné suroviny, ktoré majú úlohu v ekonomikách tohto regiónu môžeme zaradiť železnú rudu, chróm, kobalt, mangán, niób, lítium, paládium, platina, ródium a zirkón.³¹ Takmer všetky z týchto nerastných surovín sa nachádzajú v Juhoafrickej republike, ktorej nerastné bohatstvo je nielen veľké, ale tiež rôznorodé.

Záver

V príspevku „Postavenie ekonomík subsaharskej Afriky na trhu s vybranými nerastnými surovinami“ hodnotíme pozíciu regiónu subsaharskej Afriky ako hráča na medzinárodnom surovinovom trhu. Toto postavenie hodnotíme na základe údajov o svetových rezervách, produkcii a exporte vybraných nerastných surovín, medzi ktorými sú najvýznamnejšie ropa a zemný plyn. V príspevku sa však venujeme aj ďalším surovinám, dôležitým najmä z pohľadu subsaharskej Afriky, ktorými sú zlato, diamanty, meď či koltán.

Na základe výsledkov nášho skúmania môžeme konštatovať, že postavenie regiónu subsaharskej Afriky na trhu s ropou a zemným plynom nie je výsadné v porovnaní s inými regiónmi, ktoré sú vlastníkami najväčších svetových rezerv. Významnejšie postavenie na trhu s ropou majú spomedzi krajín subsaharskej Afriky iba členské štáty OPEC. Na trhu so zemným plynom je situácia veľmi podobná trhu s ropou, avšak po objavení nových ložísk sa medzi významných hráčov dostáva africká Tanzánia.

Zásoby zlata sú takmer vo všetkých krajinách subsaharskej Afriky a v tejto surovine je región subsaharskej Afriky významným hráčom. Trh s diamantmi je takisto významne ovplyvnený ponukou od krajín subsaharskej Afriky, najmä z Konžskej demokratickej republiky a regiónu južnej Afriky. Toto postavenie a aj rastúca cena diamantov zatiaľ nedoplatila na objavy nových ložísk a výrobu syntetických diamantov.

Na trhu s meďou je subsaharská Afrika menej významným hráčom, čo však neplatí na trhu s koltánom, surovinou potrebnou pre všetky odvetvia modernej elektroniky. Produkcia koltánu je silne koncentrovaná v subsaharskej Afrike, najmä v Konžskej demokratickej republike, do budúcnosti však môže región o tento monopol prísť. Zásoby koltánu sú totiž vo svetových regiónoch rozmiestnené pomerne rovnomerne a subsaharská Afrika má iba 16 % týchto rezerv.

Použitá literatúra:

1. Federal Ministry of Science, Research and Economy (2017): *World Mining Data*. [online]. 2017. [Citované 28. 5. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.world-mining-data.info/6.html>.
2. Goldprice (2017): *Gold Price History*. [online]. 2017. [Citované 29. 5. 2017.] Dostupné na internete: <http://goldprice.org/gold-price-history.html>.
3. Kimberley Process (2017): *Participants*. [online]. 2017. [Citované 28. 5. 2017.] Dostupné na internete: <https://www.kimberleyprocess.com/en/participants>.
4. OPEC (2015): *Annual Statistical Bulletin*. [online]. Viedeň: OPEC, 2015. [Citované 27. 5. 2017.] Dostupné na internete: http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASB2015.pdf. ISSN 0475-0608. 112 s.
5. OPEC (2016): *2016 Annual Report*. [online]. Viedeň: OPEC, 2016. [Citované 26. 5. 2017.] Dostupné na internete: http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/AR%202016.pdf. 80 s.

³⁰ Federal Ministry of Science, Research and Economy (2017): *World Mining Data*.

³¹ Ibid.

6. RANETA, L. (2016): Globálne problémy ako prekážky rozvoja svetovej ekonomiky. In: Medzinárodné vzťahy 2016 Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky. Zborník príspevkov zo 17. medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2016. s. 968-974.
7. Statista (2017): *Diamond prices per carat from 1960 to 2016 (in U.S. dollars)*. [online]. 2017. [Citované 29. 5. 2017.] Dostupné na internete:
<https://www.statista.com/statistics/279053/worldwide-sales-of-polished-diamonds/>.
8. The Hague Centre for Strategic Studies (2013): *Coltan, Congo & Conflict*. [online]. The Hague: The Hague Centre for Strategic Studies, 2013. [Citované 29. 5. 2017.] Dostupné na internete:
http://hcss.nl/sites/default/files/files/reports/HCSS_21_05_13_Coltan_Congo_Conflict_web.pdf. ISBN 978-94-91040-81-8. 87 s.
9. United Nations Economic Commission for Africa (2011): *Minerals and Africa's Development: The International Study Group Report on Africa's Mineral Regimes*. [online]. Addis Abeba: United Nations Economic Commission for Africa, 2011. [Citované 28. 5. 2017.] Dostupné na internete:
http://www.africaminingvision.org/amv_resources/AMV/ISG%20Report_eng.pdf. 230 s.
10. U.S. Geological Survey (2017): *Mineral Commodity Summaries 2017*. [online]. Reston: U.S. Geological Survey, 2017. [Citované 28. 5. 2017.] Dostupné na internete:
<https://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/mcs/2017/mcs2017.pdf>. 202 s.
11. World Energy Council (2016): *World Energy Resources 2016*. [online]. Londýn: World Energy Council, 2016. [Citované 26.05.2017.] Dostupné na internete:
<https://www.worldenergy.org/wp-content/uploads/2016/10/World-Energy-Resources-Full-report-2016.10.03.pdf>. ISBN 978-0-946121-58-8. 1028 s.
12. ZAGORŠEK, B. (2012): Aktuálne prístupy k stratégii v postindustriálnom prostredí. In: *Ekonomika, financie a manažment podniku VI*. ISBN 978-80-225-3500-7. s. 1-8.
13. ZAGORŠEK, B. (2013): Vplyv intenzity konkurencie na stratégiu podniku. In: *Ekonomika, financie a manažment podniku*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2013. ISBN 978-80-225-3651-6. s. 1-10.

Kontakt:

Ing. Natália Hlavová

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: natalia.hlavova@euba.sk

ZAHRANIČNO-POLITICKÉ SMEROVANIE ISLANDU PO PARLAMENTNÝCH VOĽBÁCH V ROKU 2016

Katarína Hovorková

^a Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: hovorkova.katarina@yahoo.com.

Cieľom tejto práce je analýza parlamentných volieb na Islande v roku 2016 a ich vplyv na európsku integráciu. Súčasťou práce bude aj poukázanie na ekonomickú situáciu v krajine a prípadné pozitívne a negatívne implikácie vyplývajúce z členstva Islandu v Európskej únii. Výsledky indikujú, že parlamentné voľby v roku 2016 odrážali nedôveru v politické kruhy, ktorá vyústila do posilnenia radikálnejších politických strán a do poklesu preferencií víťazných strán z roku 2009 a 2013. Zahranično-politická orientácia krajiny ohľadom členstva v Európskej únii sa však nezmenila. Vzhľadom na relatívne stabilizovanú ekonomickú situáciu v krajine a nedôveru Islandčanov v politické elity koalíciu nakoniec sformovali tradične euroskeptické strany, ktoré odmietajú členstvo v Únii kvôli ohrozeniu národnej suverenity, rybolovnej a poľnohospodárskej politiky, nie kvôli poškodeniu ekonomických záujmov krajiny.

Kľúčové slová: Island, parlamentné voľby, Európska únia

The aim of this paper is an analysis of parliamentary elections in Iceland in 2016 and its impact on the European integration. We will also reference to the economic situation in the country and to positive and negative implications resulting from the membership of Iceland in the European Union. The results indicate that the parliamentary elections in 2016 reflected the political mistrust, which resulted in the strengthening of radical political parties and in the decline in the preferences of political winners in 2009 and 2013. However, the country's foreign policy orientation towards the membership in the European Union has not changed. Given the relatively stabilized economic situation in the country and the mistrust of the Icelanders in the political elite, the coalition formed the traditionally Eurosceptic parties, which reject membership in the Union because of potential endangering of national sovereignty, fisheries and agricultural policy, not because of negative effects on economic interests of the country.

Key words: Iceland, parliamentary elections, European Union

JEL: H77, D72, N44

Úvod

Po vypuknutí globálnej hospodárskej krízy sa novozvolená vládna koalícia pro-európskych politických strán, Sociálno-demokratickej aliancie a Strany zelených, rozhodla stabilizovať ekonomickú situáciu na Islande, jednou z prvých krajín v Európe rozsiahlo poznačenou krízou, zmenou zahranično-politickej orientácie a snahou o európsku integráciu. Od vyhlásenia nezávislosti Islandu po 2. sv. vojne, bol tento ostrovný štát jedným z najeuroskeptickejších, avšak po ekonomickom kolapse, ku ktorému došlo počas mandátu Strany nezávislosti, si Islandania zvolili pro-európske politické strany, ktorých úlohou bola stabilizácia ekonomiky aj dovtedy nepopulárnym členstvom v Európskej únii (EÚ).

Počas štvorročnej vlády a takmer okamžitej žiadosti o členstvo v EÚ prístupové rokovania Islandu nenapredovali tak, ako by sa očakávalo, najmä vzhľadom na to, že Island ako člen Európskeho hospodárskeho priestoru (EHP) prevzal veľkú časť európskej legislatívy a je považovaný za ekonomicky a politicky vyspelý štát. Počas dvoch rokov intenzívnych rokovaní tak nedošlo k politickému kompromisu medzi predstaviteľmi Islandu a Európskej komisie, naopak, vládne sa počas tohto obdobia podarilo relatívne stabilizovať ekonomickú situáciu v krajine.

Euroskeptické tendencie kvôli pomalej integrácii Islandu do EÚ sa prehlbovali a nasledovné parlamentné voľby preto vyhrali proti-európske politické strany, Strana nezávislosti a Progresívna strana, ktoré takmer okamžite po prevzatí mandátu stiahli žiadosť o členstvo v EÚ a zároveň pokračovali v reformách bez ohrozovania suverenity štátu členstvom v Únii, ako aj islandskú

rybolovnú a poľnohospodársku politiku, ktoré boli základným problémom potenciálneho členstva v EÚ.

Vzhľadom na ďalšie parlamentné voľby do Althingi¹ v roku 2016 a relatívne stabilnú ekonomickú situáciu v krajine, budeme skúmať zahranično-politické smerovanie Islandu po týchto voľbách. Cieľom tejto práce je preto analýza parlamentných volieb na Islande v roku 2016 a ich vplyv na európsku integráciu. Súčasťou práce bude aj poukázanie na prípadné benefity a negatívne implikácie vyplývajúce z potenciálneho členstva Islandu v Európskej únii.

1 Parlamentné voľby na Islande v roku 2016

Po parlamentných voľbách na Islande v roku 2013 nový premiér Sigmundur Davíð Gunnlaugsson oficiálne stiahol žiadosť o členstvo v Európskej únii a sústredil sa na stabilizáciu ekonomiky a pokračovanie v reformách bez pomoci nadnárodnej organizácie. Keďže prvotný zámer členstva v EÚ, prebratie európskej meny Euro, nebol naplnený, premiér pokračoval v tradičnej protieurópskej politike neohrozujúcej národnú suverenity, poľnohospodársku, rybolovnú politiku a ani finančný sektor. Zahranično-ekonomické ciele krajiny mali zabezpečiť bilaterálne dohody so štátmi EÚ zo 70. rokov 20. storočia, ako aj členstvo v Európskej zóne voľného obchodu (EZVO), ktorá umožňovala islandskému rybolovnému priemyslu vyvážať jeho produkty do členských krajín EZVO a členstvo v EHP.

Nasledujúce parlamentné voľby sa mali konať v roku 2017, po skončení štvorročného mandátu vládnej koalície z roku 2013, avšak premiér Sigmundur Davíð Gunnlaugsson bol nútený odovzdať úrad po masívnych protestoch v Reykjavíku kvôli kauze „Panama papers“.² Premiér odovzdal svoje kreslo straníckemu kolegovi Sigurðurovi Ingiovi Jóhannssonovi na dobu neurčitú. Do tejto kauzy však bolo zapletených množstvo politických zástupcov, „čo spôsobilo jednu z najväčších politických kríz v krajine, keďže Islandčania po prevalení krízy v roku 2008, ktorá bola spôsobená sústredením kapitálu v rukách hŕstky podnikateľov a bankárov, ktorí využívali offshore spoločnosti na zatajovanie manipulácie s vysoko rizikovým kapitálom, žiadali transparentnosť a integritu v politickej ako aj ekonomickej oblasti v krajine.“³

Parlamentné voľby sa napokon konali v októbri 2016, na ktorých sa odrazilo politické dianie predchádzajúcich mesiacov na Islande. Podľa tabuľky 1, Progresívna strana reprezentovaná bývalým premiérom Sigmundom Davídom Gunnlaugssonom zaznamenala najväčší prepád v politických preferenciách o 12.9 %, čo znamenalo získanie len 8 kresiel v Althingi, oproti 19 kreslám z roku 2013. Výrazný pokles zaznamenala aj pro-európska Sociálno-demokratická aliancia, a to o 7.2 %, pričom získala najmenší počet kresiel v Althingi. Naopak, tradičná Strana nezávislosti, ktorá patrí k najsilnejším stranám v islandskom parlamente, získala väčšinu kresiel v Althingi a 29 % hlasov. Politická kríza zasa posilnila radikálnejšie euroskeptické strany, Pirátsku stranu a Stranu reformy, ktoré zhodne získali o 7 kresiel viac, ako v predošlom volebnom období a získali 14.4 % hlasov, resp. 10.5%.

Tabuľka 1: Výsledky parlamentných volieb na Islande v roku 2016

Politická strana	Počet hlasov	%	% zmena	Počet kresiel	Zmena
<i>Strana nezávislosti</i>	54 990	29 %	+ 2.3 %	21	+ 2
<i>Hnutie zelených</i>	30 166	15.9 %	+ 5 %	10	+ 3
<i>Pirátska strana</i>	27 449	14.5 %	+ 9.4 %	10	+ 7
<i>Progresívna strana</i>	21 791	11.5 %	- 12.9 %	8	- 11
<i>Strana reformy</i>	19 870	10.5 %	+ 10.5 %	7	+ 7

¹ Althingi – Parlament Islandu.

² Panama papers – Dokumenty, ktoré unikli zo spoločnosti Mossack Fonseca so sídlom v Paname špecializujúcej sa na ukrývanie offshore obchodov, ktoré odhalili sieť daňových rajov.

³ HOVORKOVÁ, K. (2016). Parlamentné voľby na Islande v roku 2013 a ich vplyv na zmenu zahranično-politickej orientácie krajiny. In: Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2016, s. 191.

<i>Svetlá budúcnosť</i>	13 578	7.2 %	- 1 %	4	- 2
<i>Sociálno-demokratická aliancia</i>	10 893	5.7 %	- 7.2 %	3	- 6

Prameň: Iceland Monitor (2016): General Elections 2016 in Iceland.

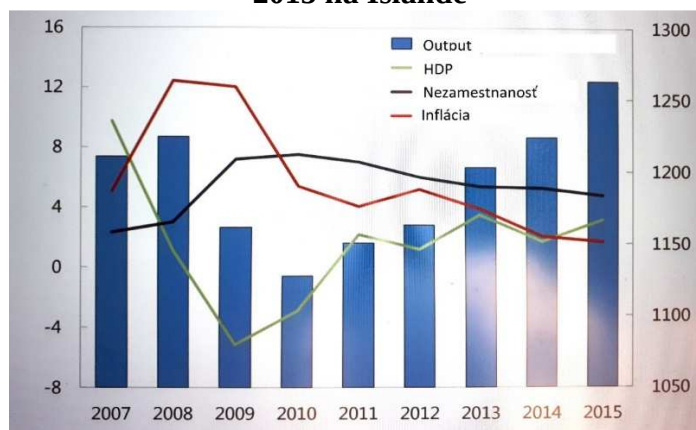
Koalíciu na čele s Bjarnim Benediktssonom vytvorila Strana nezávislosti, Strana reformy a Svetlá budúcnosť, ktorých zahranično-politickým cieľom je úzka spolupráca s Európou a severskými štátmi, ako aj s OSN a NATO. Vzhľadom na to, že ide o tradične euroskeptické politické strany, obrat smerom k európskej integrácii sa neočakáva. Avšak vo svojej koalícnej platforme uvádzajú, že referendum o pokračovaní prístupových rokovaní Islandu do Európskej únie, ktoré Islandania požadujú a ktoré sa malo konať ešte predtým, ako bývalý premiér Sigmundur Davíð Gunnlaugsson oficiálne vzal späť žiadosť Islandu o členstvo v EÚ, sa uskutoční počas ich štvorročného mandátu a Althingi bude rešpektovať postoj Islandanov v tejto otázke, aj ak by bol odlišný od názoru politických predstaviteľov.⁴

2 Stabilizácia ekonomickej situácie na Islande

Globálna hospodárska kríza spôsobila v rokoch 2009 – 2010 ekonomický kolaps na Islande. Takmer okamžite sa zrútil bankový sektor, čo spôsobilo odlev investorov, nasledovala masívna deprecia islandskej króny, vysoká inflácia, neschopnosť splácať domáce ale aj zahraničné úvery a zvýšila sa nezamestnanosť. Vláda Johanny Sigurdardottir v rokoch 2009 – 2013 a Sigmundura Davíða Gunnlaugssona v 2013 – 2016 mala za primárny cieľ stabilizovať ekonomickú situáciu v krajine, ako aj politickú dôveru. Vzhľadom na pomalý prístupový proces Islandu do EÚ a následné stiahnutie žiadosti o členstvo v Únii, Island reformoval finančný sektor v krajine bez členstva v nadnárodnej inštitúcii s pomocou Medzinárodného menového fondu.

Podľa grafu 1, ktorý ukazuje vývoj politických ukazovateľov ako reálny output, HPD, ale aj mieru nezamestnanosti a inflácie v rokoch 2007 – 2015, HDP pokleslo v priebehu 2 rokov o 15 %, pričom od roku 2009 pozorujeme jeho opätovný nárast, od 2009 – 2011 o 7 % a do roku 2015 o celkovo 1 %. Taktiež miera nezamestnanosti sa počas dvoch predkrízových rokov vyšplhala z 2 % na 8 %, no postupne klesá a v roku 2015 sa stabilizovala na 5 %. Vzhľadom na významnú volatilitu islandskej króny, ktorá aj podľa grafu 1 od roku 2007 – 2008 apreciovala o 5 % a následne počas dvoch rokov o 5 % depreciovala, bolo hlavným cieľom členstva v EÚ prijať menu Euro, ktorá je výrazne stabilnejšia a priamym dôsledkom prevzatia európskej meny by bol opätovná dôvera investorov a zároveň schopnosť splácať úvery v zahraničných menách. Do roku 2015 sa však podarilo postupne stabilizovať mieru inflácie na úrovni 2 %.

Graf 1: Ekonomické ukazovatele (output, HDP, nezamestnanosť a inflácia) v rokoch 2007-2015 na Islande

Prameň: International Monetary Fund (2015): Iceland, Selected Issues.

⁴ GOVERNMENT OFFICES OF ICELAND (2017). Platform of the Coalition Government formed by the Independence Party, the Reform Party and Bright Future. In: Government Offices of Iceland.

Napriek relatívne stabilnej obnove ekonomických ukazovateľov, dopady hospodárskej krízy na obyvateľstvo boli priveľké. Znížila sa domáca spotreba, ktorá sa ešte nevrátila do pôvodných objemov a taktiež sa znížil vysoký životný štandard ako aj štandard bývania na Islande. Politická nestabilita v posledných rokoch neprispela ani k obnove investícií v krajine, preto hlavným investorom, vďaka ktorému sa aspoň čiastočne revitalizovala domáca ekonomika, zostáva štát. Pozitívny vplyv na hospodárstvo, najmä kvôli postupnej depreciácii meny, má však zvyšujúci sa export, vďaka čomu môžeme pozorovať kontinuálny nárast bežného účtu, čo má za následok aj postupné znižovanie nezamestnanosti v krajine.⁵

3 Potenciálna integrácia Islandu do Európskej únie

Island ako tradične euroskeptická krajina preferovala členstvo v Európskej únii len za účelom obnovy svojej ekonomiky masívne zasiahnutou krízou v rokoch 2008 – 2009. Podľa Baldura Thorhallssona, vo všeobecnosti malé štáty majú určené priority čo sa týka ich členstva v EÚ, ako pred samotnou integráciou, tak aj po nej. Tieto štáty koncentrujú svoje administratívne kapacity na vopred určené ciele, ktoré sa môžu potenciálne dosiahnuť.⁶ V prípade Islandu to bol ekonomický záujem. Členstvo v Európskej únii by im zabezpečilo prijatie spoločnej meny Euro, prílev investorov a vyššiu dôveru v ich finančný trh. Avšak po nedosiahnutí tohto cieľa počas štvorročnej vlády Johanny Sigurdardottir sa znova začali objavovať euroskeptické tendencie medzi obyvateľstvom a nasledujúce dve volebné obdobia zvíťazili euroskeptické strany, ktorých islandské členstvo v EÚ nebolo zahraničnopolitickou prioritou najmä z dôvodu ohrozenia rybolovného priemyslu, ekonomiky a národnej suverenity.

Oblasť rybolovu patrí k najcitlivejšej otázke v súvislosti s členstvom Islandu v Európskej únii. Vzhľadom na počet vylovených rýb v roku 2015 v objeme viac ako 1,300,000 ton⁷ patrí Island k druhému najväčšiemu producentovi rybých produktov v Európe po Nórsku. Avšak striktná rybolovná politika EÚ by výrazne znížila povolené limity na výlov rýb pre túto ostrovnú krajinu. Európska komisia každoročne stanovuje kvóty na výlov rýb pre všetky členské štáty EÚ podľa ich teritória, dôležitosti rybolovu v krajine a počtu rýb vo svetových moriach.⁸ V porovnaní s inými štátmi Únie je však zrejmé, že Island by uvedené kvóty nespĺňal, nakoľko v Portugalsku, ktoré má približne rovnakú rozlohu a pre ktoré je rybolovný priemysel taktiež dôležitý sektor, dosiahol počet vylovených rýb v roku 2015 7-krát menšiu hodnotu ako na Islande a v porovnaní so Španielskom, Dánskom alebo Spojeným kráľovstvom, ktorých rybolovný priemysel patrí k najvýznamnejším v Európe, bolo na Islande v priemere v roku 2015 vylovených 2,5-násobne viac rýb ako v spomínaných krajinách.⁹ Ďalším problémom v oblasti rybolovu je aj obmedzenie voľného pohybu kapitálu v tomto sektore, ktorý bol na Islande zavedený po vypuknutí globálnej hospodárskej krízy a ktorý Európska komisia počas trvania prístupových rokovaní videla ako jeden z najväčších prekážok vstupu do EÚ.

Najvýznamnejší problém v ekonomickej oblasti bol Icesave spor. Icesave bola internetová pobočka najväčšej banky na Islande, ktorá pôsobila najmä v Spojenom kráľovstve a v Holandsku. Po vypuknutí finančnej krízy a faktickom kolapse bankového systému na Islande, islandský Fond ochrany vkladov nebol schopný pokryť straty zahraničných veriteľov, preto vlády Spojeného kráľovstva a Holandska vyplatili zabezpečené vklady svojim veriteľom Icesave banky a od Islandu požadovali ich spätné platenie. Keďže ekonomika Islandu sa zrútila, štát tieto výdavky nebol schopný pokryť, a preto Spojené kráľovstvo a Holandsko zamrazilo všetky depozitá Islandu a zároveň obmedzili otvorenie negociačnej kapitoly Finančné služby počas prístupových rokovaní Islandu do EÚ, pokiaľ Icesave spor nebude právne vyriešený. Súdny dvor Európskeho združenia voľného

⁵ IMF (2015). Iceland, Selected Issues. In: International Monetary Fund.

⁶ THORHALLSSON, B. (2015). How Do Little Frogs Fly? Small States in the European Union. In: Norwegian Institute of International Affairs.

⁷ EUROSTAT (2016). Fishery Statistics. In: European Commission.

⁸ LIPKOVÁ, I. (2011). Európska únia, s. 423.

⁹ EUROSTAT (2016). Fishery Statistics. In: European Commission.

obchodu v roku 2013 prekvapivo rozhodol v prospech Islandu, a preto bola negociačná kapitola Finančné služby otvorená a prístupový proces pokračoval, avšak tento spor pretrváva na politickej úrovni. Stále preto zostáva otázkou, či v prípade pokračovania Islandu v prístupovom procese do EÚ, by v konečnom dôsledku Spojené kráľovstvo a Holandsko súhlasilo s jeho členstvom v Únii, keďže každý členský štát EÚ musí súhlasiť s členstvom kandidátskej krajiny.¹⁰

Počas dvoch rokov intenzívnych rokovaní o členstve v EÚ Island dosiahol len veľmi malý progres v približovaní svojho právneho rámca s tým európskym, a to najmä kvôli limitovanej administratívnej kapacite v štátnom sektore.¹¹ Celkovo však bola miera priblíženia veľmi vysoká, avšak najmä z dôvodu členstva v Európskom hospodárskom priestore. V čase ukončenia rokovaní o vstupe Islandu do EÚ nebolo 6 kapitol z celkových 33 ani otvorených kvôli obmedzenej administratívnej kapacite, ale aj politickej nevôli; išlo o Právo zriaďovať a sloboda poskytovať služby, Voľný pohyb kapitálu, Poľnohospodárstvo a regionálny rozvoj, Potravinová bezpečnosť, veterinárna a fytosanitárna politika, Rybolov a Súdnictvo, právo a ochrana.¹² Uvedené oblasti boli veľmi politicky citlivé a už vtedajšia pro-európska vláda nemala záujem ohrozovať politické a ekonomické záujmy Islandu v týchto oblastiach. Po prebratí mandátu dvoch po sebe nasledujúcich protieurópskych strán, sa preto politická nevôľa rokovania o citlivých témach pretavila do oficiálneho stiahnutia prihlášky o členstvo Islandu v Únii a zachovania národnej suverenity.

Záver

Po neúspechu politiky integrácie do Európskej únie po parlamentných voľbách na Islande a potvrdení dlhoročných euroskeptických tendencií vo voľbách v roku 2013, sa mali v roku 2017 uskutočniť ďalšie voľby do Althingi, ktoré mali určiť zahranično-politickú orientáciu krajiny. Avšak po vypuknutí kauzy Panama papers a politickej destabilizácii, ktorá vyvrcholila rezignáciou premiéra Sigmundura Davíða Gunnlaugssona sa parlamentné voľby konali už v roku 2016 a nedôvera Islandčanov v politické štruktúry v krajine sa premietli do volebných výsledkov. Politickú koalíciu vytvorila Strana nezávislosti, Strana reformy a Svetlá budúcnosť, ktorých zahranično-politickým cieľom zostáva úzka spolupráca s Európou a severskými štátmi. Najvýznamnejší prepád v preferenciách vo voľbách zaznamenala predtým najsilnejšia Progresívna strana a tradične pro-európska Sociálno-demokratická aliancia.

Ekonomická situácia na Islande pred parlamentnými voľbami však zostáva stabilná, znížila sa miera nezamestnanosti, inflácie a hospodárstvo zaznamenalo aj kontinuálny rast, no króna zostáva volatilná. Celkové ekonomické výsledky Islandu ukazujú známky obnovy ekonomiky po kríze, avšak životný štandard a domáca spotreba nevzrástla na predkrízovú úroveň. Taktiež hlavným investorom zostáva štát, aj keď sa prílev zahraničných investícií postupne zvyšuje.

Hlavnou prekážkou integrácie Islandu do Európskej únie však zostáva politická nevôľa, ktorá vyplýva najmä z obavy z ohrozenia národnej suverenity v prípade členstva v nadnárodnej organizácii a potenciálnym limitom v oblasti rybolovnej a poľnohospodárskej politiky a vo finančnom sektore. Počas dvoch rokov intenzívnych rokovaní Islandu s Európskou komisiou, viaceré citlivé negociačné kapitoly neboli otvorené. Napriek pôvodne očakávanému rýchlemu progresu ohľadom členstva Islandu v EÚ, najmä kvôli členstvu v EHP, ktorým Island prebral značnú časť európskej legislatívy, Island nedosiahol politický kompromis vo viacerých oblastiach a nasledujúca euroskeptická vláda tieto rokovania ukončila.

Parlamentné voľby v roku 2016 na Islande teda odrážali politické a ekonomické dianie v krajine. Nedôvera v politické kruhy vyústila do posilnenia radikálnejších politických strán a do poklesu preferencií víťazných strán z roku 2009 a 2013. Zahranično-politická orientácia krajiny ohľadom členstva v Európskej únii sa však nezmenila. Vzhľadom na relatívne stabilizovanú

¹⁰ GRUNEWALD, S. (2014). International Banking and Finance Law Series. The Resolution of Cross-Border Banking Crises in the European Union, s. 146-147.

¹¹ EUROPEAN COMMISSION (2013). Iceland 2013 Report. In: European Commission.

¹² EUROPEAN COMMISSION (2017). Iceland, Membership Status. In: European Commission.

ekonomickú situáciu v krajine a nedôveru Island'anov v politické elity koalíciu nakoniec sformovala Strana nezávislosti, Strana reformy a Svetlá budúcnosť, tradične euroskeptické strany, ktoré odmietajú členstvo v Únii kvôli ohrozeniu národnej suverenity, rybolovnej a poľnohospodárskej politiky, nie kvôli poškodeniu ekonomických záujmov krajiny.

Použitá literatúra:

1. EUROPEAN COMMISSION. (2013). Iceland 2013 Report. [online]. In: *European Commission*. [Citované 23. 5. 2017.] Dostupné na internete: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2013/package/is_rapport_2013.pdf>
2. EUROPEAN COMMISSION. (2017). Iceland. Membership Status. [online]. In: *European Commission*. [Citované 27. 5. 2017.] Dostupné na internete: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/iceland_en>
3. EUROSTAT. (2016). Fishery Statistics. [online]. In: *European Commission*. [Citované 29. 5. 2017.] Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Fishery_statistics>
4. GOVERNMENT OFFICES OF ICELAND. (2017). Platform of the Coalition Government formed by the Independence Party, the Reform Party and Bright Future. [online]. In: *Government Offices of Iceland*. [Citované 13. 5. 2017.] Dostupné na internete: <<http://www.government.is/government/coalition-platform.aspx>>
5. GRUNEWALD, S. (2014). International Banking and Finance Law Series. The Resolution of Cross-Border Banking Crises in the European Union. Volume 23. New York: Kluwer Law. ISBN 9041149090, s. 146-147.
6. HOVORKOVÁ, K. (2016). Parlamentné voľby na Islande v roku 2013 a ich vplyv na zmenu zahranično-politickej orientácie krajiny. In: *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2016*. Bratislava: Ekonóm. ISBN 978-80-225-4281-4, s. 191.
7. ICELAND MONITOR. (2016). General Elections 2016 Iceland. [online]. In: *Iceland Monitor*. [Citované 14. 5. 2017.] Dostupné na internete: <<http://icelandmonitor.mbl.is/elections2016/>>
8. IMF. (2015). Iceland. Selected Issues. [online]. In: *International Monetary Fund*. [Citované 25. 5. 2017.] Dostupné na internete: <<https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2015/cr1573.pdf>>
9. LIPKOVÁ, Ľ. (2011). Európska únia. Bratislava: Sprint. ISBN 978-80-89393-33-6, s. 423.
10. THORHALLSSON, B. (2015). How Do Little Frogs Fly? Small States in the European Union. [online]. In: *Norwegian Institute of International Affairs*. [Citované 20. 5. 2017.] Dostupné na internete: <<https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/284448/NUPI%2bPolicy%2bBief%2b12-15-Thorhallsson.pdf?sequence=3&isAllowed=y>>

Kontakt:

Ing. Katarína Hovorková

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/B

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: hovorkova.katarina@yahoo.com.

LABOUR MARKET TRANSFORMATION: FUTURE JOBS AND NEW LABOUR FORCE REQUIREMENTS

Liudmyla Ilich

Department of Social Problems of Labour Market, Ptukha Institute for Demography
and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Taras Shevchenko Blvd., 60,
01032, Kyiv, Ukraine, e-mail: ilyich_l@meta.ua

The up-to-date trends of global labour market transformation are examined in the article. Socio-economic and technological factors causing global economy modification and affecting changes in contents and kind of work, forms of employment and socio labour relations in general are defined. Transformation of economy stipulates reallocation of human resources from inefficient economic activities into more productive ones where there are more favourable working conditions and employment quality provided. Advanced economy global development inevitably leads to gradual aging and some jobs becoming obsolete accompanying with consecutive introduction of new jobs which demand for raising standards as for skilled labour force. This paper lists the set of jobs which tend to become obsolete at labour market as well as those which come into service until 2030. Based on the employers' sociological survey carried out by the author, the list of labour force skills to be of demand in future is proposed.

Key words: labour market, labour force, jobs, skills

JEL: J080; J24.

Introduction

The world community faces the beginning of the 4th industrial revolution. The latest technological changes – to have been in process in the fields divorced from each other before such as artificial intelligence, robotics, nanotechnologies, 3D printing, genetics and biotechnologies – are constantly perfecting and strengthening one another. The novice intellectual systems, smart technologies in construction that allow to shed new light on production arrangement in all spheres of economic activity will favour the solution to a set of urgent problems – from logistics to global warming. At the same time, apart from technological factors up-to-date technological revolution is accompanied with a range of other influential factors like environment, geopolitical, demographic, socio-economic etc.

These changes will certainly be of significant though not always positive effects on global labour market, in particular, work organization, job structure, skills requirements. First and foremost, we are speaking of significant reduction in labour force demand in many economic fields which is followed by automatic control systems introduction that are able to perform production as well as management functions more quickly and efficiently.

1 The main trends in the global economy

Today's world economy is defined by rapid development closely linked to technology improvement, integration and globalization processes, extension of internationalization and labour division, information and communicative technologies spreading. Under such conditions the role of transnational companies, international financial and economic organizations are more and more crucial nature. Empowerment of TNC which employ the globalization opportunities can be observed through competitive advantages obtained in the process of production specialization enhancement, division of labour extension and IT technologies use. Scientific and technological progress created the grounds for spatial technological process split-off and production diversification. Alongside combination of attained interpersonal communication level and Internet-oriented interprogram automatization effect enabled to get involved spatially distant participants specializing in the sphere

of restricted functions and operations performing into the process of labour division. Economic relations have become of more complex nature, thus more and more often require innovative approaches to traditional tasks fulfilment.

At the same time ambiguity and inequality arises in the world development. Information revolution, demographic imbalances, environmental problems, population aging in developed world countries cause migration flows revival, intercultural interaction amplifying, though aggravating ethnical and religious conflicts. Most of the world's migrants live in a handful of countries. In 2015, 67 percent of all international migrants in the world were living in just twenty countries. The largest number of international migrants resided in the United States of America: 47 million, equal to 19 per cent of the world's total Germany and the Russian Federation hosted the second and third largest numbers of migrants worldwide (around 12 million each), followed by Saudi Arabia (10 million), the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (nearly 9 million), and the United Arab Emirates (8 million). Of the top twenty destinations of international migrants worldwide, nine were in Asia, seven in Europe, two in Northern America, and one each in Africa and Oceania.¹

Economy globalization promotes national economies being open, international trade accelerated growth comparing with GDP growth, international capital movement speeding-up, labour force and skills mobility which are specified by faster growth rate compared with world economy growth rates. The most expanded growth rate is observed in the sphere of commercial services exchange (marketing, engineering, consulting, financial and other services). Goods which require using resource-intensive products and low technological level are gradually washing out of the international turnover.

The introduction of new artificial materials, electronic industry and computer science development has an impact on mining, recycling and production technologies, the share of information resources in general employment sector is growing (human resources with high and the highest qualification), new alternative employment forms arise. In such a way, world economy is supported with the demand growth for highly skilled labour force, increase in investments into education, accumulation of qualitative characteristics of human resources. Nowadays developed countries generate new knowledge and technologies, produce materials, introduce new organization and management forms, whereas developing countries supply them with all necessary resources, including human ones.

Technological innovations cause job cuts in underproductive and low income economy sectors and job creation in services and sphere of high technologies. Information technologies introduction ensures increase in labour productivity, innovativeness reinforcement in industry, and consequently, leads to life improvement in the countries aimed at information sector development. Information technologies are able to provide competitive advantages to the businesses at cost of outsourcing (a business employs highly skilled labour force from other world countries while managing the whole operating process from the head quarter). Moreover, high technological and information levels are linked to low level of unemployment. Redeployment of human resources from underproductive economic activities to more efficient ones with favourable working conditions occurs.

New information technologies caused the changes in demand for labour force from industry to services. New production models are based on high skills like design, research and development. Thus most services are provided under subcontract terms basing on horizontal integration. Information sector development leads to job growth within it at the cost of developing countries. It happens due to the fact that information technologies allow these countries to get involved in drastically new international division of labour. For instance, India and China are one of the most important exporters of IT sector products at the world market and the main recipients of direct foreign investments into supporting the sector. IT sector development provides India with 25 % of export and

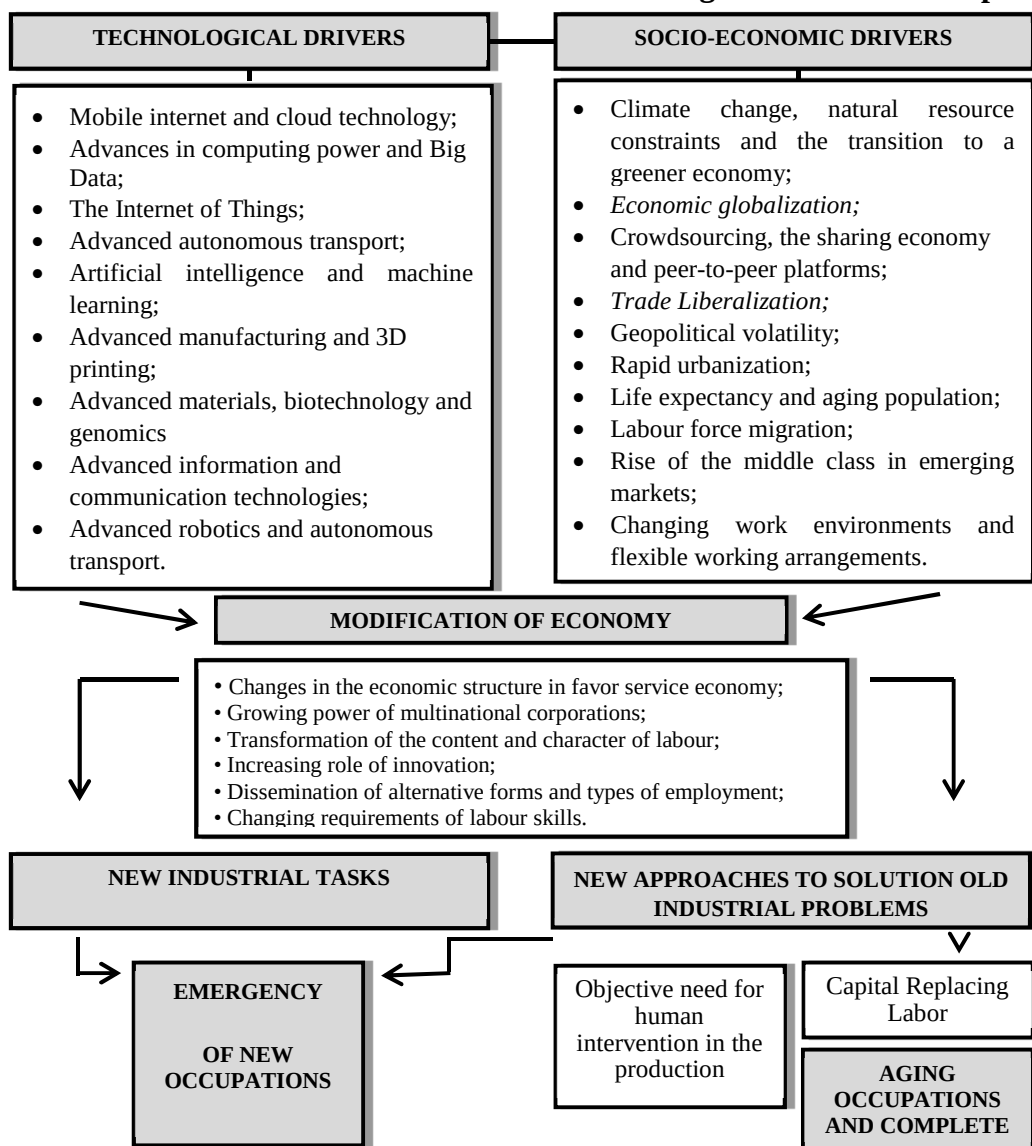
¹UN (2016) International Migration Report2015 United Nations: New York, 2016, 36 p.

7% GDP.² Information technologies are dominant in these countries' economies due to the low level of wages and language mastering, English in particular. According to experts' estimates, IT industry in China will grow by 8% yearly, whereas the world index of investing in IT development will grow only by 3% per year.³ Information technologies make adjustments to job management, its contents, employment forms, which in its way affect skilled provision at occupational levels. Thus, the problem of skills mismatch to economy requirements is much more evident.

2 Effect of modification economy on the jobs and skills development

Labour market transformation occurs under the effect of a range of technological and socio-economic drivers which influence labour content and nature, existing jobs and labour force requirements (Figure 1).

Figure 1: The influence of socio-economic and technological drivers on occupations

² Успіх розвитку української економіки лежить в області високих технологій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uspp.org.ua/news/3621.uspikh-rozvitku-ukrainskoi-ekonomiki-lezhit-v-oblasti-visokikh-tehnologiy.htm>

³ Инвестиции в китайский IT-сектор будут расти на 8 % в год [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://itexpert.org.ua/tehnika/item/19814-investitsii-v-kitayskiy-it-sektor-budut-rasti-na-8-v-god.html>

The list of specified drivers contributes to economy modification which becomes apparent in their structure changes in favor of services, TNC empowerment, informatization, labour intellectualization while their mounting creativity, non-standard labour forms spreading and gradual differences in educational and skilled labour force nature.

In fact, these drivers promotes the following situation: on the one hand, economy modification contributes to new jobs emerging taking into account a set of new production tasks, on the other hand, it requires cardinally new approaches to traditional tasks solution that leads to gradual extinction of some jobs in case of full labour replacement with capital if necessary.

The process of occupations aging and extinction is entirely natural, gradual and long-term. In general it is stipulated by technological cycles changing. At starting point the process of occupation aging (extinction) is accompanied with experiments concerning replacement of jobs with new technological decisions to be supported – first and foremost – with advanced sectors and developed economies (within first 5 years). Gradually this process is of wide-scale nature and last from 10 – 15 years, spreading all over the world at majority of businesses and in developed countries. However, the full vanishing job off the labour market (its gradual extinction) can last for 30 – 40 years. Jobs requiring low skilled labour force are in the thick of high risks. Under such conditions labour should be better replaced with capital as it is hard, routine and done under complicated conditions. So, low skilled jobs are simpler to exchange with automatized systems. But in cases when it can be replaced at cost of low labour force of migrants – which need less expenses than automatized system and robotics maintenance do – low skilled labour can exist for a long period of time in emerging and developing countries.

If considering highly skilled labour force, automatization and competitiveness at labour market are unable to affect advanced jobs with high level of creative constituency. Artificial intelligence is able to replace a human only if it is necessary to perform routine intellectual operations of any complexity that can be algorithmized and program operated which leads to rapid processing of huge databases. But artificial intelligence fails to make up creativity in artistic economic spheres and demonstrate professionalism. Created by humans, it in itself needs improvements and constant maintenance. Table 1 list of jobs to become obsolete until 2030 according to Scolcovo experts.

Table 1: Jobs to become obsolete till 2030

<i>White-collars jobs</i>		<i>Blue-collars jobs</i>	
• accountant	• logistics expert	• ticket inspector	• freight train driver
• quantity surveyor	• diagnostician	• watchman	• bus drivers
• credit manager	• pharmacist	• elevator repairman	• truck drivers
• statistician	• test engineer	• parking valet	• taxi dispatcher
• shorthand typist/transcriptionist	• assistant translator/interpreter	• highly qualified agricultural worker	• transport terminal worker
• real estate agent	• legal adviser	• sewing machinist	• dry cleaner's worker
• tour guide	• notary	• porter	• waiter
• analyst	• banking clerk	• postman/mail carrier	• coach
• system administrator	• journalist	• call centre operator	• concrete worker
• control room operator	• sports analyst	• courier	• miner
• navigator	• secretary/personal	• museum attendant	• packer
• copywriter	• stunt performer	• welder	• driller
• proofreader	• travel agent	• foreman	• cashier
• photo editor	• record keeper/archivist	• lumberjack	• traffic officer
• scenic carpenter	• lecturer	• security guard	• fast-food cook
• librarian	• government service operator	• farmer/agricultural workers	

Source: SCOLKOVO, (2013): *Atlas of emerging jobs [online]*. In: Site, 14. 5. 2017. [Cited 14. 5. 2017.] Available online <http://atlas100.ru/en>.

3 Transformation of jobs and skills requirements

The global labour force is expected to experience significant churn between job families and functions. Across the countries current trends could lead to a net employment impact of more than 5.1 million jobs lost to disruptive labour market changes over the period 2015 – 2020, with a total loss of 7.1 million jobs – two thirds of which are concentrated in routine white collar office functions, such as Office and Administrative roles – and a total gain of 2 million jobs, in Computer and Mathematical and Architecture and Engineering related fields. Manufacturing and Production roles are also expected to see a further bottoming out but are also anticipated to have relatively good potential for upskilling, redeployment and productivity enhancement through technology rather than pure substitution.⁴ The experts note that trends existing in the world economy will certainly lead to occurrence and need for such jobs in the nearest decade. Figure 2 show a short list of new jobs in specific fields of economy⁵.

Modern trends in economic development require qualitative and quantitative changes of education content that have to satisfy the requirements at local and national as well as at global labour market. Taking this into consideration, national educational system faces the challenge of providing radically new educational and training as well as scientific potential in the society which will enable the state to compete at the world market of goods and services, afford access of all citizens to decent work and better living conditions.⁶ The development of educational system should be oriented on long-term prospective at labour market and correlated with its middle-term trends. Moreover, globalization of economy introduces radically new processes which are reflected in knowledge role enhancement and expansion of educational services sphere. The latter ones become of high demand among other products of human activity as well as one of key drivers in socio economic growth. To confirm this statement, World Trade Organization included education into the list of regulated services. Nowadays financial support of educational services at the world market (including foreign language courses, expenses on higher education and professional training) costs 1 bln.USD per year. Thus, it is of actual importance to accept the advanced educational system which will contribute much to the world economy.

Transformation of economy and labour market requires not only specific level of education but also a set of up-to-date skills in the society. Experts from Institute for the Future for Apollo Research Institute believe that in 2020 the universal skills in-demand will be the following: sense-making, social intelligence, novel and adaptive thinking, cross-cultural competency, computational thinking, new-media literacy, transdisciplinarity, design mindset, cognitive load management, virtual collaboration.⁷

The results of a sociological survey (300 employers of large enterprises), which was carried out by author of this article, demonstrate that half of them consider as future skills the following: systems thinking, team-working skills, skills of dealing with consumers' requests, skills of managing projects and processes, skills of working under pressure, high level of uncertainty and fast changing of tasks, which force the employees to have quick decision-making skills, flexibility of reacting to working conditions changes, resources distributing and time-management skills. Every third of the questioned among the skills of nearest future mentioned intersectoral communication skills providing understanding of technology, processes and market situation in different related/unrelated sectors, systematic thinking meaning the ability to determine complicated systems and deal with them. Every fifth employer noted rise in prospective demand for multilingual and multicultural skills which means

⁴ WEF (2016), *The Future of Jobs Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution*, 12 p.

⁵ SCOLKOVO (2013) *Atlas of emerging jobs* [online]. In: *Site*, 14. 5. 2017. [Cited 14. 5. 2017.] Available online <http://atlas100.ru/en>.

⁶ Ilich L. (2016) *Evaluation of Matching Skills and Jobs*, International Relations 2016 «Current issues of world economy and politics» Conference proceedings 17th International Scientific Conference Smolenice Castle 1 st – 2 nd December 2016: Volume of Scientific Papers, Bratislava: University of Economics in Bratislava, 2016, pp. 475-481.

⁷ Davies, A., Fidler, D., Gorbis, M., (2011), *Future Work Skills 2020*, Institute for the Future for Apollo Research Institute, 19 p.

the knowledge of foreign languages, understanding of national and cultural context of partner countries, as well as programming IT-decisions, managing of complicated automatic complexes, coping with artificial intelligence.

Among other skills 26,7% of questioned employers mentioned the following ones: cross-industry communication skills, programming IT solutions, engagement in work requiring the search for production challenges decisions; ability to work under time pressure and lack of information; mobility in decision-making process in unconventional situations; skills of technological process rationalization; skills of great database technological processing; inclination to resist undefined situations.

According to employers skills matching job requirements can be achieved by the ways of personnel training system approximation to the real life, i.e. involvement into obligatory on-the-job training at the enterprises (67,7% of respondents), drawing teachers with the practical experience into educational process (training) (46,3%), harmonization curriculums with production demands in all spheres of economic activity (41,0%), introduction forecast of skills demands according to economy. Among the ways of drawing near labour force skills and public demand matching 13,3% of respondents noted the following: reinforcement of educational establishments social responsibility for personnel training; employers' participation in professional standards development; providing publicity of information concerning prospective socio economic development and results of personnel demands forecast; development of consulting network on career building.

Conclusions

The research revealed that labour market transformation occurs under the influence of changes in scientific and technical development and economy. The contribution of socio economic and technological drivers is ambiguous but in its combination they modify world economy. Technological drivers inevitably lead to increase of creativity in production, multisectoral production increase, labour quantity input spent on information making and processing, therefore to decrease in demand for low skilled labour force and increase in highly skilled labour force. Socio economic drivers promote new goods and services production that favour occurrence of new multicultural occupations which are in-demand in any community and require possession of universal cross-sectoral skills to be of importance for several fields of economy simultaneously. The possession of such skills will allow the employees to improve the efficiency of professional activity in the spheres they work in and predetermine more convenient conversion to other economic activities remaining competitive at the same time. Prospective labour market require skilled and responsible employee with high educational level and intelligence, creative, innovative and economic thinking, high level of technical and technological culture, eagerness to adapt quickly to constant changes at the labour market, ability to accept and renew knowledge, technologies and ideas.

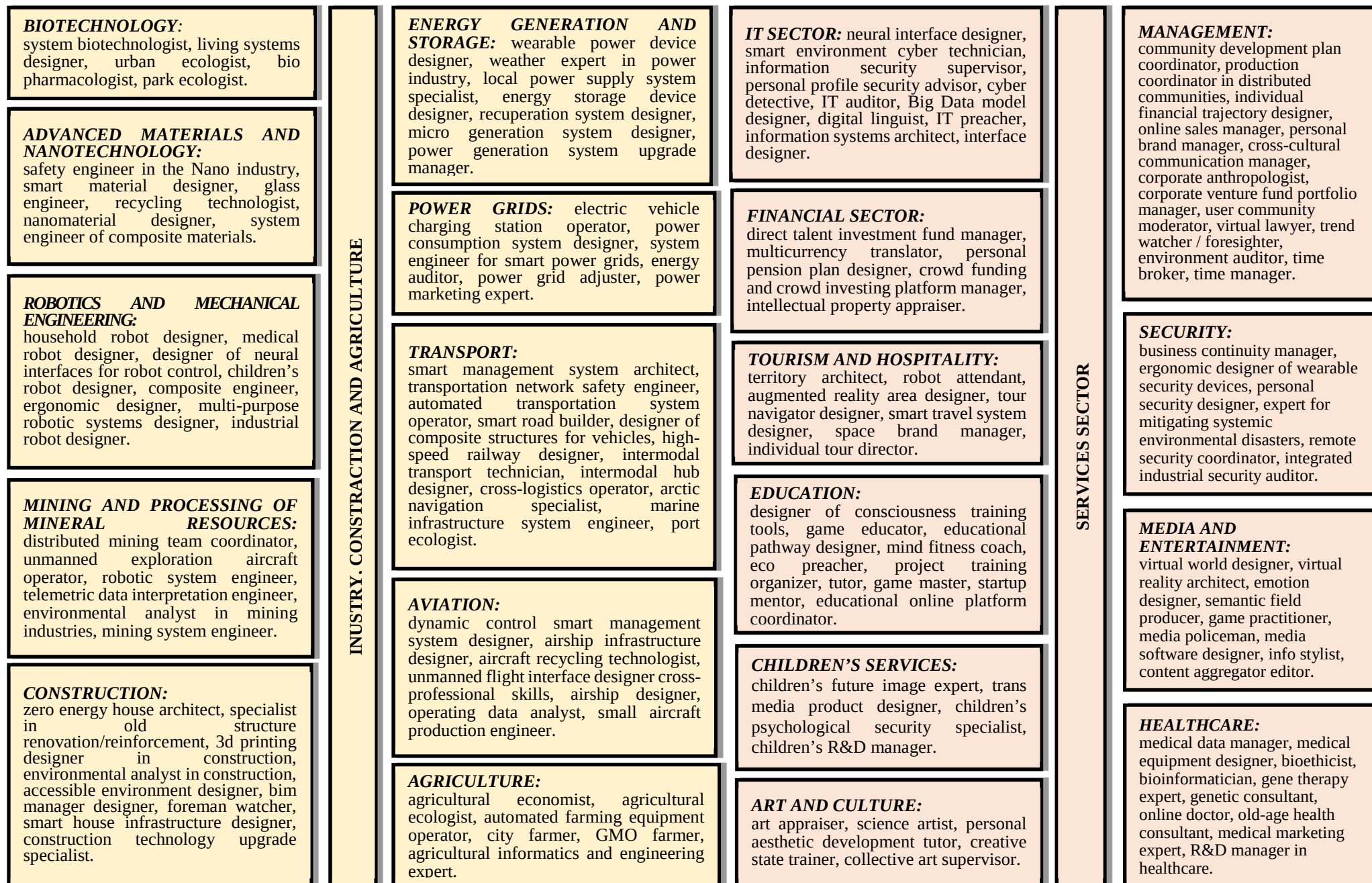

Figure 2: Future jobs in the world

References:

1. DAVIES, A. – FIDLER, D. – GORBIS, M. (2011): *Future Work Skills 2020*. Institute for the Future for Apollo Research Institute, 2011, 19 p.
2. ILICH L. (2016): Evaluation of Matching Skills and Jobs, *International Relations 2016 «Current issues of world economy and politics» Conference proceedings 17th International Scientific Conference Smolenice Castle* 1 st – 2 nd December 2016: Vol. of Scientific Papers, Bratislava: University of Economics in Bratislava, 2016, pp. 475-481.
3. SCOLKOVO (2013): *Atlas of emerging jobs* [online]. In: *Site*, 14. 5. 2017. [Cited 14. 5. 2017.] Available online <http://atlas100.ru/en>
4. UN (2016): *International Migration Report 2015*. United Nations: New York, 2016, 36 p.
5. WEF (2014): *Matching Skills and Labour Market Needs. Building Social Partnerships for Better Skills and Better Jobs*. Geneva: World Economic Forum, 2014. 28 p.
6. WEF (2016): *The Future of Jobs Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution*. Geneva: World Economic Forum, 2014. 12 p.
7. ШАПОБАЛ, В. (2012): Инвестиции в китайский IT-сектор будут расти на 8% в год [online]. In: *SME*, 22. 11. 2012. [Cited 14. 5. 2017.] Available online: <http://itexpert.org.ua/tehnika/item/19814-investitsii-v-kitayskiy-it-sektor-budut-rasti-na-8-v-god.html>
8. УСПП (2013): Успіх розвитку української економіки лежить в області високих технологій [online]. In: *SME*, 15. 7. 2013. [Cited 14. 5. 2017.] Available online: <http://www.uspp.org.ua/news/3621.uspikh-rozvitku-ukrainskoi-ekonomiki-lezhit-v-oblasti-visokikh-tekhnologiy.htm>

Contact:

Associate Professor Liudmyla Ilich, PhD.

Department of Social Problems of Labour Market
Ptukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine
01032, Kyiv-32, Taras Shevchenko Blvd., 60
e-mail: ilyich_l@meta.ua

PRÍJMOVÁ NEROVNOSŤ V LATINSKEJ AMERIKE A KARIBIKU

Barbora Janubová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: barbora.janubova@euba.sk

Autorka analyzuje vývoj a súčasný stav príjmovej nerovnosti v Latinskej Amerike a Karibiku. Cieľom článku je stručne charakterizovať vývoj a súčasné trendy vyššie uvedeného fenoménu. Príjmová nerovnosť v Latinskej Amerike sa znížila v posledných rokoch, avšak stále nedosahuje takú nízku úroveň ako na začiatku 80. rokov, t. j. pred krízou, ktorá región v tejto dekáde postihla. Napriek viacerým pokrokom v znižovaní nerovnosti, štáty Latinskej Ameriky a Karibiku stále bojujú s vysokou mierou nerovnosti, a s ňou súvisiacimi problémami: chudobou, kriminalitou, sociálnym vylúčením etc.

Kľúčové slová: príjmová nerovnosť, distribúcia príjmov, Latinská Amerika a Karibik, strugglers

The author analyses the evolution and current state of the income inequality in Latin America and Caribbean. The aim is to characterize briefly evolution and current movements of above mentioned phenomenon. The income inequality decrease in last years in Latin America but does not reach the same value such as in beginning of 80th years, before crisis which affected the region in that decade. Despite of many improvements in the decreasing of income inequality, Latin American countries still fight against high income inequality and connected problems such as poverty, criminality, social exclusion etc.

Key words: income inequality, income distribution, Latin America and Caribbean, strugglers

JEL: D31, O15, O54, P46

Úvod

V predkladanom príspevku sa venujeme problematike príjmovej nerovnosti v regióne Latinskej Ameriky a Karibiku. Práve tento región patrí k najnerovnejším na svete. Väčšina štátov regiónu patrí do skupiny stredne príjmových krajín, a teda aj rizikovej skupiny, čo sa chudoby týka. Napriek tomu, že za posledné desaťročie sa z viacerých štátov Latinskej Ameriky stali významní hráči na ekonomickom aj politickom poli, nerovnosť v tomto regióne pretrváva a patrí k najzávažnejším problémom. Samozrejme, nejde iba o ekonomickú nerovnosť. Celý región trpí výraznými rozdielmi vo všetkých spoločenských kategóriách.

História nerovnosti v Latinskej Amerike siaha už do predkolumbijských čias, avšak za počiatky súčasného stavu môžeme považovať až systém vytvorený po *conquiste*, t. j. dobytí Nového sveta. Postupne sa vytvorila veľmi hierarchizovaná spoločnosť s odlíšením statusu už na základe rasy. Rozdiely pretrvávali aj po zrušení tohto koloniálneho modelu, ktorý sa pretransformoval na tzv. postkoloniálny, avšak išlo iba o zmenu na vrchných priečkach spoločnosti. Ostatné významné historické zmeny, kríza v 30. rokoch, nástup vojenských junt v 30. až 80. rokoch minulého storočia, vplyv svetových vojen na medzinárodný obchod etc., tiež ovplyvnili distribúciu v rámci obyvateľstva, pričom hodnoty nerovnosti zostávali vysoké až do nového milénia, kedy dochádza k obratu.

1 Príjmová nerovnosť v novom miléniu

Nové milénium prinieslo zmenu v trende nerovnosti. Začala sa znižovať vo všetkých krajinách regiónu, aj keď rôznou mierou. Giovanni Andrea Cornia uvažuje nad znížením nerovnosti vo vzdelaní, hospodárskym rastom, verejnými výdavkami na sociálnu ochranu, mierou nezamestnanosti, ekonomickou závislosťou krajiny ako možnými faktormi, ktoré

prispeli k zníženiu nerovnosti po roku 2002. Tiež berie do úvahy aj politické faktory, konkrétne vplyv pravicovej alebo ľavicovej vlády na znižovanie nerovnosti.¹

V súvislosti s globalizáciou došlo k veľmi rýchlemu rozširovaniu miest v určitých krajinách Latinskej Ameriky, pretože sa do nich s nádejou vyšších miezd a vôbec väčšieho uplatnenia presťahoval veľký počet obyvateľstva, následkom čoho vznikli v mestách *slumy*. Napríklad pre Brazíliu sú typické tzv. *favely*, štvrte, ktoré obýva najchudobnejšia časť obyvateľstva. Je pochopiteľné, že práve tieto miesta patria k najviac problémovým a najrizikovejším. Vzniká v nich silné sociálne napätie, ktoré vyplýva zo životnej situácie najchudobnejších Brazilčanov, a zároveň sú nebezpečnými oblasťami miest, pre ktoré je charakteristická vysoká miera kriminality a výskyt nelegálneho obchodu s narkotikami. Najväčšia sa nachádza v meste Sao Paulo, v Rio de Janeiro v Minas Gerais v Brazílii. V ostatných latinskoamerických krajinách sa nachádzajú viaceré *slumy*: v Lime v Peru, Caracase vo Venezuele, Bogote v Bolívii a v Santiagu v Čile. Táto skutočnosť prispieva k prehľbovaniu regionálnej nerovnosti.

2 Stručný vývoj príjmovej nerovnosti v Latinskej Amerike

Graf č. 1 graficky znázorňuje vývoj nerovnosti v Latinskej Amerike od 80. rokov po súčasnosť, pričom v 50. a 60. rokoch dosahoval región takmer najvyššiu nerovnosť s hodnotou Giniho koeficientu 0,47 až 0,65. Následne počas 80. rokov Giniho koeficient vzrástol o 0,32.² Toto obdobie sa zvykne nazývať aj stratenou dekadou Latinskej Ameriky, nakoľko štáty bojovali s recesiou, vysokou nezamestnanosťou a štrukturálnymi problémami. Uplatňovali Washingtonský konsenzus,³ ktorého len mierne upravená verzia z 80 rokov pretrvala aj počas 90. rokov, kedy trend nárastu nerovnosti pretrval, aj keď išlo už o miernejší nárast. Nerovnosť pretrvávala aj v obdobiach vyššieho ekonomického rastu. Avšak, v novom miléniu dochádza k obratu,⁴ predovšetkým v rokoch 2002 – 2010, kedy sa zníženie nerovnosti vyrovnalo predchádzajúcemu nárastu. Miera nerovnosti v súčasnosti dosahuje úroveň 0,491, čo predstavuje nižšiu hodnotu ako v roku 1990, ale nie nižšiu ako na začiatku 80. rokov. Podľa N. Lustig, L. F. Lopez-Calva a E. Ortiz-Juarez k zníženiu nerovnosti v regióne najviac prispel Paraguaj a najmenej Peru.⁵

¹ CORNIA, G. A. 2014. *Falling Inequality in Latin America: Policy Changes and Lessons*. 1. vydanie. UK: Oxford University Press, s. 12-18, ISBN 978-0-19-870180-4.

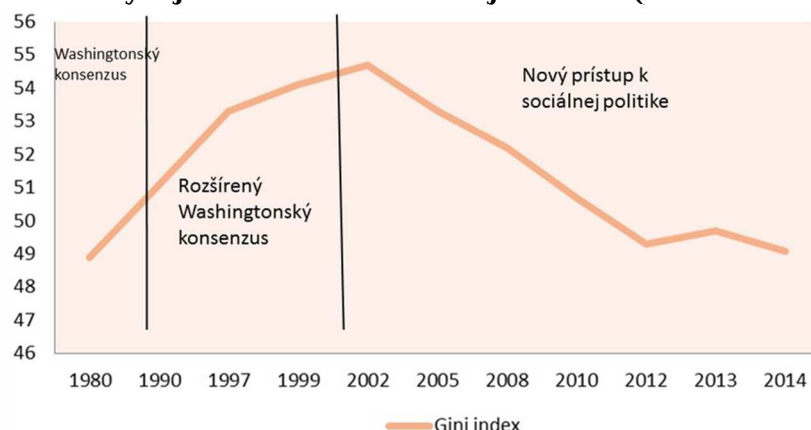
² CORNIA, G. A. 2014. *Falling Inequality in Latin America: Policy Changes and Lessons*. 1. vydanie. UK: Oxford University Press, s. 4, ISBN 978-0-19-870180-4.

³ Washingtonský konsenzus predstavoval súbor opatrení (fiškálna a monetárna reforma, výrazné zníženie vládnych výdavkov redukovaním zamestnanosti vo verejnom sektore a výdavkom do sociálnych programov, deregulácia trhu, liberalizácia obchodu, otvorenie národnej ekonomiky zahraničným investíciám, privatizácia, odstránenie vládnych subvencií na určité základné spotrebné komodity ako tortilly, chlieb a ropa) navrhnuté MMF, SB, Medziamerickou rozvojovou bankou a Agentúrou americkej vlády pre medzinárodný rozvoj, ktoré sídli práve vo Washingtone.

⁴ BÁRCENA, A. 2016. *Desarrollo social inclusivo: Una nueva generación de políticas para superar la pobreza reducir la desigualdad en América Latina y el Caribe*. CEPAL, Čile, s. 22.

⁵ LUSTIG, N.- LOPEZ-CALVA, L.F., ORTIZ-JUAREZ, E. 2012. Declining Inequality in Latin America in the 2000s: The Cases of Argentina, Brazil and Mexico. In: *World Development*. 2012, roč. 44, č.1, 129 s.

Graf č. 1: Vývoj nerovnosti v Latinskej Amerike (Giniho koeficient)

Prameň: Vlastné spracovanie podľa: Estadísticas e indicadores: Distribución del ingreso. 2016. In: CEPAL. [online].; CORNIA, G. A. (2014). *Falling Inequality in Latin America: Policy Changes and Lessons*, s. 5.

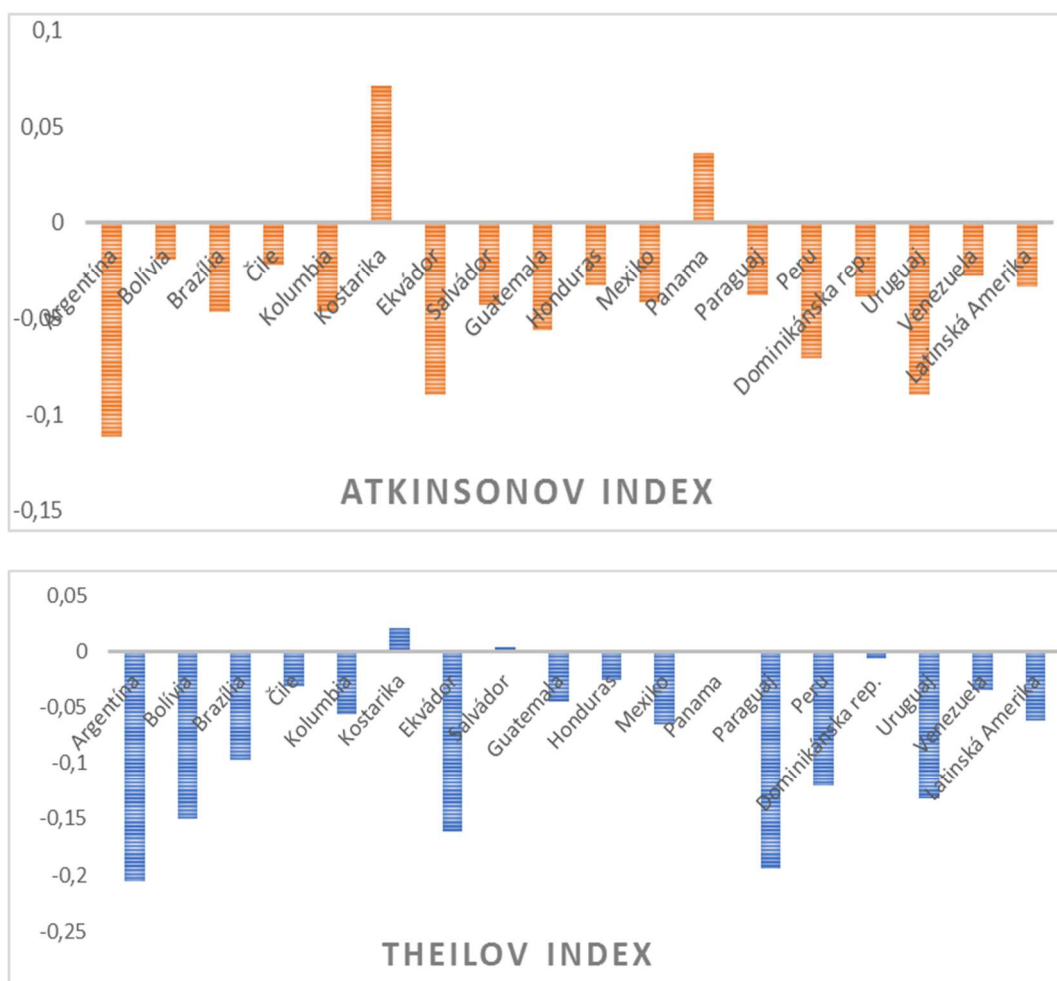
Nasledovné grafy znázorňujú zmeny v hodnotách troch ukazovateľov: Giniho, Atkinsonovho a Theilovho indexu počas rokov 2007 a 2013.⁶ Ak je zmena na grafe pozitívna, znamená to, že v danej krajine došlo k zvýšeniu nerovnosti za sledované obdobie, a naopak, ak je hodnota negatívna, nerovnosť sa znížila. Všetky tri indexy dosahujú približne rovnaké zmeny v sledovanom období v jednotlivých štátoch a celkovo v regióne LA.⁷ Viditeľné zmeny nastali v prípade Salvádoru, ktorého Theilov index vykazuje pozitívnu hodnotu, pričom hodnoty ostatných dvoch indexov sú negatívne. Ďalšou krajinou, ktorá sa mierne vychýľuje pri porovnaní skúmaných indexov je Paraguaj, ktorý síce dosahuje negatívne hodnoty, t. j. zníženie nerovnosti podľa všetkých indexov, avšak podľa Theilovho indexu došlo k výraznejšie väčšiemu zníženiu nielen v porovnaní s ostatnými indexami, ale aj krajinami. Výsledky pre Dominikánsku republiku potvrdzujú redukciu nerovnosti, ale každý ukazovateľ naznačuje odlišnú mieru zníženia v nasledovnom od najnižšieho po najväčšie: Giniho, Atkinsonov a Theilov index. Podobným prípadom je aj Bolívia, Kostarika a Panama. V ostatných krajinách bola zmena proporcionálne k ostatným krajinám zachovaná.

Graf č. 2: Zmeny v distribúcii príjmov v rokoch 2007 – 2013 (Giniho koeficient, Atkinsonov a Theilov index)

⁶ V prípade, že v týchto rokoch neboli dostupné údaje pre konkrétnu krajinu, hľadali sme údaje za čo najbližší rok. V prípade Argentíny je národná úroveň nahradená hodnotou nerovnosti v mestských častiach, nakoľko Argentína nevykazuje celkovú nerovnosť.

⁷ Priemerná hodnota nerovností v jednotlivých krajinách, zohľadňujúc nerovnosť v mestských častiach v Argentíne.

Prameň: Vlastné spracovanie podľa: *Estadísticas e indicadores:Concetracion indexes: Theil, Atkinson, Logharitmic variance*. 2016. In: CEPAL. [online].

Nerovnosť sa meria aj prostredníctvom IHDI. Ak hodnota IHDI nedosahuje úroveň HDI, znamená to, že v štáte je nerovnomerná distribúcia, a to nielen príjmov, ale aj zdravotníctva a vzdelania. Pri porovnaní HDI a IHDI Latinská Amerika a Karibik je štvrtým najnerovnejším regiónom vo svete s hodnotou nerovnosti 24,5 %.⁸ Nasledujúca tabuľka demonštruje súčasný stav nerovnosti na základe vyššie uvedených ukazovateľov v jednotlivých krajinách Latinskej Ameriky a Karibiku.

Tabuľka č. 1: Hodnoty HDI a IHDI pre štáty Latinskej Ameriky a pre celý región

Krajina	HDI	IHDI
Čile	0.822	0.661
Kuba	0.815	-
Argentína	0.808	0.680
Uruguaj	0.790	0.662
Barbados	0.776	-
Antigua a Barbuda	0.774	-
Trinidad a Tobago	0.766	0.649
Panama	0.765	0.596
Venezuela	0.764	0.613
Kostarika	0.763	0.611
Mexiko	0.756	0.583

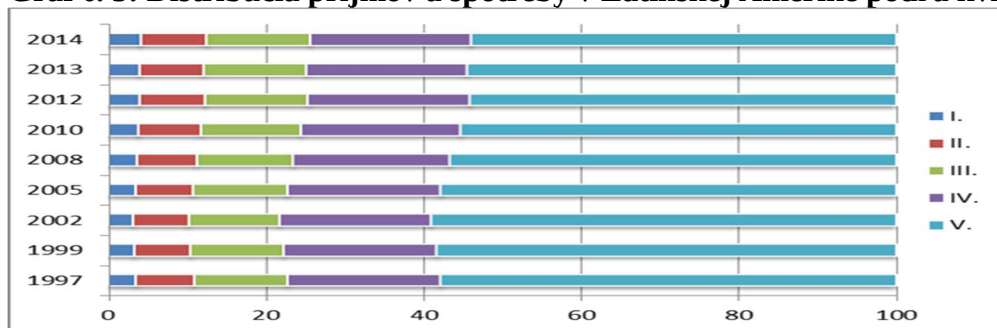
⁸ *Human Development Report 2014: Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience*. New York: United Nations Development Programme, 2014. s.169. eISBN: 978-92-1-056659-9.

Brazília	0.744	0.542
Peru	0.737	0.562
Belize	0.732	-
Dominika	0.717	-
Jamajka	0.715	0.579
Svätá Lucia	0.714	-
Kolumbia	0.711	0.521
Ekvádor	0.711	0.549
Surinam	0.705	0.534
Dominikánska republika	0.700	0.535
Paraguaj	0.676	0.513
Bolívia	0.667	0.470
Salvádor	0.662	0.485
Guayana	0.638	0.522
Guatemala	0.628	0.422
Honduras	0.617	0.418
Nikaragua	0.614	0.452
Haiti	0.471	0.285
Latinská Amerika a Karibik	0.740	0.559

Prameň: Vlastné spracovanie podľa: Human Development Report 2014: Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience, 2015, s.169.

Ďalším ukazovateľom, ktorý určuje mieru nerovnosti je vyjadrenie distribúcie príjmov a spotreby podľa kvintilov v percentách. Z hľadiska príjmu sa spoločnosť rozdeľuje na kvintily, čiže vznikne teoreticky päť skupín populácie, pričom v rámci každého kvintilu sa nachádzajú jednotlivci, resp. domácnosti podľa hodnoty svojho príjmu a spotreby. Tí, ktorí patria do vrchného kvintilu, predstavujú 20 % najbohatších. V latinskoamerických štátoch, kde prevláda nerovnosť, vlastní väčšinu príjmov 20 % najbohatších, pričom členovia posledného, resp. posledných dvoch kvintilov vlastní veľmi malú časť príjmov, čo graficky vyjadruje nasledujúci graf.

Graf č. 3: Distribúcia príjmov a spotreby v Latinskej Amerike podľa kvintilov

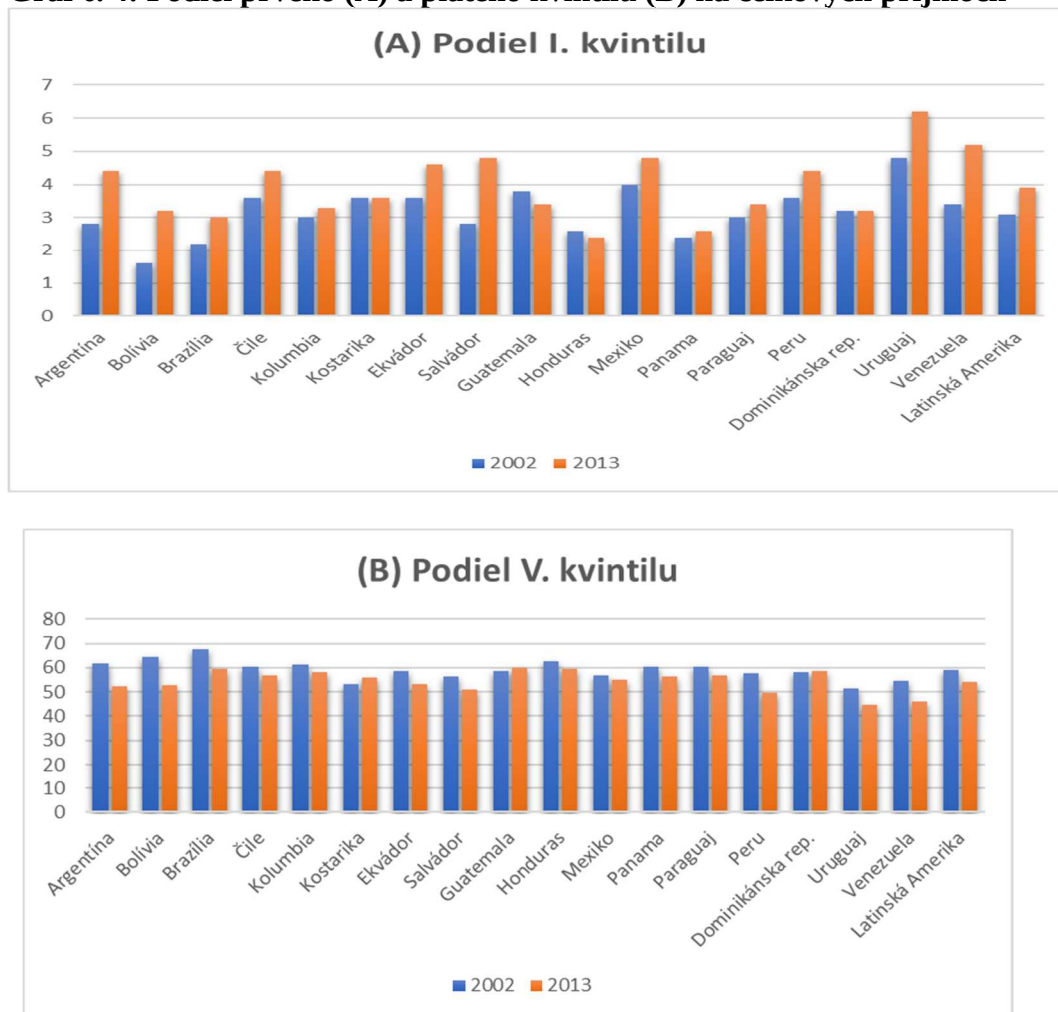
Prameň: Vlastné spracovanie podľa: Social Indicators and Statistics: Income Distribution. 2015. In: CEPAL. [online].

CEPAL vo svojej štúdii skúmal 17 latinskoamerických krajín,⁹ konkrétne najspodnejší a najvrchnejší kvintil v každej krajine, a aký podiel všetkých príjmov obyvatelia podľa kvintilov vlastnili v rokoch 2002 a 2013. Závbery štúdie naznačujú, že vo viacerých zo skúmaných štátov došlo k pozitívnym zmenám. Konkrétne, vo ôsmich krajinách sa najchudobnejšiemu kvintilu zvýšil podiel na celkových príjmoch minimálne o 1 %, pričom v 9 štátoch sa najbohatším 20 % spoločnosti podiel na celkových príjmoch znížil o 5 % a viac. Napriek týmto pozitívam, až v 7 štátoch stále vlastní najbohatší kvintil viac ako 50 %

⁹ Uruguaj, Argentína, Salvádor, Mexiko, Venezuela, Ekvádor, Čile, Nikaragua, Peru, Kolumbia, Kostarika, Brazília, Bolívia, Paraguaj, Dominikánska republika a Honduras.

z celkových príjmov, aj keď na druhej strane ešte v roku 2002 bolo v takejto situácii 10 krajín,¹⁰ takže aj v tomto prípade ide o zlepšenie počas rokov 2002 až 2013. Na základe výskumu CEPAL-u sme vytvorili graf č. 4.

Graf č. 4: Podiel prvého (A) a piateho kvintilu (B) na celkových príjmoch

Prameň: Vlastné spracovanie podľa Social Indicators and Statistics: Income Distribution. In: CEPAL. [online]. 2016. [cit. 2017-03-18]. Dostupné na internete: <<http://interwp.cepal.org/sisgen/ConsultaIntegrada.asp?idIndicador=248&idioma=i>>.

Podľa CEPALU najnerovnejšou krajinou Latinskej Ameriky je Honduras s 2,6 % podielom vlastníctva prvého kvintilu a 61,2 %¹¹ vlastníctvom posledného kvintilu, čiže najbohatšej časti populácie. Najrovnejším štátom je Uruguaj, čo dokazuje najrozsiahlejšie vlastníctvo strednej triedy rovnako ako najvyššie vlastníctvo prvého kvintilu a najnižšie vlastníctvo posledného kvintilu spomedzi krajín regiónu. štátmi s relatívne vysokou mierou zastúpenia strednej triedy sú okrem spomínaného Uruguaja aj Brazília a Argentína.

¹⁰ BÁRCENA, A. et al. 2016. *Desarrollo Social Inclusivo: Una nueva generación de políticas para superar la pobreza y reducir la desigualdad en América Latina y el Caribe*. CEPAL, OSN, Conferencia Regional sobre Desarrollo Social de América Latina y el Caribe, 2016, s. 22.

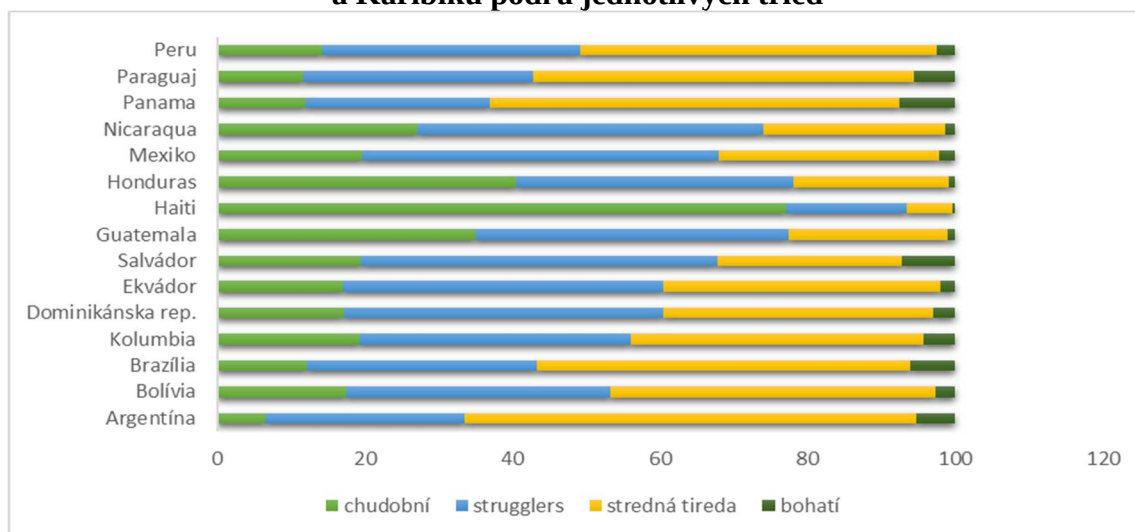
¹¹ Social Indicators and Statistics: Income Distribution. In: CEPAL. [online]. 2015. [cit. 2015-09-26]. Dostupné na internete: <http://interwp.cepal.org/sisgen/ConsultaIntegradaFlashProc_HTML.asp>.

3 Strugglers ako nová skupina obyvateľstva

Okrem troch základných príjmových skupín identifikovali Nancy Birdsall, Nora Lustig a Christian J. Meyer štvrtú skupinu, tzv. *strugglers*, ktorí sa vyskytujú v Latinskej Amerike. Tento pojem vyjadruje jednotlivcov, ktorých nezaraďujeme medzi chudobných podľa medzinárodných štandardov, ale nepatria ešte ani do strednej triedy. Konkrétne ide o jednotlivcov, ktorých denný príjem sa nachádza v rozmedzí 4 až 10 USD podľa parity kúpnej sily, pričom do kategórie chudobní patria jednotlivci zarábajúci pod 4 USD denne, do strednej triedy medzi 10 a 50 USD, a do kategórie bohatí spadajú osoby, ktoré zarábajú viac ako 50 USD denne.¹² Graf č.5 informuje o percentuálnom zastúpení obyvateľstva jednotlivých tried za rok 2014,¹³ čo predstavuje zatiaľ najnovšie údaje podľa Svetovej banky.

Ich význam v Latinskej Amerike je neprehliadnuteľný, nakoľko tvoria 35 % – 40 % obyvateľov, pričom vyššie menovaní autori predpokladajú postupný úbytok tejto skupiny z dlhodobejšieho hľadiska, približne na 30% v roku 2040. Pre *strugglers*, resp. nových chudobných, ako ich vo svojej štúdii pomenovali, sú charakteristické určité črty v porovnaní so strednou triedou. *Strugglers* pracujú viac v neformálnom sektore, a naopak menej často vo verejnom sektore. Tiež je menej pravdepodobné, že sú živnostníci, resp. malopodnikatelia v porovnaní so strednou triedou. Tiež je väčší výskyt nezamestnanosti medzi *strugglers* ako členmi strednej triedy.¹⁴

Graf č. 5: Percentuálne zastúpenie obyvateľov vybraných krajín Latinskej Ameriky a Karibiku podľa jednotlivých tried

Pozn.: Chudobní zarábajú 4 USD a menej, strugglers (4; 10>, stredná trieda (10; 50>, bohatí nad 50 USD.
Prameň: Vlastné spracovanie podľa Poverty & Equity Data. In: Svetová banka. [online]. 2017. [cit. 2017-03-28]. Dostupné na internete: < <http://povertydata.worldbank.org/poverty/home/>>.

Záver

Na základe dostupných štatistických zdrojov sme sa zaoberali výskumom príjmovej nerovnosti v Latinskej Amerike a Karibiku vymedzenej prostredníctvom najpoužívanejších ukazovateľov: Giniho, Atkinsonovho a Theilovho indexu, prostredníctvom využívania kvintilov a IHDI. Taktiež sme si všímali distribúciu príjmov v rámci jednotlivých spoločenských tried: chudobných, *strugglers*, strednej triedy a bohatých.

¹² BIRDSALL, N. - LUSTIG, N. – MEYER, CH. J. 2014. The Strugglers: The New Poor in Latin America? In: *World Development*. 2014, roč. 60, s. 132- 134.

¹³ Okrem Dominikánskej republiky a Haiti, pre ktoré boli dostupné údaje za rok 2012.

¹⁴ BIRDSALL, N. - LUSTIG, N. – MEYER, CH. J. 2014. The Strugglers: The New Poor in Latin America? In: *World Development*. 2014, roč. 60, s. 132- 135.

Podľa vyššie spomenutých sociálno-ekonomických ukazovateľov sme dospeli k záveru, že príjmová nerovnosť v Latinskej Amerike sa síce znížila v posledných rokoch, avšak stále nedosahuje takú nízku úroveň ako na začiatku 80. rokov, t. j. pred krízou, ktorá región v tejto dekáde postihla. Napriek viacerým pokrokom v znižovaní nerovnosti, štáty Latinskej Ameriky a Karibiku stále bojujú s vysokou mierou nerovnosti, a s ňou súvisiacimi problémami: chudobou, kriminalitou, sociálnym vylúčením etc.

Použitá literatúra:

1. Estadísticas e indicadores: Concetracion indexes: Theil, Atkinson, Logharitmic variance. In: *CEPAL*. [online]. 2016. [cit. 2017-03-25]. Dostupné na internete: <<http://interwp.cepal.org/sisgen/ConsultaIntegrada.asp?idIndicador=2180&idioma=i>>
2. Social Indicators and Statistics: Income Distribution. In: *CEPAL*. [online]. 2015. [cit. 2015-09-26]. Dostupné na internete: <http://interwp.cepal.org/sisgen/ConsultaIntegradaFlashProc_HTML.asp>.
3. Social Indicators and Statistics: Income Distribution. In: *CEPAL*. [online]. 2016. [cit. 2017-03-18]. Dostupné na internete: <<http://interwp.cepal.org/sisgen/ConsultaIntegrada.asp?idIndicador=248&idioma=i>>.
4. Poverty & Equity Data. In: Svetová banka. [online]. 2017. [cit. 2017-03-28]. Dostupné na internete: <<http://povertydata.worldbank.org/poverty/home/>>.
5. Inequality-adjusted Human Development Index (IHDI). In: *Human Development Reports: United Nations Development Programme*. [online]. [cit. 2017-02-01]. Dostupné na internete: <<http://hdr.undp.org/en/content/inequality-adjusted-human-development-index-ihdi>>.
6. Data: Gini index (World Bank estimate). In: *The World Bank*. [online]. 2015. [cit. 2015-02-15]. Dostupné na internete: <<http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI>>.
7. Human Development Report 2014: Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience. New York: United Nations Development Programme, 2014. 225 pp. eISBN: 978-92-1-056659-9.
8. BÁRCENA, A. 2016. *Desarrollo social inclusivo: Una nueva generación de políticas para superar la pobreza reducir la desigualdad en América Latina y el Caribe*. CEPAL, Chile, 180 s.
9. BIRDSALL, N. – LUSTIG, N. – MEYER, CH. J. 2014. The Strugglers: The New Poor in Latin America? In: *World Development*. 2014, 60, pp. 132-146.
10. CORNIA, G. A. 2014. *Falling Inequality in Latin America: Policy Changes and Lessons*. 1. ed. UK: Oxford University Press. 464 p. ISBN 978-0-19-870180-4.

Kontakt:

Ing. Barbora Janubová

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: barbora.janubova@euba.sk

WHAT ARE THE SPECIFICS OF CAREER DEVELOPMENT OF RESEARCHERS?

Andrea Jaseňová

Fakulta managementu, Univerzita Komenského v Bratislave, Odbojárov 10, 831 03 Bratislava,
Slovenská republika, e-mail: andrea.jasenova@gmail.com

The aim of this paper is to explain what is research, who are the researchers and what are the specifics of their career development. This paper aims to look into reasons why is career development of R&D personnel different from the typical career development theories and what are the specifics of career stages of researchers.

Key words: research, researcher, career growth

JEL: M12

Introduction

Research is undoubtedly one of the key themes of today (and of tomorrow for sure as well). We are all hearing about it all around- in TV, newspaper and in all types of social media. However what we don't fully appreciate always are people behind the research. Who are they? They have their own career plans for sure but how does a career of a researcher looks like and what are the stages of their career?

1. What is research? Who is researcher?

R&D is one of the most important subjects nowadays. During human history R&D outcomes have changed lives in multiple ways and it's very important to understand how knowledge creation and dissemination contribute to economic growth and social well-being.¹ Primarily, we would need to understand what exactly is R&D and which activities are performed in R&D.

First basic definition is provided from Frascati manual, document, created by OECD in 1963 which presents standard procedures for realization of research and experimental development. R&D means "Research and experimental development (R&D) comprise creative work undertaken on a systematic basis in order to increase the stock of knowledge, including knowledge of man, culture and society, and the use of this stock of knowledge to devise new applications."

The term Research & Development (R&D) covers three activities accordingly to Frascati manual:²

- **Basic research** is experimental or theoretical work performed primarily to acquire new knowledge of the underlying foundation of phenomena and observable facts, without any particular application or use in view. It analyses properties, structures and the relationships to formulate and test hypotheses, theories or laws. Results of basic research are usually not sold out, but usually published in scientific journals or circulated to interested colleagues. Pure basic research is carried out for advancement of knowledge without looking for practical use of research results. Oriented basic research is carried out with expectation that it would produce a broad knowledge base which would help with solving of some of current or future problems.

¹ OECD. (2002): Frascati manual. p. 13.

² OECD. (2002): Frascati manual. p. 26.

- **Applied research** is also original investigation undertaken in order to acquire new knowledge. It is, however, directed primarily towards a specific practical aim or objective. Applied research develops ideas into operational form.
- **Experimental development** is systematic work, drawing on existing knowledge gained from research and/or practical experience, which is directed to producing new materials, products or devices, to installing new processes, systems and services, or to improving substantially those already produced or installed.

R&D organizations are different from other organizations due to couple of factors. The uniqueness of organization performing research starts with people- researchers. We will discuss the researchers in detail below. Next element is ideas as those are generated through unique communication networks and creating ideas require staff which is technically competent, able to think abstractly and create formulas. Funding is also important element as usually it's different from typical corporate funding because it's often largely funded by government.³

Defining and appraising 'scientists' is not easy. Many different terms are used to qualify 'scientists' (in a broad sense): qualified personnel, highly skilled workers, human resources in science and technology, brains, scientists, engineers, R&D personnel, and researchers, among others. Generally, we can tell that researcher is someone who conducts research, i.e., an organized and systematic investigation. Scientists are often described as researchers.

Researchers are defined according to the Frascati Manual as “professionals engaged in the conception or creation of new knowledge, products, processes, methods and systems and also in the management of the projects concerned”. Moreover Frascati includes into R&D personnel not only highly trained researchers and technicians with high level of technical experience but also other supporting staff who contribute directly to carrying out R&D projects and activities in R&D statistical units.

Any person who is directly supporting R&D projects (performing below specified activities) should be classified as R&D personnel accordingly to Frascati manual:⁴

- Scientific and technical work for R&D project (setting up and carrying out experiments or surveys, building prototypes, etc.)
- Planning and managing R&D projects
- Preparation of interim and final reports for R&D projects
- Provision of internal services for R&D projects (dedicated computing, library or documentation work for example)
- Provision of support for the administration of financial and personnel aspects for R&D projects.

As mentioned above, only individuals who actually provide direct contribution can be classified as R&D personnel. From R&D personnel are excluded those who make indirect support in R&D organizations, such as:

- Specific services provided by central computer departments and libraries
- Services by central finance and personnel departments dealing with R&D projects and R&D personnel
- Provision of services for security, cleaning, maintenance, canteens etc. for R&D performing units.

Frascati manual's definition of researcher used in other words in different organizations, for example University of Cork broadly defines researchers as individuals that are directly engaged in research and who are employed for this purpose. This definition

³ JAIN, R. K. – TRIANDIS, H. C. (1997): Management of research and development organizations: managing the unmanageable, p. 16.

⁴ OECD. (2002): Frascati manual. p. 15.

includes a wide range of research staff with different disciplinary backgrounds, levels of professional training, experience and responsibility and different career expectations and intentions.

2. What are the specifics of career development of researchers?

We presented above what is research, what types of research we know and also who actually the researchers are. It's known fact that researchers are extremely important for development of our society and therefore their career development is important as well. In one study it was noted that in a competitive manpower market, 68% of U.S. business managers felt that an enterprise's greatest and most effective competitive advantage was its capacity to attract and recognize talent through planning the appropriate career development programs.⁵

Systematic and focused career management is being increasingly important for both researchers and their employers. It should help the research institutions to fully use the potential of their human resources and researchers to identify and grasp the all the opportunities that labor market offers for their careers.

There's large number of questions which would need to be answered in order for researchers to work on their career progression. Researchers should know:⁶

- Why they are working in research. What are their values, attitudes, internal needs, identity and life style.
- How they want to move further with their careers. They should know their career competencies: skills, expertise, capabilities; tacit and explicit knowledge.
- Whom to contact in order to progress their careers. Networking, relationships, how to find the right people are the key abilities for career progressions.
- What are the opportunities, threats, and requirements for their career development?
- Where they can enter, train and advance their skills.
- When they should progress. Timing of choices and activities is important know-how when advancing in career.

Term "intelligent careers" has therefore been suggested to manifest the elements necessitated for effective career management for the individuals.

Furthermore research organizations face the challenge of how to guide researchers through this process and what can they do in order to enable individual careers and train researchers to become creative, critical and autonomous intellectual risk takers. Thus, offering both researchers and their employer's tools and assistance in the setup of career management process is an essential task.

To be effective, professional development requires thoughtful planning followed by careful implementation with feedback to ensure it responds to researcher's needs.⁷ Identification of areas of expertise and development needs a strategic approach which is based on self-awareness and knowledge of career options. These include career structures, types of work, recruitment methods, and what support, training and development is available.⁸

As well as any other each worker, also researchers have their specific career stages. There are four career stages: the exploration stage, the establishment stage, the maintenance stage, and the disengagement stage.⁹

⁵ CHEN, T. (2003): Square of correspondence between career needs and career development programs for R&D personnel.

⁶ EURAXESS. (2016). Reflex: responsive and flexible career development framework for researchers.

⁷ MIZELL, H. 2010. Why professional development matters, p. 5-8.

⁸ VITAE (2016): Why focus on professional development?

⁹ CHEN, T. (2003): Square of correspondence between career needs and career development programs for R&D personnel.

During the exploration stage of a researcher's career, the main focus is on establishing a suitable professional field, and understanding of researcher's own interests and ability in that field. R&D personnel during this stage needs to gain an understanding of their own capabilities and interest towards the research field, they will need to evaluate job requirements and expectations and obtain support of superiors along with the acceptance of coworkers. For example doctoral candidates and other junior researchers are in their early career years setting up their own research framework, as well as those engaged in interdisciplinary research.¹⁰ Their biggest challenge is to continually acquire professional knowledge so that they can enhance their professional knowledge, techniques, and attitude.

During the establishment stage, R&D personnel is keen to experience feelings of success and respect from their coworkers; they are therefore ambitious and industrious, willing to increase their knowledge, and very open about their pursuit of professional goals. These researchers need to achieve success and become professional in their field of research. They need to find their unique competitive advantage in order to become respected by their coworkers. I. e. these are for example doctoral candidates and other junior researchers already with some publications and actively contributing knowledge to conferences and their research environment, as well as helping to formulate new interdisciplinary research frameworks. Their biggest challenge is continue to perform well, to gain promotion, and to balance the requirements of the job with family responsibilities.

Maintenance stage is researchers' time to reflect on their earlier accomplishments and a reevaluation of their career direction. At this stage, they should already have achieved a certain status in their jobs. They will be need to keep this status whilst also reevaluating their future career prospects building on their earlier achievements and seeking out motivators to find a second wind and encourage themselves to even greater efforts. Also, they should be provided with opportunities to guide the more junior members of their core team. Researchers are already established, they begun taking leading roles in research projects and has the ability to initiate new research projects, attract funding, etc. This would include academics but could also include post-doctoral researchers with some senior level of experience.¹¹ The biggest challenge for them would be indeed retaining their current status while enlarging their job scope and maintaining their motivation, professionalism and competitiveness. Threat from newcomers could present huge challenge as well. This threat is emphasizing the importance of innovation so researchers can prevent new competitors from entering their own fields.

Employees at the disengagement stage of their careers will be concerned mostly with its successful completion. Researchers are gaining recognition as experts/ specialists. Researchers are close to retirement, they place less emphasis on their current job and instead focus more on other roles in order to adapt to increasing age. They need to focus on successful completion of their career and proper handover, passing on knowledge and experience, and providing guidance; and securing an adequate pension package for retirement. The same as "established researcher" but they also know how to handle large projects and a role as leader of a large number of researchers. A head of a research department is good example of this type of researcher. The biggest challenge for them is indeed getting used to less productive lifestyle, staying at home to face the odd experience of being idle with no specific duties.¹²

As explained above, the researchers have specific career stages as personnel supporting different type of work rather than research. Researchers must absolutely reflect on their career and steps how to move forward in their career and what skills and experiences are required to get into next career steps. European Union has several mechanisms to support

¹⁰ EURODOC (2012): Career skill measurement for researchers.

¹¹ EURODOC (2012): Career skill measurement for researchers.

¹² CHEN, T. (2003): Square of correspondence between career needs and career development programs for R&D personnel.

career growth of researchers. One of them is indeed career development framework which is basically mechanism that specifies required competencies for a career and requirements that need to be satisfied to attain each competency.¹³ Frameworks can help researchers with identification of the skills and experiences they need to acquire and to chart their professional development progress. The framework usually describes the knowledge, behavior and attributes of successful researchers¹⁴ and it is not useful only for researchers, but also for employers to identify candidates close to the job profile on offer and support their overall institutional human resources strategies. Furthermore, it helps society with appreciating researchers' capacities.¹⁵ The most known framework in EU are European Framework for Research Careers by European commission and The Vitae Researcher Development Framework.

Conclusion

Research and researchers are one of the key elements for advancing the economics and development of our society and therefore the career development of R&D personnel is one of the key questions today. In this paper, we presented 3 types of research and explained who actually researchers are. We were also looking into the differences of career development of researchers and typical career developments. Careers in research have their own stages and multiple factors which are influencing them. Researcher's career start with exploration phase when it's needed that researcher starts to understand what are his advantages and for which field he should focus on. Afterwards, in establishment stage, the researcher is trying to become an expert in his field by increasing his skills and knowledge, he is trying to get a status of respected researcher. In maintenance stage, researcher already gained the status and needs to think of how to enlarge his scope of researched field and of course how to maintain his status. The last stage is disengagement one, when researchers is preparing himself to completion of their careers. Each stage has some type of skills and experiences necessary and there are several publications which specifies actually show to researchers and their supervisors the skills set they need to acquire to move forward with their career.

References:

1. OECD. 2002. *Frascati manual*. [online]. Paris: OECD PUBLICATIONS, 2002. 266 p. [accessed.: 2017. 1. 16.]. Available: <http://www.oecd.org/science/inno/frascatimanual/proposedstandardpracticeforsurveysonresearchandexperimentaldevelopment6thedition.htm> . ISBN 978-92-64-19903-9
2. CHEN, T. 2003. *Square of correspondence between career needs and career development programs for R&D personnel*. The Journal of High Technology Management Research., September 2003, vol. 14. [Available online: https://www.researchgate.net/profile/Tser_Chen/publication/247102085_Square_of_correspondence_between_career_needs_and_career_development_programs_for_RD_personnel/links/5567b5e708aec2268301003c.pdf]
3. JAIN, R. K. – TRIANDIS, H. C. 1997. *Management of research and development organizations: managing the unmanageable*. New York: John Wiley & Sons, Inc. p. 18. ISBN 0-471-14613-7.
4. *Reflex: responsive and flexible career development framework for researchers*. SAIA: Bratislava, 2016. [accessed.: 2017. 1. 18.]. Available online <https://euraxess-reflex.saia.sk/>
5. MIZELL, H. 2010. *Why professional development matters*. p. 5-8. Oxford, USA: Learning Forward. ISBN 978-0-9800393-9-9.

¹³ ELLIS, J. DEHN, S. (2005): Career Development Framework.

¹⁴ VITAE. (2009): The Vitae Researcher Development Framework.

¹⁵ EUROPEAN COMMISSION. (2011): Towards a European Framework For Research Careers.

6. *Career skill measurement for researchers*. Eurodoc: Brussels, 2011. [Accessed 2017. 2. 4.] Available online: http://eurodoc.net/wp-content/uploads/2012/10/Eurodoc-paper_Career-Skills_Career-Development-WG_Final.pdf
7. ELLIS, J. DEHN, S. *Career Development Framework*. US 10/632,684. United States, 3. 2. 2005. Available online: <https://www.google.com/patents/US20050026119>
8. *The Vitae Researcher Development Framework*. Vitae: UK, 2009. [Accessed 2017. 2. 4.] Available online: <https://www.vitae.ac.uk/researchers-professional-development/about-the-vitae-researcher-development-framework>
9. *Towards a European Framework For Research Careers*. European Commission: Brussels, 2011. [Accessed 2017. 2. 4] Available online: https://cdn5.euraxess.org/sites/default/files/policy_library/towards_a_european_framework_for_research_careers_final.pdf

Contact:

Mgr. Andrea Jaseňová

Fakulta managementu

Univerzita Komenského v Bratislave

Odbojárov 10

831 03 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: andrea.jasenova@gmail.com

KRITICKÝ POHĽAD NA EFEKTÍVNOSŤ NÓRSKÝCH GRANTOV PRI PRECHODE NA ZELENÉ HOSPODÁRSTVO SLOVENSKEJ REPUBLIKY

PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA: PROJEKT BIOMASOVÉ LOGISTICKE CENTRUM FIRMY BIOPEL

Klaudia Karelová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, e-mail: klaudiakarelova@gmail.com

Predmetom nášho hodnotenia je projekt výstavby Biomasového logistického centra firmy Biopel, ktorý bol financovaný v rámci programu Grantov Nórska. Projekt sme hodnotili podľa 22 vybraných ukazovateľov. Zistili sme, že účel centra bol podľa podmienok Grantov Nórska naplnený a projekt vykazuje vysokú mieru efektívnosti. Napriek tomu analýza potvrdila, že Biopel doposiaľ nevybudoval dostatočný počet zelených pracovných miest, neimplementoval plánovaný počet nových technológií do produkcie biomasy a potrebuje doplniť ešte jednu malú kotolňu na dodávky tepla. Medzi podstatné limity projektu patrí slabá propagácia programu Zelené inovácie v priemysle na Slovensku a krátka plánovaná doba trvania projektu.

Kľúčové slová: zelené inovácie, ZIP program, Granty Nórska, projekt BLC

In this paper, we analyze Biomass Logistics Centre created by the company Biopel, which was funded under the programme of Norwegian Grants. We used 22 selected indicators. The analysis has confirmed that the purpose of the biomass center was fulfilled according to the conditions of Norwegian Grants and the project has reached a high level of efficiency. Nevertheless, we found out that Biopel has not yet built up enough green jobs, it has not implemented enough new technologies into biomass production and the company needs one more boiler room for heat supplies. Project limitations include weak promotion of the Green Industrial Innovation programme in Slovakia and the short planned duration of the project.

Key words: Green Industrial Innovation, Norwegian Grants, project BLC

JEL: Q42, Q55, F65

Úvod

Nórski obyvatelia už dvakrát prevažnou väčšinou vyjadrili „nie“ v referende o vstupe krajiny do Európskej únie. Dôvod je prostý, nechcú sa vzdať svojej suverenity v prospech európskeho spoločenstva, ktoré by obmedzilo ich kompetencie v oblasti rybárstva a poľnohospodárstva. Nóri sa obávajú, že by začlenenie do EÚ výrazne znížilo bohatstvo národa a životnú úroveň. Napriek tomu Nórsko značne spolupracuje s Európskou úniou, a to najmä v rámci Dohody o Európskom hospodárskom priestore (EHP), ktorá bola založená medzi krajinami EÚ a tromi krajinami Európskeho združenia voľného obchodu (EZVO¹) v roku 1992. Zahraničná politika Nórskeho kráľovstva je jasne nastavená na poskytovanie pomoci krajinám v rôznych oblastiach, predovšetkým však ide o podporu zeleného hospodárstva.

V širokej verejnosti sa často vedie polemika ohľadom dôvodov tohto bohatého národa, ktorý dobrovoľne rozdeľuje podstatnú časť svojho rozpočtu medzi iné krajiny. Keďže tieto dôvody sú v prípade Nórska pomerne nejasné, zvolili sme vylučovaciu metódu. V našich úvahách určite vylučujeme politiku rozpínavosti Nórska a ambíciu vládnuť Európe. Tak isto vylučujeme vôľu Nórska ovplyvňovať politické dianie v partnerských krajinách. Krajina nám

¹ Medzi členské krajiny EZVO patrí Nórske kráľovstvo, Island, Lichtenštajsko a Švajčiarsko. Švajčiarsko však nepatrí do Európskeho hospodárskeho priestoru.

neposkytuje materiálnu pomoc na báze výmenného obchodu „niečo za niečo“ v podobe zakladania strategických aliancií. Nežiadajú prijímateľské krajiny o monopolný dovoz produktov a služieb z Nórska (najmä ryby a ropu²). Nevyžadujú ani našu podporu návrhov Nórskeho kráľovstva v medzinárodných organizáciách. Nórske kráľovstvo sa prostredníctvom rozvojovej pomoci nesnaží ani ovplyvniť národné politiky a stratégie krajín vo svoj prospech. Naopak, Nórsko poskytuje krajinám peňažné prostriedky s cieľom zachovania zelenej planéty a udržania technického napredovania, ktoré je šetrné k životnému prostrediu. Financuje národné projekty členských krajín EÚ zamerané na energetickú šetrnosť a šetrenie prírodných zdrojov. Navyše zotavuje národy po prírodných katastrofách a podporuje zachovanie prírodného a kultúrneho dedičstva v zozname UNESCO. Nórsko každoročne podporuje odstránenie sociálnych rozdielov v menej vyspelých krajinách EÚ. Ďalej sa snaží eliminovať bezpečnostné riziká a násilie na európskom kontinente. Nórsko sa navyše snaží o dosiahnutie vzájomného a overiteľného odzbrojenia.

Nórske kráľovstvo spolupracuje s EÚ aj na základe Schengenskej dohody a viacerých bilaterálnych programov a projektov s európskymi orgánmi (napr. Európskou službou pre vonkajšiu činnosť ESVC). Z dôvodu rozsiahlej bilaterálnej spolupráce budeme v tomto príspevku venovať pozornosť výlučne finančnej spolupráce Nórskeho kráľovstva a Slovenskej republiky, a to v rámci poskytovania Nórskeho fondov v oblasti zeleného hospodárstva, resp. ekologického priemyslu. Pre tento dôvod budeme posudzovať program Grantov Nórska s názvom Zelené inovácie v priemysle (ZIP), konkrétne projekt vytvorenia biomasového logistického centra (BLC) firmy Biopel. V rámci nášho hodnotenia analyzujeme efektívnosť projektu, splnenie cieľu BLC a jeho pozíciu v národnej stratégii Slovenska. Hodnotenie projektu je v súlade s princípom neutrality, nezávislosti a nadväzuje na doteraz uskutočnené hodnotenia od OECD, Nórskeho fondov a Úradu vlády SR. Projekt firmy Biopel získal grant v programovom období 2009 – 2014, a jeho implementácia bola dokončená v apríli 2017. Nakoľko je biomasa pomerne novou technológiou v slovenských pomeroch, v závere práce uvádzame limity projektu a nášho hodnotenia, ako aj odporúčania pre dosiahnutie priaznivejších výsledkov programu ZIP v ďalších programových obdobiach. Tento výskum možno zaradiť medzi mimoriadne aktuálne témy medzinárodnej finančnej spolupráce, nakoľko bolo BLC dokončené v apríli 2017.

1. Nórske granty

V rámci svojej zahraničnej politiky Nórske kráľovstvo alokovalo v roku 2016 finančné prostriedky v sume 3,85 mld. EUR v 107 krajinách.³ Najväčšia časť smerovala do oblasti migračnej politiky v Nórsku. V danom roku bolo prioritnou sférou podpory vzdelávanie, objem prostriedkov do oblasti energetiky a ochrany životného prostredia medziročne klesol. Minulý rok tvorila rozvojová pomoc Nórska 1,11 % hrubého národného dôchodku, čo je rekordné číslo v dejinách Nórska.⁴ Do Európy (mimo Európskej únie) smerovalo 48,83 mil. EUR, do Európskej únie 179,1 mil. EUR v rámci Nórskeho fondov a 221,2 mil. EUR z EHP fondov.⁵ Finančný grant pre Slovenskú republiku na obdobie rokov 2009 – 2014 predstavoval 38,4 mil. EUR (3,87 % celkových Nórskeho fondov) a 42,4 mil. EUR (4,27 % z celkových fondov EHP). Najvyšší príspevok dostalo v danom období Poľsko, a to 311,2 mil. EUR od Nórov, resp. 266,9

² EÚ je najväčším exportným trhom Nórska. Na jednej strane pravdou zostáva, že popri novej Dohode o Grantoch Nórska a EHP na obdobie rokov 2014-2021 boli paralelne dohodnuté aj nové vyššie a bezcolné kvóty na dovoz nórskeho rýb a morských plodov do členských krajín EÚ. Na druhej strane treba zdôrazniť, že touto dohodou si EÚ zabezpečí pravidelné dodávky rýb na svoj trh aj popri súčasných sankciách Ruskej federácie. Vo všeobecnosti sa teda nedá súhlasiť s tvrdením, že by si Nórsko nárokovalo na obchodné výhody z poskytovania finančnej pomoci členským krajinám EÚ.

³ Severoamerické veliteľstvo protivzdušnej obrany, 2017.

⁴ EEA GRANTS, 2017.

⁵ Ibid.

mil. EUR z Grantov EHP. Zaujímavosťou Grantov EHP je fakt, že finančne podporujú aj Grécko, Španielsko a Portugalsko (t. j. 16 krajín), pričom Nórske granty v rokoch 2009 – 2014 podporili iba 13 členských krajín, ktoré pristúpili do EÚ od roku 2004. Spoločnou podmienkou udelenia oboch grantov je dosahovanie menšieho hrubého národného dôchodku ako je 90 % priemeru EÚ. Ďalšou zaujímavosťou je dvojitý mechanizmus finančných príspevkov Nórskeho kráľovstva, keďže financujú 100 % Grantov Nórska a 95,8 % Grantov EHP (Lichtenštajnsko a Island prispievajú iba 4,2 percentnou účasťou).⁶

Granty sú určené na zníženie sociálnych a ekonomických disparít medzi členskými krajinami EÚ. Nórsko sa navyše zaujíma o podporu globálneho rastu prostredníctvom výskumu, kvalitného vzdelania a mobility na európskom pracovnom trhu. Granty sú použité na posilnenie energetickej bezpečnosti a na boj proti klimatickým zmenám. Časť fondov Nórsko vyčleňuje na propagáciu demokracie, začlenenie rómskych obyvateľov do spoločnosti, na boj proti násiliu a zabezpečenie spravodlivosti v európskych krajinách. Podstatná časť financií smeruje do prioritnej oblasti Slovenska, t. j. do budovania nízkouhlíkovej ekonomiky. Treba zdôrazniť, že program Zelené inovácie v priemysle je výlučne financovaný Nóorskymi fondami, t. j. projekty v rámci tohto programu nie sú podporené z Grantov EHP. Z toho vyplýva i definovanie ZIP ako jednej z prioritných oblastí Nórskeho finančného mechanizmu pre obdobie rokov 2009 – 2014. Základným účelom programu ZIP je zvýšiť súťaživosť zelených podnikov, zelených inovácií a zeleného podnikania. ZIP patrí medzi komplementárne programy k iniciatívam EÚ, ako napríklad Rámcový program pre konkurencieschopnosť a inovácie (CIP), Program pre podnikanie a inovácie (EIP), Európsky program – Inteligentná energia Európa (IEE), Európa 2020 alebo Akčný plán v oblasti ekologických inovácií (ETAP).

V podmienkach Slovenskej republiky sú granty na ZIP venované podpore produkcie biomasy, jej distribúcií a premene na energiu, nakoľko naša krajina disponuje vysokým potenciálom v tejto oblasti. Spoločným úmyslom partnerstva je využiť organický odpad z poľnohospodárskej produkcie a poľnohospodársky nevyužiteľ plochy na výrobu energie s cieľom diverzifikácie zdrojov energie a zníženia skleníkových plynov na Slovensku. Správcom programu ZIP je na území Slovenska Úrad vlády SR. Nórsku stranu reprezentuje Ministerstvo zahraničných vecí, ktoré je zastúpené Úradom pre finančný mechanizmus EZVO v Bruseli. Na Slovensku sú projekty Nórskeho grantov aktívne podporené nórske veľvyslanectvom. J. E. Inga Magistad tradične otvára každý nový projekt financovaný z Nórskeho finančného mechanizmu na Slovensku.

2. Slovenská stratégia prechodu na zelené hospodárstvo

Obehové hospodárstvo má rozsiahly potenciál v oblasti zabezpečenia udržateľného rozvoja, naplnenia cieľov EÚ v rámci Agendy 2030 a súčasne potenciál pre rozvoj ekonomiky EÚ. Slovenská republika ho vníma ako predstupeň nového ekonomického modelu a nevyhnutnú podmienku fungujúceho zeleného hospodárstva. Ide o rozvoj hospodárstva a spoločnosti pri maximálne efektívnom využití prírodných zdrojov. Pri prechode na zelené hospodárstvo bude pre Slovensko výzvou prispôsobiť legislatívny a daňový systém krajiny novej situácii, zvýšiť materiálnu efektivitu malých a stredných podnikov, ako aj recykláciu odpadov v obeh.

Počas predsedníctva Slovenskej republiky v Rade EÚ (SK PRES) bola pozornosť sústredená na implementáciu Akčného plánu EÚ pre obehové hospodárstvo s názvom Kruh sa uzatvára. Jeho hlavnou úlohou je prepojiť strategické dokumenty s politikami v oblasti racionálneho využívania zdrojov vrátane vôd, odpadového hospodárstva, udržateľnej spotreby a výroby, spotrebiteľskej politiky, podpory malých a stredných podnikov, vzdelávania a zvyšovania povedomia, digitalizácie, inovácií, nových biznis modelov, ekodizajnu a

⁶ EEA Grants, 2015.

posudzovania životného cyklu výrobkov. Medzi ciele Akčného plánu patrí aj zapojenie a využívanie rôznych nástrojov (zelené verejné obstarávanie, environmentálne označovanie) v podmienkach Slovenska.

Jedným z najvýznamnejších podujatí SK PRES bola vlajková konferencia Ministerstva životného prostredia SR venovaná prechodu na zelené hospodárstvo (T2gE – Transition to Green Economy).⁷ V rámci T2gE minister László Sólymos obhájil ambíciu Slovenska stať sa lídrom v prechode na nízko-uhlíkové hospodárstvo. Podujatie bolo taktiež financované z Grantov Nórska.

Veľmi dobrým príkladom v zavádzaní zelených inovácií v podobe produkcie energie z biomasy je projekt z programu ZIP, ktorý v období 2009-2014 čerpala firma Biopel. Cieľom projektu je vybudovať biomasové logistické centrum (BLC) na skladovanie biomasy, z ktorej sa vyrába široký sortiment pevných biopalív (pelety, brikety, kusové štiepené drevo, suché drevné štiepky, a pod.). Rozpočet projektu BLC je 6 443 542 EUR, z toho 45,58 % (2 871 049 EUR) je hrađených z vlastných zdrojov spoločnosti Biopel. Grantová časť projektu (54,42 %) pozostáva z nórskeho fondu (85 %, t. j. 2 980 580 EUR) a príspevku štátneho rozpočtu SR (525 986 EUR). Realizácia projektového grantu spoločnosti Biopel sa uskutočňovala od 2. 10. 2014 do 30. 4. 2017. Partnermi projektu sú Cenzuálne spolumajiteľstvo Rajec, International Development Norway AS, Norwegian Forestry Group AS a Žilinská univerzita.

3. Analýza využitia programu Grantov Nórska s názvom „Zelené inovácie v priemysle“ v podmienkach Slovenskej republiky

Granty sú rozdelené medzi prijímateľské krajiny v 6 programoch:⁸

1. Zachytávanie a skladovanie uhlíka,
2. Zelené inovácie v priemysle,
3. Veda a štipendiá,
4. Ľudský a sociálny rozvoj,
5. Spravodlivosť a rodinné záležitosti,
6. Podpora dôstojnej práce a tripartitný dialóg.

V období rokov 2009 – 2014 granty podporili na Slovensku spolu 346 projektov. V našom výskume hodnotíme konkrétny projekt vytvorenia Biomasového logistického centra. Tento projekt bol realizovaný v rámci programu Zelené inovácie v priemysle. Na program ZIP bolo do 8 krajín EÚ⁹ celkovo vyčlenených 127,7 mil. EUR z Grantov Nórska. Do Slovenskej republiky smerovalo 42,4 mil. EUR (a ďalších 38,4 mil. EUR z Grantov EHP, teda spolu prišlo na SR až 80,8 mil. EUR). Hlavný smer finančných tokov programu bol namierený na zvýšenie využitia biomasy ako obnoviteľného zdroja energie s najväčším potenciálom na Slovensku.

Národným kontaktným bodom a tiež správcom Nórskeho fondu na Slovensku je Úrad vlády SR. Schéma 1 ponúka presný prehľad inštitúcií zapojených do Nórskeho fondu implementovaných na Slovensku v rokoch 2009 – 2014. Je však dôležité poznamenať, že v zmluvách sa uvádza, že projekty budú financované tak nóorskymi, ako aj slovenskými grantmi, no vyžadujú sa i vlastné zdroje financovania.¹⁰

Spoločnosť Biopel, ktorej projekt Biomasové logistické centrum je predmetom našej analýzy, nadviazalo spoluprácu s nórskeho štátnym podnikom Innovation Norway. Partner projektu asistuje nóorskymi spoločnosťami pri spolupráci so slovenskými firmami, ktoré sa

⁷ MŽP SR, 2016.

⁸ EEA Grants, 2010, s. 2.

⁹ Bulharsko, Estónsko, Maďarsko, Litva, Lotyšsko, Poľsko, Rumunsko a SR. Zdroj: EEA grants, 2017.

¹⁰ ÚV SR, 2013.

uchádzajú, resp. ktoré čerpajú granty. Innovation Norway je hlavným donorským partnerom programu ZIP a v niektorých prijímateľských krajinách¹¹ je dokonca správcom projektov.

Pri študovaní Programovej dohody a pravidiel Výzvy pre program ZIP sme narazili na niekoľko zaujímavostí, ktoré sú charakteristické pre zmluvy Nórska. Prvou je typická črta škandinávskych krajín – riešenie sporov výlučne priateľskou dohodou a využívanie súdov len v ojedinelých prípadoch.¹² Druhou zaujímavosťou je zriadenie „Fondu na bilaterálne vzťahy“ v rámci každého z grantových projektov. V prípade programu ZIP ide o 2 % z oprávnených výdavkov na program, ktoré sú vymedzené pre správcu projektu (Úrad vlády SR) na hľadanie nórskeho partnerov, zdieľanie poznatkov, transfer technológií, poradenstvo, študijné cesty, účasť na workshopoch a pod.¹³ Maximálna výška grantu z fondu je 5 000 EUR na žiadateľa. Zároveň platí, že Nórske veľvyslanectvo v Bratislave má právo pripomienkovať použitie tohto grantu. Ďalšou zaujímavosťou je vymedzenie podmienok oprávnenosti, pričom Nórske granty môžu čerpať iba malé a stredné podniky na území celého Slovenska s výnimkou Bratislavského kraja.¹⁴ Preferované projekty sú pre región Žiliny, Prešova, Košíc a Banskej Bystrice.¹⁵ Zaujímavým poznatkom je záložné právo Úradu vlády SR na majetok financovaný z grantu počas celej doby trvania projektovej zmluvy, ktorá býva spravidla platná 5 rokov od schválenia záverečnej správy o programe.¹⁶

Schéma 1: Prehľad slovenských a nórskeho inštitúcií zapojených do programu Grantov Nórska „Zelené inovácie v priemysle“¹⁷

1.	Úrad vlády SR
a)	Vedúci Úradu vlády SR (Igor Federič)
b)	Vedúci Národného kontaktného bodu
c)	Sekcia bilaterálnych finančných nástrojov
d)	Odbor Grantov EHP a Nórska
e)	Národný kontaktný bod
2.	Ministerstvo financií SR
a)	Minister financií
b)	Štátny tajomník I
c)	Generálny riaditeľ sekcie európskych fondov
d)	Vedúci certifikačného orgánu MF SR
e)	Sekcia európskych fondov
f)	Certifikačný orgán
g)	Orgán auditu
i.	Generálny riaditeľ sekcie auditu a kontroly
ii.	Vedúci Orgánu auditu
iii.	Sekcia auditu a kontroly
3.	Ministerstvo zahraničných vecí Nórskeho kráľovstva
a)	riaditeľ Kancelárie finančných mechanizmov Stine Andresen
b)	zastupujúci riaditeľ Kancelárie finančných mechanizmov
4.	Úrad pre finančný mechanizmus, Sekretariát EZVO, Brusel
5.	Veľvyslanectvo Nórskeho kráľovstva v Slovenskej republike
6.	Innovation Norway

Prameň: vlastné spracovanie na základe EEA Grants, 2010, s. 8. a ÚV NO, 2013.

¹¹ Rumunsko, Bulharsko a Poľsko.

¹² CRZ, 2012, s. 6.

¹³ Ibid., s. 14.

¹⁴ EEA grants, 2013, s. 4.

¹⁵ CRZ, 2012, s. 3.

¹⁶ Ibid., s. 7.

¹⁷ V iných programech Grantov Nórska vystupujú aj nasledovné inštitúcie: Nórsky barentský sekretariát, Ministerstvo obrany, Min. vodných zdrojov a energetiky, Ministerstvo zdravotníctva Nórskeho kráľovstva a Rada Európy.

4. Metodológia

V prvej časti výskumu sme sa oboznámili s fungovaním Grantov Nórska, ich projektmi v rámci programu Zelené inovácie v priemysle, zmluvnými dokumentami (Programová dohoda, Projektová zmluva, Memorandum o porozumení, a i.) a odbornými príspevkami z Úradu vlády a EEA webovej stránky. Zároveň sme preskúmali zázemie grantového projektu biomasového logistického centra financovaného v rámci spoločnosti Biopel. V druhej časti sme sa venovali zozbieraniu potrebných údajov o projekte BLC na vykonanie štúdie a zhodnotenie, či má zmysel sa danej problematike venovať. Na základe prvotných údajov sme zaujali stanovisko, vďaka ktorému sme mohli definovať kritériá pre hodnotenie projektu po ukončení jeho realizácie, teda na začiatku mája 2017. V poslednej fáze výskumu sme zisťovali výsledky práce, formulovali závery a odporúčania pre zmluvné strany projektu Biomasové logistické centrum. Štúdia nám pomohla odhadiť limity projektu, ktoré sú uvedené v poslednej časti príspevku. Treba poznamenať, že v hodnotení projektu abstrahujeme od administratívnej časti (deadliny na žiadosť, podanie žiadosti i v elektronickej podobe, počet kópii, prílohy) a tiež neposudzujeme oprávnenosť žiadateľa o grant. Proces je graficky zobrazený v Schéme 2.

Schéma 2: Metodologická schéma výskumu

1. časť – prehľad literatúry a oboznámenie sa s problematikou,
2. časť – zber analytických údajov a prvotné štúdium,
3. časť – zaujatie stanoviska a analýza údajov,
4. časť - definovanie kritérií a hodnotenie projektu BLC,
5. časť – formulovanie záverov a výsledkov práce.

Kritériá pre hodnotenie sme nastavili na základe SMART systému:

- ✓ špecifické (specific) – či bol grant použitý na svoj účel (vybudovanie BLC),
- ✓ merateľné (measurable) – výsledky hodnotenia podľa kritéria a-c a f-n,
- ✓ dosiahnuteľné (achievable) – porovnanie plánovanej a aktuálnej hodnoty v tabuľke 1,
- ✓ realistické (realistic/responsible) – hodnotenie projektu je posúdené na základe materiálov Nórskeho grantu, výročnej správy Úradu vlády SR a ročnej uzávierky Biopel,
- ✓ časovo ohraničené (time-bound) – hodnotenie je vykonané po ukončení projektu (30. 4. 2017), pričom projekt začal v roku 2014.

4.1 Kritériá hodnotenia pre projekty programu Zelené inovácie v priemysle

- a) počet novoinštalovaných zariadení na výrobu energie využívajúcich biomasu,
- b) počet zelených vytvorených pracovných miest,
- c) počet nových technológií zavedených v rámci projektu (ako výsledok transferu technológií),
- d) definovanie min. 1 a max. 3 cieľov ku každému výstupu projektu,
- e) zahrnutie všetkých troch komponentov podľa výzvy (poľnohospodárske odvetvie, logistické centrum, zariadenie na výrobu energie),
- f) peňažný limit 1 – 5 mil. EUR,
- g) limit oprávneného územia (Žilinský, Prešovský, Košický a Banskobystrický kraj) a žiadateľa (firma do 250 zamestnancov a tržby max. 50 mil. EUR),
- h) investičné náklady na vytvorené pracovné miesto (grant/počet nových miest z bodu 2),
- i) dodávka tepla z malých kotolní,
- j) počet inovácií, resp. R&D výsledkov aplikovaných do praxe,
- k) počet projektových partnerov z Nórska,
- l) počet dodávateľov biomasy pre Biopel,
- m) počet odberateľov tepla a elektriny od Biopel,
- n) umiestnenie podniku/logistického centra,
- o) existencia komplementárnych, resp. subsidiárnych grantov (štátnych, zahraničných).

4.2 Očakávané výstupy a indikátory pre výsledky programu

Popri vybraných kritériách hodnotenia sme si stanovili aj očakávané výstupy a indikátory pre zhodnotenie programu ZIP v praxi, pričom projekt BLC musí spĺňať aspoň jednu hodnotu z každého výstupu. Pri vymedzení týchto kritérií sme sa inšpirovali indikátormi z hodnotenia Úradu vlády SR a programovým rozhodnutím, ktoré je uvedené v Programovej dohode o financovaní medzi Slovenskom a Nórskom. Dané výstupy sú aplikovateľné na celý program (t. j. 6 projektov v prípade Slovenska) a porovnávajú počiatočnú hodnotu pred implementáciou projektu (rok 2009, resp. rok 2012 kedy boli navýšené dodatkom k Programovej dohode) a skutočný stav v roku 2017. Pritom platí, že východiskové hodnoty všetkých indikátorov pred rokom 2009 boli nulové. Ide o nasledovné výstupy:

- I. počet nových zariadení na výrobu energie z biomasy,
- II. počet vytvorených logistických centier,
- III. počet výrobcov biomasy na SR podporených grantmi Nórska,
- IV. počet nových technológií a inovácií ako výsledok transferu technológií z Nórska.

Na začiatku programového obdobia, resp. pred začatím implementácie projektov boli hodnoty výstupov programu ZIP nulové, t. j. v oblasti biomasy neexistoval žiadny projekt, ktorý bol podporený Nóorskymi grantmi. Treba však poznamenať, že Granty v predošlom ukončenom období 2004 – 2009 neobsahovali samostatný program Zelené inovácie v priemysle. V roku 2009 boli predstavené plánované výstupy programu, ktoré boli v roku 2012 dodatkom navýšené. Presné údaje sú uvedené vo výsledkoch práce, konkrétne v tabuľke 2 označené rímskym číslovaním. Ich splnenie v rámci projektu BLC v tabuľke znázorňujeme symbolom ✓, nesplnenie zase symbolom X. Vzhľadom na charakter nášho hodnotenia efektívnosti projektu BLC, číselné hodnoty týchto výstupov nie sú podstatné. Postačujúce je zistenie, že projekt BLC disponuje aspoň jednou hodnotou pri každom zadanom výstupe, a tým spĺňa podmienky programu.

5. Výsledky práce a hlavné zistenia

Na základe účtovnej závierky Biopelu a výročnej správy Úradu vlády SR o implementácii projektov a plnení cieľov Grantov Nórska sa v tejto kapitole snažíme kriticky

zhodnotiť efektívnosť projektu BLC, význam grantu určeného na projekt a strategický význam programu Grantov Nórska pre národnú politiku SR. Kapitola navyše obsahuje odporozované limity projektu a hodnotenia, ako aj subjektívne odporúčania pre programy financované z Grantov Nórska v budúcom období.

5.1 Hodnotenie projektu BLC spoločnosti Biopel

Program Zelené inovácie v priemysle financovaný z Grantov Nórska včasne a relevantne reaguje na aktuálnu potrebu Slovenska zavádzať kvalitné a environmentálne šetrné technológie do praxe. Nórske kráľovstvo v skutočnosti predstavuje najsilnejšiu podporu tejto oblasti v našej krajine. Granty Nórska ponúkajú výbornú príležitosť spolupráce slovenských spoločností s nóorskymi, ktoré disponujú inováciami a technológiami na najvyššej svetovej úrovni. Vo všeobecnosti súhlasíme, že program ZIP pomáha slovenskej podnikateľskej sfére (finančný grant pre firmu Biopel), ako aj širokej verejnosti v podobe zníženia skleníkových plynov, zvýšenia kvality ovzdušia a zamestnanosti na Slovensku. Program navyše umožňuje Slovenskej republike plniť medzinárodné záväzky¹⁸ vďaka vyššiemu podielu používaných obnoviteľných zdrojov energie. Analýza projektu BLC potvrdila, že Biopel má vysoký potenciál do budúcnosti v oblasti trvalo udržateľného projektu, nakoľko má firma uzavreté zmluvy s viacerými nóorskymi partnermi (dodávateľmi a odberateľmi) na viac rokov dopredu. Podľa poslednej firemnej správy plnenia cieľov projektu BLC,¹⁹ ktorá bola uskutočnená k 31. 12. 2016, môžeme zhodnotiť, že cieľ bol nadpriemerne splnený pri ukazovateli počet účastníkov absolvujúcich exkurziu do Nórska (plánovaný počet účastníkov bol 30, skutočný počet bol 120). Tento ukazovateľ sme však nezaradili medzi naše vybrané kritériá pri posudzovaní efektívnosti projektu z dôvodu nízkej relevantnosti k hodnoteniu efektívnosti projektu. Druhé nadmerné splnenie cieľa sa týka počtu článkov v médiách o BLC v množstve 28, čo je pozitívne prevýšenie plánu o 25 ks. Naopak, projekt ku koncu roku nenaplnil cieľ pri celkovej ročnej produkcii suroviny spracovanej v BLC, keďže sa skutočne vyprodukovalo 6 241 ton pri pláne 25 000 ton. Nakoľko však v roku 2016 nebol projekt ešte dokončený, predpokladáme, že od roku 2017 bude tento cieľ každoročne splnený. Ku kritériu k) dopĺňujeme, že v rámci grantového obdobia 2009 – 2014 bola vo všetkých programoch celkovo nadviazaná spolupráca s 92 nóorskymi partnermi. Pri kritériu h) je rozpätie nastavené na 100 000 až 240 000 EUR, pričom platí nepriamoúmerný vzťah, t. j. čím viac nákladov treba na novovytvorené miesto, tým menej efektívnosti projekt vykazuje. Pri kritériu n) lokalita projektu BLC v Kysuckom lieskovci spĺňa podmienku „neúrodnej a poľnohospodársky nevyužitej pôdy.“

Tab.1: Vyhodnotenie projektu BLC (podľa ukazovateľov z kapitoly 4)

Kritérium	Plánovaná hodnota	Aktuálna hodnota
a) novoinštalované zariadenia na výrobu energie využívajúce biomasu	11	11
b) nové zelené pracovné miesta	33	16,5
c) novozavedené technológie	9	6
d) 1 – 3 ciele	1	1
e) 3 komponenty	3	3
f) grant vo výške 1 – 5 mil. EUR	3 377 927	3 377 927
g) oprávnené územie a oprávnený žiadateľ	ZA/KE/BB/PO kraj max 250 zam.	• ZA kraj • 5-9 zam. • 925 254 EUR

¹⁸ V iných programech Grantov Nórska vystupujú aj nasledovné inštitúcie: Nórsky barentský sekretariát, Ministerstvo obrany, Min. vodných zdrojov a energetiky, Ministerstvo zdravotníctva Nórskeho kráľovstva a Rada Európy.

¹⁹ Biopel, 2016.

	• max. tržby 50 mil. EUR	
h) náklady na nové pracovné miesto	100 000 –240 000 EUR	204 723 EUR
i) dodávka tepla z malých kotolní	3	2
j) nové inovácie	4	3
k) projektoví partneri	4	3
l) dodávateľia	2	2
m) odberatelia	6	7
n) lokalita	Kysucký Lieskovec	Kysucký Lieskovec
o) iné granty, resp. spolufinancovanie projektu	N/A	• 50 % vlastné zdroje • 50 % grant ➤ 85% Granty Nórska ➤ 15 % štátny rozpočet SR

Výstup	Plánovaná hodnota		Aktuálna hodnota
	2009	2012	
I.	5 + 10	7 + 14	✓
II.	5	7	✓
III.	15	21	✓
IV.	5	7	✓

Pozn.: Prvotné plánované hodnoty hodnoty pre výstup I. – IV. boli stanovené v roku 2009. V roku 2012 došlo k ich navýšeniu.

Prameň: BIOPEL, 2016.

5.2 Limity výskumu a projektu BLC

Pri uskutočňovaní výskumu sme narazili na niekoľko skutočností, ktoré obmedzili našu prácu. V prvom rade ide o nedostatok informácií v existujúcich hodnoteniach Grantov Nórska na pôde Slovenskej republiky. Tieto dokumenty najčastejšie uvádzajú konkrétne príklady projektov v Českej republike, Poľsku, Rumunsku a Bulharsku. Priblíženie slovenských projektov sa však nenachádza ani v jednom hodnotení od OECD, ani Grantov Nórska. Tieto existujúce hodnotenia sú navyše príliš dlhé a obsahovo odlišné, preto je náročné a neefektívne s nimi pracovať.

Viacero nejasných podrobností projektu BLC sme spozorovali v dokumentoch Grantov Nórska, Úradu vlády SR, aj na samotnej webovej stránke Biopelu a SIEA. Nejde o nesprávne alebo chýbajúce údaje, pre širokú verejnosť je však náročné vyznať sa v nich, nakoľko použité termíny sú nepresne preložené a obsahujú kontextové medzery. Pre laického pozorovateľa je máťúce a pomerne ťažké pochopiť „grantovú mieru projektu“, nakoľko granty nemôžu presiahnuť 80 % celkových oprávnených nákladov na projekt,²⁰ podľa dodatku 7 k programovej dohode je programová grantová miera 85 %, ²¹ no v preddefinovaných projektoch je miera grantu na projekt BLC až 100 %.²² SIEA navyše definuje mieru grantovej pomoci na 50 % pre regionálnu investičnú činnosť a 80 % pre pomoc de minimis.²³

²⁰ CRZ, 2016, s. 6.

²¹ Ibid., s. 5.

²² CRZ, 2015, s. 10.

²³ SIEA, 2017.

Čo sa týka obmedzenia projektu BLC, najzásadnejší nedostatok spočíval v krátkej plánovanej dobe trvania projektu (5 rokov), ktorá bola neskôr posunutá na 7 rokov. Treba však doplniť fakt, že tento problém sa týka až dvoch tretín všetkých projektov financovaných z Grantov Nórska a EHP. Na druhej strane, predĺženie doby trvania projektu nepredstavuje zásadnú komplikáciu pre žiadny zainteresovaný subjekt v projekte BLC. Prvotný odhad ukončenia projektu bol stanovený na 30. apríla 2016.

Ako posledný nedostatok nášho výskumu uvádzame čerstvosť implementácie projektu BLC. Na jednej strane, náš výskum ponúka mimoriadne aktuálnu štúdiu o projekte z dielne medzinárodnej finančnej spolupráce. Na druhej strane, v súčasnosti ešte nemožno hodnotiť jeho efektívnosť, vplyvy na ekonomiku Slovenska, či na zelené hospodárstvo, nakoľko bol projekt BLC ukončený ešte len na konci apríla 2017. Hodnotenie týchto efektov a vplyvov by bolo v súčasnej dobe (t. j. dva mesiace po ukončení implementácie projektu) skreslené a nerelevantné. Preto odporúčame vykonať novú analýzu vplyvov projektu v blízkej budúcnosti, najskôr však po uplynutí šesť mesiacov od ukončenia projektu.²⁴

5.3 Odporúčania

Vzhľadom na náš výskum doplnený o už existujúce hodnotenia si dovoľíme navrhnúť pár odporúčaní, ktoré je potrebné zvážiť pre efektívnejšiu implementáciu grantového projektu. Po prvé by bolo vhodné, keby si Granty Nórska a EHP osvojili štandardizované pravidlá implementácie projektov, a tak by firmy mohli ušetriť čas, ktorý inak strácajú čakaním na špecifické podmienky pre svoj projekt. Druhé odporúčanie sa týka národnej propagácie programu Zelené inovácie v priemysle v podmienkach Slovenskej republiky. Slovenský štát presadzuje oblasť zeleného hospodárstva ako prioritnú stratégiu súčasnej doby, no v porovnaní so severskými a západnými krajinami stále nedosahujeme obdobné výsledky v „zelených“ kampaniach, verejných udalostiach, reklamnej a masmediálnej sfére, ani štátnej finančnej podpore. Dva hlavné rezorty, ministerstvo životného prostredia a ministerstvo hospodárstva, by mali klásť väčší dôraz na oboznámenie svojich občanov o naliehavosti a výhodách prechodu na zelené hospodárstvo, a to prostredníctvom silnejšej propagácie v rámci rezortného odboru komunikácie. S tým súvisí i potreba agresívnejšej propagácie biomasy a biopaliva, ako vysoko potenciálneho obnoviteľného zdroja energie na Slovensku. Obyvatelia ešte stále vnímajú biomasu ako vysoko nákladný, ťažko manipulovateľný a nebezpečný spôsob vykurovania, čo však neodráža skutočný stav súčasných moderných technológií. V neposlednom rade si masívnejšiu podporu na slovenskom trhu vyžaduje i program Zelené inovácie v priemysle, ktorý by bolo vhodné doplniť o výraznejšiu finančnú pomoc samotnej vlády SR v podobe komplementárnych grantov k existujúcim výzvam EÚ a Grantov Nórska. V najbližšom novom grantovom období by bolo užitočné, keby bol program ZIP zahrnutý aj do Grantov EHP, čo by zvýšilo možnosti SR pri prechode na zelené hospodárstvo. Pokiaľ sa jedná o projekt BLC, firme Biopel odporúčame naďalej vytvárať nové zelené pracovné miesta, trvalé i sezónne. Taktiež by bolo zaujímavé zapojiť firmu do iných grantových výziev a/alebo Grantov Nórska v ďalších rokoch, vďaka ktorým by sa rozšírila kapacita biomasového logistického centra o nové technológie a inovácie, resp. vybudovali nové centrá Biopel.

Záver

Projekt biomasového logistického centra slovenskej firmy Biopel, ktorý bol financovaný z Grantov Nórska v ukončenom programovom období 2009 – 2014, priniesol ľuďom zamestnanie, podniku príjmy a verejnosti vhodné ekologické palivá z domácich obnoviteľných zdrojov energie. Projekt zabezpečil výrazné zvýšenie podielu obnoviteľných

²⁴ Túto dobu navrhujeme na základe odporúčaní expertov z Grantov Nórska a EHP.

zdrojov energie na Slovensku a prispel k zníženiu škodlivých emisií v ovzduší, čím aktívne podporuje udržateľné životné prostredie.

V úvode príspevku sme uvažovali nad dôvodmi, prečo Nórske kráľovstvo dbá o celosvetové presadzovanie zeleného hospodárstva a udržateľný rozvoj. Vďaka výskumu môžeme okrem spomínaných dôvodov oficiálne potvrdiť zámer krajiny, teda snahu o zachovanie čistejšej a zdravšej planéty pre ďalšie generácie. Bezprostredne uzatvárame túto diskusiu zistením, že hlavným dôvodom poskytovania Grantov Nórska je posilnenie medzinárodnej spolupráce nórskeho štátu, zvýšenie strategického exportu krajiny a transferu technológií, inovácií a vedeckých poznatkov, čím si krajina zabezpečuje potrebnú mieru modernizácie a technického napredovania. Pravdou zostáva, že nadviazanie spolupráce s nórskou firmou nie je podmienkou grantu, no je veľkou výhodou pre spoločnosť pri posudzovaní jej žiadosti o grant.

Na základe uskutočneného výskumu prijímame záver, že program Zelené inovácie v priemysle je na Slovensku všeobecne považovaný za strategický v oblasti prechodu na zelenú ekonomiku a trvalo udržateľného pokroku. ZIP bol navrhnutý na základe potrieb a priorít krajiny a národnej politiky Slovenskej republiky. Projekt BLC v skutočnosti spĺňa tieto predpoklady, a preto ho považujeme za efektívny prínos hospodárstvu.

Na druhej strane, projekt ešte disponuje nedostatkami, v práci nazývanými limity, ktoré naznačujú potrebu opakovaného výskumu po dosiahnutí stabilnej situácie po ukončení projektu. Medzi limity projektu BLC zaraďujeme najmä nejasnú úlohu komisie a činnosť kontaktného bodu (Úradu vlády SR). Zmluvy síce uvádzajú ich plánové činnosti, no nepodarilo sa nám dopátrať k údajom o skutočne vykonaných aktivitách komisie a kontaktného bodu. Doposiaľ sa nám nepodarilo nájsť ani údaje o výberovom procese projektov v rámci programu ZIP. Nedozvedeli sme sa, či bol Biopel výhernou firmou vďaka kvalitnej a prepracovanej žiadosti, alebo sa uchádzal o grant ako jediná slovenská firma pôsobiaca v oblasti biomasy. Toto obmedzenie našej práce nám naznačuje dôvod a nutnosť ďalšieho výskumu.

Firme Biopel odporúčame naďalej sa zaujímať o možnosti grantovej spolupráce pre rozšírenie prevádzok a výstavby nových logistických centier. Nakoľko je biopalivo vysoko potenciálnym zdrojom energie pre slovenské hospodárstvo, veríme, že v blízkej budúcnosti budú podporené i ďalšie projekty v programe ZIP. Využitie biomasy prináša krajine a občanom ekonomické výhody v podobe nižšej závislosti na dovoze energie a regionálne nelimitovaných zdrojov na Slovensku. Nemožno však zabudnúť na negatívne dopady využitia biomasy, ako napríklad vyššia cena paliva, relatívne nižšia spoľahlivosť dodávok energie, tiež nižší výkon zariadení, ale aj riziko úniku nebezpečných látok. Veríme však, že technické a technologické napredovanie, ktoré je koniec-koncov cieľom Grantov Nórska, vyrieši tieto negatíva a bionasa sa stane „bežnejším a častejším“ energetickým zdrojom v hospodárstve SR.

Použitá literatúra:

1. ALLEN, D. H. 1991. *Economic Evaluation of Projects: A Guide*. Warwickshire, Institution of Chemical Engineers, 1991. 3. vydanie. ISBN: 0-85295-266-X. 193 s.
2. BIOPEL. 2016. *Biomassové logistické centrum – aktivity a výsledky*. [citované 23. 4. 2017]. Dostupné na: <www.biopel.sk/sk/biomassove-logisticke-centrum/aktivity-a-vysledky>.
3. CENTRE FOR STRATEGY & EVALUATION SERVICES. 2016. *Mid-Term Review of the EEA and Norway Grants 2009-2014*. [citované 23. 5. 2017]. Dostupné: <<http://eeagrants.org/Results-data/Documents/Evaluations-and-reviews/EEA-Mid-Term-Review-final-report>>.
4. CENTRÁLNY REGISTER ZMLÚV. 2012. *Programová dohoda medzi MZV NK a ÚV SR o financovaní programu Zelené inovácie v priemysle*. Číslo zmluvy 1965/2012. [citované 13. 5. 2017]. Dostupné online na: <<http://www.crz.gov.sk/index.php?ID=700057&l=sk>>.

5. CENTRÁLNY REGISTER ZMLÚV. 2014. *Projektová zmluva na realizáciu projektu v rámci programu Zelené inovácie v priemysle spolufinancovaného z Nórskeho finančného mechanizmu a štátneho rozpočtu Slovenskej republiky*. Číslo zmluvy 1019/2014. [20. 5. 2017]. Dostupné online: <[www.crz.gov.sk/index.php?ID= 1545904&l=sk](http://www.crz.gov.sk/index.php?ID=1545904&l=sk)>.
6. CENTRÁLNY REGISTER ZMLÚV. 2015. *Dodatok č. SK07-Norwegian FM – ADD2. Programová dohoda medzi MZV NK a ÚV SR o financovaní programu Zelené inovácie v priemysle*. Číslo zmluvy 1965/2012. [citované 21. 5. 2017]. Dostupné online: <<http://www.crz.gov.sk/index.php?ID=700057&l=sk>>.
7. CENTRÁLNY REGISTER ZMLÚV. 2016. *Dodatok č. 1/2016 k Projektovej zmluve č. 1019/2014*. [citované 20. 5. 2017]. Dostupné online: <www.crz.gov.sk/index.php?ID=2360229&l=sk>.
8. CENTRÁLNY REGISTER ZMLÚV. 2016. *Dodatok č. SK07-Norwegian FM – ADD5. Programová dohoda medzi MZV NK a ÚV SR o financovaní programu Zelené inovácie v priemysle*. Číslo zmluvy 1965/2012. [citované 21. 5. 2017]. Dostupné online: <<http://www.crz.gov.sk/index.php?ID=700057&l=sk>>.
9. CRUNDWELL, F.K. 2008. *Finance for Engineers. Evaluation and Funding of Capital Projects*. London: Springer-Verland London Limited, 2008. ISBN: 978-1-84800-032-2. 607 s.
10. EEA GRANTS. 2010. *Memorandum of Understanding on the Implementation of the Norwegian Financial Mechanism*. [citované 13. 5. 2017]. Dostupné online: <eeagrants.org/.../SK+MoU+Norway+as+amended+on+31+10>.
11. EEA GRANTS. 2013. *Výzva na predkladanie žiadostí o projekt. Program: „Zelené inovácie v priemysle“* [citované 13. 05. 2017]. Dostupné online na: <www.eeagrants.sk/data/att/723.pdf>.
12. EEA GRANTS. 2015. *Green Industry Innovation*. [cit. 10. 05. 2017]. Dostupné online na: <<http://eeagrants.org/What-we-do/Programme-areas/Green-Industry-Innovation/Green-Industry-Innovation>>.
13. EEA GRANTS. 2016. *Mid-term review of the EEA and Norway Grants*. [cit. 10. 05. 2017]. Dostupné online na: <<http://eeagrants.org/News/2017/Mid-term-review-of-the-EEA-and-Norway-Grants>>.
14. EEA GRANTS. 2017. *Slovakia*. [citované 10. 05. 2017]. Dostupné online na: <<http://eeagrants.org/Where-we-work/Slovakia>>.
15. FERGUSON, J. 1999. *Grantseeker's Guide to Project Evaluation 2e*. Maryland: Aspen Publishers, 1999. ISBN: 978-0-83421-760-7 2. vydanie. 354 s.
16. GLOBAL ENVIRONMENT FACILITY. 2001. *Medium-Sized Projects Evaluation*. Final Report. [citované 11. 04. 2017]. Dostupné online na: <<https://books.google.sk/books?id=AIKiWg0OEaMC&pg=PA54&dq=evaluation+of+grant+projects&hl=sk&sa=X&ved=0ahUKEwjv8DSsovUAhXGPhQKHUUQDQUQ6AEIUdAF#v=onepage&q=evaluation%20of%20grant%20projects&f=false>>.
17. MŽP SR. 2016. *Slovensko chce byť v strednej Európe lídrom v prechode na zelené hospodárstvo*. Tlačová správa. [citované 13. 5. 2017]. Dostupné online na: <www.minzp.sk/tlacovy-servis/tlacove-spravy/tlacove-spravy-2016/tlacove-spravy-september-2016/slovensko-chce-byt-strednej-europe-lidrom-prechode-zelene-hospodarstvo.html>.
18. SEVEROAMERICKÉ VELITEĽSTVO PROTIVZDUŠNEJ OBRANY. 2017. *Norwegian Aid Statistics*. databáza. [citované 25. 5. 2017]. Dostupné online na: <www.norad.no/en/front/toolspublications/norwegian-aid-statistics>.
19. SIEA. 2017. *Zelená inováciám v priemysle*. [citované 18. 5. 2017]. Dostupné: <<https://www.siea.sk/uvod-aktuality/c-4496/zelena-inovaciam-v-priemysle/>>.

20. SLOVENSKÁ INOVAČNÁ A ENERGETICKÁ AGENTÚRA. 2017. *Zelená inováciám v priemysle*. [cit. 23. 5. 2017]. Dostupné: <www.siea.sk/uvod-aktuality/c-4496/zelena-inovaciám-v-priemysle/>.
21. ÚRAD VLÁDY NÓRSKEHO KRÁĽOVSTVA. 2013. *Which countries benefit? EEA and Norway Grants*. Článok. [citované 13. 5. 2017]. Dostupné online na: <<https://www.regjeringen.no/en/topics/european-policy/norwaygrants/which-countries-benefit/id685572/>>.
22. ÚRAD VLÁDY NÓRSKEHO KRÁĽOVSTVA. 2014. *Norway in Europe. The Norwegian Government's Strategy for Cooperation with the EU 2014-2017*. Stratégia. [cit. 11. 5. 2017]. Dostupné online na: <www.regjeringen.no/en/dokumenter/norway_in_europe/id762511/>.
23. ÚRAD VLÁDY NÓRSKEHO KRÁĽOVSTVA. 2015. *Agreement between Norway and EU on EEA and Norway Grants and tariff-free quotas for fish*. Tlačová správa. [citované 20. 5. 2017]. Dostupné online na: <www.regjeringen.no/en/aktuelt/agreement-norway-eu-grants/id2427805/>.
24. ÚRAD VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 2013. *Schéma štátnej pomoci pre zelené inovácie v priemysle (regionálna investičná pomoc)*. Príloha č. 2 k Výzve GII01. [citované 13. 5. 2017]. Dostupné online na: <<http://www.eeagrants.sk/data/att/713.pdf>>.

Kontakt:

Ing Klaudia Karelová

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: klaudiakarelova@gmail.com

SYNERGETIC CONCEPT IN THE MANAGEMENT OF ENTERPRISE INVESTMENT FLOWS: MODELS OF FUNCTIONING

Lidiia Nikolaevna Karpenko

Odessa National Polytechnic University
Institute of Business, Economy and Information Technologies,
1, Shevchenko Avenue, Odessa, 65044, Ukraine, e-mail: Lidako@List.ru

The article presents organizational and methodical aspects for making synergetic concept in the management of enterprise investment flows. In the scientific work author perfects synergetic institutional paradigm of investment flows control and consideration of synergetic models of acceptance of investment decisions at the enterprises of production sphere acts. Development of synergetic conception in justified control of investment flows forms the paradigm of development of innovative-investment enterprise strategy, and simulation of functioning of developed strategy is reduced to optimisation of methods and the models of money flows control.

Key words: investments, investment decisions, synergetic concept, Investment potential, capital investments, capital investment indices, models of investment. Multi-Index Models, Averaged Mode, covariance, Money Market Securities, Fundamental Models.

JEL: D92

Problem setting

Economic development of enterprises depends on a size and efficiency of the use of investment potential. The development of the market environment, dynamic and turbulent nature of its operation require fundamental changes of the organizational forms of social economy and changes in management analysis of innovation and investment activity of domestic enterprises. High level economic development, according to experience of industrially developed countries, is ensured by the number of conditions. Principal conditions of economic development are accumulated research and technology, industrial, investment potential, institutional impact on technological progress and state support of innovative transformations. Economic deformations prove expediency for activating and increasing of innovation investment processes efficiency in the industry and minimization of impact of factors slowing them down.¹ Considerable impact on innovation investment activity, market dominance, competitiveness in the industry has capacity of innovation potential. Under these conditions, the study of theoretical principles and practical measures concerning the development of domestic production by means of implementation of its innovative potential assumes significance.²

Strategic analysis and choice is the phase of the strategic management process when business managers examine and choose a business strategy that allows their business to maintain or create a sustainable competitive advantage. Their starting point is to evaluate and determine which value chain activities provide the basis for distinguishing the firm in the customer's mind from other reasonable alternatives. Businesses with a dominant product or service line must also choose among alternate grand strategies to guide the firm's activities, particularly when they are trying to decide about broadening the scope of the firm's activities beyond its core business.

¹ Investments/ Practical Training and Experience// Academic & Research Journal no.19, October 2013.

² Investments/ Practical Training and Experience// Academic & Research Journal no.19, October 2013.

Recent publications analysis

Research of Investment potential production, its structure and methods for evaluation, innovation investment into enterprises development was conducted in the studies by foreign and domestic scientists: I.Blank [2006], M.Bondar [2008], I.Boyarko [2001], E.Elton [2007], L.Hrytsenko [2001], V.Grinoва [2002], E.Dobrovolsky [2011], N.Ilysheva [2014], S.Krylov [2014], V.Koyuda [2002], D.Pierce [2003], V.Prihodko [2013], O.Suharev [2011], F.Fabozzy [1998], S.Filyppova [2012], N.Hrusch [2004, 2012], A.Yakovlyev [2007], O.Yastremskaya [2012] and others.

Authors unanimously state that innovations integration stimulates qualitative reformations in the manufacturing that in turn represent stimulus for further changes in attainment of excellence. Analysis of the recent scientific materials indicates the results of comprehensive research on the development and implementation of the elements of innovation and investment mechanism, improvement of the investment climate, some economic and statistic calculations.

Thus, strategic planning, investment development management, elaboration of economic and financial mechanisms are examined in details. It should be noted that much attention is paid to problems of innovation investment management processes on the level of country economics and particular industries. However, some problems remain non-resolved, ill founded. Study of these problems has to be expanded and improved. International practices accumulated great deal of methods and techniques for innovation investment analysis, but their employment under domestic conditions is problematic taking into consideration that they should further improved. In opinion of the author, it should be paid more attention to study dedicated to investment activity development tendencies and formation of management mechanisms on the level of specific enterprises considering peculiarities of elaboration of system of analytic indicators for integrated management analysis of enterprises innovation investment activity. Enterprises innovation investment activity is to be conducive to formation of evaluation of industry potential development in Odessa region as a whole. Synergetic conception in justified control of investment flows forms the paradigm of development of innovative-investment enterprise strategy, and simulation of functioning of developed strategy is reduced to optimisation of methods and the models of control of money flows.

The goal of this work

The aim of the work consist of perfecting of synergetic institutional paradigm of investment flows control and consideration of Synergetic models of acceptance of investment decisions at the enterprises of production sphere acts. Development of synergetic conception in justified control of investment flows forms the paradigm of development of innovative-investment enterprise strategy, and simulation of functioning of developed strategy is reduced to optimisation of methods and the models of control of money flows.

Key research findings

Instability of environment against a background of globalization of the economy and the society computerisation considerably changed the conditions of investment activities for domestic enterprises of production sphere. Modern innovative development of enterprises of production sphere depends on a human mental potential and investment resources. Today life cycle of investment project changed from traditionally linear to scenario variation. The questions of activation of innovative-investment enterprises activity are urgent for domestic economy. Successful integration of Ukraine to the world economical space will allow gradually carrying out transition to the factories of high technology production.³

³ Investments/ practical training and experience// Academic & Research Journal no.16, September 2013.

Modern State of economy development and dynamics of investment processes in the country requires from industrial enterprises acceptance of effective investment decisions, indeed exactly from expediency and quality of decision productivity and efficiency of process of tracking of investment projects depends. At stage implementation of investment projects the enterprise needs analytical supplying on planning of investment project, and at stage tracking – on analysis of efficiency of investment project.⁴

Analysis of economic-statistical interpretation of received results of investment projects efficiency at justified use of economic and mathematical models dictates necessity of the account of synergetic mechanism which is due to very frequent macro-economic changes in domestic economy – influence of inflation, discounting, competitive risk. Such factors of influence, as rate of inflation, factor of discounting and currency oscillations are subject by stochastic fluctuations (changes). Necessity of additional studying of influence of inflation and commercial risks (percent) arises. Synergetic-institutional control paradigm advanced by sights of different scientific-economists by the investments is based on system conceptions of complexity and constant development.

Use of ratings of efficiency of investment projects allows leading an adequate analysis of variable data in view of their stochastic nature and fluctuations. Analysis of efficiency of investment resources is implemented by the way of calculation of the group of ratings which are random variables, in communication, with what logical use is represented during analysis of their probability specifications. Cost of investment project (PV) is base for calculation of other ratings and is identified as current cost of money flow during economical life of the project (1):

$$PV = \sum_{t=1}^n \frac{P_t}{(1+r)^t} \prod_{t=1}^n (1+\beta_t)^{-1} \quad (1)$$

Where:

β - a random change of factor of inflation;

r – discounting rate;

P_t - cost of the project in t-period [2, c.134].

Interest of scientific work is in research of efficiency of investment projects to production sphere. Direct investments to production require a detailed studying of the Program of investments and production. We systematize the main questions provided by specified Program: the kind of investments, necessary volume of investments, own financial resource, capacity, volume of innovative product, common economical project productivity.

The models of simultaneous investment and industrial planning based on assumptions, more close to reality are considered in scientific works of Sukharev A.S.⁵ The author notes that such extended and simultaneously more difficult models have necessarily more difficult criterion functions (with additional replaceable decisions). It is necessary to take into account that for construction of the models simultaneously of investment and industrial planning big volume of the information is necessary.

⁴ Lerner, J. (1995). Venture Capitalists and the Oversight of Private Firms. Journal of Finance, 50, 310-318 [in English]. [Electronic resource]. Access: http://quebeccityconference.com/en/documents/2012/ppf/papers/17-Lerner_Venture_Capitalists_and_the_Oversight_of_Private_Firms.pdf⁵ O.Sukharev. Synergetics of Investments: Study Guide / O.Sukharev, S.Shmaniov, A.Kuryanov; under the editorship of O.Sukharev, professor. Moscow: Finances & Statistics, INFRA Moscow, 2011. 368 pages.

⁵ O.Sukharev. Synergetics of Investments: Study Guide / O.Sukharev, S.Shmaniov, A.Kuryanov; under the editorship of O.Sukharev, professor. Moscow: Finances & Statistics, INFRA Moscow, 2011. 368 pages.

Enter of Ukraine in EU is a long process which requires mobilisation of efforts on the level of separate enterprises, the branches of economy and states directed to prompt update of economy of Ukraine for increase of her competitiveness. It is represented expedient to consider two models: *Multi-Index Models and Averaged Model*. Some of the models, are considered and are discussed by the scientists in financial literature, empirical proofs of their relative advantage exist. Process of monitoring of enterprise of innovative-investment activity includes the main functions of control: planning, organisation, motivation, control. However, the main process of monitoring consists in the organisation of innovative-investment activity over a distance and in time, requires formation of effective organisation mechanism, and is defined by interrelation of the ways and means for managerial personnel of the enterprise during control of innovations.⁶

So that to emphasise problems relevance, program and methodological questions of complex analysis should be considered in such sequence: identification of definition of the object and subject → purposes and analysis principles → ratings system engineering → the sources of the information → choice of methods of analysis → definition of the ways of results use. Opportunities for effective control and controls depend on how the controlled device presents object in details. Degree of detailing is defined of capacity of present initial information and specification of developed methods of her analysis.

Multi-Index Models are used for definition of the directions of optimisation of financial flows in the conditions of various scenario of strategic development system forming enterprises, practice of application on the securities market is known huge, which accumulates money flows of joint-stock enterprises. Simulation allows to seize some of nonmarket actions simultaneously (factors of influence to result), inducing securities to move together. Searches of nonmarket actions are search of the set of economic forces or structural groups (branches), to which impact of common movement of prices on share, influence of the market index is necessary. Though it is easy to find the set of indexes which is connected with influence of nonmarket factors during any period of the time, as we see, it entirely different matter, that to find the set of ratings which successfully predicts covariance, as market.⁷

Covariance is in the probability theory and mathematical statistics, numerical specification of dependence of random variables. Substance covariance is that she arises owing to ambiguity of result of multiplication of two sets of the numbers.

Mathematically covariance represents the measure of linear dependence of two random variables. In portfolio theory this rating is used for definition of dependence between the profitability of determined security and the profitability of the portfolio of securities. To calculate covariance the profitability should be taken advantage of following formula (2):

$$Cov(k_i, k_p) = \frac{\sum_{i=1}^n (k_i - \hat{k}) \cdot (p_i - \hat{p})}{n - 1} \quad (2)$$

where:

k_i – the profitability of security in i period;

$\hat{k}$ – expected (average) profitability of security;

p_i – expected (average) portfolio profitability;

⁶ Fabozzi, F.J. (1999). CFA. Investment management. 2nd ed. USA, New Jersey 07458, 837 pages. ISBN 0-13-021226-1.

⁷ Karpenko L.N. Multi-index models and methodological base for innovative and investment analysis of enterprises / L.N.Karpenko // Institutional framework for the functioning of the economy in the context of transformation: Collection of scientific articles. Montreal, Canada, 2015. P. 287-292. ISBN 978-1-926711-20-8.

n – the amount of supervision.

We are going to count factors covariance by the example of two Odessa enterprises. In Table 1 dynamics of the enterprise shares profitability of Open (Type) Joint Stock Company “Odessa factory of engineering equipment” and Open (Type) Joint Stock Company “Ajsblik”, as well as dynamics of the profitability of the portfolio of securities is presented.

Table 1. Dynamics of the profitability of shares and the profit abilities of the portfolio of Odessa enterprises securities

(source: information enterprise resources)

The name of the rating	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Shares profitability of OJSC “Odessa factory of engineering equipment”	5,90	5,88	5,04	5,54	4,80	5,06	4,60	4,85	4,51	3,68
Shares profitability of OJSC “Ajsblik”	4,30	4,42	4,52	4,87	4,60	5,42	5,40	5,38	5,70	5,70
Portfolio profitability, %	2,30	2,42	3,40	3,28	2,95	2,97	3,35	3,62	3,90	3,74

To take advantage of above-stated formula for calculation covariance the profitability of each of the shares with portfolio should be calculated an average profitability which will account for:

- for the enterprise shares of OJSC “Odessa factory of engineering equipment” 4,986%;
- for the enterprise shares of OJSC “Ajsblik” 5,031%;
- for the portfolio of 3,193%.

$$\hat{k}_{enterprise\_1} = \frac{5,90 + 5,88 + 5,04 + 5,54 + 4,80 + 5,06 + 4,60 + 4,85 + 4,51 + 3,68}{10} =$$

$$= 4,986\%$$

$$\hat{k}_{enterprise\_2} = \frac{4,30 + 4,42 + 4,52 + 4,87 + 4,60 + 5,42 + 5,40 + 5,38 + 5,70 + 5,70}{10} =$$

$$= 5,031\%$$

$$\hat{p}_{portfolio} = \frac{2,30 + 2,42 + 3,40 + 3,28 + 2,95 + 2,97 + 3,35 + 3,62 + 3,90 + 3,74}{10} =$$

$$= 3,193\%$$

$$\begin{aligned} Cov_{-}(k_{enterprise\_1}, K_p) = & ((5,90 - 4,986)(2,30 - 3,193) + (5,88 - 4,986)(2,42 - 3,193) + \\ & + (5,04 - 4,986)(3,40 - 3,193) + (5,54 - 4,986)(3,28 - 3,193) + \\ & + (4,80 - 4,986)(2,95 - 3,193) + (5,06 - 4,986)(2,97 - 3,193) + \\ & + (4,60 - 4,986)(3,35 - 3,193) + (4,85 - 4,986)(3,62 - 3,193) + \\ & + (4,51 - 4,986)(3,90 - 3,193) + (3,68 - 4,986)(3,74 - 3,193)) / (10 - 1) = -0,259 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} Cov_{-}(k_{enterprise\_2}, K_p) = & ((4,30 - 5,031)(2,30 - 3,193) + (4,42 - 5,031)(2,42 - 3,193) + \\ & + (4,52 - 5,031)(3,40 - 3,193) + (4,87 - 5,031)(3,28 - 3,193) + \\ & + (4,60 - 5,031)(2,92 - 3,193) + (5,42 - 5,031)(2,97 - 3,193) + \\ & + (5,40 - 5,031)(3,35 - 3,193) + (5,38 - 5,031)(3,62 - 3,193) + \\ & + (5,70 - 5,031)(3,90 - 3,193) + (5,70 - 5,031)(3,74 - 3,193)) / (10 - 1) = 0,207 \end{aligned}$$

In such a manner, covariance the enterprise shares of OJSC “Odessa factory of engineering equipment” with portfolio makes - 0,259, and the enterprise shares of OJSC “Ajsblik” 0,207.

The same calculations can be made in Microsoft Excel with the aid of function “COVARIANCE.B” for sample from general set or function “COVARIANCE.G” for all general set.

Economic-statistical interpretation covariance. The value of factor covariance can be both negative, and positive. His negative value indicates that the profitability of securities and the portfolio profitability demonstrate different movement. In other words, if the profitability of security grow, then the portfolio profitability will drop, and vice versa. Positive value testifies that the profitability of securities and portfolio they change in one direction. Low value (close is to 0) of factor covariance is observed in that case, when oscillations of the profitability of security and portfolio profitability have random character.

Averaged models are on opposite end of the spectrum from models of many indexes. *Multi-Index Models* enter additional indexes in hope to seize additional information. Cost of introduction of additional indexes probability of the fact that they select insignificant oscillations (noise), not real impacts. Averaged models of smoothing in historical correlation matrix are capable “to damp” random noise and they so do the best forecasts. Potential deficiency of averaged models is that real information can be lost during averaging.

At present, it is to be noted that as well other variants of use of the models of factors of correlation multi-index besides forecasting exist. *Multi-Index Models* can be used for formation of expectations on profitability and studying of influence of events, as method for formation of returning of distribute portfolio to the investor's particular needs, and as method to attribute the reason of good or bad output of the portfolio.⁸

So, we are viewing *Multi-Index Models* in this article. The assumption underlying the single-index model is that stock prices move together only because of common movement with the market. Many researchers have found that there are influences beyond the market that cause stocks to move together. Two different types of schemes have been put forth for handling additional influences. We have called them the general multi-index model and the industry index model.

There are some words about *General Multi-Index Models*. Any additional sources of covariance among securities can be introduced into the equations for risk and return simply by adding these additional influences to the general return equation. Let us hypothesize that the return on any stock is a function of the return on the market, changes in the level of interest rates, and a set of industry indexes. If R_i is the return on stock i , then the return on stock i can be related to the influences that affect its return in the following way:

$$R_i = a_i^* + b_{i1}^* I_1^* + b_{i2}^* I_2^* + \dots + b_{iL}^* I_L^* + c_i \quad (3)$$

⁸ Karpenko L.N. Strategic competitive analysis of innovative enterprises development: predictive validity / L.N. Karpenko, S.V. Filippova // Actual problems of economy. Kyiv 2016. № 6 (180). P.392-404. ISSN 1993-6788. SciVerse Scopus

In this equation I_j^* is the actual level of index j , and b_{ij}^* is a measure of the responsiveness of the return on stock i to changes in the index j . Thus, has the same meaning as in the case of the single-index model. A b_{ij}^* of 2 would mean that if the index increased (decreased) by 1%, the stock's return is expected to increase (decrease) by 2%. As in the case of the single-index model, the return of the security not related to indexes is split into two parts; a_i^* , C_i is the expected value of the unique return. This is the same meaning it had in the single-index model. C_i is the random component of the unique return. It has a mean of zero and a variance we will designate as σ_{ci}^2 .

While a multi-index model of this type can be employed directly, the model would have some very convenient mathematical properties if the indexes were uncorrelated (orthogonal). This would allow us to simplify both the computation of risk and the selection of optimal portfolios. Fortunately, this presents no theoretical problems because it is always possible to take any set of correlated indexes and convert them into a set of uncorrelated indexes. The method for doing so is outlined in Appendix A. Using this methodology, the equation can be rewritten as:

$$R_i = a_i + b_{i1} I_1 + b_{i2} I_2 + \dots + b_{iL} I_L + C_i \quad (4)$$

where all I_j are uncorrelated with each other. The new indexes still have an economic interpretation. Assume I_j^* was a stock market index and I_2^* an index of interest rates. I_2 is now an index of the difference between actual interest rates and the level of interest rates that would be expected given the rate of return on the stock market (I_1). Similarly, b_{i2} becomes a measure of the sensitivity of the return on stock i to this difference. We can think of b_{i2} the sensitivity of stock i return to a change in interest rates when the rate of return on the market is fixed.

Not only is it convenient to make the indexes uncorrected, but it is also convenient to have the residual uncorrected with each index. Formally, this implies that $E[C_i(I_j - \bar{I}_j)] = 0$ for all j . The implication of this construction is that the ability of Equation (3) to describe the return on any security is independent of the value any index happens to assume. When the parameters of this model are estimated via regression analysis, as is usually done, this will hold over the period of time to which the model is fitted.

The standard form of the multi-index model can be written as follows (basic equation for all stocks $i = 1, \dots, N$):

$$R_i = a_i + b_{i1} I_1 + b_{i2} I_2 + b_{i3} I_3 \dots + b_{iL} I_L + C_i \quad (5)$$

We are viewing *Industry Index Models* now. Several authors have dealt with multi-index models that start with the basic single-index model and add indexes to capture industry effects. The early precedent for this work can be found in King (1966), who measured effects of common movement between securities beyond market effects and found this extra market covariance was associated with industries. For example, two steel stocks had positive correlation between their returns, even after the effects of the market had been removed.

If we hypothesize that the correlation between securities is caused by a market effect and industry effects, our general multi-index model could be written as:

$$R_i = a_i + b_{im} I_m + b_{i1} I_1 + b_{i2} I_2 \dots + b_{iL} I_L + C_i \quad (6)$$

where: I_m - is the market index;

I_j - are industry indexes that are constrained to be uncorrected with the market and uncorrected with each other.

The next we will consider *Fundamental Multi-Index Models*. Two types of fundamental multi-index models have received a great deal of attention in the academic and practitioner literature. One set of models stem from the work of Fama and French (1993). The other stems from the work of Chen, Roll, and Ross (1986).⁹

Fama-French Models. Fama and French laid the basis for a multi-index model based on firm characteristics in a series of articles published in the early 90s. They found that both size (market capitalization) and the ratio of book value of equity to the market value of equity have a strong role in determining the cross section of average return on common stocks. Reasoning that both are proxies for risk, they found (in multivariate tests) that a cross section of average returns is negatively related to size and positively related to book to market ratios. In simple terms, small firms and firms with low book to market are riskier than other firms.

How then do they incorporate these variables into a multi-index time series model of returns? Components of the series, such as the book value of equity, are reported at most four times a year. For time series tests, we need at least monthly observations. Fama and French formulated three indexes to explain the difference between the return on any stock and the riskless rate of interest (30-day Treasury bill rate).

The concept behind the size and book to market indexes is to form portfolios that will have returns that mimic the impact of the variables. By forming portfolios that have observable monthly returns, Fama and French convert a set of variables that cannot be observed at frequent intervals into a set of traded assets that have prices and returns that can be observed at any moment of time and over any interval.

Constructing each of these variables is a two-step process.

Step 1: Size for any firm is defined once a year as the total market value of equity (price times number of shares) as of June. Two groups are defined: one contains all stocks on the NYSE, AMEX, and NASDAQ that have a size larger than the median size of a stock on the NYSE and a second containing all smaller stocks. The cutoff is chosen from the NYSE rather than from all exchanges in order to have a reasonable total market capitalization in the smaller half. For example, the lower half of the size category only separated 8% of the market value of all stocks contained in both groups. Unlike the two groups for size, firms were broken into three groups on the basis of the book value of equity to the market value of equity (BE/ME). The break points are defined by the break points of the lowest 30% (S), middle 40% (M), and highest 30% (H) of stocks in the NYSE.

This two-way classification is then used to form five marketable portfolios each year, with the first containing all stocks that fall in the small size low book to market category and the fifth containing the biggest market value and high book to market categories. Returns for the market-weighted portfolios in each of these five categories are estimated.

Step 2: Define the actual indexes used to explain return. The size variable is formulated as small minus big (SMB) and is defined as the difference between two portfolios. The first is the simple average of the returns on the three small portfolios (for the three groups of BE/ME) and the second is the return on the three large portfolios.

⁹ Edwin J. Elton, Martin J. Gruber, Stephen J. Brown, William N. Goetzmann. *Modern Portfolio Theory and Investment Analysis*. 7th Edition. USA: New York University, 2007. 728 p.

The second variable is defined as high minus low (HML) and, using a procedure analogous to that above, represents a series of monthly returns as the high BE/ME portfolio minus the low BE/ME portfolio.

By breaking the portfolios into five groups and then forming two portfolios, the attempt was made to have the size variable free of both the book to market effects and the book to market variable free of size effects. The fact that these variables in fact do so can be taken by the fact that the correlation between the size and book to market variables was only -0.08 .

Finally, the third variable used is simply the return on the market minus the Treasury bill rate. Fama and French show that adding the size and book to equity indexes to the excess return on the market increases the explanatory power of the model. For example, for a portfolio of large size, high BE/ME stocks, the R^2 goes from .69 with just the market as the explanatory variable to .83 when all three variables are included. Chen, Karceski, and Lakonishok (1999) test the ability of the Fama-French model to produce future correlations against the model that assumes all correlations are the same, the market model, a four-factor extension of the Fama-French model, and index models of larger dimensionality. They find that the constant correlation model produces the lowest forecast error of all the models. They point out that the advantage of the Fama-French model is that it allows the user to explicitly see the effect of the size and Book Equity/Market Equity (BE/ME) on correlations.

Chen, Roll, and Ross Model. The second group of fundamental multi-index models of stock returns was published by Chen, Roll, and Ross (1986). Although the purpose of their article was to explain equilibrium returns (a subject we will discuss at great length in Chapter 16), their analysis laid the groundwork for many of the models that were to follow. Chen, Roll, and Ross hypothesized a broad set of influences that could affect security returns. Their work is based on two concepts. The first is that the value of a share of stock is equal to the present value of future cash flows to the equity holder. Thus an influence that affects either the size of future cash flows or the function (discount rates) used to value cash flows impacts price. Once a set of variables that affects prices is identified, their second concept comes into play. They argue that because current beliefs about these variables are incorporated in price, it is only innovations or unexpected changes in these variables that can affect return.

In a series of articles, Burmeister, McElroy, and others (1986, 1987, 1988) have continued the development of a multi-index model building on the work of Chen, Roll, and Ross. They find that five variables are sufficient to describe security returns. They employ two variables that are related to the discount rate used to find the present value of cash flows, «sue related to both the size of the cash flows and discount rates, one related only to cash Tows, and a remaining variable that captures the impact of the market not incorporated in the first four variables. Let's briefly discuss each of the variables.

Prices are affected by the rate at which future cash flows are discounted by an investor. They argue that the average rate used depends on two influences. The first depends on how much more an investor requires buying a more risky instrument rather than a safe one. The second is the shape of the discount function (the rate at which the investor discounts cash flows far in the future versus the rate used to discount near cash flows). Remember, it is unexpected changes or innovations in these variables rather than their level that affect returns.

The first variable employed by Burmeister et al. is the unexpected difference in return between 20-year government bonds and 20-year corporate bonds. The interest payments on government bonds are considered to be riskless, whereas corporations may default on their payments. Thus return differences in these series measure default risk. They argue that differences in this series from its average value are unexpected. Because the average monthly difference between corporate bonds and government bonds over a long time period is one-half of 1 percent per month, their first variable is:

I_1 = one-half of 1 percent plus the return on long-term government bonds minus the return on long-term corporate bonds.

The second variable measures the shape of the interest rate relationship with maturity. Called *term structure*, it is measured as:

I_2 = return on long-term government bonds minus return on the one-month Treasury bill one month in the future.

The authors find that this variable has a zero mean and zero autocorrelation and thus argue any nonzero value is unexpected.

The third variable is a measure of unexpected deflation. To the extent that investors are concerned with real cash flows (cash flows after adjusting for inflation) or adjust discount rates to real values, the rate of deflation should affect stock prices. Thus unexpected changes in deflation should affect returns:

I_3 = rate of inflation expected at the beginning of month minus the actual rate of inflation realized at the end of the month.

The fourth variable uses the unexpected change in the growth rate in real final sales as a proxy for the unexpected changes in long-run profits for the economy:

I_4 = expected long-run growth rate in real final sales expected at the beginning of the month minus the expected long-run growth rate in real final rates expected at the end of the month.

To the extent that these four influences do not capture all of the macroeconomic (and psychological) factors affecting stock returns, there may be an impact of the market itself. More specifically, Burmeister et al. wish to examine the impact of the market on stock returns after the influence of their first four variables is removed. To do this, they form a fifth variable. As a proxy for the market they use the return on the S&P index. The fifth variable is the return on the S&P 500 index, which is uncorrelated with any of the four indexes already discussed. To obtain this variable, they first run a time series regression of the S&P index on the four variables discussed previously and obtain the following results:

$$R_M - R_F = 0.0022 - 1.33I_1 + 0.56I_2 + 2.29I_3 - 0.93I_4 \quad (7)$$

$$R_2 = 0.24$$

The author's last variable I_5 is simply the differences between the excess return on the market for any month and the excess return predicted from the estimated equation or the time series of:

$$I_5 = (R_M - R_F) - (0.0022 - 1.33I_1 + 0.56I_2 + 2.29I_3 - 0.93I_4) \quad (8)$$

The next we will consider *the types of marketable financial securities*. There are many ways to categorize financial securities. An investor can choose to purchase directly any one of a number of different securities, of which represent a different type of claim on a private or government entity. Alternatively, an investor can invest in an intermediary (mutual fund),

which bundles a set of direct investments and then sells shares in the portfolio of financial instruments it holds. Because indirect investing involves purchasing shares of bundled direct investments, we will discuss indirect investing at the end of this section. Direct investment can be divided by the time horizon of the investment. Investments in debt that have a life of less than one year are usually called *money market instruments*. These can be further divided according to whether the money market instrument is issued by a government entity or a private entity. Investments with maturities of more than one year are generally called *capital market instruments*. The latter can be divided according to whether they are debt or equity instruments, and debt instruments can be further divided according to whether they are issued by a government entity or a private entity. The final category of financial assets we discuss is derivative instruments. They are called *derivative instruments* because their payoff depends on (is derived from) the price of one of the primary assets already discussed. We will now discuss each of these categories of financial assets in turn.¹⁰

Some words about *Money Market Securities*. Money market securities are short-term debt instruments sold by governments, financial institutions, and corporations. The important characteristic of these securities is that they have maturities when issued of one year or less. In addition, some market securities that we will describe are not actively traded on exchanges. Given the minimum transaction size and the inactive trading of some securities, many individuals who wish to own these instruments will do so by holding a mutual fund (money market fund). These funds are discussed later in this chapter. The major money market instruments are listed in Table 2.¹¹

Table 2. Money Market Instruments

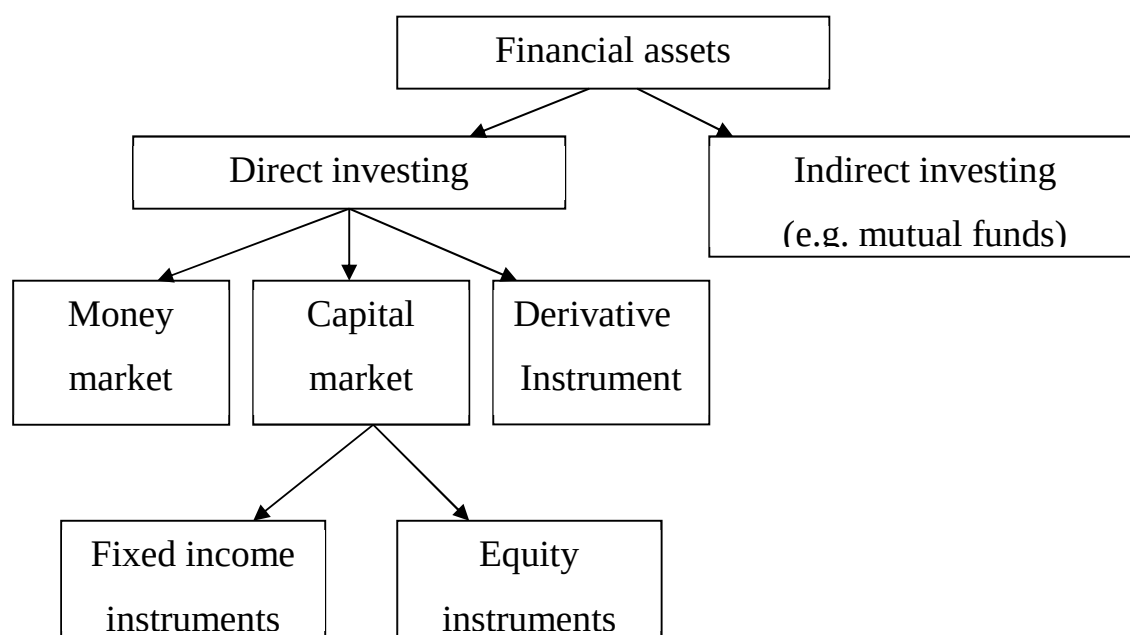
Money Market Instruments
Treasury Bills
Repurchase Agreement (Repos or RPs)
LIBOR
Negotiable Certificate of Deposit (CDs)
Bankers Acceptances
Commercial Paper
Eurodollars

¹⁰ N.Ilysheva, S.Krylova Accounting, Analysis and Strategic Management of Innovation Activity. Moscow: Finances & Statistics, 2014. 216 pages.

¹¹ Pearce, J.A Robinson R.B. (2003). Strategic Management: formulation, implementation and control. 8-th ed. McGraw-Hill / Irwin, New York. 1087 pages.

In Figure 1 we would like to give to your attention the scheme of distribution of financial assets.

Figure 1. The scheme of distribution of financial assets

Conclusion

Major principle of synergetic control is a combination of system approach and methods of non-linear dynamics. Control system of investments is a unity of the subject and the controlled device which is reached as a result not only of self-control in economical systems, but also purposeful impact of the controlled device on the subject. Quality of impact depends on a managerial and organisational activity, in which they are realised; from expediency of actions of control subject who carries out a managerial and organisational work, accepts managerial decisions and seeks a managerial result.

As a result, we will summarize – how *Well Do Multi-Index Models Work*. At this point it is worth examining how well these multi-index models have performed when the parameters are estimated from historical data. Remember, multi-index models lie in an intermediate position between the full historical correlation matrix itself and the single-index model in ability to reproduce the historical correlation matrix. The more indexes added, the more complex things become and the more accurately the historical correlation matrix is reproduced. However, this does not imply that future correlation matrices will be forecast more accurately. Since there are an infinite number of multi-index models that can be tried, one cannot unequivocally say that multi-index models are better or worse than single-index models.

Increase of investment attractiveness of domestic enterprises is one of the most important priorities of investment politics that in turn has impact on the level of investment market development as a whole and some economic sectors, in particular. Thus, conducted research provides with opportunity of making integrated managerial analysis of innovation-investment activity, determination of innovation and investment potential of domestic industrial enterprises.

In the conditions of transformational changes in the state economy for the formation and growth of the economic potential of the region, investment plays the leading role in encouraging its development by creating additional financial sources that can provide positive economic change at the regional and national levels that will provide synergetic dynamics of the economy in general.

Thus, an increase of the investment attractiveness of Odessa region, identifying key trends and prospects in the region, accumulation and activation of investment resources investment market is a priority ways of sustainable regional development.

As a whole, held analysis on chosen research problems supplies implementation of integrated managerial analysis of development by analytical base of domestic enterprises of industry in competitive area, allows to evaluate innovative potential of enterprises of industry at the expense of use of synergetic conception which is offered by the author for the investment flows management.

References:

1. Investments/ Practical Training and Experience// Academic & Research Journal no.19, October 2013
2. Investments/ practical training and experience// Academic & Research Journal no.16, August 2013
3. Investments/ practical training and experience// Academic & Research Journal no.16, September 2013
4. Lerner, J. (1995). Venture Capitalists and the Oversight of Private Firms. Journal of Finance, 50, 310-318 [in English]. [Electronic resource]. Access: http://quebeccityconference.com/en/documents/2012/ppf/papers/17Lerner_VentureCapitalists_and_the_Oversight_of_Private_Firms.pdf
5. O.Sukharev. Synergetics of Investments: Study Guide / O.Sukharev, S.Shmaniov, A.Kuryanov; under the editorship of O.Sukharev, professor. Moscow: Finances & Statistics, INFRA – Moscow, 2011. 368 pages.
6. Fabozzi, F.J. (1999). CFA. Investment management. 2nd ed. USA, New Jersey 07458. 837 pages. ISBN 0-13-021226-1
7. Karpenko L.N. Multi-index models and methodological base for innovative and investment analysis of enterprises / L.N.Karpenko // Institutional framework for the functioning of the economy in the context of transformation: Collection of scientific articles. Montreal, Canada, 2015. P. 287-292. ISBN 978-1-926711-20-8
8. Karpenko L.N. Strategic competitive analysis of innovative enterprises development: predictive validity / L.N. Karpenko, S.V. Filippova // Actual problems of economy. Kyiv 2016. № 6 (180). P.392-404. ISSN 1993-6788. SciVerse Scopus
9. Edwin J.Elton, Martin J.Gruber, Stephen J.Brown, William N.Goetzmann. Modern Portfolio Theory and Investment Analysis. 7th Edition. USA: New York University, 2007. 728 p.
10. N.Ilysheva, S.Krylova Accounting, Analysis and Strategic Management of Innovation Activity. Moscow: Finances & Statistics, 2014. 216 pages.
11. Pearce, J.A Robinson R.B. (2003). Strategic Management: formulation, implementation and control. 8-th ed. McGraw-Hill / Irwin, New York. 1087 pages.

Contact:

Doc. Lidiia Nikolaevna Karpenko, PhD

Associate Professor of Business Economics,

Member of Editorial Board of the Scientific Journal «Economics and Finance» (Ukraine)

Certificated Active Business-Coach

Odessa National Polytechnic University

Institute of Business, Economy and Information Technologies,

Department of Management of Foreign Economic and Innovative Activity

1, Shevchenko Avenue, Odessa, 65044, Ukraine

e-mail: Lidako@list.ru

UNRESOLVED ISSUES OF THE DEFINITION AND DELIMITATION OF AIRSPACE AND OUTER SPACE

Michal Klenka

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b,
52 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: michal.klenka@euba.sk

The aim of this paper is to pinpoint the unresolved issues of the definition and delimitation of airspace and outer space, which are the agenda items of the Legal Subcommittee of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. The boundary problem involves several pertinent and distinct issues. This article is giving an overview about the key issues in this matter: the definition and delimitation of the airspace and outer space (spatialist and functionalist approach), the geostationary orbit, suborbital flight, space traffic management and space debris.

Key words: definition and delimitation of the outer space, geostationary orbit, suborbital flight

JEL: K23, K33

Introduction

The matter of the delimitation has been discussed since the beginning of space flight in 1957 and some even say discussion on it existed before then. The question of the definition and delimitation of outer space was included on the agenda of the Legal Subcommittee of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space (hereafter the *Legal Subcommittee*) following a proposal made by France to the General Assembly in 1966.¹ States possess exclusive jurisdiction and in the latter, there can be no exercise of sovereignty and territorial jurisdiction. The legal distinction between the airspace and outer space and the two bodies of law governing them is not only factual, but ultimately very necessary. The concept of sovereignty it would appear has not risen above the bounds of the earth's airspace. Indeed, it makes no sense in conventional terms to speak of sovereignty in outer space. This is because *ab initio* international legislation developed to govern outer space has been unequivocal on the prohibition of the application of state sovereignty in outer space. The concept of jurisdiction (*ratione instrumenti* and *ratione personae*) on the other hand, applies to outer space and is recognised in the entire legal framework for regulation of man's activity wherever it occurs in the entire universe. Most significantly the concepts of 'province of mankind' and 'Common heritage of Mankind' have been developed in space law to govern outer space, thereby establishing outer space as an international public utility. What remains to be achieved by international lawyers is to determine where exclusive sovereignty ends and where the province of all mankind begins. The demarcation point arguably must exist somewhere in between the airspace, atmosphere and outer space. The determination of a demarcation line is primarily of legal significance. Scientific considerations are merely necessary to arrive at a suitable legal demarcation which would have a concrete and sensible basis, and around which the consensus of states can be built.²

Several authors have taken the position that the answer to the demarcation problem is primarily a political issue and that probably the answer lies in the political field with the law only rendering the possibility of assisting in the formulation of a solution. Political resolution

¹ Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. *Historical summary on the consideration of the question on the definition and delimitation of outer space. Report of the Secretariat.* A/AC.105/769. 18 January 2002. p. 2.

² ODUNTAN, G. *The Never-Ending Dispute: Legal Theories on the Spatial Demarcation Boundary Plane between Airspace and Outer Space.* Hertfordshire Law Journal, 1(2). p. 64-66.

normally would have to take place before or at least contemporaneously with legal codification. Without things going in that order it is quite difficult to see how legal rules will be drawn up in the first place. As a fledging discipline and an increasingly important area of international law it is crucial that space law must develop in a manner as to put its subject matter in an appropriately delimited context. It indeed may be better not to grant sovereignty over the airspace at all than to grant it without specifying precisely where it ends. For as we know there can be no limit to which such latitude can be exploited by humans. The exact vertical and horizontal airspace appertaining to each state must always be known. The fact that demarcation has been done without thus far without any serious consequence is no reason why that position of things must continue. As Lord Denning once had occasion to say, ‘if you do not do a thing because it has not been done before then the world will stand still, Law should develop’.³

Delimitation and definition of outer space

The international legal framework is as follows: The Article 1 of the Convention on International Civil Aviation (hereafter the *Chicago Convention*) recognize that ‘every State has complete and exclusive sovereignty over the air-space above its territory’, Article 2 further states that ‘the territory of a State shall be deemed to be the land areas and territorial waters adjacent thereto under the sovereignty, suzerainty, protection or mandate of such State.’ According to the Article 3 no State aircraft may ‘fly over the territory of another State’ without its permission and as Article 12 mentions ‘Over the high seas, the rules in force shall be those established’ by International Civil Aviation Organisation (hereafter the *ICAO*).

On the other hand, the Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies (hereafter the *Outer Space Treaty*) establishes that ‘outer space is not subject to national appropriation by claim of sovereignty or by any other means.’⁴ Leaving only jurisdiction and ownership rights to a state launched and registered space objects and personnel thereof.⁵ As we can see neither ‘air space’ nor ‘outer space’ are defined in the relevant treaties.

There are two possible approaches to addressing the problem of the definition, namely, a direct approach (*spatial*) in which an attempt would be made to distinguish between two natural environments and an indirect approach (*functional*) in which outer space would be defined in terms of the devices employed or the activities carried out.

Spatial delimitation

The spatialist theory proposes the establishment of an arbitrary delimitation between airspace and outer space, not solely on the basis of scientific findings, as even they are not explicit with regards to delimitation. For that purpose, many altitudes have been proposed, the main being 100 km above the surface of the Earth (the location of the theoretical von Kármán line). At that altitude, the atmosphere is so thin that aircraft wings cannot generate sufficient lift for flight (*aerodynamic lift*), while a spacecraft cannot orbit because the atmospheric drag is excessive.⁶ Spatialism is an extension of the predominant form of the territorial of application of laws: that the location of an action or an object determines which law applies to it. As such, the criterion by which to distinguish between airspace and outer space takes the form of a line at a predetermined altitude above the surface of the earth, and can be likened to a frontier on Earth. The predominance of this conception of the confrontation between terrestrial and air law

³ ODUNTAN, G. *The Never-Ending Dispute: Legal Theories on the Spatial Demarcation Boundary Plane between Airspace and Outer Space*. Hertfordshire Law Journal, 1(2). p. 67-69.

⁴ *Outer Space Treaty*, Article II.

⁵ Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space (*Convention on Registration*). Article II (2).

⁶ International Association for the Advancement of Space Safety. *Replies received from permanent observers of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space*. A/AC.105/1039/Add.7. 19 December 2016. p. 6-7.

and space law is the reason why the problem at hand has become known as that of the air-space boundary, and of delimitation and demarcation between airspace and outer space. Moreover, in practice, the choice of the altitude at which one places the boundary has myriad consequences: choosing a low boundary enhances the freedom of carrying out activities in outer space but poses a larger threat to subjacent states from overflying spy satellites; setting the boundary very high enhances security for subjacent states but may severely limit the space aspirations of (especially) landlocked states.⁷ Some States favoured the ‘spatial’ approach because it was necessary to delimit clearly the areas in which air law and space law would be applicable, to define the upper limit of state sovereignty, to safeguard the security of national airspace and to prevent disputes arising between States.⁸

Functional delimitation

The functionalist approach takes as a reference point the functions of the vehicles. Space activities are thus considered to be distinct from terrestrial or air activities by nature, because they are aimed at exploring or using outer space, and to fall under the scope of space law as from their inception until their cessation. Although this theory is to be commended for its conceptual clarity and the unitary application of a single legal regime to a single activity, in turn it raises a number of practical issues that preclude its straightforward implementation. First, the criterion of being ‘aimed at using or exploring outer space’ is rather vague and lends itself to overly broad interpretation. In this sense, even constructing satellites, or transporting them to the launch site, could be considered space activities and therefore subject to international space law. Second, even apart from overly broad interpretations, a functional criterion lends itself to overlap of applicable legal rules and interference between activities, although different in nature. For instance, space activities can and do cause consequences in airspace. Therefore, one could make the point that they should as such not be exempt from international air law, or that mechanisms for coordination should be developed. Conversely, although somewhat more contrived as a hypothesis, activities not aimed at using or exploring outer space may very well interfere with activities that themselves do meet this criterion, and therefore fall under the scope of space law.⁹ One of the arguments in support of the functionalist approach is said to be demonstrated in the definition of aircraft in the Annex 1 to the Chicago Convention which provides ‘any machine that can derive support in the atmosphere from the reactions of the air other than the reactions of the air against the earth’s surface’.¹⁰ All other vehicles passing through and beyond the atmosphere should, therefore, be classified as ‘spacecraft’.¹¹

Geostationary orbit – The Bogotá Declaration

In the Bogotá Declaration of 1976, eight equatorial states; Brazil, Columbia, Congo, Ecuador, Indonesia, Kenya, Uganda and Zaire claimed sovereignty up to the geostationary orbit (hereafter the GSO) above their territories, which is around 36 000 km away from earth. In the GSO, the orbit of a satellite around the earth is synchronized with the rotation of the earth on its axis. An object in that orbit over the equator travels at the same speed as the earth so that it appears to be stationary. The orbit is particularly essential for satellite telecommunications

⁷ HANSEN, R. *An Inductive Approach to the Air-Space Boundary Question*. Working Paper No. 148 – February 2015. p. 6.

⁸ Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. *Historical summary on the consideration of the question on the definition and delimitation of outer space. Report of the Secretariat*. A/AC.105/769. 18 January 2002. p. 4.

⁹ HANSEN, R. *An Inductive Approach to the Air-Space Boundary Question*. Working Paper No. 148 – February 2015. p. 8-9.

¹⁰ International Civil Aviation Organization. *Annex 1 to the Convention on International Civil Aviation. Personnel Licensing*. Tenth Edition. July 2006. p. 1.

¹¹ ODUNTAN, G. *The Never-Ending Dispute: Legal Theories on the Spatial Demarcation Boundary Plane between Airspace and Outer Space*. Hertfordshire Law Journal, 1(2). p. 70.

among other things. With only three satellites placed in the geostationary orbit any state or operator can have satisfactory worldwide commercial coverage. However, the Bogotá Declaration in Article 2 (d) stipulates that ‘devices to be placed permanently on the segment of a geostationary orbit of an equatorial state shall require previous and expressed authorization on the part of the concerned state, and the operation of the device should conform with the national law of that territorial country over which it is placed.’ In other words, these states claim that segments of orbit of geostationary satellites are not in outer space, but are an integral part of the territory below, which means that for them the outer space over which the space treaties pronounce as the province of mankind begins after the geostationary orbit. Indeed, it may well be argued that when an object hangs permanently over a state it has a special relationship to it, which cannot easily be overlooked. As would be expected the claim by the Bogotá Declaration has run into the most formidable brick wall of technically constructive and legally framed refutations by the industrial powers including the communist states. The Bogotá Declaration also raises certain questions about the *consentment tacite* (tacit consent), which many writers have presumed about the practice of space flight over state territory, particularly the flight or placement of satellites through national airspace. It may well be argued that the Bogotá Declaration represents a veritable tool in the armoury of any state which in the future may seek to argue that the flight of satellites over its territory violates its airspace. The statement that only if a state has objected from the outset to an international custom in the process of formation, may it contract out of that custom is not as damaging to the arguments of the Bogotá declarants as it may at first appear. To begin with there is no agreement in international law as to how many years is sufficient for the formation of an international custom. Nor is there any prescribed time limit within which states must declare their objections to a legal or factual practice.¹²

Suborbital flights

With the launch of commercial human spaceflight, the notion of ‘suborbital flights’ has emerged as referring to a peculiar category of craft that entails functional characteristics of both air and space vehicles. Commercial suborbital spaceflights are conducted using vehicles that reach an altitude of slightly more than 100 km, which is the theoretical line proposed by von Kármán to separate the fields of aeronautics and astronautics. Such flights then re-enter the Earth’s atmosphere before achieving orbit around the Earth. That property of suborbital vehicles, coupled with the lack of explicit delimitation between national airspace and outer space, creates a number of questions that pertain to the legal nature of such vehicles and the respective application of their legal regimes. The main question that remains is whether such a winged vehicle can be categorized as aircraft or spacecraft, or whether it would require the establishment of a new category of ‘aerospace vehicle’ with the respective application of legal regimes that govern both aviation and space activities.¹³

From a legal perspective both the existing regimes of air law and of space law were developed at a time when the technology for Surface-to-Surface aerospace movements did not yet exist, but we do not exclude that it will not change in the near future. Thus, there is not yet a unified or integrated regime of aerospace law, and there appears to be much overlap and inconsistency between the regimes of air law and space law. At the outset, one must determine which regime applies (air law, space law, or in some instances, both) and then identify the governing rules. The international legal regime governing air transport on issues such as liability, security, navigation and air traffic management are well developed, and set forth in various conventions, treaties and various ‘soft law’ standards. Five multilateral space law

¹² ODUNTAN, G. *The Never-Ending Dispute: Legal Theories on the Spatial Demarcation Boundary Plane between Airspace and Outer Space*. Hertfordshire Law Journal, 1(2). p. 75-77.

¹³ International Association for the Advancement of Space Safety. *Replies received from permanent observers of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space*. A/AC.105/1039/Add.7. 19 December 2016. p. 3-4.

instruments also define legal rights and duties of space objects and launching States. Moreover, it is unclear where the legal limits of air space expire, and the regime of outer space begins, and vice versa. Functional descriptions of the operations of such vehicles have instead been used to address the definition issue. Such a functional description is based on the incapacity of suborbital flights to achieve orbit due to their limited speed, since the maximum speed that they can reach is below orbital velocity. Any explanation of the lack of definition, therefore, should include two factors: the unresolved status of such vehicles (air or space vehicles) and the lack of demarcation and delimitation of outer space. The uncertain delimitation between airspace and outer space has many implications on the applicable laws that govern suborbital vehicles. The legal regimes that govern airspace and outer space are distinct, entailing a key difference: while airspace is an area to which sovereignty can be attributed, outer space falls outside the scope of any such claims. According to the spatialist theory, everything that operates below the hypothetical delimitation between airspace and outer space would qualify as aircraft whereas anything that operates above would qualify as spacecraft. Functionalists believe that a suborbital vehicle should be classified as an aircraft when its inherent purpose pertains to aviation activities; respectively, it is a spacecraft when it serves space-related purposes. In other words, this approach does not consider the location of the vehicle as critical, but rather focuses on the purpose that it serves. Although activities, such as suborbital space tourism, would easily be classified under the category of space activities, the distinction is not that clear with all other types of suborbital flights, such as stratospheric balloon flights. The last aspect of the functionalist theory shares common ground with the spatialist approach: it considers the criterion of whether collision risks are higher among aircraft or space craft according to the location within which the vehicle operates.¹⁴

Space Traffic Management (STM)

In contrast to airspace and the regulation of air traffic, the movement of traffic through outer space is unregulated. The current regime governing outer space has remained the same since its original inception almost 50 years ago, it is necessary that states and private actors know what rules apply to these activities and, especially, where these rules apply.

STM refers to measures taken to minimize or mitigate the negative impacts of the increasing physical congestion in space. As the number of active satellites and amount of space debris in space increases, particularly in highly used orbits and altitudes, physical congestion has become a growing problem. To date, there have been several confirmed, unintentional collisions between a functional satellite and another space object that have either damaged the satellite or completely destroyed both objects and created thousands of new pieces of space debris. The goal of STM is to try to eliminate future collisions and other incidents in space that could create additional debris or other safety risks for space activities, and to increase the safety and efficiency of space activities. There is ongoing debate over whether an international STM regime should begin with national practice or with an international treaty. Some have also made comparisons between STM and air traffic management, and called for a new treaty to establish an international body that would set standards for STM and be similar to the function of the ICAO for air traffic management. However, ICAO was created to resolve differences between previously existing national airspace regulations. Furthermore, the air traffic standards that are set by ICAO require implementation by national regulative and administrative bodies, which many countries currently lack for space activities. As a result, others are pushing for major

¹⁴ International Association for the Advancement of Space Safety. *Replies received from permanent observers of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space*. A/AC.105/1039/Add.7. 19 December 2016. p. 4-8.

spacefaring states to establish national STM regimes that may evolve into an international regime in the future.¹⁵

Space Debris

After more than 60 years of space activities, humanity has created a significant amount of space debris, which is generally defined as the non-operational satellites, spent rocket stages, and other bits and pieces created during the launch and operation of satellites. Research done by scientists from various space agencies estimates there are 500 000 pieces of space debris between 1 and 10 centimetres in size that are largely untracked, each of which could severely damage an active satellite in a collision. This debris is concentrated in the most heavily used regions of Earth orbit, where many active satellites also reside. These regions include the low Earth orbit (LEO) region below 2 000 kilometres in altitude and the geosynchronous region. Efforts to tackle the problem of space debris fall into three major categories: debris mitigation, active debris removal, and space traffic management. Each category addresses a different aspect of the problem: limiting the creation of new space debris, addressing the legacy population of space debris already in orbit, and minimizing the negative impact of the existing debris on space activities. Debris mitigation includes designing satellites and space systems to minimize the amount of debris they release during normal operations, developing methods to reduce the risk of fragmentation or explosion at end-of-life by venting leftover fuel or discharging batteries, and properly disposing of spacecraft and spent rocket stages after they are no longer useful.¹⁶

Conclusion

Since the beginning of consideration of the question of the definition and delimitation of outer space the Legal Subcommittee has heard diverse views on the issue and considered and addressed numerous proposals received. No agreements on substantive legal issues relating to the definition and delimitation of outer space are apparent from the reports of the Subcommittee or of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. No matter which theory is finally adopted by the international community, it will always lead to criticism and potential drawbacks. The debate does, however, need to come to a resolution as decades show that it is possible to come to a scientific and academic reasoning to establish a boundary.

What would be the benefits of legal clarity? Commercial development of space would be facilitated by clarity, stability and predictability of law. Uniformity of law will improve the market's interest in investment in space transportation, and the insurance industry's ability to assess and price risk. Delineation of which legal regime will enhance the margin of safety for aircraft, spacecraft and aerospace vehicles operating in all three zones.

While the political will and the legal backing seem to be in place among majority of states to achieve these purposes a lot still has to be done in respect of the monitoring of space activities and the enforcement of legal rules in space; as the increased commercialised activities has the effect of developing national space laws to deal with them. In this era of possible total destruction due to environmental and military catastrophes this is the least that is demanded from this generation, which has dared to penetrate the innermost sanctuaries of space.

To conclude, no theory or definition has been universally embraced yet about what a suborbital vehicle is. As a result, the issue of delimitation remains critical. Although until now the discussion has revolved around where such a demarcation line would lie, the definition of a suborbital vehicle as neither aircraft nor spacecraft would imply the definition of a transition region with a specific legal 'mixed' regime instead of a demarcation line. It is clear that as long as the delimitation debate continues, States shall continue to struggle with the issue of legal

¹⁵ Secure World Foundation. Handbook for New Actors in Space. Integrity Print Group: Denver, USA. 2017. p. 38-42.

¹⁶ Secure World Foundation. Handbook for New Actors in Space. Integrity Print Group: Denver, USA. 2017. p. 33-35.

application over space activities. The delimitation line needs to further the interest of mankind and therefore its resolution would require a balance of interest involving law, politics and science and technology.

References:

1. Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. *Historical summary on the consideration of the question on the definition and delimitation of outer space. Report of the Secretariat.* A/AC.105/769. 18 January 2002. [online]. Available at: http://www.unoosa.org/pdf/reports/ac105/AC105_769E.pdf
2. Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space. 1974. [online]. Available at: <http://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/introregistration-convention.html>
3. HANSEN, R. *An Inductive Approach to the Air-Space Boundary Question.* Working Paper No. 148 – February 2015. [online]. Available at: <https://ghum.kuleuven.be/ggs/wp148-hansen.pdf>
4. International Association for the Advancement of Space Safety. *Replies received from permanent observers of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space.* A/AC.105/1039/Add.7. 19 December 2016. [online]. Available at: <http://undocs.org/A/AC.105/1039/Add.7>
5. International Civil Aviation Organization. *Annex 1 to the Convention on International Civil Aviation. Personnel Licensing.* Tenth Edition. July 2006. [online]. Available at: http://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/pdf/saglik_birimi/mevzuat/ICAO_Annex%201-ed11.pdf
6. ODUNTAN, G. *The Never-Ending Dispute: Legal Theories on the Spatial Demarcation Boundary Plane between Airspace and Outer Space.* Hertfordshire Law Journal, 1(2). [online]. Available at: https://www.herts.ac.uk/__data/assets/pdf_file/0010/38629/HLJ_V1I2_Oduntan.pdf
7. Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies. 1967. [online]. Available at: <http://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/introouterspacetreaty.html>
8. Secure World Foundation. *Handbook for New Actors in Space.* Integrity Print Group: Denver, USA. 2017. ISBN 978-0-692-45413-8.

Contact:

Mgr. Michal Klenka

Faculty of International Relations
University of Economics in Bratislava
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovak Republic
e-mail: michal.klenka@euba.sk

SÚČASNÉ POSTAVENIE EKONOMIKY EURÓPSKEJ ÚNIE Z HĽADISKA HRUBÉHO DOMÁCEHO PRODUKTU

Jana Krátka

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: jana.kratka@euba.sk.

Európska únia ako celok patrí z ekonomického hľadiska medzi najväčšie hospodárstva vo svetovej ekonomike. V posledných dekádach sa prvenstvo z hľadiska veľkosti hrubého domáceho produktu strieda medzi Európskou úniou a Spojenými štátmi americkými. Cieľom príspevku je charakterizovať ekonomiku Európskej únie z pohľadu hrubého domáceho produktu v súčasnom období a zhodnotiť doterajšie trendy vývoja v rámci tohto ukazovateľa. Úlohou príspevku je zodpovedať na otázku aká je súčasná pozícia ekonomiky Európskej únie v porovnaní s najväčšími ekonomikami sveta a aké odlišnosti vo vývoji hrubého domáceho produktu a jeho variáciami môžeme vidieť v rámci ekonomík členských štátov Európskej únie.¹

Kľúčové slová: ekonomika Európskej únie, hrubý domáci produkt, svetové hospodárstvo

The European Union's economy - amalgamating the European Union economies as one – is one of the world's largest economy. In the last decades, the primacy in the economic output measured by gross domestic product has alternated between the European Union and the United States of America. The main goal of the paper is to characterize the current European Union's economy and to evaluate the current development trends within the scope of gross domestic product. The attention of the contribution is paid to the following questions: What is the current economic position of the European Union compared to the world's largest economies? What differences are noticeable among European Union economies in terms of gross domestic product and indicator's variants?

Key words: economy of the European Union, gross domestic product, global economy

JEL: O11, O52

Úvod

Európska únia (EÚ) ako celok patrí z ekonomického hľadiska medzi najväčšie hospodárstva vo svetovej ekonomike. Podľa veľkosti hrubého domáceho produktu (HDP) je ekonomika EÚ v období posledných 20 rokov najväčšou, respektíve druhou najväčšou ekonomikou v globálnom porovnaní. Hlavnými konkurentmi EÚ v tomto ukazovateli sú Spojené štáty americké, ktoré v roku 2015 opäť získali prvenstvo a stali sa najväčšou ekonomikou sveta. Po preštudovaní literatúry, ktorá sa venuje zhodnocovaniu ekonomických ukazovateľov môžeme konštatovať, že organizácie, ktoré analyzujú postavenie ekonomiky EÚ na lokálnej (štatistiky Eurostatu²) alebo globálnej úrovni (štatistiky Organizácie Spojených národov,³ Svetového ekonomického fora,⁴ Eurostatu⁵) vždy začínajú svoje ekonomické analýzy zhodnotením ukazovateľa HDP a jeho variáciami. Našou hlavnou motiváciou je preskúmať súčasnú pozíciu ekonomiky EÚ práve z pohľadu hrubého domáceho produktu a to

¹ Článok bol spracovaný v rámci projektu č. I-17-107-00 interného grantu pre mladých učiteľov, vedeckých pracovníkov a doktorandov EU v Bratislave „Rozmanitosť ekonomického rastu v členských štátoch Európskej únie – príčiny a okolnosti“, riešenom na Fakulte medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave.

² EUROSTAT. (2016): *Key figures on Europe 2016*. Luxemburg: Publications Office of the European Union, 2016. ISBN 978-92-79-63348-5.

³ UNITED NATIONS. (2016): *World Economic Situation and Prospects*. New York: United Nations publication, 2016. ISBN 978-92-1-109168-7.

⁴ WORLD ECONOMIC FORUM. (2014): *The Europe 2020 Competitiveness Report*. Ženeva: World Economic Forum, 2014. ISBN 978-92-95044-72-2.

⁵ EUROSTAT. (2016): *The EU in the world*. Luxemburg: Publications Office of the European Union, 2016. ISBN 978-92-79-59231-7.

predovšetkým s dôrazom na tendencie vývoja v danom ukazovateli a jeho variáciách.

Cieľom príspevku je *charakterizovať ekonomiku EÚ z pohľadu hrubého domáceho produktu v súčasnom období a zhodnotiť doterajšie trendy vývoja v rámci tohto ukazovateľa*. Na dosiahnutie cieľa sme si zvolili v jednotlivých častiach metódu porovnania ekonomiky EÚ ako celku vo svetovej ekonomike (globálna komparácia) zároveň doplnenú o porovnanie ekonomík členských štátov EÚ (lokálna komparácia). Doplnenie o lokálnu komparáciu sme považovali za nevyhnutnú súčasť celistvého zhodnotenia postavenia ekonomiky EÚ. Vzhľadom na rozmanitosť ekonomík členských štátov EÚ nie je možné pozerieť na ekonomiku EÚ ako na homogénny celok a preto je potrebné sledovať tendencie vývoja a procesy aj vnútri nej.

Parciálne ciele môžeme rozdeliť podľa jednotlivých ukazovateľov a ich aspektov, ktoré v práci budeme charakterizovať, analyzovať a následne zhodnocovať a sú nimi: (1) podiel členských ekonomík EÚ na hrubom domácom produkte ekonomiky EÚ, (2) podiel ekonomiky EÚ na globálnom hrubom domácom produkte, (3) hospodársky rast ekonomiky EÚ a jej členov, (4) hrubý domáci produkt per capita ekonomiky EÚ a jej členov. Zároveň pre prehľadnosť naplnenia nášho cieľa sme si stanovili aj pomocné výskumné otázky, ktoré chceme príspevkom zodpovedať:

- a. Aká je súčasná pozícia ekonomiky EÚ v globálnom porovnaní s najväčšími ekonomikami sveta?
- b. Aké odlišnosti vo vývoji nominálneho HDP a jeho variácií môžeme vidieť v rámci ekonomík členských štátov EÚ?

1. Charakteristika ekonomiky EÚ z pohľadu hrubého domáceho produktu

Ekonomika EÚ v súčasnosti pozostáva z 28 národných ekonomík,⁶ súčasťou ktorých sú globálne najväčšie ekonomiky (v prvej desiatke najväčších ekonomík sveta sa v roku 2015 z členských štátov nachádzalo Nemecko, Spojené kráľovstvo, Francúzsko a Taliansko⁷).

V prípade porovnávania ukazovateľov ekonomiky EÚ ako celku v dlhšom časovom období musíme brať do úvahy jednotlivé vlny rozširovania EÚ. V roku 1995 sa Únia rozšírila o troch nových členov – Fínsko, Švédsko a Rakúsko, čím bola vytvorená tzv. EÚ15 (často v literatúre používaný názov „stará pätnásťka“).⁸ V roku 2004 bola EÚ rozšírená o najväčší počet členov (EÚ25),⁹ následne v roku 2007 pristúpilo Rumunsko a Bulharsko (EÚ27) a v roku 2013 Chorvátsko (EÚ28). V rôznych štatistikách potom môžeme nájsť porovnávania ukazovateľov ekonomiky EÚ podľa jednotlivých vln rozširovania (EÚ15, EÚ25, EÚ27, EÚ28), respektíve spoločne pre skupinu štátov Eurozóny (19 štátov EÚ) alebo ako EÚ (v tomto prípade si štatistiky modelujú EÚ podľa reálnej skladby členov v jednotlivých rokoch).

V našom príspevku sme z metodologického hľadiska pri všetkých ukazovateľoch postupovali podľa údajov, ktoré zodpovedali konkrétnemu zloženiu ekonomík EÚ, ktoré v danom roku spoločne tvorili ekonomiku EÚ. Pri jednotlivých ukazovateľoch sme si zvolili pri komparácii maximálne rozpätie rokov 1995 – 2015 (v prípade dostupnosti údajov aj rok

⁶ V marci 2017 Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska oficiálne ohlásilo vystúpenie z Európskej únie. Z tohto dôvodu budeme v príspevku v niektorých prípadoch poukazovať aj na potenciálny stav postavenia EÚ28-1 (toto označenie v príspevku používame z dôvodu lepšieho odlíšenia označenia EÚ27 v období pred vstupom Chorvátska od označenia novej EÚ27 po vystúpení Spojeného kráľovstva).

⁷ WORLD BANK (2017): *Gross domestic product 2015*. [online]. In: Databank, World Bank. [Citované 24. 5. 2017]. Dostupné na internete: <http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf>.

⁸ EÚ15 okrem vyššie spomenutých pristúpených členov v roku 1995 tvoria štáty, ktoré boli pôvodnými zakladajúcimi členmi – Belgicko, Holandsko, Luxembursko, Nemecko, Francúzsko, Taliansko (1952), ako aj štáty ktoré pristúpili neskôr – Dánsko, Spojené kráľovstvo, Írsko (1973), Grécko (1981), Španielsko, Portugalsko (1986).

⁹ V roku 2004 do EÚ pristúpili Cyprus, Česko, Estónsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Malta, Poľsko, Slovensko a Slovinsko.

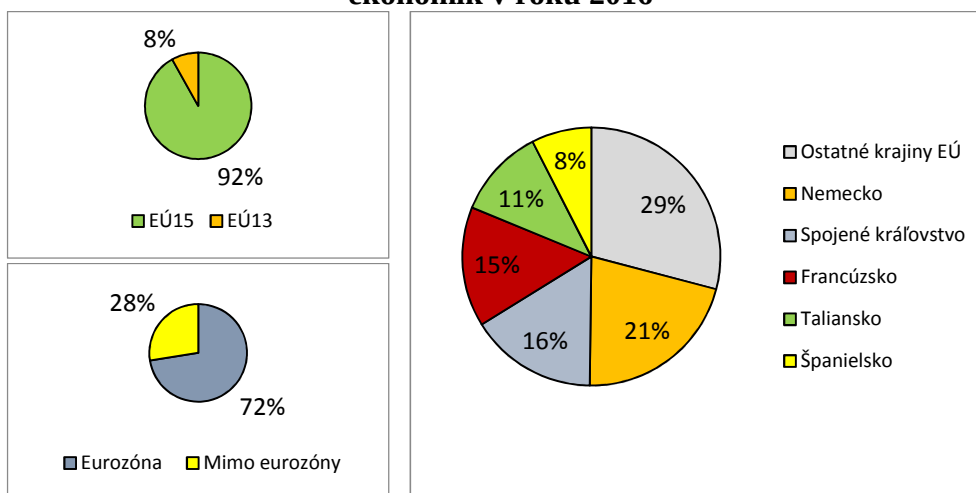
2016). Vychádzali sme najmä z praxe jednotlivých databáz (Eurostat, Svetová banka, Unctadstat), ktoré pri porovnávaní najčastejšie zohľadňujú ekonomiku EÚ ako celok od roku 1995, kedy ju tvorí 15 ekonomík.

2.1 Podiel členských ekonomík EÚ na hrubom domácom produkte ekonomiky EÚ

Pokiaľ chceme porovnávať postavenie ekonomiky EÚ z hľadiska HDP v dlhšom časovom horizonte, je potrebné zistiť pomer podielov hrubého domáceho produktu (HDP) jednotlivých členov na **skladbe celkového HDP EÚ**.

V roku 2016 EÚ15 tvorila takmer 92 % celkového HDP Európskej únie, pričom zvyšných 13 členských krajín predstavovalo len približne 8 % celkového HDP Únie (Graf 1). Dôvodom takmer absolútnej dominancie EÚ15 v rámci ekonomiky EÚ je predovšetkým prítomnosť ekonomík, ktoré patria podľa nominálnej hodnoty HDP medzi najväčšie ekonomiky sveta.¹⁰ Nemecko tvorilo v roku 2016 až 21 % celkového HDP Únie, Spojené kráľovstvo 16 %, Francúzsko 15 % a Taliansko 11 % (Graf 1). Na základe dominancie podielu HDP EÚ15 v rámci HDP EÚ28 považujeme za relevantné porovnávať EÚ15 z roku 1995 voči EÚ28 v roku 2016 z globálneho hľadiska.

Graf 1: Teritoriálne rozdelenie celkového HDP EÚ28 podľa jednotlivých skupín ekonomík v roku 2016

Pozn.: Ostatné krajiny EÚ predstavujú tie ekonomiky, ktorých jednotlivý podiel na HDP EÚ je menší ako 5 %.

Prameň: Vlastné spracovanie autora podľa EUROSTAT (2017): GDP and main components (output, expenditure and income). [online databáza]. 2017. [Citované 29. 4. 2017]. Dostupné na internete: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10_gdp&lang=en.

Z hľadiska rovnomernejšieho rozloženia HDP EÚ28 sa zdá byť zaujímavejšie rozdelenie ekonomík na štáty s jednotnou menou euro a štáty, ktoré si zachovali vlastnú menu. **Štáty eurozóny** sa kumulatívne podieľajú na celkovom HDP EÚ 72 %, pričom sú tvorené aj z krajín EÚ15 aj z krajín EÚ13 (Graf 1). **Vystúpenie Spojeného kráľovstva** z EÚ bude mať práve v tejto súvislosti dôležitý dopad – a to na posilnenie spoločného podielu HDP štátov eurozóny na celkovom HDP EÚ28-1 (zo súčasných 72 % sa ich podiel zvýši na 86 %). Tento fakt môže mať v budúcnosti podstatný význam v posilnení postavenia a úlohy štátov eurozóny v ekonomike EÚ. Po vystúpení Spojeného kráľovstva sa zmení aj rozdelenie podielov ekonomík EÚ v prospech najsilnejších ekonomík (Nemecko by tvorilo 25 %, Francúzsko 18 %, Taliansko 13 %, Španielsko 9 % a svoj podiel by nad 5 % zvýšilo Holandsko). Na druhej

¹⁰ Treba však doplniť, že viaceré zo spomínaných ekonomík by sa bez predchádzajúcej integrácie pravdepodobne nikdy nedokázali vyrovnáť krajinám ako USA alebo Čína. Zdroj: BITTMANNOVÁ, B. (2016): *Efekty vytvárania a odvracania obchodu v rámci Európskej únie v pokrízovom vývoji svetového hospodárstva*, s. 61.

strane v prípade, ak by v súčasných štatistikách nefigurovalo Spojené kráľovstvo, percentuálny podiel EÚ15-1 by sa znížil na úroveň 90 % celkového HDP EÚ28-1.¹¹

V oficiálnych dokumentoch EÚ¹² môžeme nájsť tvrdenia, že rozširovanie **podporuje ekonomický rast** jednotlivých členských ekonomík. Toto tvrdenie sme skúmali na fakte, či a o koľko sa zvýšilo celkové nominálne HDP EÚ10 po vstupe krajín do EÚ a zároveň sme to porovnali so zvýšením HDP starej EÚ15 za to isté obdobie (rok 2004 vs. rok 2016). Výsledkom bolo zistenie, že v oboch prípadoch skutočne došlo k zvýšeniu hodnoty celkového HDP, pričom v prípade EÚ15 išlo o nárast 29,95 % a v prípade EÚ10 to bol nárast o 86,45 %.¹³ Viac ako 100 % nárast nominálneho HDP medzi rokmi 2004 a 2016 bol dosiahnutý iba v ekonomikách EÚ10 a to konkrétne v estónskej, lotyšskej, litovskej, poľskej, maltskej a slovenskej ekonomike. V ekonomikách EÚ15 bol dosiahnutý najväčší nárast v Luxembursku (94 %) a v rámci celej EÚ28 došlo k poklesu nominálneho HDP iba v gréckej ekonomike (v roku 2016 grécka ekonomika predstavovala cca. 91 % hodnoty gréckej ekonomiky z roku 2004).¹⁴

Na základe analýzy skladby HDP ekonomiky EÚ sme prišli k **záveru**, že hrubý domáci produkt ekonomiky EÚ tvoria z podstatnej časti štáty EÚ15. Ekonomická dominancia EÚ15 je dôležitým (ak nie najdôležitejším) pilierom silného postavenia týchto členov aj v neekonomických otázkach. Ďalším dôležitým zistením je fakt, že odstúpenie Spojeného kráľovstva posilní postavenie eurozóny z hľadiska podielu na HDP.

2.2 Podiel ekonomiky EÚ na globálnom hrubom domácom produkte

Ekonomika EÚ patrí dlhodobo medzi trojicu najväčších ekonomík vo svetovom hospodárstve. Vo všeobecnosti môžeme tvrdiť, že od roku 1995 sa medzi najväčšími ekonomikami sveta striedajú rovnakí aktéri. Prvenstvo z hľadiska **veľkosti nominálneho HDP** sa posledných 20 rokov strieda medzi EÚ a Spojenými štátmi americkými. Od roku 1995 do 2009 dominovalo stabilne na treťom mieste Japonsko, ktoré bolo v roku 2010 nahradené rýchlo rastúcou Čínou (Tabuľka 1). Od roku 1995 bola ekonomika EÚ v ročnom zhodnotení 14 krát najväčšou ekonomikou sveta (Spojené štáty 7 krát).¹⁵ V období od roku 2004 si ekonomika EÚ udržala prvenstvo počas 11 rokov v rade až do najaktuálnejšieho dostupného roku 2015, kedy sa posunula na druhé miesto za USA. Samotné štúdie orgánov EÚ upozorňujú na klesajúcu konkurencieschopnosť ekonomiky EÚ a jej stagnáciu.¹⁶ Práve zhodnotenie doterajších trendov vývoja v rámci ukazovateľa HDP nám môže pomôcť zodpovedať otázku, či aktuálne posunutie ekonomiku EÚ na druhú priečku za Spojené štáty bude mať dlhodobejší charakter.

¹¹ Na základe výpočtov autora podľa EUROSTAT (2017): *GDP and main components (output, expenditure and income)*. [online databáza]. 2017. [Citované 29. 4. 2017]. Dostupné na internete: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10_gdp&lang=en. Situáciu EÚ28-1 sme vypočítavali podľa súčasných dostupných údajov.

¹² EUROPEAN COMMISSION. (2013): *The European Union explained: Enlargement*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013. ISBN 978-92-79-24044-7.

¹³ Na základe výpočtov autora podľa EUROSTAT (2017): *GDP and main components (output, expenditure and income)*. [online databáza]. 2017. [Citované 16. 5. 2017]. Dostupné na internete: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10_gdp&lang=en.

¹⁴ Na základe výpočtov autora podľa EUROSTAT (2017): *GDP and main components (output, expenditure and income)*. [online databáza]. 2017. [Citované 16. 5. 2017]. Dostupné na internete: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10_gdp&lang=en.

¹⁵ Je dôležité zdôrazniť veľmi tenkú hranicu medzi prvým a druhým miestom. Ekonomika, ktorá sa v jednotlivých rokoch nachádza na druhom mieste tvorí v priemere 89 % hodnoty ekonomiky, ktorá je na prvom mieste (druhé miesto sa pohybuje v rozpätí 78-98 % ekonomiky na prvom mieste). Na základe výpočtov autora podľa UNCTADSTAT (2017): *Gross domestic product: Total and per capita, growth rates, annual, 1970-2015*. [online databáza]. 2017. [Citované 29. 4. 2017]. Dostupné na internete: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=109>.

¹⁶ LIGHTHOUSE EUROPE. (2015): *Study on the key factors affecting the future growth of Europe prepared for EESC*. Brusel: Visits and Publications Unit. ISBN 978-92-830-2781-2.

Tabuľka 1: Zmeny umiestnenia v rámci trojice najväčších ekonomík sveta 1995 – 2015

Tabuľka 1: Zmeny umiestnenia v rámci trojice najväčších ekonomík sveta 1995 – 2015																					
	EÚ15									EÚ25			EÚ27					EÚ28			
Rok	9 5	9 6	9 7	9 8	9 9	0 0	0 1	0 2	0 3	0 4	0 5	0 6	0 7	0 8	0 9	1 0	1 1	1 2	1 3	1 4	1 5
EÚ	1	1	1	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2
US A	2	2	2	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1
JAP	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3						
ČĽ R																3	3	3	3	3	3

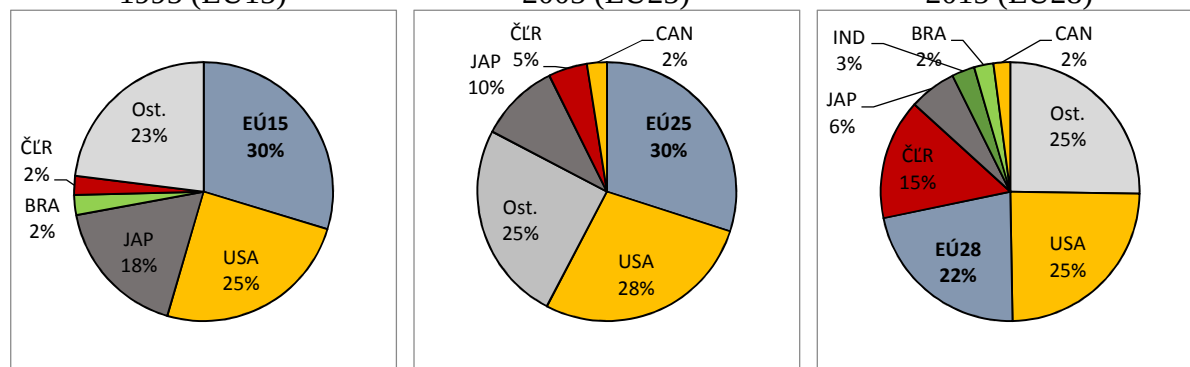
Pozn.: Použité skratky: JAP (Japonsko), ČĽR (Čínska ľudová republika), USA (Spojené štáty americké).

Prameň: Vlastné spracovanie autora podľa UNCTADSTAT (2017): Gross domestic product: Total and per capita, current and constant (2005) prices, annual, 1970-2015. [online databáza]. 2017. [Citované 29. 4. 2017].

Dostupné na internete: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx?ReportId=96>.

Graf 2 zobrazuje porovnanie podielov najväčších ekonomík sveta medzi rokmi 1995, 2005 a 2015. Na zobrazeniach môžeme vidieť klesajúcu tendenciu podielu ekonomiky EÚ na globálnom HDP. Kým v roku 1995 tvorilo celkové HDP EÚ15 až 30 % globálneho HDP, o desať rokov neskôr v roku 2005 ekonomika EÚ25, už rozšírená o desať nových ekonomík, dosahovala rovnaký 30 % podiel globálneho HDP. V súčasnosti môžeme vidieť prepad jednak postavenia EÚ28 na druhé miesto a tiež zníženie podielu EÚ na globálnom HDP na 22 %.

Graf 2: Globálne rozdelenie svetového HDP podľa ekonomík (1995, 2005, 2015)

Pozn.: Použité skratky: JAP (Japonsko), CAN (Kanada), ČĽR (Čínska ľudová republika), BRA (Brazília), IND (India), Ost. (Ostatné ekonomiky) - predstavujú ekonomiky, ktorých podiel na svetovom HDP je menší ako 2 %.

Prameň: Vlastné spracovanie autora podľa UNCTADSTAT (2017): Gross domestic product: Total and per capita, current and constant (2005) prices, annual, 1970-2015. [online databáza]. 2017. [Citované 29. 4. 2017].

Dostupné na internete: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx?ReportId=96>.

Spojené štáty americké boli v roku 2015 najväčšou svetovou ekonomikou s podielom 25 % globálneho HDP. Čína, ktorá v roku 2015 tvorila 15 % globálneho HDP nahradila v trojici najväčších ekonomík v roku 2010 Japonsko (ešte v roku 2005 predstavovalo 10 % globálneho HDP). Ak by scenár EÚ28-1 platil už v roku 2015, znamenalo by to pokles podielu EÚ na globálnom HDP na 18 % a Spojené kráľovstvo by sa dostalo ako samostatná ekonomika pred Indiou s podielom 4 % na globálnom HDP.¹⁷ V tomto prípade môžeme očakávať, že vystúpenie

¹⁷ UNCTADSTAT (2017): Gross domestic product: Total and per capita, current and constant (2005) prices, annual, 1970-2015. [online databáza]. 2017. [Citované 29. 4. 2017]. Dostupné na internete: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx?ReportId=96>.

Spojeného kráľovstva z EÚ (vzhľadom na veľkosť britskej ekonomiky) bude mať za následok dlhodobé umiestnenie EÚ na druhom mieste z hľadiska veľkosti HDP.

Na základe analýzy postavenia ekonomiky EÚ vo svetovej ekonomike z pohľadu veľkosti nominálneho hrubého domáceho produktu sme prišli k **záveru**, že podiel ekonomiky EÚ na globálnom HDP klesá. Už v súčasnosti môžeme sledovať posunutie ekonomiky EÚ z prvého na druhé miesto (po USA), s podielom 22 % na globálnom HDP. Zároveň predpokladáme, že vystúpenie Spojeného kráľovstva z EÚ bude mať za následok dlhodobé umiestnenie EÚ na druhom mieste z hľadiska veľkosti HDP.

2.3 Hospodársky rast ekonomiky EÚ a jej členov

Zhodnotenie dosahovaných hodnôt medziročného **rastu HDP EÚ** za posledných 20 rokov ponúka jedno z vysvetlení klesajúceho podielu ekonomiky EÚ na globálnom HDP (Tabuľka 2).

Tabuľka 2: Priemerné miery rastu HDP najväčších ekonomík 1998 – 2015 (%)

	Čína	India	Kanada	USA	Brazília	Japonsko	EÚ (15,25,28)
1998-2003	8,57 (1.)	5,75 (2.)	3,47 (3.)	3,14 (4.)	1,62 (6.)	0,58 (7.)	2,43 (5.)
2004-2009	11,25 (1.)	8,17 (2.)	1,50 (4.)	1,40 (5.)	3,97 (3.)	0,07 (7.)	1,13 (6.)
2010-2015	8,33 (1.)	7,33 (2.)	2,33 (3.)	2,15 (4.)	1,61 (5.)	1,52 (6.)	1,28 (7.)

Pozn.: Na základe dostupných dát sme pre jednotlivé ekonomiky vypočítali priemerné hodnoty medziročných rastov za tri 6-ročné obdobia.

Prameň: Vlastné spracovanie autora podľa UNCTADSTAT (2017): Gross domestic product: Total and per capita, growth rates, annual, 1970-2015. [online databáza]. 2017. [Citované 29. 4. 2017]. Dostupné na internete: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx?ReportId=109>.

V prvom rade môžeme konštatovať, že od roku 1998 majú priemerné hodnoty medziročného rastu HDP EÚ klesajúci charakter. Kým v období 1998-2003 ekonomika EÚ dosahovala priemerný medziročný rast o 2,43 %, v súčasnosti je tento priemerný medziročný rast na úrovni 1,28 %. Druhým aspektom je konfrontácia týchto priemerných medziročných rastov HDP s ostatnými najväčšími ekonomikami sveta. Aj keď z hľadiska porovnania priemerných medziročných rastov HDP ostatných krajín môžeme tiež vo väčšine prípadov vidieť klesajúcu tendenciu hodnôt medzi obdobia 1998 – 2003 a 2010 – 2015 (výnimkou je India a Japonsko), hodnoty rastov sú na podstatne vyšších úrovniach ako v prípade EÚ.

V súčasnosti má z najväčších ekonomík sveta práve EÚ najnižší priemerný medziročný rast HDP (1,28 %), pričom jej najväčší konkurenti dosahujú vyššie úrovne priemerných hodnôt – USA (2,15 %) a Čína (8,33 %). Zaujímavým zistením je aj porovnanie priemerných medziročných rastov v období 2004 – 2009, ktoré v sebe zahŕňa aj obdobie začiatku globálnej recesie, a ktoré je charakteristické výraznými poklesmi HDP (vo všetkých sledovaných krajinách okrem Číny a Indie bol v roku 2009 zaznamenaný pokles HDP¹⁸). V tomto období sa ekonomika EÚ umiestila na predposlednom mieste s priemerným medziročným rastom o 1,13 %.

Zmenu aktérov v trojici najväčších ekonomík sveta vysvetľujú enormné priemerné rasty HDP Číny (od roku 1998 Čína rastie v priemeroch v rozpätí 8,33 % až 11,25 %) a na druhej strane výrazne stagnujúce rasty Japonska (od roku 1998 Japonsko rastie v priemeroch v rozpätí 0,58 % až 1,52 %).

¹⁸ UNCTADSTAT (2017): Gross domestic product: Total and per capita, growth rates, annual, 1970-2015. [online databáza]. 2017. [Citované 29. 4. 2017]. Dostupné na internete: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx?ReportId=109>.

Nakoľko sa EÚ skladá z veľkého počtu ekonomík, v našom zhodnotení nás zaujímali aj konkrétne priemerné medziročné miery **rastu HDP v jednotlivých ekonomikách EÚ**. Z hľadiska dostupnosti údajov z Eurostatu sme v rámci ekonomík EÚ rozdelili obdobia do troch etáp po 6 rokov, pričom v porovnaní s Tabuľkou 2 sme zahrnuli aj najaktuálnejší dostupný rok 2016. Obdobie 2005 – 2010 je pre EÚ charakteristické dopadmi globálnej recesie, podobne ako je to aj v prípade globálneho porovnania ekonomík. V prípade EÚ však boli výraznejšie poklesy HDP zaznamenané až v neskoršom období 2011 – 2016. Vysvetlením je fakt, že súčasné obdobie zahŕňa aj roky, v ktorých sa prejavili dopady dlhovej krízy, predovšetkým v krajinách eurozóny. Vo všeobecnosti, nielen v tomto ukazovateli, je miera konsolidácie po kríze pomalšia v eurozóne (aj v EÚ ako celku) v porovnaní s najväčším konkurentom – USA.¹⁹

V období 2011-2016 boli najväčšími „ťahúňmi“ rastu menšie ekonomiky ako Írsko,²⁰ Malta a Litva. Na druhej strane najhoršie výsledky zaznamenalo Grécko, Cyprus a Portugalsko, ktoré patria medzi ekonomiky najviac postihnuté dlhovou krízou (v roku 2011 HDP Grécko dosiahlo pokles až o -9,1 %).²¹ V predchádzajúcom období 2005 – 2010 môžeme konštatovať najväčší priemerný rast HDP zo všetkých krajín EÚ na Slovensku (v roku 2007 dosiahlo Slovensko hospodársky rast vo výške 10,8 %),²² v Poľsku (jediná ekonomika EÚ, ktorá počas krízového roku 2009 nezaznamenala pokles HDP, ale naopak, rast vo výške 2,8 %)²³ a Bulharsku. Sumár ekonomík, ktoré v jednotlivých obdobiach dosahovali najvyššie priemerné rasty a najhlbšie poklesy zobrazuje Tabuľka 3.

Tabuľka 3: Priemerné miery rastu HDP v ekonomikách EÚ 1999 – 2004 (%)

	Najvyššie hodnoty zmien			Najnižšie hodnoty zmien		
	1. miesto	2. miesto	3. miesto	1. miesto	2. miesto	3. miesto
1999-2004	Írsko (7,15)	Luxembursko (4,70)	Grécko (4,32)	Nemecko (1,2)	Taliansko (1,52)	Dánsko (1,83)
2005-2010	Slovensko (5,21)	Poľsko (4,55)	Bulharsko (4,17)	Grécko (-0,08)	Taliansko (-0,08)	Dánsko (0,6)
2011-2016	Írsko (6,67)	Malta (4,87)	Litva (3,48)	Grécko (-3,23)	Cyprus (-0,98)	Portugalsko (-0,50)

Pozn.: Na základe dostupných dát sme pre jednotlivé ekonomiky vypočítali priemerné hodnoty medziročných rastov za 6-ročné obdobia, pričom sme v umiestneniach vylúčili tie štáty, ktoré neboli súčasťou EÚ v danom období (hlavne v období 1999 – 2004).

Prameň: Vlastné spracovanie autora podľa EUROSTAT (2017): GDP and main components (output, expenditure and income). [online databáza]. 2017. [Citované 16. 5. 2017]. Dostupné na internete: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10_gdp&lang=en.

Na základe analýzy priemerných medziročných hospodárskych rastov ekonomiky EÚ a jej členských štátov sme prišli k **záveru**, že ekonomika EÚ rastie najpomalšie v globálnom porovnaní najväčších ekonomík. Ekonomika EÚ dosahuje v posledných 5 rokoch najnižší

¹⁹ DRŽKA, M. (2015): *Pokrízový vývoj sociálnych nerovnováh v eurozóne*. s. 114.

²⁰ V prípade priemerného medziročného rastu HDP Írska dochádza k výraznému skresleniu, nakoľko v roku 2015 zaznamenalo Írsko nárast HDP o 26,3 %. Hlavným dôvodom tejto enormne vysokej miery rastu HDP v Írsku je fakt, že v posledných rokoch do krajiny premiestnilo svoje hospodárske činnosti (sídlo) niekoľko významných nadnárodných spoločností kvôli nízkym sadzbám daní z príjmov právnických osôb. Vzhľadom na veľkosť týchto spoločností, bola aj miera rastu HDP veľmi vysoká. Skutočný dopad tohto vysokého rastu HDP na reálne hospodárstvo je však veľmi otázný. OECD (2016): *Irish GDP up by 26.3% in 2015?* [online]. 2016. [Citované 24. 5. 2017]. Dostupné na internete: <https://www.oecd.org/std/na/Irish-GDP-up-in-2015-OECD.pdf>.

²¹ EUROSTAT (2017): *GDP and main components (output, expenditure and income)*. [online databáza]. 2017. [Citované 16. 5. 2017]. Dostupné na internete: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10_gdp&lang=en.

²² Ibid.

²³ Ibid.

priemerný hospodársky rast (1,28 %) v porovnaní s jej najväčší konkurenti (USA: 2,15 %, Čína: 8,33 %). Z členských štátov EÚ najvyššie úrovne rastov v poslednej dekáde dosahovali najmä malé otvorené ekonomiky z EÚ13 a na druhej strane najvyššie úrovne poklesov dosahovali najmä vybrané ekonomiky EÚ15, ktoré boli ohniskom dlhovej krízy EÚ.

2.4 Hrubý domáci produkt per capita ekonomiky EÚ a jej členov

Pomerne alarmujúcim ukazovateľom v neprospech ekonomiky EÚ je klesajúci trend rastu **HDP per capita EÚ** v poslednom období v porovnaní s ostatnými veľkými ekonomikami sveta. V období 2011 – 2015 predstavovalo priemerné HDP p.c. EÚ necelých 35 000 USD,²⁴ čo bol iba 1,51 % nárast oproti obdobiu 2006-2010. Ako môžeme vidieť v Tabuľke 3, je to najhorší výsledok medzi najväčšími ekonomikami sveta.

Pri detailnejšom pohľade na jednotlivé ekonomiky EÚ môžeme medzi rokom 2006 a rokom 2013²⁵ sledovať, že najväčší nárast úrovne HDP p.c. dosiahli ekonomiky EÚ13 – Rumunsko (nárast o 51 %), Poľsko (42 %), Litva (40 %), Lotyšsko (38 %) a Bulharsko (33 %). Na druhej strane, k poklesom úrovne HDP p.c. medzi sledovanými rokmi došlo v Grécku, Spojenom kráľovstve, Írsku a Španielsku.²⁶ Vysvetlením tohto javu môže byť snaha prístupujúcich krajín po roku 2004 konvergovať a dobehnúť ekonomiky EÚ15. Zároveň ekonomiky EÚ13 predstavujú väčšinou malé otvorené ekonomiky schopné vykazovať významné miery rastov, čo sa pri pomerne stabilných (klesajúcich) úrovniach populácie jednoducho premietne do zvýšenia HDP p.c.

Tabuľka 4: Zmeny veľkosti HDP p.c. medzi 5-ročnými obdobiami

	USA	Kanada	Japonsko	EÚ	Brazília	Čína	India
2001-2005 vs. 2006-2010	31,56 %	72,99 %	18,79 %	46,34 %	231,72 %	412,98 %	181,14 %
2006-2010 vs. 2011-2015	11,05 %	14,13 %	7,18 %	1,51 %	39,09 %	108,81 %	46,41 %

Pozn.: Percentuálne nárasty predstavujú porovnania medzi priemernými hodnotami 5-ročných období a vyjadrujú o koľko percent vzrástlo HDP p.c. v neskoršom období oproti skoršiemu obdobiu v daných ekonomikách.

Prameň: Vlastné spracovanie autora podľa UNCTADSTAT (2017): Gross domestic product: Total and per capita, current and constant (2005) prices, annual, 1970-2015. [online databáza]. 2017. [Citované 29. 4. 2017].

Dostupné na internete: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx?ReportId=96>.

Na základe analýzy postavenia ekonomiky EÚ vo svetovej ekonomike z pohľadu HDP per capita sme prišli k **záveru**, že rast HDP p.c. ekonomiky EÚ má stagnujúci charakter. Priemerná hodnota HDP per capita ekonomiky EÚ rastie v poslednom období najpomalšie v porovnaní s najväčšími ekonomikami sveta. V rámci členských štátov EÚ najväčší nárast úrovne HDP p.c. dosahujú najmä ekonomiky EÚ13.

²⁴ Ekonomika EÚ sa z hľadiska veľkosti HDP p.c. nachádza na 4. mieste v porovnaní s vybranými ekonomikami (1. USA, 2. Kanada, 3. Japonsko, 4. EÚ, 5. Brazília, 6. Čína, 7. India). Porovnávali sme priemerné hodnoty HDP p.c. v období 2011-2015 podľa EUROSTAT (2017): *GDP and main components - current prices*. [online databáza]. 2017. [Citované 29. 4. 2017]. Dostupné na internete: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_gdp_c&lang=en.

²⁵ Toto konkrétne obdobie sme vybrali na základe dostupnosti údajov v databáze Eurostat, rok 2013 bol najaktuálnejším rokom pri ukazovateľovi HDP p.c.

²⁶ EUROSTAT (2017): *GDP and main components - current prices*. [online databáza]. 2017. [Citované 29. 4. 2017]. Dostupné na internete: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_gdp_c&lang=en.

Záver

Cieľom príspevku bolo charakterizovať ekonomiku EÚ z pohľadu hrubého domáceho produktu v súčasnom období a zhodnotiť doterajšie trendy vývoja v rámci tohto ukazovateľa. Pre prehľadnosť naplnenia nášho cieľa sme si stanovili pomocné výskumné otázky, na ktoré sme v práci postupne zodpovedali. Naše hlavné závery ponúkame vo forme odpovedí na stanovené otázky:

Aká je súčasná pozícia ekonomiky EÚ v globálnom porovnaní s najväčšími ekonomikami sveta?

Záver 1: Podiel ekonomiky EÚ na globálnom HDP klesá. V súčasnosti môžeme sledovať posunutie ekonomiky EÚ z prvého na druhé miesto (po USA), s podielom 22 % na globálnom HDP po 11 rokoch dominancie ekonomiky EÚ na prvej priečke. Predpokladáme, že vystúpenie Spojeného kráľovstva z EÚ bude mať za následok dlhodobé umiestnenie EÚ na druhom mieste z hľadiska veľkosti HDP.

Záver 2: Ekonomika EÚ rastie najpomalšie. Ekonomika EÚ dosahuje v posledných 5 rokoch najnižší priemerný hospodársky rast (1,28 %) v porovnaní s jej najväčšími konkurentmi (USA: 2,15 %, Čína: 8,33 %).

Záver 3: Rast HDP per capita EÚ má stagnujúci charakter. Priemerná hodnota HDP per capita ekonomiky EÚ rastie v poslednom období najpomalšie v porovnaní s najväčšími ekonomikami sveta.

Aké odlišnosti a trendy vo vývoji nominálneho HDP a jeho variácií môžeme vidieť v rámci ekonomík členských štátov EÚ?

Záver 4: Hrubý domáci produkt ekonomiky EÚ tvoria štáty EÚ15. Hrubý domáci produkt EÚ je takmer z celej časti tvorený ekonomikami EÚ15 (92 % celkového HDP EÚ). Dôvodom pretrvávajúcej ekonomickej dominancie EÚ15 je prítomnosť ekonomík, ktoré samostatne patria medzi 10 najväčších ekonomík sveta (Nemecko, Spojené kráľovstvo, Francúzsko, Taliansko).

Záver 5: Vystúpenie Spojeného kráľovstva z EÚ posilní eurozónu. V prípade kategorizovania ekonomiky EÚ na eurozónu a skupinu krajín s vlastnou menou, dochádza k rovnomernejšiemu rozloženiu HDP EÚ (Eurozóna: 72 %, Mimo eurozóny: 28 %). Vystúpenie Spojeného kráľovstva z EÚ bude mať za následok posilnenie spoločného podielu štátov eurozóny na celkovom HDP EÚ (podiel sa zvýši na 86 %), čo môže mať v budúcnosti podstatný význam v postavení a úlohe eurozóny v ekonomike EÚ.

Záver 6: V rámci trendov vo vývoji HDP a jeho variácií medzi členskými štátmi EÚ sú odlišné tendencie medzi ekonomikami EÚ15 a EÚ13. Z členských štátov EÚ najvyššie úrovne rastov v poslednej dekáde dosahovali najmä malé otvorené ekonomiky z EÚ13 a na druhej strane najvyššie úrovne poklesov dosahovali najmä ekonomiky EÚ15, ktoré boli ohniskom dlhovej krízy EÚ. V rámci členských štátov EÚ najväčší nárast úrovne HDP p.c. dosahujú najmä ekonomiky EÚ13. Zhrnutie odlišných tendencií ponúka Tabuľka 5.

Tabuľka 5: Zhrnutie charakteristík ekonomiky EÚ, EÚ15, EÚ13 z pohľadu HDP

Ekonomika EÚ (globálne porovnanie)	Ekonomiky EÚ15 (porovnanie v rámci EÚ)	Ekonomiky EÚ13 (porovnanie v rámci EÚ)
- 2. najväčšia ekonomika (2015) - 22 % globálneho HDP - Pomalý rast HDP - Pomalý rast HDP p.c.	- Tvoria 92 % HDP EÚ - HDP 2016 = 130 % HDP 2004 - Poklesy/pomalé rasty HDP - Pomalšie rasty HDP p.c.	- Tvoria 8 % HDP EÚ - HDP 2016 = 186 % HDP 2004 - Rýchlejšie rasty HDP - Rýchlejšie rasty HDP p.c.

Prameň: Vlastné spracovanie autora.

Použitá literatúra:

1. BITTMANNOVÁ, B. (2016): Efekty vytvárania a odvracania obchodu v rámci Európskej únie v pokrízovom vývoji svetového hospodárstva. In: *Medzinárodné vzťahy 2016: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*, 2016, s. 61-71.
2. DRŽKA, M. (2015): Pokrízový vývoj sociálnych nerovnováh v eurozóne. In: *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2015: zborník vedeckých prác*, 2015, s. 106-114.
3. EUROPEAN COMMISSION. (2013): *The European Union explained: Enlargement*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013. ISBN 978-92-79-24044-7.
4. EUROSTAT (2017): *GDP and main components - current prices*. [online databáza]. 2017. [Citované 29. 4. 2017]. Dostupné na internete: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_gdp_c&lang=en.
5. EUROSTAT (2017): *GDP and main components (output, expenditure and income)*. [online databáza]. 2017. [Citované 29. 4. 2017]. Dostupné na internete: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10_gdp&lang=en.
6. EUROSTAT. (2016): *Key figures on Europe 2016*. Luxemburg: Publications Office of the European Union, 2016. ISBN 978-92-79-63348-5.
7. EUROSTAT. (2016): *The EU in the world*. Luxemburg: Publications Office of the European Union, 2016. ISBN 978-92-79-59231-7.
8. LIGHTHOUSE EUROPE. (2015): *Study on the key factors affecting the future growth of Europe prepared for EESC*. Brusel: Visits and Publications Unit. ISBN 978-92-830-2781-2.
9. OECD (2016): *Irish GDP up by 26.3% in 2015?* [online]. 2016. [Citované 24. 5. 2017]. Dostupné na internete: <https://www.oecd.org/std/na/Irish-GDP-up-in-2015-OECD.pdf>.
10. UNCTADSTAT (2017): *Gross domestic product: Total and per capita, current and constant (2005) prices, annual, 1970-2015*. [online databáza]. 2017. [Citované 29. 4. 2017]. Dostupné na internete: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx?ReportId=96>.
11. UNCTADSTAT (2017): *Gross domestic product: Total and per capita, growth rates, annual, 1970-2015*. [online databáza]. 2017. [Citované 29. 4. 2017]. Dostupné na internete: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx?ReportId=109>.
12. UNITED NATIONS. (2016): *World Economic Situation and Prospects*. New York: United Nations publication, 2016. ISBN 978-92-1-109168-7.
13. WORLD BANK (2017): *Gross domestic product 2015*. [online]. In: Databank, World Bank. [Citované 24. 5. 2017.] Dostupné na internete: <http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf>.
14. WORLD ECONOMIC FORUM. (2014): *The Europe 2020 Competitiveness Report*. Ženeva: World Economic Forum, 2014. ISBN 978-92-95044-72-2.

Kontakt:

Ing. Jana Krátka, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: jana.kratka@euba.sk

PREZIDENTSKÉ VOĽBY V EKVÁDORE 2017

Rudolf Kucharčík

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: rudolf.kucharcik@euba.sk.

Prezidentské voľby v Ekvádore boli poznačené rozdelením spoločnosti na dva politické tábory, ktoré len veľmi ťažko môžu dosiahnuť vzájomný kompromis. Ich víťazom sa stal Lenín Moreno. Toho v prezidentských voľbách podporoval aj odchádzajúci prezident Rafael Correa. Lenín Moreno vyhral len veľmi tesne – rozdiel medzi ním a jeho rivalom v druhom kole volieb Guillermom Lassom bol menej ako 3 % hlasov.

Kľúčové slová: voľby, Ekvádor, 2017

Presidential election in Ecuador was influenced by division of the society into two political camps – and it was very hard to find compromise between them. Lenín Moreno became winner of the election. He was also supported by Rafael Correa who was leaving presidential office. Victory of Lenín Moreno was very tight – difference between him and his rival Guillermo Lasso was less than 3% of votes.

Key words: election, Ecuador, 2017

JEL: F5, H7, N4

Úvod

Ekvádor s cca 15 miliónmi obyvateľov patrí k tým menším krajinám Latinskej (južnej) Ameriky. Avšak podobne ako v ostatných krajinách regiónu sú preň charakteristické veľké sociálne rozdiely, politické turbulencie, rozštiepená spoločnosť a len malá snaha o nájdenie kompromisu medzi konkurenčnými politickými táborami.

V spoločensky napätej situácii sa stal víťazom prezidentských volieb Lenín Moreno, ktorého podporoval aj odchádzajúci prezident Rafael Correa.

Výsledky

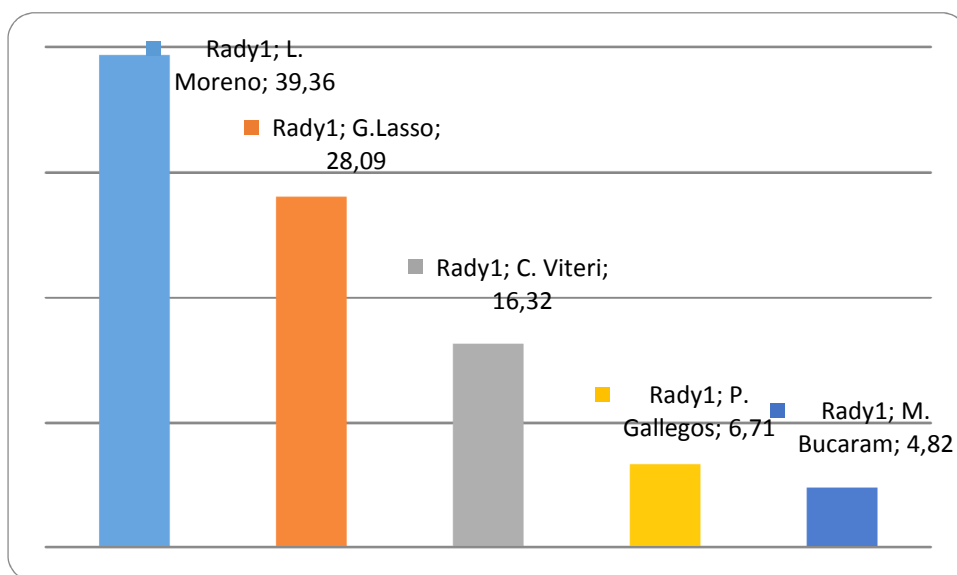
Rafael Correa vykonával funkciu ekvádorského prezidenta tri funkčné obdobia po sebe a na čele Ekvádoru stal 10 rokov. Otázkou bolo, či Ekvádor zachová svoju ľavicovú orientáciu alebo sa prikloní k trendu nastupujúcej pravice v latinskoamerickom regióne. Rafael Correa sa stal prezidentom v roku 2006 (bez výraznejšej opozície vyhral voľby v roku 2006, 2009 a 2013) a popri Hugovi Chávezovi, Nestorovi Kirchnerovi (Cristine Fernandez Kirchner), Danielovi Ortegoví, Evo Moralesovi, Raulovi Castrovi alebo Luizovi Inaciovi Lulu sa Silvovi patril k najvýraznejším ľavicovým lídrom regiónu.¹

Víťazstvo kandidáta najsilnejšej ekvádorskej politickej sily a zároveň vládnej strany Alianza Pais Lenína Morena v prezidentských voľbách v roku 2017 potvrdilo viac ako dekádu trvajúcu ľavicovú orientáciu krajiny. Jeho víťazstvo však nebolo presvedčivé a nemožno ho vôbec porovnávať s úspechom Rafaela Correu v roku 2013. V prvom kole prezidentských volieb získal Lenin Moreno necelých 40 %² platných odovzdaných hlasov a zároveň získal o viac ako milión odovzdaných hlasov ako jeho hlavný vyzývateľ Guillermo Lasso. Na víťazstvo to však nestačilo.

¹ Ecuador poll: Governing party's Lenin Moreno leads vote. (2017).

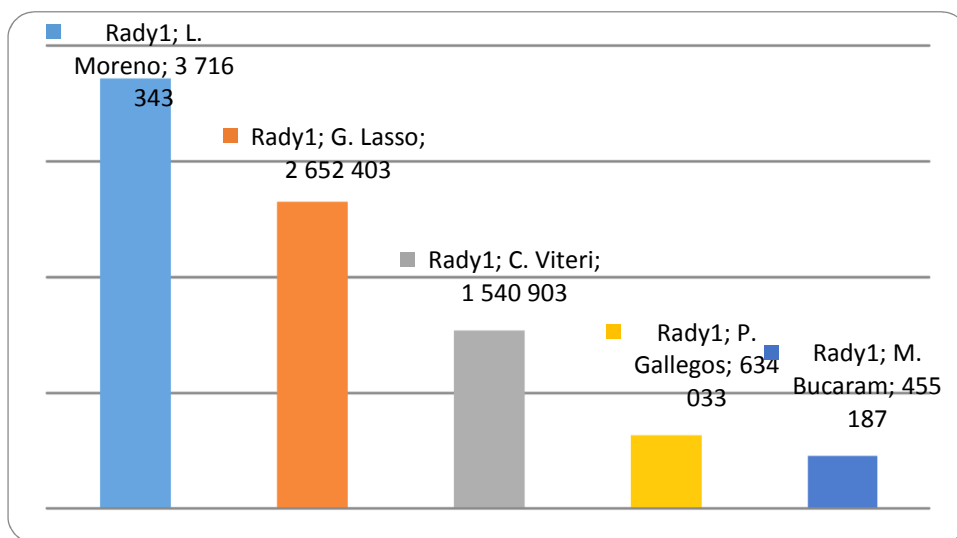
² Lenin Moreno získal v prvom kole volieb 39,36 % hlasov. V tejto súvislosti je ale nevyhnutné zdôrazniť, že na víťazstvo v prvom kole volieb mu stačilo získať 40 % hlasov v prípade, ak by rozdiel medzi ním a druhým v poradí bol aspoň 10 % hlasov. Víťazstvo v prvom kole volieb mu tak uniklo len tesne.

Graf 1 Výsledky prvého kola prezidentských volieb v Ekvádore v roku 2017 (%)

Zdroj: Election Guide. www.electionguide.org

Graf 2 Výsledky prvého kola prezidentských volieb v Ekvádore v roku 2017 (absolútne čísla)

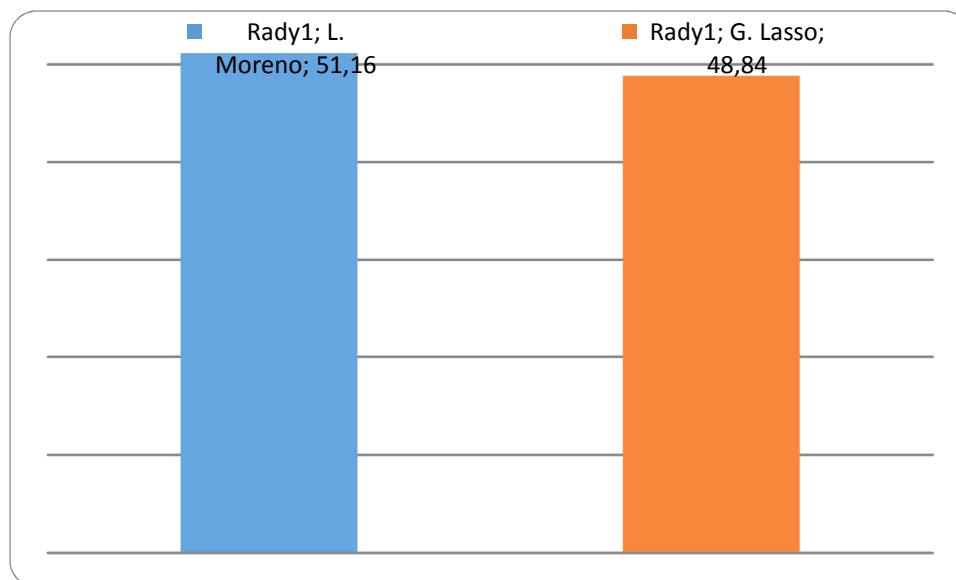
Zdroj: Election Guide. www.electionguide.org

Vítazom druhého kola volieb sa stal Lenín Moreno so ziskom viac ako 51 % hlasov (Graf 3). Rozdiel medzi ním a druhým v poradí Guillermom Lassom bol menej ako 3 % – v absolútnych číslach len niečo viac ako 200 000 hlasov (Tabuľka 4).

Táto situácia bola pre Guillerma Lassa len mierne odlišná od volieb v roku 2013 (Tabuľky 5 a 6). V roku 2013 sa Guillermo Lasso takisto uchádzal o hlasy ekvádorských voličov. Jeho šance na víťazstvo v boli proti vtedy populárnemu Rafaelovi Correovi (zvíťazil dokonca v prvom kole volieb) boli malé – a výsledky volieb o tom aj svedčia. Guillermo Lasso vtedy nedokázal osloviť ani štvrtinu voličov. V absolútnych číslach nedosiahol na podporu ani dvoch miliónov voličov. Guillermo Lasso však výraznejšiu podporu za posledné štyri roky nezískal – v prvom kole volieb získal v porovnaní s rokom 2013 len o necelé 6 % hlasov viac.

O štiepení ekvádorskej spoločnosti svedčia aj prvé reakcie Guillerma Lassa – ten dokonca odmietol výsledky volieb uznať a obvinil vládne sily z volebných podvodov.³ Rafael Correa prirovnal druhé kolo ekvádorských volieb k bitke o Stalingrad.⁴

Graf 3 Výsledky druhého kola prezidentských volieb v Ekvádore v roku 2017 (%)

Zdroj: Election Guide. www.electionguide.org

Lenín Moreno v predvolebnej kampani odmietol ďalšiu polarizáciu krajiny. Sľúbil posilnenie pozície Ekvádoru v medzinárodnej politike, keďže krajina doplácala na nekritickú podporu režimov vo Venezuele, Bolívii alebo na Kube. Svoj volebný manifest nazval Plán na život. Zaviazal sa v ňom, že bude bojovať proti chudobe a ochráni tých najzraniteľnejších – najmä starších ľudí, chorých a detí. Jeho výhodou zároveň bolo, že neopustil rétoriky ďalšieho budovania welfare štátu a socializmu 21. storočia (nadviazal tak na politický štýl, ktorý dostal v Ekvádore pomenovanie correísmo – hoci sa od autoritatívneho štýlu svojho predchodcu čiastočne ohradil – napr. v prípade útokov Rafaela Correu na ekvádorskú tlač, ktorá ho kritizovala).⁵

Guillermo Lasso, bývalý minister hospodárstva a výkonný prezident Banco de Guayaquil, patrí v ekvádorskej politike k zástupcom konzervatívnej pravej (spoločnej aj s Cinthou Viteri, ktorá skončila v prvom kole prezidentských volieb v roku 2017 na treťom mieste). Vo svojej predvolebnej kampani sa sústredil najmä na kritiku tzv. občianskej revolúcie, t. j. oficiálnej politickej platformy Rafaela Correu. Kritizoval zároveň autoritatívny štýl vládnutia Rafaela Correu a presadzoval tézu, podľa ktorej socializmus 21. storočia neuspel.⁶

³ Ecuador election: Lenín Moreno headed for victory amid opposition fraud claims. (2017).

⁴ Ecuador waits for Lenín Moreno. (2017).

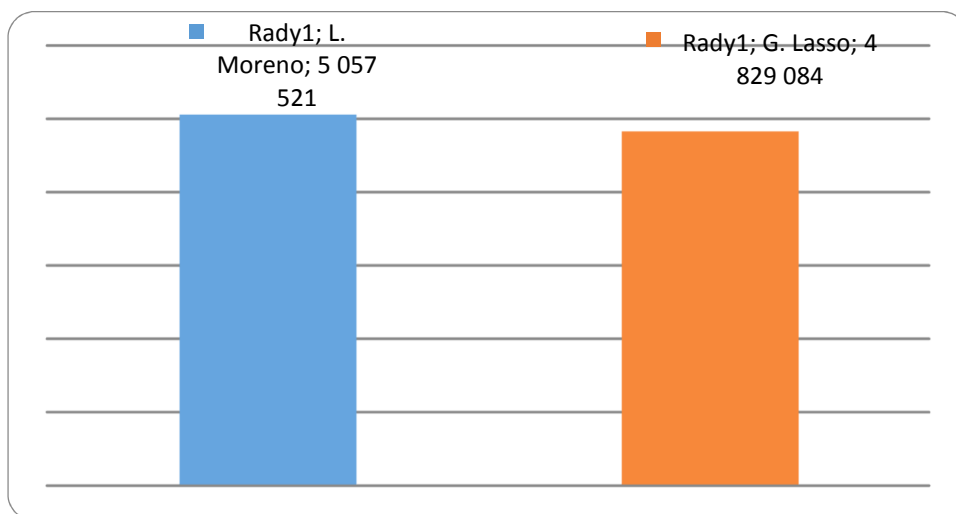
⁵ Ecuador Is Divided Over its Political Future. (2017).

What to expect from Ecuador's new president (2017).

⁶ Ecuador Is Divided Over its Political Future. (2017).

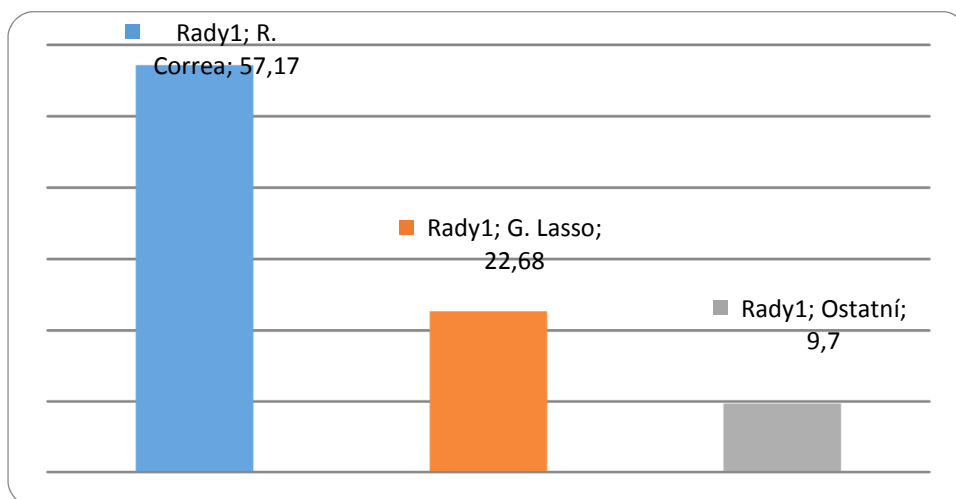
What to expect from Ecuador's new president (2017).

Graf 4 Výsledky druhého kola prezidentských volieb v Ekvádore v roku 2017 (absolútne čísla)

Zdroj: Election Guide. www.electionguide.org

Graf 5 Výsledky prezidentských volieb v Ekvádore v roku 2013 (%)

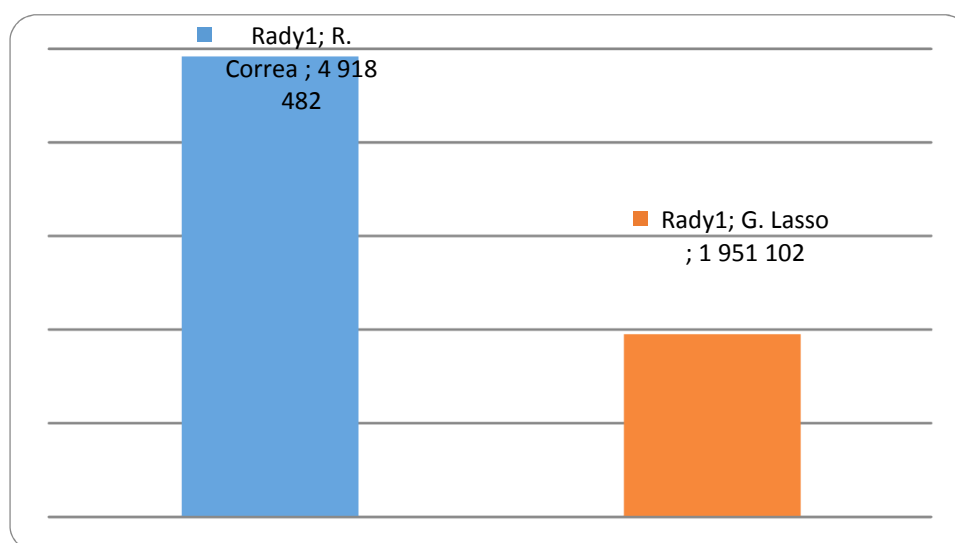

Zdroj: Election Guide. www.electionguide.org

Guillermo Lasso zároveň zaujal jasný postoj v politicky citlivej zahraničnopolitickej otázke – odmietol predĺžiť pobyt Juliana Assangea na ekvádorskej ambasáde v Londýne (na rozdiel od Lenína Morena, ktorý Assangea podporil).⁷

⁷ Leftist headed to narrow victory in Ecuador, defying Latin America's shift to right. (2017).

Graf 6 Výsledky prezidentských volieb v Ekvádore v roku 2013 (absolútne čísla)

Zdroj: Election Guide. www.electionguide.org

Záver

Bývalý ekvádorský viceprezident Lenín Moreno nastupuje do pozície prezidenta v situácii, keď mu Rafael Correa zanechal rozporuplné politické dedičstvo. Na jednej strane došlo k zníženiu chudoby (zatiaľ čo v roku 2006 žilo v Ekvádore pod hranicou chudoby 40 % populácie v roku 2016 to bolo 23 %), resp. sa uľahčil prístup k vzdelaniu a zdravotnej starostlivosti pre širšie vrstvy ekvádorskej spoločnosti. Na strane druhej bola však jeho vláda obviňovaná z autoritárskeho spôsobu vládnutia, resp. z cenzúry médií.⁸

Ekvádor patrí ku krajinám bohatým na ropu. Podobne ako ďalšie na ropu bohaté krajiny v regióne však čelí korupcii, neprehľadným kontraktom a zároveň z dlhodobého hľadiska dopláca na absenciu premyslenej rozvojovej politiky, na ktorú by financie získané z obchodu s ropou mali byť využívané a investované takým spôsobom, aby krajina vykryla obdobia výraznejšieho poklesu ceny tejto komodity.

Použitá literatúra:

1. *Ecuador election: Lenín Moreno headed for victory amid opposition fraud claims.* (2017). [online]. [Citované 1. 6. 2017] Dostupné na internete: <https://www.theguardian.com/world/2017/apr/03/ecuador-presidential-election-conflicting-exit-polls-signal-tight-finish>
2. *Ecuador Is Divided Over its Political Future.* [online]. [Citované 1. 6. 2017] Dostupné na internete: <https://www.usnews.com/news/best-countries/articles/2017-02-28/after-a-tense-election-ecuador-is-divided-over-its-political-future>
3. *Ecuador poll: Governing party's Lenin Moreno leads vote.* (2017). [online]. [Citované 1. 6. 2017] Dostupné na internete: <http://www.bbc.com/news/world-latin-america-39020912>
4. *Election Guide.* [online]. [Citované 1. 6. 2017] Dostupné na internete: www.electionguide.org
5. *Ecuador waits for Lenín Moreno.* (2017). [Citované 1. 6. 2017] Dostupné na internete: <https://www.economist.com/news/americas/21722241-will-new-president-be-less-authoritarian-his-predecessor-ecuador-waits-len-n>

⁸ Bližšie pozri napr.: Ecuador election: Lenín Moreno headed for victory amid opposition fraud claims. (2017). Ecuador waits for Lenín Moreno. (2017).

6. *Leftist headed to narrow victory in Ecuador, defying Latin America's shift to right.* (2017). [online]. [Citované 1. 6. 2017] Dostupné na internete: https://www.washingtonpost.com/world/the_americas/ecuadorans-vote-in-tense-elections-and-brace-for-a-narrow-finish/2017/04/02/b5952a88-179d-11e7-8003-f55b4c1cfae2_story.html?utm_term=.e6d76c9430ed
7. *What to expect from Ecuador's new president* (2017).). [online]. [Citované 1. 6. 2017] Dostupné na internete: <https://www.economist.com/news/latin-america/21720172-he-has-made-lots-promises-will-struggle-keep-them-what-expect-ecuadors-new>

Kontakt:

PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: rudolf.kucharcik@euba.sk

VODNÉ ZDROJE A PRIEMYSELNÁ PRODUKCIA V KONTEXTE ENVIRONMENTÁLNYCH OTÁZOK UKRAJINY

Mykhaylo Kunychka

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: mykhaylo.kunychka@euba.sk

Ukrajinská ekonomika, podobne ako národné hospodárstva ostatných Post sovietskych republík, ponecháva významnú antropogénnu stopu na životnom prostredí. Okrem environmentálnych a ekonomických problémov a hrozieb, akými sú nízke vodné zdroje a nedostatok vody, Ukrajina trpí ekologickými problémami, ako je znečistenie ovzdušia, degradácia pôdy, odlesňovanie, nebezpečné geologické procesy atď. Cieľom tohto článku je podrobné analyzovať vzťah medzi priemyselnou výrobou a spotrebou vodných zdrojov. Podľa výsledkov tejto analýzy, spotreba vody a intenzita využívania vody v ukrajinskej ekonomike klesá, čo z uhla pohľadu životného prostredia je pozitívnou tendenciou, však relevantným zostáva zefektívnenie využívania vody v rámci priemyselného komplexu.

Kľúčové slova: vodné zdroje, životné prostredie, Ukrajina

The Ukrainian economy, like the national economies of the other Post-Soviet republics, leaves a significant anthropogenic footprint on the environment. In addition to environmental and economic problems and threats such as low water resources and water scarcity, Ukraine suffers from environmental problems such as air pollution, soil degradation, deforestation, hazardous geological processes etc. The purpose of this paper is to analyze the relationship between industrial production and consumption of water resources. According to the results, water consumption and water use intensity in the Ukrainian economy is decreasing, which is a positive trend from the environmental point of view, however more effective consumption of water within the industrial complex is still a relevant issue.

Keywords: water resources, environment, Ukraine

JEL: A30, Q25

Úvod

Ukrajinská ekonomika, podobne ako národné hospodárstva ostatných post sovietskych republík, ponecháva významnú antropogénnu stopu na životnom prostredí. V súčasnosti môže byť ekologická situácia na Ukrajine charakterizovaná ako hlboká environmentálna kríza spôsobená dedičstvom plánovanej ekonomiky bývalého Sovietskeho zväzu.¹ Rozšírenie výroby počas éry komunizmu bolo vykonané bez zohľadnenia možných environmentálnych dôsledkov. Vo vzťahu k vytváraniu nových výrobných kapacít prevládal najmä centrálny riadený spotrebiteľský prístup. Avšak, aj po rozpade ZSSR a úplnej transformácie ekonomického systému sa úroveň opatrení na ochranu životného prostredia zmenila len v malej miere. Okrem environmentálnych a ekonomických problémov a hrozieb, akými sú nízke vodné zdroje a nedostatok vody, Ukrajina trpí ekologickými problémami, ako je znečistenie ovzdušia, degradácia pôdy, odlesňovanie, nebezpečné geologické procesy atď. Nemôžeme zabúdať aj na haváriu v Černobelskej jadrovej elektrárni v roku 1986, ktorá mala obrovské environmentálne účinky a považuje sa za globálnu ekologickú katastrofu.²

Cieľom tohto článku je podrobné analyzovať vzťah medzi priemyselnou výrobou a spotrebou vodných zdrojov. Pre naplnenie cieľa tohto príspevku analyzujeme 25-ročné obdobie

¹ KHMELKO, I. (2012): Administrative Decentralization in Post Communist Countries: The Case of Water Management in Ukraine. In: *Journal of Political Science, Government and Politics*, p. 6.

² MOLDOVAN, I. (2016): 30 Years After the Chernobyl Disaster, a Nuclear Menace Still Hides in Plain Sight. In: *New Perspectives Quarterly*, p. 37.

prechodnej ekonomiky. Vzhľadom na nedostatok relevantného výskumu v danej problematike, pozornosť priťahuje najmä Ukrajinské tranzitívne hospodárstvo a jeho vodné zdroje.

1 Vodné zdroje a environmentálne otázky

Podľa najaktuálnejších údajov Ministerstva prírodných zdrojov a ekológie Ukrajiny, vodný potenciál Ukrajiny predstavuje približne 209,8 km³, pričom len 25 % vodných zdrojov sa generuje na vnútornom území krajiny. Zvyšok vodného potenciálu pochádza zo susediacich krajín Európy, Ruska a Bieloruska. Ročne predpokladané zdroje podzemných vôd sa odhadujú na 22,5 km³. Spolu s riekami majú prírodné a umelé vodné objekty veľký hospodársky význam. Všetky vodné zdroje majú komplexný cieľ, vrátane komunálneho použitia a spotreby v hospodárskych odvetviach. Určitá časť vodného potenciálu krajiny sa používa aj na produkciu elektrickej energie. Menšie vodné objekty sa využívajú na zásobovanie vidieckych oblastí, chov dobytka a rýb. Umelé nádrže a iné objekty povrchových vôd tvoria okolo 55 miliárd m³, čo značne prevyšuje lokálny tok všetkých ukrajinských riek. Za účelom zabezpečenia obyvateľstva a hospodárskej činnosti vodnými zdrojmi, bola široko používaná regulácia toku rieky. Exploatačná politika riadenia vodných tokov viedla k prekročeniu ekonomického a environmentálne racionálneho limitu vodných zdrojov a zničenia životného prostredia. Regulácia toku riek výrazne znížila a často aj zničila samočistiacu schopnosť riek.³ Dodatočne, veľké množstvo vodných technických objektov spomalilo odtok rieky a spôsobilo dlhodobé zvýšenie hladiny podzemnej vody na podstatnej časti územia. Umelé obmedzenia zintenzívnili rozvoj regionálneho zaplavenia pôdy so súčasnou kontamináciou podzemných a povrchových vôd. Najväčší problém sa týkal rieky Dneper, kde boli umiestnené 6 vodných elektrární. V súčasnosti, úloha rieky Dneper v ukrajinskej ekonomike je obrovská, ktorá zabezpečuje vodou dve tretiny celého územia štátu.⁴

Ukrajina je medzi ostatnými európskymi krajinami považovaná za krajinu s nízkou ročnou úrovňou vodného toku,⁵ ktorá predstavuje približne 1000 m³ na osobu. Napríklad, rovnaký ukazovateľ vo Francúzsku je až štyrikrát väčší. Geografická alokácia vodných zdrojov je nerovnomerná. Juhovýchod krajiny disponuje nižšími vodnými zdrojmi ako severozápadný región.

Tabuľka 1: Základné ukazovatele vodných zdrojov Ukrajiny, v tisícach m³

	1990	1995	2000	2005	2010	2014
Celkový odber vody	35615	25852	18282	15083	14846	11505
Spotreba vody	30201	20338	12991	10188	9817	8710
Priemysel	16247	10421	6957	5706	5511	4871
Domácnosti	4647	4404	3311	2409	1917	1500
Zavlažovanie	6959	3469	1699	1186	1377	1218
Poľnohospodárstvo	1697	1331	513	249	189	143
Rybolov	405	467	399	594	781	945

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov Ministerstva prírodných zdrojov a ekológie Ukrajiny.

Za obdobie nezávislosti Ukrajiny parametre použitia vodných zdrojov sa podstatne zmenili. Od začiatku 90. rokov je možné pozorovať rapídny pokles v indikátoroch spotreby. Okrem celkového odberu vody, výrazne poklesol aj indikátor spotreby sladkovodných zdrojov.

³ VERHUN, O. M. (2014): Current Analysis of Factors Deterioration in the Quality of Drinking Water Sources in the Context of Environment Safety Ukraine. In: *Environmental Security and Natural Resources*, p. 24.

⁴ VERHUN, O. M. (2012): *Evaluation of environmental Issues of the Dnieper River Basin in the Context of Threats to Ukraine's National Security*.

⁵ BIBIKOVA, T. S. (2011): Comparative analysis of Anthropogenic Impact on Water Resources in Russia, Belarus, and Ukraine in Post-Soviet Period. In: *Water Resources*, p. 549.

V prvej polovici 90. rokov spotreba vody zaznamenala historicky vysoký pokles, ktorý predstavoval približne 33 %. Rok pred vyhlásením nezávislosti, ročná spotreba vody na Ukrajine predstavovala viac ako 30 miliárd m³, a v roku 1995 predstavoval rovnaký ukazovateľ približne 20 miliárd m³. Hlavné indexy spotreby vody sú uvedené v Tabuľke 1. Ekonomicky negatívny a environmentálne pozitívny pokles spotreby vody bol spôsobený najmä rozpadom Sovietskeho zväzu a elimináciou dlhodobo založených výrobných a obchodných prepojení medzi konkrétnymi sovietskymi republikami. Ukrajinský HDP zaznamenal medzi rokom 1990 (rok pred rozpadom ZSSR) a 1995 pokles na úrovni 35,3 %. Rok 1991 bol východiskovým bodom politickej a ekonomickej nezávislosti novovytvoreného ukrajinského štátu. Produkčný pokles v priemysle a poľnohospodárstve proporcionálne odrážal využitie dostupných prírodných zdrojov všetkých 15 sovietskych republík a vodné zdroje neboli výnimkou. Klesajúci trend využívania vodných zdrojov možno pozorovať aj počas nasledujúceho skúmaného obdobia. Medzi rokmi 1990 až 2014 došlo k obrovskému poklesu spotreby vodných zdrojov, a to o 71 %. Prirodzenou súčasťou sociálno-ekonomického života Ukrajiny je nedostatok vodných zdrojov, čo je spôsobené najmä rastom neudržateľnej spotreby a typickými pre ukrajinskú ekonomiku, neefektívnymi technológiami a podnikmi s vysokou intenzitou spotreby vodných zdrojov.⁶ V kontexte bezpečnosti vodných zdrojov je dlhodobým problémom stále nedostatočný objem vody, ktorý sa vracia do ekosystému. Počas skúmaného obdobia rokov 1990 – 2014 sa do vodného ekosystému vrátilo iba 57 % celkového objemu odoberanej vody. Ročný tok rieky Dneper sa znížil približne o 20 % s negatívnymi dôsledkami pre rybolov, lodnú prepravu, flóru a faunu.⁷ Z regionálneho hľadiska nie je odber vody v krajine rovnomerne rozmiestnený, preto je možné vyzdvihnúť niektoré regióny s extrémne vysokými hodnotami spotreby vodných zdrojov. Ide najmä o veľmi obývané regióny, ktoré majú veľký podiel na priemyselnej výrobe alebo poľnohospodárstve.

Významný podiel uniku vody počas prepravy je v súčasnosti akútnym problémom ukrajinského vodného hospodárstva. V skúmanom období sa dopravné straty vodných zdrojov dramaticky zvyšovali. Podľa Ministerstva prírodných zdrojov a ekológie Ukrajiny v roku 1990 predstavovali dopravné straty 2,5 mld. m³ (7,2 % na celkovom odberu vody). V roku 2014 sa rovnaký ukazovateľ zvýšil na 11,7 %. Dopravné straty takéhoto ekonomicky dôležitého prírodného zdroja možno vysvetliť filtráciou a odparovaním. Hlavnou problematickou oblasťou je vysoká miera dopravných únikov vody v štátnych vodárenských podnikoch. Vodovodné siete sú zastarané a je potrebná ich naliehavá rekonštrukcia a modernizácia.⁸

Z hľadiska odvetví hospodárstva sú hlavnými spotrebiteľmi vody priemysel, domácnosti, poľnohospodárstvo a zavlažovacie systémy. Veľký pokles spotreby vody v 90. rokoch možno objasniť prudkým poklesom priemyselnej výroby a zavlažovania poľnohospodárskych plôch. V rokoch 1990 až 1995 sa využívanie vodných zdrojov na účely zavlažovania a priemyselnej produkcie pohybovalo až na úrovni 51,1 % a 35,8 % (Tabuľka 1). Mierny pokles využívania vody bol zaznamenaný iba na účely domácností, poľnohospodárstva a rybného hospodárstva. Celková spotreba vody sa v rokoch 1990 až 2014 podstatne znížila napriek mierne rastúcim indexom počas rokov 2011 až 2013. Rapídny pokles všetkých vodných indikátorov v roku 2014 je možné objasniť obmedzením dostupných údajov v politicky problematických regiónoch ako Doneck, Luhansk či okupovaný autonómny región Krym.⁹

Problém zabezpečenia ekologického stavu v oblasti vodných zdrojov zostáva platný pre všetky regióny Ukrajiny. Medzi hlavné problémy patrí nerovnováha v umiestnení

⁶ VERHUN, O. M. (2012): *Evaluation of environmental Issues of the Dnieper River Basin in the Context of Threats to Ukraine's National Security*.

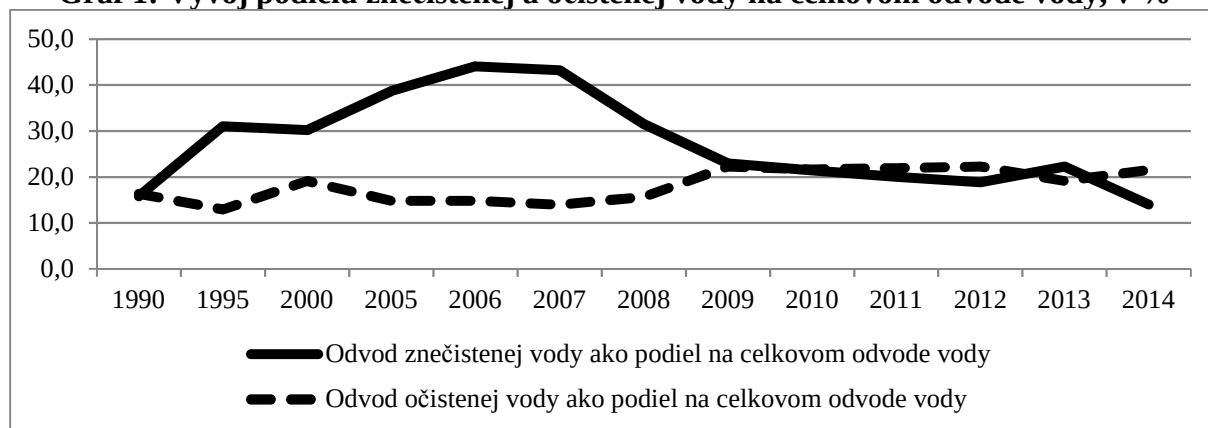
⁷ MAKAROVA, N. S. (2007): *Ekonomika Pryrodokorystuvanna*.

⁸ KUNYCHKA, M. – ORLANDO, L. – RANETA, L. (2017): Water Intensive Economy and Environmental Issues in the Post-Soviet Tranzition country. In: *International Journal of Ecology and Development*, p. 82.

⁹ ZUBRO, T. (2014): Vnútropolitické determinanty krízovej situácie na Ukrajine. In: *Almanach*, s. 73.

vodohospodársky náročného priemyslu a nedokonalosti spojene s dedičstvom sovietskej vodnej politiky.¹⁰ Takmer všetky vodné toky a veľa podzemných vodných objektov, najmä v oblastiach, kde sa nachádzajú veľké priemyselné a poľnohospodárske komplexy, sú objektmi významného antropogénneho vplyvu, čo sa odráža v znečistení, vyčerpaní a degradácii vodných objektov. Ekonomicky využívané územia sú vystavené značnej transformácii, ktorá významne zmenila povahu prietokového a vodného režimu mnohých vodných objektov. Neuspokojivý stav kanalizačných systémov je hlavnou príčinou znečistenia vody. Veľký podiel vodovodov a odvodňovacích systémov si vyžaduje naliehavú renováciu a modernizáciu. Pri zneškodňovaní znečistenej vody však možno vidieť environmentálne pozitívny trend. Ukazovateľ odvodu znečistenej vody postupom skúmaného obdobia klesal (Gráf 1).

Gráf 1: Vyvoj podielu znečistenej a očistenej vody na celkovom odvode vody, v %

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov Ministerstva prírodných zdrojov a ekológie Ukrajiny.

V roku 2006 bol na Ukrajine zaznamenaný vrchol zneškodňovania znečistenej vody. V nasledujúcom desaťročí sa rovnaký index dramaticky znížil zo 44 % podielu celkovej likvidácie vody na 14 % v roku 2014 (Gráf 1). Takmer rovnaký podiel znečistených vôd v rokoch 1990 až 2014 je zaujímavým fenoménom v kontexte ekonomickej transformácie krajiny. Absolútne počty odvodu vody sa od roku 1990 výrazne znížili, ale podiel znečistených odpadových vôd na celkovom odvode vody sa podstatne nezmenil. Štatistiky o odvode vody sú dôkazom toho, že kapacity na odvod znečistenej vody a zastarané vodné siete sú v dezolátnom stave. Zatiaľ čo kvantitatívne využitie vodných zdrojov môže byť odvodené z objemu celkového odberu vody, kvalitatívne vyčerpanie sa dá vysvetliť odvodom znečistených odpadových vôd. Avšak, objem vypúšťanej vody nie je úplne charakterizovaný úrovňou znečistenia vody. Dôležitým ukazovateľom je množstvo znečisťujúcich látok. Rieky a vodné nádrže sú stále kontaminované priemyselným odpadom, hnojivami, pesticídmi a herbicídmi. Komplexné zásobovanie vodou pre potreby obyvateľstva je pomerne komplikované z dôvodu zlých kvalitatívnych charakteristík vody vo vodných objektoch. Počas posledných desiatich rokov boli zdroje vody predmetom intenzívnej kontaminácie. Odtok znečistenej odpadovej vody do povrchových vôd nemal klesajúcu tendenciu kvôli nízkej kvalite čistiacich objektov, avšak v porovnaní s polovicou 90. rokov sa spotreba vody znížila viac ako dvakrát.

Záver

Začiatkom 90. rokov sa Ukrajina stala suverénnym a nezávislým štátom a čelila ekonomickým a environmentálnym problémom, ktoré sú typické pre väčšinu post sovietskych tranzitívnych ekonomík. Ekologické problémy, ako napríklad ignorovanie ekologickej

¹⁰ VERHUN, O. M. (2014): Current Analysis of Factors Deterioration in the Quality of Drinkong Water Sources in the Ocntext of Environment Safety Ukraine. In: *Environmental Security and Natural Resources*, p. 25.

rovnováhy a znečistenie vodných zdrojov sa stali súčasťou agendy novovytvoreného štátu. Počas posledných rokov nezávislosti Ukrajiny, intenzita využívania vody v ukrajinskej ekonomike postupne klesala, avšak stále je dosť vysoká.

Na Ukrajine problémom je nie len nerovnomerná geografická distribúcia vodných zdrojov. Dôležitou otázkou pre udržateľný rozvoj so zohľadnením na environmentálne otázky je aj nerovnomerná spotreba vody. Podľa Vystavnej a Grynenka¹¹ ukazovateľ intenzity využívania vody sa líši v závislosti od administratívnych a ekonomických regiónov krajiny. Indikátor intenzity využívania vody ukazuje, že administratívne regióny východného a južného regiónu sú najviac náročné na vodu. Vystavna a Grynenko naznačujú, že južné regióny majú nízku efektívnosť využitia vody, keďže miera spotreby vody v porovnaní s regionálnou produkciou je výrazne vyššia ako v západných regiónoch.

Podľa výsledkov tejto analýzy, spotreba vody a intenzita využívania vody v ukrajinskej ekonomike klesá, čo z uhla pohľadu životného prostredia je pozitívnou tendenciou. Zefektívnenie využívania vody je však veľmi žiaduce, pretože intenzita využívania vody v Ukrajine je relatívne vysoká v porovnaní s európskymi a ostatnými post sovietskymi ekonomikami. Osobitná pozornosť by sa mala venovať zvýšeniu efektívnosti využívania vody v priemyselnom komplexe. V kontexte vyššie uvedených tvrdení, dôležitou otázkou je aj zavedenie nových nástrojov ekonomickej regulácie za účelom lepšieho a efektívnejšieho využitia vodných zdrojov. Relevantným by mohlo byť aj zavedenie ekonomických stimulov pre efektívne využitie vodných zdrojov a implementácia modernizácie priemyselných technologických systémov.

Použitá literatúra:

1. BIBIKOVA, T.S. 2011. Comparative Analysis of Anthropogenic Impact on Water resources in Russia, Belarus, and Ukraine in Post-Soviet Period. *Water Resources*, 5(38), 549-556.
2. BRAGA, D. – RANETA, L. 2015. Analýza vplyvu pohybu pracovných síl na import Moldavskej republiky. In: *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov*, 53-60.
3. KHMELKO, I., 2012, Administrative Decentralization in Post Communist Countries: The Case of Water Management in Ukraine. In: *Journal of Political Science, Government and Politics*, 1(1), 1-12.
4. KUNYCHKA, M. – ORLANDO, L. – RANETA, L., 2017, Water intensive economy and environmental issues in the Post-soviet tranzition country. In: *International Journal of Ecology and Development*, 32(2), 81-94.
5. MAKAROVA, N. S. 2007. *Ekonomika Pryrodokorystuvanna*, Kyjiv: CUL, 2007.
6. Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine, 2014, *Nacionalna dopovid pro stan navkolysnoho pryrodneho seredovysca v Ukrajinii v 2014 roci*, MENR, Kyjiv.
7. MOLDOVAN, I., 2016, 30 Years After the Chernobyl Disaster, a Nuclear Menace Still Hides in Plain Sight. In: *New Perspectives Quarterly*, 33(3), 37-43.
8. VERHUN, O. M., 2012, *Evaluation of environmental issues of the Dnieper River Basin in the context of threats to Ukraine's national security*. The National Institute for Strategic Studies. Kyjiv.
9. VERHUN, O. M., 2014, Current Analysis of Factors Deterioration in the Quality of Drinking Water Sources in the Context of Environment Safety Ukraine. In: *Environmental Security and Natural Resources*, 15, 22-30.

¹¹ VYSTAVNA, Y. Y. – GRYNENKO, V. V. (2007): Ocinka stijkosti vodokorystuvanna v regionach Ukrajiny. In: *Kommunalnoje chozajstvo gorodov*.

10. VYSTAVNA, Y. Y. – GRYNENKO, V. V. 2007. Ocinka stijkosti vodokorystuvanna v regionach Ukrajiny. In: *Kommunalnoje chozajstvo gorodov*.
11. ZUBRO, T. (2014): Vnútropolitické determinanty krízovej situácie na Ukrajine. In *Almanach*, 9 (1) s. 73-85.

Kontakt:

Ing. Mykhaylo Kunychka, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: mykhaylo.kunychka@euba.sk

SOUTH KOREA AND ITS BUSINESS CULTURE

Milan Lajčiak

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: milan.lajciak@gmail.com

South Korea has shown after very successful industrialization period the ability to manage challenges of global competition and to achieve world leading positions in some technologically advanced areas. Its global success has deserved international recognition. Both macro-policies of the state and management of Korean companies in mutual combination have played the role in these processes. The study is bringing the insight into Korean companies' management, elaborating on factors that have subscribed to shaping Korean business culture including cultural fundamentals with Confucian values, Japanese and American influences, explaining main aspects of business communication and managerial practices as well as global and domestic challenges the Korean companies face.

Key words: South Korea, "chaebols" conglomerates, business culture, communications habits, managerial practices

JEL: D21, M14, O53

Introduction

If somebody would write the economic history of post-WWII period, South Korea should definitely get one of leading positions. This country, seemingly coming from nowhere with GDP per capita of Ethiopia, Liberia or Zimbabwe in 1950s was able to build strong positions globally in a wide range of industries and to become in three decades a member of the club of the most developed countries of OECD. Its current position in the global market is outstanding in many ways: the 11th world largest economy and the 4th in Asia, biggest world semiconductor producer, the 2nd in shipbuilding, the 5th in car and the 6th in steel production. Moreover, South Korea has the highest broadband penetration rate in the world and second biggest investments into R&D (4,3%). Over seventy different products manufactured in South Korea are ranked top in global market share. Economic success of South Korea is sometimes labeled by catchphrases as *Miracle on the Han River*, *Korean phoenix: a nation from ashes*, *From rags to riches*. The success should be subscribed to several major factors including economic development policies, cultural fundamentals as well as managerial practices and business culture. Though economic policies of South Korea has been the subject of many studies and one can find a piles of literature on this issue, South Korean management has not been a mainstream topic of high interests and has received relatively little attention by researches.

The study focuses on the background of Korean business culture, main influences that have subscribed to the formation of their communication and managerial methods and on manifestations in their managerial practices. To put the topic of Korean business culture into bigger context the study starts with basic information about South Korea and its industrialization process, goes to crucial factors that subscribed to shaping Korean business culture, elaborates on main aspects of business practices and corporate leadership of Korean companies and explains what global and domestic challenges Korean companies currently face and how they try to manage them.

1. Basics about South Korea

Korean Peninsula is located in the Northeastern part of the Asian continent between China and Japan. The size of peninsula is about 220.000 square kilometers, slightly smaller than Great Britain or Romania. However, Korea is divided between North and South Korea. Population of South Korea is over 50 million, area near 100.000 square kilometers, very mountainous country with over 63% hilly terrain. Country ranks the 3rd in population density with fastest aging population and one of highest suicide rates in the world. South Korea's native population consists of a single ethnic group, no multi-culture society and very little foreign workers. Strong hierarchy and formality prevails in social and business communication based on Confucian values. Among religions Christianity accounts near 30% followed by Buddhism over 15%, over 50% no religion. South Korea has "island mentality" – circled by sea and separated from Asian continent on the north by reclusive North Korea. The language has its own alphabet *hangul*, English speaking is not common. All these factors have subscribed to the strong nationalistic feeling and cultural specificities of Korean nation.

2. Korea's industrialization and the role of "chaebols"

Effectiveness of Korean economic policy during industrialization period was based on ability of integration of economic proceedings into the mindset and social construct of the society and playing on people's mentality to mobilize them for national goals. President Park Chung-hee (1961-1979) who led South Korea for 18 years was a dictator. He left dual legacy – astounding economic success and political repression. He believed that the democratic experiment in Korea in 1950s unlike political systems of the West didn't emerge naturally from the course of societal development. He was convinced that it was imposed from outside and that impoverished pre-modern Koreans were not able to enjoy fruits of that system. In his eyes political freedom meant nothing without economic growth and Korea needed to develop a strong economy before democracy. He believed that economic development can't be entrusted to the private sector alone (not enough skills and resources to build strong economy) and should be aided by state. His method was "Big Push" policy and he behaved like frontline commander, monitoring progress of every single project and being obsessed by keeping deadlines and quality.

As to the economic goals, Korea's economic policies had some similarities with Japan regarding the government intervention and planning, picking up "winners" (companies) and supporting them by financing. General Park forged relationships with a handful of business leaders. He offered eighteen leading entrepreneurs of conglomerates (*chaebols*), who were corrupted for tax evasion a deal they could not refuse: participate in his development plans in selected industries or go to jail.¹ But in contrast to Japan, however, economic planning was implemented in a "military command style" during 1960s and 1970s. *Chaebols* were "ordered" to invest into specific industries and projects.

Korean cultural habits of deference to authority enabled General Park Chung-hee during his dictatorship (1961-1979) to effectively command the *chaebol* heads who in turn commanded their employees. *Chaebols* built roads, bridges, hospitals and other infrastructure sometimes at prices they knew would lose them money but they did it because they knew General Park would reward them in the long run with other profitable contracts. General Park coaxed, intimidated, manipulated and threatened the companies for cooperation but also offered incentives-government and foreign loans, relaxed regulations and tax cuts. Business leaders were at a pinch to meet the government's targets according to given timelines. As a result they subsequently tended to utilize this top-down military command culture to pass on their subordinates in a

¹ DANIEL TUDOR (2012): Korea: The Impossible Country. Page 68.

similar manner. They used high-speed implementation of business plans and Korean word “palli palli” (quickly quickly) became customary in conversation of managers.

It was a policy of “picking up winners” during Korean industrialization period – selecting some companies with ability to stand international competition and with ability “to listen” to government needs that engendered big Korean conglomerates known as *chaebols*. They represent a kind of “network” or “relationship” economy forming the main feature of South Korean economic profile and dominating across the whole South Korean economy. *Chaebols* are controlled and managed by a single person or families and are organized vertically through “central staff”, which may be holding companies or mother firms. For comparison, Japanese *keiretsu* business structure is based on *communitarian logic* (power belongs commonly to business groups) while Korean *chaebols* have a *patrimonial logic* of their business structure, where all powers belong only to the leader of *chaebol*. Key managerial posts within a *chaebol* are almost always given to the relatives of the chairman, the patriarch. *Chaebol* system benefitted heavily from Korea’s Confucianism legacy that ingrained a paternalistic, top-down mentality that South Korea still has been possessing. *Patrimonialism* has deep historic roots in South Korea and on the related logic of vertical hierarchical arrangements are organized various types of social relations as well. Samsung, Hyundai Motor, SK and Lucky-Goldstar (LG) represent major *chaebol* networks that control around 90% of economic activities of top thirty *chaebol* conglomerates.² These companies have shown high capabilities to manage Asian financial crisis.

3. Sources of Korean business culture

Over one hundred years ago Korea seemed around in eyes of foreigners relatively uncivilized. When W.E. Griffis³ introduced Korea to the West in the end of 19th century he described Korea as “the Hermit Nation”. Perciwall Lowell called Korea as the “Land of the Morning Calm”⁴ as a quiet and rural country where even the cities resembled the countryside. Later on Korea was for over 35 years (1910-1945) occupied by Japan and after WWII suffered from devastating Korean War (1950-1953). Despite historical hurdles South Korea after the WWII showed “impossible to be possible”, the ability “to rise from the ashes”, to mobilize itself to the high effective level of industrialization and later on to become undisputed leader in some of the world’s leading industries. In addition to economic developmental policies of the state there were cultural fundamentals and business practices that undoubtedly assisted in South Korea’s success.

In order to understand the origins of South Korean business culture and companies’ management it is necessary to have a look at the roots and the formation of modern capitalism in Korea and Korean social values that evolved from several sources – traditional Korean culture, particularly Confucianism, Japanese influence, American influence and militarily style method of industrialization.

3.1 Traditional Korean culture and Confucianism

By the late nineteenth century, the whole East Asian region was thoroughly “Confucianized”, that is, Confucian values and practices penetrated daily lives of people and the whole system of government were justified with reference to Confucian ideals.

Confucianism is not a religion, it does not possess belief in gods and avoids metaphysical and ontological questions but rather represents an ancient moral and ethical code. At the heart of Confucianism is the belief that social order depends on hierarchy, values and

² KOICHI KATO (2014): Top four chaebol generate 90% of South Korean conglomerate profits, Nikkei Asian Review, April 10, 2014

³ WILLIAM ELLIOT GRIFFIS (1894): Korea, the Hermit Nation.

⁴ PERCIVAL LOWELL (1886): The Land of The Morning Calm, A Sketch of Korea.

norms. The family is fundamental social unit and the roles of family members are arranged according hierarchical lines, each role with attendant duties and privileges. Relationships are strictly hierarchical in nature, sons have to respect and obey to farther, subjects to monarch, wives to husbands, younger brother to elder brothers. Whole society is ordered into distinct statuses, each with its own obligations and prerogatives everybody has a well-defined position and has to obey to individuals who are ranked higher. Strict observance of human relationships in order to maintain order and harmony within society as well as in its units (family, group, company, state) is an imperative. In other words, Confucian ethics dictates hierarchical relationships, requires subordination, identification with social roles and relies heavily on the self-control of individuals. Proper functioning of the Confucian “cosmos” depends on the loyal obedience of inferiors to superiors in the social order and the carrying out of role-defined duties. Not individual freedoms but duties and social status affiliation is an imperative. Confucian social arrangement integrated human activities at all levels and manifested also in market patterns, companies management and business culture.

It is generally believed that at present South Korea is the most Confucian country in the whole East Asian region⁵ and Confucian ethics was not only adopted in full scale but also applied onto society with much more intense level than other countries of the region.

South Korea is a country with high power distance and hierarchy. Korean society traditionally and strongly emphasizes the group over the individual⁶ and through Confucian thought elevated particularly one specific dimension of human relationship – hierarchical social structure with high respect to the older as well as to the higher positioned individuals. In other words, Koreans became accustomed to building hierarchical relationships based on their age not only within the families but also in other social relationships including corporates. According to this logic an older person is always in a superior position in a relationship with younger person who has to pay respect to the former. This pattern of relationship is strongly present in the Korean business culture where an individual rank within organizational hierarchies including companies is extremely important. Superiors have much stronger leverage over their subordinates than in Western culture. Lower ranked individuals find it very difficult or outright impossible to challenge or defy the orders given to them by their superiors.

This atmosphere exists also in families and on educational front that is embedding the feeling of hierarchical construct into cultural identity of all Koreans from childhood.

Strong family orientation of Korean society is another important aspect. Family-like relationships are often applied to no-family context. For instance, the employees of Korean companies often liken their organizations to families in which they are members and routinely position themselves as elder or younger siblings in their firms. Analogically, the head of company takes a role of “farther” who has almost unlimited authority over his “family members”.

The value of education is strongly emphasized by Korean-style Confucianism.⁷ Korean educational zeal is outstanding even by East Asian standards. Education and studies are considered a proper way to qualify for leadership. Virtue and authority are achieved through extensive studies at prestigious educational institutions. Koreans perceive that a high level of education does not only elevate their societal status within society but also increases their opportunities to pursue a successful professional career. Education is first of all considered as a tool for the better life and only then as a tool for knowledge.

Strong aspect of Confucian thought in South Korea is loyalty to the leader and to the country. Specifically during industrialization period this value has motivated South Korean managers and workers to make huge collective effort and work very hard together. Labor force

⁵ TU WEI-MING (1997): Confucian Traditions in East Asian Modernity. Page 191.

⁶ DANIEL TUDOR (2012): Korea: The Impossible Country. Page 64.

⁷ E.M.KIM (1998): The Four Asian Tigers: Economic Development and the Global Political Economy.

was highly disciplined and enthusiastic and workers behave as “industrial soldiers”. Hierarchical social behavior has been reinforced among others also through the country’s military service. Young Korean men have to complete a compulsory military service with almost no exception. Through this service they have got used to take orders from superiors strictly and unconditionally respect the hierarchy. Military service experience exerts quite strong influence on mindsets and behavior of the male workforce in South Korea regarding hierarchical relationship, much more than in other countries. Influence of the military command culture has a connection also with military-led industrialization in 1960s and 1970s.

Confucianism in this way not only dominated Korean society in the past but until now has had a lasting influence on social behavior of Koreans in numerous ways. They may appear outdated in a modern democratic industrial society but because of their strong and deep cultural roots they still have considerable effect. Korean business culture until today is based on these values with numerous manifestations.

3.2 Japanese and American influences

Japan annexed Korea in 1910 and Korea remained under Japanese control until the end of WWII in 1945. Japan built centralized state bureaucracy in Korea and introduced many institutions of modern capitalism through successive reforms. That largely influenced Korean economy and management in numerous aspects - codification of a civil law, tax system based on cash payments, juridical system separated from executive powers, land reforms, financial and commercial infrastructure in a variety of industries as well as in transportation. Japanese business groups dominated Korean economy but when Koreans got capital opportunities for modern business activity they studied modern management system by observing activities of Japanese companies and transposed best practices to their companies.

The significance of US influence on Korea mainly stems from the dominant presence of US military on southern half of Korean Peninsula during the first decades after liberation from Japanese occupation. On the administrative level, a very important reform was carried out by American guidance - the second land reform that redistributed land from landowners to peasants. Reconstruction and US development aid also played a major role on Korea’s economy. Moreover, Korea got preferential treatments and Korean managers were induced to seize whatever business opportunity was given to them. American influence went also in indirect way through strong military, political and economic ties and US became a benchmark for professional management. American mindset to compete and to strive for efficiency and effectiveness has been steadily permeating into management of Korean firms.

4. Korean business culture

Based on cultural fundamentals of Confucian values as well as under foreign influence of Japan and USA the Korean companies created a unique management blend culture utilizing different parts from these foundations and eventually becoming strong and formidable competitors globally.

One of the most important factors in the management of South Korean corporates is the promotion of sharing the same values in the company. To support this goal the large Korean conglomerates organize for their employees training camps including education for discipline and loyalty. In all areas of society including the business community, there is strong hierarchy and austere formalism, career advancement is possible only with increased age, people’s interaction avoids showing directly negative attitudes and strict subordination is at every social and managerial level.

The pride is often a question of people’s own perception, but with the focus on "saving face" in Confucian concept it is all about how others perceive that person. There is probably no person in the world who would not attempt to protect his/her pride, but Koreans consider the

pride and preserving their face as extremely important.⁸ In this respect they keep a certain social distance also in the business interaction, a typical feature of Confucian business culture that the West sometimes confuses with the coldness of the person.

One of distinctive traits of Koreans is their ability to unite and bring private sacrifices to the benefit of the country. Korean vitality of unity and of the joint work is unique when being compared to many advanced nations that favor individualism while this kind of cohesion is reflected especially in times of crisis. Koreans, for example, were able to carry out individual collections of gold to help the country to pay off debt and redeem the restrictive measures of the IMF in the years of financial crisis in late nineties. Employees of companies in case of company's financial difficulties got used even to return their salaries to contribute to the revitalization of the company. In such cases, Koreans put the state/country to the level of their family and they perceive it as a common goal.

4.1 Korean business communication practices

Management is a commonly term in modern society typically used in reference to corporations. Management integrates people and therefore is heavily embedded in culture. Major factor in management is the communication that is considered the most fundamental business activity. Korean business culture differs from Western business approaches from the first moment of interaction.

Koreans converse comfortable with business partners mostly only after building a common ground and knowing where each party stands in the relationship. The first meeting in business contacts is for Koreans extremely important. Koreans tend to identify themselves as members of the group and from the very beginning they show efforts to find points of contact (kinship, school, hometown, college). They construct their identity typically in relation to people with whom they have close ties, and tend to worry when they feel isolated. This is in stark contrast to Western businessmen for whom individuality plays a high role in constructing their identity.⁹ The factor of homogeneity of South Korea plays in this issue an important role. Western countries are mostly multi-cultural and may not be as concerned about where the other person is from. For Koreans it is important to raise questions to find some connection link with the partner. Foreigners can find it hard to understand why Koreans ask such personal questions that are unrelated to the business but for Koreans is important "getting acquainted process", to know the age, position, title of a business partner, place of birth, university, countries travelled, everything what can be in certain sense common. They are "checking" their partner during the first meeting also due to the need of setting up mutual relationship in terms of hierarchy. It is essential for them to build mental hierarchy of the relationship because it will give them appropriate guidance for proper language and actions because the hierarchy determines Korean's manners with others.

Koreans do not like to hear bad news, or they would wait until the late afternoon to deliver the bad news if they have to. Thus, the recipient will not have the whole day disrupted. Besides delivering the bad news later, Koreans avoid giving negative information outright. They may announce the negative news in an indirect and ambiguous way. This sometimes can mislead foreigners and needs to learn carefully to get the hidden meaning of the related report. The same goes with writing letters when disagreement is needed to be expressed. Polite wordings fulfill majority of the text and only the last sentences give understanding of the real position of the author of the letter. This kind of behavior is connected with Korean concept *kibun*, one of the core factors in Korean culture related to harmonious relationship. *Kibun* has no exact English translation but it is mostly related to terms like *pride*, *face*, *mood*, *mind*, or *feelings*. Hurting one's *kibun* is similar to hurting one's pride and losing dignity. Damaging

⁸ Prof. SEOIL CHAIY (2012): Doing Business with Koreans. Page 56.

⁹ Prof. SEOIL CHAIY (2012): Doing Business with Koreans. Page. 21.

kibun gives negative impact to one's mental and physical health and one way to avoid hurting one's *kibun* is telling a "white lie".

When Koreans go abroad, majority of them share to some degree the seeing themselves as one identity with their country, feeling as representatives of South Korea. Many would say that Koreans become patriotic when they go abroad and meet foreigners.

Cultural differences between Asian and Western cultures may seem particularly pronounced when people of these areas meet for the first time. Even the way they greet is different. Generally, Westerners shake hands when greeting or hug or put their cheeks together if they are close to each other. Asians greet by bowing to one another. To hug Asian on first acquaintance the Asian will feel probably uncomfortable. Thus, when meeting a person from different ethnic background for the first time it may become for different cultures perplexing or awkward.

Ethics and communication play in South Korea much more important role comparing to Western cultures. Language is without a doubt the most important component in communication but while one can reduce the language barriers by learning the foreign language, if fails in understanding others' unique cultural characteristics, misunderstanding can cause the mistrust, disruption at work and even conflicts.

4.2 Korean managerial leadership

Leadership is a crucial and universal task for business managers. Corporate executives need to display leadership in order to motivate their subordinates and to maintain and strengthen the cohesiveness of their companies' organization.

Fundamentally, a vicious circle between strong leadership and good performance has been established in many Korean companies. Roughly speaking, Korean leadership consists of four basic elements that mutually support each other: charismatic communication, corporate values, ambitious goal setting and crisis management. Though the first three elements are quite easy to understand, the last one represents a very specific concept. In regards with this, Korean business leaders sometimes deliberately create crisis from inside their companies to their employees into extraordinary performance that increases the agility of their companies.¹⁰ Management practices of Korean big conglomerates "chaebols" are sometimes referred as "Tiger Management" due to the managerial features – speed, aggressiveness, dynamism, bravery and even the fact that tiger is mostly used also as a Korean national symbol.

Top level managerial directions are implemented with outstanding speed and thorough enormous efforts of managers and workers. The speed often turned out to be a major competitive advantage for Korean companies as their rivals from other countries could simply not match the pace by which Korean created new products and technologies and penetrated new markets. They never rest and when one goal is achieved they immediately move on to the next. In addition to this Korean leadership in companies is supported with three underlying common traits such as strong centralization of managerial authority, planning and control support by chairmen's planning offices and strong intra-organizational coherence.

Centralization of authority belongs to one of the most typical features of Korean corporates. All strategic directions are set by a single chairman of the company or business group while executive board in most cases only approves the leadership's direction. This "emperor management" has receded only in recent years and executive board started to have more "say" in decision making processes. One reason for this power concentration at the top level of Korean corporates is the strong cultural influence of Confucianism. Korean businesses have been mostly founded and raised by individual entrepreneurs, later handed over to their

¹⁰ MARTIN HEMMERT (2012): Tiger Management: Korean Companies on World Markets. Page 93.

children, and that is why ownership and management of companies have been in majority cases not separated and business leaders have got enormous power to display strong leadership.

Planning Office of Korean conglomerates is another important background that supports chairman's leadership. They account in large business groups between 50 to 200 staff members. They are regarded as "nerve centers" of the organization and have a very strong internal standing. They have strong analytical capabilities and report directly to the chairman of the company. This allows the planning offices to support the chairman through high quality insights which maximize the chances for chairman of making right strategy decisions.

Strong intra-organizational coherence and strong teamwork in groups are regarded as a cultural norm in South Korea. Two important concepts support the internal coherence of Korean companies - *jeong* (human affection, tolerance, sympathy, kindness) and *inwha* (harmony). They represent important behavioral features of Korean society as a whole and in Korean companies they work highly for productive outcomes.

Jeong is a broad concept and the moral of *jeong* quite robustly works against individual tension and conflicts. It does not mean that the individuals should like each other but regardless personal aversions between colleagues they still get along and work effectively. The people feel that they are obliged to think not only about their individual interests but they should compromise, keep gentle relationships and instead of being rude they rather should be polite and help those who suffer. *Jeong* can be manifested in many forms – being highly tolerant, providing sympathy to people in troubles, understanding other's problems, sharing and being able to feel empathy to others, offering help when somebody feels alone, supporting responsibility in relationship, not to abandon the wife even when the family life is going wrong etc. It is making people to be more on relationship than individualistic side.

Inwha is another key principle of Korean business culture. As a collectivist society, consensus is an important element in promoting and maintaining harmony. *Inwha* emphasizes harmony between individuals, especially of unequal status and rank such as between superiors and subordinates. Usually Koreans like to give positive answers and avoid or are reluctant to give direct refusals. They do not want to hurt harmonious environment by giving negative responses or refusing others to cause face losing. It is linked to Confucian values which stress the cultivation of hierarchical relationship. In the business world, *inwha* implies that senior people should be considerate towards lower-ranked individuals and in return subordinates should follow directions given by the higher –ranked counterparts and not to destroy harmony by challenging them. *Inwha* helps to cultivate harmonic relations in the company, showing respect to the high-level managers, avoiding direct conflicts, especially in public and preventing to disturb effectiveness of the company as a whole. *Inwha* is calling for each party's responsibility to support other person or parties and make them "happy".

Both *jeong* and *inwha* represent much of the glue that holds together individual workers and managers in Korean companies. This mechanism does not mean, however, that there are no serious tensions between colleagues working in the same company. Korean have also, as many other cultures, strong individual ambitions, for instance in personal accumulation of financial wealth or in moving up quickly in a company hierarchy. In other words, strong individual aspirations and a strong team spirit tend to coexist in Korean companies. Individuals mingle together but at the same time have their personal interests.

Morality of *jeong* and *inwha* does not mean that trade unions in Korean companies can't fight strongly for the rights of employees or that the civil society can't go to streets to demonstrate against misbehavior and corruption of politicians. Challenging of authority is justified when there is a serious reason to show to the superiors that they did not care of employees in a proper and benevolent way. It depends on situations and the of emphasis of gravity of problems.

Globalization has an impact on all corners in the world and also on Korean society that is undergoing through high dynamics of social changes. Korean young generation is breaking the traditions and is more and more westernized with individualistic ambitions while building their professional career and also personal life.

5. Korean management and globalization challenges

From the 1960s Korean exports grew explosively as companies started to penetrate world markets and in the late 1960s Korean companies started aggressively to acquire overseas construction projects. After some early failures they quickly gained a foothold on global markets through a combination of aggressive investment, outstanding speed, high flexibility and relentless learning. Thereafter Korean companies took business globalization to the next level and rapidly scaled up their direct investments in foreign countries.

After Asian financial crisis in 1997 many Korean companies went bankrupt and had to be reorganized. Not surprisingly the crisis changed the overall perception of Korean management. The structure and organization of *chaebols* were commonly blamed for not being up to the standards of advanced countries. Korean management became that time a synonym of lack of transparency and professionalism. Korean and foreign observers agreed that fundamental changes had to be made in the management of Korean firms to allow them to restore their competitiveness.

The economy and companies after the crisis fast and successfully revitalized. At least from 1970s most of the growth and success of Korean firms has been the result of their international expansion. Since late 1980s and early 1990s Korean companies, similarly to the processes in other East Asian countries, strategically “disembedded” from developmental state apparatuses and successfully “reembedded” in global production networks.¹¹ They heavily invested in foreign countries to create a strong presence in major international markets by establishing wholly owned subsidiaries. In the beginning of the millennium some leading Korean companies as Samsung Electronics, LG Electronics, Hyundai Motors, SK Holdings, POSCO have entered the ranks of globally 500 companies and their ranking was gradually improved.¹² They rapidly internationalized and started to create international production networks to strengthen their global production and made strong endeavors to meet the challenge of globalization. Growth orientation, speed and flexibility are three basic elements of their strategic orientation.¹³

Korean managers tend to focus strongly on new business opportunities even if the pursuit of these opportunities comes with significant risks. They seek growth for their companies in three ways: adding new products and services, developing new technologies and seeking new markets. In contrast to Japanese companies that persuade Japanese suppliers to follow them abroad, Korean companies abroad are ready to create mixture of Korean and domestic supply chains by working with local suppliers when necessary. When establishing new subsidiaries out of Korea they tend to replicate their domestic organization and management systems. Local executive positions are typically filled with expatriate managers dispatched from Korea. When interacting with employees abroad, Korean companies try to go for integrated holistic approach embracing personal and social issues. For global coordination and control, Korean firms generally tend to replicate globally integrated domestic operations for building large manufacturing complexes in foreign countries, to maximize vertical and horizontal synergies but are in this way generally flexible.

¹¹ HENRY WAI-CHUNG YEONG (2010): Strategic Coupling: East Asian Industrial Transformation in the New Global Economy. Page 15.

¹² SOURCE: Fortune 500 (2016): <http://beta.fortune.com/global500/list>

¹³ MARTIN HEMMERT (2012): Tiger Management: Korean Companies on World Markets. Page 83.

6. Domestic challenges of Korean companies

Challenges on domestic front that Korean companies face are connected with structural changes in business-government relations, breaking traditions by young generation in the society, remodeling value systems, problems with combative labor unions, culturally embedded gender discrimination in a male dominated society etc.

One of crucial domestic challenge for Korean companies' management is the issue of gradually changing labor force mentality. Loyalty of employees to their companies has been greatly supported by Confucian values that emphasize hard work, group harmony and obedience to senior people. Confucian values have not disappeared from Korean culture and society but other values have gained in relative importance over the last decades. As a result, younger people tend to behave more individualistically than their parents. They have not experienced economic hardship of previous generations and given less priority to material goals when comparing with intangible elements such as quality of leisure time. Due to these trends Korean companies have had to continue to update their human resource management in recent years to stay in tune with the changing values of their employees. In recruiting new staff they try to introduce new methods to evaluate applicants solely on their individual capabilities, corporate training programs have shifted towards stronger specialization, stronger focus is given on specialized skills reflecting more individualized interests among employees.

Overall, the leadership style of Korean managers appears to be shifting towards a stronger emphasis on persuasion through professional competency. It does not mean that the leadership is becoming strongly participative. Internal hierarchies are still firmly in place and employees are expected to implement managerial directions swiftly, but taken all together, the leadership style of Korean managers appears to have become softer and less authoritarian to accommodate attitudes of young co-workers who expect to be instructed professionally about managerial policies.

7. Strategic coupling with global world

South Korea began to make a name for itself with its economic growth in 70-ies. It successfully hosted Asian Games in 1987, Seoul Olympic Games in 1988, cohosted with Japan soccer World Cup in 2002 and even made it to the final four against all odds. South Korea further successfully hosted and presided G20 Summit in Seoul in 2010 that was the first G20 Summit to be held outside of G7 country. In February 2018 South Korea will host Winter Olympic Games. These international events coupled with recent cultural phenomenon such as K-pop and Korean soap operas and contributed to South Korea's presence in the global world.

The same came with South Korea's economic breakthrough. In the beginning of 60-ies South Korea was one of the poorest countries in the world, in terms of GDP per capita at the level of Ethiopia. Currently is the member of *Organization for Economic Cooperation and Development* and became the first country in the world changing status from a receiver to the donor of official development aid. While *chaebols* were protected at home, they were forced, similarly as *keiretsu* in Japan, to compete internationally against more advanced global companies from the very beginning. Exposure of domestic "winners" to the global competition and not protecting them from global market influences was an important part of South Korean policy. In other words, President Park Chung-hee combined state-led economy with global market and started the process of coupling with global economy from the early stage of development. The system was far from perfect but was able to force *chaebols* to strive to excel and to sophisticate their managerial skills. This was one of key factors in South Korea's successful development story and also in developing their managerial skills.

Since the early 80-ies South Korea moved toward a more liberal economic policy along with more democratic government. Just after declaring democracy in 1987 the working class rose up against labor conditions that impacted on sky-rocketing the cost of labor. This

exacerbated the declining national competitive edge and together with poorly managed country's foreign exchange reserves, excessive short-term borrowings and failures of exchange rate management resulted in a foreign exchange crisis. That ultimately led to the IMF bailout in December 1997. South Korea accepted the stringent economic reforms imposed by IMF in 2001 fully reimbursed the IMF for the bailout. During the crisis period the entire nation worked together to gather and donate gold to the government to pay back Korea's foreign debt. A total of about 3,5 million people nationwide participated in this movement and contributed around 227 tons of gold to repay the debt that reached about 30,4 billion USD.¹⁴ This movement promoted unity among Koreans during a time of hardship and showed the power of cohesion mentality of Korean labor force to work for bigger whole (country, companies) while suffering personal benefits. Today's labor union resilience in South Korea is very tough but still in the end able to make compromise for saving the bigger whole.

Strategic coupling with global world and global markets was an important process through which South Korean companies were able to compare their managerial skill to other models, to learn from the outside world and to adjust their managerial styles.

Conclusion

The study explains communication habits, business culture and managerial practices of Korean companies in broader context of cultural fundamentals and economic policies of South Korea. Management model of Korean companies was shaped by several factors, primarily by traditional Korean culture based on Confucian values, command style of economy during industrialization period and by Japanese and American influences.

Strong emphasize on the group over the individual and hierarchical structure of society is strongly embedded in organizational patterns of a society. This pattern of relationship is strongly present also in Korean business culture and Korean conglomerates called *chaebols* where an individual rank within organizational hierarchies is extremely important. Superiors have much stronger leverage over their subordinates than in Western culture and lower ranked individuals find it very difficult or outright impossible to challenge or defy the orders given to them by their superiors. Exposure of Korean companies in the late 90-ies and the beginning of the new millennium to the global markets and globalization trends as well as changing dynamics of Korean society impacted on their business practices.

Growth orientation, speed and flexibility are basic elements of Korean *chaebols* in their strategic orientation to face global competition. In addition, aggressiveness, dynamism and bravery to take a big portion of an entrepreneurial risk belong to their typical managerial practices, making them successful on international markets. Korean leadership in companies is supported with three underlying common traits such as strong centralization of managerial authority, planning and control support by chairmen's planning offices and strong intra-organizational coherence. Korean moral features as *jeong* and *inwha* play important role in effectiveness of Korean companies.

Challenges on domestic front are connected with structural changes in business-government relations and breaking traditions by young generation that is gradually changing labor force mentality and remodeling value system. Younger people tend to behave more individualistically than their parents but Confucian values have not disappeared from Korean culture and hierarchical structure, loyalty and obedience of the subordinates to their superiors in Korean companies remain intact until today.

Each country's culture and history has contributed to the rise of unique values and customs in the world and that is why reactions of culturally diverse people may differ from each other. Facilitation of the global business should go hand in hand with overcoming cultural

¹⁴ Prof. SEOIL CHAIY (2012): Doing Business with Koreans. Page 44.

differences. Application of this knowledge of Korean business culture can be instrumental in the growing interaction of Western and Asian businesses as well as for mutual learning of managerial practices.

References:

1. CNN MONEY (2011), Fortune Global 500. <http://1-million-dollar-blog.com/2011-fortune-global-500-worlds-largest-companies/>
2. DANIEL TUDOR (2012): *Korea: The Impossible Country*. Tuttle Publishing. ISBN: 978-0-8048-4253-5.
3. FORTUNE 500 (2016): <http://beta.fortune.com/global500/list>
4. HENRY WAI-CHUNG YEONG (2010): *Strategic Coupling: East Asian Industrial Transformation in the New Global Economy*. Cornell University Press. ISBN: 978-1-5017-0256-3 (pbk.: alk paper).
5. JONG WOO HAN (2014): *Power, Place, and State-Society Relations in Korea*. Published by Lexington Books. ISBN: 978-1-4422-4780-2 (pbk.: alk. paper).
6. K. KATO (2014): Top four chaebol generate 90% of South Korean conglomerate profits, *Nikkei Asian Review*, April 10, 2014.
7. KOICHI KATO (2014): Top four chaebol generate 90% of South Korean conglomerate profits, *Nikkei Asian Review*, April 10, 2014.
8. KUSAN SUMIN (1983): *The Way of Korean Zen*. Published by John Weatherhill, Inc. ISBN: 0-8348-0201-5.
9. MARTIN HEMMERT (2012): *Tiger Management: Korean Companies on World Markets*. Published by Routledge. ISBN: 978-0-415-53720-9 (pbk).
10. MACRO ORRÚ, NICOLE WOOSLEY BIGGART, GARY G. HAMILTON (1997): *The Economic Organization of East Asian Capitalism*. SAGB Publications. ISBN: 0-7619-0479-4 (alk. Paper).
11. MICHAEL L. GERLACH: *Alliance Capitalism (1992): The Social Organization of Japanese Business*, University of California Press. ISBN 0-520-07688-5 (alk. Paper), ISBN 0-520-08607 (pbk.: alk. paper).
12. PERCIVAL LOWELL (1886): *The Land of The Morning Calm, A Sketch of Korea*. Published by Boston, Ticknor and Company.
13. RICHARD E. NISBETT (2005): *The Geography of Thought*, Nicholas Brealey Publishing. ISBN: 1-85788-353-5.
14. SEOUL CHAIRY (2012): *Doing Business with Koreans*. Published by Okdang Books, Inc. ISBN: 978-89-93952-42-1.
15. SEOK-CHOON LEE (2013): *The Korean Economic Development Path: Confucian tradition, Affective Network*. Published by Palgrave MacMillan. ISBN: 978-1-137-35972-8.
16. SHAOMIN LI (2015): „Together or Separate Checks?“ Published by the Center for Modern China Foundation. ISBN-13: 978-1511951333.
17. SHAOMIN LI (2009): *Managing International Business in Relation-Based versus Rule-Based Countries*. Published by Business Expert press. ISBN-13: 978-1-60649-084-6 (pbk).
18. TAI P. NG, Ph.D (2015): *Chinese Culture, Western Culture*. Copyright by Tai P. Ng, ISBN: 13: 978-0-595-42547-1 (pbk).
19. TU WEI-MING (1997): *Confucian Traditions in East Asian Modernity*. Harvard University Press. ISBN: 0-674-16087-8 ((paper: alk. paper).
20. TU WEI-MING (1997): *Confucian Traditions in East Asian Modernity*. Printed in the USA, Library of Congress Cataloging-in-Publication Data. ISBN: 0-674-16087-8 (alk. paper).

21. WILLIAM ELLIOT GRIFFIS (1894): *Corea, the Hermit Nation*. Published by New York: Scribner's Sons.
22. WM. THEODORE DE BARY (2001): *Sources of East Asian Tradition*. Published by Columbia University Press. ISBN: 978-0-231-14304-2 (vol.1 cloth: alk. paper). ISBN: 978-0-231-14322-6 (vol.2 cloth: alk. Paper).
23. WORLD BANK REPORT by Chen, Shaohua, and Martin Ravallion (2008): „*The Developing World Is Poorer Than We Thought but No Less Successful in the Fight against Poverty*“.
24. Y.J. CHOI (2015): *East and West: Man versus Spirit*. Copyright by Y.J.Choi, ISBN: 1512132624.
25. Y.J. CHOI (2016): *East and West: Rise of East Asia and Fundamentals of International Relations*. Published by Charleston. SC. ISBN: 15519562942.
26. ZHIHE WANG (2012): *Process and Pluralism, Chinese Thought on the Harmony and Diversity*. Transaction Books, Rutgers University. ISBN: 978-386638-150-4.

Contact:

JUDr. Milan Lajčiak

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovak Republic

e-mail: milan.lajciak@gmail.com

DISPLACED AND FAKE UNIVERSITIES – EXPERIENCE OF UKRAINE

Tetyana Nestorenko ^a – Oleksandr Nestorenko ^b – Jana Peliova ^c

^a Humanitarian and Economic Faculty, Berdyansk State Pedagogical University, Shmidta 4, 71112 Berdyansk, Ukraine, e-mail: tetyana.nestorenko@gmail.com

^b Department of Economics and Finance, Berdyansk Institute of State and Municipal Management of the Classic Private University, Portova 3D-2, 71100 Berdyansk, Ukraine, e-mail: oleksandr.nestorenko@ukr.net

^c Faculty of National Economy, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: jana.peliova@euba.sk

The article considers how the actual annexation of Crimea and the occupation of some territories of Donbas have led to changes in higher education in Ukraine (on the example of Donetsk region). We studied which universities, located at current uncontrolled territories of Donetsk region until 2014, work legally and are the subjects of international activities. Also we investigate, which institutions work illegally and can not be sighted as partners and counteragents for Ukrainian and by Ukrainian and foreign persons and organizations. The information from Ukrainian universities' and universities of uncontrolled territories' sites was used.¹

Key words: uncontrolled territory, displaced university, fake university.

JEL: I23, J62.

Introduction

The aggression against Ukraine, the annexation of the Crimea and the actual occupation of some areas of Donbass began a new era of undeclared wars in Europe in the 21st century. The consequences of a hybrid war against Ukraine have for the country not only political and economic character, but also social one. All areas of social infrastructure have suffered significant negative impact. The higher education system is one of them. This impact on the education sector is shown up on three territorial levels:²

- 1) occupied territories;
- 2) front-line territories and territories of resettlement of refugees and displaced persons;
- 3) national level.

In 2014-2015 due to the inability to work in legal conditions, several universities located on uncontrolled territories decided to move to other territories of Ukraine. Such universities were first actually, and then legally were recognized as displaced universities. In Ukraine, at the legislative level, the status of the temporarily displaced university was recognized in 2016. According to the Law of Ukraine,³ the temporarily displaced university is the state, municipal or private institution of higher education, which in the period of temporary occupation or the anti-terrorist operation has changed its location (relocated) from temporarily occupied territory to the territory, controlled by Ukrainian authorities.

¹ This research was supported by the grant #51601733 of Visegrad Fund in the framework of Visegrad Scholarship Program – EaP.

² ГОРБУЛИН, В.П. и др. (2015): Донбас і Крим: ціна повернення, р. 279.

³ LAW OF UKRAINE № 1731-VIII (2016): <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1731-19>.

1 Displaced of universities – Ukrainian realities

In newest history of Ukraine the problem of displacement of universities as a result of the occupation of the territory and military actions is quite new. Also after the World War II there wasn't a similar situation in other European countries, which experience could be used by Ukraine. In recent years there was only one more or less similar situation in Europe – the displacement of European Humanities University (EHU).⁴ This university was founded in Minsk in 1992. More than ten years it was the only one non-state educational institution in Belarus, which was awarded the state-recognized status of the university. In the summer of 2004, as a result of the actions of the Belarusian authorities, EHU was forced to suspend its activities in Minsk. In 2005, thanks to the support of the Governments of Lithuania and other states, international organizations, public funds and organizations, the activity of the EHU was displaced to Vilnius. In February 2006, the Government of Lithuania awarded the EHU the status of a Lithuanian university.

However, the experience of the EHU to resume its activities could not be used in Ukraine, because, firstly, the EHU was moved to the territory of another country, and secondly, the university staff had enough time for moving of equipment, library, archives. Thirdly, the lives of students and teachers were not endangered because of the military actions, as it was in the Donbass. In Minsk, unlike Donetsk, there was no functioning "double" of the displaced university.

In Ukraine at the beginning of 2017 the status of the displaced university was given to 18 educational institutions from Donbas and one from Crimea – V.I.Vernadsky Taurida National University. Last one came back to Kyiv – the city, where this higher education institution was established in 1918.

Moving consisted in that part of the teaching staff and students of such universities have decided to work and study in the territory controlled by Ukrainian authorities. As a result of moving to other cities displaced universities have lost all or almost all material and technical base.

80% of displaced universities moved to the buildings of its branches⁵ and now these universities are situated on the unoccupied territories of Donetsk / Luhansk regions, or "border" regions – Dnipropetrovsk and Kharkiv regions. Other universities have moved to the cities where they had no branches. For example, Donetsk National University moved to Central Ukraine – Vinnytsia. Nealy 36,000 students and about 3,000 teachers moved with universities. However, only 9 universities were provided with facilities and equipment. At least 30% of displaced universities couldn't take anything.⁶

Displaced universities work in legal framework of Ukraine. Universities-clones, left on the uncontrolled territories, don't have permission from the Ukrainian authorities to conduct educational and scientific activities. Table 1 lists displaced from the Donetsk region universities and their clones with either the same name or a similar name.

Phrase "State Educational Organization of Higher Professional Education" (SEO HPE) was added to the name of all "public" universities of so called Donetsk People's Republic (DPR).

⁴ МЕЖДУНАРОДНОЕ СООБЩЕСТВО В ВИЛЬНЮСЕ (2016): <http://keliauk.urm.lt/ru/news/>

⁵ MOVED UNIVERSITIES .. (2015): <https://hromadskeradio.org/>

⁶ MOVED UNIVERSITIES .. (2015): <https://hromadskeradio.org/>

Table 1: Legal universities and their clones (Donetsk region)

#	Name of the university as of April 13, 2014 ⁷	The name of the university that acting under the laws of Ukraine		The name of the university that acting outside the Ukrainian law	
		In the original language	English	In the original language	English
1.	Donetsk National University (DonNU)	Донецький національний університет ім.Василя Стуса (Винниця) www.donnu.edu.ua	Vasyl' Stus Donetsk National University (Vynnytsa)	ГОУ ВПО «Донецкий национальный университет» (Донецьк) http://donnu.ru/	Donetsk National University (Donetsk)
2.	Donetsk National Technical University	Донецький національний технічний університет (Покровськ) http://donntu.edu.ua/	Donetsk National Technical University (Pokrovsk)	ГОУ ВПО «Донецкий национальный технический университет» (Донецьк) http://donntu.org/	Donetsk National Technical University (Donetsk)
3.	Donetsk National University of Economics and Trade named after M.I.Tugan-Baranovsky	Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, (Кривий Ріг, Дніпропетровська обл.) http://donnuet.edu.ua/	Donetsk National University of Economics and Trade named after M.I.Tugan-Baranovsky (Kryvyi Rih, Dnepropetrovsk region)	ГОУ ВПО «Донецкий национальный университет экономики и торговли им. М.Туган-Барановского» (Донецьк) http://donnuet.education/	Donetsk National University of Economics and Trade named after M.I.Tugan-Baranovsky (Donetsk)
4.	Donetsk State University of Management	Донецький державний університет управління (Маріуполь) http://dsum.edu.ua/	Donetsk State University of Management (Mariupol)	ГОУ ВПО «Донецкая академия управления и государственной службы при Главе ДНР» (Донецьк) http://www.dsum.org/	<i>Donetsk Academy of Management and Public Service under the Head of the DPR (Donetsk)</i>
5.	Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture	Донбаська національна академія будівництва і архітектури (Краматорськ), http://www.donnaba.edu.ua/	Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture (Kramatorsk)	ГОУ ВПО «Донбасская национальная академия строительства и архитектуры» (Донецьк) http://donnasa.ru/	Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture (Donetsk)
6.	Horlivka Institute for Foreign Languages HSEE	Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний	Horlivka Institute for Foreign Languages HSEE	ГОУ ВПО «Горловский институт	Gorlovka Institute for Foreign Languages (Horlivka)

⁷ The beginning of an Anti-terrorist operation (ATO).

	«Donbass State Pedagogical University»	університет», (Бахмут) http://forlan.org.ua	«Donbass State Pedagogical University» (Bakhmut)	иностранных языков» (Горловка), http://gifl1949.ru/	
7.	<i>Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine</i>	Донецкий юридический институт МВС України (Кривий Ріг, Дніпропетровська обл.), http://www.dli.donetsk.ua/	<i>Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine</i> (Kryvyi Rih, Dnepropetrovsk region)	ГОУ ВПО «Донецкая юридическая академия» (Донецк), http://donbassla.ru/	SEE HPE «Donbass Law Academy» (Donetsk)
8.	Donetsk National Medical University named after M.Gorky	Донецкий национальный медицинский университет им.М.Горького (Лиман), http://www.dsmu.edu.ua/	Donetsk National Medical University named after M.Gorky (Lyman)	ГОУ ВПО «Донецкий национальный медицинский университет им.М.Горького» (Донецк) http://dnmu.ru	Donetsk National Medical University named after M.Gorky (Donetsk)

Source: compiled by the authors.

The similarity of names of recognized and unrecognized (legal and illegal) universities hinders understanding of which university are we talking about. Particularly it is difficult for foreigners – partners of Donetsk universities who collaborated with them before 2014.

2 Fake (unrecognized) universities on the uncontrolled territories of Donetsk region

All universities on uncontrolled territories of Donetsk region were reassigned to the so-called "Ministry of Education and Science of the Donetsk People's Republic" and received the appropriate license for further work. Most of these universities are called "state" and only three have a private owners. There are Donetsk Academy of Automobile Transport, Donetsk Institute of Tourist Business and Makeevka Economic and Humanitarian Institute (Table 2). These universities are fake ones. Fake university means that this university does not approved by the authorities.⁸

Table 2: Private fake universities on the uncontrolled territories of Donetsk region

#	University name		Web-site
	In the original language	English	
1.	Макеевский экономико-гуманитарный институт (Макеевка)	Makeyevska Institute of Economics and Humanities (Makeevka)	http://www.megi.dn.ua
2.	Донецкая академия автомобильного транспорта (Донецк)	University of Transportation Systems and Technology "Donetsk Academy of Motor Transport" (Donetsk)	http://www.diat.edu.ua

⁸ LIST OF FAKE UNIVERSITIES (2017): https://educationbhaskar.com/information/ugc-fake-universities-list/4173/#What_is_Fake_University.

3.	Донецкий институт туристического бизнеса (Донецк)	<i>Donetsk Institute of Tourism Business (Donetsk)</i>	http://www.ditb.donbass.com/

Source: compiled by the authors.

Several universities completely stayed on the uncontrolled territories of Donetsk region. Their work is not recognized by the Ukrainian authorities (Table 3). Exception is Donetsk State Musical Academy named after S.S.Prokofiev, which after evacuation was merged with the National Music Academy of Ukraine named after P.I. Tchaikovsky (Kiev).

Table 3: State universities that stayed on uncontrolled territories of Donetsk region

#	Name of the university as of April 13, 2014 ⁹	Current situation due to Ukrainian legislation	The name of the university that acting outside the Ukrainian law	
			In the original language	English
1.	Donetsk railway transport institute of Ukrainian State University of Railway Transport	Temporarily closed	ГОУ ВПО «Донецкий институт железнодорожного транспорта» (Донецк), http://drti.donetsk.ua	Donetsk railway transport institute, Donetsk
2.	Donetsk State Institute of Health, Physical Education and Sport at the National University of Physical Education and Sport of Ukraine	Doesn't work	ГОУ ВПО «Донецкий институт физической культуры и спорта» (Донецк), http://difks.ru	Donetsk Institute of Health, Physical Education and Sport (Donetsk)
3.	Donetsk State University of Management	This independent structural subdivision of Kyiv University of Management and Entrepreneurship was liquidated (14.07.2017)	ГОУ ВПО «Донецкий педагогический институт» (Донецк)	Donetsk Pedagogical University (Donetsk). It was opened at facilities of Donetsk State University of Management (27.02.2015)
4.	Горлівський автомобільно-дорожній інститут Донецького національного технічного університету	Doesn't work	Горловский автомобильно-дорожный институт Донецкого национального технического университета (Горловка), http://www.adidonntu.ru	Automobil and Highway Institute of Donetsk National Technical University (Gorlovka)
5.	Donetsk State Musical Academy named after S.S.Prokofiev	After evacuation the Academy was merged with the National Music	ГОУ ВПО «Донецкая государственная музыкальная академия имени	Donetsk State Musical Academy named after

⁹ The beginning of an Anti-terrorist operation (ATO).

		Academy of Ukraine named after P.I. Tchaikovsky (Kiev).	<i>С.С. Прокофьева», (Донецк).</i> www.prokofiev.academy.ru	S.S.Prokofiev (Donetsk)

Source: compiled by the authors.

Also another problematic issue is linked with the sphere of higher education of Donbass. This is the recognition of diplomas of fake universities of uncontrolled territories. Their “diplomas” are not recognized in any country (even Russia has recognized documents of “DPR” only in February 2017¹⁰. In view of this, the Ministry of Education and Science of Ukraine recommended to students graduating the displaced universities on the territory controlled by Ukraine. On February 1, 2017, the Ministry of Education and Science of Ukraine approved a list of universities that are deprived of licenses¹¹. Since this time the activity of universities in occupied territory is illegal.

Some universities on the occupied territory of Donetsk region are trying to hide the fact of their illegal activities from applicants, students and their parents. Such fake universities assure that their diplomas are recognized by the Ministry of Education and Science of Ukraine. For example, the site of Makeyevka Economics and Humanities Institute hosts the Certificate issued by the Ministry of Education and Science of Ukraine on July 7. This certificate has to be valid until July 1, 2019. Until now the university administration hasn't inform web-site visitor on cancellation of the certificate.

So, in fact, universities on occupied territories of Donbass as universities uncontrolled by Ukrainian are fake. It means that they don't have educational accreditation. In Ukraine, as in many others countries, accreditation is defined as a governmental designation. Degrees or other qualifications from fake universities may not be accepted by civil service or other employers.

Conclusion

Educational infrastructure of Donbas suffered significant losses. Some universities remained on the temporary uncontrolled territory of Ukraine.

On the temporary uncontrolled territory of Ukraine universities continue to provide educational services. This led to the existence of universities' clones when two universities work one name. Several unaccredited universities in occupied territories of Donetsk region have names that are similar to those of accredited institutions, and thus some persons may be misled into thinking that an entity is an accredited university.

Diplomas of universities on the uncontrolled territory are not recognized in Ukraine and other countries except Russia.

Ukrainian authorities should officially recognize the existence of fake universities acting on the occupied territories, and publish a list of these universities.

References:

1. *List of fake universities in India 2017 declared by UGC* (2017). [online]. [Cited 25. 5. 2017.] Available online: https://educationbhaskar.com/information/ugc-fake-universities-list/4173/#What_is_Fake_University
2. ГОРБУЛІН, В.П. и др. (2015): *Донбас і Крим: ціна повернення*: монографія. За заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко, К. : НІСД, 2015. ISBN 978-966-554-255-1.

¹⁰ УКАЗ «О ПРИЗНАНИИ (2017): <http://kremlin.ru/events/president/news/53895>

¹¹ НАКАЗ МОН (2017): <http://mon.gov.ua/>

3. ЗАКОН УКРАЇНИ (2016): Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності вищих навчальних закладів, наукових установ, переміщених з тимчасово окупованої території та з населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження. Закон від 3. 11. 2016 № 1731-VIII. [online]. [Cited 23. 5. 2017.] Available online: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1731-19>
4. *Международное сообщество в Вильнюсе подтвердило обязательства Европейскому гуманитарному университету* (2016). [online]. [Cited 23. 5. 2017.] Available online: <http://keliauk.urm.lt/ru/news/mezhdunarodnoe-soovshestbo-b-vil-jnyuse-podtberdilo-ovaazatel-jstba-ebropejskomu-gumanitarnomu-unibersitetu>
5. НАКАЗ МОН (2017): Наказ МОН № 14-л, 15-л, 16-л. [online]. [Cited 26. 5. 2017.] Available online: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/povidomlennya/2017/02/07/anulovano-licenziyi-vnz-shho-zalishilisy-na-nepidkontrolnix-ukrayini-teritoriyax/>
6. *Переміщені університети Донбасу: час готуватися до повернення* (2015). [online]. [Cited 23. 5. 2017.] Available online: <https://hromadskeradio.org/ru/programs/hromadska-hvylya/peremishcheniuniversytety-donbasu-chas-gotuvatysya-do-povernennya>
7. УКАЗ (2017): *О признании в Российской Федерации документов и регистрационных знаков транспортных средств, выданных гражданам Украины и лицам без гражданства, постоянно проживающим на территориях отдельных районов Донецкой и Луганской областей Украины*, 18. 2. 2017. [online]. [Cited 23. 5. 2017.] Available online: <http://kremlin.ru/events/president/news/53895>

Contact:

doc. Tetyana Nestorenko, PhD.

Humanitarian and Economic Faculty
 Berdyansk State Pedagogical University
 Shmidta 4,
 71112 Berdyansk, Ukraine
 e-mail: tetyana.nestorenko@gmail.com

doc. Oleksandr Nestorenko, PhD.

Department of Economics and Finance
 Berdyansk Institute of State and Municipal Management of the Classic Private University
 Portova 3D-2, 71100 Berdyansk, Ukraine
 e-mail: oleksandr.nestorenko@ukr.net

doc. Ing. Jana Peliova, PhD.

Faculty of National Economy
 University of Economics in Bratislava
 Dolnozemska cesta 1
 852 35 Bratislava 5
 Slovak Republic
 e-mail: jana.peliova@euba.sk

AKTUÁLNE POSTOJE A VÝZVY DIPLOMACIE FRANCÚZSKA

Monika Matešáková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: monika.mateasakova@euba.sk

Príspevok stručne približuje aktuálne postoje Francúzska k najpálčivejším otázkam medzinárodných vzťahov na základe oficiálnych vyhlásení predstaviteľov francúzskej vlády. Načrtáva ciele a výzvy, pred ktorými stojí diplomacia Francúzska. Zaoberá sa programovým vyhlásením francúzskej vlády k zahraničnej politike Francúzska, ktoré prehodnocuje súčasnú situáciu vo svete a obsahuje hlavné línie princípov uplatňovania zahraničnej politiky a strategických ekonomických cieľov.

Kľúčové slová: Francúzsko, diplomacia Francúzska, zahraničná politika Francúzska

The paper briefly reveals the current attitudes of France to the most pressing issues of international foreign relations based on the official statements of the representatives of the French Government. It outlines the goals and challenges faced by the French diplomacy. It also deals with the program statement of the French Government on the foreign policy of France, which re-evaluates the current situation in the world and contains the main lines of implementation of the foreign policy principles and of the strategic economic goals.

Keywords: France, French diplomacy, French foreign policy

JEL: A12, A 19

Úvod

Cieľom príspevku je priblížiť, na základe oficiálnych vyhlásení predstaviteľov francúzskej vlády a ministrov zahraničných vecí a európskych záležitostí uverejnených na oficiálnej stránke ministerstva zahraničných vecí, aktuálne postoje, ciele a výzvy, pred ktorými stojí diplomacia Francúzska k najpálčivejším otázkam medzinárodných vzťahov.

Začiatkom 21. storočia, istoty, o ktorých sme si mysleli, že na nich spočíva medzinárodný poriadok, sú narušené. Teroristické skupiny ohrozujú štáty a podarilo sa im získať teritoriálnu základňu. Projekt spoločnej Európy bol spochybnený vo svojom princípe. Rozhodnutie Veľkej Británie opustiť Európsku úniu naštrbilo tabu jeho nezvratiteľnosti. Odpovede Francúzska na komplikované otázky medzinárodných vzťahov a zahraničnej politiky v súčasnom svete, podľa slov bývalého ministra zahraničných vecí J. M. Ayrault, ktorý bol v tejto funkcii do mája 2017, vyplývajú predovšetkým z princípov a snáh o udržanie mieru a bezpečnosti všade a pre všetkých. Základné ľudské práva a ich univerzalitu Francúzsko považuje za súčasť svojej vlastnej identity. Pri formovaní postojov k medzinárodným otázkam ich považuje za kľúčový princíp akejkolvek svojej aktivity. Je pripravené ich hájiť s presvedčením a nedávať pri tom žiadne poučné lekcie nikomu.¹

Obhajovať a zastávať tieto hodnoty neznamená uchýliť sa len k príjemným rozhovorom na úrovni diplomacie s tými, ktorí majú záujem ich zdieľať. Francúzsko si uvedomuje, že cesta dialógu je veľmi náročná, pretože samotný rozhovor často nestačí na to, aby rokujúce strany a krajiny dospeli k súhlasnému stanovisku. Silou Francúzska je v tomto prípade jeho schopnosť a vytrvalosť nikdy sa nevzdať dialógu s každým, vrátane tých najkomplikovanejších partnerov, akým bol a je Irán, a tak ako sa o to sústavne v súčasnosti pokúša s Ruskom. Francúzsko je na

¹ Discours de M. Jean-Marc Ayrault Ministre des Affaires étrangères et du Développement international 23 mars 2017, dostupné na internete: <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/le-ministere-et-son-reseau/evenements-et-actualites-du-ministere/actualites-du-ministere-de-l-europe-et-des-affaires-etrangeres/article/quelles-perspectives-pour-la-diplomatie-francaise-echanges-avec-jean-marc>

stálej ceste hľadania rovnováhy medzi právom a povinnosťami, výhodami a prekážkami, zodpovednosťou a solidaritou. Zatiaľ nenachádza iný spôsob na vytváranie sveta, ktorý by bol istejší, spravodlivejší a postavený na právnych princípoch a nie na základe pozície silnejšieho, ako sa na túto tému vyjadril bývalý minister zahraničných vecí J. M. Ayrault v jednom z posledných oficiálnych vyhlásení v marci roku 2017.¹

Stručný pohľad na postoje Francúzska ku krízovým situáciám vo svete

Francúzsko pozná cenu konfliktov a hrozieb vojny, preto sa snaží pridržať princípov zodpovednosti. V tomto duchu sa snaží čeliť krízam, ktoré vo svete pretrvávajú. Snaží sa reagovať proti paralýze medzinárodných kruhov, vrátane tých, ktoré by mali dohliadať na zachovanie mieru a medzinárodnej bezpečnosti. Ide tu predovšetkým o Bezpečnostnú radu OSN a v tej súvislosti o obrovské utrpenie, ktoré v súčasnosti prežíva sýrsky ľud.¹ V prípade sýrskej krízy sa nepodarilo Francúzsku prerušiť vlny násilia, no nejde tu len o neúspech Francúzska, ale o neúspech celého medzinárodného spoločenstva. V tomto prípade neprichádza do úvahy rezignovať, alebo sa vzdať. Je zrejmé, že mier a stabilita v tejto krajine nenastanú, pokiaľ nedôjde k nastoleniu vierohodného politického systému. Z tohto dôvodu sa Francúzsko snaží robiť všetko preto, aby rokovania, ktoré začali v Ženeve, neboli prerušené, ale aby pokračovali.¹ Vo svojich postojoch podporuje politické rokovania v Sýrii so všetkými sýrskymi subjektmi prostredníctvom OSN, ako to vyplýva z rezolúcie č. 2254 Bezpečnostnej rady OSN prijatej v Ženeve 30. júna 2012, to znamená s predstaviteľmi opozície a režimu.² Táto rezolúcia ďalej potvrdzuje stanovisko, že jediným možným prostriedkom na udržateľné vyriešenie sýrskej krízy je otvorený politický proces vedený Sýrčanmi, zodpovedajúci legitímnym očakávaniam sýrskeho ľudu, v perspektíve aplikácie ustanovení vyplývajúcich z komuniké prijatého v Ženeve.² Súčasný minister pre Európu a zahraničné záležitosti Jean-Yves Le Drian sa vyjadril, že postoj Francúzska, v prípade riešenia sýrskej krízy, bude vychádzať zo štyroch princípov.³ Prvým je boj proti všetkým formám terorizmu, druhým je absolútny zákaz použitia a výroby chemických zbraní, tretím je zabezpečenie poskytnutia humanitárnej pomoci všetkým, ktorí pomoc v Sýrii potrebujú a štvrtým je politické riešenie krízy zahŕňajúc všetky politické subjekty Sýrie s podporou OSN, najmä jej stálych členov bezpečnostnej rady OSN.⁴ Vojenský zásah už nemôže byť nikdy cieľom samotným, musí vyústiť do politickej akcie, tak aby bol umožnený plynulý prechod k voľbám a k politickej stabilite, návrat k demokracii a bezpečnosti, aby zločiny nezostali nepotrestané, a aby bol obnovený proces trvalo udržateľného rozvoja. V každom takomto prípade Francúzsko vysiela signál k mobilizácii medzinárodného a európskeho spoločenstva na podporu spoločného postupu. Vychádza pritom z toľkokrát potvrdených skúseností v minulosti, že k dlhodobej stabilite nemôže dôjsť bez politických riešení a bez odpovede na očakávania ľudu k vzájomnej prosperite.

V prípade nedávneho konfliktu v Mali Francúzsko zasiahlo a poskytlo naliehavú pomoc, o ktorú ho požiadala malijská vláda.⁵ Mali je frankofónny štát, s ktorým Francúzsko dlhodobo udržiava veľmi dobré vzťahy. V roku 2012 a 2013 došlo v tejto krajine k štátnemu prevratu a islamistické teroristické ozbrojené zložky sa zmocnili severnej časti krajiny a destabilizovali ju. V januári 2013, na žiadosť malijskej vlády, Francúzsko podniklo operáciu s názvom Serval a po boku malijských a afrických armádnych jednotiek bol postupne nastolený ústavný poriadok v krajine a zachovaná jej územná celistvosť. Išlo o vojenskú intervenciu s cieľom zabrániť teroristickým islamistickým skupinám zmocniť sa celej krajiny a ohrozovať tak

² Dossier pays Syrie <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/syrie/relations-bilaterales/>

³ Dossiers pays Syrie. Dostupné na internete: <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/syrie/actualites-2017/article/syrie-q-r-extrait-du-point-de-presse-29-06-17>

⁴ Conseil de sécurité des Nations unies. Dostupné na internete: <http://www.un.org/fr/sc/members/>

⁵ L'action de la France au Mali. Dostupné na internete: <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/politique-etrangere-de-la-france/defense-et-securite/crises-et-conflits/l-action-de-la-france-au-mali-et/>

následne aj ďalšie krajiny Západnej Afriky. Na severnom území Mali sa postupne, približne od roku 2000, začali usádzať a rozvíjať svoje základne teroristické skupiny AQMI (Al-Qaida au Maghreb islamique - Al-kaida Islamistického Maghrebu), Ansar Eddine a ďalšie.⁶ Kapacita a schopnosti týchto skupín boli značne zredukované od začiatku francúzskej vojenskej intervencie dňa 11. januára 2013. Pri zásahoch v Mali Francúzsko koordinovalo svoje akcie vždy so súhlasom medzinárodného spoločenstva a od počiatkov tejto krízy sa snažilo udržiavať úzky dialóg s africkými partnermi, najmä s Africkou úniou a Hospodárskym spoločenstvom krajín Západnej Afriky. Na základe týchto iniciatív mohla byť založená africká organizácia MISMA. Na úrovni OSN Francúzsko vyvíjalo iniciatívu, aby dosiahlo odhlasovanie viacerých rezolúcií, z ktorých rezolúcia č. 2100 z 25. apríla 2013 umožnila vytvorenie misie spoločného postupu s OSN. Neskôr sa podarilo na základe tejto rezolúcie zabezpečiť aj prítomnosť viac ako 9300 modrých prílb na pomoc pri udržiavaní bezpečnosti v Mali z dlhodobého hľadiska a na podporu procesu rokovaní medzi vládou a nie teroristickými rebelskými skupinami. (V súčasnosti sa tieto teroristické islamistické skupiny pokúšajú znova sa konštituovať a hrozba sa začína šíriť z územia Nigérie a z južnej časti Líbye.)

Ďalšou operáciou francúzskej armády bola operácia v Stredoafrickej republike Sangaris, ktorá trvala od 5. decembra 2013 do 31. októbra 2016.⁷ Umožnila zabrániť humanitárnej katastrofe a otvorila perspektívu stabilizácie, zmierenia a obnovy. Bez zásahu medzinárodného spoločenstva situácia v tejto krajine by bola dospela takmer ku genocíde. V Stredoafrickej republike dochádzalo pred tým dlhšie k vážnym náboženským bojom a k extrémnemu masaku civilistov.⁸ Francúzsko v tejto operácii nemalo žiaden iný cieľ, ako zachrániť ľudské životy, obnoviť aspoň minimálnu úroveň bezpečnosti, uľahčiť pôsobenie medzinárodného spoločenstva a napomôcť k obnoveniu štátu a k národnému zmiereniu.^{9, 10} Bezpečnostná rada OSN rezolúciou č. 2127 jednohlasne schválila využitie Medzinárodnej misie na poskytnutie pomoci Stredoafrickej republike pod africkým velením (MISCA) na ukončenie bezprávia a násillia vyvolávaného extrémnym napätím medzi moslimskou a kresťanskou časťou obyvateľstva.¹¹ Operáciu Sangaris, podľa oficiálnych informácií uverejnených na stránkach Ministerstva obrany Francúzska, pozitívne a s veľkou dávkou obdivu hodnotila Veľká Británia.^{12, 13}

Francúzsko nestráca vieru v silu spoločnej kolektívnej akcie. S jeho príspevím sa mu podarilo odsunúť nukleárne nebezpečenstvo v Iráne. Spojeným štátom americkým, Iránu a piatim ďalším krajinám, Rusku, Francúzsku, Číne, Veľkej Británii a Nemecku sa po 12 rokoch spoločných rokovaní podarilo 14. júla 2015 vo Viedni dospieť k dohode a dosiahnuť podpísanie kontroly výroby obohacovaného uránu na 25 rokov, ktorú vykonáva Medzinárodná agentúra

⁶ Le Sahel: terrain de jeu d'Al-Qaida – Les Cahiers d'Outre-Mer : 1. 7. 2011 - Clémence Pernin et Houari Sayad. Édition électronique. URL : Dostupné na internete: <http://com.revues.org/6346>. DOI : 10.4000/com.6346. ISSN : 1961-8603. Éditeur

⁷ Kríza a konflikt v stredoafrickej republike. Dostupné na internete: <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/politique-etran gere-de-la-france/defense-et-securite/crises-et-conflits/republique-centrafricaine-23666/article/rca-adoption-de-la-resolution-2149-116463>

⁸ Operácia Sangaris. Dostupné na internete: https://fr.wikipedia.org/wiki/Op%C3%A9ration_Sangaris

⁹ Centre Afrique opération Sangaris. Dostupné na internete: <http://www.opex360.com/2013/12/07/centrafrique-loperation-sangaris-comptera-1-600-militaires-francais/>

¹⁰ Défense gouv. fr. <http://www.defense.gouv.fr/re/actualites/articles/fin-de-sangaris-une-reussite-politique-et-operationnelle>

¹¹ Organisation des nations unies: <http://www.un.org/press/fr/2013/CS11200.doc.htm>

¹² Dossier de presse opération Sangaris. Dostupné na internete:

<http://www.defense.gouv.fr/content/download/388227/5766370/20160713%20DP%20Sangaris%20VF.pdf>

¹³ <http://www.defense.gouv.fr/portail/rubriques-complementaires/recherche-avancee?searchText=op%C3%A9ration+sangaris>

pre atómovú energiu.¹⁴ Francúzsko má v prípade Iránu záujem pokračovať v rozhovoroch a priviesť Irán k stanovisku, aby zohrával pozitívnu úlohu na Strednom východe.

Napriek narastaniu nebezpečenstva, v prípade utečeneckej a migračnej krízy, Francúzsko zostáva krajinou mieru a prikláňa sa k riešeniu migračnej otázky skôr posilnením partnerských vzťahov s krajinami pôvodu migrantov a tranzitným krajinami v prospech rozvoja týchto krajín, najmä krajín Afrického kontinentu. Voči teroristickým útokom, ktoré Francúzsko v poslednom období utrpelo, prijalo opatrenia vrátane vyhlásenia výnimočného stavu a rozhodnutie využiť vojenskú silu, ak v daných prípadoch a za daných okolností nebudú možné iné riešenia. Postoj Francúzska v boji proti hrozbám terorizmu je postavený na jeho schopnosti použiť vojenskú silu, ak ide o dosiahnutie legitímnych cieľov a zostáva to pritom v súlade so zachovaním jeho hodnôt.¹

Poskytovanie pomoci na rozvoj považuje Francúzsko za mimoriadne naliehavé, aby bolo možné čeliť vzrastajúcim nerovnovážnym situáciám vo svete. Dosiahnuť ciele, ktoré boli prijaté na podporu trvalo udržateľného rozvoja si vyžadujú mobilizáciu, ktorá už dlhšie nemôže čakať. Bývalý prezident republiky F. Hollande sa preto rozhodol zvýšiť financovanie rozvoja na 4 miliardy eur s čerpaním do roku 2020 formou poskytovania pôžičiek, z čoho suma 400 miliónov eur bude poskytnutá ako dar. Trvalo udržateľný rozvoj je jednou z podmienok úspechu úsilia podniknutého na boj proti chudobe, najmä v Afrike, ktorá je kontinentom všetkých príležitostí, ale aj výziev.¹⁵

Poskytovanie humanitárnej pomoci je pre Francúzsko predovšetkým vyjadrením potrebnej solidarity obetiam prírodných katastrof, vojenských konfliktov a všade tam, kde sú porušované najzákladnejšie ľudské práva, ľudské životy sú ohrozené a chýbajú najzákladnejšie životné potreby. V poslednom období išlo najmä o pomoc poskytnutú Sýrii, Iraku, Stredoafrickej republike, Čadu, Madagaskaru, Nepálu, Palestínskym územiám a Ukrajine.¹⁶

Hospodársku diplomaciu alebo diplomaciu vplyvu, ktorej program v priebehu posledných piatich rokov Francúzsko systematicky a odborne vytváralo, považuje za dôležitý podporný nástroj, pomocou ktorého má záujem udržať svoj vplyv vo svete na viacerých úrovniach. Výsledným produktom je programové vyhlásenie s názvom MAEDI 21 - *Une diplomatie globale pour le XXIe siècle. (Globálna diplomacia pre 21. storočie)*,¹⁷ ktoré obsahuje a načrtáva hlavné línie princípov uplatňovania zahraničnej politiky a strategických ekonomických cieľov, o ktoré sa Francúzsko v rôznych situáciách môže opierať. Zachytáva a prehodnocuje súčasnú situáciu vo svete, a na základe toho formuluje odporúčania, ktorých sa Francúzsko vo svojich rozhodnutiach a postojoch má pridržať. Ide najmä o zachovanie mieru a bezpečnosti vo svete, o ochranu planéty, o presmerovanie a nové naštartovanie Európy a o posilnenie Francúzska, aby si zachovalo svoje hodnoty a nestratilo vplyv na medzinárodnej scéne. Komplikovaná situácia vo svete, rôzne napätia, konflikty, silná konkurencia núti Francúzsko nič neprenechať náhode. Za posledné obdobie piatich rokov zmodernizovalo svoju diplomatickú sieť zastupiteľských úradov vo svete, rozšírilo jej kompetencie a pôsobnosť a vytvorilo z nej jednu z najefektívnejších diplomatických sietí na svete.

Veľkým úspechom pre francúzsku diplomaciu bolo schválenie a prijatie Parížskej dohody o klimatických zmenách 12. decembra 2015 195 krajinami. Bola podpísaná 22. 4. 2016 a do platnosti vstúpila 4. 11. 2016. Francúzsky minister zahraničných vecí Laurent Fabius, ktorý

¹⁴ Accord sur le nucléaire iranien. Dostupné na internete: http://www.lemonde.fr/proche-orient/article/2015/07/14/un-accord-sur-le-nucleaire-iranien-a-ete-trouve_4682310_3218.html

¹⁵ Aide au développement. <http://www.jeuneafrique.com/268129/economie/aide-au-developpement-hollande-annonce-4-milliards-deuros-de-plus-a-partir-de-2020/>

¹⁶ Stratégie humanitaire. Dostupné na internete :

http://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/Strategie_Humanitaire_2012_cle421273.pdf

¹⁷ Programové vyhlásenie francúzskej vlády : Une diplomatie globale pour le XXIe siècle. (Globálna diplomacia pre 21. storočie.) Dostupné na internete : <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/le-ministere-et-son-reseau/maedi-une-diplomatie-globale-au-21eme-siecle/>

bol v tom čase v roli jej hlavného vyjednávača, označil túto dohodu za veľmi ambiciózny plán a obrat v úsilí o dosiahnutie obmedzenia globálneho otepľovania. Francúzska diplomacia považuje túto dohodu za mimoriadnu v histórii, pretože 195 krajín sa spoločne dohodlo na prijatí rámcového programu určeného na záchranu našej planéty. Rok po vstupe do platnosti spustila transformáciu modelov našich ekonomík a našich spoločností a môže slúžiť aj ako príklad pre medzinárodné rokovania v budúcnosti.¹⁸

Na jar roku 2017 si Európska únia pripomenula 60. výročie podpísania Rímskych zmlúv. V súčasnom období neistôt toto výročie je príležitosťou retrospektívne nahliadnuť do histórie, zamyslieť sa nad tým, že po 60 rokoch Európsky kontinent je vlastne zjednotený a pripomenúť si hodnoty a princípy, z ktorých po ukončení 2. svetovej vojny vzišla myšlienka vytvorenia spoločného európskeho priestoru. Priestoru, v ktorom občania môžu slobodne žiť, pracovať, voľne sa pohybovať, a že mierové spolužitie, demokracia a právny štát sa stali skutočnosťou a bežnou súčasťou každodenného života. Pred Európskou úniou však stoja otázky jej ďalšieho smerovania. Francúzsko na ne prináša jednoduché odpovede. Za najdôležitejšie považuje zabezpečiť bezpečnosť obyvateľov Európy a posilniť spoločný postup pri ochrane jej vonkajších hraníc. Ďalšou závažnou otázkou je nájsť cesty trvalo udržateľného rozvoja. Navrhuje spoločný postup pri transformácii energetických zdrojov a digitalizácii nových technológií, tak, aby sa Európska únia stala špičkovým lídrom v oblasti inovácií a ekologických technológií, ktoré by sa mohli stať zdrojmi ekonomického rastu v najbližšej budúcnosti. Umožnilo by to Európe stať sa mocnosťou, ktorá by dokázala pôsobiť tam, kde si to situácie vo svete budú vyžadovať.¹⁹

V súvislosti s ekonomickým rastom jednotlivých krajín EU Francúzsko zastáva postoj, že je vhodné prenechať tempo rastu na jednotlivé krajiny nie s cieľom ich vylúčiť, ale umožniť im nový rast, ak sú na to pripravené. V roku 1957 Nemecko a Francúzsko zohrali úlohu pilotných krajín a v súčasnosti môžu plniť svoju úlohu skôr ako laboratórium pokroku, ktorý je možné dosiahnuť spoločne.

K negatívnym dôsledkom globalizácie Francúzsko zaujíma postoj, že je naliehavé ju civilizovať a usmerňovať tak, aby voľný pohyb tovarov a služieb prinášal spravodlivé a prijateľné zisky pre všetkých, a aby kolektívne preferencie a vzájomná výhodnosť zostali zachované.

Záver

Cieľom príspevku bolo stručne načrtnúť v najzákladnejších líniách smerovanie a východiská francúzskej zahraničnej politiky a francúzskej diplomacie. Pri formovaní svojich postojov k naliehavým situáciám dneška vo svete Francúzsko vychádza predovšetkým z hodnôt, akými sú sloboda, demokracia, ľudské práva, právny štát a solidarita. Za najdôležitejšie považuje udržanie mieru a stability vo svete, zachovanie planéty, trvalo udržateľný rozvoj, nové naštartovanie Európskej únie a posilnenie vlastnej krajiny, aby nestratila svoje referenčné hodnoty a vplyv na medzinárodnej scéne ako zástanca mieru, ochrany, rovnováhy a pokroku. Na uskutočňovanie svojich cieľov Francúzsko využíva rôzne diplomatické nástroje a usiluje sa neustále obnovovať vlastnú globálnu diplomaciu tak, aby bola schopná anticipovať, rozhodnúť, konať a napomôcť k vyriešeniu krízových situácií vo svete s cieľom zabezpečiť budúci rozvoj nielen vlastnej krajiny, ale aj celej planéty. Aktívne prispieva k mobilizácii medzinárodného spoločenstva, aby dokázalo prinášať kolektívne odpovede na závažné otázky a konflikty súčasného sveta, ktorý v budúcnosti môže byť ešte rozporupľnejší a súťaživejší. Na úrovni medzinárodných organizácií, počnúc OSN, intenzívne spolupôsobí pri prijímaní rozhodnutí v prípadoch riešenia vojenských konfliktov. Za úspechy

¹⁸ Climat Paris 2015 Dostupné na internete : <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/politique-etrangere-de-la-france/climat/paris-2015-cop21/>

¹⁹ Anniversaire du traité de Rome. Dostupné na internete: <http://www.touteleurope.eu/actualite/revue-de-presse-anniversaire-du-traite-de-rome-les-europeens-affirment-leur-unite.html>

v posledných rokoch v tomto smere možno považovať vojenskú pomoc, ktorú Francúzsko poskytlo Mali a Stredoafrickej republike. Svojou aktivitou sa zameriava taktiež aj na poskytovanie naliehavej humanitárnej pomoci, v poslednom období išlo najmä o pomoc poskytnutú Sýrii, Iraku, Stredoafrickej republike, Čadu, Madagaskaru, Nepálu, Palestínskym územiam a Ukrajine. Jedným z ďalších úspechov na medzinárodnej scéne je aktívna a stála účasť francúzskej diplomacie v prípade odsunutia nukleárneho nebezpečenstva v Iráne, podpísanie dohody vo Viedni v roku 2015 a dosiahnutie kontroly výroby obohacovaného uránu medzinárodnou agentúrou na najbližších 25 rokov. Dôležitým medzníkom pre francúzsku diplomaciu bolo aj prijatie Parížskej dohody o klimatických zmenách v decembri roku 2015, ktorú schválilo a prijalo 195 krajín. V spolupráci s európskymi partnermi a ostatnými krajinami vo svete Francúzsko má záujem konkretizovať a naplňovať uvedené ciele a ambície a vytvárať také väzby, ktoré súčasný svet naliehavo potrebuje.

Použitá literatúra:

1. Discours de M. Jean-Marc Ayrault Ministre des Affaires étrangères et du Développement international 23 mars 2017, Dostupné na internete: <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/le-ministere-et-son-reseau/evenements-et-actualites-du-ministere/actualites-du-ministere-de-l-europe-et-des-affaires-etrangees/article/que-les-perspectives-pour-la-diplomatie-francaise-echanges-avec-jean-marc>
2. Dossiers pays Syrie. Dostupné na internete: <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/syrie/relations-bilaterales/>
3. Dossiers pays Syrie. Dostupné na internete: <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/syrie/evenements/actualites-2017/article/syrie-q-r-extrait-du-point-de-presse-29-06-17>
4. Conseil de sécurité des Nations unies. Dostupné na internete: <http://www.un.org/fr/sc/members/>
5. L'action de la France au Mali. Dostupné na internete: <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/politique-etrange-de-la-france/defense-et-securite/crises-et-conflits/l-action-de-la-france-au-mali-et/>
6. Le Sahel: terrain de jeu d'Al-Qaida – Les Cahiers d'Outre-Mer Dostupné na internete : 1. 7. 2011. Clémence Pernin et Houari Sayad. Édition électronique. URL : <http://com.revues.org/6346>. DOI : 10.4000/com.6346. ISSN : 1961-8603. Éditeur
7. Kríza a konflikt v stredoafrickej republike. Dostupné na internete: <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/politique-etrange-de-la-france/defense-et-securite/crises-et-conflits/republique-centrafricaine-23666/article/rca-adoption-de-la-resolution-2149-116463>
8. Operácia Sangaris. Dostupné na internete: https://fr.wikipedia.org/wiki/Op%C3%A9ration_Sangaris
9. Centre Afrique opération Sangaris. Dostupné na internete: <http://www.opex360.com/2013/12/07/centrafrique-loperation-sangaris-comptera-1-600-militaires-francais/>
10. Sangaris réussite politique Dostupné na internete: <http://www.defense.gouv.fr/fre/actualites/articles/fin-de-sangaris-une-reussite-politique-et-operationnelle>
11. <http://www.un.org/press/fr/2013/CS11200.doc.htm>
12. Dossier de presse opération Sangaris. Dostupné na internete: <http://www.defense.gouv.fr/content/download/388227/5766370/20160713%20DP%20Sangaris%20VF.pdf>, <http://www.defense.gouv.fr/portail/rubriques-complementaires/recherche-avancee?searchText=op%C3%A9ration+sangaris>
13. Accord sur le nucléaire iranien. Dostupné na internete: http://www.lemonde.fr/proche-orient/article/2015/07/14/un-accord-sur-le-nucleaire-iranien-a-ete-trouve_4682310_

- 3218.html, <http://www.jeuneafrique.com/268129/economie/aide-au-developpement-hollande-annonce-4-milliards-deuros-de-plus-a-partir-de-2020/>
14. Stratégie humanitaire. Dostupné na internete : http://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/Strategie_Humanitaire_2012_cle421273.pdf
 15. Programové vyhlásenie francúzskej vlády : Une diplomatie globale pour le XXIe siècle. (Globálna diplomacia pre 21. storočie.) Dostupné na internete : <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/le-ministere-et-son-reseau/maedi-une-diplomatie-globale-au-21eme-siecle/>
 16. Climat Paris 2015 Dostupné na internete : <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/politique-etrangere-de-la-france/climat/paris-2015-cop21/>
 17. Anniversaire du traité de Rome. Dostupné na internete: <http://www.touteleurope.eu/actualite/revue-de-presse-anniversaire-du-traite-de-rome-les-europeens-affirment-leur-unite.html>
 18. BALHAR, V. (2008): *Dejiny svetového hospodárstva*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2008. ISBN 978-80-225-2609-8

Kontakt:

Mgr. Monika Matešáková

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: monika.mateasakova@euba.sk

MÄKKÁ MOC ČÍNY NA PŘÍKLADE OLYMPIJSKÝCH HIER V PEKINGU

Juraj Ondriaš

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: juraj.ondrias@euba.sk

Cieľom práce je priblížiť pôsobenie mäkkej moci ČĽR, konkrétne na príklade letných olympijských hier v Pekingu v auguste 2008. Práca sa najprv pozrie na čínske pojmá mäkkej moci. Následne sa práca venuje úsiliu Číny využiť olympiádu na posilnenie svojej mäkkej moci. Informácie boli získané predovšetkým štúdiom internetových publikácií odborníkov na čínsku zahraničnú politiku a mäkkú moc ako aj webových stránok think-tankov a médií. Metódami práce boli štúdium a analýza týchto spravodajských a odborných zdrojov. Záverom práce je, že napriek úskaliam bola olympiáda považovaná za úspech a stala sa významným prvkom čínskej mäkkej moci.

Kľúčové slová: Čína, mäkká moc, olympijské hry

The aim of this paper is to present the soft power of the PRC, with emphasis on the example of the Summer Olympic Games in Beijing in 2008. The paper will first look at the Chinese interpretation of soft power. Then it will focus on the efforts of China to use the Olympics to strengthen its soft power. Information was obtained mainly by the study of online publications of experts on Chinese foreign policy and soft power, as well as the websites of relevant think-tanks and media. The main methods used were the study and analysis of these sources. The main conclusion is that in spite of some hurdles the Olympics were seen as a success and became an important element of Chinese soft power.

Key words: China, soft power, Olympic Games

JEL: F50, F59

Úvod

Rýchly hospodársky vzostup Čínskej ľudovej republiky (ďalej len Čína) viedol k úmernému rastu jej moci – najskôr predovšetkým v ekonomickej oblasti, no čím ďalej tým viac aj v diplomatickej, vojenskej, a iných oblastiach. No okrem týchto foriem moci Čína čím ďalej tým intenzívnejšie rozvíja tzv. aj „mäkkú moc“, čiže schopnosť presvedčiť partnerov o prítlačivosti spolupráce. Pojem mäkkej moci zaviedol do štúdia medzinárodných vzťahov americký politológ Joseph Nye vo svojej monografii z r. 1990 s názvom *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. Svoje myšlienky ďalej rozvinul v článku *Soft Power: The Means to Success in World Politics* z r. 2004. Nye v týchto dielach rozdelil moc na tvrdú a mäkkú. Tvrdá moc krajiny bola badateľná v prípadoch, kedy táto krajina musela vynaložiť zdroje, či už vojenské alebo ekonomické, aby zmenila správanie iného štátu.¹ Naproti tejto metóde „cukru a biča“, mäkká moc zvyšuje prítlačivosť danej krajiny a jej politiky, takže iné štáty sú ochotné nasledovať jej slovo aj bez toho, aby musela vynaložiť značné množstvo zdrojov aby docielila rovnaký efekt. Mäkká moc krajiny vychádza z jej kultúry a hodnôt, ako aj z toho, či ostatné štáty považujú jej zahraničnú politiku za legitímnu.² Ďalej tvrdil, že rola mäkkej moci rasti na úkor tvrdej vďaka vzájomnej závislosti a revolúcii v komunikácii.³ Koncept mäkkej moci sa v čínskom politickom a vedeckom diskurze rýchlo ujal, najmä počas administratívy prezidenta Chu Ťin-tchaa.

¹ NYE, J. S. (2004): Soft Power and American Foreign Policy. [online]. In: *Political Science Quarterly*, s. 256, 266.

² NYE, J. S. (2008): The Olympics and Chinese Soft Power. In: *Huffington Post*.

³ NYE, J. S. (1990): Soft Power. [online]. In: *Foreign Policy*, s. 160-161.

Cieľom práce je predstaviť snahy Číny o posilnenie svojej mäkkej moci. Špecificky sa zameriava na organizovanie letných olympijských hier Čínou, ktoré sa konali v Pekingu v auguste 2008. Tieto hry mali práve za úlohu posilniť mäkkú moc a prestíž Číny. Práca sa najprv venuje na niekoľko známych aspektov mäkkej moci, ktorú Čína presadzuje vo svete – presadzovanie tzv. pekinského konsenzu a čínskeho konceptu ľudských práv. Významným prejavom nárastu mäkkej moci Číny bolo aj zorganizovanie spomínaných Olympijských hier v Pekingu v dňoch 7. – 24. augusta 2008, ktoré boli označené ako najväčšie podujatie, ktoré bolo kedy zorganizované rozvojovou krajinou.⁴ Čína v nábehu na konanie olympijských hier vyvinula značné úsilie, aby bola vnímaná ako úspešná a moderná mocnosť, ktorá si usporiadanie hier zaslúžila. Stručne budú spomenuté aj kritické pohľady na toto úsilie. Metódami práce boli štúdium a analýza internetových spravodajských a odborných zdrojov. Práca je písaná z pohľadu realistickej školy disciplíny medzinárodných vzťahov, podľa ktorej sú štáty vnímané ako unitárni aktéri. Vnútročínska debata na túto problematiku v politických a odborných kruhoch preto nebude zohľadnená.

1. Aspekty mäkkej moci Číny

Čína začala rýchlo rozvíjať svoju mäkkú moc po nástupe prezidenta Chu v r. 2002 – 2003. Mäkká moc Číny má niekoľko známych no kontroverzných aspektov. Čínske aktivity a deklarácie kladú dôraz na odstraňovanie chudoby, rešpektovanie výnimočnosti každého štátu, jeho spoločenského zriadenia a stratégie rozvoja. To sa zvykne označovať ako čínsky model či Pekinský konsenzus. Pojem Pekinský konsenzus zaviedol Joshua Cooper Ramo v r. 2004 na opis alternatívnych hodnôt, ktoré Čína presadzuje.⁵ Ten má byť alternatívou k Washingtonskému konsenzu, ktorý zdôrazňuje voľný trh a obmedzenie štátnych zásahov. S ním je spojená aj idea kondicionality hospodárskych a rozvojových vzťahov, teda že štandardné obchodné vzťahy by mali byť podmienené dodržovaním zásad demokracie a ľudských práv. Naproti tomu, Pekinský konsenzus je lákavý pre mnoho štátov rozvojového sveta, ktorých režimy nespĺňajú západné koncepty demokracie či ľudských práv. Zároveň sa Čína pre tieto krajiny stala užitočným vyvažovateľom vplyvu USA. Kritici Číne vytýkajú, že legitimizuje nedemokratické režimy a umožňuje im zapájať sa do globálnej ekonomiky bez sankcií, ktoré by ich nútili demokratizovať sa. Čína ale odmieta, že by presadzovala nejaký model či konsenzus, a tvrdí, že čínsky model je šitý na mieru len Číne a nedá sa transplantovať inde. V tom má byť skutočná podstata zásady rešpektovať miestne špecifiká. Zároveň tvrdí, že sa snaží o vzájomný rozvoj v rámci existujúcich pravidiel súčasného obchodného a finančného systému. Zdôrazňuje však potrebu reformovať medzinárodný finančný systém, ktorý by mal byť spravodlivejší k rozvojovým štátom.

Čína si uvedomuje, že jedna oblasť mäkkej moci, v ktorej je silne kritizovaná západnými politikmi a mimovládnyimi organizáciami je ochrana ľudských práv a slobôd. No Čína odmieta myšlienku, že by bola viazaná uplatňovať „univerzálnu“ (t. j. západnú) koncepciu ľudských práv a snaží sa ponúknuť vlastnú víziu, ktorá by konkurovala západnému pohľadu na ľudské práva, a zmenila tak charakter debaty na túto tému. Čína tvrdí, že sa nedá hovoriť o nejakom zaostávaní v tejto oblasti, keďže Čína má iné pojmá ľudských práv, ktoré vychádza z čínskej kultúry a národnej jedinečnosti, a teda nie je možné na Čínu aplikovať západné interpretácie ľudských práv. Čína nevníma otázku demokracie a ľudských práv tak ako Západ – ako voľbu medzi osvietenou slobodou a tyraniou. Skôr sa pozerá na príklad bývalého ZSSR a vníma to ako voľbu medzi poriadkom a chaosom či anarchiou.⁶ Slovom Čákyho, „*Nevôľu západných krajín vyvolal príklon Číny k protizápadným teóriám „ázijských hodnôt“, ktorými*

⁴ PANG, Z. (2008): The Beijing Olympics and China's Soft Power. [online]. In: *The Brookings Institution*.

⁵ RAMO, J. C. (2004): The Beijing Consensus. [online]. In: *The Foreign Policy Centre*.

⁶ MAHBUBANI, K. (1997): An Asia-Pacific Consensus. In: *Foreign Affairs*, s. 155

*Čína dávala do protikladu ázijské kultúrne tradície, mierumilovnosť, pracovitosť a skromnosť v porovnaní s dekadenciou, falošnosťou a vojenskou agresivitou západných krajín.*⁷

Toto vnímanie sa prejavilo na druhom Pekinskom fóre pre ľudské práva 2. – 3. 11. 2009 s témou „Harmonický rozvoj a ľudské práva“. Čína na ňom predstavila koncept „čínskeho modelu ľudských práv“. Tento koncept podľa riaditeľa Informačnej kancelárie Štátnej rady (*State Council's Information Office*) ČLR Wanga Čena kombinuje univerzálne humanitárne princípy s čínskymi národnými špecifikami v oblasti ľudských práv. Čínsky ľudskoprávny model zdôrazňuje vedúcu pozíciu rozvojových práv a práv, ktoré zaisťujú základné prežitie ľudí.⁸ Ide teda o koncept, ktorý zdôrazňuje pozitívnu slobodu nad negatívnou a tzv. „červené“ práva nad politickými „modrými“ právami. Čína tým reaguje na kritiku zo strany západných politikov a mimovládnych organizácií, ktoré sa podľa nej príliš zameriavajú na politické a občianske práva na úkor socioekonomických a rozvojových práv. Ešte v r. 2005, v dokumente k čínskej pozícii na svetový summit OSN, sa Čína vyjadrila, že „rovnaký význam treba klásť na ekonomické, sociálne a kultúrne práva na jednej strane a občianske a politické práva na druhej strane. Dôraz na jednu kategóriu ľudských práv na úkor druhej je potrebné napraviť.“⁹ Reagovala tým práve na vnímanú nevyváženosť západnej kritiky, ktorá podľa Číny nezohľadňuje pokrok, ktorý Čína urobila vo sfére materiálnych práv.

2. Pekinské olympijské hry

Mäkká moc pekinskej olympiády mala niekoľko rovín. Na jednej rovine, kandidatúrou a usporiadaním týchto hier sa Čína chcela prezentovať ako krajina, ktorá je schopná naplánovať a úspešne do viesť do konca také obrovské a komplexné podujatie, akými sú olympijské hry, so všetkými konštrukčnými, logistickými a bezpečnostnými opatreniami, ktoré sú s tým spojené. To sa Číne aj podarilo, keďže hry boli univerzálne označené ako úspešné.

Na druhej úrovni, podstata olympiády ako športového podujatia mala ukázať Čínu ako vyspelú športovú veľmoc s rozvinutým školským a zdravotníckym systémom. Vďaka nim má zdravých a motivovaných obyvateľov, z ktorých zase čínsky športový a telovýchovný systém dokáže vychovať špičkových športovcov. Čína dosiahla svoj cieľ získať najväčší počet zlatých medailí (51 zo 100 medailí, ktoré Čína celkovo vyhrala), pred druhou najúspešnejšou krajinou – USA, ktoré získali 36 zlatých medailí. USA ale získali najvyšší celkový počet medailí – 110. V súvislosti s tým Čína bola kritizovaná za to, že jej športový program je „továreň na medaile“. Podľa tejto kritiky je čínsky športový úspech záležitosťou niekoľkých vyvolených športovcov, ktorí sú selektovaní v mladom veku a nútení podstúpiť neprimerane tvrdý a náročný tréning. Títo športovci údajne nemajú možnosť slobodne skončiť so športom a venovať sa vzdelaniu, čo im znižuje kvalitu života a vyhliadky po skončení kariéry. Podľa týchto kritikov Čína teda nie je športová veľmoc, keďže nedosahuje masovú účasť v športe.¹⁰ Napriek tomu sa vďaka športovým úspechom Číny inšpirovali čínskou metódou prípravy športovcov nielen rozvojové krajiny, ale aj vyspelé štáty ako Japonsko či Austrália.¹¹

Tretia rovina sa týka ducha olympijských hier a pozitívneho obrazu Číny vo svete. Čína sa snažila využiť olympiádu aby sa propagovala ako otvorená, kooperatívna a mierumilovná veľmoc. Podľa politológa Daniela Bella z univerzity Čching-hua predstavovali pekinské hry mýlnik v raste významu mäkkej moci nad tvrdou mocou ako prioritu čínskej zahraničnopolitickej stratégie. Bell vníma čínsku mäkkú moc ako výraz jej konfuciánskeho

⁷ ČÁKY, M. (2008): *Čína – cesty k premenám*. s. 162-163

⁸ LIU, T. (2012): China and Responsibility to Protect: Maintenance and Change of Its Policy for Intervention. [online]. In: *The Pacific Review*. s. 168

⁹ CHINA INTERNET INFORMATION CENTER. (2005): *China's Position Paper on UN Reforms*. [online].

¹⁰ MACUR, J. (2008): In China's Medal Factory, Winners Cannot Quit. [online]. In: *The New York Times*.

¹¹ VERMA, V. (2008): Beijing Olympics: An Exhibition of Chinese Soft Power. [online]. In: *Research Institute for European and American Studies*.

dedičstva, v kontraste k maoistickému dôrazu na tvrdú moc, ktorá sa javila ako nevhodná a nedostatočná na napĺňanie cieľov Čínskej zahraničnej politiky.¹² Na úkor komunistických predstaviteľov sa Konfucius stal novým symbolom Číny navonok, po dlhých desaťročiach kritiky a odsúdenia zo strany komunistického režimu ako predstaviteľa konzervatívnej, patriarchálnej a vysoko hierarchizovanej Číny.¹³ Počas hier boli hlásané konfuciánske heslá ako napr. „aká radosť, mať priateľov na návšteve zďaleka“ (*How delightful it is to have friends visiting us from afar; Yu peng zi yuan fang lai, bu yi le hu*). V súvislosti s tým bola zahájená kampaň na zlepšenie imidžu Číny u návštevníkov olympiády – od zlepšenia úrovne anglického jazyka po výzvy, aby Číňania prejavili veľkorysosť a povzbudzovali športovcov z iných krajín.¹⁴ Zahraničným novinárom bol umožnený väčší prístup a sloboda v duchu propagácie otvorenosti zo strany Číny. A hoci niektorí predstavitelia západných krajín sa zdráhali prijať pozvanie na pekinskú olympiádu, pozvaní hodnotári z rozvojových krajín mali oveľa priaznivejší pohľad na výkon, ktorý Čína usporiadaním hier podala. Niektorí ázijskí predstavitelia tvrdili, že olympiáda znamenala nárast mäkkej moci nielen Číny, ale celej Ázie.¹⁵

Čína sa počas prípravy a usporiadovania hier musela samozrejme potýkať aj s negatívnou publicitou. V marci 2008 sa rozhoreli protesty v Tibete na pripomienku 49. výročia potlačenia Tibetského povstania z r. 1959, a zásah čínskych autorít bol na západe často vnímaný ako neopodstatnené tvrdenie. Kritika zo Západu na oplátku vyvolala nacionalistické reakcie v Číne. Štafeta olympijskej pochodne po svete bola takisto vystavená protestom v západných metropolách ako Londýn, Paríž či San Francisco. Protestujúci sa snažili prekaziť cestu pochodne, uhasiť ju či zahatať cestu športovcom, ktorí ju niesli, a poukázať tak na stav ľudských práv v Číne a na postavenie tibetskej menšiny. Proti nim vystupovali zástancovia Číny z radov čínskej diaspóry v západných krajinách a medzi oboma táborami občas dochádzalo k potýčkam. Kritiku vyvolával aj ústretový postoj Číny k Sudánu a jej prezidentovi Umarovi al-Bašírovi, ktorý bol obvinený z etnických čistiek v západo-sudánskom regióne Darfúr.¹⁶ Medializácie týchto udalostí znižovala efektivitu čínskeho úsilia prezentovať pozitívny obraz svojej krajiny vo svete.

Problémy nastali aj v súvislosti so samotnou olympiádou v Číne. Zvýšenú mediálnu pozornosť upútala premiestňovanie tisícov obyvateľov Pekingu (odhady sa pohybujú medzi 6 000 a 1,25 milióna)¹⁷ na uvoľnenie miesta pre stavebné projekty spojené s hrami. Polícia bola znovu obviňovaná z použitia neprimerane tvrdých metód na vysťahovanie neochotných obyvateľov, a úrady boli obvinené z poskytovania neadekvátnej kompenzácie. Navyše, zmienená väčšia otvorenosť krajiny nešla dosť ďaleko podľa niektorých novinárov pokrývajúcich olympiádu – išlo najmä o cenzúru či blokáciu internetových stránok o Tibete, ľudských právach a ľudsko-právnych organizáciách, udalostiach na Námestí nebeského pokoja z r. 1989 apod.

Záver

Kritika smerovaná na Čínu v súvislosti s olympiádou nedokázala prekryť úspech, ktorý Čína zožala ako prvá rozvojová krajina, ktorá usporiadala olympijské hry. Jedna udalosť samozrejme nezmení postavenie či vnímanie Číny vo svete zo dňa na deň, málokto podujatie

¹² BELL, D. (2008): Beijing Olympics. [online]. In: *Newsweek*.

¹³ BROWN, K. (2014): The case for eliminating Confucius from China's Confucius Institutes. [online]. In: *South China Morning Post*.

¹⁴ VERMA, V. (2008): Beijing Olympics: An Exhibition of Chinese Soft Power. [online]. In: *Research Institute for European and American Studies*.

¹⁵ VERMA, V. (2008): Beijing Olympics: An Exhibition of Chinese Soft Power. [online]. In: *Research Institute for European and American Studies*.

¹⁶ PERMANENT MISSION OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA TO THE UN. (2008): *China's Position on the issue of Darfur, Sudan*.

¹⁷ GUARDIAN (2008): *The cost of the Beijing Olympics*.

však dokázalo tak pozitívne prispieť k mäkkkej moci Číny ako olympiád. Táto mäkkká moc mala špecifické poslanstvo jednak pre rozvinutý svet, tak aj pre rozvojový svet. Čína chcela ukázať, že môže poslúžiť ako rovnocenný a spoľahlivý partner pre rozvinuté štáty a pozitívny príklad úspešného rozvoja pre rozvojové štáty. Tieto posolstvá sú do istej miery protichodné. Predstavovanie samej seba ako úspešnej veľmoci rozvojového sveta pre obecnosť globálneho Juhu implicitne posilňuje pozíciu Pekinského konsenzu (hoci to takto Čína explicitne nevyjadruje). To však znervózňuje rozvinuté štáty Západu, ktoré stále presadzujú hodnoty Washingtonského konsenzu v rozvojovom svete v súvislosti s ekonomickými a politickými reformami. Hoci olympijské hry nedokážu prekonať tento rozpor, predsa len vďaka nim podarilo Číne osloviť obe skupiny štátov. Rozvinutým krajinám ukázala Čína modernú a vľúdnejšiu tvár, v kontraste k svojmu dovtedajšiemu imidžu chudobnej a zaostalej totalitnej diktatúry. Pre rozvojový svet zase Čína predstavila imidž bratskej rozvíjajúcej sa krajiny, ktorá sa dokázala vymaniť z chudoby a zaradiť sa medzi dôležitých hráčov na svetovej scéne, aj prostredníctvom organizácie olympiády. Zvlášť pre ázijské krajiny išlo o podujatie, s ktorým sa mohli stotožniť, keďže hry posilnili mäkkú moc celého ázijského kontinentu.¹⁸ Čína bude mať ďalšiu príležitosť posilniť svoju prestíž v tejto oblasti pri zimných olympijských hrách v r. 2022, ktoré budú taktiež usporiadané v Pekingu.

Použitá literatúra:

1. BELL, D. (2008): Beijing Olympics. [online]. In: *Newsweek*. 11. 8. 2017. [citované 28. 3. 2017]. Dostupné na: <http://www.blog.newsweek.com/blogs/beijingolympics/archive/2008/08/11daniel-bell>
2. BROWN, K. (2014): The case for eliminating Confucius from China's Confucius Institutes. [online]. In: *South China Morning Post*. 2. 6. 2014. [citované 30. 5. 2017]. Dostupné na: <http://www.scmp.com/comment/insight-opinion/article/1523308/case-eliminating-confucius-chinas-confucius-institutes>
3. ČÁKY, M. (2008). *Čína – cesty k premenám*. Trnava, 2008, 209 s., ISBN 978-80-969443-5-4.
4. CHINA INTERNET INFORMATION CENTER. (2005): *China's Position Paper on UN Reforms*. [online]. 8. 6. 2005. [citované 30. 5. 2017]. Dostupné na: <http://www.china.org.cn/english/government/131308.htm>
5. GUARDIAN (2008): *The cost of the Beijing Olympics*. [online]. 28. 7. 2008. [citované 3. 6. 2017]. Dostupné na: <https://www.theguardian.com/sport/2008/jul/28/olympicgames2008.china1>
6. MACUR, J. (2008): In China's Medal Factory, Winners Cannot Quit. [online]. In: *The New York Times*. 21. 6. 2008. [citované 30. 5. 2017]. Dostupné na: <http://www.nytimes.com/2008/06/21/sports/olympics/21athlete.html>
7. MAHBUBANI, K. (1997). An Asia-Pacific Consensus. In: *Foreign Affairs*. Sep-okt 1997, roč. 76, č. 5, s. 149-158. ISSN 1336-1562.
8. NYE, J. S. (1990): Soft Power. [online]. In: *Foreign Policy*, jeseň 1990, č. 80, s. 153-171. ISSN 0015-7220. [citované 14. 9. 2016]. Dostupné na: <http://faculty.maxwell.syr.edu/rdenever/PPA-730-27/Nye%201990.pdf>
9. NYE, J. S. (2004): Soft Power and American Foreign Policy. [online]. In: *Political Science Quarterly*, leto 2004, roč. 119, č. 2, s. 255-270. ISSN 1538-165X. [citované 14. 9. 2016]. Dostupné na: <http://www.jstor.org.00000czg026c.han2.savba.sk/stable/pdf/20202345.pdf>

¹⁸ PANG, Z. (2008): The Beijing Olympics and China's Soft Power. [online]. In: *The Brookings Institution*.

10. NYE, J. S. (2008): The Olympics and Chinese Soft Power. In: *Huffington Post*. [online]. 24. 9. 2008. [citované 3. 6. 2017]. Dostupné na: http://www.huffingtonpost.com/joseph-nye/the-olympics-and-chinese_b_120909.html
11. LIU, T. (2012): China and Responsibility to Protect: Maintenance and Change of Its Policy for Intervention. [online]. In: *The Pacific Review*. Feb 2012, roč. 25, č. 1, s. 153-173, ISSN 1470-1332. [citované 30. 3. 2015]. Dostupné na: <http://dx.doi.org/10.1080/09512748.2011.632978>
12. PANG, Z. (2008): The Beijing Olympics and China's Soft Power. [online]. In: *The Brookings Institution*. 4. 9. 2008. [citované 30. 5. 2017]. Dostupné na: <https://www.brookings.edu/opinions/the-beijing-olympics-and-chinas-soft-power/>
13. PERMANENT MISSION OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA TO THE UN. (2008): *China's Position on the issue of Darfur, Sudan*. [online]. 13. 3. 2008. [citované 30. 5. 2017]. Dostupné na: <http://www.china-un.org/eng/gyzg/wjzc/t415999.htm>
14. RAMO, J. C. (2004): The Beijing Consensus. [online]. In: *The Foreign Policy Centre*. 5. 11. 2004. [citované 29. 5. 2017]. Dostupné na: <http://fpc.org.uk/fsblob/244.pdf>
15. VERMA, V. (2008): Beijing Olympics: An Exhibition of Chinese Soft Power. [online]. In: *Research Institute for European and American Studies*. [citované 30. 5. 2017]. Dostupné na: <http://rieas.gr/images/VIRENDRA.pdf>

Kontakt:

Mgr. Juraj Ondrias

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: juraj.ondrias@euba.sk

FÚZIE A AKVIZÍCIE Z POHLADU INOVÁCIÍ VO FARMACEUTICKOM PRIEMYSLE

Janka Pásztorová

Obchodná fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: janka.pasztorova@euba.sk

Farmaceutický priemysel na rozdiel od iných odvetví je oveľa viac vystavený vysokým nákladom a rizikám spojeným s výskumom a vývojom pričom významnú úlohu zohrávajú fúzie a akvizície realizované farmaceutickými spoločnosťami, predovšetkým v oblasti biotechnologických firiem. Cieľom príspevku je na základe analýzy fúzií a akvizícií realizovaných farmaceutickými spoločnosťami zhodnotiť význam fúzií a akvizícií vo farmaceutickom priemysle v kontexte výskumu a vývoja. Pre diskusiu uvedenej problematiky je potrebné pochopiť špecifiká farmaceutického priemyslu, identifikovať kritické body skúmaných transakcií a vyhodnotiť ich efekty vo vzťahu k inováciám a budúcim prioritám vývoja.

Kľúčové slová: farmaceutický priemysel, fúzie a akvizície, otvorené inovácie

The pharmaceutical industry, unlike other industries, is much more exposed to the high costs and risks associated with research and development, while mergers and acquisitions are also playing a major, especially in the field of biotechnology companies. The aim of the contribution is to analyse the importance of mergers and acquisitions in the pharmaceutical industry in the context of research and development, based on the analysis of mergers and acquisitions carried out by pharmaceutical companies. In order to discuss this issue, it is necessary to understand the specifics of the pharmaceutical industry, to identify the critical points of the analysed transactions and to evaluate their effects in relation to the innovations and future development.

Key words: Pharmaceutical Industry, pharma mergers and acquisitions, pharmacy, open innovation

JEL: G34, M16

Úvod

Farmaceutický priemysel predstavuje dynamické, rýchlo rastúce, rozsiahle a rozmanité globalizované odvetvie s vysoko konkurenčným prostredím značne ovplyvňované legislatívnymi predpismi a demografiou jednotlivých krajín, ako aj ich epidemiologickým a ekonomickým vývojom. V súčasnej dobe čelia kľúčovým výzvam predovšetkým farmaceutické spoločnosti, ktoré si zakladajú na výskume. Ich východiskovú pozíciu však zhoršujú:

- trend obmedzovania nákladov na zdravotnú starostlivosť, v rámci ktorého okrem iného dochádza k podpore politiky generických liečiv,
- rastúce množstvo vypršaných patentov, čo opäť vytvára perspektívu pre trh s generickými liečivami.
- klesajúca produktivita vo výskume a vývoji.

Sektor je na rozdiel od iných odvetví oveľa viac vystavený vysokým nákladom a rizikám spojeným s vývojom novinek pričom sa predlžuje návratnosť investícií do výskumu. Atraktívnymi na trhu sa stávajú firmy so sľubným inovačným potenciálom. V kontexte uvedeného významnú úlohu zohrávajú fúzie a akvizície realizované farmaceutickými firmami. Záujem farmaceutických firiem narastá predovšetkým v oblasti biotechnologických firiem pričom otáznou sa stáva absorpčná kapacita externých inovačných aktivít farmaceutických firiem.

Cieľom predkladanej state je na základe analýzy fúzií a akvizícií realizovaných vo farmaceutickom priemysle identifikovať kritické body a vyhodnotiť efekty skúmaných transakcií na inovačnú činnosť vo farmaceutickom priemysle.

Štúdiá na základe literárnej rešerše a komparácie názorov mapuje špecifiká súčasného vývoja farmaceutického priemyslu, analyzuje vývoj fúzií a akvizícií v odvetvi za posledných dvadsať rokov a skúma ich dopady na odvetvie so špecifickým zameraním na inovačné procesy. Súčasný vývoj vo farmaceutickom priemysle potvrdzuje, že naďalej existujú strategické možnosti a priestor udržať výskum a vývoj ako hlavnú prioritu.

1 Výskum a vývoj vo farmaceutickom priemysle

Výskum a vývoj je významnou súčasťou farmaceutických spoločností. Len v Európe bolo podľa Európskej federácie farmaceutických odvetví a asociácií v roku 2015 investovaných 31,5 mld. € do výskumu a vývoja, pričom toto odvetvie priamo zamestnávalo 725 000 ľudí a nepriamo troj až štvornásobok tohto počtu. Výdavky spoločností na výskum a vývoj nielen v Európe, ale i v iných krajinách neustále rastú. Uvedenie nového lieku na trh je výsledkom zdĺhavého, nákladného a rizikového výskumu a vývoja, ktorý uskutočňujú farmaceutické spoločnosti. Priemerná doba uvedenia prvého zloženia novej účinnej látky na trh trvá 12 – 13 rokov, pričom náklady na výskum a vývoj novej chemickej alebo biologickej entity sú odhadované na viac ako 1,9 mld. € v roku 2016 pričom v priemere len jedna až dve z každých 10 000 látok vytvorených v laboratóriách úspešne prejde všetkými fázami vývoja potrebnými na dosiahnutie statusu/ pozície obchodovateľného lieku. Popredné postavenie v oblasti R&D majú už celé desaťročia americké a európske farmaceutické spoločnosti. V rokoch 2011 – 2015 z 226 nových chemických alebo biologických entít vo svete pochádzalo 39 % z amerických, 33 % európskych a 13 % z japonských spoločností.¹

V osemdesiatych rokoch nové technológie viedli ku vzniku stoviek nových **biotechnologických firiem**, špecializujúcich sa na vývoj nových liekov alebo pridružených technológií. Najúspešnejšie z nich sa vyvinuli na konkurentov tradičným farmaceutickým firmám. Väčšina tradičných farmaceutických spoločností spočiatku zaostávala v prijímaní nových biotechnológií. Avšak postupom času začali tradičné farmaceutické firmy preberať biotechnologické firmy prostredníctvom rôznych mechanizmov ako sú úplná akvizícia, nákup väčšinového podielu v biotechnologických firmách alebo v rámci produktových a špecifických platformových aliancií pre vývoj nových liekov a marketing. Okrem toho sa aj biotechnologické firmy sa zapojili do významných vzájomných fúzií a aliancií. Vznikla tak široká škála rozmanitých vzťahov medzi farmaceutickými a biotechnologickými spoločnosťami, kde veľké farmaceutické firmy motivovala snaha získať špecifické aktíva biotechnologických spoločností, geografická expanzia, či hrozba vzniku nadbytočných kapacít kvôli vypršaniu patentovej ochrany liekov spoločností. Malé biotechnologické firmy sledovali v rámci vytvárania väzieb svoje rastové motívy. Vzhľadom na to, že ich výrobky a technológie boli zvyčajne patentovo chránené a ľudský kapitál bol vysoko špecializovaný, nadobudnutie spoločnosti s komplementárnymi aktívami bolo v mnohých prípadoch lacnejšie, ako ich vytvorenie vo vlastnej réžii. A naopak pre relatívne malé biotechnologické firmy vo finančných ťažkostiach bolo zlúčenie sa s inou firmou stratégiou odchodu z trhu.

Zároveň biotechnologické firmy, pre ktoré je kooperácia kľúčová, stoja za otváraním vnútorných inovačných procesov tradičných farmaceutických spoločností a to prostredníctvom otvorených inovácií. Pojem otvorené inovácie zaviedol a definoval v roku 2003 H. Chesbrough² ako využívanie cieleného prílivu a odlivu vedomostí za účelom akcelerácie vnútorných inovačných procesov, ako aj expandovania na trhy s inováciami. Nevýhodou otvorených inovácií je predovšetkým strata priamej kontroly nad priebehom inovačného procesu, čo je v prípade farmaceutického priemyslu zásadným kritickým bodom vzhľadom na obavy z ochrany práv duševného vlastníctva a zároveň výzvou pre manažment, aby spoločnosť

¹ EFPIA. (2016): The Pharmaceutical Industry in Figures: Key Data 2016.

² CHESBROUGH, H. W. (2011): *Open Services Innovation: Rethinking Your Business to Grow and Compete in a New Era*, s. 69.

neustále vyvíjala nové schopnosti³ a absorpčné kapacity⁴ a bola schopná zachytiť a skomercializovať hodnotu interných ako aj externých technologických objavov a inovácií.

Z pohľadu stupňa otvorenosti inovačného procesu a kontroly aktív vo farmaceutickom priemysle rozlišujeme nasledujúce štyri typy otvorenej inovácie:⁵

- čistý outsourcing, uskutočňovanie vedecko výskumnej činnosti externými subjektmi, ako sú napríklad univerzity a kontraktčné výskumné organizácie
- licencie a varianty ako sú **fúzie a akvizície**, transfer technológií, financovanie venture kapitálom
- spolupráca a varianty ako sú joint venture, spoločný vývoj
- otvorené zdroje: zdieľanie technológií, zručností, schopností pre skvalitnenie produkcie produktov.

Fúzie a akvizície predstavujú typ s najvyšším stupňom kontroly a zároveň najkomplikovanejšími operatívnymi transakciami.

2 Vývoj fúzií a akvizícií vo farmaceutickom priemysle

Vplyvom globalizácie, predovšetkým veľké farmaceutické spoločnosti využívajú fúzie a akvizície ako prostriedok rastovej stratégie. Vo všeobecnosti medzi faktory, ktoré vedú farmaceutické firmy, k fúziám alebo akvizíciám patria:

- vysoké náklady na výskum a vývoj,
- vysoko konkurenčné prostredie a nasledovanie konkurencie,
- úspory z rozsahu a sortimentu,
- snaha o zlepšenie trhových možností prostredníctvom získania nových trhov, liečiv a technológií s cieľom posilniť hlavné kompetencie spoločnosti a vypracovať strategickú pozíciu na svetovom trhu,
- daňové motívy,
- synergia.

Synergia medzi zlúčenými spoločnosťami sa môže prejaviť rôznymi spôsobmi. Zlúčené spoločnosti môžu získať trhovú silu, fúzie alebo akvizície môžu zvýšiť produktivitu práce, znížiť zbytočné investície a náklady podniku alebo môžu byť chápané ako externý mechanizmus podnikového manažmentu za účelom potrestania neefektívnych manažérov,⁶ následkom čoho dochádza k presunu aktív od neefektívneho k efektívnemu manažmentu. Rovnako môžu byť fúzie a akvizície výsledkom samoučelnej expanzie manažérov s prebytkom hotovostných finančných prostriedkov v prostredí nedokonalkej kontroly úradov. Podľa Çilhoroz et al.⁷ je najvýznamnejšou príčinou fúzií a akvizícií nevôľa farmaceutických firiem realizovať výdavky na výskumno-vývojové aktivity, ktoré si vyžadujú značné množstvo finančných prostriedkov.

Vo farmaceutickom sektore od roku 1985 bolo zrealizovaných vyše 11 000 fúzií a akvizícií v hodnote viac ako 26 miliónov USD.⁸ Z hľadiska počtu sa odvetvie radí na 31. miesto v 91 miestnom rebríčku sledovaných odvetví, avšak z hľadiska hodnoty obsadzuje 4. priečku, čo vypovedá o vysokej hodnote realizovaných transakcií v tomto sektore. Čo sa týka zameranie

³ DODGSON, M. - GANN, D. - SALTER, A. (2006): The role of technology in the shift towards open innovation: the case of Procter & Gamble, s. 346.

⁴ COHEN, W. M. - LEVINTHAL, D. A. (1990): Absorptive Capacity: A New Perspective on Learning and Innovation. s. 128.

⁵ MARCELLO, R. – CARROLL, G.- VADNERKAR, G. – VOLINI, A. (2015): Executing an open innovation model: Cooperation is key to competition for biopharmaceutical companies, s. 4.

⁶ ZHU, PC. - HILSENATH, PE. (2015): Mergers and Acquisitions in U.S. Retail Pharmacy, s. 2.

⁷ ÇILHOROZ, Y. – SONĞUR, C. – GÖZLÜ, M. – KONCA, M. (2016): Mergers and acquisitions in pharmaceutical industry as a growth strategy: an investigation upon practice, s. 3-5.

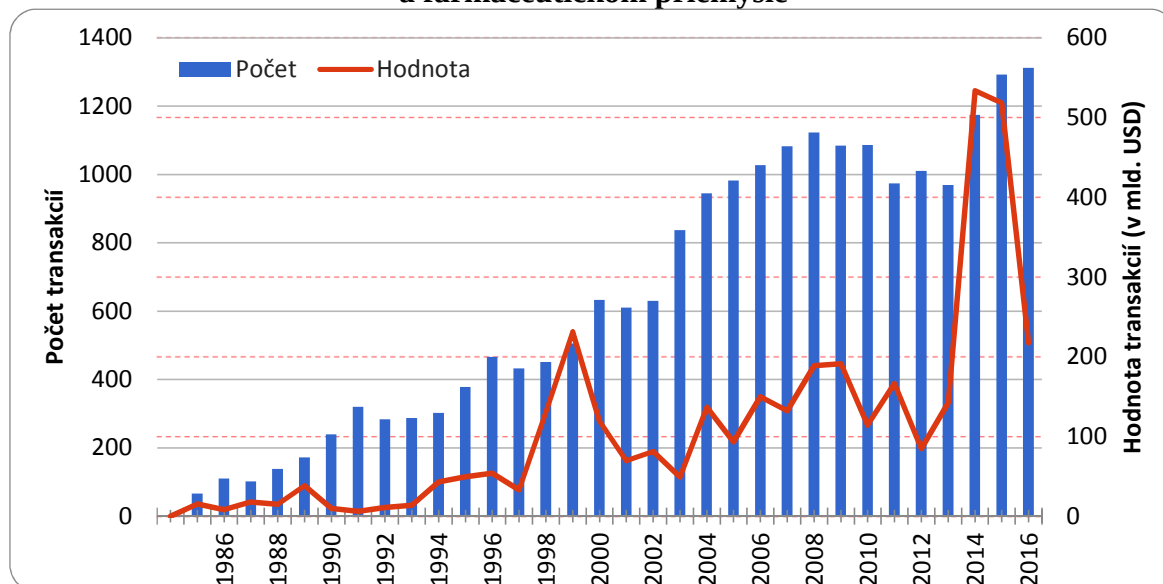
⁸ IMAA (2017): Number and Value of M&A by Industry since 1985.

akvizičných cieľov, v priebehu rokov 1990 – 2013 sa značne zmenilo. Postupne sa **zvyšoval záujem o biotechnologické firmy a klesal záujem o akvizície farmaceutických firiem**. Od roku 2004 podiel biotechnologických firiem, ako percento celkového počtu akvizícií, prevyšuje podiel farmaceutických firiem, pričom rozdiel sa neustále zvyšuje.⁹

Vývoj počtu a hodnoty uskutočnených fúzií a akvizícií od 1985 v biotechnologickom a farmaceutickom priemysle zobrazuje graf 1. Väčšina transakcií vo farmaceutickom sektore v rokoch 1995 – 2015 bola realizovaná formou akvizícií, čo možno vysvetliť záujmom spoločností skôr o včlenenie špecifických aktív cieľových firiem do nadobúdateľskej spoločnosti, než o vytvorenie novej entity. Operácie v oblasti fúzií a akvizícií v rokoch 1995-2015 boli predovšetkým zamerané na konsolidáciu a rast.¹⁰

Vplyvom vysokej miery konsolidácie odvetvia vzniklo za posledné dve desaťročia zo 60-tich významných farmaceutických spoločností iba 10 vedúcich spoločností,¹¹ čo umožnilo veľkým farmaceutickým spoločnostiam získať značnú silu na ovplyvňovaní regulácie a zároveň pri znižovaní konkurencie. Celosvetovo príjmy v roku 2001 predstavovali 390,2 mld. USD a za 13 rokov dosiahli v roku 2015 úroveň 1,072 bilióna USD,¹² pričom 10 najväčších farmaceutických spoločností ovláda až tretinu trhu. Dlhodobý výhľad do roku 2020 je pozitívny a predpovedá nárast v priemere o 4,4 % ročne v období od roka 2016. Celosvetový predaj farmaceutických produktov dosiahne v roku 2020 rekordnú hodnotu a to vyše 1,26 bilióna USD.¹³ Zároveň veľké farmaceutické spoločnosti vďaka zrealizovaným megafúziám zaznamenávali počas obdobia 15 rokov (2000 – 2014) vyššiu rast predaja v porovnaní s celosvetovým rastom predaja liekov.¹⁴ Napriek uvedeným skutočnostiam farmaceutický priemysel oproti ostatným odvetviám zostáva veľmi roztrieštený. Najväčšia farmaceutická spoločnosť dosahuje približne len 5 percentný podiel na trhu.

Graf 1: Celosvetový vývoj počtu a hodnoty fúzií a akvizícií v biotechnologickom a farmaceutickom priemysle

Prameň: IMAA. (2017a): *M&A Biotechnology & Pharmaceuticals*

⁹ FERNALD, K.D.S. – PENNINGS, H.P.G. - VAN DEN BOSCH, J.F. – COMMANDEUR, H.R. – CLAASSEN, E (2017): The moderating role of absorptive capacity and the differential effects of acquisitions and alliances on Big Pharma firms' innovation performance. s. 4.

¹⁰ RASHMI PANT. (2015): What's driving mergers and acquisitions in pharma industry?

¹¹ VIJ, R. (2016): Pharma Industry Merger And Acquisition Analysis 1995 To 2015, s. 1.

¹² Statista. (2017):. Revenue of the worldwide pharmaceutical market from 2001 to 2015.

¹³ Deloitte. (2017): Global life sciences Outlook: Thriving in today's uncertain market.

¹⁴ VIJ, R. (2016a): Pharma Ready To Witness Major Consolidation.

V roku 2015 fúzie a akvizície boli často využívané ako prostriedok na úsporu nákladov prostredníctvom usmerňovania prevádzkových činností, pričom veľakrát zahŕňovali ukončenie aktivít v oblasti výskumu a vývoja, ktoré neboli v súlade s cieľmi novej spoločnosti, prípadne dochádzalo k ukončeniu výskumných projektov, ktoré sa nachádzali vo svojich počiatočných štádiách, a preto boli považované za príliš rizikové, než aby sa v nich pokračovalo. Okrem toho ako už bolo spomínané zvýšená konsolidácia odvetvia prispela k zníženiu zdravej konkurencie, ktorá je základom pre tvorbu investícií do výskumu a vývoja. Fúzie a akvizície začali nahrádzať výskumno-vývojové aktivity farmaceutických firiem, čo v odvetví, ktoré je náročné na výskum a vývoj, bolo v konečnom dôsledku neudržateľné¹⁵ a spôsobilo negatívne dopady fúzii a akvizícií v oblasti výskumu a vývoja.

Najviac fúzii a akvizícií bolo zrealizovaných v roku 2016, zatiaľ čo najvyššiu kumulatívnu hodnotu, až 534 mld. USD, dosiahli v roku 2014. Silná konjunktúra v oblasti fúzii a akvizícií vo farmaceutickom priemysle je pripisovaná tlaku zo strany investorov, znižujúcemu sa množstvu príležitostí, ako aj nízkym úrokovým sadzbám, ktoré vytvárajú lacný kapitál pre firmy, ktoré financujú svoje transakcie prostredníctvom dlhu.¹⁶ Nový rekord v oblasti hodnoty mal priniesť rok 2015, štatistiky však okrem iného rátať i s uzavretím dohody medzi spoločnosťami Pfizer Inc. a Allergan Plc. Transakcia by bola predstavovala najväčšiu akvizíciu v histórii farmaceutického priemyslu, nakoniec sa však neuskutočnila.¹⁷ Dôvodom progresu mala byť lepšia schopnosť farmaceutických firiem vyberať projekty s najvyššou perspektívou na úspech a užšia špecializácia nových liekov, ktorá umožňuje efektívnejšie liečiť problémy menšej skupiny populácie. V roku 2015 bola napr. väčšina liekov schválená v oblasti rakovinovej imunoterapie a očakáva sa, že aktivita v tejto oblasti ešte porastie.¹⁸ Prudký prepád v hodnote fúzii a akvizícií o takmer 60 % nastal v roku 2016. Potenciálni realizátori obchodov pred vykonaním väčších transakcií stále čakajú na získanie vyššej istoty pri vybraných trhových faktoroch, ako sú prípadné daňové reformy a zmeny regulačného prostredia.¹⁹

Vo všeobecnosti sa neočakáva, že rok 2017 prinesie také úspechy ako roky minulé, avšak trend by mal byť pozitívny, a to i napriek množstvu ekonomických a politických neistôt spôsobených Brexitom, prezidentskými voľbami v USA a neistotami ohľadom amerických úrokových sadzieb v blízkej budúcnosti. Vzhľadom na niekoľko neúspešných obchodov, sa očakáva, že veľké farmaceutické spoločnosti sa zamerajú na získavanie menších firiem na posilnenie svojho podnikania a portfólia. Východiskom pre rozvoj fúzii a akvizícií v roku 2017 zostáva pomalší rast biotechnologických a farmaceutických spoločností, v kombinácii so zaznamenaným vysokým množstvom voľných finančných prostriedkov amerických spoločností v odvetví.²⁰

3 Strategické rozhodnutia z pohľadu inovácií vo farmaceutickom priemysle

Nie všetky fúzie a akvizície viedli k pozitívnym výsledkom. Čo sa týka inovačnej činnosti na jednej strane narastajú vynaložené prostriedky na výskumno-vývojovú činnosť na druhej strane produktivita farmaceutického priemyslu, meraná počtom látok schválených americkým Úradom pre kontrolu potravín a liečiv (FDA²¹), sa od roku 1996 zhoršovala²² (Graf 2). Hoci v roku 2015 bolo odsúhlasených až 45 nových liekov, čo je druhé najvyššie číslo v histórii, v roku 2016 bolo autorizovaných len 22 liekov. Navyše, počet nových liekov

¹⁵ LO, CH. (2015): Pharma mergers: big business, bad science?

¹⁶ WIECZNER, J. (2015): The real reasons for the pharma merger boom.

¹⁷ GARA, A. (2015): Pfizer And Allergan Merger Ranks As Biggest-Ever Pharmaceutical Deal.

¹⁸ RAMSEY, L. (2016): Something remarkable is happening with a new class of living drugs.

¹⁹ PWC. (2017): Global Pharma & Life Sciences Deals Insights Year-end 2016.

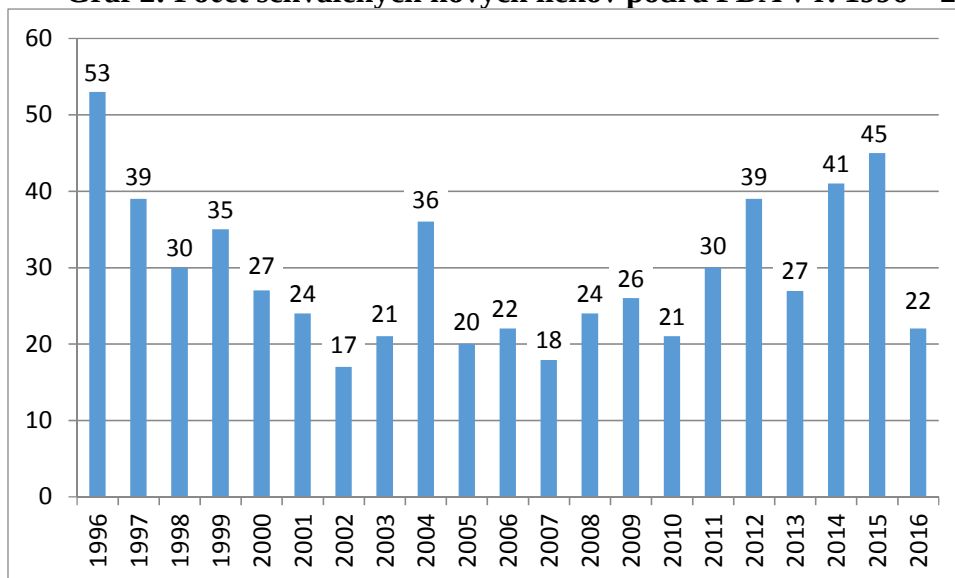
²⁰ MORGAN STANLEY. (2017): BioPharma M&A Activity May Pick Up in 2017.

²¹ FDA - Food and Drug Administration

²² FDA. (2017): 2016 Novel drugs summary.

vstupujúcich do klinických testov od roku 1998 taktiež klesol, čo spochybňuje účinnosť fúzií a akvizícií a postulát o úsporách z rozsahu.²³ Prudký pokles v roku 2016 naznačuje, že farmaceutické firmy ešte nenašli univerzálny model, ktorý by dokázal každoročne zabezpečiť spoločnostiam úspech pri schvaľovaní nových liekov u FDA.

Graf 2: Počet schválených nových liekov podľa FDA v r. 1996 – 2016

Prameň: : Spracované podľa: FDA. (2017): 2016 Novel drugs summary a historickými údajmi z databázy FDA

U biofarmaceutických firiem lieky získané prostredníctvom otvorenej inovácie mali trojnásobnú pravdepodobnosť na neskorší klinický úspech. Podľa analýzy spoločnosti Deloitte, ktorá skúmala registráciu nových liekov medzi 281 biofarmaceutickými spoločnosťami v období rokov 1988 – 2012, úspešnosť objavených drog postupujúcich do finálnej fázy schválenia pri otvorených inováciách (bez outsoursingu) bola 34 % oproti 11 % pri tradičnom inovačnom procese.²⁴

Narastajúci podiel akvizícií biotechnologických firiem môže mať celkovo negatívny vplyv na inovačnú výkonnosť veľkých farmaceutických firiem. Tento negatívny vplyv možno významne oslabiť získaním skúsenosti s akvizičným cieľom ešte pred realizáciou transakcie, napríklad vo forme strategickej aliancie.²⁵ Pretože každá zo zúčastnených strán očakáva primeranú pridanú hodnotu vo väzbe na vlastný vklad do inovácie a tesná integrácia interného výskumu a vývoja s externými znalosťami je rozhodujúca pre zúžitkovanie komplementarity účinku. Avšak konečná post-akvizičná interakcia schopností zúčastnených strán súvisí s úspešnou stratégiou, ktorá je o uskutočňovaní rozhodnutí, kde líder stanovuje pravidlá pre ostatných²⁶ a flexibilnom a kreatívnom mechanizme financovania,²⁷ pričom rapídne zmeny sú schopní prežiť iba tí, ktorí sa vedú rýchlo adaptovať.

²³ (Danzon et al. (2004): Mergers and Acquisitions in the Pharmaceutical and Biotech Industries.

²⁴ MARCELLO, R. – CARROLL, G.- VADNERKAR, G. – VOLINI, A.(2015). Executing an open innovation model: Cooperation is key to competition for biopharmaceutical companies. Washington: Deloitte, DCHS dostupné na <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/life-sciences-health-care/us-lshc-open-innovation.pdf>

²⁵ FERNALD, K.D.S. – PENNINGS, H.P.G. - VAN DEN BOSCH, J.F., COMMANDEUR, H.R. – CLAASSEN, E. (2017): The moderating role of absorptive capacity and the differential effects of acquisitions and alliances on Big Pharma firms' innovation performance. pp. 15

²⁶ ŠKORVAGOVÁ, S. (2014): Strategický pohľad na environmentálnu udržateľnosť podnikania. s. 124.

²⁷ JANČÍKOVÁ, E. (2013): Medzinárodné obchodné financovanie.

Záver

Zrealizované megafúzie v priebehu posledných dvoch desaťročí prispeli ku konsolidácii farmaceutického priemyslu a zabezpečili veľkým farmaceutickým spoločnostiam historicky významné konkurenčné postavenie, čo narušilo zdravé konkurenčné prostredie. Zároveň rastúci fenomén fúzií a akvizícií vo farmaceutickom priemysle a úspechy biotechnologických firiem, špecializujúcich sa na vývoj nových liekov alebo pridružených technológií prispeli k znižovaniu produktivity výskumu a vývoja vo farmaceutickom priemysle.

V súčasnom kontexte fúzií a akvizícií, vyrovňovanie požiadaviek špičkového výskumu s potrebou dosiahnuť primeranú návratnosť investícií a uspokojovanie akcionárov, je jednou z kľúčových výziev, ktorým spoločnosti vo farmaceutickom priemysle čelia, nutná zmena spolupráce orientovanej na výskum založená na novom spôsobe myslenia a multidisciplinárnom prístupe k modelu otvorených inovácií, čo si vyžaduje dôsledné dodržiavanie stratégie zosúladenia zainteresovaných strán s cieľom efektívne integrovať výsledky inovačných procesov s existujúcimi iniciatívami v oblasti výskumu a vývoja ako aj dôsledne aplikovať opatrenia na zmiernenie rizík predovšetkým v oblasti práva duševného vlastníctva a financovania.

Použitá literatúra:

1. ÇİLHORUZ, Y. – SONĞUR, C. – GÖZLÜ, M. – KONCA, M. (2016): Mergers and acquisitions in pharmaceutical industry as a growth strategy: an investigation upon practice. [online]. In: *International Journal of Business and Management*. vol. 4, no. 3. [cit. 15. 7. 2017] Dostupné na internete: http://www.academia.edu/28884511/MERGERS_AND_ACQUISITIONS_IN_PHARMACEUTICAL_INDUSTRY_AS_A_GROWTH_STRATEGY_AN_INVESTIGATION_UPON_PRACTICE
2. COHEN, W. M. & LEVINTHAL, D. A. (1990): Absorptive Capacity: A New Perspective on Learning and Innovation. In: *Administrative Science Quarterly*, 35, s. 128-152.
3. DANZON, P. M. – EPSTEIN, A. – NICHOLSON, S. (2004): Mergers and Acquisitions in the Pharmaceutical and Biotech Industries. [online]. NBR, 2004. [citované 3.2. 2017] Dostupné na internete: <http://www.nber.org/papers/w10536.pdf>.
4. DODGSON, M., GANN, D. & SALTER, A. (2006): The role of technology in the shift towards open innovation: the case of Procter & Gamble. In: *R&D Management*, 36 (3), s. 333-346.
5. FDA. (2017): 2016 Novel drugs summary. [online]. FDA, 2017. [citované 3. 3. 2017]. Dostupné na internete: <https://www.fda.gov/downloads/Drugs/DevelopmentApprovalProcess/DrugInnovation/UCM536693.pdf>.
6. CHENERY, H. (1979): *Structural change and development policy*. New York: Oxford University Press, 1979. ISBN 978-1-1235-01-054.
7. CHA, M. – LORRIMAN, T. (2014): Why pharma megamergers work. [online]. *McKinsey & Company*, February 2014. [Citované 1. 6. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.mckinsey.com/industries/pharmaceuticals-and-medical-products/our-insights/why-pharma-megamergers-work>
8. CHESBROUGH, H. W. (2011): *Open Services Innovation: Rethinking Your Business to Grow and Compete in a New Era*. San Francisco: Jossey – Bass, 2011. ISBN: 978-0-470-90574-6.
9. Deloitte. (2017): Global life sciences Outlook: Thriving in today's uncertain market. [online]. 2017. [Citované 1. 6. 2017.] Dostupné na internete: <https://www2.deloitte.com/global/en/pages/life-sciences-and-healthcare/articles/global-life-sciences-sector-outlook.html>

10. IMAA. (2017): Number and Value of M&A by Industry since 1985. [online]. 2017 [citované 1. 7. 2017]. Dostupné na internete: <https://imaa-institute.org/m-and-a-by-industries/>
11. IMAA. (2017a): M&A Biotechnology & Pharmaceuticals [online]. 2017, [Citované 1. 6. 2017.] Dostupné na internete: <https://imaa-institute.org/statistics-mergers-acquisitions/>
12. JANČÍKOVÁ, E. (2013): *Medzinárodné obchodné financovanie*. Bratislava: Sprint2. 2013. ISBN 978-80-89710-00-3.
13. EFPIA. (2016): The Pharmaceutical Industry in Figures: Key Data 2016. [online]. 2016. [Citované 2. 6. 2017] Dostupné na internete: <http://www.efpia.eu/uploads/Modules/Documents/the-pharmaceutical-industry-in-figures-2016.pdf>
14. FERNALD KDS - PENNING S HPG - VAN DEN BOSCH JF - COMMANDEUR HR, CLAASSEN E. (2017): The moderating role of absorptive capacity and the differential effects of acquisitions and alliances on Big Pharma firms' innovation performance. [online]. In: *PLoS ONE* 12(2): e0172488. [Citované 1. 6. 2017.] Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0172488>
15. LO, CH. (2015): Pharma mergers: big business, bad science? [online]. In: pharmaceutical-technology, 2015. [citované 1. 7. 2017] Dostupné na internete: <http://www.pharmaceutical-technology.com/features/featurepharma-mergers-big-business-bad-science-4467897/>
16. GARA, A. (2015): Pfizer And Allergan Merger Ranks As Biggest-Ever Pharmaceutical Deal. [online]. In: *Forbes*, 2015. [cit. 2. 6. 2017]. Dostupné na internete: <http://www.forbes.com/sites/antoinegara/2015/11/23/pfizer-and-allergan-merger-ranks-as-biggest-ever-pharmaceutical-deal/#5a36069f3332>.
17. MARCELLO, R. – CARROLL, G.- VADNERKAR, G. – VOLINI, A. (2015): Executing an open innovation model: Cooperation is key to competition for biopharmaceutical companies. [online]. In: *Deloitte, DCHS*, 2015 [Citované 1. 6. 2017.] Dostupné na internete: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/life-sciences-health-care/us-lshc-open-innovation.pdf>
18. MORGAN STANLEY. (2017): BioPharma M&A Activity May Pick Up in 2017. [online]. In: *MORGAN STANLEY*, 2017. [citované 12. 7. 2017]. Dostupné na internete: <http://www.morganstanley.com/ideas/biopharma-mergers-acquisitions-to-increase>
19. PWC. (2017): *Global Pharma & Life Sciences Deals Insights Year-end 2016*. [online]. In: PwC, 2017. [citované 2. 6. 2017]. Dostupné na internete: <http://pwchealth.com/cgi-local/hregister.cgi/reg/pwc-pharma-life-sciences-deals-insights-q4-2016.pdf>.
20. RAMSEY, L. (2016): Something remarkable is happening with a new class of living drugs. [online]. In: *businessinsider*, 2016, [citované 3. 6. 2017]. Dostupné na internete: <http://www.businessinsider.com/the-fda-just-approved-more-drugs-than-it-has-since-1996-2016-1>.
21. RASHMI PANT. (2015): What's driving mergers and acquisitions in pharma industry? [online]. In: *Business Standard*, 2015. [Citované 1. 6. 2017.] Dostupné na internete: http://www.business-standard.com/content/b2b-pharma/what-s-driving-mergers-and-acquisitions-in-pharma-industry-115092900554_1.html
22. Statista. (2017):. Revenue of the worldwide pharmaceutical market from 2001 to 2015 (in billion U.S. dollars). [online]. 2017. [Citované 1. 6. 2017.] Dostupné na internete: <https://www.statista.com/statistics/263102/pharmaceutical-market-worldwide-revenue-since-2001/>
23. ŠKORVAGOVÁ, S. (2014): Strategický pohľad na environmentálnu udržateľnosť podnikania. In: Zorkóciová, O. a kolektív: *Zmeny v spotrebiteľských trendoch a ich odraz v modifikáciách marketingových programov*. Bratislava: Ekonóm. 2014. ISBN 978-80-225-4001-8.

24. VIJ, R. (2016): Pharma Industry Merger And Acquisition Analysis 1995 To 2015. [online]. In: *Revenues and Profit*, 2016. [citované 1. 6. 2017] Dostupné na internete: <http://revenuesandprofits.com/pharma-industry-merger-and-acquisition-analysis-1995-2015/>
25. VIJ, R. (2016a): Pharma Ready To Witness Major Consolidation.[online]. In: *Revenues and Profit*, 2016. [cit. 2. 6. 2017] Dostupné na internete: <https://revenuesandprofits.com/pharma-ready-to-witness-major-consolidation/>
26. WIECZNER, J. (2015): The real reasons for the pharma merger boom. [online]. In *Fortune*, 2015, [cit. 14. 5. 2017] Dostupné na internete: <http://fortune.com/2015/07/28/why-pharma-mergers-are-booming/>.
27. ZHU, PC. – HILSENATH, PE. (2015): Mergers and Acquisitions in U.S. Retail Pharmacy. In: *Journal of Health Care Finance*. ISSN 1078-6767, 2015, vol. 41, no. 3, s. 1-20.

Kontakt:

RNDr. Janka Pásztorová, PhD.

Obchodná fakulta

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: janka.pasztorova@euba.sk

DONUCOVACIA DIPLOMACIA AKO PROSTRIEDOK MIEROVÉHO RIEŠENIA SPOROV V MEDZINÁRODNOM PRÁVE?

Klaudia Pytel'ová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: klaudia.pytelova@euba.sk

Hlavným obsahom príspevku je načrtnutie či je možné donucovaciú diplomaciu zaradiť a chápať ako prostriedok mierového riešenia medzinárodných sporov. Hlavným cieľom je definične vymedziť a prepojiť pojmy ako vynútenie v medzinárodnom práve, donucovacia diplomacia a mierové prostriedky riešenia medzinárodných sporov. Vývoj v medzinárodnom spoločenstve poukazuje na neustálu aktuálnosť a problematickosť týchto termínov.

Kľúčové slová: donucovacia diplomacia, prostriedky mierového riešenia medzinárodných sporov, vynútenie v medzinárodnom práve, hrozba silou v medzinárodných vzťahoch.

The main content of this paper is to outline whether coercive diplomacy can be classified and understood as a means of peaceful settlement of international disputes. The main objective is to define and interconnect concepts such as enforcement in international law, coercive diplomacy and peaceful means of settlement of international disputes. Development in the international community points out to constant topicality and problematic nature of these terms.

Key words: coercive diplomacy, means of peaceful settlement of international disputes, enforcement in international law, threat of use of force in international relations.

JEL: K33, K14, F53

Úvod

V medzinárodných vzťahoch platia právne pravidlá rovnako ako vo vnútroštátnych právnych systémoch. Všetky štáty medzinárodného spoločenstva sa podieľajú na tvorbe medzinárodného práva tým, že sa z nich stávajú zmluvné strany (niektorých/vybraných) medzinárodných zmlúv, preberajú na seba záväzky z medzinárodných obyčají alebo sú členmi (niektorých/vybraných) medzinárodných organizácií. V medzinárodnom práve (možno v určitých aspektoch na rozdiel od vnútroštátneho práva) platí právna rovnosť všetkých štátov z čoho vyplýva sloboda vybrať si do ktorých záväzkov vstúpia, a do ktorých nie (s výnimkou kogentných noriem). Táto sloboda sa týka aj slobodnej voľby prostriedkov donútenia, resp. prostriedkov na riešenie medzinárodných sporov, nakoľko súdne procesy v rámci takmer všetkých medzinárodných justičných alebo rozhodcovských orgánov sú založené na fakultatívnom princípe. Väčšina medzinárodných zmlúv vrátane zakladajúcich štatútov medzinárodných organizácií síce predpokladá spôsoby riešenia prípadných/budúcich právnych sporov, resp. zakladá špecifický systém, ale je na štátoch ktorý prostriedok si slobodne vyberú. Medzinárodná spolupráca medzi štátmi by mala prebiehať aj v rámci právnej vynútiteľnosti, a v tomto globalizovanom svete by to malo a mohlo mať zvyšujúcu sa tendenciu. Pre medzinárodné právo je však už niekoľko desaťročí otázka vynútiteľnosti stále aktuálnou výzvou. Každopádne možno konštatovať, že vynútenie medzinárodného práva sa začalo vo väčšej miere objavovať najmä v kontexte spoločenského vývoja a politickej transformácie a prepájania svetovej ekonomiky.

Kľúčovou úlohou donucovacej diplomacie je väčšinou pokus odvrátiť vojnu alebo eskaláciu vojenským násilím. Donucovacia diplomacia môže mať rozličné formy od hrozby alebo použitia sily až po ekonomický nátlak alebo najmiernejšiu sankciu v podobe retorzie. Tieto formy donucovacej diplomacie existujú aj napriek základným zásadám medzinárodného práva, a to zákazu použitia a hrozby silou v medzinárodných vzťahoch a zákazu zasahovať do

vnútorných záležitostí iných štátov (zásada známa aj ako zákaz neintervencie). Teoretici medzinárodného práva nevidia nájsť zhodu v právnej terminológii a definíciách pojmov ako sankcie a protiopatrenia. Podľa niektorých teoretikov má iba Bezpečnostná rada OSN právomoc uvažovať sankcie, pričom však Charta OSN využíva pojem „opatrenia bez použitia sily“. Protiopatreniami chápeme medzinárodne protiprávne činy, ktorých nezákonnosť je vylúčená ako okolnosť vylučujúca protiprávnosť, a to z dôvodu, že sú chápané ako „oprávnená“ reakcia na predchádzajúce porušenie právnej povinnosti cieľového štátu (voči štátu, ktorý zavádza protiopatrenie). Protiopatrenie je jednostranným a jednosmerným opatrením jedného štátu proti inému štátu. Komisia pre medzinárodné právo¹ vyjadrila názor, že sankcie sú opatrenia vyhradené pre medzinárodné organizácie (spravidla prijímané voči ich členským štátom), zatiaľ čo protiopatrenia sú striktne jednostrannými opatreniami štátov, alebo multilaterálnou reakciou štátov nechápanou ako kolektívna odpoveď.

Cieľom príspevku je snaha zodpovedať otázku, že či je možné donucovaciu diplomaciu zaradiť a chápať ako prostriedok mierového riešenia medzinárodných sporov.

1 Vynútenie a medzinárodné právo

V najvšeobecnejšom a najjednoduchšom zmysle slova, za vynútenie možno považovať „konanie vynucujúce dodržiavanie práva.“² Historicky, vynútenie medzinárodného práva bolo bilaterálne, a teda iba poškodený štát bol oprávnený reagovať na porušenie svojich práv. Z toho dôvodu je možné konštatovať, že medzinárodný vynucovací systém bol striktne zameraný na štáty a tým, že bol založený na svojpomoci štátov ho možno označiť ako samo-vykonávací. Každý štát rozhodoval za seba – či jeho právo bolo porušené, a na základe toho – k akej akcii sa mieni uchýliť. Išlo o svojpomocný systém bez akejkoľvek centrálnej autority alebo inštitúcie, ktorá by zabezpečila vynucovanie záväzkov. Do začiatku 20 storočia bolo použitie vojenskej sily akceptovateľným prostriedkom na riešenie sporov medzi štátmi, na presadzovanie ich záujmov alebo na vynucovanie ich záväzkov.³

V medzinárodnom práve v súčasnosti prevládajú tri metódy vynútenia s odlišnou vykonávacou právomocou, a to diplomatické prostriedky, riešenie sporov prostredníctvom regionálnych a univerzálnych súdnych orgánov a medzinárodných organizácii ako takých, a využívanie sankcií tak individuálnych ako aj kolektívnych. Jedným z najstarších prostriedkov nátlaku sú diplomatické dôsledky. Donucovacie diplomatické opatrenia môžu napríklad zahŕňať diplomatické protestné nóty, stiahnutie diplomatov a veľvyslancov, alebo prerušenie diplomatických stykov medzi štátmi. Medzi novšie formy zaradíme hlasovanie proti cieľovému štátu na multilaterálnych fórach (napr. v medzinárodných rozvojových bankách) alebo zablokovanie vzniku členstva v medzinárodných organizáciách. V konečnom dôsledku ide o priame alebo nepriame „označovanie“ daného štátu ako nepriateľa.

„Napriek ich častému používaniu, sú sankcie kontroverzné, nákladné a zvyčajne neúčinné.“⁴ Hlavným cieľom sankcií je nejakým spôsobom (ekonomickým, politickým) postihnúť a spôsobiť škodu (ekonomickú, politickú) štátu, proti ktorému pôsobia. Sankcia sa niekedy chápe ako „akékoľvek opatrenie prijaté proti štátu, aby ho donútili dodržiavať medzinárodné právo alebo opatrenie, ktorým ho chcú potrestať za porušenie medzinárodného práva“.⁵ Toto chápanie má zakotvenie v teórii vnútroštátneho práva, kde sú sankcie definované

¹ Komisia pre medzinárodné právo bola založená Valným zhromaždením OSN v roku 1948 a jej úlohou je prispievať k rozvoju a kodifikácii medzinárodného práva. V kontexte tohto príspevku je podstatné akým spôsobom sa Komisia „vysporiadala“ s problematikou zodpovednosti štátov. Pozri http://legal.un.org/ilc/summaries/9_6.shtml

² Black's Law Dictionary, 7 edícia, 1999, s. 569.

³ CASSESE, A. (2005): International Law, s. 229.

⁴ BALDWIN David A. (1985): Economic Statecraft, s. 57.

⁵ A Dictionary of Law, 7 edícia, 2008, s. 443.

ako „rozsah opatrení prijatých proti osobe, ktorá porušila právnu normu.“⁶ V kontexte medzinárodného práva – sankcie aj naďalej zastávajú dôležitú rolu v medzinárodnej politike. Sankcie sú tým pádom založené na premise, že ekonomický nátlak bude mať politický efekt a vplyv na politické elity. Tento predpoklad vznikol na začiatku tohto storočia, najmä po irackej okupácii Kuvajtu, kedy prebehla celosvetová kampaň proti sankciám s celoplošným efektom.

2 Donucovacia diplomacia?

V medzinárodnom spoločenstve sa často vyskytujú situácie, v rámci ktorých je ťažké určiť či ide o mierový alebo vojnový stav. Medzinárodná politika teda funguje v tzv. šedých zónach, v rámci ktorých je hrozba násilím unikátnou, ale zároveň bežnou súčasťou medzinárodných vzťahov. Avšak, v zmysle zákazu použitia a hrozby silou v medzinárodných vzťahoch – akákoľvek forma hrozby silou alebo hrozba intervenciou (akoukoľvek) predstavuje porušenie tejto základnej zásady medzinárodného práva (alebo inej základnej zásady – zákazu zásahu do vnútorných záležitostí iných štátov alebo zákazu intervencie).

Niektorí teoretici medzinárodných politických vied za donútenie alebo nátlak považujú použitie „ohrozujúcej sily“, resp. „vyhrážajúcej sa politickej sily“ alebo označovanej ako „politika zastrašovania“ a „politika prinútenia“, ktorú chápu ako náznak možného budúceho vojenského zásahu (pokiaľ cieľový štát v určitej lehote nesplní stanovené podmienky). Donucovacia diplomacia nie je pojmom využívaným v medzinárodnom práve, hoci je tento pojem možné z určitých hľadísk stotožniť s určitými právne využívanými prostriedkami.

Donucovacia diplomacia je politický koncept, ktorý sa začal používať najmä v súvislosti so studenou vojnou. Donucovaciú stratégiu je možné rozdeliť do dvoch kategórií, a to odstrašenie a prinútenie. Odstrašenie znamená snahu odradiť protivníka z iniciovania nežiaduceho konania, pričom prinútenie má vyžadujúci charakter, a teda štát od iného štátu vyžaduje vykonanie určitej aktivity pod hrozbou použitia sily. Spoločným znakom oboch týchto politik je časové hľadisko, čo znamená, že obe končia v momente, keď je ich tzv. „zadávateľ“ spokojný. Zároveň je časové hľadisko aj rozdielnym znakom, nakoľko odstrašenie väčšinou nemá stanovený moment ukončenia, pričom prinútenie je špecifické stanovením konečného termínu (lehoty), po ktorom sa prinucujúci štát uchýli k tvrdším postupom (teda inému, resp. ďalšiemu prinucujúcemu prostriedku alebo až použitiu sily). Ďalším odlišujúcim aspektom je fakt, že zastrašujúce hrozby sa zvyčajne zameriavajú na zachovanie *status quo*, zatiaľ čo snahou prinucujúcich opatrení je dosiahnuť súlad a dodržiavanie stanovených podmienok.

3 Prostriedky mierového riešenia sporov v medzinárodnom práve?

Spor možno charakterizovať ako nesúlad sporových strán týkajúci sa faktických, právnych alebo politických otázok, v rámci ktorého jedna alebo viaceré strany sporu niečo požadujú, prípadne sa snažia uplatniť si nároky, pričom protistrana tieto požiadavky a/alebo nároky odmieta alebo ich popiera, eventuálne sa snaží uplatniť protinárok. V ponímaní medzinárodného práva ide väčšinou o spor medzi štátmi, resp. vládami štátov. V prípade *Mavromattis*, Stály súd medzinárodnej spravodlivosti vymedzil spor ako „nehoda v právnej alebo faktickej záležitosti, alebo konflikt v právnom pohľade alebo záujme medzi dvoma osobami.“⁷

Základným právnym dokumentom v tejto oblasti je Charta OSN, nakoľko jednak zakotvuje samotnú zásadu mierového riešenia medzinárodných sporov v čl. 2, a jednak obsahuje aj kapitolu s nie definitívnym výpočtom mierových prostriedkov a ich použitie v rámci právomocí Bezpečnostnej rady OSN. V tomto kontexte je potrebné zdôrazniť, že

⁶ FARRALL, J.M. (2007): United Nations Sanctions and the Rule of Law, s. 386.

⁷ Pozri prípad *The Mavromattis Palestine Concessions*. Dostupné na internete http://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_02/06_Mavromattis_en_Palestine_Arret.pdf

Charta OSN v prípade sporov medzi členskými štátmi OSN nestanovuje, ani neprikazuje konkrétne ktorý prostriedok je treba použiť. Táto sloboda vybrať si vhodný prostriedok je plne v kompetencii sporových strán. Charta OSN v článku 33 konkrétne vymenúva jednotlivé druhy pokojného riešenia sporov v medzinárodnom práve, hovorí o vyjednávaní, vyšetrovaní, sprostredkovaní, zmierovacom, rozhodcovskom alebo súdnom konaní, pomocou oblastných orgánov a dohôd, prípadne ponecháva možnosť riešiť nezhody akýmkoľvek iným vhodným spôsobom podľa výberu strán alebo prostredníctvom Bezpečnostnej rady OSN ak by žiadny iný prostriedok nevedol k riešeniu sporu.⁸

Prostriedky mierového riešenia medzinárodných sporov sa delia na politické a právne, ale častokrát sa v praxi viaceré formy využívajú súbežne. Pre politické prostriedky je charakteristické, že ich závery a navrhované riešenia majú poradnú a odporúčaciu povahu. Na druhej strane, právne, označované aj ako súdne prostriedky sú právne záväzné pre sporové štáty (pokiaľ sa pre ne rozhodnú). Priame diplomatické rokovanie/vyjednávanie nemožno jednoznačne zaradiť k politickým prostriedkom riešenia sporov, nakoľko vykazuje viacero špecifických znakov. Priamosť spočíva v bezprostrednom predkladaní názorov a požiadaviek vo veci a snahe nájsť riešenie.⁹ Na rozdiel od iných foriem, priama diplomacia sa vyznačuje schopnosťou absolútnej kontroly sporových štátov nad sporovou situáciou, neexistujú jednoznačné pravidlá a strany plne kontrolujú priebeh sporu, resp. riešenia.

Otázkou ostáva, že či donucovaciu diplomaciu možno v tomto kontexte zaradiť k priamej diplomacii, resp. že či ju je možné chápať ako prostriedok mierového riešenia sporov.

Záver

Donucovacia diplomacia predpokladá použitie „ohrozujúcej politickej sily“, a to evokuje akýsi druh nadradeného a podradeného postavenia v rámci vzťahu sporových strán. Zákaz hrozby použitia sily existuje popri ďalšom zákaze, a to popri samotnom zákaze použitia sily. Pokiaľ ide o zákaz použitia sily je jasné, že ide o použitie vojenskej sily. Prostriedky mierového riešenia sporov majú primárne slúžiť na zachovanie mieru, a teda by sa štáty nemali v žiadnom prípade uchýľovať k použitiu sily, ale ak zlyhá jeden mierový prostriedok – mali by skúsiť vyriešiť svoj spor prostredníctvom ďalšieho. V roku 1996 sa Medzinárodný súdny dvor v rámci svojej rozhodovacej činnosti vyjadril, že hrozba silou je nelegálna pokiaľ odkazuje na nelegálne použitie sily, a teda je legálna pokiaľ odkazuje na samotné použitie sily, ktoré by bolo v súlade s medzinárodným právom¹⁰ (trebárs v prípade legálnej sebaobrany štátu). Jednou z veľkých výziev medzinárodného spoločenstva je dosiahnuť mierovými prostriedkami, vrátane tých, ktoré majú donucovací charakter, účinné riešenie sporov a konfliktov, ktoré by mohli ohroziť medzinárodný mier a bezpečnosť.

Použitá literatúra:

1. A DICTIONARY OF LAW (OXFORD DICTIONARY OF LAW) (2008). USA: Oxford University Press, 7 edícia, 2008. ISBN-10: 0199551243
2. BALDWIN David A. (1985): *Economic Statecraft*. Chichester: Princeton University Press, 1985. ISBN 0-691-07687-1.
3. BILDER, Richard. (1986): An Overview of International Dispute Settlement In: *Emory Journal of International Dispute Resolution/ Legal Studies Research Paper Series Archival*

⁸ Pozri Kapitulu VI Charty OSN.

⁹ ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P. (2003): *Mezinárodní právo veřejné*, s. 533.

¹⁰ Pozri *Nicaragua vs. USA case (1986)*. Dostupné na <http://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19841126-JUD-01-00-EN.pdf>

- Collection*, 1986, roč. 1, č. 1, s. 1-32. Dostupné na internete: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1551962
4. BLACK'S LAW DICTIONARY (1999). St. Paul: West Group, 7 edícia, 1999. ISBN 0-314-22864-0.
 5. CASSESSE, A. (2005): *International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2 edícia, 2005. ISBN-10: 0199259399.
 6. ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P. (2003): *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. ISBN 80-86432-57-2.
 - EVANS, M.D. (2006): *International Law*. New York: Oxford University Press, 2006. ISBN 0-19-928270-6.
 7. FARRALL, J.M. (2007): *United Nations Sanctions and the Rule of Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. ISBN 9780521878029
 8. GRAY, Christine. (2008): *International Law and the Use of Force*. USA: Oxford University Press, 3 edícia, 2008. ISBN-13: 9780199239153.
 9. SCHULTZ, Kenneth, A. (2004): *Democracy and Coercive Diplomacy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. ISBN 0-511-04122-5.

Kontakt:

JUDr. Klaudia Pytel'ová, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: klaudia.pytelova@euba.sk

ZHODNOTENIE VPLYVU DOHODY O VOĽNOM OBCHODE MEDZI EÚ A KÓREJSKOU REPUBLIKOU NA KONKURENCIESCHOPNOSŤ ICH ZAHRANIČNÉHO OBCHODU (S PRIMÁRNYM ZAMERANÍM NA VZŤAH SR – KR)

Viera Ružeková

Obchodná fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/a,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: ruzekova@euba.sk

Dohoda o vytvorení zóny voľného obchodu medzi EÚ a KR je v platnosti od roku 2011, čo poskytuje dostatočný priestor na zhodnotenie vplyvu liberalizácie obchodu na konkurencieschopnosť a vývoj ich vzájomného obchodu. Výskum spracovaný v článku bude uskutočnený pomocou vybraných jednofaktorových indikátorov konkurencieschopnosti. Bude posudzovať vývoj objemu export a importu medzi EÚ a KR, ako citlivých ukazovateľov zmien zahraničnoobchodnej orientácie krajiny. Pomocou Balassa Revealed Comparative Advantages (BRCA) a jeho logaritmickej modifikácie RCA stanovíme, ktoré komoditné skupiny slovenského exportu sú konkurencieschopné na zahraničných trhoch, na trhu KR a v akej intenzite.

Kľúčové slová: EÚ, KR, SR, liberalizácia, zahraničný obchod, komparatívne výhody, konkurencieschopnosť

The Free Trade Agreement between the European Union and the Korean Republic entered into force in 2011. Six years of validity of the agreement provides sufficient time for evaluation of the impact on the trade liberalization and on their competitiveness, mutual foreign trade with emphasis on changes of Slovak foreign trade. Selected single-factor competitiveness indicators will be applied in the research. We will assess the development of export/import volumes as sensitive indicators of the countries' trade orientation changes. Furthermore, we will estimate which commodity groups of Slovak exports are competitive on foreign markets, on the market of the Korean Republic and the degree of their intensity by the Balassa Revealed Comparative Advantages (BRCA) and the logarithmic modification of RCA.

Key words: EU, Republic of Korea, liberalization, foreign trade, comparative advantages, competitiveness

JEL: F10, F14, F15, F20,

Úvod

Rastúci objem cezhraničných transakcií tovarov, služieb a kapitálu, rýchleho a rozsiahleho šírenia technológií vo svetovom hospodárstve vyvoláva objektívnu potrebu liberalizácie medzinárodných tokov tovarov a služieb cestou eliminácie tarifných a netarifných prekážok, racionalizáciou dovozného a vývozného režimu. Právny rámec týchto zmien predstavujú dohody o voľnom obchode, ktoré radíme medzi preferenčné dohody. Názory významných ekonómov na vytváranie preferenčných dohôd sa rôznia. Jedni ich považujú za prirodzené a pochopiteľné z hľadiska ekonomickej spolupráce, druhí, predovšetkým stúpenci neoklasických prúdov, ale aj poprední reprezentanti WTO, sa k nim stavajú zdržanlivo až odmietavo, poukazujúc, že tieto aktivity narušajú proces multilaterálnej liberalizácie.¹ Regionálna integrácia poskytuje efektívne riešenia liberalizácie obchodu najmä vtedy, keď

¹ RUŽEKOVÁ, V. (2013). Liberalizácia svetového obchodu: význam a účinky regionálnych dohôd (na príklade EÚ a Kanady). In *Ekonomický časopis : časopis pre ekonomickú teóriu, hospodársku politiku, spoločensko-ekonomické prognózovanie = journal for economic theory, economic policy, social and economic forecasting*. Bratislava : EÚ SAV: Prognostický ústav SAV, 2013. ISSN 0013-3035, 2013, roč. 61, č. 9, s. 963-982. VEGA 1/0826/12.

vytvára takú štruktúru, ktorá spĺňa konkrétne požiadavky zúčastnených krajín a zároveň nepodkopáva význam mnohostrannej liberalizácie.

Súčasný liberalizačný proces často smerujú z kvalitatívneho hľadiska nad rámec pôvodných dohôd o voľnom obchode. Rozširuje sa záber liberalizačných dohôd do najdynamickejších oblastí medzinárodných ekonomických vzťahov. Tieto dohody, často označované ako komplexné dohody o voľnom obchode sú formálne postavené na zóne voľného obchodu, avšak vnášajú do procesu liberalizácie aj prvky spoločného trhu. Zahŕňajú liberalizáciu všetkých sektorov ekonomiky, služieb, pracovných síl, investícií, pravidiel verejného obstarávania, dumping a odvetvové opatrenia, uplatňovanie ktorých zaručuje efektívny mechanizmus riešenia sporov. Sú sprevádzané aj s rastúcou konkurencieschopnosťou, s ktorou sa v ekonomickej literatúre stretávame čoraz častejšie. Od čias A. Smitha a D. Ricarda, ale najmä v priebehu posledných dekádach zažívame jej renesanciu, samozrejme, v nových podmienkach a širších súvislostiach. Kým začiatkom 80. rokov minulého storočia sa na konkurencieschopnosť pozeralo z úrovne firiem, už koncom 80. rokov sa jej vnímanie z podnikovej úrovne dostáva na nadpodnikovú až národnú, umožňujúcu identifikovať a porovnávať jej úroveň v medzinárodnom rozsahu.

Liberalizačné aktivity mimoriadne dôležité aj pre EÚ, ktorá v súčasnosti má uzatvorených viac ako tridsať dohôd o voľnom obchode. Za najdôležitejšie a už platné dohody o vytvorení zóny voľného obchodu sa považujú Dohoda o vytvorení komplexnej zóny voľného obchodu medzi EÚ a Kórejskou republikou, taktiež Komplexná hospodárska a obchodná dohoda medzi EÚ a Kanadou (CETA), ktorá je už schválená, ale ešte nevstúpila do platnosti. Vo fáze negociácií, hoci výrazne pribrzdených súčasnou americkou administratívou sa nachádza Dohoda o Transatlantickom partnerstve pre obchod a investície (TTIP) medzi EÚ a USA.

1 Metodika práce

Cieľom nášho výskumu bude *Dohoda o vytvorení zóny voľného obchodu medzi EÚ a Kórejskou republikou (ďalej KR)*, platná od roku 2011. Na jej príklade budeme posudzovať ekonomické účinky liberalizačných aktivít. Výskum budeme orientovať čiastočne na zhodnotenie dopadov liberalizácie obchodu na konkurencieschopnosť tovarových tokov medzi EÚ a KR, ale predovšetkým na prítomnosť komparatívnych výhod/nevýhod v zahraničnom obchode medzi SR a KR, definujeme, ktoré komoditné skupiny slovenského exportu sú konkurencieschopné na zahraničných trhoch, na trhu KR a v akej intenzite.

Hodnotenie národnej konkurencieschopnosti ekonomiky je možné merať viacerými metódami, pričom základné členenie by sme mohli rozdeliť na jednofaktorové a multifaktorové metódy, ktorých prehľad uvádzame v tabuľke 1.² Jednofaktorové zodpovedajú užšiemu vymedzeniu a orientujú sa napríklad na hodnotenie zahraničného obchodu, exportnej výkonnosti, či cenovým a nákladovým reláciami. Multifaktorové metódy sú považované za komplexnejšie, umožňujú identifikovať úroveň konkurencieschopnosti danej ekonomiky v medzinárodnom porovnaní, poskytujú podrobnejší pohľad do štruktúry konkurencieschopnosti ekonomiky (komoditnej, regionálnej) a jej hlavných determinantov. Na účely nášho výskumu použijeme vybrané jednofaktorové indikátory konkurencieschopnosti.

² PORTER, M. E. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. London: The Macmillan Press LTD 1990. p. 875. ISBN 978-0333-736-42-5.

Tabuľka 1: Indikátory na hodnotenie konkurencieschopnosti ekonomiky

Multikriteriálne indikátory				Jednofaktorové indikátory
Index	globálnej	konkurencieschopnosti	(GCI)	Vývoj objemu exportu
Index svetovej konkurencieschopnosti (WCI)				Vývoj tempa rastu exportu
Doing business index (DBI)				Podiel na národnom exporte (komoditná)
				Podiel na národnom importe (komoditná)
				Relatívna obchodná bilancia
				Vývoj hodnoty čistého exportu
				Vývoz per capita
				Odhalené komparatívne výhody (RCA)
				Výmenné relácie (TOT)
				Jednotkové náklady práce (ULC)
				Reálny efektívny výmenný kurz (REER)
				Index znalostnej ekonomiky (KEI)

Prameň: Spracované autorkou podľa: BALÁŽ, P., HAMARA, A., SOPKOVÁ, G., MULEER, Š., & ŠIKULA, M. (2015). Konkurencieschopnosť a jej význam v národnej ekonomike: (zmeny a výzvy v období globálnej finančnej krízy). Bratislava: Sprint 2. 2015. ISBN 978-80-89710-20-1.

Ako sme už naznačili, vplyv liberalizačných aktivít medzi EÚ a KR na zmeny v konkurencieschopnosti EÚ a SR sa pre účely nášho príspevku pokúsime zhodnotiť pomocou vybraných indikátorov konkurencieschopnosti predovšetkým prostredníctvom indikátora vývoj objemu exportu a objemu importu, ako citlivých ukazovateľov zmien zahraničnoobchodnej orientácie krajiny a pomocou Balassa indexu odhalených komparatívnych výhod (Balassa Revealed Comparative Advantages, ďalej BRCA) a jeho logaritmickej modifikácie RCA.

Pôvodný RCA koncept B. Ballasu bol vyjadrený ako: „podiel vývozu danej komoditnej skupiny na celkovom vývoze danej krajiny a podielu vývozu tejto komodity na celkovom svetovom vývoze, resp. vývoze sledovanej referenčnej skupiny krajín.“³ Pôvodný stav Balassovho indexu odhalených komparatívnych výhod BRCA možno matematicky vyjadriť nasledovne:

$BRCA = [(X_{ij}:X_j)/(X_{iw}:X_w)]$, pričom

X_{ij} – hodnota exportu krajiny j v určitej komoditnej skupine i,

X_j – hodnota celkového exportu krajiny j,

X_{iw} – hodnota svetového exportu v určitej komoditnej skupine i,

X_w – hodnota celkového svetového exportu,

Pomocou tohto modelu najprv stanovíme, ktoré komoditné skupiny slovenského exportu patria na zahraničných trhoch medzi konkurencieschopné. Následne, podľa zistených výsledkov budeme aplikovaním toho istého indexu zisťovať, či SR voči Kórejskej republike dosahuje vo svojej najsilnejšej exportnej tovarovej skupine komparatívne výhody/nevýhody. Pri tomto indexe berieme do úvahy len informácie o exporte vybranej komodity zo SR pričom platí, ak:

$BRCA_{(1)} > 1$ = krajina má v danej komoditnej skupine komparatívne výhody,

$BRCA_{(1)} < 1$ = krajina má v danej komoditnej skupine komparatívne nevýhody.

Existuje aj modifikácia BRCA, ktorá okrem exportu zahŕňa informácie aj o importe danej komoditnej skupiny a posudzuje nielen prítomnosť komparatívnej výhody, ale informuje aj o jej intenzite. Logaritmickej modifikácii BRCA sa dá potom vyjadriť nasledovne:

³ BALASSA, B. 1965. Trade liberalisation and „Revealed“ Comparative Advantage. The Manchester School. s. 106. In: <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9957.1965.tb00050.x/abstract>>

$RCA_{(2)} = \ln [(x_{ij}:m_{ij})/(X_j:M_j)]$, pričom
 x_{ij} – hodnota exportu krajiny j v určitej komoditnej skupine i,
 m_{ij} – hodnota importu krajiny j v určitej komoditnej skupine i,
 X_j – celková hodnota exportu krajiny j,
 M_j – celková hodnota importu krajiny j,

pričom platí, že ak:

$RCA > 0$ = v krajina má v danej komoditnej skupine komparatívnu výhodu a výsledné číslo hodnoty poukazuje na jej intenzitu,

$RCA < 0$ = krajina v danej komoditnej skupine nedosahuje komparatívnu výhodu.⁴

Oba ukazovatele RCA sme sa rozhodli v práci využiť z toho dôvodu, že poskytujú dostatočný pohľad na prítomnosť a vývoj komparatívnych výhod. Sú výhodné aj z toho dôvodu, že štatistiky potrebné k ich výpočtu sú pomerne dobre dostupné.

2 Zhodnotenie účinkov liberalizácie v rámci Dohody o voľnom obchode medzi EÚ a KR na zahraničný obchod EÚ, KR a SR, výsledky merania

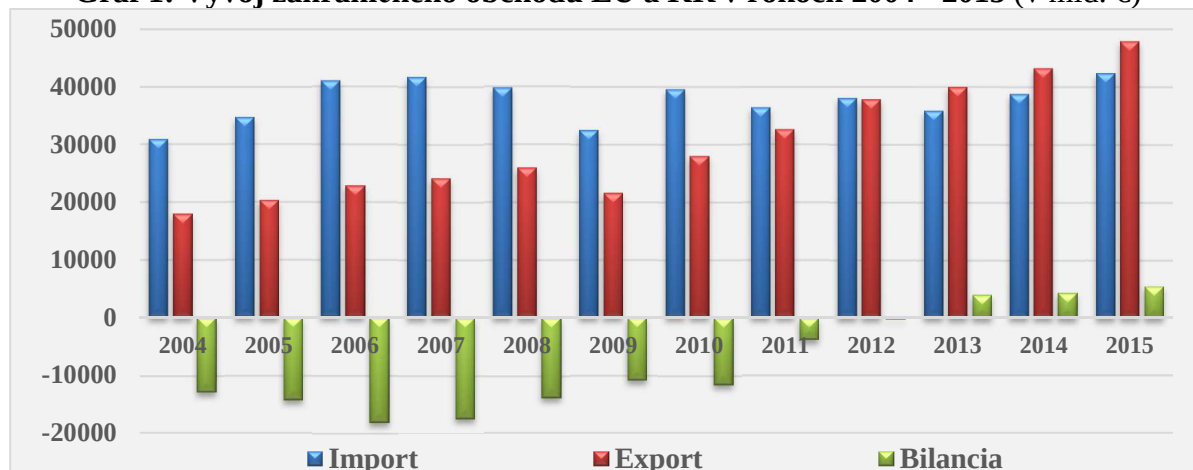
2.1 Vplyv dohody na zmeny tovarových tokov medzi EÚ a KR. výsledky a diskusia

Obmedzené geografické územie a tým aj determinovaná veľkosť kórejského domáceho trhu logicky vyúsťujú do exportne orientovanej ekonomiky. Od roku 2003 začala KR uplatňovať program liberalizácie obchodu známy pod názvom „FTA roadmap“ v rámci ktorého sa zameriava na aktívnu spoluprácu s kľúčovými obchodnými partnermi na princípe dohôd o voľnom obchode. Program sa jej darí úspešne naplňovať, je jedinou krajinou na svete, ktorá má uzatvorené dohody o voľnom obchode s najväčšími hospodárskymi subjektmi – s EÚ, USA a so združením ASEAN. Netají sa tým, že jej stratégiou je v budúcnosti stať sa svetovým centrom zóny voľného obchodu. Export stal motorom kórejskej ekonomiky, domáca spotreba je až na druhom mieste.

Na princípe liberalizácie obchodu, ako sme už spomenuli, sú postavené zahraničnoobchodné vzťahy aj medzi Kórejskou republikou a Európskou úniou, ktoré na vytvorení silných vzájomných vzťahoch spolupracujú už od začiatku 60. rokov 20. storočia, odkedy ekonomika KR začala fungovať na princípe trhovej ekonomiky a uznávania demokratických hodnôt. Obe ekonomiky sa postupne snažili nájsť takú formálnu úpravu ekonomických a obchodných vzťahov, ktorá by najviac dopomohla k ich hlbšej liberalizácii. Stala sa ňou až Komplexná dohoda o voľnom obchode medzi EÚ a KR, ktorá po viacročných rokovaniach vstúpila do platnosti 1. júla 2011 a zasahuje do takmer všetkých oblastí ekonomického diania. Hlavným cieľom oboch subjektov bolo, aby pomocou eliminácie tarifných, ale aj netarifných prekážok sa zvýšili a zjednodušili obchodné toky. Predikcia viacerých štúdií v tomto smere poukazovala na pozitívny vplyv takejto dohody. V súčasnosti, viac ako päť rokov po podpísaní dohody môžeme reálne zhodnotiť pôvodnú predikciu. V zmysle štatistických údajov Európskej komisie v nasledujúcej tabuľke sa pozrieme na zmeny v objeme exportu a importu obchodu medzi EÚ a KR v rokoch 2004 až 2015, čo nám poskytuje dostatočný priestor na porovnanie úrovne exportu a importu pred, ako aj po vstupe dohody o voľnom obchode do platnosti.

⁴ EKONOMICKÝ ČASOPIS. 2012. In Elena Kašťáková – Vplyv komparatívnych výhod na prehlbovanie vzájomných zahraničnoobchodných vzťahov Slovenska s Ruskom. [online]. 2012. [cit. 4. 4. 2017]. Dostupné na internete: <<https://www.sav.sk/journals/uploads/0622122807%2012%20Kastakova-RS.pdf>>

Graf 1: Vývoj zahraničného obchodu EÚ a KR v rokoch 2004 - 2015 (v mld. €)

Zdroj: vlastné spracovanie podľa: EURÓPSKA KOMISIA. 2016. Dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/june/tradoc_154699.pdf a <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/south-korea/>

Z údajov grafu 1 možno jednoznačne konštatovať, že liberalizácia zahraničného obchodu, cestou eliminácie (úplnej alebo čiastočnej) tarifných, ako aj netarifných prekážok má pozitívne účinky pre obe ekonomické subjekty. Vývoz tovar z krajín EÚ sa zvýšil z úrovne 27,96 mld. EUR v roku 2010 (pred podpísaním dohody) na úroveň 47,88 mld. EUR v roku 2015, čo predstavuje nárast o viac ako 71 %! Na druhej strane export z KR do EÚ sa z úrovne 39,53 mld. EUR v roku 2010 dostal na hodnotu 42,34 mld. EUR v roku 2015, čo predstavuje nárast o 9,6 %.⁵ Za týmto, na prvý pohľad nie najlepším výsledkom však stojí povzbudivé vysvetlenie. Kórejské podniky v zmysle svojej obchodnej politiky sú prioritne zamerané na realizáciu priamych zahraničných investícií, čo realizujú aj vo vzťahu k EÚ. V intenciách dohody o voľnom obchode premiestňujú svoju výrobu do krajín EÚ, čo vo výsledku nahrádza priamy vývoz z Kórey. PZI z Kórejskej republiky do krajín EÚ v medzioročnom porovnaní 2015/2010 stúpili až o 33 % a bez pochyb sa tak udialo v dôsledku liberalizácie obchodu. Môžeme teda konštatovať, že liberalizácia obchodu mala a naďalej má pozitívny dopad na rast konkurencieschopnosti oboch ekonomík z pohľadu úrovne realizovaného objemu vývozu, dovozu, či PZI.⁶

2.2 Vplyv dohody na zmeny tovarových tokov medzi KR a SR, výsledky a diskusia

Účinky komplexnej dohody o voľnom obchode sa prejavil aj v realizácii tovarových tokov vo vzťahu k Slovenskej republike, ktorá, ako členský štát EÚ, prichádza priamo do kontaktu s výhodami/nevýhodami plynúcimi z uzatvorenia tejto dohody. V ktorých komoditách a v akej intenzite to nám ukáže nasledujúci výskum.

KR je pre SR významným obchodným partnerom, jedným z najvýznamnejších z mimoeurópskeho trhu. Zahraničnoobchodná výmena medzi SR a KR sa vyznačuje značnými výkyvmi objemu realizovaného tovaru. Z údajov v grafe 2 je zrejmé, že SR vo vzťahu ku KR dlhodobo vykazuje pasívne saldo obchodnej bilancie, kórejské importy niekoľkonásobne prevyšujú dovoz tovarov a služieb vyrobených na území SR.⁷ Hlavným dôvodom je

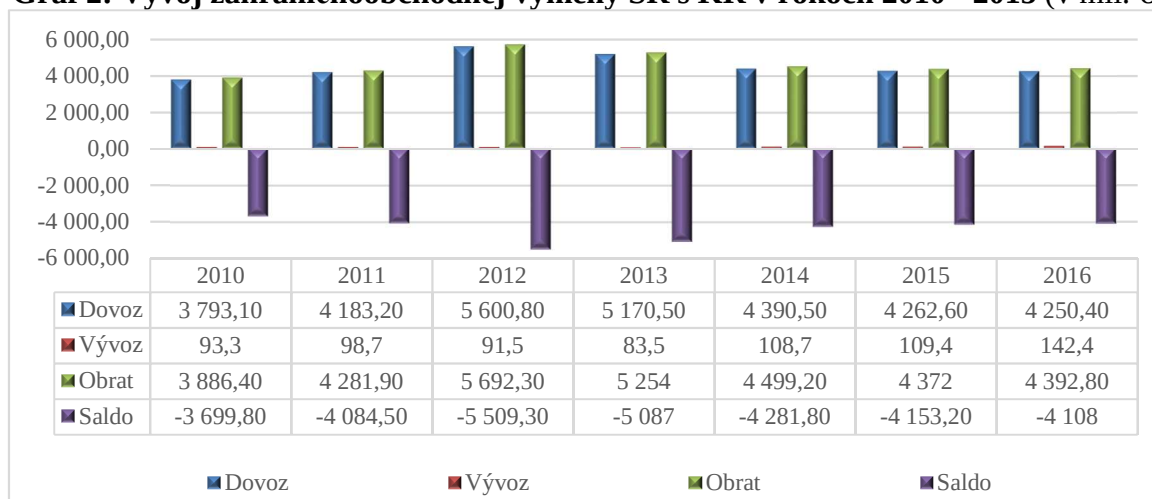
⁵ EUROPEAN COMMISSION. (2016). European Commission, 2016. Trade boosted by five years of EU-Korea Free Trade Agreement. Online: <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1521>

⁶ EUROPEAN COMMISSION. (2017). In Trade policy – Countries and regions, South Korea. [Cit. 2. 22. 2017]. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/south-korea/>

⁷ MH SR. (2014). Obchodné dohody EÚ s tretími krajinami. [Cit. 5. 10. 2017]. Dostupné na internete: <http://www.mhsr.sk/bilateralna-a-regionalna-spolupraca---dohody-s-tretimi-krajinami-6796/128481s>.

skutočnosť, že KR dlhodobo patrí medzi významného investora na Slovensku, čím vo vzájomnej obchodnej výmene dominuje kórejský export, predovšetkým materiálov, súčiastok a nových technológií určených do výrobných procesov v rámci svojich investícií v slovenskej ekonomike. Pozitívom tohto javu je, že produkcia v podnikoch s prítomným kórejským kapitálom smeruje väčšinou do tretích krajín, a tak, hoci SR voči KR vykazuje pasívne saldo obchodnej bilancie, voči krajinám, do ktorých túto produkciu vyváža si obchodnú bilanciu vylepšuje, čo v konečnom dôsledku poukazuje na pozitívny efekt dohody o voľnom obchode medzi EÚ a KR.

Graf 2: Vývoj zahraničnoobchodnej výmeny SR s KR v rokoch 2010 - 2015 (v mil. €)

Zdroj: vlastné spracovanie podľa ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR. 2016. Voľne dostupné na internete: <http://statdat.statistics.sk/>

Pomocou indexu BRCA sme sa v našom príspevku rozhodli zistiť, či SR pri celkovom vývoze do všetkých krajín vo vybraných tovarových skupinách dosahuje prítomnosť komparatívnych výhod/nevýhod. Nakoľko počet tovarových skupín je veľmi široký a v našom výskume sa primárne zameriavame na hodnotenie účinkov Komplexnej dohody o voľnom obchode na úroveň tovarových tokov medzi Slovenskou a Kórejskou republikou, budeme v našom výskume hodnotiť len tie komoditné skupiny nášho celkového exportu, ktoré aj v exporte do KR dosahujú dostatočne veľký podiel. Výsledky sú zobrazené v nasledujúcej tabuľke 2.

Tabuľka 2: Meranie indexu BRCA v slovenskom exporte vo vybraných 10. tovarových skupinách HS2 colného sadzovníka (v rokoch 2010 - 2015)

Komodity podľa jednotlivých kapitol HS2	2010	2011	2012	2013	2014	2015
27 - Minerálne palivá	0,3128	0,3584	0,32223	0,3225	0,2948	0,32207
30 - Farmaceutické produkty	0,2349	0,2412	0,1805	0,2107	0,2411	0,2231
39 - Plasty	0,98273	1,0464	0,8904	0,8846	0,8952	0,91672
40 - Guma	1,9555	1,8831	2,0560	2,3612	2,5464	2,9627
72 - Železo a oceľ	2,5375	2,2592	2,31413	2,3479	2,1628	2,0768

73 - Výrobky zo železa	1,6406	1,635 0	1,5290	1,409 2	1,397 4	1,316
84 - Stroje a zariadenia	0,8302	0,961 1	0,9888	1,089 6	1,076 2	1,0382
85 - Elektronické zariadenia	0,7595	0,928 1	0,9433	0,985 3	0,971 6	0,8637
87 - Vozidlá	2,8344	3,041 5	3,3197 8	3,423 3	3,372 4	3,3474
90 - Optické prístroje a zariadenia	0,3023	0,363 3	0,3588	0,330 8	0,329 3	0,3084

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov TRADEMAP.ORG.⁸ a EUROSTAT.2016⁹

Ako sme už v metodike uviedli, výsledky ukazovateľa BRCA indikujú prítomnosť komparatívnej výhody vtedy, ak je výsledná hodnota BRCA > 1. Na základe výsledných údajov indexu zobrazených v tabuľke 1 vyplýva, že na zahraničných trhoch dosahuje SR komparatívne výhody a je konkurencieschopná vo viacerých komoditných skupinách, pre väčšiu prehľadnosť sú farebne zvýraznené. Výsledné hodnoty BRCA indexu indikujú, že najvyššia výhoda je sústredená pri exporte vozidiel, ktorá predstavuje najkonkurencieschopnejšiu položku slovenského exportu, nasledujú ďalej tovarové skupiny guma, železo a oceľ, stroje a zariadenia.

Ďalej sa pomocou Balassovho indexu odhalenej komparatívnej výhody pokúsime zistiť, či SR vo svojej najsilnejšej tovarovej skupine – vozidlá, dosahuje/nedosahuje konkurenčnú výhodu aj vo vzťahu s KR a opačne, aké sú tieto výsledky v exporte vozidiel z KR do SR. Model budeme aplikovať v časovom rozpätí rokov 2010 až 2015, aby sme účinky spomenutej dohody mohli posúdiť komplexnejšie.

Tabuľka 3: Hodnoty BRCA indexu v tovarovej skupine HS87 vozidlá v rokoch 2010 – 2015 v SR a KR

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
BRCA SR	2,83446333	3,0415592	3,34036713	3,42344726	3,3724494	3,34700619
BRCA KR	1,59104240	1,72043276	1,79587769	1,81212196	1,73135708	1,62186560

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov TRADEMAP. 2017.¹⁰ a EUROSTAT.2016

Dosiahnuté hodnoty tak na strane SR, ako aj na strane KR sú väčšie ako 1, čo znamená, že obe krajiny v tovarovej skupine podľa HS87 – vozidlá dosahujú komparatívnu výhodu. Navyše hodnoty BRCA indexu v komparácii s rokom 2010 majú stúpajúcu úroveň, čo poukazuje na fakt, že výrobky pochádzajúce z automobilového priemyslu z oboch krajín sú nielen konkurencieschopné na zahraničných trhoch, ale táto úroveň má vplyvom dohody rastúci trend.

Predmetom nášho výskumu bolo nielen zistiť, či SR voči KR v komoditnej skupine vozidlá dosahuje komparatívnu výhodu, resp. nevýhodu, ale tiež v akej miere sa tento jav vyskytuje. Na zistenie hodnoty výsledného koeficientu sme použili logaritmicкую modifikáciu Indexu odhalenej komparatívnej výhody, ktorú možno matematicky vyjadriť nasledovne:

⁸ TRADEMAP. (2017). In Home \$ Search Statistics. [online]. 2017. [cit. 22. 6. 2017]. Dostupné na internete: <<http://trademap.org/Index.aspx>>

⁹ EUROSTAT (2016). In South Korea – Trade Statistics. [online]. 2016. [cit. 21. 6. 2017]. Dostupné na internete: <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113448.pdf>

¹⁰ TRADEMAP. (2017). In Home \$ Search Statistics. [online]. 2017. [cit. 2017-06-22]. Dostupné na internete: <<http://trademap.org/Index.aspx>>

$RCA(2) = \ln [(x_{ij}:m_{ij})/(X_j:M_j)]$ a ktorá na rozdiel od predchádzajúceho BRCA indexu berie do úvahy nielen štatistické údaje o objeme realizovaného exportu, ale aj údaje o objeme realizovaného importu z KR. O dosiahnutých komparatívnych výhodách/nevýhodách posudzovaných podľa daného indikátora vypovedajú údaje, ktoré sú uvedené v tabuľke 4.

Tabuľka 4: Hodnoty RCA indexu v tovarovej skupine HS87 - vozidlá pri exporte zo SR do KR v rokoch 2010 - 2015

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
RCA(2)	0,6860	0,7096	1,1063	1,0852	1,1642	0,8386
výsledok	KV	KV	KV	KV	KV	KV

*Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov TRADEMAP. 2017. Voľne dostupné na internete:
<<http://www.trademap.org/Index.aspx>>*

Výsledné hodnoty RCA indexu odhalených komparatívnych výhod slovenského exportu vozidiel dosahujú v rokoch 2010 – 2015 kladné hodnoty. To signalizuje, že SR vo vzájomnom obchode s KR pri exporte vozidiel komparatívne výhody, táto produkcia je na cieľovom trhu konkurencieschopná. Výsledné hodnoty indexu majú v časovom období 2010 až 2014 stúpajúci trend. Za poklesom hodnoty indexu v roku 2015 je jednak čiastočne zníženie slovenského exportu do KR, ale predovšetkým zvýšenie importu komponentov automobilového priemyslu z KR na územie SR, ako dôsledok navýšených investícií KR do oblasti automobilového priemyslu v Slovenskej republike.

Záver

Pred šiestimi rokmi bola uvedená do platnosti Dohoda o voľnom obchode medzi Európskou úniou a Južnou Kóreou. Toto obdobie poskytuje dostatočnú bázu na zhodnotenie účinkov tejto dohody na zmeny v realizácii tovarových tokov a PZI, ale i ďalších ekonomických ukazovateľov.

V zmysle uskutočneného výskumu a získaných z neho výstupov sme v problematike zhodnotenia vplyvu dohody o voľnom obchode medzi EÚ a KR na konkurencieschopnosť a zahraničný obchod EÚ, KR a SR pomocou vybraných jednofaktorových indikátorov dospeli k nasledujúcim záverom.

1. Pri hodnotení objemu realizovaného vývozu a dovozu medzi EÚ a KR sme zistili, že liberalizácia pomohla zmeniť pasívne saldo ZO EÚ na aktívne. Vývoz za hodnotené obdobie 2011 – 2015 sa zvýšil o 55 %, vzájomný zahranično-obchodný obrat vykazuje neustále rastúcu tendenciu a v roku 2015 dosiahol rekordnú úroveň - viac ako 90 miliárd EUR. Navyše, v zmysle údajov Európskej komisie európske spoločnosti ušetrili 2,8 miliardy EUR zo zrušených alebo diskontovaných colných poplatkov. Z pohľadu KR pozitívom je rast investícií do krajín EÚ, ktorý stúpol o 33 %.

2. Účinky dohody sa prejavili aj voči Slovenskej republike. Pomocou indexu odhalenej komparatívnej výhody a jeho logaritmickéj modifikácie sme dospeli k záveru, že liberalizačné procesy nielenže prispeli k rastu vývozu zo SR do KR, k dosiahnutiu aktívneho salda obchodnej bilancie, ako aj k rastu objemu vzájomnej tovarovej výmeny. Došlo k rastu komparatívnych výhod vo viacerých tovarových skupinách slovenského vývozu a v prípade našej najsilnejšej exportnej komodity – vozidiel sa intenzita komparatívnych za sledované obdobie zvýšila.

Na základe týchto výsledkov by sme mohli citovať komisárku EÚ pre obchodu Cecil Malmströmovú, ktorá v hodnotiacej správe k tejto dohode povedala: „Čísla hovoria samé za seba.“ S týmto názorom súhlasíme. Je zrejmé, že EÚ, rovnako ako aj KR profitujú z voľného obchodu a potvrdzuje sa, že dohody o voľnom obchode predstavujú kľúčový nástroj potrebný

na zabezpečenie hospodárskeho rastu, k zvyšovanie konkurencieschopnosti zúčastnených ekonomík.

Použitá literatúra:

1. BALASSA, B. (1965). Trade liberalisation and „Revealed“ Comparative Advantage. The Manchester School. s.106. In: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9957.1965.tb00050.x/abstract>. EKONOMICKÝ ČASOPIS. 2012. In Elena Kašťáková – Vplyv komparatívnych výhod na prehľbovanie vzájomných zahraničnoobchodných vzťahov Slovenska s Ruskom. [online]. 2012. [cit. 4. 4. 2017]. Dostupné na internete: <<https://www.sav.sk/journals/uploads/0622122807%2012%20Kastakova-RS.pdf>> .
2. BALÁŽ, P., HAMARA, A., SOPKOVÁ, G., MULEER, Š., & ŠIKULA, M. (2015). Konkurencieschopnosť a jej význam v národnej ekonomike: (zmeny a výzvy v období globálnej finančnej krízy). Bratislava: Sprint 2. 2015. ISBN 978-80-89710-20-1.
3. BALÁŽ, P. a kol. (2010). Medzinárodné podnikanie – na vlně globalizujúcej sa svetovej ekonomiky. Bratislava: Sprint dva, 2010. 26-202 s. ISBN 978-80-89393-18-3.
4. EUROPEAN COMMISSION (2016). Trade boosted by five years of EU - Korea Free Trade Agreement. [online]. [Citované 22. 6. 2017]. Dostupné na internete: <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1521>
5. EUROPEAN COMMISSION. 2017. In Trade policy – Countries and regions, South Korea. [online]. [Citované 22. 2. 2017]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/south-korea/>
6. EUROSTAT. (2016). In South Korea – Trade Statistics. [online]. 2016. [Citované 21. 6. 2017]. Dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113448.pdf
7. KITTOVÁ, Z. a kol. (2014). *Alternatívy vývoja európskej integrácie*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM. ISBN 978-80-7325-223-6.
8. LIPKOVÁ, Ľ. (2013). Budúcnosť obchodných vzťahov medzi EÚ a USA. [online]. University of Economics in Bratislava 2013, Journal of International Relations, Volume XI. Issue 4, Pg. 34-47. [Citované 20. 6. 2017]. ISSN 1339-2751. Dostupné na internete: <https://fmv.euba.sk/www_write/files/dokumenty/veda-vyskum/medzinarodne-vztahy/archiv/2013/MV_2013_4_034-047_Lipkova_D.pdf>
9. KAŠŤÁKOVÁ E. – RUŽEKOVÁ V. (2014). Zahraničnoobchodné vzťahy EÚ s vybranými tretími krajinami III. – Južná Kórea, Kanada, Ukrajina a Rusko. Bratislava. Vydavateľstvo Ekonóm, 2014. 8 s. ISBN 978-80-225-3940-1.
10. MH SR. (2017). Obchodné dohody EÚ s tretími krajinami. [online]. MH SR. [Citované 5. 10. 2017]. Dostupné na internete: <<http://www.mhsr.sk/bilateralna-a-regionalna-spolupraca---dohody-s-tretimikrajinami-6796/128481s>>.
11. PORTER, M. E. (1990). The Competitive Advantage of Nations. London: The Macmillan Press LTD 1990. p. 875. ISBN 978-0333-736-42-5.
12. ŠTĚRBOVÁ, L. a kol.. (2013): *Mezinárodní obchod ve světové krizi 21. století*. Praha: GRADA Publishing, a.s., 2013. ISBN 978-80-247-4694-4.
13. TRADEMAP. (2017). In Home \$ Search Statistics. [online]. 2017. [Citované 22. 6. 2017]. Dostupné na internete: <<http://trademap.org/Index.aspx>>

Kontakt:**doc. Ing. Viera Ružeková, PhD.**

Obchodná fakulta

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/a

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: ruzekova@euba.sk

REALISTICKÁ ALEBO IDEALISTICKÁ ZAHRANIČNÁ POLITIKA USA?

Miroslav Rádek

Katedra politológie, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Študentská 2,
911 50 Trenčín, Slovenská republika, e-mail: miroslav.radek@tnuni.sk

Vzťahy medzi štátmi tvoriace medzinárodnú politiku sú dominantne analyzované z realistického a idealistického pohľadu. USA predstavuje politickú mocnosť, ktorá najvýraznejšie deklaruje idealistické ciele svojej zahraničnej politiky. Napriek tomu je vedená polemika o skutočnej povahe a zameraní. Predkladaný konferenčný príspevok sa preto snaží najskôr vystihnúť mocenský vplyv USA v zahraničí, ďalej vysvetľuje rozdielnosť realistického a idealistického videnia sveta a spoločnosti. Hlavným cieľom je prostredníctvom obsahovej analýzy zistiť, ku ktorej z dvoch základných zahraničnopolitických škôl inklinuje skutočná zahraničná politika USA.

Kľúčové slová: zahraničná politika, realizmus, idealizmus, USA

Relationships between states making international politics are predominantly analyzed from a realistic and idealistic point of view. The United States represents the political power which most remarkably declares the idealistic goals of its foreign policy. Nevertheless, it is led by fields of true nature and focus. The presented conference contribution attempts to first outline the US's influence abroad, further explains the diversity of realistic and idealistic visions of the world and society. The main objective is to determine through the content of the analysis which of the two primary foreign policy schools is subject to the actual US foreign policy.

Key words: Foreign policy, realism, idealism, USA

JEL: F50

Úvod

Spojené štáty americké ako zatiaľ jediná svetová supervelmoc predstavuje vo svete zásadnú ekonomickú, politickú, ako aj vojenskú mocnosť schopnú svojimi prakticky nevyčerateľnými zdrojmi a špecifickou politickou ideou zmeniť svet. Od svojho pomerne neskorého vzniku cez striedanie niekoľkých politík a doktrín je preto táto krajina jedinou svojho druhu, odlišná od ostatných, a predsa s obrovským potenciálom je schopná určovať súčasné trendy a politiku budúcnosti.

Pri dosahovaní svojich cieľov nebola pravdepodobne žiadna z krajín natoľko úspešná ako USA. Od rozširovania svojho územia cez budovanie jednoty a nového politického systému až po obrovský nárast svojho vplyvu počas minulého storočia, ktorý je v súčasnosti kľúčom pre pochopenie dnešnej politiky. Rozšírenie svojej moci však USA nedosiahli len násilným spôsobom, ale najmä prenikaním do sociálno-ekonomických a kultúrnych štruktúr štátov, ktoré tak boli postupne priťahované k americkému centru, čo z nich robilo partnerov Ameriky rôznej váhovej kategórie. USA v rámci svojej zahraničnej politiky spájali realistickú politiku s idealistickou, pričom si ponechali realistický pohľad, súčasťou ktorého však boli aj idealistické ciele. Touto politikou dosiahli Spojené štáty v priebehu 90. rokov 20. storočia rad úspechov ako na domácej tak i v medzinárodnej scéne.

Vznik OSN, NATO, OECD, WTO, NAFTA i mnohých ďalších organizácií je produktom tejto politiky, ktorá dokáže prerozdeľovať zdroje, moc i bohatstvo pre všetkých a zároveň však ponechať kľúčové faktory v rukách Ameriky. Novodobé trendy a rast výkonu ekonomík ostatných štátov v mierových časoch však prinášajú i oslabenie role Ameriky ako svetového hegemonu, ktorý nemôže argumentovať svojou vojenskou mocou a musí sa spoľahnúť len na politické a ekonomické možnosti.

1. Realistický prístup k medzinárodným vzťahom

Korene realistickej tradície medzinárodných vzťahov siahajú až do antických dôb, kedy napísal svoje dielo „Dejiny peloponézskej vojny“ Aténčan Thukydides, považovaný za praotca realistickej školy medzinárodných vzťahov. Thukydides opisuje priebeh peloponézskej vojny za ktorej príčinu vzniku považuje obavy Sparty o mocenský rast Atén, pričom zdôrazňuje nutné rozpory gréckych polis a vojnu považuje za racionálnu a prirodzenú záležitosť. (Krejčí, 2001)

Postupným rozvojom reflexie medzinárodných vzťahov, a tiež snahou o prechod od pozitívnej vedy k vede normatívnej pri procese formovania tejto teoretickej školy, vzniklo oveľa neskôr dielo „Vládár“, ktoré je považované za jedno z najpregnantnejších spomedzi realistických diel vôbec. Jeho autor Niccolo Machiavelli (1469 – 1527) bol obyvateľ Florencie, ktorá v tomto období predstavovala samostatný štát s malým územím, podobne ako zvyšok rozdrobeného severného, silne sekularizovaného Talianska, kde sa nie len do centra Machiavelliho pozornosti dostáva podobne ako u Thukydidesa moc. Podľa Machiavelliho je hlavným zmyslom politiky bezpečnostné zaistenie štátu pre dosiahnutie ktorého vládca musí porušiť morálne a etické zákony.¹

Za rovnako významnú prácu je ponímaný aj už spomínaný Leviatan od filozofa Thomasa Hobbesa (1588 – 1679). Tento autor je považovaný za zosobnenie realistickej tradície medzinárodných vzťahov, keď okrem iného rozpracováva aj prirodzený stav, v ktorom nad jednotlivcami, alebo v prípade medzinárodných vzťahov nad štátmi, nepôsobí vláda alebo politická moc. Život v tomto prostredí je zlý, smutný a násilný. Východiskom z tohto stavu je práve zrod Leviatana. Nakoľko medzi jednotlivými štátmi takýto Leviatan neexistuje, aj toto prostredie je anarchické a prebieha v ňom „bellum omnium contra omnes“, teda vojna všetkých proti všetkým.

Ku záverečnému rozvoju a upevneniu hraníc politického realizmu však dochádza až po prvej svetovej vojne, kedy historik a jeden z kľúčových predstaviteľov realizmu E. H. Carr vo svojom diele „Dvadsaťročná kríza“ kritizoval idealizmus, pretože zastával názor, že medzinárodná politika by sa mala zaoberať reálnymi faktami, a nie predpovedaním budúcnosti. Tvrdí, že je lepšie „nasledovať skutočný stav vecí, než predstavu o nich“, pretože „ako človek žije, je [...] vzdialené od toho, ako by žiť mal.“ (Carr, 1991) Politiku medzi dvoma svetovými vojnami teda nazýva „wishful thinking“, teda zbožné želanie, aby potvrdil hypotézu, že idealizmus je zaslepený morálnymi a etickými cieľmi, ktoré sú v anarchickom systéme len ťažko dosiahnuteľné. Slovom, kým „utopista robí z politickej teórie normu, [...] realista považuje politickú teóriu za istý druh kodifikácie politickej praxe.“²

Nakoľko boli realisti kritizovaní za odmietanie idealistických princípov a boli považovaní len za akýchsi komentátorov medzinárodných vzťahov bez snahy ich zmeniť, pokúsil sa E. H. Carr prepojiť realistickú praktickosť s morálnymi ideami, alebo ako ich on nazýva, utopistov. Identifikoval štyri základné rozdiely:

- idealizmus poukazuje na možnosť zmeny medzinárodných vzťahov aktom vôle, realizmus však verí len v možnosť reality spoznať, nie ju ovplyvniť,
- utopistická teória slúži k vytvoreniu nového, lepšieho sveta, realizmus iba odráža zavedenú prax,
- idealizmus je blízky intelektuálovi alebo akademikovi, realizmus je naopak blízky diplomatovi postupujúcemu na základe empirie,
- utopizmus vníma etické a morálne pravidlá za nadradené politike, realizmus naopak považuje etiku za výsledok politiky.³

¹ Drulák, P. 2010. Teorie mezinárodních vztahů. Portál, 2010, s. 55-56.

² Carr, E. H. 1991. The twenty years crisis 1919-1939. An introduction to the study of international relations. MacMillan, 1991, s. 62.

³ Drulák, P. 2010. Teorie mezinárodních vztahů. Portál, 2010, s. 56

Aj napriek značným rozporom v gnozeológii jednotlivých škôl, dokázal Carr nájsť východisko prospešné pre obe strany. Ako realista sa nevydal zvyčajnou cestou kritizovania idealizmu a odmietaním všetkých proklamovaných princípov, ale oprel sa rovnako aj do samotného realizmu, pričom usúdil, že jedine syntézou a spoluprácou oboch smerov je možné dosiahnuť rozvoj a pokrok. „Carrova obhajoba mužov praxe proti mužom ducha, [...] realistov proti utopistom, nesmie byť pochopená ako zavrhnutie druhých, ale ako prvý krok na ceste spojenia oboch sociálnych rolí a ľudských typov.“⁴

Postupným presunom ťažiska akademickej obce zaoberajúcej sa medzinárodnými vzťahmi do Veľkej Británie a najmä do USA, sa presadil realizmus ako vedný odbor aj v Spojených štátoch. Tu sa objavil v podobe nemeckého imigranta, neskôr profesora na University of Chicago, Hansa Morgenthaua a jeho knihy „Politics among nations“, teda politika medzi národmi, ktorá si získala prívlastok „Biblia realizmu“.

Morgenthau chápe zahraničnú politiku v zmysle *Raison d'état* kardinála Richelieu, *reál politiky* Otta von Bismarcka, alebo ako geopolitiku. Aj napriek predchádzajúcim pokusom a snahám o vytvorenie všeobecne platnej teórie realistickej školy, ktorá teóriu ako takú odmietala, sa po Carrovi podarilo vymedziť a spresniť hranice realizmu až Morgenthauovi, ktorý bol pôvodne sám veľkým kritikom teórie. Morgenthau definoval 6 základných princípov politického realizmu:

1. politika je rovnako ako spoločnosť ovládaná objektívnymi zákonmi, ktorých základ spočíva v nemennej ľudskej prirodzenosti, vďaka tomu je možné vytvoriť racionálnu teóriu schopnú reflektovať tieto zákony,
2. hlavným ukazovateľom na poli medzinárodných vzťahov je pojem definovaný ako moc, tá predstavuje spojovací článok medzi rozumom a racionálnym usporiadaním, ktoré je dané, bez moci alebo záujmov a cieľov je medzinárodná politika nemysliteľná,
3. moc je považovaná za prostriedok kontroly človeka nad človekom, pričom predstavuje objektívnu, univerzálne platnú kategóriu,
4. politický realizmus nehodnotí politické jednanie na základe morálnych hodnôt, úspešné počínanie si štátu je zapríčinené sledovaním vlastných záujmov nie morálnych hodnôt,
5. každý národ sa snaží o presadenie práve svojich morálnych hodnôt a cieľov, preto je nemysliteľné zrovnoprávniť snahu o presadenie morálnych hodnôt jedného štátu so všeobecnými morálnymi zákonmi,
6. realizmus chápe oblasť politiky za autonómnu oblasť, kde sa politik pohybuje v záujmoch moci rovnako ako napríklad ekonóm v záujmoch blahobytu, pričom hľadá cestu k dosiahnutiu čo najväčšieho zisku a upevneniu si moci štátu, je preto potrebné odhliadnuť od mnohostrannosti ľudskej povahy (ekonomická, morálna, spoločenská), aby sme dosiahli pravé porozumenie politickej prirodzenosti.⁵

Z týchto 6 bodov je teda možné pochopiť celé realistické videnie sveta. Medzinárodná anarchia a z nej vyplývajúce konflikty niekedy vojenské, inokedy politické alebo ekonomické, nútia štáty postarať sa sami o seba a posilňovať svoju relatívnu moc voči ostatným. Pre Spojené štáty americké, ako pre najmocnejšiu krajinu sveta, ktorá je niekedy považovaná za hegemonu, je preto racionálne správať sa realisticky a snažiť sa posilniť svoju ekonomickú, politickú a vojenskú moc, pri uchovaní sociálnej súdržnosti a rovnováhy vo vnútri štátu.

Napríklad presadzovanie svojich ekonomických záujmov a cieľov je možné identifikovať v Smooth-Hawleyho sadzovníka a politike „okradni svojho suseda“ z 30. rokov

⁴ Barša, P. Císař, O. 2008. Anarchie a řád ve světové politice. Kapitoly z teorie mezinárodních vztahů. Portál, s. 61.

⁵ Waisová, Š. 2002. Úvod do studia mezinárodních vztahů. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2002, s. 27.

20. storočia počas veľkej hospodárskej krízy, kedy krajiny na čele s USA zavádzali vysoké clá na dovoz, aby tak ochránili domácich producentov.⁶

Rovnako snahu o upevnenie svojej politickej moci v zahraničí je okrem iného ľahko badateľné na konci druhej svetovej vojny pri rokovaniach „veľkej trojky“ a po vypuknutí studenej vojny. USA počas niekoľkých krátkych rokov zmenili kurz izolacionistickej politiky na politiku intervencií, aby tak vyplnili politické vákuum ktoré vzniklo oslabením európskych mocností.

Vojenskú moc a jej rozvoj je možné pozorovať v prípade USA prakticky od ich vzniku. Svojou izolovanosťou dvoma oceánmi však USA nepotrebovali udržiavať veľkú armádu až do začiatku studenej vojny a rizika atómového konfliktu so sovietskym protivníkom. Tak isto angažovanosť Spojených štátov v rôznych alianciách a združeniach bola minimálna až do tohto obdobia, kedy USA zakladá NATO a OSN. Ako však uvádza Zbigniew Brzezinski, USA vstupujú do aliancií len s úmyslom posilniť svoju moc a presadiť svoje ciele, nakoľko tieto aliancie prakticky ovládajú.

Veľkí muži americkej zahraničnej politiky ako napríklad Henry Kissinger, Zbigniew Brzezinski, alebo George Keenan čiastočne spôsobili, že je dnes možné pozorovať ako smerovanie a vývoj realistickej politiky neudáva samotná teória, ale naopak práve politika USA, ktorá sa vo všetkých aspektoch stále viac podobá tejto paradigme, kde „vojna je iba pokračovaním politiky inými prostriedkami“⁷

2. Idealistická teória medzinárodných vzťahov

Liberálne-idealistická škola medzinárodných vzťahov vznikla podobne ako tá realistická už v starovekom Grécku. Za predchodcov dnešnej podoby tejto teórie sú považovaní Zenon, stoici z Rímskej ríše a tiež politický predstavitelia rímskej republiky, menovite Marcus Tullius Cicero, Seneca, alebo Marcus Aurelius.

Neskôr v stredoveku bola idealistická teória ovplyvnená kresťanstvom, najmä myšlienkami o pokojnom spolunažívaní, bratstve každého s každým a umierneným jednaním, v prípade nutnosti vojny dokonca rozdelením na spravodlivú a nespravodlivú vojnu, ktorú rozpracoval sv. Tomáš Akvinský. Podarilo sa mu vytýčiť 3 konkrétne podmienky vedenia spravodlivej vojny tak, aby podliehali božiemu zákonu a zároveň, aby boli nadradené egoistickým a pesimistickým ľudským zákonom:

1. vojna musí byť vedená legitímnym panovníkom,
2. existencia spravodlivej príčiny vedenia vojny,
3. vojna musí byť vedená za spravodlivým cieľom (napríklad obrana, porazenie zla...)⁸

K týmto 3 podmienkam sa neskôr pridali ďalšie dve a to konkrétne, že vojna musela mať reálnu šancu na úspech a pred jej začatím museli byť vyčerpané všetky mierové možnosti. Druhou pridanou podmienkou bola ochrana civilistov pred vojnovými hrôzami a použitie zodpovedajúcej sily. Nakoľko táto teória bola postavená na kresťanských pilieroch a zásadách, vymedzil Hugo Grotius v 17. storočí podobnú teóriu, ktorá však bola sekularizovaná a postavená výhradne na medzinárodnom práve, čo odpovedalo obdobiu po Vestfálskom mieri.

Pri uvedomení si dovtedajšej dichotómie idealizmus- kresťanstvo, liberalizmus- Rímska ríša a podobne, je zrejmé, že sa liberálno-idealistickú teóriu darilo uplatňovať v homogénnom prostredí, keď sa vo vnútri už zjednotených štátoch rozvíjala spolupráca a v štruktúre napríklad Rímskej ríše obchod.

Jeden z najvýznamnejších následníkov tejto teórie však rozpracoval myšlienku spolupráce a mierového spolunažívania aj v nejednotnom prostredí rozdrobených nemeckých

⁶ Tomeš, Z. a kolektív. 2008. Hospodárska politika 1900 – 2007. Beckovy ekonomické učebnice. C. H. Beck, s. 34.

⁷ Krejčí, O. 2009 Zahraniční politika USA. Professional publishing, 2009, s. 14.

⁸ Barša, P. – Císař, O. 2008. Anarchie a řád ve světové politice. Kapitoly z teorie mezinárodních vztahů. Portál, 2008, s. 182.

štátov, kde sa dovtedy rozvíjala výhradne realistická tradícia. Ide o dielo „K večnému mieru“ od Immanuela Kanta. Ten zdôrazňuje, že „jediné zriadenie, ktoré vyplýva z idey pôvodnej zmluvy a na ktorom sa musí zakladať každé právne zákonodarstvo národa je zriadenie republikánske, budujúce sa [...] podľa princípov slobody, zásad závislosti a zákonov rovnosti.“⁹ Teraz už sekularizáciou oprostenú teóriu medzinárodných vzťahov postavil na šiestich základných predpokladoch tak, aby bola aplikovateľná prakticky pre celý svet a umožňovala vytvoriť svetovú federáciu:

1. mier bez tajných dohôd, ktoré by neskôr vyústili do problémov a následných vojen,
2. žiaden malý či veľký štát nemôže byť získaný iným štátom dedením, kúpou alebo darovaním či výmenou,
3. stále vojská majú časom zaniknúť,
4. zákaz vytvárania medzinárodných štátnych dlhov,
5. žiaden štát sa nemá násilne miešať a zapájať do zriadenia a vlády iného štátu,
6. zamedzenie takých nepriateľských prejavov, ktoré by znemožnili neskoršiu spoluprácu dvoch znepriatelených štátov.¹⁰

Podobné idey možno identifikovať v neskoršom období, kedy sa rozvíjali paradigmy jednak ekonomickej, a tiež kultúrnej alebo mocenskej spolupráce, čo umožnilo vznik inštitucionálnej, kultúrnej a mocenskej vetvy liberalizmu.¹¹

Pravdepodobne najznámejším a najvýznamnejším zástupcom liberálno-idealistickej teórie medzinárodných vzťahov v USA, je americký prezident Woodrow Wilson. Jednak preto že povzbudil svojich spoluobčanov k prechodu od izolácie a tiež k prechodu od myšlienky J. Monroea „Amerika Američanom, Európa Európanom“ k intervencii, pod heslom „mier bez víťazstvá.“¹² Ako druhý dôvod, pre ktorý toto vystúpenie USA z izolácie možno považovať za liberálno-idealistické, je zostavenie 14 mierových bodov a vytvorenie Spoločenosti národov.

Podobne ako výrazná časť liberálnej ideológie, bola však aj táto snaha o spoluprácu založená na rovnomenných liberálnych ekonomických teóriách najmä A. Smitha. Ten považoval za hnaciu silu rozvoja a spolupráce egoistické, racionálne správanie a voľnosť, nakoľko pri snahe o vývoj či už u jedinca, firmy, alebo štátu, sa rozvíja aj spoločnosť navôkol. Z toho pramenila Wilsonova snaha o právo národov na sebaurčenie a umožnenie voľby ich ekonomického a politického smerovania. O správnosti alebo nesprávnosti rozhodnutia uplatniť liberálne (hlavne ekonomické) myšlienky v politike sa vedú debaty dodnes. Na jednej strane Spoločenstvo národov nedokázalo zabrániť druhej svetovej vojne a iným konfliktom, na druhej strane však slúžilo ako podklad a skúsenosť pri neskoršom založení OSN a Európskej únie.

Rovnako ako realizmus aj liberálna teória medzinárodných vzťahov mala v zahraničnej politike USA svojich „veľkých mužov“. Či už ide o spomínaného Woodrowa Wilsona, alebo tiež o Thomasa Jeffersona, F. B. Kellogga a Billa Clintona.

Ako však uvádza Oskar Krejčí v knihe Zahraničná politika USA, počas obdobia rokov od 1798 do 1941 použili Spojené štáty okrem oficiálne vyhlásenej vojny svoju vojenskú silu celkom dvadsaťosemkrát, čo predstavuje 16 % všetkých prípadov využitia sily.¹³

Tento fakt preto núti k zamysleniu sa nad pravou povahou idealisticko-liberálnej teórie medzinárodných vzťahov, ktorá až príliš často podporuje hypotézu, že liberálne ciele možno presadiť takmer výhradne realistickými spôsobmi, alebo v prostredí kde sa realizmus výrazne podpísal v minulosti.

⁹ Kant, I. 1999. K večnému míru: O obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi, s. 16-17.

¹⁰ Tamtiež.

¹¹ Tamene, G. 2010. Moderné medzinárodné vzťahy a svetová politika. Stručný prehľad. Iura edition, 2010, s. 48.

¹² Krejčí, O. 2009 Zahraniční politika USA. Professional publishing, s. 246.

¹³ Tamtiež.

3. Súčasné Spojené štáty americké

Rozpad ZSSR a teda i rozpad bipolárneho rozdelenia sveta ktoré nastalo v roku 1991 znamenalo nečakané a dramatické zmeny rezonujúce všade vo svete aj v súčasnosti. Vznik nových štátov ako i medzinárodných organizácii ako napríklad BRIČ (Brazília, Rusko, India, Čína), SCO (Shangai cooperation organisation) alebo G 20 oslabili rolu Ameriky, ako jedinej supervelmoci, ktorej ekonomická sila je rok od roku relatívne slabšia a to najmä vďaka rýchlemu rastu a rozvoju ázijských trhov.¹⁴

Homogenizačný proces transformácie centrálne plánovaných ekonomík na ekonomiky trhové, ktorý nastal po rozpade východného bloku, na jednej strane potvrdil americký záväzok priniesť demokraciu a ekonomickú slobodu takmer do celého sveta, na druhej strane však so sebou priniesol i mnoho etnických, politických a ekonomických konfliktov. Nakoľko legitimita moci nebola v ZSSR ani okolitých štátoch spätá s historickými, kultúrnymi, etnickými alebo inak národne založenými princípmi, pochopili jednotlivé politické jednotky potrebu zmeniť systém a nárokovali si hranice ktoré neboli nikdy pred tým stanovené.¹⁵

Spojené štáty, ktoré boli a niektorými odborníkmi stále sú považované za svetového hegemonu boli nútené sa priamo alebo nepriamo zúčastniť takmer všetkých významných konfliktov. Či už išlo o občiansku vojnu v bývalej Juhoslávii, kde sa USA stali garantom mieru a priamo presadili podpísanie Daytonskej mierovej dohody (Veselý, 2006), alebo o vojnu v Perzskom zálive, kedy Spojené štáty vojensky zasiahli bez schválenia intervencie bezpečnostnej rady OSN, čím potvrdili Brezinského teóriu že využívajú OSN a NATO len ako bezpečnostnú zásteru svojich cieľov.¹⁶

Tieto spory a konflikty mali za následok zvyšovanie amerického federálneho dlhu, ktorý nemohol byť odbremený na úkor armády, keďže Spojeným štátom bol prakticky každý kus zeme príliš blízko vlasti, hlavne vďaka približne 1000 vojenským základňam po celom svete. (Krejčí, 2001) Tak sa obrana demokracie pred ZSSR de facto len pretransformovala na obranu demokracie pred kýmkoľvek a čímkoľvek. V dôsledku tohto záväzku USA strácajú svoju najsilnejšiu zbraň – ekonomickú prevahu – a musia sa čím ďalej tým viac spoliehať na svoje vojenské kapacity podporované stále enormnou politickou silou vo svete, kde sa stále viac prejavujú disparity vo všetkých oblastiach života.

Túto situáciu sa darí využívať najmä Číne, ktorá dokáže efektívne využívať svoje nerastné bohatstvo, ľudský potenciál i rozľahlosť svojho územia. Fakt, že je táto krajina stále komunistická i keď s trhovou ekonomikou, by teda mohla dať v budúcnosti jednoznačnú odpoveď na otázku načrtnutú Brzezinským, či USA prijme rolu globálneho vodcovstva i za spoluúčasti komunistickej krajiny, alebo bude usilovať o globálnu nadvládu možno aj za cenu vojny. Skutočnosť, či Američanom počas studenej vojny prekážalo potenciálne ohrozenie ZSSR, alebo išlo o ideový konflikt demokracia verzus komunizmus je preto taký významný a môže poskytnúť odpoveď na budúce jednanie Spojených štátov. Nakoľko preventívna vojna ktorá získala legitimitu Bushovým vyjadrením v roku 2002, že jadrové zbrane stratili odstrašujúci efekt pre minimálnu šancu ich použitia neprichádza v prípade silných štátov ako Čína v úvahu, bude zaujímavé sledovať budúci vývoj v zahraničnej politike, ktorý buď potvrdí dominanciu USA, alebo poukáže na možnosť, že Amerika si svojimi záväzkami zasahovať všade vo svete sama degraduje svoje postavenie, ako ZSSR svojou ochotou odzbrojiť sa.

Na rad preto pravdepodobne prichádza návrat trendu striedania politík intervencií a izolácií v podobe demokratických alebo konzervatívnych prezidentov, aby USA získali počas svojej snahy o nastolenie nového svetového poriadku aj potrebný čas na konsolidáciu domácich financií, sociálnych pomerov a vyriešenie ostatných závažných problémov ktorým USA dlhodobo čelia. Zároveň by takouto politikou USA dokázali preniesť niektoré svoje záväzky

¹⁴ Tamene, G. 2010. Moderné medzinárodné vzťahy a svetová politika. Stručný prehľad. Iura edition, 2010, s. 49.

¹⁵ Sorensen, G. 2005. Stát a mezinárodní vztahy. Portál, 2005.

¹⁶ Eichler, J. 2009. Mezinárodní bezpečnost v době globalizace. Portál, 2009.

a ciele na strategických partnerov, čím by získali priestor na politické a ekonomické manévry, ktoré studenou vojnou tak výrazne utrpeli. Okrem zníženia ekonomického zaťaženia krajiny ktorá sa podobne ako zvyšok sveta ocitá vo finančnej kríze by tento krok priniesol i relatívne posilnenie štátu a to v dôsledku zvýšenia výdavkov krajín ako Čína, Rusko alebo Francúzsko, ktoré by od USA mohli prebrať zodpovednosť za plnenie cieľov organizácii ako OSN nakoľko sú všetky spomínané krajiny jej členmi.

Sekularizácia politiky ktorá nastala po Vestfálskom mieri v roku 1648 znamenala výhradné udelenie právomoci určovať politiku legitímnym vládcom každej krajiny. Dnešná politika, ktorá je v mnohom prirodzene odlišná však dostáva nové impulzy od silných medzinárodných konglomerátov a spoločností, ktoré majú často väčší vplyv ako malé štáty a dokážu silne ovplyvniť smerovanie a domácu politiku aj najsilnejších krajín. Ročné obraty veľkých bánk, elektronických alebo potravinových spoločností často presahuje ročné rozpočty krajín, ktoré tak musia určovať svoju politiku s tichým súhlasom týchto subjektov. Rovnako štáty v záujme väčšej kooperácie a jednoty prenášajú svoje exekutívne, legislatívne a kontrolné právomoci na nadnárodné inštitúcie, akou je napríklad Európska únia. Takéto jednanie má však často za následok čiastočné zhoršenie sociálno-ekonomického vývoja, pretože politika celej Únie je po väčšine v rukách silných krajín ako Nemecko a Francúzsko, ktoré dokážu presadiť pre nich výhodné rozhodnutia. Ďalej takáto spolupráca potláča toľko potrebné konkurenčné prostredie, ktoré sú hnacím motorom inovácii a dynamiky aj spoločenského života.

Krajiny ako USA, kde majú nadnárodné spoločnosti priamy vplyv, v rámci ktorého napr. podporujú konkrétneho prezidentského kandidáta, ďalej podporujú ďalšie firmy aby expandovali a vytvárali pracovné miesta, pričom však dochádza k diskriminácii malých podnikateľov. Verejným rozpočtom štátov sa však vracia len časť peňazí napr. pre daňové úľavy a výhody ktoré sú v trhovách ekonomikách dnes bežné.

Štáty sa tak dostávajú do deficitov, odkiaľ cesta súčasnej politiky nevedie, pretože ide často len o iný druh Keynesiánskej ekonomiky, kedy nie priamo vláda vytvára dopyt, ale zvýhodňuje iných, aby dopyt vyvolali. Takto umelo vyvolaný dopyt je príčinou opakujúcich sa ekonomických cyklov rastu a kríz, ktoré sa pri dostatočne rýchlom zásahu môžu zhoršovať, čím nie len USA ale všetky krajiny uvedú do doby nepokojov, pri ktorých tak vynikajú nacionálne a radikálne vlny. Štáty zoskupenia BRIČ, ale i iné, ktoré majú prognózy rýchleho a dlhodobého rastu sú preto považované vďaka svojej rozlohe, ľudskému potenciálu i nerastnému bohatstvu za budúcich hlavných aktérov medzinárodných vzťahov.¹⁷

India je bývalý koloniálny štát so zmesou náboženstiev, etník i spoločenských tried. Rusko zas predstavuje obrovský zdroj nerastného i prírodného bohatstva na území kde žije spolu v jednom štáte mnoho kultúr i národností. Brazília svojou geografickou polohou a zložením rastlínstva predstavuje nenahraditeľné územie s obrovskými kapacitami. Už spomínaná Čína je poslednou, prežitia schopnou komunistickou krajinou, ktorej pomalé sa otváranie svetu prinesie pravdepodobne i svetové ekonomické prvenstvo, ktoré bude chcieť pretaviť do politického vplyvu. Pre USA to znamená, že o udržanie si svojho postavenia nesúperi len s ostatnými štátmi, ale i s nadnárodnými konglomerátmi a organizáciami, ktoré tlačia na vytvorenie nového svetového poriadku.

Záver

Predložený konferenčný príspevok sa zaoberal charakterom zahraničnej politiky USA. Analyzoval ju na pozadí dvoch ústredných zahraničnopolitických škôl realizmu a idealizmu. Hlavnou hypotézou spočívala v tvrdení, že americká zahraničná politika prostredníctvom idealistickej rétoriky sleduje v skutočnosti realistické ciele. Presnejšie, že presadzovanie v podstate univerzalistickej politickej ideológie demokracie a ľudských práv v konečnom

¹⁷ Sorensen, G. 2005. Stát a mezinárodní vztahy. Portál, 2005.

dôsledku slúži na presadzovanie mocenského vplyvu USA vo svete a okrem iného prispieva k upevneniu legitimacy aktuálnej vládnej exekutívy.

Politický realizmus a idealizmus predstavujú samostatné myšlienkové prúdy, ktoré našli svoje vyjadrenie aj v pohľade na podstatu zahraničnej politiky ako aj nástrojov riešení zahraničnopolitických problémov. Pokiaľ je realizmus až stoický pri chápaní podstaty človeka a spoločnosti a skeptický voči akýmkoľvek zmenám, idealizmus verí, že človek nie je len skazená bytosť a že dokonca jeho prirodzenosť ho spolu s racionalizmom umožňuje konštruktívne riešiť všetky problémy. Osobitne na zahraničnopolitickom poli sa obidva prúdy začali zbližovať a vzájomne akceptovať až v druhej polovici 20. storočia, kedy si vzájomne akceptovali časť svojich základných východísk. Výsledkom je, že v súčasnosti ani v teoreticky neexistuje nič také ako „čistý“ realizmus alebo idealizmus.

Vyššie uvedené slová možno aplikovať aj pri formulovaní odpovede na otázku čo je skutočnou podstatou zahraničnej politiky USA. Podobne ako bol francúzsky šľachtic A. de Tocqueville v prvej polovici 19. storočia šokovaný symbiózou tak odlišných hodnôt slobody a rovnosti vtedy v rámci americkej spoločnosti, možno konštatovať, že USA počas celej svojej existencie robili zahraničnú politiku, ktorá kombinovala realistické a idealistické ciele. Žiadny konflikt, ktorého sa USA zúčastnili, nemal iba realistický alebo idealistický motív alebo dôvod. Práve preto je možné očakávať, že budúce zahraničnopolitické aktivity USA budú prísne sledovať vlastné záujmy, avšak ich skúsenosti ostatných dvoch desaťročí budú ešte náročnejšie na posudzovanie morálnej roviny zahraničnopolitických krokov.

Použitá literatúra:

1. BARŠA, P. – CÍSAŘ, O. (2008) *Anarchie a řád ve světové politice. Kapitoly z teorie mezinárodních vztahů*. Portál. ISBN 978-80-7367-094-8.
2. CARR, E. H. (1999) *The twenty years crisis 1919-1939. An introduction to the study of international relations*. MacMillan.
3. DRULÁK, P. (2010) *Teorie mezinárodních vztahů*. Portál. ISBN 978-80-7367-721-3.
4. EICHLER, J. (2009) *Mezinárodní bezpečnost v době globalizace*. Portál. ISBN 978-80-7367-540-0.
5. KANT, I. (1999). *K věčnému míru: O obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi*. Oikoymenh. ISBN 80-86005-55-2
6. KREJČÍ, O. (2009) *Zahraniční politika USA*. Professional publishing. ISBN 978-80-7431-003-4.
7. SORENSEN, G. (2005) *Stát a mezinárodní vztahy*. Portál. ISBN 80-7178-910-0.
8. TAMENE, G. (2010) *Moderné mezinárodné vzťahy a svetová politika. Stručný prehľad*. Iura edition. ISBN 978-80-8078-325-9.
9. TOMEŠ, Z. a kolektív. (2008) *Hospodářská politika 1900 – 2007*. Beckovy ekonomické učebnice. C. H. Beck. ISBN 978-80-7400-002-7.
10. WAISOVÁ, Š. (2002) *Úvod do studia mezinárodních vztahů*. 1. vydání. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. ISBN 80-86473-16-3

Kontakt:

PhDr. Miroslav Řádek, PhD.

Katedra politológie

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Študentská 2

9111 50 Trenčín

Slovenská republika

e-mail: miroslav.radek@tnuni.sk

IDEA OF FEDERALIZATION: INTERNATIONAL EXPERIENCE

Roman Stashuk

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: stashuk@gmail.com

The article examines an important aspect of the state system - federalization. The accents are made on the historical experience of countries that, in the process of development, have built effective and responsible mechanisms for interaction between the state and society. The purpose of the article is to analyze federalism in its international context and show that without partnership relations between the state and the society, neither a powerful state nor a successful, rich stable society can be formed, a dialogue of equals is needed here.

Key words: federation, ethnos, society, region, culture

JEL: F50, F59, H79

Introduction

In the context of the topic under study, it is extremely important to understand the complexity and inconsistency of the process of building an effective civil society at the global, national and regional levels. The society can become really civil if it enters in independence, has its own foundation and is imbued with the spirit of freedom and at the same time - responsibility.¹

In this context, the following main points can be singled out: firstly, the impossibility and even the danger of the formation of civil society "from above" at will or according to the plan of the representatives of power; secondly, the authorities are faced with the task of forming the state as the most favorable institution for the development of civil society. Without partnership relations between the state and the society, neither a powerful state nor a successful, rich stable society can be formed, a dialogue of equals is needed here. But this partnership presupposes a strict "opposition of power" and control over it by the population, civil institutions.²

1 Prerequisites of European Federalism: France

In the historical context, the primary and, simultaneously, experimental (with all its negatives and positives of this) occurred in France in the context of the Great French Revolution, which began in 1789. It should be taken into account that, in addition to the needs of the existing economic, political and managerial diversity of regions and territories of France at that time, it was not unified in the national and regional aspect - the integral community of the French nation had not yet emerged, and the process of its formation was still under way. Existed quite different between them in ethnic, linguistic and cultural aspects subethnoses - for example, the Bretons, the Provencals, the Navarres, etc.

After the beginning of the Great French Revolution of 1789 within the period 1789-1791 and especially since the adoption of the Constitution of 1791, territorial unity and political unity have finally been completed - however, in the form of federation of departments.

It was noted (and this was gradually embodied in state practice) that from now on there will be no provinces with states and electoral provinces, provinces considered alien, internal

¹ KAMENSKAYA, G.V. (1998) Federalism: Mythology and Political Practice. p. 301.

² ZINCHENKO, V.V. (2009) Social-political and economic transformation of modern transitive societies of Europe. p. 299-304.

customs and outposts, areas with customary law and regions with Roman law. There will no longer be Provencals and Dauphinians, the people of Breton and the people of Béarn. In France there will now be only Frenchmen subject to the same law, having access to all areas that pay the same taxes. The Constituent Assembly will soon abolish all noble titles and coat of arms, until the distinctions of the old royal orders of St. Spirit and St. Louis. An equalizing trait was carried out immediately on the nation, for centuries, divided into narrow castes.

While the former generals were ruled by a quartermaster appointed by the king and the all-powerful, at the head of the new departments there were councils of 36 members elected by the electoral assembly of the department and, moreover, necessarily from among the citizens paying direct tax of not less than 10 working days. This council, which was an advisory body, met during the year for one month. Since its members did not receive remuneration, they could only agree to be elected permanently engaged in labor or business, or rich and wealthy citizens. The Council was elected for two years and was renewed annually by half. It elected from among his environment a directory of 8 members who sat without breaks and received remuneration. This directory was the executive body of the council. It distributed direct taxes in the districts, observed their receipt, paid expenses, managed charity, prisons, schools, agriculture, industry, communication routes, enforced laws, etc., in a word inherited the former powers of quartermasters.

Along with the directory, the position of the Prosecutor General-Syndicate was established, elected for 4 years by the electoral assembly of the department, which was charged with monitoring the execution of laws. He participated in the meetings of the directory, but without an advisory vote. He had the right to require documents to him on all matters, and no decision could be made without his comments being listened. He was, in a word, a representative of law and public interests, and communicated directly with the ministers.

The Department thus represented a small republic, freely governed.

The districts were organized like a department with a council, a directory and a syndical procurator, equally elected. They will be specifically entrusted with the sale of national property and the distribution of taxes between the communes.

In the XVIII century, revolutionary France especially resembles by the intensity of its municipal life.³ In the cities, the old oligarchic municipalities, which consisted of mayors and eshven people who bought their posts, had already virtually disappeared almost everywhere before the law replaced them with elected bodies. But whereas the departmental and district management bodies were created under the influence of a two-degree and censored electoral system, new municipalities were elected by direct voting. The mayor and "municipal officials", whose number varied depending on the population, were elected for two years by all active citizens, but obligatorily from the number of direct tax payers with the cost of not less than 10 working days. Each quarter formed a polling station.

The circle of activities of the communes was very wide. Through them, the department and the districts enforced laws, distributed and collected taxes. They had the right to call the national guard and resort to armed force. They enjoyed (and now enjoy) a wide autonomy under the supervision and control of administrative bodies that approved their financial regulations and checked their reports. Mayors and syndical prosecutors could be dismissed, but the municipal assembly was not subject to dissolution.

The Constitution destroyed all the chaos of the old administrative divisions formed over the centuries: bailiages, generalships, governorships, etc. They were replaced by a single subdivision, the department that was divided into districts, cantons and communes. It should be noted that this structure and division remain to this day.

³ RIKER, W.H. (2006) European Federalism. The Lessons of Past Experience's. p. 15.

2 Stable Ethnonational and Territorial Federation: Switzerland

The successful multi-hundred-year experience of the federal (formally, by name, - confederal) is demonstrated by Switzerland.⁴ In 58 B.C. the territory of modern Switzerland, which was inhabited by the Celtic tribes of the Helvetians, was conquered by the Romans. Since 536 - these territories were part of the Frankish state. The official date of the foundation of the Swiss Confederation is August 01, 1291, when 3 cantons - Schwyz, Uri and Unterwalden - concluded the military alliance on friendship and mutual assistance and created an independent formation within the Holy Roman Empire. During the XIII - XVI centuries 10 more cantons joined this alliance. In 1848 the Constitution was adopted, which officially proclaimed Switzerland as a federal state.

Despite the fact that the official name of the country is the Swiss Confederation, by the form of state structure it is a federal state. It consists of 23 cantons, 3 of which are divided into semi-cantons. Switzerland has a diverse system of various forms of local government and self-government; each canton independently determines the issues of their organization. Most cantons are administratively divided into districts and communities. In small cantons and semi-cantons there are only communities. Each canton has its own constitution, parliament and government work. The boundaries of their sovereignty are defined in the federal Constitution: "Cantons are sovereign to the extent that their sovereignty is not limited to the federal constitution. They exercise all the rights that are not transferred to the federal government."⁵

The current Constitution was adopted by the referendum on April 14, 1999 and entered into force on January 01, 2000. It did not introduce radical changes in the state structure of the country, but only combined the numerous accumulated amendments to the previous Constitution of 1874 into a new text. From the latter, anachronisms have been removed and some new provisions have been introduced, as a rule enjoying a wide support among the population. Thus, the updated Basic Law included articles that consolidate the rights of children, youth, the right for strike.

Legislative power is exercised by the Parliament - the Federal Assembly, which consists of two chambers - the National Council and the Cantonal Council. The National Council includes 200 deputies elected for 4 years by universal suffrage on the basis of proportional representation. In the Cantonal Council there are 46 deputies (2 from the cantons and 1 from the semi-cantons); a part of them is elected by local parliaments, a part is appointed by cantonal governments. The term of powers of the members of the Cantonal Council is from 3 up to 4 years. The Constitution establishes that regular sessions of the parliament are held once a year. They are convened by the federal government. At the request of the government, parliament deputies or several cantons, extraordinary sessions can be convened.

The supreme executive power is exercised by the Federal Council - the Government of Switzerland. It consists of 7 people elected by the Federal Assembly. The government is formed from representatives of coalition parties, which have a majority in the parliament. At the head of the Federal Council is the President, he is assisted by the Vice-President. Both are annually elected by the Federal Assembly from among the members of the government. One and the same person cannot be elected as the President or the Vice-President 2 times running. The President presides over the Federal Council and acts on behalf of the federation in relations with other states. He does not have other prerogatives in comparison with other members of the government. The election of the members of the Federal Council takes place every 4 years after the election of the National Council. The members of the parliament elected to the Federal Council can no longer exercise their deputy powers, as well as be in the service of the federation or the cantons. The powers of the Federal Council are quite extensive: in its charge are

⁴ MITRA, S.K. (1999) Language and Federalism: the Multiethnic Challenge. [online].

⁵ LINDER, W. (2010): Swiss political system. [online]

economic, financial and social issues at the federal level, defense of the country, intelligence service. The government manages foreign policy, resolves disputes between the cantons over the application of federal legislation. It is entrusted with the right to take emergency measures.

In addition, in some cantons, a direct democracy has been preserved in the form of the general meeting of inhabitants (Landsgemeinde): it is a system of direct participation of all voters in the canton or locality in the approval of certain laws and in the election of officials. After the referendum held in March 1991, the voting age for federal elections was lowered from 20 to 18 years.

The main principles of the Swiss Constitution of 1874 are federalism and democracy. Article 3 of the Constitution guarantees to 20 cantons and 6 semi-cantons, into which Switzerland is divided, all rights of self-government, except those that are the prerogative of the federal government. These include the declaration of war and the conclusion of peace, the signing of international treaties and entry into alliances, training, material support for the armed forces and their management, and the regulation of foreign trade. The federal government and the cantonal authorities have the right to impose taxes. In addition, the federal government exercises control over communications, higher education and labour.

The adoption of the principle of federalism played a significant role in bringing together very diverse cantonal states into the first all-Swiss union state in 1848. Over time, the federal government began to more actively influence all aspects of the country's life. Nevertheless, the Swiss still feel a strong attachment to their native cantons and their traditions.

3 Varied Federal Unity: Germany

Tribes of the Germans settled in the territory of modern Germany in the first millennium B.C. In the 1st century B.C, they rushed to the south. The weakening in the 4th century A.D. of the Roman Empire contributed to their resettlement almost throughout Europe. Then the first German states began to take shape. One of them was the Frankish Kingdom. Its rulers completed the unification of the Germanic tribes during the 6th and 8th centuries, and in 800, Charlemagne proclaimed the creation of the empire. In 843, it broke up into independent states. In the eastern part, the German kingdom itself was formed. Its main foreign political task was the revival of the lost empire of Charles. In 962, the German troops succeeded in taking Rome, and on the map of Europe appeared the "Holy Roman Empire of the German Nation".⁶ Its down occurred in the 12th-13th centuries.

After the so-called "Thirty Years of the European War" between Catholic and Protestant states, the Treaty of Westphalia was concluded (1648). According to this treaty, the Augsburg religious world (equality of Catholics and Protestants) was confirmed, and the German electors and princes were given the right to declare war or conclude peace and enter into an alliance with themselves or with foreign states, unless their policies were hostile to the emperor or the empire. Thus, the Peace of Westphalia put an end to religious wars and at the same time *reinforced the political atomism of the German Empire*. In total, in Germany in different periods of its history, preceding the unification in the XIX century, there were up to 300 separate principalities, kingdoms and free cities. The rulers of the Holy Roman Empire, which arose in the X century and existed (at least nominally) until 1806, were called German emperors, they ruled a conglomerate of independent states, free cities and independent feudal possessions (principalities, duchies, counties).

The German Confederation. The political structure of Germany was determined at the Congress of Vienna by the act of June 08, 1815 on the establishment of the German Union with the supreme body - the Union Seim, which met in Frankfurt on the Main under the chairmanship of the Austrian representative. The number of German states was reduced to 38. The members

⁶ THOENI, E. & SMEKALM, Ch. Oesterreichs Foederalismus zu Teuer? [online].

of the Union were allowed to conclude treaties with foreign states if these treaties are not directed against the union or its members.

The National Assembly (the Frankfurt Parliament) opened in Frankfurt on May 18, 1848. Most of the deputies were liberals, mostly governmental officials, lawyers, professors. Before them there were two tasks: to put an end to the political atomism of the country and to develop the forms of state structure in the new Germany. On both issues, serious disagreements arose. Some deputies wanted to include Austria in the united Germany (with extensive non-German territories), others - to exclude it and thereby consolidate the leading role of Prussia.

The German Empire. During the Franco-Prussian War of 1870-1871 several agreements were reached between Prussia and the South German states, as a result of which the North German Union was transformed into the German Empire, which included all the German states with the exception of Austria. The Constitution of the North German Union was revised, and the title of emperor in the Prussian ruling house became hereditary. In 1871 Prussia united its members under its auspices into a powerful German Empire (1871-1918) - this is a state, which became one of the leading world states, united within its borders all the main German-speaking peoples of Northern and Central Europe, with the exception of the German-speaking populations of Austria and Switzerland. On January 18, 1871 in the palace of Louis XIV in Versailles, Wilhelm I was proclaimed the German Emperor (Keiser).

The First World War (1914-1918) brought the collapse to the German Empire - the USA entry into the war, the failure of the submarine war, the general retreat of the German armies in France and the internal political collapse led to the German revolution of 1918. In the country was proclaimed the republic - the so-called "Weimar Republic". On August 11, 1919 Germany became a federal parliamentary republic⁷ led by the Reichspresident, elected for a seven-year term at general elections and vested with considerable authorities. The Reichsrat (the council of representatives of the land governments) and the Reichstag were created, which included the deputies representing the German people (one deputy for 60 thousand voters). The Reich Chancellor and the Cabinet of Ministers were appointed by the president, but the approval of the Reichstag was required.

In 1933, the same territory became the Nazi Third Reich. The Nazis destroyed federalism in Germany, and actually liquidated local self-government.

Creation of the Federal Republic of Germany. The American occupation authorities since 1947 exerted pressure on West German political leaders, seeking to create joint state structures for the western occupation zones. On September 01, 1948 The Parliamentary Council, which included representatives of the parliaments (landtags) of the lands of the western zones and West Berlin, gathered in Bonn to draft the Basic Law.

In May 1949, a compromise document was approved. It provided for the introduction of the posts of the Federal Chancellor (the Prime Minister) with broad powers and the federal president with limited powers. A bicameral system was created from the Bundestag elected at the general elections and having the broad rights of the Bundesrat (the federal council) to represent the interests of the federal lands. The document was called the "Basic Law" to emphasize that its creators are aware of its temporary nature, since the constitution should be written for all post-war Germany.⁸ The reunification of Germany became possible in 1990, after the collapse of the communist system and as a result of a significant improvement in the relations between East and West.

The Federal Parliament. The most representative in public perception constitutional body - the German Bundestag - is directly elected every four years by citizens who have the voting right. The German Bundestag is elected for a term of four years by free, secret and direct elections by citizens who have reached the age of 18 years. The Bundestag is the German

⁷ BOHR, K. (2014) Foederalismus. Demokratische Struktur fuer Deutschland und Europa, p. 31.

⁸ ERHARD, L. (2000) Wohlstand für Alle, p. 67.

parliament. Half of at least 598 deputies are elected by land party lists (second electoral vote), the second half is elected in 299 majority single-mandate constituencies (first electoral vote). The German electoral system makes it practically impossible for the government to form only by one party - the party coalition is the rule. In order to avoid the fragmentation of the majority due to the passage to the Bundestag of small and little parties, a five per cent penetration barrier was introduced.

The Federal President represents Germany as the head of state. The second highest official after the Federal President is the Chairman of the Bundestag. The Federal President is replaced by the Chairman of the Bundesrat - the head of the government of one of the lands is elected at this post for one year. The most influential political office in Germany is the post of the Federal Chancellor. The post of the President of the Federal Constitutional Court also belongs to the highest state positions.

Conclusion

In the process of a long-term institutionalized cooperation, the regions of the state and the states themselves are trained and, we hope, will learn to trust each other. This experience will develop in them the ability to compromise, because eventually everyone will benefit from this. States should show political readiness to give up short-term calculations of relative advantages ("who will win more") and focus on absolute advantages (when both parties receive absolute benefits) and bilateral relations. This approach allows states to abandon calculations for a short-term perspective and focus on the final benefits inherent to a long-term cooperation.

References:

1. BOHR, K. (2014) Foederalismus. Demokratische Struktur fuer Deutschland und Europa. München: Nomos, 2014. 211 s.
2. ERHARD, L. (2000) Wohlstand für Alle. Düsseldorf: LPK, 2000. 248 s.
3. KAMENSKAYA, G.V. (1998) Federalism: Mythology and Political Practice. Moscow: IMEMO RAN, 1998. 188 p.
4. LINDER, W. (2010): Swiss political system. [online] In: Wolf Linder. 2010. [Cited 28. 5. 2017.] Available online: <<https://www.wolf-linder.ch/wp-content/uploads/2010/11/Swiss-political-system.pdf>>
5. MITRA, S.K. (1999) Language and Federalism: the Multiethnic Challenge. [online]. In: Forumfed.org. 1999. [Cited 28. 5. 2017.] Available online: <http://www.forumfed.org/library/language-and-federalism-the-multi-ethnic-challenge/>
6. RIKER, W.H. (2006) European Federalism. The Lessons of Past Experience's. In: J.J. Hesse, V. Wright (eds.). Federalizing Europe. The Costs, Benefits and Pre conditions of Federal Political Systems. Oxford: Oxford University Press, 2006. P. 9-24.
7. THOENI, E. & SMEKALM, Ch. Oesterreichs Foederalismus zu Teuer? [online]. In: Korso Das monatliche Webmagazin des korso info-serves.- [Cited 28. 5. 2017.] Available online: http://www.korso.at/korso/thema/land_thsm.htm.
8. ZINCHENKO, V.V. (2009) Social-political and economic transformation of modern transitive societies of Europe. In: Problems of Modern Economy, 2009. No. 4. P. 299-304.

Contact:

Roman Stashuk

Faculty of International Relations
University of Economics in Bratislava
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovak Republic
e-mail: stashuk@gmail.com

SOME FACTORS STIPULATING FORMATION OF THE REGIONAL IDENTITY OF THE UKRAINIAN POPULATION

Vitalii Stashuk

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: vitaliystashuk@gmail.com

The article studies particular factors which influenced the character of the regional identity of the Ukrainian population. The focus is made on conception of the phenomenon of the regional identity. The article identifies two factors, i.e. ethnical and linguistic, which were analyzed to show their historical development. The conclusion is made that, despite the national core formation and development of ethnical self-awareness, objective difficulties have become an obstacle in various communications among the separated parts of Ukrainian ethnos.

Key words: region, identity, ethnos, language

JEL: F50, F59, H79

Introduction

Region as a historically-formed territorial unit with the specific natural, economic, cultural peculiarities and existing regional identity of the population; it may have sub-national or transnational boundaries, play an integrational or disintegrational role, embody the principles of subsidiarity and decentralization of management, or may be used by specific groups to split the country.

Therefore, the regional identity is an important aspect for study of function of the state, nation and civic society. Belonging to any regional, ethnical and social group plays a crucial role in life of any nation. The goal of this article is to study peculiarities and inconsistency of the phenomenon of regional identity as a component of the national identity and state-building in Ukraine within the context of political, legal, social and economic transformations taking place in the society and the state.

1 Conception of the phenomena of regional identity

The necessity of theoretical conception of the phenomena of the regional identity significantly increases due to the modern Ukrainian reality, where one of the consequences of political system transformation was regionalization of economic and political space accompanied with dramatic rise of regional self-awareness. In scientific language, it led to appearance of such research aspects as 'regional self-awareness', 'regional ethnical (subethnical) self-awareness', 'regional mythology', 'regional ideology' and the notion of 'regional identity' itself. From various points of view and methodological positions, the researchers attempted to explain reinforcement of regional identification and its positive / negative / mobilizing / inert potential, which – under the circumstances of periodic weakness or inefficiency of central administration – was appropriated and used by the regional elites in order to strengthen their positions through promotion of various mythological values, texts, symbols and ideas in regional communities.

The start of intensive study of regionalism issues in Western Europe and the USA dates back to mid-1970's – the beginning of 1980's. Regional studies are related to the categories of territory (place), identity and power, therefore they represent the field of interaction and interest of such disciplines as human and cultural geography, political sociology, sociology of space, social psychology, political regionalistics, political economy, comparative political studies,

social and cultural history, cultural studies. Among the Western researchers who focused on study of the European 'new-type' regions and the regional identity, M. Keating, B. Anderson, O. Weaver, I. Neumann, P. Jonniemi, K. Browning, A. Paasi should be mentioned, however, this list is not exhaustive.

Currently, a large scientific base is developed concerning the study of regional identity. Firstly, it includes general works devoted to analysis of identity. Important theoretical issues connected with conception of the phenomenon of identity are described in theses by E. Ericson,¹ Ch. Coolie,² J. Turner.³ Detailed analysis of the identity theory development is given in the theses by P. Burke⁴ et al. Secondly, it includes the researches which analyze the issue of identity with regard to the political communities, primarily to the nations. An example of classical constructivist opinion on this issue is the thesis by B. Anderson,⁵ which determined the problem of imaginary character as the key characteristics of all communities.

To a large extent, the fundamentals of regionalistic researches (primarily, in social and economic context) in Ukraine were established quite long time ago. The first scientific attempt of economic regional studies in Ukraine, as a part of the Russian Empire, was made by K.I. Arseniev as early as in 1818. He offered to divide territory into ten regional spaces, two of which – the Carpathian region and Steppe region – were within Ukraine. Moreover, similarity of provinces in terms of climate, quality of soil and industrial development were taken into account.

S.L. Rudnytskyi may be considered as the founder of the national regionalistics as the science. He determined separation of regions (provinces) which formed based on natural and anthropogenic criteria and the amount of population ranging from 300 to 600 thousand people in a region (province). Based on a historical-and-geographic principle, S.L. Rudnytskyi divided Ukraine into Right-bank, Left-bank and South. The Ukrainian authors of scientific and social-political works, discussions in mass media and the Internet, based on the materials of numerous sociological studies, acknowledge that, among all lines of social-political division, the role of a region in Ukraine is leading. At the same time, the researchers disagree over the character and depth of interregional differences, have different opinions on how to discuss this issue. The largest disputes arise concerning the simplest, dichotomic division of Ukraine into East and West and contrasting them as two opposite and, in some issues, uncompromising parts of Ukraine: with their specific identity, views on the past, present and future of the state.

2 Ethnic factor of the regional identity of Ukrainians

Ukraine as a united integral state territory actually formed in 30-40's of the XX century. Until that time, for many centuries and decades the regions were the parts of various national unions, various economic systems and under the influence of quite opposite cultural, spiritual, political and ideological orientations.⁶ The Ukrainian population in such regions gradually adopted the style of thinking, socialization, political and economic behavior and perception of the dominating and titular nations.

The center of formation and consolidation of the Ukrainian ethnos as early as in Kievan Rus was the Middle Dnieper region (Naddniprianshchyna) which includes Kyiv, Pereiaslav, Chernihiv and Siver regions. It gradually assumed the leading role in public, political, cultural

¹ ERICSON, E. (1996): Identity: youth and crisis. 352 p.

² COOLEY, CH. (1994): Social selfhood, p. 172-179

³ TURNER, J. (1981): The experimental social psychology of intergroup behaviour, p. 66-101.

⁴ BURKE, P.J., STETS, J. (2013): Identity Theory and Social Identity Theory, P. 224-237; BURKE, P.J., STRYKER, Sh. (2013): The Past, Present and Future of an Identity Theory, P. 284-297.

⁵ ANDERSON, B. (2001): *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism*, 288 p.

⁶ COMMON IDENTITY OF UKRAINIANS: background, challenges, ways of formation. (2007): Analytical report of Razumkov Center. P. 15-27.

and spiritual life. This was the place where the Ukrainian ethnic core formed, which always attracted the population of other Ukrainian lands. However, since XIII century ethnical, social, state-building and cultural-spiritual development of Ukrainian ethnos took place under the conditions of territorial breakdown. Starting from XIII-XIV centuries, Zakarpattia was a part of Hungary; Bukovyna and Podunavia joined the Moldavian-Romanian Duchy; Halychyna and Western Volyn joined Poland. Since XIII – XIV centuries indigenous Ukraine, the core of national identity, i.e. the South-West Rus (Naddniprianshchyna), was fully under the rule of the Grand Duchy of Lithuania, and since 1569, in the result of Lublin union (merger of the Polish Kingdom and the Grand Duchy of Lithuania into a united state of the Polish-Lithuanian Commonwealth), the basic part of the Ukrainian lands – Volyn, Kyiv, Bratslav, Pidliashia – were transferred to the Polish rule. And since the end of XVIII century, almost all West-Ukrainian lands joined the Austro-Hungarian Empire and, respectively, the eastern and central Ukrainian lands – the Russian Empire.

Ethnical processes in Podniprovia and Naddniprovia, where the Cossacks and Zaporizhian Sich localized, contributed to formation of ethnical self-awareness and strengthening of the names ‘Ukrainians’, ‘Ukrainian people’ there. The name of the national core turned into a generally-ethnical name of the nation and the ethnical territory. Over the historical development of the Ukrainian ethnos under the conditions of political and cultural separation and foreign rule, close economic, political and cultural affinity could not arise. Under such circumstances, separate regional ethnical groups of Ukrainians had different languages, housekeeping, culture and view of life. The Ukrainian ethnos included ethnical local, ethnolinguistic, ethnocultural, ethnosocial, ethnoreligious communities – sub-ethnic groups, which formed inside of it.

Since XV-XVII centuries, the Ukrainians have been known in Europe as a separate nation with its own ethnical territory, language, way of living, and the population divided into several ethnical-local groups – the Volynians, Polans, Batiuks, Bukovynians, Verkhovynians, Halychians, Carpathorussians, Opolians, Pidhirtsi, Pinchuks, Polishchuks, Polevyks, Raikys, Tavrychans, Uhrorussians, Chervonorussians, Chernomors. During this period, in the Muscovy the population of Podniprovia and Naddniprovia was officially and daily called ‘cherkassy’ which was equal to the ethnonym ‘Ukrainians’.

Ethnically local region of the northern Left-bank – Sivershchyna (Chernihiv-Siver land) was populated mostly by Sevriuks or Siverians – the descendants of East-Slavonic tribe of Siverians (Sivertsy).

Slobidska Ukraine or Slobozhanshchyna (eastern lands) was under the Russian rule, and its population consisted of indigenous Russians and Ukrainian migrants from the Polish-Lithuanian Commonwealth, Byelorussians, Walachs, Serbians. Volyn (the north-western lands) was originally populated with indigenous East-Slavonic people who always called themselves as the Volynians. The western part of the Ukrainian ethnical territory, i.e. Boykivshchyna, Lemkivshchyna, Hutsulshchyna, Zakarpattia, Bukovyna, Prykarpattia, was populated with ethnocultural and ethnolinguistic groups (the Boykos, Lemkos, Hutsuls, Polyans, Uhrorussians, Chervonorussians, etc.) and always had significant ethno-local peculiarities of linguistic, household and political character.

Thus, despite the national core formation and development of ethnical self-awareness, the objective difficulties have become an obstacle in various communications among the separated parts of Ukrainian ethnos.

3 Language factor of the regional national identity of the Ukrainians

Linguistic and linguo-dialectic situation also proves to this fact. Overall establishment of the literary Ukrainian language (Kyiv-Chernihiv dialect) concurs with achievement of territorial integrity (actually in 40’s of the XX century) and appears basically as politically and

officially established phenomenon. The difficulty in linguistic unity of the Ukrainian ethnos is that in the XX century it was subject to linguistic and grammatical experiments conducted by various scientific and political groups which at the same time acted as executors of various political orders (from N. Skripnik and N. Shumsky to I. Stalin and M. Suslov inclusively).

This 'experimental' tendency in the linguistic field re-emerged in 90's of the XX century and the XXI century. Such situation does not contribute to transformation of the Ukrainian language into the leading nation-building factor. The language may serve as a powerful tool for the nation-building at the background of political and economic unity.

The language is truly one of the main signs of ethnical unity.⁷ The history of the language is closely connected with the history of the nation. New features of the language may extend from one territory to another one due to high social and political prestige of the native speakers of the language (dialect), pre-determined with the social and cultural factors. The language of any ethnos or its part may be penetrated with the elements of another affinal and/or non-affinal language, especially from the boundary bilingual population.

However, as proved by the history, only general internal economic, political, social and civic tendencies of development combined with the active links within the population ensure dissemination of the language as a phenomenon. The language, the speakers of which occupy the extensive territory, which may be divided with political borders, is exposed to foreign cultural impact, diverges into smaller units – dialects, accents, parlangues with specific peculiarities of sound, grammatical and lexical systems.

Literary language is a supradialectal phenomenon; it appears historically later than the language of everyday life, and – at the same time – it is the linking tool which covers the entire ethnical territory or its major part, and, consequently, is a means for the nation consolidation, creation of the united spiritual culture. During the communication process, first in oral speech, and then in the language of the ethnos living on a separate territory, general tendencies appear which – if the links (mostly commercial) within the population are close and intensive – start to expand. However, in the situation of economic and political division of ethnical territory, all kinds of links within the ethnos are complicated, and transformation of the language into the nation-building factor is problematic.

Conclusions

External relation to the region and the character of regional relations within the country is an important condition for change in uniqueness formation in the regions from the point of view of its content and mechanisms used therefor. It was noted that in the process of region positioning the rational moments dominate over the state 'center'. Practices of regional identity determination are related to activity of the subjects in terms of the regional uniqueness constructing. This showed the importance of elite discourse strategies which construct the identity. As for the ethnical and linguistic factor of the regional identity of the Ukrainian population, it can be concluded that despite the national core formation and development of ethnical self-awareness, the objective difficulties have become an obstacle in various communications among the separated parts of Ukrainian ethnos. And in the situation of economic and political division of ethnical territory, all kinds of links within the ethnos are complicated, and transformation of the language into the nation-building factor is problematic. Though the governmental support can reinforce the impact of the linguistic factor on establishment and build-up of the national identity.

A region is a small model of the world, and it is easier to achieve internationalization, integration, liberalization, unification here, without encroaching the national identity; to identify difficulties, controversy, disputes, inappropriate events, which would help to achieve a

⁷ ZUBRO, T. (2016): Národná identita ukrajinského obyvateľstva v kontexte politických zmien, s. 1157-1164.

higher level in the global world, having already established cooperation with the extended world regions-polises. This certainly refers to communitarian mechanisms and principles in the regional groups systems.

References

1. ANDERSON, B. (2001): *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism*. Moscow: 'KANON-Press-C', 2001, 288 p.
2. BURKE, P.J., STETS, J. (2013): Identity Theory and Social Identity Theory. In: *Social Psychology Quarterly*. 2013. Vol. 63, №.3, P. 224-237.
3. BURKE, P.J., STRYKER, Sh. (2013): The Past, Present and Future of an Identity Theory. In: *Social Psychology Quarterly*. 2013. Vol. 63, №.4, P. 284-297.
4. ERICSON, E. (1996): *Identity: youth and crisis*. Moscow: 'Progress' publishing group, 1996, 352 p.
5. COOLEY, Ch. (1994): Social selfhood. In: *American Sociological Thought*. Moscow: MSU publishing house, 1994, p. 172-179
6. TURNER, J. (1981): The experimental social psychology of intergroup behaviour In: *Intergroup Behaviour* / Eds. J.Turner, 11. Giles, Oxford, 1981, P. 66-101.
7. COMMON IDENTITY OF UKRAINIANS: background, challenges, ways of formation. (2007) Analytical report of Razumkov Center. In: *National Safety and Defense*, 2007, No. 3, p.15-27.
8. ZUBRO, T. (2016): Národná identita ukrajinského obyvateľstva v kontexte politických zmien. In: Medzinárodné vzťahy 2016: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky. Medzinárodná vedecká konferencia. *Medzinárodné vzťahy 2016: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky : zborník príspevkov zo 17. medzinárodnej vedeckej konferencie: Zámok Smolenice, 1. - 2. december 2016* [elektronický zdroj]. - Bratislava: EKONÓM publishing, 2016. ISBN 978-80-225-4365-1, s. 1157-1164 online.

Contact:

Vitalii Stashuk

Faculty of International Relations
University of Economics in Bratislava
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovak Republic
e-mail: vitaliystashuk@gmail.com

MEDIÁCIA V CEZHRANIČNÝCH SPOROCH

Ludmila Surma

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, e-mail: Liudmila.surma@euba.sk, ludmila-sr@yandex.ru

Vo svete rozvoja ekonomických, sociálnych, právnych a iných vzťahov naberajú v súčasnosti na význame vzťahy na medzinárodnej úrovni. Preto veľa fyzických osôb, rovnako aj právnických osôb, začína a rozvíja tieto vzťahy. Veľmi často majú cudzí element, záverom čoho sú cezhraničné (alebo trans-hraničné) vzťahy. V tejto súvislosti samozrejme medzi fyzickými osobami, rovnako ako aj medzi právnickými subjektmi, môžu vznikať rôzne spory. A tieto spory majú cezhraničný element.

Kľúčové slová: mediácia, cezhraničné spory, mediátor, sud, legislatíva

JEL: K29

Úvod

Mediácia, ako mimosúdny spôsob riešenia sporov sa objavila dávno, v druhej polovici 20. storočia. Najprv v krajinách anglosaského práva – v Spojených štátoch, Austrálii, Veľkej Británii, a potom sa postupne začala šíriť v Európe.

Mediácia sa objavila mediácia na Slovensku, v Nemecku a v Bielorusku, Rusku, Ukrajine atd.

Mnohí právnici a ekonómovia už dlho študujú mediáciu. Získali mnoho skúseností, študovali a napísali veľa vedeckej a praktickej literatúry, urobili rozsiahly výskum na uvedenú tému.

Pojem mediácia je známy po celom svete, ako aj možnosti riešenia sporných alebo konfliktných situácií prostredníctvom tohto inštitútu.

Dnes mediácia vstúpila do služby v mnohých organizáciách a súdoch po celom svete. Organizácie a súdy riešia spory v oblasti podnikania, v oblasti hospodárskych vzťahov, medzinárodného práva, súkromného práva. A tieto spory môžu vznikať medzi subjektmi z rôznych krajín. Ale že teraz býva presne tak, nie iba v rámci jednej krajiny. Prečo teraz takýchto sporov je väčšina? Čo k tomu viedlo? Vývoj procesov globalizácie a integrácie v modernom spoločenstve, zlepšenie a rozvoj hospodárskych vzťahov a kontaktov a rozvoj obchodných vzťahov. Samozrejme, všetky tieto procesy podporujú rozvoj podnikania, rozšírenie rozsahu spolupráce, rozvoj ekonomiky. A toto absolútne smeruje k vzniku transhraničných sporov.

Mediácia a mediátor

Mediácia je alternatívna forma riešenia sporov, vrátane v oblasti podnikania, v oblasti hospodárskych vzťahov s účasťou tretej neutrálnej, nestrannej strany, ktorá nemá záujem o tento konflikt – mediátora. Mediácia je forma sprostredkovania, ktorá nemá za následok rozhodnutie mediátora v spore, ale ktorého hlavným cieľom je pomôcť stranám v pomerne krátkom časovom období predložiť spor na obojstranne výhodné a životaschopné riešenie. Podľa z.B. mediácia je rokovanie medzi stranami cieľom ktorého je riešenie vzniknutého sporu a rozhodovanie prijateľného pre strany riešenia a uzavretia dohody o tom.

Mediácia je jeden zo spôsobov alternatívneho, mimosúdneho urovnania sporov s účasťou tretej, neutrálnej, objektívnej strany nezainteresovanej v danom konflikte – mediátora, pomáhajúceho stranám dospieť k určitej dohode v spore. Strany pri tom plne kontrolujú proces prijatia rozhodnutia na urovnanie sporu a podmienky jeho vyriešenia.

Dôležitým subjektom v rámci mediácie je mediátor, ktorý ako kvalifikovaný odborník komunikáciu a riešenie sporov je stranám nápomocný pri riešení ich sporu, resp. konfliktného stavu a pri hľadaní obojstranne akceptovateľných riešení sporu.¹

V Slovenskej republike sa týmito otázkami zaoberá zákon č. 420/2004 Z. z. o mediácii a o doplnení niektorých zákonov.²

Mediátorom podľa tohto zákona môže byť každá fyzická osoba zapísaná v registri mediátorov, na ktorej sa osoby zúčastnené na mediácii dohodnú a ktorá s osobami zúčastnenými na mediácii uzavrie dohodu o začatí mediácie podľa § 14 ods. 1.

Register mediátorov vedie Ministerstvo spravodlivosti SR, ktoré zároveň vedie aj register mediačných centier a register mediačných vzdelávacích inštitúcií.

- ▶ Mediátor je vlastne sprostredkovateľ medzi sporiacimi sa stranami.
- ▶ Mediátor vystupuje medzi nimi ako spojovací mostík.
- ▶ Mediátor nerozhoduje, nenariaďuje, neposudzuje.
- ▶ Mediátor pomáha stranám nájsť spoločné riešenie tak, aby boli obe strany spokojné s výsledkom dohody.

- ▶ Mediátor dohliada na to, aby uzavretá dohoda medzi stranami neodporovala dobrým mravom, zvyklostiam, aby neznevýhodňovala niektorého z účastníkov dohody.

Mediátorom nemôže byť každý – sú nutné predpoklady odborné (odborná znalosť problematiky), osobnostné a hlavne schopnosť doviesť strany k vzájomnej dohode, ktorá je získaná kvalitným mediačným tréningom. Európsky kódex mediátora ukazuje že mediátori musia byť odborne spôsobilí a poznať proces mediácie. Relevantnými faktormi v tomto smere sú patričná odborná príprava a neustále dopĺňovanie ich vzdelania a praktických zručností v oblasti mediácie so zreteľom na všetky relevantné normy či systémy akreditácie.

V určitých prípadoch tretia strana pomáha sporovým stranám dosiahnuť dohodu bez vlastného formálneho vyjadrenia názorov na jedno či druhé možné riešenie sporu.

V priebehu týchto procesov, známych ako „zmierovacie konanie“ alebo „mediácia“, sú sporové strany pozvané k otvoreniu alebo pokračovaniu rozhovorov tak, aby sa vyhlo konfrontácii; strany si samy určia techniku riešenia sporu a zohrávajú obzvlášť aktívnu úlohu v snahe nájsť riešenie, ktoré im najlepšie vyhovuje. Tieto metódy ponúkajú príležitosť ísť za hranice čisto právnej polohy a dospieť k zosobnenému individuálnemu riešeniu, ktoré zodpovedá skutočnej povahe sporu. Tento postup založený na všeobecnej zhode znásobuje šance, že ak jednotlivé strany vyriešia svoj spor, budú schopné si udržať normálne obchodné aj osobné vzťahy.³

Cezhraničné spory a legislatíva

Cezhraničné spory v súčasnej dobe nie sú ničím výnimočným. Z hľadiska neustáleho rozvoja a prepájania spoločenských a ekonomických vzťahom vzniká mnoho právnych väzieb v rámci Európskej únie, ale aj širšieho sveta. Právne vzťahy môžu prirodzene priniesť následné spory, ktoré je potrebné korektným spôsobom urovnať, súdnou cestou nevynímajúc.⁴

Podľa zákona 420 z 25. júna 2004 Slovenskej republiky «O mediácii a o doplnení niektorých zákonov» § 1 ods. 3:

¹ <http://www.amssk.sk/co-je-mediacia/kto-je-to-mediator/>

² Zákon č. 420/2004 Z. z. o mediácii a o doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 136/2010 Z. z., zákona č. 141/2010 Z. z., zákona č. 332/2011 Z. z., zákona č. 160/2015 Z. z. (nepriamo), zákona č. 390/2015 Z. z.

³ http://ec.europa.eu/civiljustice/adr/adr_gen_sk.htm

⁴ <http://www.ulclegal.com/sk/bulletin-pro-bono/2013/08/4913-sudna-prislusnost-a-pravomoc-pri-cezhranicnych-sporoch-v-ramci-europskej-unie>

Na účely tohto zákona sa cezhraničným sporom rozumie spor, v ktorom má aspoň jedna zo strán bydlisko alebo obvyklý pobyt v inom členskom štáte, než je členský štát ktorejkoľvek inej strany, a to ku dňu, ku ktorému:

- a)** sa strany dohodli na použití mediácie po tom, čo spor vznikol,
- b)** mediáciu nariadil súd,
- c)** z vnútroštátneho práva členského štátu vyplynie povinnosť použiť mediáciu alebo
- d)** súd vyzval strany, aby na riešenie sporu použili mediáciu.

Cezhraničné spory môžu vznikať v takýchto oblastiach:

- ▶ komerčné (medzi obchodnými partnermi, vnútro podnikové),
- ▶ domáce (rodinné, medzi spolubývajúcimi atď.),
- ▶ komunitné (susedské, občianske, vo vnútri spoločenstva),
- ▶ školské,
- ▶ spotrebiteľské,
- ▶ zamestnanecké (medzi zamestnancom a zamestnávateľom, medzi zamestnancami
- ▶ navzájom, medzi členmi pracovného tímu atď.),
- ▶ zdravotné (napr. medzi poškodeným a zdravotníckym zariadením),
- ▶ etnické a menšinové (spory, ktoré vznikajú nesprávnou komunikáciou medzi rôznymi kultúrami, menšinami či etnickými skupinami),
- ▶ z trestnej justícií,
- ▶ z verejnej sféry,
- ▶ z oblasti autorských práv (medzi spoluautormi, medzi autorom a médiami, majetkové spory z porušenia autorských práv atď.),
- ▶ z environmentálnej oblasti (napr. vytváranie nových skládok odpadu).

Dôvernosť informácii získaných počas prípravy a v priebehu mediácie je garantovaná zmluvným záväzkom v mediačnej zmluve. Z mediácie sa nevyhotovuje žiaden zvukový ani písomný záznam. Mediátor, príp. jeho asistent, sú oprávnení robiť si z priebehu mediácie poznámky, ktoré sa po mediácii zničia. Každá, na mediácii zúčastnená osoba, je povinná zachovať dôvernosť informácii z mediácie a nezneužiť ich, vrátane informácie, že sa mediácia konala. Informácie získané, príp. použité v priebehu mediácie nemôžu byť použité v prípadnom súdnom spore, ibaže by právne predpisy určili inak.

Legislatíva, ktorá ukazuje na proces mediácii, na riešenie cezhraničných sporov je najdôležitejším pre každého mediátora. A každý mediátor musí smerovať a sledovať za medzinárodnou legislatívou a legislatívou tej krajiny, v ktorej mediáciu vykonáva. Je to:

- ▶ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 593/2008 zo 17. júna 2008 o rozhodnom práve pre zmluvné záväzky (Rím I) (Ú. v. EÚ L 177, 4. 7. 2008);
- ▶ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 864/2007 z 11. júla 2007 o rozhodnom práve pre mimozmluvné záväzky (Rím II) (Ú. v. EÚ L 40, 31. 7. 2007);
- ▶ Európsky kódex mediátorov 2004;
- ▶ Zákon č. 420/2004 Z. z. o mediácii v Slovenskej republike;
- ▶ Zákon č. 58-3/2013 o mediácii v Bielorusku;
- ▶ Zákon z roku 2012 o mediácii v Nemecku;
- ▶ Zákon z roku 2010 o mediácii v Rusku;
- ▶ a iné zákony jednotlivých krajín.

Záver

V súčasnosti mediácia ukázala, že je účinným nástrojom pre riešenie konfliktov v oblasti podnikania. Poskytuje kombináciu faktorov ako je účinná pomoc nezávislého konzultanta na projekte, účastníkov konfliktu robí disciplinovanými a zabezpečuje účasť vedúcich pracovníkov pri riešení problému. Tieto faktory veľmi často chýbajú v situácii, keď nastane komplikácia konfliktu počas súdneho procesu sprevádzaného nezhovorčivosťou účastníkov.

Široké možnosti mediácie sa prejavujú pri prekonávaní sporov, ktoré sa na prvý pohľad zdajú neriešiteľnými.

Mediácia je nástroj, ktorý riadi a usmerňuje konflikt. Mediácia umožňuje zabezpečiť rozvoj spoločnosti, čo celkovo vedie k rozvoju podnikania. Akýkoľvek spor poukazuje na „silné a slabé stránky“ konfliktu a v tom mediátor počas procesu mediácie pomáha stranám spoločne skúmať otázky, ktoré viedli k sporu a analyzovať ich. Práve to umožňuje plne pochopiť situáciu a racionálne hľadať spôsoby na vyriešenie sporu, ktoré by boli prijateľné a prospešné pre každú stranu.

Aj keď prostredníctvom mediácie môže byť riešená väčšina sporov, niektoré musia byť jednoznačne vylúčené z tohto procesu, pretože sú nevhodné pre mimosúdne urovanie. Sú to spory, kde právne predpisy nedovoľujú vec riešiť týmto spôsobom a kde je nevyhnutné, aby existenciu práva určil súd. Nie je vhodné, napríklad, mediáciou riešiť konflikty týkajúce sa základných ľudských a ústavných práv.⁵ Ale najdôležitejším faktorom, ktorý môže ukazovať že pomocou mediácii spor nie je možno riešiť je to, že strany nemajú chuť a záujem na spoločnú a efektívnu dohodu riešenia sporu.

Z mediácie by mali byť vyňaté prípady, ktoré sú:

- spojené so závislosťou na návykových a omamných látkach,
- spojené so zjavnou nerovnosťou strán (finančná nerovnosť, nerovnosť pozícií), výsledkom dlhodobých hlbokých emocionálnych vzťahových kríz, ktoré sú skôr vhodné pre psychoterapeuta,
- v rozpore so svetonázorom klientov, alebo mediátora.

Mediácia sa tiež nemôže uskutočniť v prípade ak:

- niektorý z účastníkov mediácie nie je spôsobilý na právne úkony,
- jedna zo strán nechce poskytnúť všetky nevyhnutné informácie,
- jeden z partnerov zažíva pred druhým strach (pri rodinnej mediácii),
- sa spor spája s násilím, alebo došlo k inému závažnému trestnému činu.

Tiež by nebolo vhodné riešiť spor mediáciou ak si jedna strana vyslovene želá, aby rozhodnutie urobil sudca alebo rozhodca.

Použitá literatúra:

1. Zákon o mediácii a o doplnení niektorých zákonov č. 420/2004 Z. z. v znení zákona č. 136/2010 Z. z., zákona č. 141/2010 Z. z., zákona č. 332/2011 Z. z., zákona č. 160/2015 Z. z. (nepriamo), zákona č. 390/2015 Z. z.
2. SIOMKINA, J. N., hl. red. KAPUSTIN A. J., ABAŠIDZE A. (2010): *Úloha osobného sprostredkovateľa v riešení medzinárodných problémov. Aktuálne problémy súčasného medzinárodného práva: Materiály medziuniverzitnej vedecko-praktickej konferencie*. Moskva: Vydavateľstvo RUDN, 2010.
3. SENČENKO, T. A., (22/2013): *Právna regulácia sprostredkovateľstva (mediácie): Medzinárodná a národná úroveň*. Moskva: Časopis Veda a súčasnosť, č. 22/2013.
4. CARROLL, E. and MACKIE, K., (2000): *International Mediation – the Art of Business Diplomacy*. Kluwer Law International, 2000.
5. Otázky a odpovede. Ako požiadať o mediáciu? [online]. In AMSSK. Dostupné na internete: <http://www.amssk.sk/co-je-mediacia/kto-je-to-mediator/>
6. Súdna príslušnosť a právomoc pri cezhraničných sporoch v rámci Európskej únie. [online]. In ULCLEGAL. Dostupné na internete:

⁵ <http://www.mediaciaslovensko.sk/otazky-a-odpovede>

7. <http://www.ulclegal.com/sk/bulletin-pro-bono/2013/08/4913-sudna-prislusnost-a-pravomoc-pri-cezhranicnych-sporoch-v-ramci-europskej-unie>
8. Cez hranice. Osobitosti medzinárodnej mediácie. [online]. In ZELIMOV. Dostupné na internete: <http://zelimov.livejournal.com/429639.html>
9. Mediation in Member States. [online]. In EUROPEAN JUSTICE. Dostupné na internete: https://e-justice.europa.eu/content_mediation_in_member_states-64-en.do
10. Mediácia. [online]. In OFFICIUM. Dostupné na internete: <http://officium.law/ru/медуация/>

Kontakt:

Mgr. Ľudmila Surma

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: ludmila-sr@yandex.ru

DIASPORAS IN THE CONCEPTUAL PERSPECTIVE: DEFINING THE TERM

Svetluša Surová

Faculty of Philosophy, Comenius University in Bratislava, Gondova 2, P. O. Box 32,
814 99 Bratislava, Slovak republic, e-mail: svetlusa_surova@biari.brown.edu

Migration and diasporas are becoming more and more important social and political matters in contemporary world. Very often migration and diasporas are becoming politicized matters all over the world. Therefore, it is very important to study migration and diasporas, and to explore the main issues, concerns and challenges that relate to these topics. However, each and every study on diaspora phenomenon is initially exposed to a fundamental question What is diaspora? This article's objective is to contribute to the conceptual clarity of the term diaspora(s). Paper propose a new definition of the term diasporas. Diasporas are clusters of individuals who migrated themselves or their ancestor, by will or coercion, from a particular place to a different place or parts of the world and who do (perform) diasporic identity. It is suggested here to apply the concept of diasporic identity as analytical category in order to bring more clarity in conceptualisation of the term diaspora and to support meaningful empirical and comparative work on diasporas.¹

Keywords: diaspora, diasporas, definition of the term, conceptualization of the term, diasporic identity

JEL: Y8, Y80, Z13, Z18 a Z19

Introduction

Diasporas are either result of migration or the outcome of redrawing the borders over the people. Migration and management of migration movements, especially recent influx of refugees in Europe have become central concepts in contemporary societies. Contemporary migration of people from Syria, Iraq, Afghanistan and Africa countries to Europe has become highly politicized issue by political elites mainly in Central Europe but also beyond this region. Framing the immigration as a threat for European societies, nations and culture is an easy way of mobilising political support and gaining political points from the voters. Even when the conventional wisdom accepts that migration is an integral part of our human history and continual process, and in addition, that democracy is the best system of government so far invented, the relationship between migration and democracy is not so straightforward. European Union's (further only EU) and United States' (US) immigration and asylum policies are challenged by their commitment to respect human rights and freedom of movement against increased interest of the people on the move to enter and settle in these countries. Brexit and US travel bans, have considerable impact on the options and future of foreigners and diasporas. According to the United Nations² and International Migration the International Organization for Migration, the estimated number of international migrants in the world is around 250 million and this number is quickly rising. Migration and diasporas are becoming more and more important social and political matters in contemporary world. Therefore it is very important to study migration and diasporas, and to explore the main issues, concerns and challenges that

¹ "This work was supported by the Erste Foundation for Social Research for the Year 2015/2016 under research grant."

² United Nations, Population Division, Department of Economic and Social Affairs (UN DESA) – Trends in International Migrants Stock: The 2015 Revision (POP/DB/MIG/Stock/Rev.2015, Table 1) (http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/data/UN_MigrantStockTotal_2015.xlsx)

relate to these topics. However, each and every study on diaspora phenomenon is initially exposed to a fundamental question What is diaspora?

The objective of this paper is to contribute to the conceptual clarity of the term diaspora(s). Paper propose a new definition of the term “diasporas”. Second section introduces short literature review on diasporas and diaspora engagement policies. Third section focuses on the proposed definitions of the term “diaspora” in relevant literature. In the fourth section I argue for definitions of the terms that we use, in both normative and empirical studies. In the fifth section is presented the new definition of the term “diasporas”. The sixth section concludes on importance and benefit of the new definition of the term “diasporas” for future research on diasporas and state-diaspora relations and our understanding and knowledge of diasporas in general.

1. Literature review

Relevant literature recognizes a significant role of diasporas in international relations and in domestic politics (Sheffer 1986, 2003). It was acknowledged, that diasporas can have the impact on both, country/countries where they live and on the country/countries to which they relate to. However, states can have great influence on their citizens or co-ethnics living abroad too. For these reasons, traditional research focus on diaspora and their impact on the state has been shifted towards examining the role of states in forming and supporting diasporas. Today most of the states try to engage with their population abroad in some way or another (Gamlen et al. 2013; Gamlen 2006, 2008, 2014; Collyer 2013; Yamashiro 2014; Délano-Gamlen 2014, 2015). It was documented an increasing trend in adoption of diaspora engagement initiatives and policies by states around the world. Establishment of diaspora institutions is exponentially growing too. Therefore, the question how and why states engage their diasporas is highly relevant in contemporary global, mobile and interconnected world and can shed the light on state-diaspora relations.

There is a vast amount of literature on state-diaspora relations, mainly case studies focusing on specific country policies. Against this backdrop, Délano and Gamlen (2014, 2015) have suggested a new way of theorizing state-diaspora relations and studying them in comparative perspective by applying multimethod approach combining quantitative and qualitative research design. Although there is a need for summarization and generalization of the results and conclusions of relevant literature from the past decades, it is still questionable if this is achievable goal and if yes, in what way to succeed in it. Firstly, scholars examining diasporas and state-diaspora relations reflect different theoretical backgrounds, ontological and epistemological positions on research phenomenon. Secondly, there is no generally accepted agreement on definition of the term diaspora. We still lack universal consensus among scholars whether diasporas are objectively existing or they are just imagined. Scholars still didn't agree which criterions whether objective, subjective or both should be included in the definition of the term diaspora. Definitional problems of the term reflect difficulty with pre-determination versus self-determination positions on more general level. The question is than, how can we compare and generalize our knowledge in the absence of conceptual clarity of the key analytical terms? And can we do this by approaching the study matter in a different ways? Raised conceptual and methodological issues in diaspora studies are legitimate, relevant and they require our careful considerations. Nevertheless, variety of approaches towards studying state-diaspora relations should not be seen as an obstacle towards cumulative knowledge in the discipline. And the value of in-depth case studies should not be disregarded on the account of the comparative studies.

2. Definitions of the term „diaspora“ in relevant literature

Scholars have proposed various definitions and many conceptualizations of the term diaspora but they still didn't reach general consensus about term definition.³ In political science is generally considered by term diaspora a “group of persons of the same ethno-national origin who themselves, or their ancestor, voluntarily or under coercion migrated from one place to another or to several other places, settled in these other places, and maintain their identity and various kinds of contacts with their place of origin” (Sheffer).⁴ From the beginning of the diaspora studies, scholarly debate was much about the meanings and definitional characteristic of the diaspora concept and term (Sheffer 1986, 2003; Safran 1991, 1999; Tölölyan 1991, 2012; Clifford, 1994; Cohen 1995, 2008; Vertovec 2005; Brubaker 2005; Esman 2009; Bauböck-Faist 2010). For a very long time, the term diaspora was pertaining to the expulsion of the Jews from their homeland and their scattering in other countries with an emphasis on the repression and moral degradation that was coming out from the scattering (Safran, 1991). From the 1960's and 1970's classical use of the term diaspora was extended to other groups such as Africans, Armenians, Irish and later also to Palestinians (Cohen, 2008). In the early 1990's, the term diaspora started to be used in reference to immigrants, expatriate, refugees, guest-workers, exile community, overseas community and ethnic community (Tölölyan 1991).

Safran (1991) had proposed one of the most influential definition of diaspora. He has widened Walker Connor's⁵ working definition on diaspora to the members of expatriate minority communities who have following common features: are dispersed from original “center” to two or more foreign “peripheral” regions; they retain a “collective memory” of the homeland; they feel as partially or fully excluded or marginalized from host land society; they desire to return to homeland; they seek to maintain or restore their homeland; they hold collective consciousness and solidarity defined on their relationship with the homeland (Safran, 1991). On the other hand, Clifford (1994) suggested that diasporas are transnational identities, which link multiple communities of a dispersed population. However, according to him, these transnational connections linking diasporas “need not to be articulated primarily through a real or symbolic homeland” (Clifford, 1994: 306) as it was suggested by Safran. Many other scholars define diasporas as transnational communities (Tölölyan 1991), yet Vertovec (2005) highlights that “not all diasporas are transnational communities” while transnational communities can emerge from diasporas.⁶

Concept of diaspora developed by Safran (1991) was predominantly focusing on the forced migration and connectivity with the homeland, while Cohen's definition (2008) was paying attention to the emergence and main characteristics of the diasporas in the countries where they live. Cohen (2008) has suggested that the term diaspora should include also the groups of people who moved voluntary. In pursuance of classical and Safran's concept of

³ The formal meaning of the term diaspora relates to the movement of a large group of people from their home country to other countries in the world or to a large group of people who come from a particular place and are now living in many different parts of the world. Noun the Diaspora refers to the Jews living in different parts of the world outside Israel, or the various places outside Israel in which they live. The origin of the term is Greek word 'diaspeirein', which means 'disperse', from dia 'across'+ speirein 'scatter'. Beginnings of the term can be traced to the Septuagint (Deuteronomy 28:25) “in the phrase esē diaspora en pasais basileias tēs gēs 'thou shalt be a dispersion in all kingdoms of the earth'”. See Oxford Dictionaries. (n.d.). Retrieved March 25, 2015, from <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/diaspora> and Web dictionaries. (n.d.). Retrieved March 25, 2015, from <http://www.thefreedictionary.com/Diaspora>

⁴ Encyclopeida Princetonensis, The Princeton Encyclopedia of Self-Determination, available at: <https://pesd.princeton.edu/?q=node/232>

⁵ „Segment of the people living outside the homeland.“

⁶ According to Vertovec (2005) to be transnational means to belong to two or more societies at the same time and only at this moment diaspora functions as a transnational community.

diaspora, he developed nine features of diaspora⁷ and five ideal types of diaspora: victim, labor, imperial, trade, de-territorialized. In contrast to Cohens five-part typology and based on functions that diaspora perform in the countries where they live, Milton J. Esman (2009) has proposed an alternative taxonomy of three classes, namely settler, labor and entrepreneurial diasporas. Other scholars such as Michele Reis (2004) pointed out too, that modern-day diasporas are formed not only by political conflicts and forced migration but that they are also result of opportunities and voluntary migration.

Suggested definitions differ in their focus on the underlying characteristics of the concept, respectively on the aspects of forced vs. voluntary migration, connectivity to real or imagined home, result vs. reasons of migration. Based on these criteria, scholars define diasporas in different ways by including into or excluding from the concept various groups. Modern definitions go beyond classical concept of diaspora and in general, they refer to term diaspora as a migrant community which maintains material or sentimental attachments to their country of origin while adapting to the environment and institutions in their host country (Esman, 2009). According to Gamlen, there are generally two extreme standing points towards meanings and usage of the term diaspora. On one side are the proponents of the restrictive usage of the term „diaspora“, only in reference to „victim groups dispersed through coercion, who maintain an antagonistic relationship with their host societies” (Gamlen, 2008). In extreme opposition to this, some scholars are advocating for a broad meaning of the term diaspora to refer to any group living abroad of the place of their origin and even to any group sharing the same features.

Most of proposed definitions of the term diaspora include dispersion in space, orientation to so called 'homeland' and boundary maintenance (Brubaker, 2005). And most of them were criticized for treating diasporas as homogeneous, historically fixed entities and holding essentialist position on identity. Brubaker was the first who has stressed the problem of understanding diasporas as actual entities, with countable, quantifiable memberships and as unitary actors. Contrary to this widespread beliefs, he has suggested to think of diaspora not as bounded entity, ethno-demographic or ethno-cultural fact, but preferably as an idiom, a stance, a claim, a practice, a project etc. (Brubaker 2005: 12). Understandings of the term diaspora either as a real entities or constructed, actually reflects bigger definitional problems on definitional criteria, thus is usage of objective, subjective or both at the same time in the definition of diasporas. Definitional problems are related to the issues of pre-determination vs. self-determination in general. Pre-determination operates with pre-selected, pre-accepted features, characteristic that diasporas have to have in order to be considered diasporas. And they are established usually by someone else and from 'outside' and not by the subjects concerned themselves. While self-determination actually means that diaspora members can decide themselves if they feel diasporic and want to be treated as diasporas.

Recently, the word diaspora has become to be used also as a term of self-identification among the migrants and their descendants. Vertovec (2005) has argued that in order to gain real meanings, claims and criteria on diasporic boundaries and memberships, they should be self-ascribed. While it is illegitimate if others are deciding who belongs or not to a diaspora group. For Vertovec diaspora belongingness involves a consciousness of, or emotional attachment to origins and cultural characteristics that are associated with them. These can include ethno-

⁷ Common features of diaspora according to Cohen (2008: 17): 1) dispersal from an original homeland, often traumatically to two or more foreign regions; 2) the expansion from a homeland in search of work, in pursuit of trade or to further colonial ambitions; 3) a collective memory and myth about the homeland; 4) an idealization of the real or imagined ancestral home and its maintenance or restoration or creation; 5) return movement to the homeland; 6) a strong ethnic consciousness sustain over a long time and based on a sense of distinctiveness; 7) a troubled relationship with the host societies; 8) a sense of empathy and co-responsibility with co-ethnic members in other countries of settlement; 9) the possibility of a distinctive, creative, enriching life in host countries with a tolerance for pluralism.

linguistic, regional, religious, national or other attributes. Moreover, identifications of diaspora members can be multiple. Even when the members of diaspora share common identification, their views and experiences can be different. This means that scientists should be very cautious while studying diasporas, while diasporas are very complex, dynamic and manifold phenomenon.

Brubaker (2005) has suggested to think of diaspora firstly as a category of practice and only than to see how and what kind of benefits we have by using diaspora as a category of analysis. However, such suggestion is not really tenable in empirical science. Doing science requires precise and clear definitions of terms and concepts. Studies on diasporas have to define their key terms for analytical purposes and in order to meet academic criteria for using scientific method. We cannot study diasporas if we do not define them as categories of analysis. Neither explosion of literature on diasporas or stretching the meanings of the term have brought more conceptual clarity in diaspora studies. Thus this means that universally accepted general definition of the term diaspora is condemned to failure? I will elaborate on definitional problem of the term diaspora in the next section.

3. Why do we need definitions of the terms in social sciences?

It was mentioned earlier that we need a definition of the term diaspora even if we agree we cannot approach consensus on a general, universally accepted definition. Acknowledging diasporas as categories of practices should not exclude using diasporas as analytical categories. Without defining the concept we cannot really build our knowledge in cumulative ways about diasporas in comparative political science or other social sciences. Definitions are indispensable for empirical and comparative work but have to build them? First of all, definition should state or describe all the characteristics or meanings of studied phenomenon. This means that definition should be positive because it should emphasize all the features, which makes defined object what it is. If all characteristics of defined phenomenon are not known, than are used negative definitions. In negative definitions are stressed the features, which studied phenomenon should not have in order to be understood as defined object. Usually, negative definitions are used when positive definitions are not perfectly clear or comprehensive. However, theory of logic suggests that definitions should be comprehensive and complete, meaning that they should include all or almost all characteristics or aspects of defined phenomenon. If defined phenomenon is complex, than its definition should be complex and exhaustive too. Lastly, terms have to be defined by other previously defined and clear terms (Panić, 1999).

Most suggested definitions of prominent scholar establish strict criteria that diaspora must satisfy “to warrant the scientific designation as a diaspora” (Dufoix, 2008, s. 22). However, proposed definitions were working definitions and they reflected scholar's own research interests, positions and methods. Clearly, this fact raises important question, how can we than meaningfully discuss diasporas and do comparative research in the field if the key term is vague and indistinct? On the other hand, social realities, specifically social groups such as diaspora are not abstractions that can be easily captured in definitions. Should we recognized that various diaspora groups manifest some similar characteristics, nevertheless they differ from case to case in their experiences, reasons and results of migration and therefore working definitions are the best we can achieve? Or should we go beyond the problem of definition and focus more on diaspora policies and politics? It was already suggested that scholars should focus rather on how and why the term diaspora is used by state, governmental representatives, politicians and in diaspora policies documents and to what effect (Délano-Gamlen 2014; 2015). Nevertheless, scholars have to define diasporas as analytical categories, and their definitions should be precise, comprehensive and clear.

4. New definition of the term “diasporas”

Definition of the term diaspora proposed in this study captures former classifications employed in diaspora studies, partly builds upon and partly departs from previous work. Diasporas, as I propose here, are clusters of individuals who migrated themselves or their ancestor, by will or coercion, from a particular place to a different place or parts of the world and who do (perform) diasporic identity.⁸ Like most of previous definitions on diaspora, this definition refers to the dispersion of people in space and to spreading of something that was originally localised such as people, ethnicity, language, culture, religion. Building on relevant literature on identity, diasporic identity is deliberately understood here as process of identification and as something that is done. Scholars have agreed that identity is not a 'thing', 'property' or something that one can have or not, rather it is product of social relations, process and something achieved (Nagel 1996; Laitin 1998; Fearon 1999; Brubaker-Cooper 2000; Howard 2000; Burke-Stets 2009; Eriksen 2010; Chandra 2012; Wimmer 2013; Lawler 2014; Jenkins 2014; McCrone-Bechhofer 2015). Identity has been regarded predominantly as dynamic, fluid, multidimensional and ongoing process. Scholars have acknowledge that members of minorities and diasporas can have very complex, multiple identities, which are dependent on social context and which are changeable over the time. Different identities can be activated in different contexts so there can be as many activated identity categories as there are contexts (Chandra, 2012). Therefore, applying the concept of identity seems to be very useful in diaspora studies.

According to Chandra (2012) identity can be used as a category to classify or describe an individual. This means, that identity can be seen as a category for which individuals possess the attributes that determine eligibility for membership. Diaspora studies can benefit also from another innovative conceptual propositions made by Chandra. Distinction between categories and attributes, thus is between nominal and activated identities, can help us in determining what diasporas are and who belongs to them. Nominal identities are those categories for which an individual possesses the attributes that determine membership. Activated identities are those identities from among the nominal set that are used to describe and individual by choice or assignation. According to Chandra (2012: 101)⁹ identity always refers to nominal rather than activated identities and the term membership refers to nominal membership. The activated membership of an ethnic category refers to those individuals who actually claim membership in that category. Among activated identities Chandra distinguishes between chosen and assigned identities. A chosen identity is an identity that individual uses to describe herself in any given situation. An assigned identity is a category assigned to an individual by others. Chosen and assigned identities may or may not coincide. All these propositions can help us to resolve some definitional problems of the term diaspora, bringing more clarity in conceptualization of the term and improve our comparative research on diasporas.

Building on Chandra's contribution to constructivist understanding of identity, diasporic identity would be than one of many forms or categories of identities that person can do. Diasporic identity includes identity categories associated with one or more of the following elements: migration, nationality (citizenship), ethnicity, language, dialect, religion, region, country, culture etc. Suggested conceptualisation of diasporic identity here is inspired by

⁸ I use here the term 'place' rather than countries or states, because migration started long before establishment of the modern states and Westphalian nation-state system.

⁹ See also Introduction in Chandra, Kanchan: *Why Ethnic Parties Succeed: Patronage and Ethnic Headcounts in India*. Cambridge University Press, 2004. And Chandra, Kanchan. *Ethnic parties and democratic stability* available at <http://www.columbia.edu/itc/journalism/stille/Politics%20Fall%202007/readings%20weeks%206-7/Chandra%20--%20Ethnic%20Parties%20and%20Democracy.pdf>

Chandra's definition of ethnic identity (2012)¹⁰ and follows her logic of defining identity in general.¹¹ Thus, diasporic identity is understood here as a subset of categories in which features or traits associated with descent or non-descent are required for membership. Chandra uses a 'descent-based attributes' as a phrase to refer to characteristics associated with or believed to be associated with descent. The non-descent based feature in this case is a citizenship, when the membership rule to belong to the nation is based on civic criteria. It was emphasised in relevant literature that membership rules are always socially constructed, very often they can be a multiple criteria, which can fluctuate in their importance and can be contested over time (Chandra, 2012: 66-7).

In my definition of the term diaspora, I exclude 'homeland' orientation and sentimental or material attachments to country of origin, because these are not a necessary and constitutive definitional conditions of diasporas. Individuals living in diaspora can but do not necessarily have to have any sentimental or material attachments to the so called 'homeland'. Further, even if we would recognize that sentimental or material attachments are definitional features of diasporas how should these attachments be conceptualized and operationalized? What actually means that someone has sentimental attachments to the homeland? Does this mean to have positive affection towards homeland? That someone thinks of the homeland? If yes, how often and how intensively? Or that someone loves her homeland? Further, what it really means to have material attachment to the homeland? That someone sends remittances to homeland? But how often and how much? And how can we know about these attachments? Probably only by asking the members of diasporas themselves. Accepting sentimental and material attachments as definitional features of the term diaspora would exclude many other eligible individuals falling under this label. And what about members of diasporas who think about themselves as diasporas and act like diasporas? For example, what about those who are the members of diaspora organisations abroad, who participate on various events that diaspora institutions organize but who do not necessarily think or have any sentimental attachment to the so called homeland and who do not necessarily send remittances to homeland? Should they be excluded from definition of diasporas? No, of course not. However, material and sentimental attachments as definitional conditions could on the other hand include many illegible individuals for membership in diaspora category. For example, what if some migrant that lives now in USA or Germany after visiting for example Slovakia finds this country beautiful and she develops a sentimental attachments to it? Or what if some migrant living now in USA or Germany send material help to Italy after devastating earthquakes? Does this emotional or material attachments make these migrants living in USA or Germany Slovak and Italian diasporas? Of course not.

The main problem with sentimental, material attachments and 'homeland' orientation concepts is that they are very difficult operationalized and measured. In some cases can be very hard to establish which country we should consider for a homeland, since there are no strict

¹⁰ Chandra uses a 'descent-based attributes' as a phrase to refer to characteristics associated with or believed to be associated with descent. The features associated with descent are the traits obtained (gained, acquired) through historical heritage (citizenship based on descent, ethnicity, place of birth or origin, places or origin of one's parents or ancestors, one's own migration from one place to another or several other places, or migration by one's parents or ancestors'), or through cultural inheritance (such as names, languages, dialects, religions), or through genetic inheritance (such as physical features, skin color, eye color, hair type, height) or in the course of one's lifetime (such as naturalization, last names).

¹¹ Chandra has pointed out that all identities or categories have a membership rule, membership, content and name associated with them. The membership rule are the criteria that distinguish members from non-members and this rule can be defined by a single or several attributes. Under content Chandra assumes any characteristics shared by all or most of its members in addition to those characteristics necessary to establish eligibility for membership. In her definition of ethnic identity, Chandra (2012) is using only membership rule, namely descent-based attributes or attributes believed to be associated with descent which are determining eligibility for membership.

criteria on defining homeland. Usually the term homeland refers to one's country or country of birth. Homeland can mean also country of citizenship. However, sometimes country of birth, country of citizenship and imagined one's own country do not coincide. People can perceive homeland(s) in different ways than scientific or legal definitions define this term. Or individuals can have dual or multiple citizenships. In that case, which homeland orientation should be taken into account? Other individuals, such as stateless persons, do not have homeland in the sense of citizenship but they can be considered as diaspora (for example Russian-speaking minority in Latvia and Estonia). For this reason, concepts of homeland orientation and attachments to homeland can't be very helpful for empirical research. Due to their ambiguousness, fuzziness and unclarity I abandon these definitional features in suggested definition of diasporas here. My definition, in contrast to previous definitions such as Cohen's (2008) or Esman's (2009), doesn't concern primarily with reasons or results of migration, based on which above mentioned scholars made their ideal types of diasporas. Rather, I employ concept of diasporic identity as analytical category, in order to bring more clarity in conceptualisation of the term diaspora and to support meaningful empirical and comparative work on diasporas.

Conclusion

How proposed definition can help us answering what is diaspora and who belongs to it? In order to determine if someone belongs or not to diaspora as a category, the membership rules have to be taken into account. These are characteristics which are required for eligibility for membership in the category of diaspora and in this case they are called a features associated with descent or non-descent. Given set of features associated with descent and non-descent attributes such as civic citizenship constitutes a repertoire or collection of nominal diasporic identity categories. Consequently, each individual can choose or can be assigned diasporic identity from this collection of identities. Choosing diasporic identity means that an individual by herself is declaring and affirming membership in diaspora category. Assigning diasporic identity means that individual is assigned, designated or identified by someone else as a member of diaspora category. If chosen or designated diasporic identity of individuals are made on descent or non-descent civic citizenship, than both of these individuals belong to diaspora as category. However, if the choice or designation of identities respectively are made purely on self-identification or on voluntary bases, without taking descent or citizenship (civic) into account, they should not count as belonging to diaspora category.

In other words, this means that if I have necessary descent or non-descent features in my collection, which are necessary for diaspora category e.g. migration, citizenship (ethnic or civic), ethnicity, place of birth etc., either I can call myself diaspora or someone else can designate me as a diaspora member. Consequently, if I do not possess descent based and non-descent based features that make me eligible for membership in diaspora category, either I am not entitled to call myself diasporic nor others can assign diasporic identity to me. Proposed definition of diaspora is meant to be broad and as inclusive as possible, while membership rule for this category allows self-determination or assignation in this entity. By no means my analytical definition presupposes that diasporas are pre-existing groups of people, homogenous and fixed entities. Identities and diasporic identity in particular, can change over time and in different contexts. But these changes are not without constraints. Meaning that diasporic identity change is constrained by the repertoire or set of features associated with descent and civic citizenship as non-descent based characteristics.

Suggested definition of diasporas can be very useful in empirical and comparative studies on diasporas, but it has to be recognized that collecting necessary data for research can be very challenging. In order to apply this definition of diasporas in research we would need to collect data on the membership rules necessary for diaspora category. Even though data collection can be difficult, it is more beneficial to proceed research with definition than without it. Moreover,

if we deploy our own definitions of diasporas in research, than we should take care that our own classifications and types of diasporas correspond to postulated definitions. Data and statistics on diasporas used in our research should also correlate with our own definition of diasporas.

Discussing diasporas, diaspora engagement policies, their role vis-à-vis nation-states in the national, supranational, transnational and international contexts is analytically and empirically very challenging. Firstly, the term diaspora is defined and conceptualized in many distinct ways in academic, public and political discourses and it can refer to a different groups of people and different characteristics of these groups. Secondly, definitions do not accent heterogeneity within the diasporas or diversity of their distinct values, views, needs and interests. Different and many times competing values, ideas, attitudes and interests of diaspora, nation states and other international non-state actors must be taking into account while discussing and studying diaspora topic. Finally, other relating terms and concepts such as nation, state, nation-state, sovereignty and citizenship are to no extent more clear and unambiguous. However, terms and concepts as analytical tools are indispensable and research is important for our understanding and knowledge of diasporas and state-diaspora relations.

References:

1. Alexandra DÉLANO and Alan GAMLEN (2015). *Comparing and theorising state-diaspora relations*. In A. G. N. Sigona (Ed.), *Diasporas Reimagined: Spaces, Practises and Belonging*. Oxford: Oxfoprd Diaspora Programme. Retrieved November 28, 2016.
2. Alexandra DÉLANO and Alan GAMLEN (2014). *Comparing and theorizing state-diaspora relations*. *Political Geography* 41 (2014) 43-53.
3. BAUBÖCK, Rainer – FAIST, Thomas eds. (2010). *Diaspora and Transnationalism. Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
4. BURKE, P. J. – Stets, J. E. (2009). *Identity theory*. Oxford: Oxford University Press.
5. BRUBAKER, R. (2005). *The 'diaspora' diaspora*. *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 28 No. 1 January 2005, 1-19.
6. BRUBAKER, R. – COOPER, F. 2000, *"Beyond "Identity""*, *Theory and Society*, vol. 29, no. 1, pp. 1-47.
7. CHANDRA, K. (2006). What is ethnic identity and does it matter? *Annual Review of Political cience*, 9, pp. 397-424.
8. CHANDRA, K. (2004). *Why Ethnic Parties Succeed: Patronage and Ethnic Headcounts in India*. Cambridge University Press, 2004.
9. CHANDRA, K. *Ethnic parties and democratic stability*. Available at <http://www.columbia.edu/itc/journalism/stille/Politics%20Fall%202007/readings%20weeks%206-7/Chandra%20--%20Ethnic%20Parties%20and%20Democracy.pdf>
10. CHANDRA, K. ed. (2012). *Constructivist Theories of Ethnic Politics*. Oxford- New York: Oxford University Press.
11. COLLYER, M. (2013). *Emigration Nations. Policies and Ideologies of Emigrant Engagement*. Palgrave Macmillan.
12. COHEN, R. (2008). *Global Diasporas. An introduction*. New York: Routledge Taylor&Francis Group.
13. CLIFFORD, J. (1994) *"Diasporas"*, *Cultural Anthropology*, vol. 9, no. 3, pp. 302-338.
14. DUFOIX, S. (2008). *Diasporas*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
15. ESMAN, M. J. (2009). *Diasporas on the Contemporary World*. Cambridge: Polity Press.
16. GAMLEN, A. 2014, *"Diaspora Institutions and Diaspora Governance"*, *International Migration Review*, vol. 48, pp. S180-S217.

17. FEARON, J. D. (1999). *What is identity (as we now use the word)?* Retrieved September 5, 2015, from <https://web.stanford.edu/group/fearon-research/cgi-bin/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/What-is-Identity-as-we-now-use-the-word-.pdf>
18. GAMLEN, A. – CUMMINGS, M. – VAALER, Paul M. – ROSSOUW, L. (2013) *Working Papers. Explaining the Rise of Diaspora Institutions*. International Migration Institute. University of Oxford.
19. GAMLEN, A. (2013) *"Creating and destroying diaspora strategies: New Zealand's emigration policies re-examined"*, Transactions of the Institute of British Geographers, vol. 38, no. 2, pp. 238-253.
20. GAMLEN, A. (2011). *Working paper No 31 Creating and destroying diaspora strategies*. University of Oxford (Oxford, International Migration Institute. Cit. 25. March 2015. Dostupné na Internetu: <http://www.migration.ox.ac.uk/odp/pdfs/WP31%20Creating%20and%20Destroying%20Diaspora%20Str>
21. GAMLEN, A. (2008). *Working paper No. 63. Why Engage Diasporas?* University of Oxford (Oxford, ESCR Centre on Migration, Policy and Society). Dostupné na Internetu: https://www.compas.ox.ac.uk/fileadmin/files/Publications/working_papers/WP_2008/WP_0863%20A%20Gamlen.
22. GAMLEN, A. (2006). *Diaspora engagement policies: What are they, and what kinds of states use them?* University of Oxford (Oxford, ESCR Centre on Migration, Policy and Society). Cit. 25. March 2015. Dostupné na Internetu: <http://www.ssrc.org/workspace/>
23. JENKINS, R. (2014). *Social identity (Key ideas)*. New York: Routledge.
24. LAITIN, D. D. (1998). *Identity in Formation: The Russian-speaking Populations in the Near Abroad*. USA: Cornell University Press.
25. LAWLER, S. (2014). *Identity: sociological perspectives*. Cambridge: Polity Press.
26. MAHIEU, R. (2015). *Feeding the Ties to "Home": Diaspora Policies for the Next Generations*. International Migration, Vol. 53 (2), 397-408. Retrieved November 28, 2016
27. NAGEL, J. (1995, December). *American Indian ethnic renewal: politics and resurgence*. American sociological review, Vol. 60(No. 6), pp. 947-965.
28. MCCRONE, D. – BECHHOFFER, F. (2015). *Understanding national identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
29. PANIĆ, Vladislav. (1999). *Aksiologika ili logička argumentacija vrednosti*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1999.
30. REIS, M. (2004). *Theorizing Diaspora: Perspectives on "Classical" and "Contemporary" Diaspora*, International Migration, vol. 42, no. 2, pp. 41-60.
31. SAFRAN, W. (1991). *Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return*. Diaspora: A Journal of Transnational Studies 1, no. 1, 83-99.
32. SHEFFER, G. (2012). *Loyalty and Criticism in the Relations between World Jewry and Israel*, Israel Studies, vol. 17, no. 2, pp. 77-85.
33. SHEFFER, G. Diaspora. *Encyclopedia Princetoniensis*. The Princeton Encyclopedia of Self-determination. Cit. 25. January 2017. Dostupné na Internetu: <http://pesd.princeton.edu/?q=node/232>
34. SHEFFER, G. Ed. (1986). *Modern Diasporas in International Politics*. London-Sydney: Croom Helm, 1986.
35. SHEFFER, G. (2006). *Diaspora politics. At home abroad*. Cambridge-New York: Cambridge University Press, 2006.
36. TÖLÖLYAN, K. (1991). *The nation-state and its others: in lieu of a preface*. A Journal of Transnational Studies 1 (1), 3-7
37. TÖLÖLYAN, K. (2012). *Working Paper 55. Diaspora studies. Past, present and promise*. University of Oxford (Oxford, ESCR Centre on Migration, Policy and Society). Cit. 25.

- March 2015. Available on the Internet: <http://www.imi.ox.ac.uk/pdfs/wp/wp-55-2012-diaspora-studies-past>
38. VERTOVEC, S. (2005). *Working paper No. 13. The Political Importance of Diasporas.* . University of Oxford (Oxford, ESCR Centre on Migration, Policy and Society). Retrieved March 25, 2015, from [https://www.compas.ox.ac.uk/fileadmin/files /Publications/working_papers/WP_2005/Steve](https://www.compas.ox.ac.uk/fileadmin/files/Publications/working_papers/WP_2005/Steve)
 39. Vivien LOWNDES – Mark ROBERTS. (2013). *Why Institutions Matter.* The New Institutionalism in Political Science. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan.
 40. YAMASHIRO, Jane H. (2015). *Working towards conceptual consistency in discussion “diaspora” and “diaspora strategies”: Ethnicity and affinity in the case of Japan,* Geoforum 59 (2915) 178-186.

Contact:

Mgr. Svetluša Surová, PhD.

Department of Political Science

Faculty of Arts

Comenius University in Bratislava

Gondova 2

814 99 Bratislava

e-mail: svetlusa_surova@biari.brown.edu

INOVÁCIE BEZPEČNOSTNÝCH INFORMAČNÝCH TECHNOLÓGIÍ V POISŤOVNÍCTVE

Stanislava Veselovská

Fakulta ekonómie a podnikania, Paneurópska vysoká škola, Tomášikova 20,
821 09 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: stanislava.veselovska@paneurouni.com

Inovácie informačných bezpečnostných technológií vo finančných inštitúciách predstavujú dôležité kritérium v konkurenčnom boji. Sú súčasťou úspechu na finančných trhoch, pretože poskytujú informácie o klientovi. Inovácie do vhodného informačného systému zabezpečujú stabilitu poistného kmeňa a istotu klienta pred únikom dôverných informácií. Vhodným vypracovaním projektu, dodržiavaním zásad v oblasti projektovania, implementáciou inovovaných bezpečnostných technológií a používaním služby SkyMinder zabezpečí poisťovňa poisťovňa dostatok informácií o klientovi, jeho obchodných partneroch a dostatočnú ochranu klienta.¹

Kľúčové slová: inovácie, poisťovníctvo, informácie, informačné technológie

Innovations in the information security technologies within the financial institutions represent a very important criteria in the competition. They are part of a success at the financial markets as they provide information about the client. Innovations into a suitable information system secure the stability of the insurance portfolio and safety for a client before descret information outflow. An appropriate processing of the project and keeping of right principles in the field of the projection and implementation of the innovative security technologies and by application of the SkyMinder service the insurance company secure enough information about the client, his commercial partners and a sufficient security for the client.

Key words: innovations, insurance, information, information technologies

JEL: G14, G22, L86

Úvod

Finančné inštitúcie sú subjekty, kde je zavádzanie a inovovanie kvalitných informačných technológií nutnosťou. Nároky klientov sa neustále zvyšujú a úroveň poskytovaných služieb je dôležitým kritériom v konkurenčnom boji. Informačné technológie sú súčasťou úspechu finančných inštitúcií. Efektívne a moderné systémy vytvárajú a formujú konkurenčné prostredie na poskytovanie služieb finančných, bankových a poisťovacích subjektov. To, že existujú slabé miesta, je dôsledkom vzniknutých chýb vo vývoji alebo implementácii informačného systému. Základom úspešnej komunikácie a naplnenia cieľov podnikateľských organizácií je správne vyvinutý informačný systém s potlačením potenciálnych zraniteľných miest.² Hrozbou informačného systému je možnosť využitia zraniteľného miesta v systéme. Hrozby sú výsledkom zámerných útokov alebo nezodpovednosti osoby, ktorá participovala na vývoji, implementácii, testovaní, inštalácii či prevádzke systému.

1 Riadenie projektov v oblasti bezpečnostných informačných technológií vo finančných inštitúciách

Vo finančných inštitúciách sú zavedené informačné technológie veľmi dôležité. Pomáhajú znižovať riziko a zefektívňovať procesy, aby sa stali flexibilnejšie a spoľahlivejšie.

¹ Príspevok je výstupom projektu „Modernizácia a konsolidácia výskumno-vývojovej základne žiadateľa v oblasti finančných bezpečnostných informačných technológií.“ Kód projektu: 26230120007.

² Tvrđíková, M.: *Zavádění a inovace informačních systémů ve firmách*. Prvé vydanie. Grada publishing, Praha, 2000, s. 11-159.

Žiadna finančná inštitúcia si nemôže dovoliť prestať s inováciou svojich produktov, čo znamená aj investovanie do informačných technológií.

Pri finančných operáciách je dôležité inovovanie automatizovaného spracovania údajov a potreba zohľadnenia každého rizika vyplývajúceho z tejto činnosti. Riziká sú predovšetkým v aktívnych operáciách.

Na začiatok je veľmi dôležité presne definovať cieľ a rozsah inovovaného projektu. Každý projekt musí mať minimálne jeden cieľ. Rozsah projektu má dve hľadiská. Prvým je vyšetrenie systému pre účely projektu a druhým je riešenie projektu.

Je nevyhnutné vytvoriť si náčrt riešenia a vyjasniť si dosiahnuteľnosť vecných požiadaviek. Takisto je dôležité skontrolovať dokumenty definujúce rozsah projektu s cieľom zistiť, či stanovený rozsah zodpovedá potrebám a všetkým požadovaným technickým štandardom.³

Riadenie projektov informačných technológií je proces, ktorý sa delí na tri základné okruhy navzájom sa ovplyvňujúce. Patrí sem obsah projektu, termín a rozpočet projektu.

V praxi je potrebné venovať pozornosť oboznámeniu sa s cieľom projektu, s členmi projektového tímu a vytvoriť pravidlá, podľa ktorých sa bude pracovať a ktoré sa budú rešpektovať počas celého trvania projektu. Projekt treba chápať ako napĺňanie vízie a musí sledovať niektorý z cieľov finančnej inštitúcie.

Projekty sú zoskupené v databáze projektových zámerov, z ktorých sa jednotlivé projekty vyberajú. Následne je potrebné definovať ďalšie kritériá, podľa ktorých sa realizujú.

Dôležité je poznať požiadavky a očakávania všetkých, ktorí sú do projektu zainteresovaní, t. j. zákazník, majiteľ, zamestnanec a celé okolie projektu. Taktiež treba vedieť kto a ako má v konečnom dôsledku produkt využívať.

Všetky požiadavky treba vedieť zadeliť podľa vlastností: stanovený, merateľný, dosiahnuteľný, realizovateľný a termínovaný.

Úlohy sa zbierajú podľa časovej chronológie, aby na seba správne nadväzovali a boli k nim priradené finančné, materiálové aj ľudské zdroje. Každý projekt v sebe zahŕňa aj isté riziká, ktoré sa definujú a pomenúvajú, a preto treba určiť, či sú akceptovateľné a nájsť preventívne opatrenia použiteľné v prípade, že nastanú. Využíva sa tu kreatívna metóda riešenia problémov založená na skupinovom riešení nájdenia originálneho riešenia v čo najkratšom čase. Ďalej je potreba vytvoriť časový harmonogram projektu obsahujúci všetky nevyhnutné zdroje pre riadenie a implementáciu projektu.

Životný cyklus projektu sa skladá zo štyroch základných fáz:⁴ príprava, plánovanie, realizácia a uzatvorenie. Toto rozdelenie umožňuje lepšie plánovať činnosti vedúce k cieľom, jednoduchšie riadiť priebeh prác a presnejšie sledovať a hodnotiť postup projektu. Na rozhraniach týchto fáz sa dajú určiť body, v ktorých sa rozhoduje o ďalšom priebehu projektu – pokračovať, pozastaviť alebo úplne zastaviť projekt.

Projekt sa začína fázou prípravy – analýzou východiskového stavu technológie, ktorú sme sa rozhodli inovovať prostredníctvom prostriedkov získaných z projektu, kontrolou výpočtov a vyhodnotením projektového zámeru.

Fáza plánovania projektu sa skladá z návrhu organizačnej štruktúry a personálneho obsadenia projektu, prípravy projektovej štruktúry a jej vyhodnotenia.

Do fázy realizácie projektu patrí realizácia projektu, organizácia stretnutí projektových tímov, organizácia kontrolných dní projektu. Taktiež sem patrí riadenie zmien, rizík a spolupráca s externými partnermi a vedenie dokumentácie projektu.

Fáza uzatvorenia projektu má nasledujúce kroky: vyhodnotenie projektu, archivácia projektovej dokumentácie a „rozpustenie“ projektového tímu.

³ Schwalbe, K.: *Řízení projektů v IT*. Computer Press, Praha, 2007.

⁴ Interné materiály komerčnej banky.

Veľmi dôležitým je rozpočet projektu, kde sa musí počítať s ľudskými zdrojmi, vybavením a prostriedkami, výdavkami na projektový tím, jeho školenie a požadovanými nevyhnutnými nákupmi pre daný projekt.⁵

2 Zásady inovácií bezpečnostných informačných technológií v bankách a poisťovniach

Inovácie do bezpečnostných informačných systémov a informačných systémov poisťovní sa zväčša riadia štyrmi zásadami, aby sa dosiahol vytýčený cieľ efektívne.

Prvou zásadou je rozhodnutie najvyššieho manažmentu banky, respektíve poisťovne o projekte strategického významu implementovať bezpečnostný systém a manažment musí tento projekt jednohlasne podporovať. Druhou zásadou je absolvovanie povinného školenia stredného a vyššieho manažmentu a pracovníkov, ktorí sa budú na implementácii podieľať, prehodnocovať momentálny stav banky resp. poisťovne, popisovať momentálny stav, vymedziť oblasti, ktoré majú prejsť zmenou a vytvoriť projektový plán na dosiahnutie očakávaného výsledku samotnej implementácie.

Tretou zásadou v priebehu projektu je potreba využívania nástroja na riadenie úrovne očakávania všetkých zainteresovaných strán. Aby bol projekt úspešný, treba si premyslieť, čo od výsledku projektu očakávame. Je lepšie nemať vysoké očakávania, aby sme s výsledkom neboli sklamaní, ale nie je dobré mať očakávania ani príliš nízke, aby sa výsledok naozaj dal implementovať a využívať.

Štvrtou zásadou je potreba udržať rovnovážny trojuholník „ľudia – procesy – nástroje“: Zamestnanci musia absolvovať školenie, procesy treba premietnuť, nasadiť a dodržiavať v pracovných procedúrach a aj v náplni práce a procesy musia byť podporované vhodnými softwérovými nástrojmi, ktoré sú nasadené a je zdokumentovaný spôsob ich používania

Tieto zásady je nutné rešpektovať, inak je projekt nevyvážený a plytvá sa s prostriedkami:⁶

- Ak sa nasadzujú zbytočne drahé softwérové nástroje a zamestnanci ich možnosti nedokážu využívať, pretože neabsolvovali potrebné školenia

- Ak nasadené procesy sú síce správne, ale nie sú podporené softwérovými nástrojmi, potom sa pracovné procedúry nedajú dodržiavať a práca je komplikovaná, napriek tomu, že zamestnanci školenia absolvovali, pretože sa ich snažia obchádzať

- Ak nástroje neboli nasadené, a preto sa od ich používania vo firme ustupuje. Investície sú zbytočné, napriek tomu, že zamestnanci sú zaškolení a majú znalosti o bezpečnostných informačných technológiách.

3 Inovácie bezpečnostných informačných technológií v poisťovniach

Bez informačných technológií je práca s informáciami nielen neefektívna, ale dnes už aj nepredstaviteľná. Informačná bezpečnosť je proces na udržanie si dôvernosti a dostupnosti počas spracovávania, ukladania a prenosov informácií. Informácie musia byť zabezpečené voči zneužitiu. Klient si musí byť istý, že peniaze na ochranu osôb a majetku, ktoré zveril poisťovni, a operácie s nimi, sú maximálne bezpečné.

Informačná bezpečnosť je proces na udržanie si dôvernosti a dostupnosti počas spracovávania, ukladania a prenosov informácií. Informácie musia byť zabezpečené voči zneužitiu. K ochrane informačného systému existuje množstvo dôvodov, ktoré vyplývajú z toho:⁷

- aké programové vybavenie poisťovňa používa,

⁵ Interné materiály komerčnej banky.

⁶ OMNICON, s.r.o. dostupné na <http://www.itsm.sk/sk/ITIL/Zasady-implementacie-disciplin-ITSM.alej>

⁷ Tvrdíková, M.: *Aplikace moderních informačních technologií v řízení firmy*. Grada publishing, Praha, 2008, s. 17-87.

- aké má komunikačné prostriedky a komponenty,
- aké oprávnenie majú používatelia,
- ako pôsobia na informačné systémy vonkajšie vplyvy,
- pred akými druhmi ohrozenia treba informačné systémy zabezpečiť,
- aký dopad má dané ohrozenie.

Poist'ovňa by mala mať viacúrovňové zabezpečenie informačného systému. To zaisťuje, že v prípade napadnutia niektorej bezpečnostnej úrovne, sú ešte stále ďalšie úrovne neporušené, preto by sa mali použiť tieto úrovne bezpečnosti:⁸

- fyzický prístup k miestu nožnej práce s informačným systémom,
- lokálny prístup pre prácu s PC,
- prístup do lokálnej počítačovej siete banky,
- prístup do aplikačného softwéru informačného systému,
- prístup do operačného systému

Klient si musí byť istý, že peniaze, ktoré zveril poisťovni, a operácie s nimi, sú maximálne bezpečné.

Pod bezpečnosť patria databázy, dátové súbory, údaje a informácie, rôzne manuály, procedúry, ale aj softwéry a programy, počítačové a technické vybavenie. Oddelenie bezpečnosti vo finančných inštitúciách kontroluje, či údaje, ktoré poisťovňa spracúva, sú zabezpečené pred zneužitím alebo zničením, či odcudzením a či informačný systém poisťovne naplňa usmernenia národnej banky a ministerstva financií a či je bezpečnosť chápaná ako nepretržitý proces. Bezpečnostnú politiku banky schvaľuje predstavenstvo, mala by zahŕňať ciele, princípy, právomoci a zodpovednosti.

Poisťovňa je povinná zmluvne zaistiť bezpečnosť informácií, ku ktorým má prístup aj tretia strana, čiže externá firma, ktorá je napríklad využívaná formou outsourcingu. Takisto musí zaisťovať projektovanie, implementáciu a prevádzku poisťovne.

Ďalší pohľad je personálna bezpečnosť, kde by mala finančná inštitúcia znižovať problém ľudského faktora, redukovať omyly, krádeže a podvody ľudí, a mať dostatočne informovaný a vyškolený personál. Poisťovňa by mala mať vypracované procedúry, či už na chyby a zlyhania softwéru alebo na rôzne podozrenia.

Pre bezpečnosť prostredia sa priestory poisťovne monitorujú, či vstupujú len oprávnené osoby. Tým sa predchádza ohrozeniu priestorov či už pred zneužitím dát alebo krádeži. Je potrebné zabezpečiť spoľahlivú a nepretržitú prevádzku informačného systému z dôvodu nenarušenia poisťovacích obchodov.

Poisťovňa stanovuje možnosti manipulácie a aj likvidácie prenosných zariadení napr. notebooky, USB kľúče. Všetky výmeny a prenosy sú zmluvne podchytené, aby sa zmiernili bezpečnostné riziká. Tiež sú vypracované procedúry pre využívanie elektronických komunikačných kanálov.

Oddelenie bezpečnosti má za úlohu riadiť všetky prístupy osôb k informáciám a službám rôznymi zamedzeniami vstupu a registráciami užívateľov. Každý zamestnanec absolvuje prihlásenie do systému svojim heslom, po následnej identifikácii a autorizácii ho systém pustí k programom. Každý zamestnanec má jedinečný prístup pod svojím nastavením a každý zamestnanec má umožnené prístupy do programov, ktoré ku svojej práci potrebuje.

Aktivity treba nepretržite kontrolovať, aby boli dostatočne chránené. Banka by mala dodržiavať pravidlá, ktoré vyplývajú zo všeobecne záväzných právnych predpisov, zmlúv a štandardov a podáva správu o overení informačných systémov pre NBS.

⁸ Cummis, F.A.: *Enterprise Integration*. John Wiley Sons, Inc., Canada, 2002, s. 45-357.

V súčasnej dobe prenikajú už informačné technológie do všetkých sfér, preto je jeho dôležitou súčasťou aj zvyšovanie ochrany bezpečia informačných systémov.

Na prevádzkovanie bezpečného informačného systému treba mať v neposlednom rade cieľ informačnej bezpečnosti a vedieť štruktúru hrozieb a zraniteľných miest v systémoch. Treba sa snažiť vytvoriť čo najbezpečnejší informačný systém, ktorý:⁹

- zaistiť ochranu údajov firmy, aby nedošlo k zneužitiu,
- zabezpečiť ochranu osobných údajov, aby nedošlo k úniku informácií neoprávneným osobám,
- aj ak sa okolie informačných systémov zmení, dokáže úroveň poskytovaných služieb udržať v požadovanej kvalite.

S rastúcim rozvojom informačných technológií sa čím ďalej, tým viac spracúvajú informácie s vysokou dôležitosťou, preto musia byť chránené tak, aby:

- sa k nim dalo dostať zakaždým, keď je to potrebné a len oprávnené osoby,
- sa dalo kedykoľvek zistiť, kto, kedy a aké zásahy v systéme robil,
- sa do systému dostali len naozaj pravdivé informácie.

Poisťovňa musí zabezpečiť, aby funkcie informačného systému boli prístupné. Od prevádzkovateľov informačných systémov sa zase očakáva, že zabezpečia ochranu týchto systémov.

To, že existujú slabé miesta, je dôsledkom vzniknutých chýb vo vývoji alebo implementácii informačného systému. Základom úspešnej komunikácie a naplnenia cieľov organizácie je správne vyvinutý informačný systém s potlačením potenciálnych zraniteľných miest.¹⁰

Hrozbou informačného systému je možnosť využitia zraniteľného miesta v systéme. Hrozby sú výsledkom zámerných útokov alebo nezodpovednosti osoby, ktorá participovala na vývoji, implementácii, testovaní, inštalácii, či prevádzke systému.

Poisťovací informačný systém sa dá zabezpečiť rôzne:¹¹

- do všetkých funkcií informačného systému majú prístup len vybraní užívatelia a dá sa jednoducho a jednoznačne identifikovať kto sa v čom kedy nachádzal a čo zmenil,
- využívajú sa nie len mená a heslá, ale aj čipy. Tie umožňujú bezpečné prihlásenie a šifrovanie dát,
- monitorujú sa všetky vstupy, výstupy, zmeny a účelnosť ich využitia.

Poisťovne ochraňujú svojich klientov aj tým, že používajú službu SkyMinder. Ide o medzinárodnú službu, umožňujúcu prístup k informáciám o viac ako 200 miliónoch spoločnostiach z 230 krajín a území sveta vo forme reportov. Služba slúži najmä na posúdenie bonity, finančného zdravia a varovných informácií o zahraničných obchodných partneroch. Pomôže poisťovniam okrem iného aj pri zisťovaní informácií o vlastníckej štruktúre preverovaných firiem alebo o ich manažéroch. SkyMinder je medzinárodná služba s celosvetovým pokrytím a on-line dostupnosťou. Umožňuje prístup k finančným, kreditným i obchodným informáciám o firmách z celého sveta vrátane krajín označovaných za daňové raje. Služba SkyMinder je doposiaľ najefektívnejším prostredníkom medzi lokálnymi poskytovateľmi reportov a užívateľmi na celom svete.

⁹ Jonassen Hass, A.M.. *Configuration Management principles and practice*, Person Education, Inc. Boston, 2003, s. 159-317.

¹⁰ Tvrdíková, M.: *Zavádění a inovace informačních systémů ve firmách*. Prvé vydanie. Grada publishing, Praha, 2000, s. 11-159.

¹¹ Száraz, M.: *Bezpečnosť informačných systémov* dostupné na: <http://edi.fmph.uniba.sk/~winczer/SocialneAspekty/szaraz.html>

Záver

Dennodenne sa stretávame s masmediálnymi informáciami o hackeroch, ktorí narušili informačné systémy rôznych inštitúcií a tým spôsobili škody nielen na majetkoch ale aj zdraví obyvateľstva vo svete. Je preto dôležité neustále inovovať bezpečnostné informačné systémy a technológie v poisťovniach a v ostatných finančných inštitúciách kooperujúcich s poisťovňami. Spočíva v ochrane klientov a spotrebiteľov využívajúcich služby ponúkané na finančných trhoch peňažnými ústavmi. Pozornosť venovaná bezpečnosti všetkých procesov a investovaným prostriedkom do inovácií bezpečnostných informačných technológií zvyšuje bezpečnosť pri používaní bežných komunikačných elektronických prostriedkov pre uchovávanie citlivých informácií, ktoré v dnešnej dobe sa už takmer všetky realizujú pomocou počítačov a internetu. Preto sú inovácie do bezpečnostných technológií kvôli našej bezpečnosti dôležité.

Použitá literatúra:

1. CUMMIS, F. A.: *Enterprise Integration*. John Wiley Sons, Inc., Canada, 2002, s. 45-357. ISBN 0-471-40010-6
2. JONASSEN HASS, A.M.: *Configuration Management principles and practice*. Person Education, Inc. Boston, 2003, s. 159-317. ISBN 0-321-11766-2
3. SZÁRAZ, M.: *Bezpečnosť informačných systémov* dostupné na <http://edi.fmph.uniba.sk/~winczer/SocialneAspekty/szaraz.html>
4. OMNICOM, s.r.o. dostupné na <http://www.itsm.sk/sk/ITIL/Zasady-implementacie-disciplin-ITSM.alej>
5. SCHWALBE, K.: *Řízení projektů v IT*. Computer Press, Praha, 2007. ISBN 978-80-251-1526-8
6. TVRDÍKOVÁ, M.: *Zavádění a inovace informačních systémů ve firmách*. Prvé vydanie. Grada publishing, Praha, 2000, s. 11-159. ISBN 80-7169-703-6
7. *Interné materiály komerčnej banky*.
8. *Interné materiály komerčnej poisťovne*.
9. SKYMINDER (2016): *Informácie o zahraničných firmách*. [online]. [Citované 3. 6. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.skyminder.sk/informacie-o-zahranicnych-firmach/>

Kontakt:

Ing. Stanislava Veselovská, PhD.

Fakulta ekonómie a podnikania

Paneurópska vysoká škola

Tomášikova 20

821 09 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: stanislava.veselovska@paneurouni.com

POLITICKÁ TRANSFORMÁCIA V POSTSOVIETSKYCH KRAJINÁCH

Tetyana Zubro

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: tetyana.zubro@euba.sk

Článok sa zaoberá politickou transformáciou v postsovietskych krajinách. Cieľom je priblížiť súčasný stav spracovania problematiky v teoretickej rovine a vymedziť smery výskumu politickej transformácie v postsovietskych krajinách, rovnako ako aj úrovni premenných, ktoré ovplyvňujú procesy demokratizácie a pomocou ktorých môžu byť tieto javy analyzované a overené. Zámerom článku bolo preukázať, že proces postkomunistickej transformácie je komplikovaný a viacfázový, preto výskum inštitucionálnych a neinštitucionálnych ukazovateľov je rovnako dôležitý.

Kľúčové slová: transformácia, demokratizácia

The article is devoted to the political transformation in the post-Soviet states. The main goal is to indicate the state of elaboration of the current topic in the theoretical sphere and to outline the directions of the research of the political transformation in the post-Soviet states, the same as the levels of variables that influence democratization processes and by which those phenomena could be analyzed and checked. The idea of the article was to show that the process of post-communism transformation is complicated and has multiple phases, that is why the research of institutional and non-institutional indicators is equally important.

Key words: Transformation, democratization

JEL: F50, F59, H79

Úvod

Rozvoj politológie v XX. storočí, ako aj rôzne zmeny politických systémov a štátnych zriadení postupne prispievajú k väčšiemu záujmu vedcov o mechanizmy premien režimov od demokratických k autoritárskym, ako aj o procesy, ktoré vedú k vytvoreniu demokracie. Jedným z globálnych zlomov, ktorý posilnil teoretickú a empirickú dimenziu skúmania demokratizačných prechodov bol rozpad ZSSR. Vznik nových nezávislých štátov vyvolal rozsiahly záujem vedcov a vytvoril nový smer vo výskume procesu prechodu k demokracii v postsovietskom priestore.

Po viac ako dvadsiatich piatich rokoch od začiatku veľkého experimentu demokratizácie v postkomunistických krajinách je zrejmé, že otázok pri teoretickej analýze a pri voľbe metodologických prístupov je nespočetné množstvo. Na akej úrovni je politická transformácia v jednotlivých štátoch? Ako by sme mali posudzovať skutočné úspechy tejto vlny demokratizácie? Je to naozaj demokratizácia? Do akej miery definície a teórie komparatívnych politických štúdií sa môžu vzťahovať na procesy transformácie vo východnej a strednej Európe?

Jednými z najdôležitejších výskumných otázok sú:

- ktoré premenné alebo ukazovatele môžu byť využité pri výskume politickej transformácie v postsovietskom priestore?
- akým spôsobom môžu byť verifikované?

Tieto otázky nie sú sformulované len preto, aby sa dali nájsť presvedčivé odpovede. Ide o to, pomôcť autorom aj verejnosti sformovať vlastné postoje a názory na transformačné procesy v strednej a východnej Európe a poskytnúť stručný tézový prehľad o súčasnom stave problematiky.

Autori, ktorí sa zaoberajú analýzou zmien v krajinách bývalého Sovietskeho zväzu hľadajú vhodné metodologické prístupy, niekedy vnímajú tieto krajiny ako laboratórium transformácie s ich problémami, dilemami, obmedzeniami a hrozbami. Priebeh politických zmien, predovšetkým politický vývoj v Moldavsku, Bielorusku alebo na Ukrajine naznačuje, že transformácia nie je jednoduchým procesom.

1 Teoretické prístupy

Medzi koncepcie teoretickej analýzy demokratických prechodov patria práce S. P. Huntingtona (*The Third Wave: The Democratization in the Late Twentieth Century*),¹ R. Dahla (*Polyarchy: Participation and Opposition*),² S. Mainwaringa, G. O'Donnell, J. S. Valenzuela (*Issues in Democratic Consolidation*),³ H. E. Hala (*Patronal Politics: Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective*),⁴ D. A. Rustow (*Transition to Democracy: Towards a dynamic model*)⁵ a mnohých iných autorov. Len treba poznamenať, že hodnotenia, ktoré boli rozpracované týmito západnými autormi, sa metodicky široko používajú ako kľúč k analýze a pochopeniu transformačných procesov vo východnej Európe, i keď sčasti nie celkom správne.

Predpokladalo sa, že sa tieto procesy vo svojej podstate dotýkali javov spojených s demontážou bývalých nedemokratických režimov a tvorbou pluralitných režimov, ktoré sú založené na zásadách liberálnej demokracie. Inými slovami, primerané a odôvodnené sa zdalo posudzovať, že skúsenosti z predchádzajúcich vln demokratizácie⁶ v iných krajinách by poskytli autorom (ktorí sa zaoberajú vlnou demokratizácie v strednej a východnej Európe) metodicky cenný základný pojmový aparát pre pochopenie procesu transformácie. Pritom všetkom otázka na ktorú je potrebné hľadať odpoveď znie: či je možné aplikovať západné demokratizačné modely pre analýzu v postsovietskych krajinách a do akej miery sú tieto teoretické konštrukty použiteľné pre štúdium politických zmien v krajinách bývalého ZSSR?

V teoretickej a empirickej rovine môžeme rozlíšiť dva smery výskumu politickej transformácie v postsovietskych krajinách, rovnako ako niekoľko úrovní premenných, ktoré ovplyvňujú procesy demokratizácie a pomocou ktorých môžu byť tieto javy analyzované a overené. V prvom smere prevládajú inštitucionálne alebo procedurálne aspekty, ktoré môžu zahŕňať:

- ústavné modely a normy upravujúce formovanie verejnej moci;
- fungovanie vládnych orgánov a politických inštitúcií;
- voľby a volebný systém;
- občianske a politické práva a slobody;
- fungovanie inštitucionálnych prvkov politického systému (politické strany, politické hnutia a záujmové združenia, ich politická stratégia a taktika);
- úrovne rozvoja občianskej spoločnosti a jej štruktúrnych prvkov;
- konkrétne rozhodnutia a činy politickej elity a kľúčových aktérov.

Pri analýze štruktúry transformačného procesu treba venovať pozornosť aj iným dôležitým aspektom ako charakter predchádzajúceho politického systému, úlohu pôvodnej

¹ HUNTINGTON, S. P. (1991): *The Third Wave: The Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press, 1991.

² DAHL, R. A. (1971): *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven, Yale University Press.

³ MAINWARING, S., O'DONNELL, G., VALENZUELA, J. S. (1992): *Issues in Democratic Consolidation*. Indiana: Notre Dame University Press.

⁴ HALE, H. E. (2015): *Patronal Politics: Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁵ RUSTOW, D. A. (1970): *Transition to Democracy: Towards a dynamic model*. pp. 337-363.

⁶ O'DONNELL, G., SCHMITTER, Ph. C. (1986): *Transitions from Authoritarian Rule. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*.

politickej elity, stabilitu patrimoniálnych a klientelistických väzieb, ktoré ovplyvňujú procesy a zosilňujú riziká prechodu.⁷

Tento prístup v koncepciách politickej transformácie niekedy nazývajú minimalistickým pretože pozornosť je zameraná iba na inštitucionálne alebo procedurálne premenné. Jednou zo základných inštitucionálnych koncepcií, o ktorú sa opierajú mnohí autori, je práca R. A. Dahla *Polyarchia*.⁸ Práve v nej autor ukázal prečo je demokracia potrebná a na akých ideáloch stojí. Dahl vymedzil kritéria demokratického procesu, ktorými sú:

- hlasovacie právo, ktoré umožňuje prakticky všetkým dospelým právo hlasovať vo voľbách;
- slobodné a spravodlivo uskutočňované voľby, ktoré umožňuje voľbu vládnych zástupcov;
- kontrola ústavne zverená voleným zástupcom nad rozhodovaním v politike a konečná kontrola programu prostredníctvom ľudu;
- účinná participácia, ako aj právo sa uchádzať o volený úrad vo vláde;
- pochopenie založené na informáciách a právo vyhľadávať alternatívne zdroje informácií, ktoré musia existovať a byť chránené zákonom;
- sloboda prejavu, keď občania majú právo vyjadrovať sa k politickým záležitostiam, vrátane kritiky úradníkov, vlády, zriadenia, spoločensko-politického poriadku a prevažujúcej ideológie bez nebezpečenstva, že môže byť potrestaný;
- sloboda združovania, ktorá umožňuje právo vytvárať nezávislé združenia alebo organizácie, politické strany a politické hnutia.⁹

V kontexte postkomunistickej transformácie vzniká otázka či voľby sú naozaj slobodné a spravodlivé? A či práve voľby sú úplne relevantným ukazovateľom v podmienkach prechodu.

Keďže charakter každej politickej zmeny je závislý od množstva faktorov a aktérov, transformácia predstavuje pohyblivý systém väzieb medzi rôznymi prvkami transformačného procesu. Preto druhý smer výskumu politickej transformácie (niekedy nazývaný maximalistický) je obsahovo širší a zahŕňa nielen vyššie spomínané aspekty, ale skúma aj hlbkové komponenty demokratizačných procesov a úroveň demokratickej konsolidácie.

Autori, ktorí sa zaoberajú neinštitucionálnou súčasťou politického vývoja, venujú pozornosť: komunikačnému procesu a metódam komunikácie a politického boja, vnútorným požiadavkám a podpore, skúmajú politické stereotypy, normy, tradície, politické hodnoty, orientácie a postoje, politické ideológie a politickú kultúru, poznatky o politike, dominantné emocionálne reakcie, individuálne, osobné, politické a psychologické faktory, identitu obyvateľstva a vplyvu jej zložiek na demokratizáciu, oddanosť demokratickým hodnotám v spoločnosti.¹⁰

Mnohé problémy postsovietskych krajín viac ako vierohodne ukazujú na kauzálne spojenie s neinštitucionálnou súčasťou politického vývoja, hlavne s politickou kultúrou v situácii, keď sa politická kultúra prejavuje ako jedna z vysvetľujúcich premenných. O tom je presvedčená väčšina západných autorov, ktorí tvrdia, že záujem o kultúru v tomto období je nielen oprávnený, ale aj užitočný, pretože umožňuje prostredníctvom konceptu politickej kultúry vysvetliť viacero iracionálnych prvkov prechodu.¹¹ Okrem toho, analýza politického procesu prostredníctvom politickej kultúry obsahuje prognostický potenciál a otvára

⁷ SCHMITTER, Ph. C. (1994): *Dangers and Dilemmas of Democracy*. s. 57-74.

⁸ DAHL, R. A. (1971): *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven, Yale University Press.

⁹ DAHL, R. A. (1995): *Demokracie a její kritici*. Victoria Publishing, Praha, 1995; DAHL, R.A. (1995): *Demokracie v právním státě?* Readers International, Praha 1995; DAHL, R.A. (1995): *O demokracii*, Portál, Praha 2001.

¹⁰ INGELHART, R. (1997): *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in Forty-Three Societies*. Princeton: Princeton University Press, 1997.

¹¹ HARRISON, L. E., HUNTINGTON, S. P. (2000): *Culture matters. How Values Share Human Progress*.

perspektívny pohľad na politiku. Proces postkomunistickej transformácie je komplikovaný a viacfázový, ale príležitosť postúpiť o krok na ceste k demokratizácii takisto privádza k štúdiu politickej kultúry.

Napriek rozdielom, ktoré existujú v prístupoch obe skupiny autorov sa držia komparatívnej analýzy štrukturálnych podmienok, ktoré podporujú alebo bránia demokratizačné procesy. Väčšina z nich prichádza k záveru, že problémy demokratickej konsolidácie sa skrývajú v otázke mocenských vzťahov, najmä medzi štátnymi inštitúciami a občianskou spoločnosťou. Práve preto vzniká potreba skúmať ako fungovanie štátu, tak aj prvky, ktoré sú spojené s občianskou spoločnosťou.

Avšak, keď analyzujeme politické systémy v postsovietskych krajinách vzniká celý rad metodologických problémov pri operacionalizácii pojmov a premenných, ako aj pri meraní konkrétnych ukazovateľov, ktoré disponujú nedostatočnou kauzálnou schopnosťou. Napriek tomu, smer výskumu politickej transformácie na základe vyššie uvedeného považujú autori za jeden

z najdôležitejších. Výskumníci sa zaoberajú špecifickými črtami transformácie politických režimov v týchto krajinách. Mnohí autori sa snažia identifikovať podobné znaky a rozdiely v procesoch, analyzovať úspechy a demokratické deficity, nájsť odpovede na aktuálnu otázku prečo v niektorých krajinách bývalého ZSSR politická transformácia viedla k budovaniu stabilnej a konsolidovanej demokracie (napríklad pobaltské štáty), zatiaľ čo v iných krajinách analýza indikuje prítomnosť existenciálnych kríz, čo vedie k problémom štátnosti a vojenským konfliktom na území (Ukrajina), alebo nastoleniu špecifických politických systémov s nepredvídateľnou trajektóriou vývoja (napr. Moldavsko, Bielorusko).

Záver

Je viac než zrejmé, že problematika transformácií v postsovietskych krajinách je určitou výzvou pre komparatívnu politológiu. Ašpirácia autorov v tomto smere výskumu ukazuje určité tendencie, zameranie sa na:

- inštitucionálne osobitosti demokratizácie s dôrazom na to, že ide o komplexný štruktúrny proces prechodu;
- výskum fungovania vlády a jej úlohy v tomto procese;
- štúdium histórii, tradícií a kultúry krajín ako faktorov, ktoré podporujú alebo bránia upevňovaniu demokracie;
- stanovenie špecifických znakov, ktoré sú charakteristické pre procesy transformácie v tomto regióne;
- výskum dynamiky, vymedzenie prechodných výsledkov a vypracovanie možných scenárov ďalšieho vývoja transformačného procesu, ako aj určenie konečného bodu prechodu.

Na základe uvedeného možno konštatovať, že štúdium politickej transformácie a demokratizačných procesov aj napriek existujúcim metodologickým problémom pri operacionalizácii pojmov a premenných, je aktuálny a nezávislý smer politického výskumu. Ide o komplikovaný a viacfázový proces, preto výskum inštitucionálnych a neinštitucionálnych ukazovateľov je rovnako dôležitý.

Použitá literatúra:

1. DAHL, R. A. (1995) *Demokracie a její kritici*. Victoria Publishing, Praha, 1995.
2. DAHL, R. A. (1995) *Demokracie v právním státě?* Readers International, Praha, 1995.
3. DAHL, R. A. (1995) *O demokracii*, Portál, Praha, 2001.
4. DAHL, R. A. (1971): *Polyarchy: Participation and Opposition*, New Haven: Yale University Press, 1971. ISBN 030015357.

5. HALE, H.E. (2015): *Patronal Politics: Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
6. HUNTINGTON, S. P. (1991): *The Third Wave: The Democratization in the Late Twentieth Century*, Norman: University of Oklahoma Press, 1991.
7. HARRISON, L. E., HUNTINGTON S. P. (2000): *Culture matters. How Values Share Human Progres*, Published by Basic Books, A Member of the Perseus Books Group, N.Y. 2000. ISBN 0-465-03176-5.
8. INGELHART, R. (1997): *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in Forty-Three Societies*. Princeton: Princeton University Press, 1997.
9. MAINWARING S., O'DONNELL G., VALENZUELA, J. S. (1992): *Issues in Democratic Consolidation*. Indiana: Notre Dame University Press.
10. O'DONNELL, G., SCHMITTER, Ph. C. (1986): *Transitions from Authoritarian Rule. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*, Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press. ISBN 0-8018-2682-9.
11. RUSTOW, D. A. (1970): Transition to Democracy: Towards a dynamic model. In: *Comparative Politics*, Vol. 2, No. 3 (Apr., 1970), pp. 337-363. [online] [cit. 31. 5. 2017]. Dostupné na internete: < http://www.jstor.org/stable/421307?origin=JSTOR-pdf&seq=1#page_scan_tab_contents>
12. SCHMITTER, Ph. C. (1994): Dangers and Dilemmas of Democracy. In: *Journal of Democracy*, Vol. 5, No. 2 (April 1994), s. 57-74.

Kontakt:

Mgr. Tetyana Zubro, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: tetyana.zubro@euba.sk

Názov/Title:

***Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov
2017***

Zborník vedeckých prác

***Economic, Political and Legal Issues of International Relations
2017***

Volume of Scientific Papers

Zostavovatelia zborníka/editori:

Mgr. Michal Klenka, Mgr. Eva Vlková

Rozsah/Range:

356 strán/pages

Formát/Format:

Vydané vo forme elektronického zborníka/Published in an
electronic form

Vydavateľ/Publisher:

Vydavateľstvo EKONÓM

Rok vydania/Year:

2017

ISBN 978-80-225-4404-7